

T.C.
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI

**İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU: SURİYE İÇ
SAVAŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif ŞEN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

Bilecik, 2021

10214594

T.C
BİLECİK ŞEYH EDEBALI ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE KAMU YÖNETİMİ ANA BİLİM DALI

**İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU: SURİYE İÇ
SAVAŞI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Elif ŞEN

Tez Danışmanı
Dr. Öğr. Üyesi Pınar ÖZDEN CANKARA

BİLECİK,2021

10214594

BEYAN

Güvenlik Olgusu ve İnsani Müdahale Kavramı Üzerinden Suriye İç Savaşı'nın Analizi adlı yüksek lisans tezinin hazırlık ve yazımı sırasında bilimsel ahlak kurallarına uyduğumu, başkalarının eserlerinden yararlandığım bölümlerde bilimsel kurallara uygun olarak atıfta bulunduğumu, kullandığım verilerde herhangi bir tahrifat yapmadığımı, tezin herhangi bir kısmının Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

Elif ŞEN

ÖN SÖZ

Bu çalışmada Suriye’de Arap Baharı olarak isimlendirilen sürecin etkisiyle başlayan toplumsal gösterilerin iç savaşa dönüşmesi “Güvenlik”, “İnsani Müdahale” ve “Koruma Sorumluluğu” kavramları çerçevesinde değerlendirilmiştir. Suriye İç Savaşı boyunca kaydedilen insan hakları ihlalleri kendilerine “görev” olarak yüklenen “koruma” eylemini yerine getirmekle yükümlü olan tarafların bu görevi yerine getirmemiş olmasının sonucunda yaşanmıştır. Savaşa doğrudan ya da dolaylı destek vererek savaşın uzamasına neden olan uluslararası aktörlerin iç savaş boyunca uyguladıkları politikaların uluslararası hukuk açısından değerlendirilmesi yapılmıştır. Bu çerçevede en önemli konu olan BM Örgütü’nün varlığı ve Suriye İç Savaşı’nın çözümü konusundaki yetkisi, kendi ürettiği “koruma sorumluluğu” kavramı üzerinden incelenmiştir.

Tezime katkılarından dolayı danışman hocam Dr. Öğr. Üyesi Pınar Özden Cankara’ya teşekkürlerimi sunarım. Tüm yaşamım boyunca her zaman destek olan, güç veren ve beni yalnız bırakmayan sevgili annem, babam ve kardeşime teşekkürlerimi sunarım. Ayrıca tez yazım sürecinde manevi desteğini esirgemeyen sevgili arkadaşlarıma, özellikle Melek Kızıl ve Fatmanur Alhanlıoğlu’na teşekkürlerimi ve sevgilerimi sunarım.

ÖZET

İNSANİ MÜDAHALE VE KORUMA SORUMLULUĞU: SURİYE İÇ SAVAŞI

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı etkileyen toplumsal hareketleri içermektedir. Arap Baharı'nın etkisini gösterdiği Suriye'de ise, daha adil ve demokratik bir yönetim isteyen halk sokağa çıkarak, barışçıl protestolar düzenlemiştir. Halkın barışçıl gösterilerine karşılık, Cumhurbaşkanı Beşşar Esad, protesto gösterilerini güç kullanarak bastırmaya çalışmış ve halka karşı devletin tüm kaynaklarını kullanarak bir savaş başlatmıştır. Çatışmalar kısa sürede iç savaşa dönüşmüştür. Uluslararası aktörlerin de dahil olduğu iç savaşta cihatçı terör örgütleri ortaya çıkarak, büyük kazanımlar elde etmişlerdir. Uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan Birleşmiş Milletler Örgütü (BM) ise, kendi ürettiği “koruma sorumluluğu” doktrinini uygulayamamış ve bu savaşta etkisiz kalmıştır. Çatışmalarda yarım milyondan fazla insan ölmüş, 6.2 milyon insan mülteci konumuna düşmüştür. Kimyasal silah kullanıldığı belgelenen savaşa karşı uluslararası toplumun eylemsizliği insan hakları ihlallerini daha da derinleştirmiştir.

Bu çalışmada, “Suriye’de iç savaş nedeniyle yaşanan insan hakları ihlalleri durdurulabilir miydi sorusu cevaplanmaya çalışılmıştır. Konu, uluslararası ilişkiler literatüründe yer alan “Güvenlik”, “İnsani müdahale” ve “Koruma Sorumluluğu” kavramları incelenmiş ve Suriye İç Savaşı bu kavramlar çerçevesinde değerlendirilmiştir. Suriye İç Savaşı’ndaki ihlallerin, koruma sorumluluğu doktrini açısından müdahaleyi gerektirip gerektirmediği noktası, uluslararası hukuk ve BM Şartı üzerinden incelenmiştir. BM Örgütü’nün eylemsizliğinin yapısıyla ilgili sorunlardan kaynaklandığı ve uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için, devletlerin siyasi karar almasının önüne geçecek ve hesap vermelerini sağlayacak düzenlemelere ihtiyaç duyulduğu sonucuna varılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Güvenlik, Koruma Sorumluluğu, Suriye İç Savaşı, Birleşmiş Milletler, Uluslararası Hukuk

ABSTRACT

HUMANITARIAN INTERVENTION AND RESPONSIBILITY TO PROTECT: SYRIAN CIVIL WAR

The process called the Arab Spring includes social movements affecting the Middle East and North Africa. In Syria, where the Arab Spring was effective, citizens who wanted a more just and democratic government took to the streets and organized peaceful protests. In response to the peaceful demonstrations of the people, the Ba'ath Party government, which has ruled the country since 1970, and President Bashar Assad tried to suppress the protests by force and started a war against the people by using all the state's resources. Conflicts soon turned into civil war. International actors took part in the civil war and emerging jihadist terrorist organizations made huge gains. The United Nations Organization (UN), which was established to protect world peace, was ineffective in this war by not complying with the "responsibility to protect" doctrine. More than half a million people died in the conflict, 6.2 million people became refugees. The international community's inaction against war, in which the use of chemical weapons is documented, has deepened human rights violations.

In this study, the concepts of security, humanitarian intervention and protection responsibility in the international relations literature will be examined and the Syrian Civil War will be evaluated within the framework of these concepts. The study will examine whether the violations in the Syrian Civil War require intervention in terms of the doctrine of responsibility to protect through international law and the UN Charter. Considering the future of the protection responsibility concept produced by the UN Organization, the question of whether human rights violations could be stopped will be tried to be answered.

Keywords: Security, Protection Responsibility, Syrian Civil War, United Nations, International Law

İÇİNDEKİLER

ÖN SÖZ.....	i
ÖZET.....	ii
ABSTRACT.....	iii
İÇİNDEKİLER.....	iv
TABLolar.....	ix
HARİTALAR.....	x
KISALTMALAR.....	xi
1.GİRİŞ.....	1
2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE.....	10
2.1.GÜVENLİK KAVRAMI.....	10
2.1.1.Güvenlik Kavramının Tanımı.....	10
2.1.2. Uluslararası Güvenlik Yaklaşımları.....	12
2.1.2.1. Realizmin Güvenlik Anlayışı.....	12
2.1.2.2. Neorealizmin Güvenlik Anlayışı.....	14
2.1.2.3. İdealizmin ve Liberalizmin Güvenlik Anlayışı.....	15
2.1.2.4. Marksizm ve Neo-Marksizm Güvenlik Anlayışı.....	17
2.1.2.5. İngiliz Okulu Güvenlik Anlayışı.....	19
2.1.2.6. Frankfurt Okulu Güvenlik Anlayışı.....	23
2.1.2.7. Yeni Güvenlik Anlayışına Göre Güvenlik Kavramı.....	25
2.1.2.7.1. Sosyal İnşacı (Constructivist) Güvenlik Anlayışı.....	26
2.1.2.7.2. Eleştirel İnşacı (Critical Constructivist) Güvenlik Anlayışı.....	29
2.1.2.7.3. Post-sömürgeci (Post-colonial) Güvenlik Anlayışı.....	31
2.1.2.7.4. Feminist Kuramın Güvenlik Anlayışı.....	32
2.1.2.7.5. Post-yapısalcı (Post-structuralist) Güvenlik Anlayışı.....	33
2.1.2.7.6. Kopenhag Okulu Güvenlik Anlayışı.....	35

2.1.2.7.7. Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (Aberystwyth Ekolü/Galler Okulu).....	36
2.2. İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE KAPSAMI	38
2.2.1. Uluslararası Hukuk ve Egemen Eşitlik İlkesi	38
2.2.2. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı.....	39
2.2.3. Devletlerin İçişlerine Karışmama İlkesi	40
2.2.4. Barış Hukuku (Law of Peace).....	40
2.2.5. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları	42
2.2.5.1. Haklı Savaş.....	42
2.2.5.2. Meşru Müdafaa Hakkı.....	44
2.2.5.2.1. Önleyici Meşru Müdafaa	45
2.2.6. İnsani Müdahale Kavramı	46
2.2.6.1. İnsani Müdahale Kavramı ve Uluslararası Hukuka Uygunluğu	47
2.2.6.2. İnsani Müdahale Kavramını Savunanlar	49
2.2.6.3. İnsani Müdahale Kavramını Eleştirenler.....	50
2.2.7. İnsani Müdahale Örnekleri	52
2.2.7.1. Bosna-Hersek Müdahalesi.....	52
2.2.7.2. Kosova Müdahalesi	56
2.2.7.3. Afganistan Müdahalesi.....	58
2.3. KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMI VE KAPSAMI	62
2.3.1. Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) Raporu	63
2.3.2. Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu.....	65
2.3.3. 2005 Dünya Zirvesi Toplantısı	67
2.3.4. Koruma Sorumluluğu Kavramını Savunanlar	71
2.3.5. Koruma Sorumluluğu Kavramını Eleştirenler	72
2.3.6. Darfur Krizi ve Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi.....	74
2.3.7. Koruma Sorumluluğu ve Libya Müdahalesi.....	75

3.SURİYE’DE ARAP BAHARI OLAYLARI VE GÖSTERİLERİN İÇ SAVAŞA DÖNÜŞMESİ.....	79
3.1. GENEL HATLARIYLA ARAP BAHARI SÜRECİ	79
3.2. SURİYE CUMHURİYETİ VE ARAP BAHARI	84
3.2.1. Suriye’nin Siyasi Tarihi ve Siyasal Yapısı	84
3.2.2.Suriye’nin Toplumsal Yapısı	92
3.2.3.Suriye’nin Ekonomik Yapısı.....	93
3.2.4.Suriye’de İnsan Hakları	95
3.2.5. Suriye’de Arap Baharı’nın İlk Evresi: Toplumsal Gösteriler	96
3.2.6. Olayların İç Savaşa Dönüşmesi	98
3.3.SURİYE İÇ SAVAŞI’NIN SİLAHLI GRUPLARI	103
3.3.1. Suriye Hükümeti	103
3.3.2.Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)	106
3.3.3.Özgür Suriye Ordusu (ÖSO).....	114
3.3.4. Demokratik Birlik Partisi (PYD-YPG).....	119
3.3.5.Suriye İslam Cephesi	126
3.3.6.İslami Cephe	127
3.3.7.El Nusra	127
3.4. SURİYE İÇ SAVAŞI’NI SONA ERDİRMEK İÇİN YAPILAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ.....	129
3.4.1.Cenevre Görüşmeleri	129
3.4.2.Astana Görüşmeleri	132
3.4.3.Soçi Görüşmeleri	134
3.5.İÇ SAVAŞIN SURİYE’YE MALİYETİ	137
3.5.1.Savaş Sonrası Suriye Ekonomisi	137
3.5.2. İç Savaşın İnsani Boyutu	139

4.KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN SURIYE POLİTİKALARI VE ULUSLARARASI HUKUK	152
4.1. KÜRESEL AKTÖRLERİN SURIYE POLİTİKASI	154
4.1.1. Rusya'nın Suriye Politikası.....	154
4.1.1.1. Rusya İçin Suriye'nin Önemi	154
4.1.1.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu.....	158
4.1.1.3. Suriye'de Rus Askeri Varlığı ve Rus Uçağının Suriye Sınırında Düşürülmesi Olayı.....	160
4.1.1.4.Davetle Müdahale Kavramı ve Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Meşruluğu	162
4.1.2.ABD'nin Suriye Politikası	164
4.1.2.1. ABD İçin Suriye'nin Önemi	164
4.1.2.2. ABD'nin Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu	167
4.1.3. Çin'in Suriye Politikası.....	169
4.1.4. Fransa'nın Suriye Politikası	170
4.1.5. Avrupa Birliği (AB)'nin Suriye Politikası	171
4.2. BÖLGESEL AKTÖRLERİN SURIYE POLİTİKASI.....	174
4.2.1.Türkiye'nin Suriye Politikası.....	174
4.2.1.1. Türkiye İçin Suriye'nin Önemi	174
4.2.1.2. Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu	175
4.2.1.3. Türkiye'nin Suriye'ye Yaptığı Askeri Operasyonların Uluslararası Hukuktaki Yeri.....	181
4.2.2. İran'ın Suriye Politikası	184
4.2.3. Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası.....	187
4.2.4. İsrail'in Suriye Politikası	190
5.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN SURIYE İÇ SAVAŞI'NA	193
YÖNELİK POLİTİKALARI	193
5.1.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ	193

5.1.1. Birleşmiş Milletler'in (BM) Kuruluşu	193
5.1.2. Amaç ve İlkeleri.....	194
5.1.3. Organları ve Organlarının Görev ve Yetkileri	196
5.1.3.1. Genel Kurul	196
5.1.3.2. Güvenlik Konseyi.....	197
5.1.3.2.1. Karar Alma ve Veto Hakkı	200
5.1.3.3. Sekreteryaya.....	202
5.2. SURİYE İÇ SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER	203
5.2.1. Birleşmiş Milletler'in Suriye İç Savaşı Boyunca Aldığı Kararlar	203
5.2.1.1. Güvenlik Konseyi Tarafından Alınan Kararlar	204
5.2.1.2. Genel Kurul Tarafından Alınan Kararlar	208
5.2.1.3. Veto Edilen Kararlar	210
5.2.1.4. BM İnsan Hakları Konseyi Kararları	212
5.2.1.5. Güvenlik Konseyi Başkanlık Beyanları	213
5.2.1.6. Müdahaleyi Konu Alan Kararlar	215
5.3. BARIŞ İÇİN BİRLİK KARARI: SURİYE KRİZİ'NDEKİ UYGULANABİLİRLİĞİ	217
5.4. KORUMA SORUMLULUĞU ÇERÇEVESİNDE SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ.....	220
6.SONUÇ.....	229
KAYNAKÇA	237
ÖZGEÇMİŞ.....	313

TABLULAR

Tablo 3. 1. SOHR Ölüm Raporu	139
Tablo 3. 1. SOHR Ölüm Raporu “tablonun devamı”	140
Tablo 3. 2. Sivil Kayıpların Sorumluları	140
Tablo 3. 2. Sivil Kayıpların Sorumluları “tablonun devamı”	141
Tablo 3. 3. Yıllara Göre Ölüm Oranları	141
Tablo 3. 3. Yıllara Göre Ölüm Oranları “tablonun devamı”	142
Tablo 3. 4. SNHR’ye Göre Sivil Kayıpların Sorumluları	143
Tablo 3. 5. Savaşçı Tarafların Ölüm Oranları	144
Tablo 3. 6. Yardıma İhtiyaç Duyanların Dağılımı.....	146
Tablo 3. 7. Yardıma İhtiyaç Duyanların Şehirlere Dağılımı	146
Tablo 3. 7. Yardıma İhtiyaç Duyanların Şehirlere Dağılımı “tablonun devamı”	147
Tablo 3. 8. Avrupa Ülkelerindeki Mülteci Sayısı.....	148
Tablo 3. 9. Bölge Ülkelerindeki Mülteci Sayıları	148
Tablo 3. 9. Bölge Ülkelerindeki Mülteci Sayıları “tablonun devamı”	149
Tablo 3. 10. Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi.....	149
Tablo 5. 1. Güvenlik Konseyi Kararları	205
Tablo 5. 1. Güvenlik Konseyi Kararları “tablonun devamı”	206
Tablo 5. 2. Genel Kurul Kararları.....	209
Tablo 5. 2. Genel Kurul Kararları “tablonun devamı”	210
Tablo 5. 3. Veto edilen kararlar	211
Tablo 5. 3. Veto edilen kararlar “tablonun devamı”	212
Tablo 5. 4. İnsan Hakları Konseyi Kararları	212
Tablo 5. 4. İnsan Hakları Konseyi Kararları “tablonun devamı”	213

HARİTALAR

Harita 1. Suriye'nin Etnik ve Dini Yapısı.....	92
Harita 2. Suriye'de Son Durum 2020	102
Harita 3. IŞİD'in Suriye ve Irak'ta Ulaşmayı Hedeflediği Topraklar	110
Harita 4. 2015 Yılında Suriye'deki Durum.....	112
Harita 5. 2019 Yılında Suriye'deki Durum.....	114

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
AGİT	Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı
AT	Avrupa Topluluğu
BDT	Bağımsız Devletler Topluluğu
BİB	Barış İçin Birlik Kararı
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi
CFR	Dış İlişkiler Konseyi
CIA	Amerikan Merkez Teşkilatı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
ECHO	Avrupa Sivil Koruma Ve İnsani Yardım Operasyonları
ECOSOS	Birleşmiş Milletler Ekonomik ve Sosyal Konsey
EIU	Ekonomist İstihbarat Birimi
El-Nusra	Cebhet'un Nusralı Ehli's Şam fi-Sahat'il Cihad
ENP	Avrupa Komşuluk Politikası
GPPİ	Küresel Kamu Politikası Enstitüsü
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurt İçi Hasıla
HRW	İnsan Hakları İzleme Örgütü
HTŞ	Heyetu Tahriru's Şam
ICISS	Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu
ICSR	Uluslararası Radikalleşme ve Siyasi Şiddet Araştırma Merkezi
IEK	Irak El Kaidesi
İİD	Irak İslam Devleti

IMF	uluslararası para fonu
ISAF	Afganistan İçin Uluslararası Geçici Güvenlik Destek Gücü
ISSG	Uluslararası Suriye Destek Gücü
IŞİD	Irak ve Şam İslam Devleti
İD	İslam Devleti
MC	Milletler Cemiyeti
MDGs	Birleşmiş Milletler Binyıl Kalkınma Hedefleri
NATO	Kuzey Atlantik Antlaşması Örgütü
OCHA	Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
OPCW	Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü
PHR	İnsan Hakları İçin Doktorlar
PKK	Kürdistan İşçi Partisi
PYD	Demokratik Birlik Partisi
R2P	Koruma Sorumluluğu
SCPR	Suriye Politik Araştırma Merkezi
SDG	Suriye Demokratik Güçleri
SMDK	Suriye Muhalefeti ve Devrimci Koalisyon
SMO	Suriye Milli Ordusu
SNHR	Suriye İnsan Hakları Ağı
SOHR	Suriye İnsan Hakları Gözlemevi
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
SUK	Suriye Ulusal Konseyi
SYP	Suriye Lirası
TEV-DEM	Demokratik Toplum Hareketi
TOW	Amerikan Topçu Füzesi

TSK	Türk Silahlı Kuvvetleri
TWAİL	Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları
UAD	Uluslararası Adalet Divanı
UCK	Kosova Kurtuluş Ordusu
UGK	Ulusal Geçiş Konseyi
UNAMİS	Birleşmiş Milletler Sudan Misyonu
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu
UNHCR	Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği
UNPROFOR	Birleşmiş Milletler Bosna İçin Barış Gücü
USD	ABD Doları
YPG	Yekîneyên Parastina Gel-Halk Koruma Birliği
YPJ	Yekîneyên Parastina Jin- Halk Koruma Birlikleri'nin kadın kolu
YSFC	Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti

1.GİRİŞ

Uluslararası ilişkiler disiplini için güvenlik kavramı tartışmalı bir konu olmuştur. Klasik görüş güvenlik kavramını, uluslararası sistemin temel aktörü kabul edilen devletlerin sınırlarını diğer devletlerin saldırılarından koruması olarak tanımlamıştır. Bu görüş uzun yıllar boyunca kabul görmüştür. Devletlerin sınırlarını korumak ve diğer devletleri sınırlamak için giriştiği güç mücadelesi karşılıklı silahlanmayı ve güvensiz bir dünyayı doğurmuştur. Karşılıklı güvensizliğin hâkim olduğu uluslararası sistemde, devletler, hayatta kalmak için “neyin daha güvenli” olduğu sorusuna cevap bulmaya çalışmışlardır. Bu soruya yanıt arayan sadece devletler olmamıştır; uzmanlar da “kimin güvenliği”nin önemli olduğu sorusunu sormuş ve güvenliğin “ne” olduğu konusuna cevap bulmaya çalışmışlardır. Güvenliğin ne olduğu konusunda yapılan bu çalışmalar sonrasında, kavramın birden fazla tanımı ortaya çıkmıştır. Kelime anlamı olarak “*toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet*” anlamını taşıyan kavram, uluslararası ilişkiler disiplinine farklı yansımıştır. Realistler için devletin diğer devletleri dengeleyecek güce sahip olması, güvenlik olarak tanımlanmış ve güvenliğin öznesi devlet olmuştur (Arı, 2002: 160). Bu görüşü savunan teorisyenler, bireyin güvenliğini devletin güvende olmasıyla ilişkilendirerek temelde devletin güvenliğini öncül olarak kabul etmişlerdir. Neorealistler ise realizme yapılan eleştirileri dikkate alarak açıklama geliştirmeye çalışmışlardır. Neorealistler uluslararası güvensizliğin ve çatışmaların nedeninin bireyin doğa durumunda kötü olması değil uluslararası sistemin “anarşik” bir yapıda olması yüzünden yaşandığını ifade etmişlerdir. Devletlerin kendi güvenliklerini sağlamak için işbirliğine gidebileceğini ifade eden Neorealistler, bu işbirliğinin sınırları olduğunu belirtmişlerdir (Baylis, 2008: 74). Liberal düşünceyi savunan teorisyenler ise insanların özleri itibariyle barışçıl olduklarını kabul ederek, işbirliği yoluyla çatışma ve güvensizlik durumunun aşılacağını ifade etmişlerdir (Birdişli, 2012: 158-160). Marksizm güvenliği devlet temelli açıklayan klasik görüşlerin karşısında durmuştur. Devletin kendi ulusal çıkarlarına göre hareket ettiğine inanan klasik görüşlerden farklı olarak Marksizm, devletlerin kimlikleri ve doğa durumları yerine küresel kapitalizme odaklanmıştır. Devleti, egemen sınıfın egemenliğini devam ettirme aracı olarak tanımlayan Marks, proleteryanın ezildiği bu sistemde sınıfların ortadan kalkmasının ana öncelik olduğunu ileri sürmüştür. (Soltani ve Yusoff, 2012: 11). Neo-Marksizm ise, Marksizmi merkezine yerleştirmiş ve ekonomik temelli bir güvenlik anlayışı geliştirmiştir. Neo-Marksizm bağımlılık ve dünya sistemi teorileriyle bu sistemsiz krizi açıklamaya çalışmıştır.

İngiliz Okulu ise, Grotiuscu bakış açısını öncül kabul ederek, uluslararası politikayı “uluslararası toplum” ya da “devletler toplumu” olarak tanımlamıştır. İngiliz Okulu bu uluslararası toplumun sistem içinde hem çatışma hem de işbirliği içinde olduğunu kabul etmiştir (Bull, 1977: 27). Okul, şiddeti tamamen yok saymadıklarına dikkat çekerek, şiddetin, uluslararası hukuk, ahlak ve karşılıklı işbirliği sayesinde kontrol edildiğini ileri sürmüştür (Barlas, 2019: 111). Okul, dayanışmacılar ve çoğulcular olarak iki gruba ayrılmıştır. Dayanışmacılar güvenliği bireylerin güvenliği ve hakları üzerinden açıklamıştır. Onlara göre devletler bireylerin bu haklarını garanti altına almakla yükümlüdür. Devlet eğer bu görevi yerine getiremiyorsa insani amaçlarla yapılacak müdahaleyi meşru kabul etmişlerdir (Devlen ve Özdamar, 2010: 55). Çoğulcular ise, devlet egemenliği üzerinden bir güvenlik anlayışı geliştirmişlerdir. Çoğulcuları oluşturan grup, devlet merkezli bir açıklama geliştirmiştir. Çoğulculara göre uluslararası toplumda esas olan egemenlik tüm devletlere tanınmış ve herhangi bir devletin egemenliğine yönelik bir eylem yapılmaması uluslararası hukuk tarafından garanti altına alınmıştır. Çoğulcular devletlere yönelik bir müdahale fikrinin karşısında yer almışlardır (Buzan, 2004: 45- 46). Frankfurt Okulu ise, Okul’un güvenliğe yönelik açıklamaları ise, güvenliğin sadece devlet üzerinden incelenemeyeceği üzerine olmuştur. Okul, ideoloji, medya, sanayi toplumu, psikanaliz ve estetik gibi kavramların da güvenlik çerçevesinde ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Okul, bireyin özgürlüğünü engelleyen tüm durumların karşısında yer almıştır (Çomak, 2009: 87).

Yeni güvenlik yaklaşımı olarak tanımlanan eleştirel teorilere göre, sorulması gereken soru, neyin güvenliği değil, *kimin güvenliği* olduğudur. Teorisyenler, bu soruya *toplum* cevabını vermişlerdir. Yeni güvenlik anlayışı içerisinde çok fazla düşünceyi barındırmıştır. Güvenlik, bu yeni yaklaşımlarda birden fazla şekliyle tanımlanmıştır. Yeni güvenlik anlayışı kuramlarından olan sosyal inşacı kuram, güvenliği kimlik üzerinden tanımlamıştır. Sosyal inşacı bakış açısı, kimliğin çıkar ve eylemlerin oluşmasında önemli bir etmen olduğunu ileri sürmüştür (Arı ve Kıran, 2011: 50). Eleştirel-inşacı kuram, ulusal çıkar üzerinden güvenlik tanımlaması yapmıştır. Kuram aynı zamanda dilin politika üretme üzerindeki etkisini incelemiştir. Post-sömürgeci kavram ise, eski dönem alışkanlıklarının devam ettiğini ve modern Avrupalı kimliğinin diğer toplumlarda da inşa edildiğini iddia etmiştir. Post-sömürgeci anlayışa göre, reklamlar ve teknolojik gelişmeler bu düşünceyi gerçekleştirmek için kullanılmıştır (Hobson, 2012: 27). Feminist kuram, güvenlikte dâhil olmak üzere tüm önemli konuları cinsiyet eşitliği üzerinden açıklamıştır. Sistemin eril olduğunu ve önemli siyasi ve askeri alanlarda kadınlara yer verilmediğini belirten kavram, ayrıca savaşların

kadınlar üzerindeki yıkıcı etkisine de değinmiştir (Tickner, 2004: 44). Post-yapısal kuram ise, bilimsel olan ve moderniteyi yansıtan tüm olgulara karşı şüpheyle yaklaşmıştır. Tehdidi oluşturan şeyin söylem olduğunu ileri sürmüştür. Eleştirel-inşacılıkla ayrılan noktası yapısöküm üzerinden değerlendirme yapmış olmasıdır (Arı, 2013: 111-112).

Kopenhag Okulu ve Aberystwyth Ekolü ise, güvenliği toplum üzerinden tanımlamıştır. Kopenhag Okulu ve en önemli temsilcisi olan Barry Buzan, güvenliğin sadece askeri olmayacağını ileri sürerek, siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenlik olarak ele aldığı beş farklı güvenlik kategorisi oluşturmuştur (Buzan, 1983: 214-242). Kopenhag Okulu aynı zamanda “Güvenikleştirme” kavramını literatüre kazandırmıştır. Buzan güvenikleştirmeyi: *“değerli kabul edilen bir şeyin, bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit inşa edilmesi ve buna yönelik alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılması.”* olarak tanımlamıştır (Buzan, 2008: 107). Aberystwyth Ekolü ise, özellikle insan güvenliği üzerinden açıklamalar yapmış ve toplumun maruz kaldığı tek sorunun askeri güvenlik endişeleri olmadığını ileri sürmüştür. Kuram, insan güvenliğini öncül kabul etmekle beraber, devletin güvenliğini de tümüyle reddetmemiştir. Kuram, güvenliğin dar ve dışlayıcı tanımı yerine, onu daha da siyasallaştırıp, yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. Aberystwyth Ekolü’nün üç temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlar; güvenliğin merkezi olarak bireyi kabul etmek, güvenliği derinleştirmek ve son olarak da güvenliğin türetilmiş bir kavram olduğunu kabul etmektir.

Soğuk Savaş Dönemi’nin sona erdiği zamana kadar neyin güvenliğinin önemli olduğu sorusuna çoğunlukla devlet yanıtı verilmiştir. İki süper gücün karşılıklı güç yarışı güvenliğin askeri olarak algılanması sonucunu doğurmuştur. Soğuk Savaş Dönemi’nin sona ermesi ve tek kutuplu sisteme geçilmesiyle beraber toplumsal, ekonomik ve çevresel konulardaki güvenlik endişeleri de tartışılmaya başlanmıştır. Gelişen küresel düzende, bireylerin ve toplumun sağlığı ve güvenliği devletlerin güvenliği kadar önem arz etmektedir. Ruanda ve Balkanlar’da yaşanan iç savaşlar güvenlik kavramını yeniden tartışmaya açmıştır. Mevcut savaşın bir devletin içindeki gruplar arasında oluşu, uluslararası toplumun çatışmaya dahil olmayan sivillerin güvenliğini sağlamak için neler yapılabileceğini tartışmaya itmiştir. Devlet içindeki farklı gruplar arasında yaşanan çatışmalar ya da bir devletin kendi vatandaşlarına karşı işlediği suçlar ve insanlık dışı uygulamalar karşısında diğer devletlerin sessiz kalmaması yönündeki tartışmalar, insani müdahale kavramının ortaya çıkmasına neden olmuştur. İnsani müdahale, devletleri bir diğer devletin kendi vatandaşlarına karşı işledikleri suçlardan sorumlu tutmuş ve uluslararası toplumu bu vatandaşların güvenliğini sağlamakla

yetkilendirmiştir. Teorik olarak insan güvenliğine odaklanan bu yaklaşım, pratikte istediği karşılığı bulamamıştır. Bunun en önemli nedeni insani amaçlarla yapılacağı söylenen müdahaleyi yapma yetkisinin BM Örgütü'nün yanında devletlere de verilmiş olması olmuştur. Devletler bu yetkiyi kullanarak kendi devlet çıkarlarına yönelik eylemlerde bulunmuşlardır. Kosova müdahalesi, Ruanda'ya sessiz kalınması, Afganistan'da ve Irak'ta yaşananlar, devletlerin kendi iç siyasetleri için bu kavramı kullandığı yönündeki eleştirilere sebep olmuştur. Kavramın bu yönü dolayısıyla siyasallaştığı ileri sürülmüştür.

Eleştiriler çoğunlukla haklıdır ve insani müdahale kavramı geniş yorumlanabilecek bir formdadır. Kavramın uluslararası hukuk nezdinde bir bağlayıcılığının olmayışı, devletlere diledikleri gibi davranma olanağı tanımıştır. Fakat BM Genel Sekreteri Kofi Annan kavrama getirilen bu eleştirileri değerlendirirken, insani müdahale kavramını savunmuş ve eğer kavram olmasa hukuk ve insanlık dışı uygulamalarla nasıl baş edileceğini sormuştur (Annan, 2000: 48). Bu tartışmaların sonucunda yapılan çalışmalar, insani müdahaleye göre daha kısıtlayıcı bir kavram olan koruma sorumluluğu kavramının doğmasına neden olmuştur. Koruma sorumluluğu, vatandaşları koruma görevini ilk olarak ilgili devlete vermiştir, devletin bu görevi yerine getiremeyişi ya da getirmek istemeyişi durumunda ise sorumluluk uluslararası topluma devredilmiştir. Askeri bir müdahaleden önce tüm barışçıl yolların denenmiş olmasını şart koşan kavram, bu müdahaleyi yapacak yetkiyi BM Örgütü'ne vermiştir (ICISS Report, 2001). Kavram kuvvet kullanmanın kriterlerini altı ilkeyle açıklamıştır. Bunlar; haklı neden, uygun amaç, son çare, orantılı araçlar, sonuçlar dengesi ve doğru otoritedir (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 57-58). Kavram ayrıca müdahale edilmek için gerekli ihlalleri dört başlıkta tanımlamıştır. Bunlar; soykırım, etnik temizlik, savaş suçları ve insanlığa karşı işlenmiş suçlardır (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 57). Kavram, 2005 yılındaki son şekliyle beraber üç stün üzerine inşa edilmiştir. Bunlar; devletin eyaletlerini koruma sorumluluğu, uluslararası yardım ve kapasite geliştirme, zamanında ve kararlı yanıt (United Nations General Assembly A/63/677, 2009: 2). Kavram insani müdahaleye göre daha kısıtlayıcı olsa da, uluslararası hukuk açısından değerlendirildiğinde yoruma açık ve kesinlikten uzak noktaları da içinde barındırmaktadır. Bu yüzden de kavramı eleştirenler kavramın hukuksal bir norm olmaktan çok uzak olduğunu ifade etmişlerdir.

Kavramla ilgili tartışmalar sürerken, 2010 yılında Arap Baharı olarak adlandırılan Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki devletleri etkisi altına alan bir süreç başlamıştır. Tunus'lu bir seyyar satıcı olan Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan gösteriler kısa sürede diğer bölge ülkelerine yayılmıştır. Daha adil ve demokratik bir yönetim arzusuyla sokağa

çıkan göstericiler, uzun süredir ülkeyi yöneten otoriter rejimlerin siyasal iktidardan ayrılmasını talep etmişlerdir. İşsizlik, yüksek enflasyon, ekonominin kötüye gidişi, şeffaf olmayan seçimler, yolsuzluk ve insan hakları ihlalleri gibi konulardaki eksikliklerin giderilmesini talep eden vatandaşlara bazı hükümetler şiddetle karşılık vermiş, bazıları ise istenen reformları uygulayacağını belirtmiştir.

Arap Baharı'nın başlamasıyla beraber artan hoşnutsuzluklar Libya'ya da sıçramıştır. Darbeyle yönetime geldiği 1969 yılından beri Muammer Kaddafi tarafından yönetilen halk da, yönetimden duyduğu hoşnutsuzluğu dile getirmek için protesto gösterileri düzenlemiştir. 15 Şubat 2011 günü insan hakları aktivisti Fatih Terbil'in tutuklanmasını protesto eden vatandaşlar daha sonrasında eylemlerini genişletmiş ve otoriter Kaddafi rejiminin sona ermesini talep etmişlerdir. Kaddafi rejiminin olaylara saldırıyla karşılık vermesi ülkeyi iç savaşa sürüklemiştir (SETA Rapor, 2011: 23). BM Örgütü, Kaddafi rejimine vatandaş koruma görevinin öncelikle devlette olduğunu hatırlatmış ve halka şiddet uygulamayı durdurmasını talep etmiştir (United Nations Security Council S/RES/1970, 2011: 3). Libya'daki şiddetli çatışmaların devam etmesi üzerine 20 Mart 2011 tarihinde NATO kuvvetleri Libya'ya müdahale gerçekleştirmiş ve Ağustos ayına gelindiğinde Kaddafi'yi yönetimden uzaklaştırmıştır. Kaddafi 20 Eylül 2011 tarihinde öldürülmüş ve operasyon da 30 Ekim 2011 tarihinde sona ermiştir (Le Masson, 2017: 4). Libya müdahalesi koruma sorumluluğunun ilk uygulandığı yer olmuştur.

Libya'ya yapılan müdahale insancıl hukuk açısından olumlu karşılanmış olsa da, hukuka uygunluğu ve gerekliliği konusunda kesin ibareler olmadığı konusunda eleştirilmiştir. Müdahalenin “son çare” olarak gerçekleştirildiğini düşünmeyenler, “haklı neden” kistasının da sağlanmadığını dile getirmişlerdir. Çok kısa sürede gerçekleşen operasyondan önce barışçıl tüm yolların denenmemiş olması bu görüşleri destekler nitelikler olmuştur. Müdahalenin ateşkes kararının üzerinden 48 saat geçmeden yapılmış olması da bu açıdan eleştirilmiştir. Haklı neden ilkesi düşünüldüğünde ise, ölüm oranlarının düşük oluşu ve mülteci sorununun yaşanmayışı bu eleştirileri destekleyen kriterleri oluşturmuştur. En önemli eleştiri ise NATO kuvvetlerinin insanları kurtarmak yerine rejimi değiştirmek için çalıştığı yönünde olmuştur. BM Örgütü, koruma sorumluluğu kavramının ilk kullanıldığı olayda tartışmalı bir başarı elde etmiştir.

Gösterilerin sıçradığı ülkelerden biri olan Suriye, olaylardan en kötü etkilenen ülke olmuştur. Suriye vatandaşları da, diğer ülke vatandaşları gibi, daha adil bir yönetim talebiyle sokağa çıkmışlardır. Gösterilerin başladığı sırada Suriye'de ekonomik çöküntü, yüksek

enflasyon, genç işsiz sayısında artış, yoksulluk, ifade özgürlüğünün engellenmesi, muhaliflere uygulanan baskı ve şiddet, basın sansürü vb. durumlar mevcuttur. Otoriter yönetimden kurtulma arzusuyla sokağa çıkan vatandaşlara, öncelikle reform sözü veren Cumhurbaşkanı Esad, eylemlerin durmaması üzerine şiddetle karşılık vermiştir. Orduyu şehir merkezlerine indiren Cumhurbaşkanı Esad, böylece yönetimi bırakmayacağını göstermiştir. Artan şiddet, muhaliflerin ve sivillerin yoğun insan hakları ihlallerine maruz kalmasına neden olmuştur. BM Örgütü'nün konuya dâhil oluşu, Arap Birliği'nin konuyu BM Örgütü'ne taşımasıyla olmuştur. BM Örgütü her ne kadar yaşanan şiddet olaylarından duyulan endişeyi dile getiren açıklamalar yapsa da, Rusya ve Çin'in Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi'ndeki (BMGK) veto yetkilerini kullanarak müdahale içeren tüm kararların çıkmasını engellemesi nedeniyle bir eylemde bulunamamıştır.

BM Örgütü'nün yapısı itibariyle barış ve güvenliği sağlama görevi BMGK'ye verilmiştir. BMGK'nin daimi üyesi olan beş ülkenin (ABD, Çin, Fransa, İngiltere, Rusya) olumsuz oy kullanmadığı esasa ilişkin kararlar BMGK'den çıkabilirken, herhangi bir daimi üyenin veto yetkisini kullanması kararın çıkmasını engellemektedir. BMGK, bu yüzden beş daimi üyenin siyasi çıkarlarına göre kararlar alan organ olmakla eleştirilmektedir. Daimi üyelerin ortak bir karar alamadığı bu gibi durumların önüne geçilmesi için 1950 yılında Barış İçin Birlik Kararı (BİB) alınmıştır. BİB kararı BMGK'nin veto nedeniyle tıkanıdığı ve barışı koruma görevini yerine getirmek için ortak karar alamadığı durumlarda Genel Kurul'un yetkiyi devralmasını kabul etmiştir.

Suriye İç Savaşı koruma sorumluluğu şartlarının hepsini yerine getirmesine rağmen bu konuda da BM Örgütü bir adım atmamıştır. Cumhurbaşkanı Esad'ın iç savaşın taraflarından biri olması devletin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğu ilkesinin ihlali anlamını taşımaktadır. Esad rejimi, vatandaşları terörist ilan ederek, devletin kaynaklarını vatandaşlara karşı şiddet uygulamak için kullanmıştır. Bu durumla beraber vatandaşları koruma sorumluluğu uluslararası topluma geçmiştir. Fakat bir fikir birliğinin sağlanmamış olması, koruma sorumluluğu kavramının geleceği konusunda şüphelere neden olmaktadır.

BMGK Suriye İç Savaşı konusunda fikir birliğine varamamış olması ve daimi üyelerin siyasi çıkarlarına yönelik kararların çıkması yönündeki çabaları iç savaşın insan hakları ihlallerini derinleştirmiştir. Bu durumun sonucunda çok sayıda sivil derin insan hakları ihlallerine maruz kalmıştır. Savaşta yarım milyon insan ölmüş (SOHR, 2020), beş milyondan fazla insan mülteci konumuna düşmüş, yaklaşık on üç milyon insan yardıma muhtaç hale gelmiştir (UNHCR, 2020). Hastaneler, okullar ve sivil yerleşim yerleri bombalanmış ve

kimyasal silah kullanılmıştır. Hem koruma sorumluluğu hem de BİB kararı yönünde bir kararın çıkmamış olması uluslararası barış ve güvenliğin garantörü olan BM Örgütü'ne yönelik güvenin sarsılmasına neden olmuştur.

Bu bilgiler ışığında çalışmada Suriye İç Savaşı'nın koruma sorumluluğu bakımından doğurduğu sorumluluklar incelemektedir. Çalışma 4 ana bölümden oluşmaktadır. Çalışmanın ilk bölümünde güvenlik, insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları tanımlanmış ve kavramsal bir çerçeve çizilmiştir. Birinci bölümün hipotezi; güvenlik kavramı üzerinde tam bir fikir birliğine varılamamış olsa da insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramlarının ortaya çıkmasıyla beraber toplum güvenliğinin de devlet güvenliği kadar önemli olduğu olmuştur. Öncelikle güvenlik kavramının temelde neyi ifade ettiği konusunda kavramsal bir çerçeve çizilmeye çalışılmıştır. Sonrasında ise insani müdahale ve koruma sorumluluğu kavramları incelenip, kavramlara ilişkin somut örnekler verilmiştir. Bunu yapmaktaki amaç, teori ve pratikteki kavramsal farklılığı ortaya koyabilmektir. Devletlerin temel aktör olduğu uluslararası sistemde, insan güvenliğini öncelik olarak gerçekleştirilmek istenen eylemlerin ne kadarının bu amaca uygun olduğunu açıklamak bu bakımdan önem arz etmektedir. Bu bölümde cevaplandırılan sorular; Güvenlik nedir? Kimin güvenliği önceliklidir? İnsani müdahale kavramı neyi ifade etmektedir? Hangi koşullarda müdahale edilmelidir? Kuvvet kullanmanın istisnaları nelerdir? Meşru müdafaa kavramı neyi ifade etmektedir? Önleyici meşru müdafaa ve insani müdahalenin farkı nedir? İnsani müdahale egemenliğin ihlali midir? Koruma sorumluluğu nedir? Koruma sorumluluğu ve insani müdahale farklı iki kavram mıdır?

Çalışmanın ikinci bölümünde Arap Baharı süreci ve bu sürecin Ortadoğu ülkelerine yansımaları anlatılmıştır. Özelde ise Arap Baharı sürecinin Suriye'ye sirayet etmesiyle beraber Suriye'de yaşananlar incelenmiştir. İkinci bölümün hipotezi; gösterilerin Suriye'de iç savaşa dönüşmesinin devlet yapısıyla yakından ilgili olduğu ve uluslararası aktörlerin iç savaşa dahil oluşlarının savaşın uzamasına neden olduğu olmuştur. İç savaş öncesi Suriye'nin toplumsal, siyasal ve ekonomik yapısı detaylıca incelenmiş ve sonrasında ise iç savaş boyunca Suriye'de yaşanan tüm süreç savaşın tarafları da dahil olmak üzere detaylı olarak aktarılmıştır. İkinci bölümde aktarılan bir diğer bilgi ise Suriye İç Savaşı'nı sona erdirmek için yapılan barış görüşmeleri olmuştur. Uluslararası aktörlerin savaşı sona erdirmek için üzerinde anlaştıkları ortak çözüm, siyasi bir çözüm olmuştur. Bu nedenle bu bölümde barış görüşmeleri de aktarılmıştır. 2012 yılından günümüze kadar süren barış görüşmelerinin aktarılmasındaki amaç siyasi bir çözümün mümkün olup olmadığını incelemektir. Son olarak

ise Suriye İç Savaşı'nın insani boyutuna değinilmiştir. Savaş koruma sorumluluğu bağlamında değerlendirildiğinden, Suriye'deki şartların koruma sorumluluğu için uygun olup olmadığının değerlendirilmesinde bu veriler önem arz etmektedir. Bu bölümde cevaplandırılan sorular şunlardır; Toplumsal gösteriler başlamadan önce Suriye'nin durumu nasıldır? İç savaş nasıl başlamıştır? Cumhurbaşkanı Esad'ın ilk tepkisi ne olmuştur? Olaylar iç savaşa nasıl dönüşmüştür? Savaşın tarafları kimlerdir? Kaç kişi hayatını kaybetmiştir? Kaç kişi göç etmiştir? Kimyasal silah kullanılmış mıdır? Ülke ekonomisinin son durumu nedir? Ülkede güvenli bölge kalmış mıdır? Müdahale içi gerekli koşullar sağlanmamış mıdır? Barış için hangi adımlar atılmıştır?

Çalışmanın üçüncü bölümünde iç savaşa doğrudan, ya da dolaylı dahil olan uluslararası aktörlerin Suriye'deki mevcudiyetleri uluslararası hukuk bakımından incelenmiştir. Üçüncü bölümün hipotezi; bazı uluslararası aktörlerin Suriye'de İç Savaşı'na doğrudan ya da dolaylı dâhil oluşlarının meşru, bazılarının ise meşru olmayışdır. Savaşta ihlal edilen ana ilke ise uluslararası hukukun iç savaşlara müdahale edilmemesi ilkesi olmuştur. Uluslararası hukuk savaşı daha da uzatıp, insan hakları ihlallerini derinleştireceği için iç savaşlara dâhil olunmasını yasaklamıştır. Tarih boyunca devletler iç savaşların taraflarına ölümcül olmayan yardımlar göndermişlerdir. Fakat Suriye'deki durum tarih boyunca süregelen durumdan farklı ilerlemiştir. Uluslararası aktörler hem savaşın taraflarını silahlandırmış, hem de fiziki olarak da savaşa dâhil olmuşlardır. İç savaş bu bakımdan incelendiğinde, uluslararası aktörler savaş boyunca uluslararası hukuk ve insancıl hukuk ihlallerine neden olmuşlardır. Bu bölümde cevaplandırılan sorular; Rusya için Suriye neden önemlidir? Rusya'nın davetle müdahalesi uluslararası hukuka uygun mudur? ABD bu savaşta kimi desteklemiştir? IŞİD'e karşı yapılan operasyonlar uluslararası hukuk açısından meşru mudur? Türkiye savaşta kimi desteklemiştir? Türkiye'nin sınır ötesi operasyonları uluslararası hukuk açısından meşru mudur? Fransa'nın beklentisi ne yöndedir? Çin'in iç savaştaki tavrı ne olmuştur? İran iç savaş boyunca kimi desteklemiştir? AB'nin iç savaşa yönelik politikası nedir? İsrail için bu savaş ne anlama gelmektedir?

Çalışmanın son bölümü ise Suriye İç Savaşı'nın koruma sorumluluğu ve BİB kararı bakımından incelendiği bölüm olmuştur. Bu bölümde öncelikle BM Örgütü'nün yapısı, organları, karar alma biçimi kısaca incelenip, sonrasında Suriye İç Savaşı boyunca aldığı kararlar incelenmiştir. Son olarak da savaş, Koruma sorumluluğu ve BİB kararı bakımından değerlendirilmiştir. Uluslararası barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan BM Örgütü'nün Suriye konusundaki eylemsizliğinin nedenleri incelenip, "*BM Örgütü barışı*

sağlamak için bir yol bulabilir miydi?” sorusu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Koruma sorumluluğu kavramının uygulanmamış olmasının nedenleri araştırılmış ve uygulamama nedeninin kavramın kendi yapısındaki kriterlerin sağlanamaması yüzünden mi, yoksa uluslararası aktörlerin siyasi kararları yüzünden mi olduğu sorusu cevaplanmıştır. Bu soruyu cevaplandırmak için ikinci bölümde elde edilen veriler bu bölümde koruma sorumluluğu kavramının şartları bakımında değerlendirilmiş ve kavramın uygulanmamış olmasının nedeninin ne olduğu cevaplandırılmaya çalışılmıştır. Bu bölümde cevaplanan sorular; BM Örgütü nasıl ortaya çıkmıştır? Organları nedir ve işleyişi nasıldır? Karar alma ve veto hakkı neyi ifade etmektedir? BM Örgütü’nün bütçesi nasıl belirlenir? BM Örgütü’nün Suriye’yle ilgili aldığı kararlar nelerdir? Veto edilen kararlar nelerdir? Barış İçin Birlik Kararı Suriye’de uygulanabilir miydi? Koruma sorumluluğu için şartlar oluşmamış mıydı?

2.KAVRAMSAL ÇERÇEVE

2.1.GÜVENLİK KAVRAMI

2.1.1.Güvenlik Kavramının Tanımı

Türk Dil Kurumu'na göre güvenlik; “*Toplum yaşamında yasal düzenin aksamadan yürütülmesi, kişilerin korkusuzca yaşayabilmesi durumu, emniyet.*” anlamlarına gelmektedir (TDK, 2018). Konunun uluslararası sisteme yansısı biraz daha farklı olmuştur. Uluslararası sistem daha karmaşık bir yapı olduğu için burası devletlerin güç mücadelesi alanı olarak görülmüştür. Bu alanda güçlü kalmak isteyen devletlerin yapması gereken diğer devletlerin gücünü dengelemek olmuştur (Baylis, 2008: 69- 85).

Güvenlik kavramının birden fazla tanımı mevcuttur. Devletler ve uzmanlar güvenliğin farklı tanımlarını yapmışlardır. Güvenliğin farklı tanımlarının olmasının iki açıdan önemli olduğunu söyleyen David Baldwin'e göre, öncelikle kavrama ilişkin tanımların karşılaştırılması daha rasyonel bir nitelenmenin ortaya çıkmasına katkı sağlayacaktır. Üstelik farklı tanımlar arasında oluşturulan ortak noktalarla bilimsel iletişim kolaylaşacaktır (Baldwin, 2004: 2).

Güvenlik kavramının muğlaklığına ilk dikkat çeken isim Arnold Wolfers olmuştur. Wolfers; “*National Security as an Ambiguous Symbol*” adlı makalesinde güvenliği: “Edinilen değerlerin korunması.” olarak tanımlamaktadır. Wolfers eserinde güvenliği: “O zaman güvenlik bir milletin az çok sahip olabileceği bir değerdir. Nesnel olarak, edinilmiş değerlere yönelik tehditlerin yokluğunu, öznel olarak ise edinilmiş değerlere yönelik tehdit korkusunun yokluğunu ölçer.” şeklinde tanımlamıştır (Wolfers, 1952: 483). Güvenlik kavramından bahsedebilmek için, bir ya da birkaç iç ve dış tehdidin varlığı, bu tehditlerin algılanması ya da tahmin edilmesi gerekmektedir (Dedeoğlu, 2014: 34).

Klasik güvenlik anlayışında; “Tehdit = Kapasite x Niyet” olarak tanımlanmıştır. Fakat bu tanımlama teoride olmasa bile pratikte sorun oluşturmaktadır. Zira devletlerin niyeti her zaman kötü olarak kabul etmesi aktörleri güvenliksiz sarmalına götürmektedir (Bilgin, 2010: 78). Güvenliği; uluslararası sistemin güvenliği, coğrafi ya da bölgesel güvenlik, devletin güvenliği, toplumun güvenliği, toplumu oluşturan alt grupların güvenliği ve bireylerin güvenliği olarak tanımlayanlar da mevcuttur (Dedeoğlu, 2014: 24- 25).

Temel olarak ulusal güvenlik üzerinden tanımlanan kavram devletlerin kendilerine yönelik tehditlere karşı aldıkları önlemleri içermektedir (Baylis, 2008: 73). Kopenhag Okulu

ekolü ise güvenliğin sadece askeri tehlikeleri içermediğini ve diğer sektörlerde de var olduğunu belirtmiştir. Bu sektörler siyasi, askeri, ekonomik, toplumsal ve çevresel güvenli olarak tanımlanmıştır (Buzan vd, 1998: 7). Kavramın muğlak oluşu sadece farklı tehditler algılanmasıyla alakalı olmadığını ifade edilmiştir. Kavramın muğlaklığı türetilmesinden ileri gelmektedir. Toplumların güvenlik anlayışını siyasi anlayışları ve felsefi görüşleri de etkilemektedir. Sadece algı yanılgısı değil kişinin siyasi görüşünden türeyen farklı güvenlik endişeleri de mevcuttur (Bilgin, 2010: 76).

Toplumların farklı güvenlik anlayışlarına da değinen Wolfers'a göre, aynı tehditlere karşı uluslar farklı tepkiler vermektedirler. Wolfers, yakın geçmişte saldırılar yaşayan veya uzun süre güvende kaldıktan sonra aniden kendilerini tehlikeye sokan ülkeleri, tehditlere karşı en hassas olanlar olarak tanımlamıştır. Wolfers, ulusların hepsinin herhangi bir tehlikeyle, sürekli olarak aynı derecede karşı karşıya olmadıklarını ifade etmiştir. Wolfers'a göre uluslar daha fazla güvenlik sağlama çabalarına farklı yaklaşmaktadırlar. (Wolfers, 1952: 483). Bu yüzden de uluslararası sistemin en önemli aktörü olan devletler için güvenlik kavramı farklı anlamlar ifade etmektedir ve bu farkı devletlerin tehdidi algılama şekli etkilemektedir. Herhangi bir durum her devlet için tehdit oluşturmak zorunda değildir ve bazen bir devlet için tehdit oluşturan durum bir diğerinin çıkarlarına uygun düşebilmektedir (Bilgin, 2008: 46).

Tarih boyunca güvenlik, devletlerin kendi sınırlarını diğer devletlerin saldırılarından korumak unsuru üzerinden tanımlanmıştır. Tarihin her döneminde bahsi geçen güvenlik endişeleri sebebiyle büyük savaş ve yıkımlar meydana gelmiştir. Yirminci yüzyıl savaşlar ve krizlerle dolu bir dönem olmuştur. İçinde dünya savaşlarını ve onlarda kaybedilen milyonlarca insanı, Hiroşima ve Nagazaki'ye atılmış iki atom bombasını ve Soğuk Savaş'ı barındırmaktadır (Sandıklı ve Emekler, 2011: 21). Soğuk Savaş'la beraber dünya rekabet dengesi çok kutupludan iki kutuplu sisteme dönüşmüştür. Bu yeni dönemde nükleer silah üretiminin hızlanması, iki süper gücün hegemonyasını yayma arzusu ve karşılıklı güç gösterisinde bulunmaları birçok savaş ve gerginliğin yaşanmasına neden olmuştur (Buzan, 2008: 112- 113). Sadece bununla da kalmamış devletlerarasındaki savaşı engellemek amacıyla yapılan silahlanma yarışı ve buna ayrılan bütçe aslında güvenlik anlamında bir başarı kazandırmamış hatta devletleri buldukları durumun daha da gerisine itmiştir. Yaşananların savaşı beslemiş olması barışı sağlama konusunda yetersiz kalınmasına neden olmuştur. Hal böyle olunca da ülkeler ülke için harcamaları gereken bütçeleri askeri harcamalara aktarmış ve bu tedbirler de ülke içi ve ülke dışı sorunlara neden olmuştur (Bilgin, 2008: 46).

1992 Yugoslavya ve 1994 Ruanda iç savaşları güvenlik konusunda farklı bir bakışa olan ihtiyacı gündeme getirmiştir. Mevcut savaş devletlerarasında değil bir devletin içinde gerçekleşmiş ve bu durum da insan hakları ihlallerini doğurmuştur. Devletlerarası ekonomik uçurumun giderek artması da bu durumu tetiklemiştir. Bunun sonucunda devlet merkezli değil yurttaş merkezli bir güvenlik anlayışının yerleşmesi gereği ortaya çıkmıştır (Alpaydın, 2016: s.s.y).

Soğuk Savaş'ın sona ermesinden sonra güvenlik sadece askeri durumları kapsayan bir olgu olmaktan çıkmıştır. Bu dönem uluslararası barışı ve devletlerin güvenliklerini tehdit eden sadece savaşlar olmamıştır. Ekonomik çöküntü, terörizm, yurttaşların şiddete maruz kalması, iç çatışmalar, etnik ayrımlar, hızlı nüfus artışı, doğanın tahribatı, bölgesel ve ulusal çatışmalar, silah ve uyuşturucu ticareti, salgın hastalıklar, kıtlık ve daha birçok durum devletler için daha çok sorun oluşturmaya başlamıştır (Aksu ve Turhan, 2012: 70). Soğuk Savaş döneminde askeri konuları önceleyen bu dar tanımlama yeni sorunların varlığıyla beraber doksanlı yıllarda sadece askeri değil, insanı, devleti ve hatta gezegeni ilgilendiren tüm güvenlik konularını kapsar hale gelmiştir. Kadın, şiddet, doğa, üçüncü dünya konuları güvenliği daha da genişletmiştir (Bilgin, 2010: 73).

Toplumsal güvenliğe daha fazla önem verilmesi gerektiğini ileri sürenler Sovyetler Birliği ve Yugoslavya'nın dağılmasıyla beraber önceliğin etnik-milliyetçi gruplara karşı güvenlik önlemleri almak olduğunu ifade etmiştir. Bir başka düşünce çevresi ise etnik-milliyetçi gruplara değil küresel topluma odaklanılması gerektiğini ifade etmiştir (Baylis, 2008: 74). 11 Eylül 2001'de meydana gelen saldırıyla beraber yeni güvenlik anlayışı içerisine terörle mücadele, organize suçlar, kaçakçılık, etnik ve dinsel çatışmalar da dâhil edilmiştir (Gurcan, 2012: 73). Soğuk Savaş dönemindeki ulusal sorunlara ulusal çözümler sunma fikri yeni güvenlik anlayışında yerini işbirliği, bağımlılık ve küresel çözümlere bırakmıştır (Bilgin, 2006: 15).

2.1.2. Uluslararası Güvenlik Yaklaşımları

2.1.2.1. Realizmin Güvenlik Anlayışı

Realizmin güvenlik algısında devletler yer almıştır ve devletler temel aktör durumundadır. Devletin temel görevi devletin egemenliğini, toprak bütünlüğünü ve çıkarlarını korumaktır. Devlet koruma görevini yerine getirirken güç unsurundan faydalanmaktadır. Devlet diğer devletlerle arasındaki güç mücadelesi üzerinden uluslararası politikalarını şekillendirmektedir (Küçüksolak, 2012: 204). Westfalya Antlaşması sonrasında uluslararası

sistemde en güçlü aktör devletler olmuştur. Devletlerin ilişkilerini ve davranışlarını denetleyecek ve düzenleyecek bir üst otoritenin olmayışı da devletlerin siyasi otoritelerini güçlendirmiştir ve böylece güvenlik devletlerin temel sorumluluğu olmuştur. Kendi kendini korumanın en önemli öge olduğu bu durumda devletler kendi kendine yeter durumda kalma alternatifine sarılmışlardır (Baylis, 2008: 71). Uluslararası sistem devletlerin kendi güvenliklerini ne pahasına olursa olsun korumaya çalıştığı bir alan olarak değerlendirilmiştir. Devletler ise bu güvenliksiz alanda kendi devlet çıkarlarını korumak ve devletin güvenliğini sağlamak amaçları etrafında toplanmışlardır (Küçüksolak, 2012: 203). Geleneksel devlet sisteminde güvenliği sağlayan ana unsur güç olmuştur. Güç, geleneksel anlayışta askeri güç olarak tanımlanmıştır (Arı, 2013: 138). Ana ögenin güç oluşu barış içinde yaşamayı imkânsızlaştırmış ve devletleri kendi çıkar ve güvenlikleri için diğerleriyle rekabet etmeye itmiştir.

Klasik realistler güvenliği açıklarken Thomas Hobbes ve Niccolò Machiavelli'nin düşüncelerinden esinlenmişlerdir (Balcı, 2015: 120). Hobbes insanı açıklarken onu bir hayvandan ayıran tek özelliğinin konuşuyor olması olduğunu ifade etmiştir. İyi ve ahlaklı olmanın mümkün olmadığını, hepsinin menfaatle tanımlandığını belirten Hobbes, insanı hür bir yaratık olarak değil, hırs ve arzularına bağlı egoist bir varlık olarak tanımlamıştır (Güriz, 1955: 303- 304). İnsanların eşit ve özgür olduklarını ve bu özgürlüğün karmaşa doğuracağı için sınırlandırılması gerektiğini düşünen Hobbes, insanın en iyi elde etmesi için gerekli olan en önemli aracı güç olarak tanımlamıştır ve en iye ulaşmak için ellerinde bulunan tüm gücü devlet üzerinde birleştirmeyi savunmuştur (Hobbes, 1997: 48). Machiavelli ise, Prens adlı eserinde prensin eğer tahtını elinde tutmak istiyorsa acımasız olması gerektiğini bilmesini ve gerektiğinde bu acımasızlığı kullanmasını önermiştir. Prens barış zamanında bile her an savaş olabileceği gibi hazırlıklı olması gerektiğini ifade etmiştir (Machiavelli, 1994: 98). Çatışmanın ve bölünmüşlüğün her zaman var olacağını ve aslında devleti ayakta tutanın da bunlar olduğunu ifade eden Machiavelli, asıl sanatın bu karmaşayı yönetmek olduğunu ve bölünmüşlüğün devleti yok etmemesi için yöneten iradesinde işletilmesini önermiştir (Vergin, 2012: 103). Hobbes ve Machiavelli'nin fikirleri, devletin varlığının korunmasının ana amaç ve bu korumayı sağlamak için gücün kullanılmasının araç olduğu düşüncesinin temelleri niteliğindedir.

Geleneksel güvenlik anlayışı, güvenliğin beş boyutundan bahsetmiştir. Bunlar; nelerin güvenliğinin önemli olduğunu sınıflandırmak, tehdidin doğası, tehditlerin nedeni bulmak, tehditlere nasıl karşılık verileceğine karar vermek, güvenliği kimin sağlayacağını belirlemek

ve olarak belirlenmiştir (Miller, 2001: 16- 17). Uluslararası ilişkilerde çıkarların korunmasını birincil kabul eden klasik realistlere göre devletler çıkarlarını korumak için savaşlar çıkarabilme ve bu durumu kendini koruma sorumluluğunun bir sonucu olarak gösterebilme yetkisine sahiptirler (Sancak, 2013: 126). Kendine yardım (Self Help) ilkesi gereğince devletler, çıkarlarını gerçekleştirmek ve kendilerini korumak için yalnızca kendilerine güvenmişlerdir. Böyle bir uluslararası ortamda devletin ahlaki davranmasını beklemenin imkânsız olduğu sonucuna varılmıştır (Arı, 2013: 100). Böyle bir güvensiz ortamda devletin güvenliğini sağlayabilmek için askeri gücünü geliştirmesi ve silahlanmaya gitmesi gerekli görülmüştür. Bir devletin kendi güvenliğini sağlamak amacıyla silahlanmaya gitmesi diğer devletler için tehdit unsuru oluşturacağından diğer devletler de kendilerini savunma amacıyla silahlanma yarışına katılmışlardır (Bilgiç, 2011: 125). Soğuk Savaş döneminde iki süper gücün silahlanma yarışına girmesiyle beraber karşılıklı güç mücadelesi ve anarşik bir uluslararası ortam oluşmuştur. Bunun sonucunda da güvenlik, realizm yaklaşımının da temeli olan devlet merkezli ve askeri tehdit odaklı askeri bakış açısıyla açıklanmış ve bu yönde gelişme göstermiştir (Buzan, 2008: 112). Realistler önceliğin insan değil devlet güvenliği oluşunu, devletin güvende olduğu her an insanın da güvende olacağı şeklinde açıklamışlardır (Bakan ve Şahin, 2018: 141).

2.1.2.2. Neorealizmin Güvenlik Anlayışı

1960'lar ve 1970'lerde realizme getirilen ağır eleştiriler realistleri fikirlerini yenilemeye itmiştir (Küçüksoğak, 2012: 203). Buradan da Neorealizm doğmuştur. Devletlerarasında var olabilecek bir işbirliğini kabul eden Neorealistler, bir işbirliği olabileceğini kabul etmişler, fakat bu işbirliğinin sınırlarının olduğunu belirtmişlerdir. İşbirliğinin zor olmasının iki nedeni olduğunu ileri sürmüşlerdir. Birincisi; aldatma ihtimali, ikincisi ise devletlerin göreceli kazançlara yönelik ilgisidir (Baylis, 2008: 74). Kenneth Waltz, işbirliği yapmanın zor olduğunu belirtmiş ve bu söylemini uluslararası sistemin anarşik yapısıyla açıklamıştır. Waltz, bu denli güvensiz bir ortamın devletlerin uzun süreli işbirliği yapmasını engelleyeceği görüşünü savunmuştur (Waltz ve Quester, 1982: 46). Neorealist yazarlar bu yüzden işbirliği yerine ittifakları önermişlerdir. Bu ittifaklar daha çok askeri ittifaklardan oluşmaktadır. Her devlet kendi güvenliğini arttırarak sistemde var olmaya devam edeceklerini ve sürecin sonunda da uluslararası düzende güç dengesinin sağlanmış olacağını ifade etmişlerdir (Sandıklı ve Emeklier, 2011: 24).

Neorealist yazarlara göre güvenlik ya da güvensizlik uluslararası sistemin sonucu olarak gelişme göstermiştir. Anarşik durumun sürekli olduğunu belirten Neorealistler, bunun

geçmişte ve gelecekte uluslararası politikanın şiddete meyilli olacağını kanıtı olduğunu ifade etmişlerdir (Baylis, 2008: 70). Neorealistler bu anarşik sistemi ele alırken önceliğe yine devletin güvenliğini koymuşlar ve devletlerin güvenliğinin uluslararası güvenliği de beraberinde getirdiğini ileri sürmüşlerdir. Uluslararası sistemin anarşik yapısı mutlak bir güvenlikten bahsetmeyi imkânsız kılmıştır (Karabulut, 1991: 22- 23). Neorealist yazarlardan John Mearsheimer, uluslararası sistemdeki istikrarın sebebinin çift kutuplu dünyanın varlığı olduğunu belirtmiştir. Mearsheimer bu iki kutuplu sistemin ortadan kalkmasıyla beraber tekrardan eski çok kutuplu ve güvenliksiz ortamın oluşacağını ileri sürmüştür (Mearsheimer, 1990: 56). Waltz'a göre anarşi ortamında güvenlik en önemli ve ilk amaç olmalıdır. Ayrıca devletlerin hayatta kalmayı başardıktan sonra, güç, çıkar gibi diğer unsurların arayışına da girebileceğini belirtmiştir (Waltz, 1979: 126). Stephen M. Walt ise güvenlik çalışmalarının II. Dünya Savaşı'yla başladığını belirtmiş ve dünya tarihinin 1955-1965 arası yıllarını "Altın Çağ" olarak, 1965'ten 1970'lerin ortasına kadar olan dönemi "Altın Çağ'ın sona ermesi" olarak ve 1970'lerin sonlarından itibaren devam eden dönemi de "Rönesans dönemi" olarak tanımlamıştır (Sandıklı ve Emeklier, 2011: 8).

Neorealistler savaşı yağmurun yağması kadar doğal karşılamaktadırlar, onlara göre uluslararası sistem acımasız ve rekabet içeren bir arenadır (Baylis, 2008: 72). Hayatta kalmaya çalışan devletlerin silahlanma yarışına girmesi ve sonucunda güvensizlik sarmalına neden olması güvenlik ikilemi (security dilemma) olarak adlandırılan kavramı ortaya çıkarmıştır. Bu kavram genel olarak bir devletin başka bir devletten tehdit algılayıp bu tehdide cevap verebilmek için silahlanması durumunda tehdit algılanan devletin de bu duruma aynı şekilde cevap vermesini ifade etmektedir (Arı, 2013: 101). Bunun sonucunda ise her iki devlet de birbirine karşı silahlanmıştır. Bu silahlanma her iki devletin ekonomik ve askerî bakımdan büyük bir masrafa girmesine neden olmuştur. Ayrıca silahlanma, algılanan tehdidi de yok etmemiş, tehdit algılanan devletin de silahlanmasına yol açmıştır. Neorealizme yönelik eleştiriler işbirliğini çıkarıcı bir sınırlamaya tabii tutmasıyla ilgili olmuştur. Artan işbirliği ve kurumların varlığı devletlerarasındaki ilişkiyi güçlendiren ve barışa yönelik önemli etkenler olarak gören siyasetçiler ise bölgesel ve uluslararası örgütlenmeleri bu duruma örnek göstermişlerdir (Baylis, 2008: 78).

2.1.2.3. İdealizmin ve Liberalizmin Güvenlik Anlayışı

Aydınlanma döneminin önemli düşünürleri olan John Locke, John Stuart Mill, Immanuel Kant, Hugo Grotius ve Jeremy Bentham'ın fikirleri idealizm düşüncesinin temellerini oluşturmuştur. Kant'ın uluslararası ilişkilerin devletlerin ilişkilerinden daha

önemli olduğu düşüncesi, siyaseti ahlakla ilişkilendirmesi ve ütopyacı tavrı idealizm savunucuları için önemli kaynak niteliği taşımıştır (Eralp, 1997: 62). Siyasal liberalizmin fikir önderi olarak anılan Locke, kralların mutlak yönetimine karşı çıkmış ve bireye, ahlaka ve bilime önem vermiştir. İnsan beynini bir levha olarak tanımlayan Locke, tecrübe, akıl ve bilimle beraber dünyayı kavrayabildiğini ifade etmiştir. Locke felsefesinde doğa durumunda eşit olan bireyler, güvensizlik ortamını yıkmak için devleti oluştururlar ve devletin görevi de bireylerin hayatlarını, özgürlüklerini, haklarını, mülkiyetlerini korumak şeklinde tanımlanmıştır (Çilingir, 2019: 36- 33).

Kant “*Edebi Barış Üzerine Felsefi Deneme*” isimli eserinde mutlak barışın yollarını göstermiştir. Ona göre içinde harp kelimesi geçen hiçbir anlaşma barışı barındırmamaktadır. Küçük ya da büyük hiçbir devletin bir diğerrinin hâkimiyeti altına girmemesi gerektiğini, daimi orduların devletlerin gözünü korkuttuğunu ve bir süre sonra ortadan kalkması gerektiğini, devletlerin birbirlerinin iç işlerine karışmamasını, uluslararası bir hukukun gerekliliğini ifade etmiştir. Savaşa girmeden önce halkın rızasının alınması gerektiğini ifade eden Kant, insanların savaşın ağır yüklerini üstlenmek istemeyeceğini ve böylece savaşa girmeyeceklerini dile getirmiştir (Kant, 1960). Jeremy Bentham ise faydacılık akımının önde gelen temsilcilerindendir ve aynı zamanda uluslararası hukuk ve uluslararası mahkeme fikirlerini de ilk ortaya atan kişi olmuştur. Bentham uluslararası hukuk ya da mahkemenin sorunları çözmekte savaştan daha iyi olacağını ifade etmiştir (Yanık, 2015: 36).

Liberalizm ise, idealizm ve realizmden farklı olarak insanları özü itibariyle barışçıl olarak kabul etmiş ve olumlu yönde bir değişime dikkat çekmiştir. Jean Jasques Rousseau ve Adam Smith akımın önemli düşünürleridir (Birdişli, 2012: 158- 160). Liberaller uluslararası sistemde çatışmalar ve güvensizlik hâkim olsa bile bunun işbirlikleriyle aşılabileceğini savunmuşlardır (Oğuzlu, 2015: 149). Liberal düşünce savaşın engellenmesi mümkün olmayan bir olgu oluşunu ulus üstü yapıların varlığıyla aşılabileceğini iddia etmiştir. Liberal teorisyenler uluslararası hukukun geliştirilmesini bu bakımdan önemli kabul etmişlerdir. Teorisyenler sadece uluslararası hukukla değil, ticari ilişkilerin geliştirilmesiyle de devletlerarasındaki bağımlılığın arttığını ifade etmişlerdir. Liberallere göre devletler bu işbirliği sayesinde savaşı ve onun maliyetini göğüslemeye cesaret edemeyeceklerdir. Liberaller ayrıca işbirliği ve uluslararası hukukun geliştirilmesinin yanında silahlanmanın da önlenmesi gerektiğini ifade etmişlerdir (Sancak, 2013: 127). Liberaller kurumsalcılık dedikleri olguyu da konuya dâhil etmişlerdir. Kurumsalcılık (ya da sosyal kurumsalcılık) bizim anlayışımızdan bağımsız olan hiçbir sosyal ya da siyasi gerçek hiçbir amacın olmadığı inancına dayandırılmıştır.

Kurumsalcılar bu nedenle dünyaya orada diyerek katı objelerin dışında olduğunu ima etmek yerine, içeride diyerek bir çeşit içsel öznel farkındalık olarak var olduğunu savunmuşlardır. İnsanlar ne kadar yalnız ya da sosyal takımlar halinde hareket ederse etsin, dünyayı içerde olan o yapılara göre şekillendirmektedirler. İnsanların inançları ve varsayımları geniş bir grup tarafından paylaşılması ve bir çeşit kimlik ve özgün ilgi alanları yaratması özellikle önemli olmaktadır (Andrew, 2017: 39- 40). Devletler bu işbirliği sayesinde hem kendi hem de diğer devletlerin güvenliklerini düşünmek zorunda kalacaklardır. Liberaller anarşinin bu yolla aşılabileceğine inanmışlardır. Ayrıca kurumsallaşmanın maliyeti azaltarak devletlerarası işbirliğini güçleneceğini de ileri sürmüşlerdir. Sadece işbirliği değil arabuluculuk gibi rolleri de üstlenen devletler, böylelikle sistemde yanlış davranışta bulunan devleti yaptırımlarla ikna edebilir hale geleceklerdir (Baylis, 2008: 78).

2.1.2.4. Marksizm ve Neo-Marksizm Güvenlik Anlayışı

Marksizmin kurucusu olan Karl Marks sanayi kapitalizminin doğup geliştiği ortamda eşitlik ve adalet konularında eleştirilerde bulunmuştur. Sistemin nasıl dönüştürüleceğine ilişkin düşünceler geliştiren Marksizm tüm sosyal ilişkileri ekonomik ilişkiler olarak tanımlamıştır. (Birdiqli, 2012: 163). Marks toplumu tanımlarken, alt-yapı ve üst-yapı ögelerine ayırmıştır. Alt yapı üretim güçlerinden ve üretim ilişkilerinden oluşmaktadır. Üst yapı ise inanışlar, felsefe, hukuk, sanat, din ve ideolojilerden oluşmaktadır. Marks toplumun yapısını alt gruptaki ilişkilerin oluşturduğunu ileri sürmüştür. Marks'a göre, bu yapıdaki ilişkiler sosyal sınıfları meydana getirmektedir (Vergin, 2012: 80). Friedrich Engels'le beraber yazdıkları "Komünist Manifesto" isimli eserde "Şimdiye kadarki bütün toplumların tarihi, sınıf mücadelesinin tarihidir." ifadelerini kullanarak toplumun her kesiminin tarih boyunca ayrılmış zümreler halinde düzenlendiğini ifade etmişlerdir. Marks ve Engels burjuva ve proleterya arasındaki tarihsel kavgaın eşitlik ve adalet üzerinden okunmasını ve proleteryanın devrimiyle sınıfların ortadan kaldırılmasını mutlak çözüm olarak tanımlamışlardır. Kapitalizmin orta sınıfı yok edeceğini ve işçi sınıfının sayıca artacağını varsayan düşünce, kapitalizmin terkedilmesiyle oluşacak komünist sistemin oluşacağını ileri sürmüştür. Marksizme göre burjuva iktidarının sona ermesi proleteryanın örgütlenmesiyle mümkündür (Marks ve Engels, 2018: 51).

Marksizm güvenliği devlet bakışlı açıklayan klasik görüşü reddetmiştir. Devleti, egemen sınıfın egemenliğini devam ettirme aracı olarak tanımlayan Marks (Birdiqli, 2012: 164) proleteryanın ezildiği bu sistemde sınıfların ortadan kalkmasının ana öncelik olduğunu ileri sürmüştür. Devletin kendi ulusal çıkarlarına göre hareket ettiğine inanan klasik

görüşlerden farklı olarak Marksizm, devletlerin kimlikleri ve doğa durumları yerine küresel kapitalizme odaklanmıştır. Marksizm sosyal dünyanın bir bütün olarak incelenmesi gerektiğine inanmaktadır (Soltani ve Yusoff, 2012: 11). Ekonomik koşulların yaşamı ve yaşamın kalitesini belirlediğine inanılan düşüncede, üretim araçlarını elinde bulunduran burjuva sınıfının sosyal eşitsizliğe neden olduğu belirtilmiştir (Lumumba-Kasongo, 2017: 38-39).

Marksizme göre ulusal çıkar tasviri aldatıcıdır. Ulusal çıkar kaynaklara hükmeden ve devleti kontrol eden burjuva sınıfının çıkarlarını kapsamaktadır. Marksizme göre kapitalist bir toplumda ortak çıkarın olması mümkün değildir. Marksizm devletin halkı savunmasını tasvir ederken, sınıfları ve sınıflar arasındaki sömürücü ilişkiyi görmezden geldiğini belirtmiştir. Marksizmde milyonerler ve işsizler arasında bir fark olmadığını söylemenin aldatmacadan başka bir şey olmadığı ifade edilmiştir. Marksizm devletlerin proleterya olan ihtiyacını görür ve devletin mevcut güç düzeninin bozulmaması için bu duruma göz yumduğunu belirtir. Marksizm ayrıca, devlet sisteminin şiddet eğilimi ve milliyetçiliğin uluslararası devlet sisteminin uzun ömürlülüğü, siyasi kimliğini ve görünürdeki özerkliğini koruduğunu ifade etmiştir (Burchill, 2005: 65, 77). Neo-Marksizm dünya sistemi, bağıllık teorisi gibi düşüncelerle sistemi açıklamaya çalışmıştır. Marksizm ayrıca Frankfurt Okulu, Antonio Gramsci’i de etkilemiştir.

Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla beraber Marksizmin de etkisinin kalmadığını düşünenlere rağmen Immanuel Wallerstein, Marksizmin kapitalizme karşı hala varlığını koruduğunu ifade etmiştir (Bakan ve Şahin, 2018: 144). Wallerstein, “Dünya Sistemleri” teorisinde kapitalist dünya sistemini incelemek için onu üçe ayırmıştır. Birinci ülkeler “merkez” ülkelerdir, ikinci ülkeler “yarı-çevre, (yarı- periferik)” ülkeler ve son olarak üçüncü ülkeler ise “çevre (periferik)” ülkelerdir. Çevre ülkelerin gelişmesini engelleyen kapitalist sistem ve merkez ülkelerdir. Böylece kapitalist düzende merkez ülke hep güçlüyken, yarı çevre ülke dağıtıcı ve gelişmekte olan ülkeleri temsil etmektedir. Çevre ülkeler ise hammaddeyi ucuza satıp ürünü pahalıya alan fakir ülkeleri temsil etmektedir (Vergin, 2012: 188). Sermayeyi ve üretim döngüsünü elinde bulunduran İngiltere, Fransa gibi merkez ülkeler sanayi devrimiyle beraber yeni kurulan kapitalist düzende başat aktör olmuş ve çevre ülkelerinin kaynaklarını ve devletlerin varlıklarını ucuzlaştırmıştır.

Neo-Marksizm olarak tanımlanan yeni düşünce ise, Bill Warren ve Justin Rosenberg gibi teorisyenlerin Marksizmi yeniden yorumlamasıyla ortaya çıkan düşüncedir. Düşünce bağımlılık teorisi olarak da anılmaktadır. Rosenberg’e göre, egemenlik ve anarşi kapitalist

sistemin ana özellikleridir. Rosenberg, kapitalizmin bir araç olan egemenliği kullanarak dünyanın bazı kısımlarını üretim sürecinden ayırdığını ileri sürmüştür. Neo-Marksizme göre güven ve güvensiz kapitalist sistemin dünyanın farklı alanlarının üretim sisteminden ayrılması için kullandığı durumdur (Soltani ve Yusoff, 2012: 12). Klasik Marksist teoriyi merkezine yerleştiren neo-Marksistler, ekonomi odaklı bir güvenlik anlayışından söz etmektedirler. Karşılıklı bağımlılık olgusunu eleştiren neo-Marksistler, uluslararası sistemde bağımlılık olduğunu kabul etmektedirler. Ama onlara göre bu bağımlılık karşılıklı değil, tekildir. Neo-Marksizm, bağımlılığı gelişmişlik-azgelişmişlik ve üçüncü dünya üzerinden açıklamışlardır. Onlara göre, gelişmişlik ya da gelişmemişlik düzeyini etkileyen durum devletlerin iç siyasetleri değil, sistemin kendisiyle alakalıdır. Bu durumun devletleri güvensizlik sarmalına götürdüğünü ileri süren düşünceye göre, gelişmiş ve güvenli ya da gelişmemiş ve güvensiz toplumları var eden kapitalist sistemin kendisidir (Sandıklı ve Emekler, 2012: 21-22).

2.1.2.5. İngiliz Okulu Güvenlik Anlayışı

İngiliz Okulu, temel analiz birimi olarak uluslararası toplumu kabul eden görüştür. Bilinen temsilcileri Martin Wight, Hedley Bull, John Vincent, Adam Watson olmuştur. Daha sonraları ise Robert Jakson, Tim Dunne ve Nicholas Wheeler bu gurba katılmıştır (Arı, 2013: 120-121). İngiliz Okulu içinde birde fazla düşünceyi içeren eklektik bir yapıya sahiptir. İngiliz Okulu'nun kurucusu kabul edilen Martin Wight, okulun ve kendi düşüncelerinin, Makyavelci (ya da Hobbescu) gerçekçilik, Grotiuscu akılcılık ve Kantçı devrimciliği birleştirmiştir. İngiliz Okulu'nda, Grotiuscu akılcılığın etkisinin daha fazla olduğu ileri sürülmüştür (Devlen ve Özdemir, 2010: 45). İngiliz Okulu, Grotiuscu bakış açısını öncül kabul ederek, uluslararası politikayı “uluslararası toplum” ya da “devletler toplumu” olarak tanımlamıştır. İngiliz Okulu bu uluslararası toplumun sistem içinde hem çatışma hem de işbirliği içinde olduklarını kabul etmiştir (Bull, 1977: 27).

İngiliz Okulu, temelde uluslararası ilişkilerde düzeni sağlamanın mümkün olup olmadığı sorusuna cevap vermeye çalışmıştır. İngiliz Okulu'nun ilk temsilcileri düzeni sağlayacak ana durumun uluslararası toplum oluşturmak olduğunu ileri sürmüşlerdir. Grotiusçu rasyonalizm temelinde ortaya atılan uluslararası toplum kavramının kurucuları egemen, bağımsız ve siyasal birimler olan devletler olarak kabul edilmiştir. İngiliz Okulu uluslararası toplumu uluslararası devlet sistemlerinden ayıran noktanın çıkar algısı ve ortak değerler paydası olduğunu ileri sürmüştür. Kuramcılar, bu durumunda ancak işbirliği ve kurallar neticesinde meydana geleceğini kabul etmişlerdir. Kuramcılar, uluslararası toplumun

Hobbesçu savaş durumu ve Kantçı devrimcilikle rekabet halinde olduğunu ifade etmişlerdir. Kuramcılar, uluslararası toplumları evrilen, dönüşen ve yok olan tarihsel yapılar olarak tanımlamışlardır (Şeyşane, 2013: 22).

İngiliz Okulu temelde dört ana argüman üzerinden ilerlemiştir. Argümanlar şunlardır (Devlen ve Özdamar, 2010: 48):

-Uluslararası sistem anarşiktir.

-Uluslararası ilişkilerin temel aktörleri devletlerdir.

-Devletler bu uluslararası sistemde kendi siyasi çıkarları çerçevesinde ilişkilerini düzenleyen ortak kurallar ve kurumların oluşturduğu uluslararası toplum içerisinde varlıklarını sürdürürler.

-İki ya da daha fazla devletin birbirleriyle ilişki kurduğu ve kurulan bu ilişki vasıtasıyla birbirlerinin kararlarına etkide buldukları sürece bir devletler sistemi mevcuttur.

İngiliz Okulu, düzenin hâkim olduğu uluslararası politikada devletlerarası şiddet boyutunun daha az olduğunu iddia etmişlerdir. Savunucular, şiddeti tamamen yok saymadıklarına dikkat çekerek, uluslararası hukuk, ahlak ve karşılıklı işbirliği sayesinde kontrol edildiğini ileri sürmüşlerdir (Barlas, 2019: 111). Fakat kuramcılar, düşüncelerini ifade ederken, ne realistler gibi tümüyle çatışma ortamının olduğunu, ne de liberaller gibi tümüyle işbirliğinin çözüm olduğunu iddia etmişlerdir. Kuramcılar, her iki durumda sistemde var olduğunu kabul etmişlerdir. Bull, konuyla ilgili olarak, uluslararası toplumun sadece çatışma üzerinden değil, ortak kurumlar yoluyla paylaşılan kurallarla sayesinde etkileşime geçtiğini ileri sürmüştür. Bull, birbirleriyle ilişki kurarken bu ortak kurallara riayet eden uluslararası toplumun, bir diğeriyle de bu kuralları paylaşması gerektiğini ifade etmiştir. Bull, uluslararası toplumun işbirliği içinde güvenli bir düzen sürdürmek için, birbirlerinin bağımsızlıklarına ve politikalarına saygı göstermeleri gerektiğini, karşılıklı güç kullanmaktan kaçınılmalarını, anlaşmalar yapmalarını ve bu anlaşmalara sadık kalmalarını ve uluslararası örgütler kurmalarını gerekli görmüştür (Bull, 1997: 13). Bull'un üzerine çalıştığı bir diğer konu ise düzen-adalet ikilemi olmuştur. Düzenin mi yoksa adaletin mi öncelik olduğu sorusunu cevaplamaya çalışan Bull, adaletin sağlanmasının düzenin sağlanmasına katkıda bulunacağını belirtmiştir. Bull üç tip adaletten bahsetmiştir. Bunlar; insani adalet, uluslararası adalet ve dünya çapında adalettir. Bull'a göre, uluslararası adaletin sağlanması güçlü bir uluslararası toplum oluşturulması ve düzenin korunması bakımından önem arz etmektedir (Türkalp, 2017: s.s.y). Wight ise, uluslararası toplumu dünya üzerindeki en kapsayıcı toplum olarak

tanımlamıştır. Wight, uluslararası toplumu sıradan toplumdan ayıran en önemli özelliğinin üyelerinin yapısı olduğunu ileri sürmüştür. Wight, devletlerden meydana gelen uluslararası toplumun sayısı az olsa bile, toprak büyüklüğü, coğrafi konum, nüfus, kültürel ve sosyal yapıları itibarıyla sıradan bir topluma göre oldukça heterojen olduğunu ifade etmiştir. Wight'e göre, uluslararası toplumun varlığını uluslararası hukuk ayakta tutmaktadır (Şeyşane, 2013: 21).

İngiliz Okulu ilk dönemlerinde güvenliğe yönelik önemli bir fikir geliştirmemiş ve güvenliğin uluslararası toplumun kurulmasıyla sağlanacağını varsaymışlardır. İngiliz Okulu'nun başlarda devletlerarası ilişkileri temel alan güvenlik anlayışı zaman içerisinde değişmiş ve insan hakları gibi konular da güvenliği tanımlamada önem kazanmıştır. Fakat daha sonraları konuyla yakından ilgilenen İngiliz Okulu'nun güvenlik kavramına yönelik geliştirdiği fikirler iki ayrı gruba ayrılmıştır. Bu iki fikir çoğulcular ve dayanışmacılar olarak ayrılmıştır. Çoğulcuları oluşturan grup, devlet merkezli bir açıklama geliştirmiştir. Çoğulculara göre uluslararası toplumda esas olan egemenlik tüm devletlere tanınmış ve herhangi bir devletin egemenliğine yönelik bir eylem yapılmaması uluslararası hukuk tarafından garanti altına alınmıştır. Çoğulcular devletlere yönelik bir müdahale fikrinin karşısında yer almışlardır (Buzan, 2004: 45- 46). Bu durumun düzeni etkileyeceğini ileri süren çoğulcular insani müdahale ve koruma sorumluluğu gibi kavramları da devleti sınırlayan durumlar olarak değerlendirmişlerdir. Çoğulcular devletlere müdahale edilmesine sadece bir devlet içerisinde meydana gelen insan hakları ihlalleri komşu devletlerin egemenliğini tehlikeye attığı durumlarda izin verilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir.

Dayanışmacılar ise, devletlerin bireyleri korumakla yükümlü olduğunu ileri sürmüşlerdir. Dayanışmacılara göre devletler kendileri oluşturan bireylerin temel haklarını garanti altına almalı ve onların güvenliklerini sağlamalıdır. Dayanışmacılar devletin bu görevini yerine getiremediği durumlarda müdahale etmeme ilkesinin ihlal edilebileceğini ileri sürmüşlerdir. Dayanışmacılar müdahaleyi bireyin güvenliğinin sağlanmaması koşuluna bağlamışlardır. Dayanışmacılara göre insan hakları devletlerin egemenlik haklarının önüne yer almıştır. Dayanışmacılar evrensel insan haklarına dayanan, ortak değerlerin yaygın olarak paylaşıldığı ve dolayısıyla daha müdahaleci bir uluslararası toplumun nasıl ortaya çıkabileceği üzerine açıklamalar geliştirmeye çalışmışlardır (Devlen ve Özdamar, 2010: 55).

Çoğulcuları ve dayanışmacıları oluşturan gruplar İngiliz Okulu'nun ikinci nesli arasından çıkmıştır. Raymond John Vincent, Nicholas Wheeler, Timothy Dunne dayanışmacı grubun içinde yer alırken, Robert Jackson ve James Mayall ise çoğulcu grupta yer almıştır.

Düşüncelerini Bull'un düzen-adalet ikilemi üzerinden açıklayan teorisyenler, İngiliz Okulu'nun normatif kanadını oluşturmaktadır (Ağkaya, 2016: 1064). Vincent, *Human Rights and International Relations* adlı eserinde temel haklar olarak gördüğü beslenme ve yaşama hakkının varlığından bahsetmiştir. Vincent'e göre bireylerin bu haklara ulaşması uluslararası toplumun ne yapacağıyla alakalıdır. Vincent bu temel hakların garanti altına alınmasını sisteme bir meydan okuma olarak değil insan haklarına sahip egemen devletlerin, ancak meşruiyetine katkıda bulunan bir şey olarak görmüştür. Vincent'e göre insan haklarının garantiye alınması ve devlet egemenliğinin bu haklar yönünde sınırlandırılmasının ihtimali yok değildir. Vincent'in bahsettiği ihtimal; ülkelerinde medeni haklara saygı duyan Kantçı liberal devletler temasına dönüşüyle mümkün olacaktır. Vincent'e göre, devletler birbirleriyle savaşmaya daha az istekli olursa ve ya bu fikirden vazgeçerse ve böyle bir küresel bir kültür yayılırsa, uluslararası toplumun daha sorunsuz çalışmasını sağlar. Fakat Vincent tüm bunların müdahale için bir izin verme olmadığını ifade etmiştir. Vincent'e göre uluslararası toplum bu derece dayanışmacı değildir. Vincent, bu yüzden müdahale gibi kavramların istenilen sonucu veremeyeceğini belirtmiştir. Vincent temel hakların devletlerin hukuklarıyla garanti altına alınması durumunda müdahaleye gerek olmayacağını da ifade etmiştir (Vincent, 1986: 150-152).

Wheeler ve Dunne ise, insani müdahalenin nasıl yapılacağı ve kavramın meşruluğu üzerine çalışmalar yapmışlardır. Wheeler ve Dunne *Hedley Bull's Pluralism of the Intellect and Solidarity of the Will* adlı makalelerinde Bull'un fikirleri üzerinden devletler toplumunun insani krizlere verdiği tepkilere odaklanarak, dayanışmacı duyguların devlet liderlerinin bilincine ne kadar nüfuz ettiğini değerlendirmişlerdir. Wheeler ve Dunne'e göre, Bull'un devletler toplumunda düzen ve adalet arasında karşılıklı bir bağımlılık mevcuttur. İnsan haklarının devletlerin meşruiyetinden daha önemli olduğu yönünde açıklama geliştiren ikili, tüm konulara insan hakları ve ahlak üzerinden eğilmiştir. Wheeler ve Dunne meşru bir otorite tarafından desteklendiğinde uluslararası toplumun müdahaleyi meşru kabul ettiğini ileri sürmüşlerdir. Bunun Soğuk Savaş'ın sona erdiği siyasi düzlemde meydana geldiğini belirten ikili, uygun şartlar olursa ve haklı savaş doktrinine uygunsuzsa tek taraflı müdahalenin uluslararası toplum tarafından meşru görülmesini adil bir dünya oluşturmaya katkı olarak kabul etmişlerdir. Wheeler ve Dunne bu hakkı suiistimal edenlerin uluslararası kamuoyu tarafından yargılanacağını da altını çizmiştir (Devlen ve Özdamar, 2010: 57).

Çoğulcu grupta yer alan Robert Jackson *The Global Covenant: Human Conduct in a World of States* adlı eserinde küresel toplum diye bir şeyin olmadığını ileri sürmüştür.

Jackson'a göre küresel toplum varsa bile çoğulcular bunun karşısında yer almalıdır. Jackson dayanışmacıları müdahale fikrini kabul ettikleri için eleştirmiştir. Jackson NATO'nun Kosova'ya yaptığı müdahalenin insan hakları ihlallerine dikkat çekerek en büyük insan hakları ihlallerinin savaşlarda meydana geldiğini belirtmiştir. Jackson bu yüzden devlet egemenliğine saygı duyulması gerektiğini belirtmiştir. Jackson'a göre devlet dışında düzeni sağlayacak bir otorite yoktur. Dayanışmacılar insan güvenliğini baz alan açıklamalar yaparken mevcut sistemin yerine neyin getirileceği konusuna yeterince önem atfetmemişlerdir (Devlen ve Özdamar, 2010: 59).

2.1.2.6. Frankfurt Okulu Güvenlik Anlayışı

Frankfurt Okulu, 1923 yılında Almanya'da kurulan Toplumsal Araştırmalar Enstitüsü'nde farklı alanlarda çalışan akademisyenlerin bir araya gelerek, aydınlanmaya, pozitivism ve modern topluma yönelik eleştirilerini ortaya koydukları bir okul olmuştur. Frankfurt Okulu, Karl August Wittfogel, Franz Borkenau, Henryk Grossmann, Friedrich Pollock, Max Horkheimer, Theodor W. Adorno, Herbert Marcuse, Otto Kirchheimer ve Franz Neuman gibi önemli düşünürler tarafından temsil edilmiştir. Okul, Marksist düşünceden büyük ölçüde etkilenmiştir. Okulun önemli düşünürlerinde Yahudi kökenli olanlar Almanya'daki baskıdan kurtulmak için ABD'ye göçe mecbur kalmış ve düşünürlerin ABD'deki çalışmaları okulun Batı Marksizm'i olarak tanınmasına neden olmuştur. Fakat Okul zamanla Marksist öğretilerden uzaklaşmıştır (Birdişli, 2014: 231- 232).

Okulun ortaya çıkışında I. Dünya Savaşı sonrasında sol işçi sınıfının yenilgiye uğraması, faşizm ve nazizmin yükselişi, Avrupa'daki sol hareketlenmelerin SSCB denetimine girmesi ve stalinizme dönüşen Rus Devrimi etkili olmuştur. Okul tüm bu zor şartların altında, Marksist teoriye yeni bir anlam kazandırmaya çalışmıştır. Frankfurt Okulu teorisyenleri, klasik Marksizmdeki ekonomik determinizmi, ekonomizmi ve kaba materyalizmi eleştirmişlerdir. Okul, Marksizmden ekonomik ve sosyal yapının geçmişe oranla daha çok iç içe geçtiği ve birbirlerini etkilemeye başladıkları düşüncesi üzerine ayrılmıştır (Cevizci, 2013: 682).

Marksizmi gözden geçirip, yorumlamayı amaçlayan Okul, Karl Marks'ın bahsettiği mülkiyet ilişkisine dayalı çıkar çatışmasının önemini vurgulamıştır. Ekonomik örgütlenmenin önemini savunan düşünürler, kültür ve düşünceye de ilerleme içerisinde büyük önem vermişlerdir. Düşünürler kültür ve ideolojiyi sadece ekonominin sonucu olarak görmemişlerdir (Demir, 2009: 63). Okul'un temel eleştirisi modernite, kapitalist toplum,

sosyal özgürleşme ve toplumca algılanması, metalaştırma, şeyleştirme, fetişleştirme ve kitle kültürü gibi kavramları yeniden yorumlamıştır (Corradetti, 2013: 1).

Okul'un güvenliğe yönelik açıklamaları ise, güvenliğin sadece devlet üzerinden incelenemeyeceği üzerine olmuştur. Okul, ideoloji, medya, sanayi toplumu, psikanaliz ve estetik gibi kavramların da güvenlik çerçevesinde ele alınması gerektiğini ileri sürmüştür. Okul bu yönüyle toplumun analizinde siyasi ve kültürel üst yapıya önem atfetmişlerdir. Horkheimer Okul'un toplumu anlamaya ve açıklamaya odaklanmadığını, bununla beraber toplumu bir bütün olarak görüp, onu maruz kaldığı baskıdan kurtarıp özgürleştiren bir açıklama geliştirdiğini belirtmiştir (Çomak, 2009: 87).

Okul'un özgürlük ve adalet üzerine düşünce geliştirmesi 1960'lı yıllarda Avrupa'da başlayan gençlik hareketleriyle meydana gelmiştir. Okul, Antonio Gramsci'nin fikirlerinden ve hegemonya kavramından etkilenmiştir. Bireyin özgürleşmesini ve gelişmesini etkileyen eşitsiz ve hiyerarşik yapıları eleştiren Okul, güvenlik çalışmalarına "özgürleştirme (emancipation)" kavramını kazandırmıştır (Birdişi, 2014: 232). Okul, devletlerin içerisinde var olan burjuva sınıfının ve toplumu oluşturan diğer sınıfların güvenliklerini kapitalist sistemin yapısı üzerinden eleştirmiştir. Bu yüzden de Okul, güvenliğin merkezine devleti almayı reddetmiştir. Okul, siyasi ve askeri konularda geliştirilen klasik güvenlik açıklamalarının karşısında durmuştur. Güvenlik ve ekonomik refah arasında kurduğu ilişki Okul'un düşüncelerinin temelini oluşturmuştur (Sandıklı, 2012: 26).

Daha çok felsefi bir bakış açısı geliştiren Okul, aydınlanmaya, pozitivism, moderniteye ve Ortadoks Marksizme karşı eleştiriler geliştirmiştir. Okul'un aydınlanmaya yönelik eleştirisi, aydınlanmanın eleştirdiği şeye dönüştüğü üzerine olmuştur. Okul, aydınlanmanın bireyin özgürlüğünü ve özerkliğini yok eden totaliter bir yapı arz ettiğini belirtmiştir. Okul'a göre bu durum o kadar ileri gitmiştir ki, aydınlanma eleştirdiği her şeyin yerini almıştır. Okul modern toplumları, tekelci, merkezci, otoriter ve totaliter olarak tanımlamıştır. Okul'a göre, akıl dışılıkla dolu bu toplum, sanayileşme ve teknolojik gelişmelerle bu hale gelmiştir. Okul böyle bir toplumun bireyin özgürlüğünü kısıtlayacağını düşünmektedir. Ortadoks Marksizmi eleştirdikleri konular ise; üst yapıyı belirleyen alt yapı olduğu, sosyal hayatın bütün yönlerini belirleyen ve kökleri ekonomide olan tarihin yasalarını esas alınması ve Marks'ın mesih olarak tanımlanması üzerine olmuştur (Odabaş, 2018: 230-231). Pozitivizme getirdiği eleştiri ise, olgularla ilgilenmeleri üzerine olmuştur. Okul pozitivistleri, bilgiyi özne ve nesne ayırımına göre tanımlamayı reddetmişlerdir. Okul, pozitivistlerin bilgiyi olgu ve değer şeklinde ayırarak bilgiyi insan duygularından

arındırdıklarını iddia etmiştir. Okul ayrıca, bilgiyi şeyleştirdikleri, insani matematiksel çerçevede incelemeleri nedeniyle özgürlükten uzaklaştırdıkları nedeniyle pozitivistleri eleştirmiştir (Demir, 2009: 71). Okul ayrıca kültür endüstrisi kavramını ortaya atmış ve kavramın geliştirmesine de dayanak sağlamıştır. Okul'a göre kültür, halk tarafından üretilen ve halka ait olan bir üretilimdir. Fakat kültür endüstrisi ise, yukarıdan tekeller tarafından üretilip, halka yayılan yapay bir olgu olmuştur. Okul'a göre, bu yeni tanımlamada kitleler tüketici konumuna sokulmuştur. Olgular liberal sanayi ülkelerinde doğmuş ve meta mallar haline gelmiştir (Yurdigül vd. 2015: 98). Tüm bu açıklamalardan anlaşılacağı gibi bireyin güvenliği ve özgürlüğüne önem veren Okul, bunların karşısında olan tüm durumları eleştirmiştir.

2.1.2.7. Yeni Güvenlik Anlayışına Göre Güvenlik Kavramı

Geleneksel güvenlik anlayışlarının güvenliği açıklamada ve güvenliğe yönelik bir çözüm getirmede yetersiz kaldığını düşünen araştırmacılar yeni güvenlik anlayışları üzerinde çalışmalar yapmışlardır. Güvenliğin ana amacının savaşı durdurmak olmadığını, refah ve mutluluğun da sağlanması gerektiğini savunan bu araştırmacıların fikirleri yeni güvenlik anlayışı olarak tanımlanmıştır. Yeni güvenlik anlayışı güvenliğin sadece "askeri" konularda olmayacağını ileri sürmüştür. Geleneksel güvenlik anlayışının insan güvenliğini açıklamada eksik kaldığını ifade eden yeni güvenlik anlayışı düşünürleri, çalışmalarını insan güvenliği üzerinden yorumlamışlardır. Düşünürler güvenliği geleneksel dar tanımlamasından uzaklaştırmış ve askeri olmayan konularda da güvenlik anlayışı geliştirmişlerdir. Yeni güvenlik anlayışı tüm konuları kapsayan bir açıklama getirmeyi hedeflemiştir.

Yeni güvenlik anlayışlarını şöyle sıralamak mümkündür (Bilgin, 2010: 71- 72):

- Sosyal İnşacı (Constructivist) Güvenlik Anlayışı.
- Eleştirel İnşacı (Critical Constructivist) Güvenlik Anlayışı.
- Post-sömürgeci (Post-colonial) Güvenlik Anlayışı.
- Feminist Güvenlik Anlayışı.
- Post-yapısalcı (Post-structuralist) Güvenlik Anlayışı.
- Kopenhag Okulu(Copenhagen School).
- Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (Critical Security Studies).

2.1.2.7.1. Sosyal İnşacı (Constructivist) Güvenlik Anlayışı

Sosyal inşacı (constructivist) kuram güvenliği açıklarken kimlik kavramı üzerinden bir açıklama geliştirmiştir. Kuram kimliğin, aktörlerin çıkarlarının ve eylemlerinin oluşumunda önemli bir etmen olduğunu savunmuştur (Arı ve Kıran, 2011: 50). Sosyal inşacılık 1980'lerdeki "Üçüncü Tartışma" çerçevesinde tartışılmaya başlanmış ve 1990'lı yıllarda ortaya çıkmış görünse de kökleri İtalyan filozof Giambattista Vico'ya kadar varmaktadır. Geleneksel teorilerin Soğuk Savaş'ın sona ermesini, Berlin Duvarı'nın yıkılmasını ve 11 Eylül saldırılarını öngörmemiş olması yeni bir politik açıklama ihtiyacının doğmasına neden olmuştur. Sosyal inşacı yaklaşım ise maddi olmayan faktörlerin bu değişimdeki rolü açıklamada yeni bir bakış açısı olmuştur (Arı, 2013: 117). Teori, devletlerarasındaki ilişkiyi güç ve ekonomik politikalar gibi maddi dağılım üzerinden incelemeyi reddetmiştir. Kavram aktörlerin davranışlarına ilişkin bilgiler veren düşünce ve inançlar üzerinde yoğunlaşılması gerektiğini ileri sürmüştür. Düşünce "özne" ve "yapı" öğelerinin birbirine bağlı olan iki olgu olduğunu ileri sürmüş ve bu iki olgunun da birbirlerini inşa ettiğini ifade etmiştir. Sosyal inşacılar çalışmalarını "kimlik" üzerinden yürütmüşlerdir. Onlar için "kimlik", "kültür" ve "söylem" önemli noktalar olmuştur. Teorisyenler devletlerin kimlik tanımlamalarının dış politikayı da etkilediğini ileri sürmüşlerdir. Teorisyenler, geleceğe yönelik tanımlamalar yapmak yerine geçmişini iyi anlamak ve onu kimlik ve çıkar tanımları üzerinden davranış tanımlaması yapılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Özlem, 2017: 206). Aktörlerin çıkarlarını anlamının yolunun bireylerin ve devletlerin toplumsal kimliklerine odaklanmaktan geçtiğini ifade etmişlerdir (Arı, 2013: 118).

Sosyal inşacılık kuramının güvenlikle ilgili ilk yaklaşımı anarşik olarak tanımladıkları sistemde aktörlerin kurallara uymasıyla ilgili olmuştur. Sosyal inşacılar "sosyal yapı"nın "yapan"ları olarak tanımladığı devletlerin konulan kurallara uyması gerektiğini ifade etmiştir. İnşacılar bu kurallara uymayan aktörlerin belirsizliğe neden olduklarını ileri sürmüşlerdir. Sosyal inşacılık kuramının bir diğer güvenlik yaklaşımı ise, kimlikle alakalı olmuştur. Sosyal inşanın kimlik üzerinden ilerlediğini ve aktörlerin güvenlik tanımının da buna bağlı olduğunu ileri süren inşacılar, kimliğin güvenleştirildiği bir sürecin ortaya çıktığını belirtmişlerdir. Devletlerin kimlikleri üzerinden çıkar ve tehditlerini belirlediğini belirten kuram, kimlik ve kültürün dış politika algısını değiştirecek kadar önemli faktörler olduğunu ileri sürmüştür. Öte yandan devletlerin kendi kimliklerini yaratması diğer kimliklerin varlığını kabul etmeleri anlamını taşımaktadır. Kurama göre ötekiler, devletlerin egemenlikleri ile var olmalarına ve etkileşime girmelerine olanak sağlamıştır. Kurama göre devletlerin egemenliği de inşa

edilmiştir ve ötekinin olmaması durumunda egemenlik bir anlam ifade etmeyecektir. Sosyal inşacılar sosyal düzen içerisindeki etkileşimin devletlerin kimliklerinin nasıl inşa edileceği ve değişeceğini etkilemesi sebebiyle devletlerin güvende olma veya olmama durumlarını da belirleyeceğine inanmaktadırlar (Gezer ve Kösen, 2019).

Sosyal inşacı bakış açısı devletleri, kimlik ve çıkarları olan tüzel kişiler olarak tanımlamıştır. Sosyal inşacılar göre kimlikler aktörlerin kim olduklarını göstermektedir. Kurama göre devletler kimliklerine göre tercihler yapmakta ve devletlerin kimlikleri tarihsel, kültürel, politik ve sosyal koşullara bağlı olarak değişmektedir. Kurama göre, devletlerin kendileri için oluşturduğu kimlikler, diğer devletlerin ona yüklediği anlamla şekillenmektedir. Kuram devletin kendisi için oluşturduğu kimliğin diğeri için ne anlam ifade ettiğini anlamadığını ileri sürmüştür. Kurama göre devletin bunu anlamasını sağlayan, devletin çıkarlarına yönelik politikalarıdır. Kuram aktörlerin tüm eylemleri kimlik üzerinden anlam kazandığını ve karşılıklı etkileşimin yönünü belirleyen bu kimlik tanımının, bazı durumlarda aktörleri düşman haline getirirken, bazı durumlarda ise birbirlerine yaklaştırdığını ileri sürmüştür. Kurama göre, devletin kendisi için oluşturduğu kimliğin diğeri için tehdit olup olmaması bu ilişkinin seyrini belirlemektedir (Dışkaya, 2018: 281).

Kimlik ve çıkarın değişmez öğeler olduğunu ileri süren düşünceleri reddeden kuram, kimlik ve çıkarın düşünsel olduğunu ileri sürmüştür. Kurama göre bu iki kavram aktörlerin çevrelerinden etkilenmesine göre değişmektedir. Aktörler içinde buldukları kültür, çevre ve söylemden etkilenerek kimliklerini inşa etmektedirler. Kuram aynı aktörlerin bu öğelerden etkilenerek çıkarlarını şekillendirdiğini ileri sürmüştür. Kuram yapan-yapı ve kimlik ve çıkar üzerinden iki farklı şekilde açıklanmıştır. İnşacılar yapıyı normlar, kurallar ve inançlarla iç içe tanımlamışlardır. Aktörler ise, bu yapıyı inşa etme ve değiştirme gücüne sahiptir. Çıkar ve kimlik ise bu yapının içinde aktörün davranışına göre şekillenir ve değişir. Sosyal inşacılar bu yüzden anarşinin kaçınılmaz olduğu fikrine karşı çıkmışlardır (Alpay, 2018: 37, 39).

Kimliğin genellikle ilgili önemi de buradan gelmektedir. Aktörün kendisi için belirlediği kimlik karşısına ötekisini yerleştirmektedir. Bu da aktörlerin ilişkileri ve birbirlerinin kimliklerini dost ya da düşman olarak algılamalarına neden olmaktadır. Aktörler kendi kimlik ve çıkarlarını oluştururken dil, tarih, coğrafya, din ve etnisite üzerinden tanımlamalarda bulunmaktadır. Fakat kimlik sadece bunları kapsamamaktadır. Kimlik ötekiyle kurulan ilişkiyle de şekillenen bir olgu olmuştur.

Sosyal inşacı bakış devletlerin dış politika kararların alırken sonuç-odaklı düşünme mantığı (logic of consequences) ve uygunluk mantığı (logic of appropriateness) adını verdikleri iki yaklaşımdan bahsetmişlerdir. Teorisyenlere göre aktörler sonuç odaklı düşünme mantığına göre hareket ederken, rasyonel mantığa uygun davranmış ve kâr-zarar hesabı yapmışlardır. Teorisyenler uygunluk mantığını açıklarken ise, devletlerin kimlikleri ve inandıkları normların davranışları üzerinde etkisi olduğunu belirtmişlerdir. Teorisyenler devletlerin genelde uygunluk mantığıyla hareket ettiğini ileri sürmüşlerdir. İnşacı teorisyenler normların doğruyu temsil ettiğini ileri sürmüş ve devletlerin bu normları meşrulaştırdıklarını belirtmişlerdir. İnşacılar bu meşrulaştırılan normların benliğin ve kimliğin parçası olduğunu belirtmişlerdir (Yesevi, 2021: 58).

Sosyal inşacı düşüncenin öncülerinden olan Alexander Wendt, geleneksel teorilerin 1990'lı yıllarda meydana gelen etnik, dini ve kültürel çatışmaların sistemde oluşturduğu yeni durumu açıklamakta yetersiz kaldığını ileri sürmüştür (Wendt, 1999: 4). Wendt bu durumu açıklarken uluslararası politikanın yapısının maddi değil sosyal olduğunu ifade etmiş ve bu sosyal yapının aktörlerin kimlik ve çıkarlarını da şekillendirdiğini ileri sürmüştür (Wendt, 2005: 201). Sosyal inşacılar politik dünyanın insanlar arasındaki farkındalıkla meydana geldiğini ifade etmişlerdir. Meydana gelen bu politik düzlemin zihinsel çalışmanın sonucu olduğunu ileri süren düşünürler, eğer zihin ve düşünce değişirse sistemin de değişeceğini ifade etmişlerdir (Aydın, 2019: 62). Pozitivizm ve post-pozitivizm arasındaki “Üçüncü Tartışma”da konumlandırılan düşünce, bu iki düşüncenin köprüsü olma niteliğini taşımıştır (Özlem, 2017: 208). Düşünce pozitivizmden üç özellik bakımında ayrılmıştır. İlk olarak; sosyal inşacılar aktörleri bencil ögeler olarak görmeyi reddetmiş ve kimlikleri içinde buldukları sosyal çevrenin değerlerinden oluşan sosyal unsurlar olarak ele almışlardır. İkinci olarak; sosyal inşacılar çıkarların sosyal etkileşimler sonunda elde edilen kimlik yoluyla edinildiğini ileri sürmüşlerdir. Son olarak ise; pozitivistlerin aktörlerin amaçlarını rasyonel olarak takip eden toplumsal alan olarak tanımladıkları toplumu, sosyal inşacılar aktörleri toplumsal ve siyasal ajan olarak üreten bir mekân ve aktörlerin kim olduğunu bildiren bir yer olarak tanımlamışlardır (Arı, 2013: 118). Pozitivizmdeki nedenselliği reddeden sosyal inşacılar nedenselliğin “özneler arasılık” barındırmadığını ifade etmişlerdir. Sosyal inşacılar ayrıca uluslararası sistemdeki “bیلardo topu” modelini de reddetmişlerdir (Aydın, 2019: 63).

Wendt Neorealist yazar Waltz'ın “sistemin ararşik olduğu” söylemi üzerine “*Anarşi devletlerin yaptığı şeydir.*” karşılığını vermiştir. Wendt, devletlerin diğer devletlerin en kötü

ihhtimal ¼zerinden hareket ettiğini ileri s¼rm¼şt¼r. Wendt'e g¼re bu ihtimalle hareket eden devletler kendi g¼venliklerinin tehlikede olduğunu varsaym¼şt¼r. Wendt bu g¼venlik ikilemiyle Şekillenen ilişkilerinin deđiŐtirilmesini zor g¼rmektedir (Wendt, 1992: 395). Wendt d¼Ő¼ncesini sistemdeki t¼m durumlar insan zihninin yans¼ması olduğu i¼in toplumların yaşadıkları t¼m durumlar da insan eliyle meydana gelmektedir Şeklinde ifade etmiştir. Sosyal inŐacıların sistem konusundaki en b¼y¼k varsayımları her Şeyin değişir durumda olduğu olmuştur. Sosyal inŐacılara g¼re sistemler, politikalar, devletler deđiŐebilmektedir ve b¼yle bir durumda geleceğe y¼nelik varsayımlarda bulunmak pek m¼mk¼n olmayacaktır. Bununla beraber sosyal inŐacıların arasındaki bazı teorisyenler ise bu duruma tam olarak katılmam¼Őtur. Onlara g¼re insan davranışlarının sosyalliği ve karşılıklı iletişim ile ¼zneler arası ilişkiler gelişme g¼sterebilecektir (Aydın, 2019: 65).

Wendt'in bu d¼Ő¼ncesine rağmen diğer sosyal inşacılar g¼venlik ikileminin ¼n¼ne ge¼ilebileceđini ileri s¼rm¼Őlerdir. Soğuk Savaş'ın bitiŐini bu duruma ¼rnek g¼steren iyimser teorisyenler, işbirliğinin ¼atıŐmayı engellemede b¼y¼k bir etken olduğunu ileri s¼rm¼Őlerdir. İyimserler s¼rekli g¼¼ m¼cadelesi yerine barıŐıçıl değişimi aŐılayacak politikalar izlenmesini ¼nermiŐlerdir (Baylis, 2008: 80).

2.1.2.7.2. Eleştirel İnşacı (Critical Constructivist) G¼venlik Anlayışı

Eleştirel inşacı kuram ulusal ¼ıkarı arkasında g¼¼ ilişkilerinin saklandığı siyasi bir yapı olarak tanımlamıştır. Bu g¼¼ ilişkilerini ortaya ¼ıkarmayı hedefleyen eleştirel inşacılar, ulusal ¼ıkarı devletin eylemi i¼in, siyasi desteği ve meşruluğu genelleŐtiren bir s¼ylem olarak tanımlamışlardır. Ulusal ¼ıkarı siyasal yaŐamda iŐlevsellik kazandıranın da bu s¼ylem olduğunu ileri s¼rm¼Őlerdir. Wendt'in anarşik sistemi devletin kendisiyle iliŐkilendiren yaklaşımını eleştiren Cynthia Weber, ger¼ek bir yanılısamanın nerede başlayıp, nerede bittiğini bilmenin imk¼nsız olduğunu savunmuştur. Weber devletin uluslararası sistemi inşa etmesinin de imk¼nsız olduğunu ifade etmiştir. Weber, Wendt'in ka¼ırdıđı noktanın "*nihai karar vericin kim?*" sorusunu y¼nelterek cevabın devlet y¼neticisi olmadığını ileri s¼rm¼Őt¼r. Weber'e g¼re, karar verici, medya aracılığıyla bize hik¼yeler ve masallar anlatarak bize ne d¼Ő¼neceđimizi s¼ylemektedir. Weber i¼ i¼e ge¼miŐ bir sarmal g¼r¼n¼m¼yle hareket edildiğini ifade etmiştir (Weber, 2005: 60-76).

İnşacılığın ilk teorisyenlerinden olan Nicholas Onuf insanların ilişkilerini tanımlarken sosyal ilişkiler ¼zerinden bir tanımlama geliştirmiştir. Onuf'a g¼re, ilişkileri birbirimizle yaptığımız Şeyler ¼zerinden belirlendiğini iler s¼rm¼Őt¼r. Onuf, bu ilişkilerin belirleyici

unsurunun ise söylemsel olduğunu belirtmiştir (Onuf, 1998: 58). Onuf ayrıca toplumun ve insanların birbirlerini oluşturduğunu belirtmiştir. Onuf bu iki oluşumun birbirleriyle olan ilişkilerinin kurallarla yeniden inşa edileceğini ifade etmiştir (Onuf, 1998: 59). Onuf toplumu oluşturan herkesin kuralların yapılmasına katkıda bulunamayacağını ifade etmiştir. Onuf bu yetkinin toplumlar tarafından oluşturulan hükümetler ve devletlerde olduğunu belirtmiştir. Onuf'un bu düşüncesinin uluslararası ilişkileri etkileyen kısmı ise kuralları yapanların birbirlerini etkilemesi üzerinedir. Onuf'a göre, kuralları koyan devletler birbirleriyle olan ilişkilerini şekillendirir ve birbirlerini eylemlerini kısıtlar. Onuf'a göre her toplumun kuralları yapanları aynı zamanda toplumun hedefini de belirlemektedir. Tüm bu süreç boyunca dil en önemli olandır. Onuf'a göre devletler ya da toplumun fertleri dil sayesinde ortak ilişkiler kurabilir ve bunu geliştirebilir. (Onuf, 1998: 64).

İnşacı ve postyapısalcı yaklaşımların aynı dönemde tartışılmaya başlaması ve eleştirel inşacılığın dil üzerinden geliştirdiği açıklama iki kuramı birbirine yaklaştırmıştır. Fakat iki kuram dilin açıklanması üzerinden birbirlerinden ayrılmaktadır. Post-yapısalcı yaklaşımın temeli tümünden reddetmesine karşın eleştirel inşacı kuram minimal temel metodu izlemiştir. Eleştirel inşa yapışöküm yerine yeniden anlam kurulmasını hedefleyerek post-yapısalcılıktan ayrılmaktadır (Özdemir, y.y: 8).

Onuf tam bu noktada kurallara uymanın çok önemli olduğunu ifade etmiştir. Onuf kuralları yapanların buna uymamasının diğer kural yapanların çıkarlarını tehlikeye atacağını ifade etmiştir. Bu kurallar devletlerarasındaki ilişkiyi belirlediği için çıkarları en çok olanlar kurallara en çok uyacak olanlardır. Onuf'un dil ve söylemin ilişkiler üzerindeki etkisi düşüncesi üzerinden ilerleyen eleştirel inşacılık, devletlerin birbirleriyle olan ilişkilerini de dil üzerinden tanımlamıştır. Eleştirel inşacılık bu fikirden yola çıkarak devletlerarasındaki ilişkinin güç ilişkisi değil, anlam ilişkisi olduğunu belirtmiştir. Eleştirel inşacı yaklaşım devletlerin verdikleri siyasi kararların ardındaki nedenlere yoğunlaşarak, verilen kararın nasıl verildiğini sorgulamıştır. ABD'nin şer eksenini tanımının içinde bulunan Irak ve Kuzey Kore'yle ilgili söylemlerini değerlendiren Peter Howard, 2002 yılının sonlarında, ABD Irak'a saldırmaya hazırlanırken, Kuzey Kore'nin ABD ile 1994 anlaşmasını doğrudan ihlal ederek gizli bir nükleer programı kabul etmesinden sonra bile Kuzey Kore ile pazarlık yapmayı seçtiğine dikkat çekmiştir. Howard, Kuzey Kore'nin ABD'yi tehdit etmek için daha büyük maddi kapasiteye sahip olmasına rağmen Irak'a operasyon yapılmasını dil temelli yapılandırıcı bir yaklaşımla açıklamıştır. Howard, dil temelli yaklaşımın ABD dış

politikasındaki bu farklılıkları açıklayabileceğini, diğer teorik yaklaşımların yapamayacağını ileri sürmüştür (Howard, 2004: 805).

Nükleer silahlar üzerinden konuyu değerlendiren Richard Price ve Nina Tannenwald ise, silahların ortaya çıkışı, yorumlanması ve aktörlerin bu söylem üzerinden inşa ettikleri tehdit üzerinden değerlendirmişlerdir. Aktörlerin çıkarlarını tehlikeye sokacak nükleer silah gibi faktörleri söylemle etkilediğini ileri süren ikili, II. Dünya Savaşı'na kadar büyük bir problem olarak görülmeyen nükleer silahın II. Dünya Savaşı'ndan sonra söylemsel olarak kötüleştirildiğini belirtmişlerdir. Price ve Tannenwald, savaşa ait olan tüm silahların ya da savaşma mantığının söylemsel olarak çürütülmediğini ileri sürmüştür. Onlara göre aktörler kendi varlıkları için tehlikeli olan şeyi söylemle küçültüp, yok etmeyi amaçlamıştır. Asıl önemli olanın nükleer silahın tabu olmaktan çıkarılıp, herkes tarafından normal kabul edileceği durumda ne olacağıdır. Böyle bir durumun kaos getireceğine dikkat çeken Price ve Tannenwald, söylemin ilerisi için belirleyici olduğunu belirtmişlerdir (Price ve Tannenwald, 2009: 21-22).

Jutta Weldes ise devletlerarasındaki ilişkinin sadece çıkarları ya da kimlikleri tanımlamadıklarını iddia etmiştir. Weldes'e göre, sosyal bir yapı olan ulusal çıkar elitler tarafından yorumlanmalıdır. Weldes ulusal çıkarın devlet elitleri eliyle ortaya çıkarıldığını ifade etmiştir. Bu yüzden de Weldes karar alıcıların elitler olduğunu ileri sürmüştür (Efegil, 2018: 60). Weldes, üç önemli özellikte siyaset politika çerçevesinin değerlendirildiğini ifade etmiştir. Birinci olarak; "gerçeklik" ne olduğumuzu, sosyal olarak inşa edildiğini ve tartışılabilir olduğunu ifade etmiştir. İkinci olarak; gerçeklik yapılarının iktidar ilişkilerini hem canlandırdığını, hem de somutlaştırdığını belirtmiştir. Son olarak ise; eleştirel inşacılık egemen yapıların doğallaştırılması gerektiğini şart koşmuştur (Weldes, 1998: 217). Eleştirel inşacılık kültürün tam olarak var olmadığı iddia etmiştir.

2.1.2.7.3. Post-sömürgeci (Post-colonial) Güvenlik Anlayışı

Post-sömürgeci ya da post-kolonyal kuram olarak adlandırılan kavram, güvenliği ontolojik olarak eleştirmiştir. İnsan onuruna yakışan, özgür ve korkusuz bir yaşam biçimini savunan düşünce, güvenliği bu tanımlama üzerinden eleştirmiştir. Güvenliği temelde insanların özgürlük ve haysiyet içinde yaşama hakkının, başkalarıyla ilişki kurabilen ve etkileşime girebilen istikrarlı bir benliğin önceki varoluşuna dayandığı argümanı üzerinden tanımlanmıştır. Kuram, bireylerin ontolojik güvenlikten yoksun oldukları durumlarda, korkulu ve özgürlüksüz bir ortamda yaşamak zorunda kalacaklarını ifade etmiştir (Shani, 2017: 277).

Post-kolonyal yaklaşım, insan güvenliğinin Avrupa merkeziliği yeniden yükselttiğini ileri sürmüştür. Kuramın savunucularının en önemli eleştirileri batılı olmayan devletleri oluşturan toplumları bir batı uygarlık standardına kültürel dönüşüme aktif olarak empoze etmeye çalıştıkları on dokuzuncu yüzyıl emperyalizminin uygarlaştırma misyonu ile olmuştur (Hobson, 2012: 27). Eleştirenler, artık eski tip sömürge yöntemlerinin güçlü batılı devletlerin egemen olduğu BM sistemine odaklanmış bir “uluslararası topluluk” (çoğu sömürge imparatorluklarıydı), çokuluslu şirketlerle ve sömürge sonrası 'kırılgan' post-kolonyal devletlerde liberal barış inşasını kurumsallaştırmak için seçilmiş uluslararası sivil toplum kuruluşlarıyla birlikte çalıştıklarını ileri sürmüşlerdir. “Yerel” ile ilişki kurduklarında bile sessizliğe düşürülen "alt sınıf" adına konuşmaya devam ettiklerini ve bu yüzden de hala sömürgeci anlayışın devam ettiğini ileri sürmüşlerdir. Sömürgecilik sona erse bile sömürgeci düşünce mirasının, güveniğin insan üzerinden yorumlanmasını engellediğini savunan düşünürler, oluşturulmaya çalışılan Avrupa merkezli kimlik anlayışının bireyleri kendi kimliklerine yabancılaştırdıklarını ifade etmişlerdir.

2.1.2.7.4. Feminist Kuramın Güvenlik Anlayışı

Feminist teori temel görüşlerinin cinsiyet üzerinden şekillendirerek farklı bir bakış açısı oluşturmuştur. Feminist teoride “güç”, “özerklik”, “savaş”, “kendine güven” ve “rasyonalite” gibi kavramların devletlerin hayatta kalması için başvurması gerektiği olgular olarak tanımlayan realist güvenlik anlayışı eleştirilmiştir. Teori, tüm bu kavramların sosyal olarak inşa edilmiş “ideal erkek tipi” olduğunu ileri sürmüştür (Tickner, 2004: 44). Cinsiyetçi sınıflandırma nedeniyle kadınların askeri ve siyasi alanlardan uzaklaştırıldığını ileri süren kavram, kadınların bu konularda çok az söz söyleyecek durumda olmasını bu sınıflandırmaya bağlamıştır. Feminist siyaset bilimci Judith Stiehm, devlet, şiddeti uygulama görevini erkeklerin tekeline bırakmış ve kadınlar savaşlardan muaf tutulmuştur. Bu durum ise kadınları bu konularda bilgisiz kılmakta ve kadınlar bu konularda sorumluluk almaktan çekinmektedirler (Stiehm, 2010: 18).

Feministlere göre kurumsallaşan erillik zamanla devletler tarafından da desteklenmiş ve doğal ve evrensel bir durummuş gibi yansıtılmıştır. Feministler politikaya hükmeden ve kadınları hane içiyle sınırlayan erkek siyaset uygulayıcılara ve ataerkil yapılara karşı kadınların özgürleştirilmesi gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Feministler bu amaç için öncelikle toplumsal cinsiyet konusunda önyargılı açıklamaların yapısını çözümlenmeye ve toplumsal cinsiyet hassasiyetli kuramı inşa etmeye çalışmışlardır (Atmaca ve Ercan, 2018: 23). Feministlerin güvenlikle ilgili getirdikleri eleştirilerden birisi, Ruanda ve Yugoslavya’da

savaş zamanında “tecavüzün” bir “savaş stratejisi” haline getirilmiş olmasına yöneliktir. Bu durumu kadınların haklarının gaspı olarak tanımlayan feministler, toplum güvenliğini sağlaması gereken devletlerin bu yolla kadınların haklarını tehdit edebileceğini ileri sürmüşlerdir (Tickner, 2004: 45). Feministler, toplumsal cinsiyet hiyerarşisinin sosyal olarak inşa edildiğini ifade etmişler ve feminizmin özgürleştirici etkisiyle beraber cinsiyet eşitliği temelli bir kuram inşa etmeye çalışmışlardır.

2.1.2.7.5. Post-yapısalcı (Post-structuralist) Güvenlik Anlayışı

Post-yapısal kuram temelde modernist olarak nitelenen tüm bilimsel ve toplumsal duruşlara karşı bir meydan okumayı içermektedir. Bilimin ve toplumun modernist olarak tanımlanan bir takım kurallara göre yönetilmesini reddeden düşünce, dinsel alanda tüm inançlara ve onların kurallarına, ahlak alanında ise tüm toplumları kapsayan egemen/geleneksel anlayışa karşı çıkmıştır (Arı, 2013: 111-112). Post-yapısalcılar tüm bilim iddialarına karşı şüpheli yaklaşmaktadırlar ve bilimin gerçek bilgi ürettiği düşüncesini reddetmişlerdir (Aydın, 2019: 53). Aydınlanma fikrinin karşısında kendisini konumlandıran post-yapısalcılığın kökleri George Wilhelm Friedrich Hegel, Friedrich Nietzsche ve Martin Heidegger’e dayanmaktadır. Teori dilbilim alanında sıkça kullanılan yapısöküm (deconstruction), çifte okuma (double reading), soybilim (genealogy) ve metinler arası bağlantı (intertextuality) gibi tekniklerden kullanarak, klasik teorileri sorgulamıştır (Özdemir, y.y: 3). Normatif teorileri yapı ve unsurlar arasındaki ilişkinin nasıl olması gerektiğini inceledikleri için eleştiren post-yapısalcılar, varlıkların ve unsurların ortaya çıkmasına neden olan süreçleri incelemişlerdir. Varlıkların ve olguların birbirinden ayrılmış olarak düşünülmesini eleştiren post-yapısalcılar, dünyanın bunlardan ibaret olmadığını ileri sürmüşler ve bu yapıya tarafsız bir gözle bakmanın mümkün olmadığını iddia etmişlerdir (Arı, 2013: 114). Jacques Derrida ve Michel Foucault kuramın öncüleri kabul edilmiştir. Post-yapısalcılığın temelinde “dil” yatmaktadır ve dil gerçekliği yansıtan ayna olarak tanımlanmıştır. Fiziki engelleri reddetmeyen düşünce, düşünsel olarak bu engellerin varlığının nedenlerini sorgulamıştır. Post-yapısalcılar fikirlerin dil aracılığıyla yayılacağını ve bu sayede fikirlerin ürettiği dünya tezahürünün gerçek olabileceğini ileri sürmüşlerdir (Düzgit, 2015: 155).

Post-yapısalcı yaklaşım geleneksel güvenlik çalışmalarındaki evrensel genel-geçer tanımlamalar ve söylemlere karşı bir duruş sergilemiştir. Post-yapısalcı güvenlik yaklaşımı tehlike tanımını çok disiplinli bir yaklaşımla çözmeye çalışmıştır. Teorisyenler dil, söylem, kültür gibi bu alanda ön plana çıkan kavramlar nedeniyle dilbilim, etnografya ve kültürel

çalışmalardan beslenen eleştirel yaklaşımlar, güvenlik ve savaş gibi kavramlara alternatif yaklaşımlar getirmeyi amaçlamışlardır. Post-yapısalcı yaklaşım “biz” tarafından üretilen kavramların “öteki” tarafından nasıl algılandığını anlamaya çalışmıştır. Post-yapısalcı yaklaşım, güvenlik yaklaşımını sorunsallaştırarak, güvenlik kavramının ulusal ben/biz ile dışarıdaki öteki arasında radikal bir fark kurmakta olduğuna, kimliği radikal biçimde tehdit eden ötekinden korunmaya muhtaç bir ulusal ben/biz olarak inşa ettiğine dikkat çekmiştir. Böylece post-yapısalcı etik uyarınca yaklaşımlar farklı siyasi toplulukların varlığını mümkün kılıp, uluslararası ilişkilerde hâkim olan tek taraflılığın ve hiyerarşik düzenin dönüşümünü sağlamayı amaçlamıştır (Kösen ve Gezer, 2019).

Post- yapısalcılık güvenliği inşa etme ya da algı yaratma süreci olarak tanımlamıştır. Bu yüzden post-yapısalcılık teorisyenleri değişmez olarak görülen yapıların sorgulanması gerektiğini ifade etmiştir. Post-yapısalcılığa göre, siyasi kimlikler kaçınılmaz olarak ötekisini yaratmaktadır. Bu durumla beraber karşıtlıklar, tehditler ve tehlikeler oluşmuştur. Dünyanın tehlikelerle dolu olduğunu ileri süren teorisyenler, hangi durumun tehlike olarak adlandırılacağına ancak geniş yorumlamalarla elde edileceğini ileri sürmüşlerdir. Post-yapısalcılığa göre devletler neyin tehlikeli olacağını söylemeleriyle meşrulaştırmaktadır (Erzurum, 2016).

Kuramın en önemli temsilcisi olan David Campbell ABD dış politikası üzerinden geliştirdiği güvenlik eleştirisinde, kimliğini oluşturmak için tehlike ve farklılık algılarının nasıl işlediğini göstermiştir. Campbell dış politikanın, belirli bir toplumun bir ifadesi olmaktan çok, başkalarının yarattığı tehlikenin yorumlanması yoluyla devlet kimliğini oluşturduğunu ileri sürmüştür. Campbell, tehlikenin nesnel bir olgu olmadığını ileri sürmüş ve birisi için bağımsızlık anlamına gelen durumun bir diğeri için tehlike arz edeceğine dikkat çekmiştir. Campbell tüm tehlikelerin risk doğurmayacağını ifade ederken tehlikelerin birden fazla olduğunu belirtmiştir. Campbell, dünyadaki gerçek tehlikeleri, bulaşıcı hastalıklar, kazalar ve siyasi şiddet gibi anlaşılabilir sonuçlara sahip durumlarla açıklamıştır. Campbell modern toplumun birden çok tehlike barındırdığını ve bizi tehdit eden her şeyi bilmemizin imkânsız olduğunu belirtmiştir. Campbell, bu tehlikelerin kendilerinden çok yorumlanmasının önemli olduğunu ileri sürmüştür. Campbell karar vericilerin tehlikeyi söylemeleriyle yarattığını iddia etmiş ve bahsi geçen tehlikenin gerçekten bir tehdit olup olmadığını araştırmıştır (Campbell, 1998: 349- 351).

2.1.2.7.6. Kopenhag Okulu Güvenlik Anlayışı

Ole Waever'in Barry Buzan ile beraber geliştirdiği ve Kopenhag Barış Çalışmaları Enstitüsünde gelişmeye başlayan Kopenhag Ekolü, yıllar içinde kuramlaşmış, 2008'de Kopenhag Üniversitesinde kurulan Gelişmiş Güvenlik Teorisi Merkezi (Center for Advanced Security Theory/ CAST) ile de kurumlaşmıştır (Bilgin, 2010: 81). Kopenhag Okulu, güvenliği; devletlerin ve toplumların tehditlerden kurtulma arayışları ve rakiplerine karşı bağımsız kimliklerini ve işlevsel bütünlüklerini koruma yetenekleri olarak tanımlamıştır. Bu sayede güvenlik sadece devlet üzerinden algılanan bir kavram olmaktan çıkarılmış ve toplum da güvenliğin içine dâhil edilmiştir (Buzan, 1991: 433).

Okul'un güvenlik konusundaki en önemli katkısı güvenikleştirme kavramı olmuştur. Buzan güvenikleştirmeyi: *"Bir şeyin değerli kabul edilen bir şeyin, bir öznenin varlığına yönelik bir tehdit olarak inşa edilmesi ve buna yönelik alınan istisnai tedbirleri desteklemek için kullanılması."* olarak tanımlamıştır (Buzan, 2008: 107). Ole Waever'in öne sürdüğü kavram, tehdit varmış gibi tanımlama yapıp, buna yönelik istisnai tedbirler alınmasını ifade etmektedir (Çomak ve Sancaktar, 2011: 33). Tehdit varmış gibi tanımlama yapılması, izlenecek politikalara dair pratikleri de ortaya koymaktadır. Karar alıcıların bu adlandırılan sorunları güvenlik önlemlerine dâhil etmesi, güvenlik tehditlerinin söylem yoluyla inşası pratiğini doğurmuştur (Hisarlıoğlu, 2019: 2). Sorunların doğrudan güvenliği tehdit etmediğini, karar alıcıların yani siyasetin onları seçtiğini ifade etmişlerdir (Bilgin, 2010: 82).

Kopenhag Okulu güvenliği olumlu bir kavram olarak değerlendirmemiştir. Bir sorunun güvenlik sorunu olarak tanımlanması, bu sorunu çözmek için karar alıcı otoritenin, özgürlüklerin kısıtlanması ve şiddet içeren yöntemlerin meşrulaştırılması gibi araçların uygulamasını talep edeceğini öne sürmüşlerdir. Kopenhag Okulu bunun yerine, sorunların güvenlik gündemi yerine normal politik süreçlerde tartışılmasını ve çözüm bulunmasını önermiştir (Miş, 2014: 351). Bir diğer önemli detay da Kopenhag Okulu'nun güvenliği sadece askeri alandan çıkarıp, beş kategoriye ayırması olmuştur. Askeri, siyasi, toplumsal, ekonomik ve çevresel güvenlik olarak adlandırılmıştır. Bu beş kategorinin içeriği şu şekildedir (Buzan, 1983: 214- 242):

-Askeri Güvenlik: Devletlerin savunma ve saldırı kabiliyetlerini ve birbirleriyle iletişimlerini.

-Siyasi Güvenlik: Devletin istikrarı, yönetim sistemlerini ve ideolojilerini.

-Ekonomik Güvenlik: Devletin gücünü, devlet refahını artıracak faaliyetlerin inşasını, finans ve Pazar faaliyetlerini.

-Toplumsal Güvenlik: Dil, kültür, din, ulusal kimlik ve gelenek konularının geliştirilmesi ve sürdürülebilirliği.

-Çevresel güvenlik: Ulusal ve küresel çevre korumalarını içermektedir.

2.1.2.7.7. Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (Aberystwyth Ekolü/Galler Okulu)

Eleştirelcilere göre devletler kendi halklarının güvenliklerini sağladıkları gibi onlar için tehdit de olabilmektedirler. Bu yüzden devlete değil bireye odaklanılması gerektiğini ifade etmişlerdir (Baylis, 2008: 81). En önemli temsilcileri: Ken Booth, ve Richard Wyn Jones olan Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (EGÇ/Aberystwyth Ekolü) derinleşen ve genişleyen boyutuyla güvenliği ele almaktadır. Güvenliğin dar ve dışlayıcı tanımı yerine, onu daha da siyasallaştırıp, yeniden inşa etmeyi amaçlamıştır. Aberystwyth Ekolü'nün üç temel ilkesi bulunmaktadır. Bunlar; güvenliğin merkezi olarak bireyi kabul etmek, güvenliği derinleştirmek ve son olarak da güvenliğin türetilmiş bir kavram olduğunu kabul etmektir. Onlara göre “neyin” değil “kimin” güvenliği sorusuyla birinci durumun açıklaması yapılmıştır. Savunuculara göre, sonuçta güvenlik insanlar tarafından inşa edilen bir olgudur ve onun türetilmiş bir kavram olduğunu kabul etmek de onu derinleştirmektir (Kolasi, 2014: 142-144).

Yeni güvenlik anlayışı sadece dar anlamıyla ifade edilen askeri güvenlik önlemlerinin genişletilmesi olarak algılanmamalıdır. Çünkü yeni güvenlik algısı merkezine insanı alan yeni bir tanımlama niteliğini taşımıştır (Bilgin, 2008: 50). İnsani merkeze alan bu yeni güvenlik anlayışı, güvenliğin referansını “insan” olarak göstermekte ve insana yönelik tüm tehditleri gündeme getirerek, insana yönelik güvenliğin devlete yönelik güvenliğe göre daha önemli olduğunu ileri sürmüşlerdir (Ovalı, 2006: 6). Yeni güvenlik anlayışının devlet merkezden yurttaş merkezine kayması pek tabii ki devleti yok saymamıştır. Yurttaşın huzur içinde yaşaması devletin var olmasına bağlanmıştır. Bu yüzden de ulusal güvenlik adı verilen devlet güvenliği ön planda kalmaya devam etmiştir (Bilgin, 2008: 56). Güvenliğin siyasiliği ise yeni siyasi görüşe göre insan güvenliğinin önceliğinden gelmiştir.

Devletlerin bireylerin güvenliğini sağlama konusunda yetersiz olduğunu ileri süren eleştirel güvenlik kavramı, bireylerin maruz kaldıkları sorunun sadece savaşlar olmadığını ifade etmiştir. Kavramı savunanlar, ekonomik, toplumsal, çevresel ve gıda güvenliği konusundaki sorunların bireyleri tehdit eden yeni sorunlar olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Savunucular, bireyleri bu ortamdan uzaklaştırmanın yolunun özgürleştirme (emancipation) olduğunu ifade etmişlerdir. Özgürleştirme kavramı, bireylerin ya da grupların diledikleri şeyleri yapmalarını ve bu eylemlerde bulunurken fiziki engellere takılmamalarını ifade etmektedir. Eleştirel güvenlik çalışmaları ekolü özgürleştirme temelinde yeni bir güvenlik söylemi inşa etmeyi amaçlamıştır (Şöhret, 2014: 696).

Kavramın önde gelen savunucularında Ken Booth, eleştirel güvenliğin nasıl yeniden şekillendirileceği üzerinde durmuştur. Bu yüzden Booth, öncelikle “güvenliğin nasıl sağlanacağı” sorusu yerine “kimin güvenliğinin önemli olduğu” sorusunun sorulması gerektiğini ileri sürmüştür. Booth, klasik görüşteki devlet güvenliğinin öncül olduğu düşünceyi bu nedenle reddetmiştir (Booth, 2005: 42). Booth, devleti, güvenliğin sağlanması için bir “araç” olarak görmüştür (Booth, 1991: 320). Booth, güvenliğin siyasallaştırılmasının gerektiğini ve bunun da güç/güvenlik ilişkisinin de eleştirmek olduğunu ileri sürmüş ve bu sayede bu iki kavramı yeniden inşa ederek, özgürleşmiş siyasetin önünü açacağımızı ifade etmiştir (Booth, 2007: 149).

Güvenliği türetilmiş bir kavram olarak gören Booth’a göre güvenlik, biz nasıl inşa ettiysek öyle olmuştur. Booth, güvenliğin türetilmiş bir öge olduğunun, güvenliğin derinleştirilmesi ile görülebileceğini ileri sürmüştür. Booth, bu sayede güvenlik anlayışımızın belirli siyasi tutum ve davranışların sonucunda meydana geldiğini görebileceğimizi ileri sürmüştür. Booth, sahip olduğumuz düşüncelerin güvenliği nasıl algıladığımızı gösterdiğini ifade etmiştir. (Booth, 2007: 150).

Richard Wyn Jones ise, klasik görüşleri teknoloji üzerinden eleştirmiştir. Jones, teknolojinin klasik görüşte tarafsız olarak algılandığını ifade ederek, teknolojinin toplum için yeni imkânlar açtığını iddia etmiştir. Ona göre, karar alıcılar bu seçenekleri kontrol ve manipüle ederek, insan özgürlüğünü sınırlandırmıştır. Bunun sonucunda teknoloji hegemonyacı gücün amaçlarına hizmet etmiştir (Jones, 1999: 140).

Robert W. Cox ise, tüm teorilerin önyargılı olduğunu ileri sürmüştür. Cox’a göre, teori her zaman bir amaç içindir ve tüm teorilerin bir perspektifi vardır. Cox perspektifin, sosyal ve politik bir konumdan türediğini ileri sürmüştür. Cox, dünyanın, ulus veya ülke açısından tanımlanabilen bir bakış açısıyla görüldüğünü ifade etmiştir. Cox, sosyal sınıf, egemenlik veya itaat, yükselen veya azalan iktidar, hareketsizlik veya mevcut kriz, geçmiş deneyimler ve bunlarla ilgili umutlar ve gelecekle ilgili beklentilerin bu bakış açısına dâhil olduğunu ifade etmiştir. Cox, herhangi bir teori ortaya konulduğunda, o teoriyi ideolojisini ve gizli

perspektifini açığa çıkarmak üzerinden incelemek gerektiğini ileri sürmüştür (Cox ve Sinclair 1996: 87). Cox'a bu tanımlamayı objektif teori olmadığını düşündüğü için yapmıştır.

Cox'a göre iki tür teori vardır. Bunlardan ilki problem çözme teorileridir. Bu tür teorilerin amacı, süreçleri sekteye uğratan sorunları çözmektir. Cox, problem çözücü teorileri bu bakımdan eleştirmiştir. Çünkü Cox'a göre bu teoriler sistemi korumaya yönelik önyargılara sahiptir ve sistemin sorunun kaynağı olduğunu gözden kaçırmışlardır. Cox, bu teorileri sorunun asıl kaynağını bulmak bakımından yetersiz görmüştür ve sorunun derinleşmesine neden olduklarını ileri sürmüştür (Cox ve Sinclair 1996: 88). Eleştirel teorinin de bir perspektifi olduğunu kabul eden Cox, teorinin bu perspektifi sorgulayarak yeni bir perspektif üretmeye çalıştığını ileri sürmüştür. Cox'a göre eleştirel teori bir bütün olarak sosyal ve politik komplekse yöneliktir. Cox'un eleştirel teorisi mevcut düzenden farklı bir sosyal ve politik düzenin varlığı için sürekli çalışma içerisindedir. Bunu da yapıların hem statik hem de dinamik yönlerinin çelişkilerini ortaya koyarak yapmıştır (Cox ve Sinclair 1996: 89- 90).

Cox, Antonio Gramsci ve onun hegemonya tanımından etkilenmiştir. Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramını diğer tanımlardan ayıran en önemli farkın sadece tahakkümü ve gücü işaret etmemesi, aynı zamanda rızaya da dayanması olduğunu ileri sürmüştür. Cox'a göre, rıza ise sadece maddi kabiliyetlere değil, öznelarası bir fikir birliğinin yaratılmasını da içermiştir (Cemgil, 2018). Cox, canlı bir sivil toplumun yaratılmasını, marjinalleşmeyi temsil eden organik entelektüellerin ortaya çıkmasını, topluluk düzeyinde dayanışmanın geliştirilmesini, katılımcı demokrasiyi, şiddet içermeyen çatışma çözümü yöntemlerini, çoğulculuğu ve çok taraflılığı dönüşüm gündeminin temel unsurları olarak tanımlamıştır (Moolakkattu, 2009: 439).

2.2.İNSANİ MÜDAHALE KAVRAMI VE KAPSAMI

2.2.1. Uluslararası Hukuk ve Egemen Eşitlik İlkesi

Türk Dil Kurum tarafından: “*Bedensel, ruhsal başkalıkları ne olursa olsun, insanlar arasında toplumsal ve siyasi haklar yönünden ayrım bulunmaması durumu.*” (TDK, 2019) olarak tanımlanan eşitlik, uluslararası hukuk nezdinde devletlerarasındaki ilişkiler bakımından da önem arz etmektedir. 1648 Vestfalya Barış Antlaşması'nın hükümdarları ius territoriale/ ius legislatorium territorial civitatum imperialium (sınırları belli toprak üzerinde üstün emretme kudreti) olarak kabul etmesi, sınırları belli bir alanda sınırsız hâkimiyet sahibi olmayı içermektedir. Bu emretme kudretine sahip olan hükümdarın yetkileri kendi iç alanında

geçerli olup diğer devletlerle ilişkileri eşitlik üzerinden ilerlemiştir (Preuß, 2011: 134). Hukuki olarak egemenlik, siyasi bir otorite olan devletin anayasal statüsünü ve siyasi kapasitesini tanımlayan kavramdır. Devletin egemen olması için diğer devletlerce tanınması ve BM Örgütü üyeliğinin kabul edilmesi gerekmektedir (Arı, 2013: 42). Devletin sahip olduğu egemenlik içsel egemenlik ve dışsal egemenlik olarak ikiye ayrılmıştır. *İçsel egemenlik* devletin ülke içindeki diğer güç mekanizmalarının hepsinin üstünde olduğu ve meşru güç kullanma yetkisine sahip olduğu olarak tanımlanırken, *dışsal egemenlik* ise devletin diğer devletlerle olan ilişkilerini, herhangi bir fiziksel sınırlamayla ve ya baskıyla karşılaşmadan yürütmesi olarak tanımlanmıştır (Arı, 2013: 45). Eşitliğin BM Antlaşması'nda yer almasıyla beraber tüm devletler egemen olarak eşit kabul edilmiştir. Antlaşmanın 2/1 maddesinde: “Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.” (BM Anlaşması, 1945: Madde 2/1) ifadesiyle devletlerin egemen eşitliği düzenlemiş ve kabul edilmiştir.

2.2.2. Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasası

Uluslararası hukuk, savaş ve barış dönemlerinde ayrı hukuk normları ortaya koymaktadır. Kuvvet kullanımı eski dönemlerde haklı bir nedene dayandırılmıştır (Keskin, 1998: 22- 23). On dokuzuncu yüzyılın başına kadar devletler kuvvet kullanmayı bir hak olarak görmeye devam etmişlerdir. Fakat teknolojinin gelişimi, savaşın sivilleri de hedef alır duruma gelmesi, cephe savaşı kavramının bitişi devletleri önce savaşa varmayan kuvvet kullanmaya itmiştir. Fakat tüm yaşananlara rağmen devletler kuvvet kullanma haklarından feragat etmemişlerdir (Keskin, 1998: 29). 24 Ekim 1945 yılında yürürlüğe giren BM anlaşması ile güncellenen kavram, anlaşmanın 2/4 maddesinde yasaklanmıştır. İlgili hüküm şu şekildedir (BM Anlaşması, 1945: 5):

“Bütün üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı gerekse BM'nin amaçları ile telif edilemeyecek herhangi bir surette tehdide veya kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanmaya başvurmaktan kaçınırlar.”

İlgili madde devletlerin, kendi ülke sınırları içerisinde çıkan isyanları bastırırken ve bozulan kamu düzenini yeniden sağlamaya çalışırken kullandıkları kuvveti, kuvvet kullanma yasasına dâhil etmemiştir (Taşdemir, 2006: 106). Bu tür durumlara nasıl müdahale edileceği BM Antlaşması'nın VII. bölümü olan “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığında ayrıntılı olarak incelenmiştir (BM Antlaşması, 1945: 14).

2.2.3. Devletlerin İçişlerine Karışmama İlkesi

Egemen eşit olarak kabul edilen devletlerin içişlerinde bağımsız oldukları kabul edilmiştir. Bu BM Antlaşması'nın 2/7 maddesinde açıklanmıştır. İlgili hüküm şu şekildedir (BM Antlaşması, 1945: 6):

“İş bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları iş bu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörölmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”

24 Ekim 1970 tarihinde kabul edilen (2625(XXV) sayılı Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri metninde ise iç işlerine karışılmaması şu şekilde ifade edilmiştir (UNIC Turkey, 2007: 5):

“Hiçbir devlet veya devletler grubu, doğrudan veya dolaylı olarak, herhangi bir sebeple, diğer herhangi bir devletin içişlerine veya dış işlerine müdahale etme hakkına sahip değildir. Bundan dolayı silahlı müdahale ve diğer bütün müdahale çeşitleri veya devletin şahsiyetine karşı veya siyasi ekonomik ve kültürel unsurlarına karşı tehdit teşebbüsleri milletlerarası hukuku ihlâl eder.”

BM egemenlik ve egemen eşitliği temel ilke olarak kabul ederken kuvvet kullanmayı ise istisnai yetki olarak kabul etmiştir (Balık, 2015: 50).

2.2.4. Barış Hukuku (Law of Peace)

Tarih boyunca savaşın var olan, doğal bir durum olarak tanımlanması, barışın mutlaka oluşturulması gereken bir kavram olarak tanımlanmasına neden olmuştur. Antik Yunan'dan günümüze kadar geçen sürede savaşın tanımı yapılmış, hangi durumlarda savaşılacağı ve bu savaşın sınırları çizilmeye çalışılmıştır. Barışla ilgili atılan adımlar ise Saint Augustine'in¹ barış için yapılacak savaş tanımlamasıyla yer bulmuştur. Fakat Augustine'in beşeri bir barıştan bahsettiğini iddia etmek güçtür. Çünkü Augustine, savaşın ancak barış için yapılacağını öne sürmüştür. Modern toplumun temellerinin atılmasıyla beraber savaş olgusu da dönüşüme uğramıştır. On dokuzuncu ve yirminci yüzyıldaki endüstrileşme ve teknolojik gelişmelerin hız kazanması sonucu artan silahlanma yarışı, devletlerin savaşa bakışını keskin bir şekilde değiştirmiştir.

Barışla ilgili yapılan çalışmalar ise Immanuel Kant'ın *Ebedi Barış* düşüncesi üzerine geliştirilmiştir. *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme* adlı eserinin ikinci bölümünde barış halini şöyle açıklamıştır (Hirş, 1946: 8):

¹ St. Augustine'in savaş tanımı haklı savaş başlığında açıklanmıştır.

“İnsanlar için tabiat hali, bir barış hali değil; belki mevcut veya patlamağa müheyya bir harp halidir. Demek ki, sulh halinin tesisi lâzımdır. Her türlü hasmane fiillerden masun kalmak için, sadece hiç bir hasmane fiil işlememiş olmak kâfi değildir; ayrıca bir komşunun, diğerinin şahsî emniyetini garanti etmiş olması lâzımdır ki, bu da ancak bir kanun hali içinde mümkün olabilir. Bu olmadıkça, kendisinden boş yere teminat talep edilmiş olan komşuya, artık bir düşman muamelesi yapmak doğru olur.”

Kant, bu kısımda barışın tesisi için en önemli gerekliliğin kanunlar olduğunu ifade etmiştir. Kant, barışın kurulması gereken bir durum olduğunu ifade etmiştir. Kant’a göre, barışı kurmak adaletin buyruğunu yerine getirmektir. Kant, şiddet yerine, kanunlarla belirlenmiş ilişkileri uygun bulmuştur. Kant ebedi barışın sağlanması için altı ilke öne sürmüştür. En önemli ilkesi ise, içerisinde gizli bir savaşı barındırmayan bir barış anlaşması imzalanması olmuştur. İç işlere müdahale etmemeyi, düzenli orduların zamanla ortadan kalkmasını, borçlanmaya gitmemeyi, egemenlik haklarına ve bağımsızlığına saygılı olmayı ve savaş durumunda düşman ülkesinde katiller, zehirleyiciler kullanmak, kapitülasyonlara aykırı hareket etmek, düşman tebaasını kendi devletine karşı ihanete kışkırtmak vs eylemlerden kaçınmayı önermiştir (Tosun, 2017: 5- 7).

Çağdaş siyaset felsefesinden savaş ve barış durumları tanımlanırken, iki farklı barış düşüncesi ortaya çıkmıştır. İlk olarak; tek yönlü bakış açısıyla açıklanmaya çalışılan savaş ve barış ayrımı, devlet biçimleri içerisinde demokrasilerin kendiliğinden barışçıl olduğunu iddia etmiştir. İkinci olarak ise; çift yönlü bakış açısı, demokratik devletlerin birbirine barışçıl biçimde davranacağını varsaymıştır (Coşkun, 2018: 49).

1648 yılında imzalanan ve modern uluslararası toplumun temelleri niteliğinde kabul edilen Vestfalya Barış Anlaşması, devletlerin egemen ve bağımsız olduklarını ve birbirleriyle ilişkilerini hukuk çerçevesinde geliştirmelerini kabul etmiştir. Westfalya sonrası ise yeni düzende işbirlikleri ve devlet üstü yapıların kurulmasına ilişkin düşünceler artış göstermiştir. Bu yöndeki adımların savaşları sona erdireceği ve barış içinde yaşamayı kolaylaştıracağına inanılmıştır. Fakat günümüze kadar gelen süreçte, devletlerin güç mücadelesinden kaçınmaması ve savaşların hala devam ediyor oluşu barışa yönelik adımların atılmasını geciktirmektedir. Bölgesel ve uluslararası örgütlerin kurulması, işbirliği ve sorunların barışçıl yollarla çözülmesi için bir adım olarak düşünülmüştür. Milletler Cemiyeti, Avrupa Birliği, NATO, Varşova Paktı vb. örgütlenmeler sorunların bir örgüt çatısı altında tartışılması için çözüm olarak görülmüştür. BM Örgütü’nün kurulması da böyle bir ihtiyaçtan doğmuştur fakat örgüt, devletlerin, kendi siyasi çıkarlarına yönelik hareket etmelerini engelleyememiştir. Hatta örgüt beş daimi üyenin siyasi çıkarlarına göre şekillendirdiği bir kurum haline gelmiştir. Uluslararası hukuk ise, savaş durumunda uyulması gereken kuralları sınırlamıştır. Savaştaki

siviller, kadın ve çocuklar, savaşın ilkeleri, rehinelerin durumu vb. konulardaki düzenlemeler savaşın yıkıcı etkisini hafifletmeye yönelik adımlar olmuştur. Fakat aktif siyasi süreçte buna ne kadar uyulduğu da tartışmalı bir konu olmaya devam etmektedir.

2.2.5. Kuvvet Kullanma Yasağının İstisnaları

Kuvvet kullanma yasağı BM Antlaşması'nın 39.maddesinde (BM Antlaşması, 1945: 14); "*Güvenlik Konseyi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu ya da bir saldırı eylemi olduğunu saptar ve uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için tavsiyelerde bulunur veya 41. ve 42. maddeler uyarınca hangi önlemler alınacağını kararlaştırır.*" şeklinde ifade edilerek kuvvet kullanma yetkisinin kullanılacağı alanlarının sınırları çizilmiştir. Fakat saldırı eyleminin tam tanımının yapılmamış olması devletlerin saldırı kavramını keyfi yorumlamasına ve bu yorumlamaya göre uygulamalarda bulunmasına neden olmuştur. Sonrasında yapılan düzenlemeler silahlı bir saldırının meşru müdafaa hakkını doğuracağını açıkça belirtmiştir (Altınar, 2009: 15).

Devletin işlediği saldırı suçu, bir diğer devlete karşı silahlı saldırı da bulunmasını ifade etmektedir. Suçun saldırı suçu sayılması için hareket unsuları olan planlama, hazırlanma, başlatma ve icra edilme aşamaları yerine getirilmesi gerektiği ifade edilmiştir (Yılmaz, 2011: 262). Kendilerine yönelik tüm şartların sağlandığı böyle bir saldırının varlığında ise devletler meşru müdafaa haklarını kullanarak savunmaya geçme hakkına sahip kabul edilmiştir. Bununla beraber 11 Eylül sonrası değişen uluslararası düzende terör eylemleri de kuvvet kullanma hakkını doğurmuştur.

2.2.5.1. Haklı Savaş

Haklı savaş kavramı kuvvet kullanmanın ilk meşru yollarında biri olmuştur. Antik Yunan ve Orta Çağ'dan günümüze kadar gelen haklı savaş kavramı BM Şartı'na kadar önemini sürdürmüştür (Ereker, 2004: 2). Genel olarak bir hataya karşı kuvvet kullanmayı meşru kılan kavram, kilise, Roma hukuku ve dinlerce kabul edilmiş bir olgu olmuştur. Haklı savaş kavramı Latince *jus ad bellum* ifadesiyle tanımlanmıştır. Kavramın sınırları çizilirken, hangi durumlarda savaş olacağı, savaşın sınırları, ölçülü davranılması ve kötü sonuç doğurmaması üzerinde fikir birliğine varılmıştır (Johnson, 1994: 231). Cicero haklı savaşı: "*Bir antlaşmanın ya da ateşkesin ihlali, Roma'nın bir müttefikine saldırıda bulunulması, büyükelçilerin dokunulmazlıklarının ihlali, bir elçinin haksız yere reddedilmesi, ülkesel hakların ihlali, askerlerin zararsız geçişinin reddi.*" gibi nedenlere dayandırmıştır (Ballis, 1937: 28).

Ortaçağda da etkisini devam ettiren haklı savaş kavramının fikir babasının Saint Augustine olduğu ifade edilmiştir. Fakat Augustine'den öncesinde de kavrama rastlanmıştır. Augustine *The City of God* adlı eserinde adalet ve barışın Tanrı Devleti'nde var olduğunu ileri sürmüştür. Augustine'e göre, bir insan ancak Tanrı'ya hizmet ederse adil olacaktır. Adalet olmayan yerde ise insanlar topluluğu ve devlet olmayacağını ileri süren Augustine, devletlerin ancak göreceli olarak adil olacaklarını ileri sürmüştür. Augustine, insanın doğal durumunun kötü olduğuna inanması, onun düşüncesinde savaşı da kaçınılmaz kılmıştır. Fakat Augustine, savaşları Tanrı'nın insanları düzeltmek için izin verdiği olaylar olarak tanımlamıştır. Augustine savaşları kaçınılmaz kabul etmiştir ve bir tarafın güçlü ve kötü, diğer tarafın ise adaleti önemseyen topluluklar olduğunu ileri sürmüş ve savaşın adaletli olması gerektiğini ifade etmiştir. Augustine'e göre, savaşlar yeryüzü yok olunca dek devam edecektir (Augustine, 2006: 419).

Augustine ancak Tanrı'nın emriyle savaş yapılabileceğini ifade etmiştir. Belli şartlarda ve mecburiyet doğmadan yapılan savaşları haksız savaş (unjust war) olarak tanımlayan Augustine, tüm şartlara uygun savaşları ise haklı savaş (just war) olarak tanımlamıştır. Augustine savaşta üç taraf olduğunu ileri sürmüştür. Bunlar; saldıran, mağdur ve tanıktır. Augustine'e göre, tanık taraf muhakkak bu savaştan üzüntü duymalı ve mağdur tarafa yardım etmek için savaşa girmekten kaçınmamalıdır. Augustine'in savaş mantığında neden her zaman barışın sağlanması ve şeytanın durdurulması olmuştur (Hoş, 2019: 103). Barışı sağlamak amacıyla yapılan bu savaşın Augustine'e göre ilkeleri mevcuttur. Bunlar; haklı bir nedenin varlığı, meşru otorite tarafından yapılması ve niyetinin iyi olmasıdır. Fakat burada Augustine'in bahsettiği iyi niyet Tanrı sevgisinden kaynaklanırsa "iyi" kabul edilmektedir. Augustine, meşru otoriteye savaş yapma hakkını vermiş ve bunu da haklı bir nedene dayandırmıştır. Augustine bu şekilde *jus ad bellum* boyutunun üzerinde durarak, kimin öldürüldüğüyle değil neden öldürüldüğüyle ilgilenmiştir (Ereker, 2004: 8- 9).

Haklı savaş kavramı daha sonra kilise temsilcisi Thomas Aquinas tarafından üç koşula bağlanmıştır. Bunlar; savaşı yöneten bir otoritenin olması, kendisine savaş düzenlenen tarafın bunu hak etmesi, son olarak da bu savaşı yöneten tarafın iyi niyetli olması olarak açıklanmıştır (Meray, 1968: 18). Grotius ise insanların varlıklarını korumak için savaşmalarının hukuka uygun olduğunu ileri sürmüştür. Grotius savaşın haklı sebeplerini “Bizim olan bir şeyi savunma, bize borçlu olunan bir şeyi elde etmeye çalışma ve cezalandırma.” olarak sıralamıştır. Grotius savaşın haksız nedenlerini ise göz boyayıcı nedenler olarak tanımlamıştır. Bu göz boyayıcı nedenler; komşu bir devletin güçlenmesinden

korkma, daha verimli topraklar elde etmek isteği, başkalarına ait şeyleri ilk bulmuş gibi gösterip elde etme, başkalarını boyunduruk altına alma, boyunduruk altındaki bir halkın bağımsızlığına engel olma olarak tanımlamıştır (Ereker, 2004: 20- 21). Günümüzde haklı savaş kavramına rastlamak mümkün değildir ama meşru müdafaa hakkı kapsamında kullanıldığı ileri sürülmüştür (Keskin, 1998: 27).

2.2.5.2.Meşru Müdafaa Hakkı

Meşru müdafaa hakkının uluslararası örf ve adet hukuku ve BM Antlaşması'nın 51.maddesi olmak üzere iki ayrı kaynağı bulunmaktadır (Taşdemir, 2006: 80). Antlaşma bu hakkı şöyle açıklamıştır (BM Antlaşması, 1945: 16):

“Bu Antlaşma'nın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Konseyi uluslararası barış ve güvenliğin korunması için gerekli önlemleri alıncaya dek, bu üyenin doğal olan bireysel ya da ortak meşru savunma hakkına halel getirmez. Üyelerin bu meşru savunma hakkını kullanırken aldıkları önlemler hemen Güvenlik Konseyi'ne bildirilir ve Konsey'in iş bu antlaşma gereğince uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için gerekli göreceği biçimde her an hareket etme yetki ve görevini hiçbir biçimde etkilemez.”

Anlaşma bu hakla devletlere kendi ülkelerine yönelik silahlı bir saldırı olduğunda konseyin bir karar almasını beklemeden müdahale etme hakkı tanımıştır. Uluslararası hukuk meşru müdafaaı devletlere tanınan bir görev değil, onların hakkı olarak tanımlamıştır (Dinstein, 1994: 178). Meşru müdafaa hakkının devletler için bu denli önemli olmasının nedeni, bu hakkın kuvvet kullanma yasağının tek istisnası olmasından kaynaklanmıştır (Keskin, 1998: 44).

Devletler birbirleriyle girdikleri çatışmaları kendi meşru müdafaa haklarını kullanmak olarak açıklamış olsalar da, gerçekte meşru müdafaa hakkından yararlanabilecek tek taraf saldırıya uğrayan taraf olarak belirlenmiştir (Dinstein, 1994: 178). 1986 tarihli Nikaragua Kararı, Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD), meşru müdafaa hakkıyla ilgili en ayrıntılı kararı olmuştur. UAD'nin içtihatlarına göre, meşru müdafaa hakkının olmazsa olmaz koşulu hakkın sadece mevcut bir silahlı saldırı halinde kullanılabilir olmasıdır (Balık, 2015: 52). Meşru müdafaa hakkı BM Örgütü'nün barış ve güvenliği korumak için müdahale kararı almasıyla beraber sona ermektedir. Hak BM Örgütü'nün karar almasına kadar geçecek sürede doğacak hak kaybını azaltmak için devletlere tanınmıştır (Göztepe, 2004: 94). 51.madde, hakkı devletin tek başına kendisini koruyacağı gibi kolektif bir korumayı da meşru kabul etmiştir.

1974 tarihinde “Silahlı Saldırının Tanımı” başlıklı kararla nelerin saldırı sayılacağı ifade edilmiştir. Bunlar (Keskin, 1998: 48):

“-Bir devletin silahlı güçleri tarafından başka bir devletin ülkesine saldırı veya bu ülkenin işgal edilmesi ya da geçici de olsa böyle bir saldırı veya işgalden kaynaklanan askeri işgal veya kuvvet kullanma yoluyla başka bir devlet ülkesinin ya da bir parçasının ilhak edilmesi.

-Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin ülkesini bombardıman etmesi veya bu devlet ülkesine karşı başka herhangi bir silah kullanması.

-Bir devletin silahlı güçlerinin başka bir devletin liman ve kıyılarını ablukaya alması.

-Bir devletin başka bir devlet kara, deniz veya hava kuvvetlerine veya deniz ve hava filolarına silahlı güç kullanarak saldırması.

-Bir antlaşma ile başka bir ülkede bulunan silahlı kuvvetlerin, antlaşmada belirtilen şartlara aykırı olarak kullanılması veya antlaşmanın belirdiği süreden daha uzun süre bu ülkede kalması.

-Devletin kendi ülkesini başka bir devlete saldırı için kullandırması.

-Başka bir devlete o ülkede silahlı saldırı oluşturabilecek yoğunlukta silahlı güç kullanma olayları gerçekleştiren silahlı kollar, gruplar, düzensiz birlikler veya lejyonerler göndermek.”

2.2.5.2.1. Önleyici Meşru Müdafaa

Meşru müdafaa hakkını 51.maddeden daha geniş yorumlayanlar hakkın, sadece saldırı durumunda değil saldırının gerçekleşmesi ihtimalinin yüksek olduğu hallerde de geçerli olduğunu ve önleyici meşru müdafaayı da kapsadığını dile getirmişlerdir (Taşdemir, 2006: 82). Kavram BM şartı olmamakla beraber uluslararası teamül hukukundan kaynaklanmaktadır (Balık, 2015: 56). Amerika Birleşik Devletleri (ABD) ve İngiltere arasında yaşanan Caroline Olayı² kavramın ilk kullanıldığı yer olmuştur (Aksoy, 2016a: 4). ABD Dışişleri Bakanı Daniel Webster, meşru müdafaa hakkını tanımlarken, gereklilik, aciliyet ve orantılılık kriterlerini sağlaması gerektiğini ifade etmiştir (UHÇ, 2017).

11 Eylül sonrası³ ABD'nin değişen dış politikası uluslararası düzeni ve toplumu büyük ölçüde etkilemiş ve değiştirmiştir. Eylül 2002'de yayımlanan ABD Ulusal Güvenlik Stratejisi Dokümanında dönemim ABD Başkanı George W. Bush ön alıcılık (preemptive) kavramından bahsetmiştir. Metinde ABD'nin, terörizme destek veren, nükleer, biyolojik ya da kimyasal kitle imha silahları bulunduran devletlere önleyici ve ön alıcı müdahalede bulunacağı ifade

² Caroline olayı, 1837'de Kanada'nın İngiltere'ye karşı verdiği bağımsızlık savaşı sırasında çıkmıştır. Kanadalılar, Kanada'daki Navy adasından İngiliz gemilerine saldırı düzenlemiş ve ihtiyaç duydukları silah yardımını Caroline adlı bir Amerikan bandıralı gemi vasıtasıyla temin etmişlerdir. Ancak İngilizler Caroline'i bir Amerikan limanı olan Schlosser'de ele geçirmiş, Niagara Şelalesinden aşağı atmıştır. Bu olayda bazı ABD vatandaşları yaşamını yitirmiş, bunun üzerine sorumlu görülen bir İngiliz tutuklanmıştır. Olay sonrasında İngiliz Dışişleri Bakanı, İngiltere'nin meşru müdafaa ve kendini koruma hakkına dayanarak bu eylemi gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Bu olayda İngiltere, gemiyi yok ederken meşru müdafaa hakkı çerçevesinde hareket ettiğini ileri sürmüştü. İngiltere'ye göre Caroline korsan bir gemidir ve ABD kendi sınır hattında kendi yasasını uygulayamadığına göre İngiltere meşru savunma için gerekli önlemleri almıştır. ABD, İngiltere'nin bu görüşünü reddetmiş ve sorun hakemliğe götürülmüştür. Hakemlik kararına göre meşru müdafaa hakkının kullanılması için tehlikenin o an ortaya çıkmış, ani, başa çıkılmaz ve başka hiç bir korunma yoluna başvurmaya imkân bırakmayacak nitelikte olması gerektiği belirtilmiş ve bu olayda İngiltere'nin meşru müdafaa boyutlarını aştığı ortaya çıkmıştır (Uluslararası Hukuk Çalışmaları, 2017).

³ Yaşanan olaylar Afganistan müdahalesi başlığında anlatılacaktır.

edilmiştir (Dönmez, 2017: 10). Tanımlama yapılırken “önleyici meşru müdafaa” (preventive self-defense) ve “ön-alıcı meşru müdafaa” (preemptive self-defense) kavramlarının birbirlerinin yerine kullanılması sorunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. ABD’nin, ulusal güvenliğine yönelik bir tehdit algıladığı takdirde, tehdit tam oluşmasa bile, önceden tehdidi engelleyeceğini belirtmesi (Aksoy, 2016a: 6) ve böyle bir uygulamada bulunmasının uluslararası hukuka uygun olup olmayacağı ya da ne derece önleyici olacağı tartışma konusu olmuştur.

2.2.6. İnsani Müdahale Kavramı

Müdahale kavramı genel olarak bir ülkenin başka türlü yapmayacağı bir şeyi ona zorla ya da diplomatik baskı yoluyla yaptırmayı ifade etmektedir. Aynı zamanda bir ülkenin iç işlerine müdahale yoluyla hükümet değiştirmek, halkı örgütleyerek ülkeyi bölmek ve asker çıkararak direkt müdahale etmek gibi şekilleri de mevcuttur (Arı, 2013: 482). Müdahale altı gruba ayrılmıştır. Bunlar; diplomatik müdahale, ülke içinde gizli faaliyetleri destekleme, güç gösterisinde bulunma, yıkıcı girişimlerde bulunma veya destekleme, gerilla savaşlarını destekleme, doğrudan askeri müdahaledir (Arı, 2013: 482).

Müdahale kavramı uluslararası hukuk tarafından yasaklanmış eylemleri içermektedir. Bu eylemler zorlayıcı araçlar kullanılmadan da yapılmıştır. Bir devletin kendi iç yetki alanındaki herhangi bir konuda başka bir devletin tavsiyede bulunması da müdahale kabul edilmiştir. Bir uluslararası örgüte üyelik aşamasında olan devletlerin, üyelik koşullarını yerine getirip getirmediikleri üye devletler ile birlikte incelenmesi, tartışılması ve ortak karar mekanizmalarına konu edilmesi bu türden müdahalenin tipik örnekleri olmuştur (Sak, 2015: 122).

İnsani müdahale kavramı ise devletin kendi vatandaşlarına şiddet uygulamasının diğer devletler tarafından engellenmesiyle ifade edilmiştir. Bu durumda karışmazlık ilkesi ve kuvvet kullanma yasağı göz ardı edilip tümüyle insancıl sebeplerle müdahalede bulunmaktadır (Bağbaşıoğlu, 2017: 3048). Doktrini destekleyenler, devletin de yetkili olmasını BMGK’nin veto nedeniyle karar alamaz duruma gelebileceğini öne sürerek açıklamışlardır. İnsancıl hukuk ve uluslararası hukuk gibi devlet egemenliğini kısmen de olsa kısıtlayan kuralların ihlali durumunda, konseyin karar alamaz duruma gelmesiyle, devletlerin kendi kararları neticesinde yapacakları insani operasyonların meşru ve gerekli olduğunu ifade etmişlerdir (Çakmak Vd. 2016: 13).

İnsani müdahale kavramının en belirgin özelliği bir devlet ya da bir uluslararası örgüt tarafından yapılacak olmasıdır. Devlet ya da uluslararası örgüt dışındaki herhangi bir oluşum ya da kişi ve gruplar bu eylemi gerçekleştirme hakkına sahip kılınmamıştır. İnsani müdahalenin diğer önemli özelliği ise; müdahale, müdahale edilen ülkedeki insan hakları ihlallerini durdurmayı amaçlamalıdır ve kuvvet kullanılarak gerçekleştirilmelidir (Sak, 2015: 124). XIX. yüzyıldan beri kabul edilen bu hak, önceleri müdahale eden devletin kendi vatandaşlarının da tehlikede olması nedeniyle gerçekleşirken, sonra bu durum sadece devletin kendi vatandaşlarına karşı gerçekleştirdiği eylemlerle sınırlanmıştır (Keskin, 1998: 125- 126). İnsani müdahale barışçıl yolların sorunları çözmede yetersiz kalması sonucunda daha çok taraftar toplamıştır. Kötüye kullanılmaması için de bir takım şartlar getirilmiştir. Bunlar (12/7513, 1994):

“-Karar BM çatısı altında alınmış olmalıdır.

-Müdahale edilen devlet doğrudan ya da dolaylı yolla insani yaşam koşullarını ihlal etmiş olmalıdır.

-Bütün barışçıl yollar denenmiş ve bir sonuç alınmamış olmalıdır.

-Müdahale insani yönlerle ele alınmalı ve vereceği zarar asla mevcut ihlalleri geçmemelidir.

-Müdahale boyunca uluslararası hukuk kurallarına uygun hareket edilmelidir.

-Tek başına güçlü bir devlet yerine bir grup devlet tarafından, siyasi çıkar gözetilmeden yapılmalıdır.

-BM aygıtının yetenekli olmadığı tespit edilmelidir. Ana amaç zamanında ve etkili tepki vermektir.

-Müdahale gecikmeden BM'ye bildirilmeli ve kınanmamalıdır.

-Uygun ve geçici bir güç kullanımı oluşturulmalıdır.

-Daha önce hukuka aykırı eylemlerde bulunmuş devletlerin uluslararası toplum tarafından bu müdahalenin dışında tutulması.

-Müdahale hedeflerle sınırlı tutulmalı, müdahale edilen devletin yapısına etki etmemeli.

-Müdahale uluslararası barış için bir tehdit olmalıdır. Başlangıçta önlemeyi planladığından daha fazla can kaybı, daha fazla acı olmamalıdır.

-Müdahalede bulunanlar durumu çıkarları için kullanmamalıdır. İnsan haklarının korunması politik değil ana amaçtır. Müdahalede bulunanlar dengesizliği tetikleyecek hareketlerden kaçınmalıdır.

-Yöneticilerin askeri araçlar dışında hiçbir yolla çözemedikleri insani bir durumun söz konusu olması gerekmektedir.

-Bu karara BM Güvenlik Kurulu ya da Güvenlik Konseyi'nde çoğunluk kınamada bulunamaz.”

2.2.6.1. İnsani Müdahale Kavramı ve Uluslararası Hukuka Uygunluğu

İnsani Müdahale BM Antlaşmasının 1/3, 39. 55. ve 56. maddeleri ve VII. bölüme dayanarak savunulmaktadır. Antlaşmanın 1/3'ü (BM Antlaşması, 1945: 5):

“Ekonomik, sosyal, kültürel ve insancıl nitelikteki uluslararası sorunları çözmede ve ırk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine saygının geliştirilip güçlendirilmesinde uluslararası işbirliğini sağlamakta bir odak olmak.”

Antlaşmanın 39. maddesi barışın bozulduğu hallerde neler yapılacağından söz etmektedir (BM Antlaşması, 1945: 14):

“Güvenlik Meclisi, barışın tehdit edildiğini, bozulduğunu veya bir saldırma fiilinin vuku bulunduğunu tespit eder ve milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası veya yeniden tesisi için tavsiyelerde bulunur veya 41 ve 42 inci maddeler gereğince hangi tedbirler alınacağını kararlaştırır.”

Antlaşmanın 55. maddesi c bendi (BM Antlaşması, 1945: 17- 18):

“Uluslararası halkların hak eşitliği ve kendi yazgılarını kendilerinin belirlemesi ilkesine saygı üzerine kurulmuş barışçı ve dostça ilişkiler sağlanması için gerekli istikrar ve refah koşullarını yaratmak üzere Birleşmiş Milletler:

c. Irk, cinsiyet, dil ya da din ayrımı gözetmeksizin herkesin insan haklarına ve temel özgürlüklerine bütün dünyada etkin bir biçimde saygı gösterilmesini, kolaylaştıracaktır.”

Antlaşmanın 56. maddesi (BM Antlaşması, 1945: 18): “*Üyeler, 55. maddede belirtilen amaçlara ulaşmak için, gerek birlikte gerekse ayrı ayrı, örgütle işbirliği içinde hareket etmeyi yükümlenirler.*” ifadesiyle insan hakları ihlallerini, işbirliğiyle çözmeyi devletlere yükümlülük atfettiği savunulmuştur.

Son olarak da VII. Bölüm “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırma Fiili Halinde Yapılacak Hareket” başlığına ayrılmıştır. Bu bölümde insani müdahale için gerekli koşullar ve barışın yeniden tesisi için yapılacaklar anlatılmıştır. İnsani müdahaleyi destekleyenler ve insani müdahalede bulunacak devletler bu maddeleri dayanak göstererek insani müdahaleyi ve bir devletin içi işlerine müdahalede bulunmayı insani nedenlerle meşru olduğunu ileri sürmüşlerdir (BM Antlaşması, 1945: 14- 16).

Bir diğer dayanak noktası ise 1951’de yürürlüğe giren Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılması Sözleşmesi olmuştur. Sözleşmenin soykırımı yasaklayan hükümlerinin insani müdahale hakkına dayanak oluşturduğu savunulmuştur (Hancılar, 2011: 118). Sözleşmenin 1. maddesinin: “*Sözleşme tarafları, ister barış zamanında ister savaş zamanında işlenmiş olsun, soykırımın önleme ve cezalandırma taahhüdünde buldukları uluslararası hukuka göre bir suç olduğunu teyit ederler.*” şeklinde ifade edilmesinin insani müdahaleyi de içerdiği savunulmuştur (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, 1951: 33).

Sözleşmenin 5. maddesi ise (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, 1951: 34):

“Sözleşmeci devletler, bu sözleşmenin hükümlerine etkililik kazandırmak ve özellikle soykırımdan veya üçüncü maddede belirtilen fiillerden suçlu bulunan kimselere etkili cezalar verilmesini sağlamak için, kendi anayasalarında öngörülen usule uygun olarak gerekli mevzuatı çıkarmayı taahhüt eder.”

8. madde ise harekete geçmekle ilgilidir (Soykırım Suçunun Önlenmesi ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme, 1951: 34):

“Sözleşmeci devletlerden her hangi biri, soykırım fillerinin veya üçüncü maddede belirtilen her hangi bir fiilin önlenmesi ve sona erdirilmesi için gerekli gördükleri takdirde, Birleşmiş Milletlerin yetkili organlarından, Birleşmiş Milletler Şartı’na göre harekete geçmesini isteyebilir.”

Güvenlik Konseyi’nin müdahale yetkisi verdiği müdahale türlerinin yanında Güvenlik Konseyi’nin yetkisine ihtiyaç duymadan yapılan ve “yetkisiz insani müdahale” olarak tanımlanan müdahaleler de bulunmaktadır (Rytter, 2001: 146). Zamanla bu ikinci tür müdahale fikri daha çok taraftar toplamıştır. Siyasi bir organ olan Güvenlik Konseyi’nin kararına bağlı kalmanın objektif bir durum olmadığını savunanlar bu müdahale türünü desteklemişlerdir. Kavramı destekleyenler BM Örgütü’nün müdahale kararlarını ya müdahale başladıktan sonra vermesi ya da bu konuda çok çekimser kalmasını neden olarak göstermişlerdir (Ertuğrul, 2011: 666).

2.2.6.2. İnsani Müdahale Kavramını Savunanlar

İnsani müdahale kavramının uluslararası hukuka uygunluğunu savunanlar, BM Anlaşması 2/4 maddesinin kuvvet kullanma yasağının yalnızca devletlerin toprak bütünlüğüne ve siyasal bağımsızlıklarına karşı kullanılmasını yasakladığını savunmuşlar ve eğer ülkelerin toprak bütünlükleri ya da siyasal bağımsızlıkları zarar görmeyecekse, kuvvet kullanmanın yasak olmadığını ifade etmişlerdir. Dolayısıyla da insani müdahale kavramının şartı ihlal etmediğini ve uluslararası hukuka uygun olduğunu dile getirmişlerdir (Ertuğrul, 2011: 659). Savunucular, insan haklarının korunmasının da uluslararası barış ve güvenliğin korunması kadar önemli olduğunu dile getirmişlerdir (Arend ve Beck, 1993: 132). Kavramı savunanlar ayrıca hukuka aykırı olsa bile ahlaki olarak meşru olduğunu kabul etmişlerdir (Buchanan, 2003: 133).

Önemli liberal düşünürlerden John Stuart Mill, barışı korumak için müdahalesizliğin temel öge olduğunu belirtmiş, fakat müdahalenin gerekli olduğu durumların varlığını da kabul ederek, bu gibi durumlarda müdahalesizliğin ihlal edilebileceğini ifade etmiştir (Halistoprak, 2019: 2). Kavramı liberal öğretiyile açıklayan hukuk bilimci Fernando R. Teson, müdahale etmeme ilkesinin geçmişte kaldığını ifade etmiştir. Uluslararası hukuk ve kurumların insani değerlerle hareket etmesi gerektiğini ileri sürmüş, bu ahlaki değer ve görevin reddinin ise tüm insani değerlerinin reddini doğuracağını ifade etmiştir (Teson, 2003: 129). Teson ayrıca, zor durumlarda insanların kurtarılmasının bir gereklilik olduğunu ve bu bazen kuvvet kullanılarak yapılabileceğini ifade etmiştir (Teson, 2003: 97).

Kavramı savunanlar, uluslararası toplumun neyin müdahale olacağı konusunda yasal bir haklılaştırma zemini oluşturmasını talep etmişlerdir. Neyin iç mesele, neyin uluslararası

toplumun yetki alanına girdiği konusundaki ayrımının yapılmasını ve haklı bir nedenin varlığını dikkate almışlardır. Savunucular Somali, Ruanda ve Bosna Hersek olaylarını müdahalenin haklı olduğu insan hakları ihlallerine örnek göstermişlerdir (Duran, 2001: 91). Bu gibi derin insan hakları ihlallerinin yaşandığı devletlerde, devletlerin kendi haklarına karşı insan vicdanını zedeleyecek uygulamalarda bulunması devletin iç yetki alanına girmediğini savunmuşlardır (Keskin, 1998: 125). Bununla beraber halkına karşı ağır insan hakları ihlalleri gerçekleştiren devletin, meşruiyetini yitirdiğini ve meşru olmayan bir devletin egemen de olamayacağı ileri sürmüşlerdir. Savunucular hukuka aykırı bu eylemler karşısında uluslararası bir müdahalenin meşru olacağını altı çizilmiştir (Ertuğrul, 2011: 661). Kararın savunucularının kavrama yönelik tek eleştirisi müdahale için devletlerin yetkilendirilmiş olması üzerinden olmuştur. Savunucular müdahaleyi gerçekleştirme yetkisinin BMGK'de olması gerektiğini ifade etmişler ve yetki bir devlette olmasının sakıncalı sonuçlar doğabileceğini belirtmişlerdir (Duran, 2001: 91).

2.2.6.3.İnsani Müdahale Kavramını Eleştirenler

İnsani müdahale kavramının uluslararası hukukun ihlali anlamı da taşıdığını savunanlar da bulunmaktadır. Devletin kendi rızası olmadan ve BM Örgütü'nün kararı çıkmadan yapılan müdahaleler bölme, parçalama eylemleri olarak sayıldığı için, uluslararası hukuk ve devletin ülkesinin bütünlüğünün (2/4) ve iç işlerine karışma (2/7) ilkesinin ihlalini doğurduğunu savunmuşlardır (Kurt, 2014a: 40). Kuvvet kullanma yetkisinin sadece BMGK'de olması ve bunun tek istisnasının da meşru müdafaa hakkı olmasını dayanak göstererek diğer tüm operasyonların hukuka aykırı olduğunu ifade etmişlerdir (Hancılar, 2011: 118). İnsani müdahale amacıyla yapılan askeri operasyonların siyasi amaçlar taşıdığını söylemiş ve yapılan müdahaleleri de buna örnek göstermişlerdir. Eleştirenlere göre bu örneklerin varlığı insani müdahale kavramının devletlerin stratejik kararlarından ve müdahale eden devletin güç durumundan etkilendiği sonucunu doğurmuştur. Bu duruma örnek olarak; Angola, Afganistan, Kongo, Burundi, Ruanda, Doğu Zaire ve Liberya'da çıkan iç savaşlarda insan hakları ihlalleri olmasına ve milyonlarca insan ölmesine rağmen insani müdahalede bulunulmamış olması (Wheeler ve Bellamy, 2001: 472) ama Yugoslavya'ya müdahale edilmesi gösterilmiştir

Ermenistan'ın Dağlık Karabağ saldırılarına da müdahale edilmemiştir (Ertuğrul, 2011: 664). Kavramı eleştirenler örnekleri Afganistan'daki Sovyet Savaşı ve Vietnam'daki Amerikan Savaşı (Seval, 2017: 474) ile çoğaltmışlardır. 1978'de Vietnam'ın Kamboçya'ya insan hakları ihlallerini durdurmak için müdahale etmesini Güvenlik Konseyi kınamıştır ve

bunu müdahalenin, gerçekten de geniş çaplı insan hakları ihlallerini durdurmuş olmasına rağmen yapmıştır (Keskin, 1998: 128). Eleştirenlere göre bu örneklerin varlığı insani müdahalenin aslında devlet çıkarlarının ve siyasi çekişmelerin önceliğinde değerlendirildiğini göstermektedir. Eleştirenlere göre devletler gerçekten de insan hakları ihlallerine uğramış halklara yardım etmek için değil kendi çıkarları için davranışlarda bulunmakta ve BM Örgütü de bu durum karşısında gücünü göstermekte çekimser kalmıştır.

Kavramı eleştirenler kavramın tanımlarını geniş ve belirsiz bulmuşlardır. Bu geniş tanımlar içinde devletlerin bir öncelik listesi yapmakta zorlanacağını ifade etmişler ve kavramın devletlere daha bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Eleştirenler devletlerin de adaletsizliğin birer parçası olduğunu belirtmiş ve bu gücün zayıf devletlere müdahalede bulunma ve onları yeniden dizayn etme konusunda kullanabileceğini hatırlatmışlardır. Eleştirenler bu durumun zayıf devlet vatandaşlarının daha çok güçsüzleşmesini doğuracağını belirtmişlerdir. Kavramın kendinden beklenen insani güçlendirme amacına uygun kullanılmamış olacağını ifade etmişlerdir (Torun, 2017: 235). Kavramı eleştirenler ayrıca insani müdahale kavramının siyasal ve çıkarıcı bir kavram olduğu üzerinde de durmuşlardır.

Eleştirenlerin üzerinde durdukları bir diğer konu ise insani müdahale örneklerinde insani müdahalelerin müdahalede bulunan devletin ihlallerinden daha da ağır olması olmuştur. Ana amaç ihlalleri durdurmak ve insan güvenliği sağlandıktan sonra bölgeyi terk etmek olan insani müdahalede (Ertuğrul, 2011: 669) uygulamalar bunun her zaman böyle olmadığını göstermiştir. Eleştirenler Kuzey Atlantik Anlaşması Örgütü'nün (North Atlantic Treaty Organization / NATO) Yugoslavya müdahalesi buna örnek göstermişlerdir.

NATO'nun müdahalesi sonrasında Sırp kaynakları tarafından bin iki yüz ve iki bin beş yüz arasında insanın öldüğü ve altı bin insanın da yaralandığı bilgisi verilmiştir. NATO kuvvetleri sivillerin de olduğu alanları bombalamış ve bu ölümleri tali zarar olarak nitelmiştir (Sputnik, 2019). Kavramı eleştirenlere göre bu ve bunun gibi örneklerin çokluğu devletlerin bir bölgeye müdahale ederken insani müdahaleden çok kendi çıkarlarını düşündüklerini ortaya koymuştur. Soğuk Savaş dönemindeki müdahale şekli bu durumu açıklamak için kullanılmıştır. Soğuk Savaş döneminde fiili olarak iki süper güç arasında bir savaş olmamış fakat vekâlet savaşları (proxy war)⁴ ya da temsili savaş adı verilen bu destekleme şeklinde iki süper güç bir devleti ya da isyancı grupları desteklemiş ve ikisinin

⁴ Vekalet Savaşları "her biri diğer büyük güçlerin çıkarlarını temsil eden ve bunlardan yardım ve destek alabilecek küçük ülke grupları arasında yapılan bir savaş" olarak tanımlanmaktadır (Cambridge Dictionary, <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/proxy-war>).

çıkarlarının çatıştığı yerlerde çatışmalar daha da şiddetli geçmiştir. Bu iki süper gücün taraftarı olan devletler de yine kendi çıkarları doğrultusunda desteklerde bulunmuşlardır. İnsan hakları ve bu hakların ihlalleri onlar için çok da kıymetli olmamıştır (Seval, 2017: 473).

2.2.7.İnsani Müdahale Örnekleri

2.2.7.1.Bosna-Hersek Müdahalesi

Eski bir Osmanlı toprağı olan Bosna-Hersek, 1878 yılında Avusturya-Macaristan İmparatorluğu tarafından işgal edilmiştir. Avusturya-Macaristan İmparatorluğu'nun I.Dünya Savaşı'ndan sonrası dağılmasıyla beraber 1918 yılında Yugoslavya kurulmuştur (Bağcı, 1992: 258). Bu kurulan devlet, Sırbistan Krallığı'nın Sırp'lardan, Hırvatlardan ve Slovenlerden oluşan bir krallık kurmak istemesi üzerine eski Avusturya-Macaristan topraklarına katılmasıyla ortaya çıkmıştır (Anderson, 2015).

1946 yılına gelindiğinde ise altı cumhuriyetten oluşan Yugoslavya Sosyalist Federal Cumhuriyeti kurulmuştur. Bu altı cumhuriyet; Hırvatistan, Bosna-Hersek, Sırbistan, Karadağ, Slovenya ve Makedonya'dan oluşmaktadır. Kosova ve Voyvodino ise bağımsız bölgeler olarak belirlenmiştir (Frahm, 2005: 180- 181). Josip Broz Tito'nun göreve gelmesiyle beraber ülkede Yugoslav kimliği inşa edilmeye çalışılmış ve Sırp'ların ayrıkçı eylemleri engellenmek istenmiştir (Armaoğlu, 2012: 1103). Tito'nun 1980'de ölümünün ardından ülkenin istikrar politikaları sekteye uğramış ve milliyetçi hareketlenmeler tekrar ortaya çıkmıştır (Alkan, 2013: 33).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasıyla beraber, bu bloktaki ülkelerde de çözümler meydana gelmiştir. Devletler hızlı bir şekilde eski yönetimin etkisinden kurtulma ve yeni düzene ayak uydurma çabası içine girmişlerdir (Çomak ve Ülger, 2008: 7). Yugoslavya'daki ilk parçalanma ise 1992 yılında Slovenya ve Hırvatistan'ın birlikten ayrılmasıyla başlamıştır (Bağcı, 1992: 258). Aynı yıl Makedonya ve Bosna-Hersek de bağımsızlıklarını ilan etmiş, fakat yönetimi ellerinde bulunduran Sırp'lar bu duruma sıcak bakmamış ve Bosna'da Sırp'ların çoğunlukta oldukları bölgelerde Bosna Sırp Cumhuriyeti adı altında bağımsızlık ilan ederek Sırbistan'la birleşme kararı almışlardır (Ortaylı, 2013: 203- 204). Fakat 1991 yılında yapılan nüfus sayımına göre 4.5 milyon nüfusa sahip olan Bosna'nın nüfus dağılımı, %44'ünü Müslümanlar(Boşnaklar), %32'si Ortodoks Sırp'lar ve %17'sini Katolik Hırvatlardan oluşmaktadır. Bu çok uluslu yapının Sırp'lardan oluşan kısmı çoğunluk olmadığı görülmektedir (Semercioğlu, 2017: 1340).

Bosna-Hersek 7 Nisan 1992'de ABD ve diğer batılı ülkelerce tanınmış ve 22 Mayıs 1992'de BM Örgütü'ne yaptığı üyelik başvurusu kabul edilmiştir (Bağcı, 1992: 258). Bu adımla beraber Sırp'ların bölgede bulunan Boşnaklara karşı etnik temizliği içeren saldırıları da başlamıştır. İlk saldırılar Avrupa Topluluğu'nun (AT) Luksemburg Toplantısı'nda Bosna-Hersek'in tanınması yolunda karar aldığı gün gerçekleşmiştir. Sırp'lar 6 Nisan günü Saraybosna'yı bombalamaya başlamışlardır (Kut, 2005: 56). Sonrasında şiddetlenen çatışmalar büyük bir etnik temizlik ve kitlesel tecavüz ve ağır insan hakları ihlallerine neden olmuştur

Savaşın başlıca nedeni etnik çatışmalar olmuştur. Savaşın taraflarının kimliği algılayışı ise bu durumun başlıca nedeni olmuştur. Osmanlı Devleti döneminde Balkan toplumları Slav kimliği ve ayrıca dini bölünmelerle yönetilmiştir. Katolikler Hırvat, Ortodokslar Sırp ve Müslümanlar da Boşnak olarak adlandırılmıştır (Yeniğün ve Hacıoğlu, 2004: 676). Sırp'lar, Büyük Sırbistan kurulana kadar Yugoslavya içindeki cumhuriyetlerin yönetimini ele geçirmek; bunun için de buralarda yer alan Sırp'ları silahlandırıp çatışmaya hazır hale getirmek amacı çerçevesinde hareket etmişlerdir. Bu amaç için öncelik Bosna-Hersek'i ele geçirmekten geçtiği için 1992-1995 yılları arasında Boşnaklara karşı süren bu soykırım sürecini bu şekilde başlatmışlardır (Türkan, 2012: 223).

Bosna Savaşı'nda en büyük kaybı Boşnaklar yaşamıştır. Savaşta 160.000 Boşnak hayatını kaybetmiş (Anderson, 2015: 9), çocuk ve kadınlar bu etnik temizlikte ayırt edilmemiştir. Sırp askerleri sistematik bir şekilde kadınlara tecavüz etmiş ve tecavüzler herkesin akıllarına kazınacak zararlar vermek için acımasız şekilde yapılmıştır (Dalar, 2008: 96). Savaşla beraber 1 milyon Boşnak yerinden edilmiştir (Semercioğlu, 2017: 1346). Sivil nüfus kurulan toplama kamplarına yerleştirilmiş ve sistematik şiddete maruz kalmıştır (Wilkinson, 2005: 7).

BM Güvenlik Konseyi ise yaşanan bu etnik temizlik ve kitlesel insan hakları ihlalleri karşısında, 1993 yılında Boşnaklar için Bihaç, Srebrenica, Zepa, Gorajde ve Saraybosna'yı güvenli bölge ilan etme ve buraların korunması için 25 bin ek asker sevk edilmesi kararı alabilmiştir (Mulahasanoviç, 2012). NATO yaşananlar karşısında uçuşa yasak bölgeler ilan etmiştir. Güvenli bölgelere yönelik herhangi bir saldırı durumunda bu yerlerin Birleşmiş Milletler Koruma Gücü (United Nations Protection Force/ UNPROFOR) hava gücü tarafından savunulması kararlaştırılmıştır (International Committee of the Red Cross /ICRC, 1999: 2). Ancak, UNPROFOR yeterince etkili olamamıştır. UNPROFOR'un insani rolünün

arkasına saklanan uluslararası toplum stratejik rolünden feragat etmiş ve Boşnakları korumamıştır (Andreatte, 1997: 13).

1995 yılında Sırp birlikleri, savaşın en kötü katliamlarından birine imza atmış ve BM Örgütü'nün güvenli bölge olarak belirlediği Srebrenitsa'da 8.000 Müslüman erkek ve çocuğu öldürmüştür (ICRC, 1999: 2). Temmuz 1995'de Srebrenitsa düşmesi üzerine binlerce Boşnak erkek, kadın ve çocuk, Srebrenitsa'nın hemen dışındaki Potocari'de bulunan Hollandalı askerlerin denetimindeki UNPROFOR karargâhına sığınmış fakat barış gücü askerleri Bosnalı Sırp güçlerin kampı kuşatması üzerine binlerce Boşnak'ı Sırlara teslim etmiştir (BBC, 2017). Srebrenitsa'da bütün dünyanın gözünün önünde birkaç gün içerisinde 8000 Müslüman Boşnak katledilmiştir (Sharp, 1997- 1998: 112).

II. Dünya Savaşı'ndan sonra Avrupa'da yaşanan en büyük insanlık trajedisi olarak nitelendirilen Srebrenitsa katliamıyla ilgili konuşan eski Hollanda savunma bakanı Joris Voorhoeve'ya konuyla ilgili olarak: *“Birleşmiş Milletler, Srebrenitsa'da hava desteğine izin vermiş olsaydı, kitlesel katliamların önüne geçilebilecekti.”* ifadelerini kullanmış ve yapılan bir gizli anlaşma nedeniyle insanların katledilişine sessiz kalındığını ifade etmiştir (Özkan, 2015). Bosnalı Müslümanlar, askeri dengesizliğin düzeltilmesi için dışarıdan müdahale edilmesini talep etmiştir. Fakat uluslararası topluluk kendi amaçlarına ulaşmak için müdahaleyi üç yıl erteleyerek Sırp'ların kazançlarını artırmışlardır (Andreatte, 1997: 13). Srebrenitsa katliamının şiddeti ABD'yi harekete geçirmiş ve ABD halkının yoğun kamuoyu baskısı üzerine 30 Ağustos 1995 günü NATO kuvvetleri Sırp hedeflerini havadan bombalamaya başlamıştır. Karadan ise İngiliz, Fransız ve Hollandalı güçler Sırlara karşı saldırıya geçmiştir. Operasyon 14 Eylül'e kadar sürmüş ve sonrasında da barış anlaşması imzalanmıştır (Owen, 2000: 455). ABD önceleri sorunun Avrupa'nın sorunu olduğunu düşünerek konuya sıcak bakmamış, daha sonrası iç ve dış politikadaki gelişmelerle konuya dâhil olmuştur. ABD'nin Bosna'daki göreceli başarısı onu dünya siyasetindeki gücünü arttırmış ve dünyanın diğer bölgelerinde de insani müdahale argümanı ile operasyonlar yapabileceğini göstermiştir (Başaran, 2018: 45)

ABD'nin devreye girmesiyle beraber Bosna'daki Sırp'ları da temsil eden Sırbistan, Hırvatları temsil eden Hırvatistan ve Bosna Hersek arasında Dayton Anlaşması imzalanmıştır. Anlaşma Boşnaklar için haksız sonuçlar doğurmuştur. Sırp'lar Zepa, Srebrenica ve Visegrad gibi tartışmalı bölgeler de dâhil olmak üzere Bosna-Hersek'in yarısını ele geçirmiştir ve anlaşma Sırp'lar ve Hırvatlar'ın lehine sonuçlanmıştır (Bjarnason, 2001: 54- 55). Anlaşmadaki bölünme şu şekilde olmuştur; Bosna-Hersek Federasyonu ve Sırp Cumhuriyeti olarak iki

yapılı bir siyasi varlık ortaya çıkmıştır. Ülke 10 kantona bölünmüştür. 1 cumhuriyet, 1 federasyon, 1 özerk bölge (Brčko) ve 10 kantondan oluşan bir yapı kurulmuştur. Bu yüzden de 13 farklı anayasa ortaya çıkmıştır (Dalar, 2008: 100).

Anlaşma bir çözüm olarak sunulmuş fakat Bosna-Hersek'teki bölünmüşlüğü ve güvensizliği resmileştirmiş, ortak bir vatandaşlık ve aidiyeti oluşturamamış, tarafları kendi ülkelerinin siyasi birliğine değil farklı ülkelere aidiyet hissetmelerine neden olmuş, ülkenin siyasi ve idari bölümlerinin kendi içerisinde bütünleşme imkânının zayıflatmış, kurumsal yapıyı etnik ayrılıklar üzerine bina etmiştir (McMahon ve Western, 2009: 83). Dayton Anlaşması'nın Bosna için çözüm olarak sunulması, uluslararası toplumun etnik bölünmeye yönelik bir mantığı olduğunu ortaya çıkarmıştır. Dayton Anlaşması'na yapılan en önemli eleştiri; çatışma ve katliamlara neden olan Sırpların nüfus oranlarından daha fazla toprak olarak bir nevi ödüllendirilmiş olmasıdır. (Özkan, 2014: 75- 76).

BM Örgütü yaşananlarla ilk olarak 25 Eylül 1991 yılında genel kurulun aldığı silah ambargosu kararıyla ilgilenmiştir. BM güvenlik sekreteri, AT'yi barış çabalarını geliştirmede yardımcı olması üzerine desteklemiştir. Ekim 1991'de BM genel sekreteri, Cyrus Vance'yi Yugoslavya Özel Temsilcisi olarak atamıştır (Georgiev ve Tzenkov, 1994: 53) 21 Şubat 1992'de çatışmaların durmaması üzerine UNPROFOR kurulmuş, 1992 Mayıs ayında ise tıbbi ve insani gıda yardımı dışında kalan her alanda ekonomik ambargo uygulanmıştır. Tüm bu yaşananlara rağmen çatışmalar bütün şiddetiyle devam etmiş ve Rusya, Romanya ve diğer ülkeler ambargoyu delmiştir (Akarşlan, 1993: 57) BM Örgütü'nün uyguladığı silah ambargosu sadece Boşnakları etkilemiştir. Barış koruma gücü olan UNPROFOR sadece kendini korumak için silah kullanmış ve ağır insani yardım gereken yerlere müdahale için de Sırp kuvvetlerinden izin almak zorunda kalmıştır. Bu da BM durum karşısında ne kadar güçsüz kaldığının kanıtı olmuştur. (Yapıcı, 2007: 2).

Batılı devletler, uluslararası platformlar aracılığıyla birçok girişimde bulunmuşlardır. 1991 yılında Londra'da konferans da bunlardan birisi olmuştur, ancak başarılı olamamıştır (Kamil, 2019: 172). Yine 1992 yılında Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin özel elçisi Cyrus Vance ve Avrupa Topluluğu Eş başkanı Lord David Owen'ın adına verilen Vance-Qwen Barış Planı devreye sokulmak istenmiştir. Planın amacı Bosna'yı etnik sınırlara bölünmüş 10 kantondan oluşan tek bir ulus olarak yeniden kurarak savaşın harap ettiği cumhuriyetin toprak bütünlüğünü korumak olarak ifade edilmiştir. Fakat yapılan referandumda yaklaşık bir milyon oy kullanılmış ve oylama sonucu % 96'sı, Vance-Owen planını reddetmiştir (Shanker, 1993).

BM Örgütü'nün en çok eleştirildiği konu 1991 yılında aldığı silah ambargosu kararı olmuştur. Boşnak ve Hırvatlar silahsız kalmış, fakat Sırlar Yugoslavya'nın elindeki silahları kullanarak birçok katliama imza atmıştır. Uluslararası Adalet Divanı'nın (UAD) mahkeme boyunca Sırbistan'ı aklayan tutumu, BM Örgütü'nün kitlesel ölümler karşısında bir çözüm bulamaması örgütün sorgulanmasına neden olmuştur. Yaşanan durumlar karşısında BM Örgütü'nün yetersiz kalışı yeni düzende önemli olanın barışı korumak değil, toplumların yeniden inşası ve siyasi çıkarların olduğunu göstermiştir (MacPherson, 1998: 13). Mahkeme de ortaya çıkarılan en can alıcı olaylardan birisi tecavüzlerin Müslümanları aşağılamak için kullanıldığının açığa çıkarılması olmuştur. Uluslararası ceza davaları açısından önemli olan mahkeme Bosna-Hersek konusunda yeterli çabayı gösterememiştir. Bosna-Hersek'te yaşanan insan hakları ihlallerini ortaya çıkaran mahkeme değil sivil örgütler olmuştur. Çünkü BM Örgütü soruna yeteri kadar eğilmemiştir. Konuyla ilgili yapılan otuz beş saha araştırması sonucu toplu mezarlar bulunmuş ve dünyanın en büyük ve kapsamlı tecavüz araştırması yapılmıştır. Cümledeki altının çizilmesi gereken nokta bunları yapanların BM Örgütü'ne ait yetkililer yerine sivil gönüllülerin oluşudur. Ortaya çıkan bu durumlar gönüllü faaliyetler sonucunda olmuştur. BM Örgütü bu bulguları yayınlamak zorunda kalmıştır. BM Örgütü Bosna-Hersek konusunda başarılı değil, taraflı olmuştur (Çakmak ve Atılgan, 2012: 27- 28).

2.2.7.2.Kosova Müdahalesi

Yugoslavya içerisinde yer alan bölgelerden birisi olan Kosova'da Bosna'da olduğu gibi Sırp milliyetçiliğinin baskıları ve saldırıları baş göstermiştir. Kosova'da nüfusun yaklaşık % 90'ı Arnavutlardan, %10'u ise Sırlardan ve Karadağlılardan oluşmaktadır. Kosova her iki kesim için de çok büyük önem taşımaktadır. Arnavutlar Kosova'nın bağımsız olmasını isterken, Sırlar ise Kosova'yı kendi vatanları olarak görmüşlerdir (Karakoç, 2006: 228). Arnavutlar ve Sırlar arasındaki anlaşmazlık, aslında her iki tarafında da Kosova'yı kendi vatanı olarak kabul edip bir diğerini oradan gönderme arzusundan doğmuştur (Acar, 2015: 117). Kosova'da yaşanan olaylar aynı toprağı paylaşmış olmalarına karşın ortak bir Kosovalı kimliği oluşturmayı başaramayan, birbirlerini düşman olarak gören etnik milliyetçiliğin bir tezahürü olmuştur (Oktay ve Rrapaj, 2016: 44). 1963 yılında sınırlı da olsa özerklik alan Kosova'nın 1974 yılında hakları da genişletilmiştir (TASAM, 2008). Kosova 1990 yılında Tito'nun ölümüyle beraber bağımsızlığını ilan etmiştir (Ayhan, 2008: 115).

Bağımsızlığa giden yol Kosova için çok kolay olmamıştır. Devlet Başkanı Malesoviç'in 1989 yılının başında Kosova'ya yönelik yeni bir eylem planı oluşturmuştur. Bu plana göre ilk olarak Kosova'daki özerk yönetimin yetkileri kısıtlanmış ve tüm kamusal

yetkiler Sırbistan'a devredilmiştir. 28 Mart 1989 tarihinde ise Kosova'nın özerkliğine son verilmiştir (Yılmaz, 2005: 42). Kosova'daki tüm kamu görevleri Arnavutlardan alınmış ve Sırplarıyla politkasına uygun olarak Sırlara verilmiştir. Daha sonra ise Kosova'daki Sırp askeri varlığı artırılmıştır (Mertus,2009:466). Fakat bu uygulamalar tepkiyle karşılanmış ve sonucunda da Kosova bağımsızlığını ilan etmiştir (Yılmaz, 2005: 43). Kosova'nın bağımsızlık ilanı tanınmamış ve Badinter Tahkim Komisyonu Kosovalı Arnavutların kendi geleceklerini belirleme (self-determinasyon) hakkının olmadığı belirtilmiştir (Çevikbaş, 2011: 24).

Uluslararası desteği bulamayan Arnavutlar silahlı direnişe geçmişlerdir. 1996 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu (Ushtria Çlirimtare e Kosovës/UÇK) kurulmasıyla beraber saldırılar karşılıklı şiddetlenmiş ve 1996-1997 arası gerilim tırmanmıştır. 1998 yılından itibaren, Miloşeviç'in kontrolündeki Sırp askeri direnişe karşı operasyon düzenleyerek Arnavutlara karşı etnik temizlik başlatmıştır. Miloseviç yönetiminin Arnavut unsurları ayıklama politikası gütmesi, bunun sonucunda yaşanan katliamlar ve yaşanan insani felaket sonucunda bir müdahaleyi getirmiştir. NATO BM Örgütü kararı olmadan, kendi kararıyla, bağımsız bir devlete insani amaçlarla müdahalede bulunmuştur (Ayata, 2015: 136- 137).

Yaşananlara karşı Güvenlik Konseyi VII. Bölüm gereği barış ve güvenliği tehdit ettiği için Sırları ve UÇK'yi kınamış ve Yugoslavya'ya silah ambargosu koymuştur. Zorlayıcı eyleme yönelik tek atf 1203 sayılı kararda yer almış ve bölgeye Avrupa Güvenlik ve İşbirliği Teşkilatı (AGİT) silahsız kuvveti yerleştirilmiş (200 kişi) ve NATO'ya bu kuvvetleri koruma görevi verilmiştir. Sadece bölgedeki silahsız güçlerin ayrılması kısmında eylemden söz edilmiş ve bütün yaşananlar karşısında insani bir müdahaleden bahsedilmemiştir (Keskin, 2006- 2007: 57- 58).

1998'e kadar uluslararası kamuoyu ölümleri az bulduğu için burayla ilgilenmemiştir. 1998'de UÇK ve Sırp güçleri arasındaki çatışmalar sonucunda göçler, mülteci krizi, sivil ölümleri vb. durumlar ortaya çıkmıştır. Sırp yönetimi UÇK'yi terör örgütü olarak tanımlamış ve yaşananları da terörle mücadele olarak açıklamıştır. Bu sırada BM Örgütü 1160 sayılı kararı çıkmış fakat yaşananları engelleyememiştir. Birleşmiş Milletler Mülteci Yüksek Komiserliği (United Nations High Commissioner for Refugees/UNHCR) Arnavut nüfusunun 850 binden fazlasının yerinden edildiğini bildirmiş (UNHCR, 1999) olmasına rağmen BM Örgütü bir müdahale kararı almamıştır. Katliamların hala devam etmesi ve Sırp yönetiminin sivillere karşı bilinçli bir yok etme eyleminde bulunması sonucunda 24 Mart 1999'da ABD öncülüğündeki NATO güçleri BM Örgütü'nden karar çıkmadan müdahalede bulunmuştur (Batır, 2011: 126).

NATO'nun bu müdahalesi BMGK'den onay alınmadan gerçekleştiği için hukukilik bakımından eleştirilmiştir. Müdahalenin hukukiliği kadar insani boyutu da eleştirilmiştir. Müdahaleyi gerçekleştirme nedeni olarak koruma sorumluluğu gereği ölümler, göçler, tecavüzler ve Arnavutlara uygulanan etnik temizliğin sonlandırılması olsa da sonrasında yaşananlar insani boyutunu sorgulatmıştır. Sırp müdahaleden sonra Arnavutlara karşı daha da şiddetli eylemlerine devam etmesi bu sorgulamamın ilk nedeni olmuştur. Bir diğeri ise NATO müdahalesinin 78 gün sürmüş olmasıdır. Sürenin uzunluğunun yanında yaşanan sivil kayıplar, göçler NATO'nun iyi niyet ilkesini deldiği yönünde eleştirilere neden olmuştur (Acar, 2015: 120- 126).

2.2.7.3.Afganistan Müdahalesi

Tarih boyunca başka devletlerin saldırılarına maruz kalan Afganistan, bağımsızlığını kazandığı 1919 yılından Sovyetler Birliği'nin müdahalede bulunduğu 1979 yılına kadar geçen sürede saldırısız bir dönem geçirmiştir. Sovyetler Birliği'nin müdahalesiyle ülke ekonomisi gerilemiş, ülkede radikal gruplar ortaya çıkmış ve ülke siyaseti de bozulmuştur. 1989'da Sovyet işgalinin sona ermesiyle iktidara radikal bir grup olan Taliban geçmiştir (Sasaoğlu, 2014: 1). ABD'nin Afganistan'a olan ilgisi Sovyetler Birliği'nin müdahalesi sonrası ortaya çıkmıştır. Bölgedeki en önemli müttefiki olan İran'ı İslam Devrimi'yle kaybeden ABD, komünizmin yayılmasını önlemek amacıyla Afganistan ve Pakistan'la ikili ilişkiler geliştirmiştir. Sovyetler Birliği'nin Afganistan müdahalesi sırasında ABD El-Kaide'yi desteklemiştir. 1990'lardan sonra El-Kaide'nin ABD karşıtlığının artması iki eski müttefikten yeni iki düşman ortaya çıkarmıştır (Önal, 2010: 44).

Sovyetler Birliği'nin çekilmesinden sonra Taliban'ın sıkıyönetimi altına giren Afganistan 11 Eylül 2001'de yaşanan olaylarla daha da zor zamanlardan geçirmiştir. 11 Eylül'de yaşananlar sadece bir kırılma yaratmamış, aynı zamanda yeni tehditler de oluşturmuştur. 11 Eylül 2001'de Dünya Ticaret Merkezi ve ABD savunma karargâhı olan Pentagon'un hedef alındığı saldırıların El-Kaide tarafından üstlenilmesi, Afganistan için yeni bir savaşın kapısını aralamıştır⁵. El-Kaide ilk seferde saldırıları üstlenmese de 3 yıl sonra

⁵ 11 Eylül 2001'de El-Kaide tarafından üstlenilen saldırılarda, toplam 19 hava korsanı aşağı yukarı aynı saatlerde kalkış yapan dört yolcu uçağını kaçırmıştır. Kaçırılan iki uçak Dünya Ticaret Merkezi'nin kuzey ve güney kulelerine çarpmıştır. Çarpma sonucu iki kule de yıkılmıştır. Üçüncü uçak ABD savunma karargâhı olan Pentagon'a çarpmıştır. Son uçak ise Pensilvanya yakınlarında düşmüştür. Yaşanan bu saldırılarda toplamda 2 bin 750 kişi hayatını kaybetmiştir. ABD saldırılarının sorumlusunun Usame Bin Ladin liderliğindeki El-Kaide örgütünün olduğunu söylemiştir. Saldırı Amerikan tarihindeki Amerikan topraklarında meydana gelen en ölümcül terörist saldırı olarak nitelenmiştir (Bergen, 2001).

saldırıları yapanın kendileri olduğunu kabul etmiştir. ABD bu yaşananlardan sonra El-Kaide'ye ve El-Kaide lideri Usame Bin Ladin'i ülkelerinde tutan ve iade etmeyi reddeden Afganistan'a karşı savaş açmıştır (Bergen, 2001).

11 Eylül terör saldırılarından en çok etkilenen ülke Afganistan olmuştur. Ülke kısa bir süre sonra ABD'nin öncülük ettiği bir askeri operasyona maruz kalmış ve dahası Amerikan müdahalesi sonrasında ülkede yeni bir yönetim tesis edilmiştir. (Acet ve Doğan, 2017: 60). ABD ve İngiltere 7 Ekim 2001'de Kalıcı Özgürlük Operasyonu (Operation Enduring Freedom) adını verdikleri operasyonla El- Kaide'yi ülkesinde barındırmaya devam eden Afganistan'a savaş açmıştır. Operasyonu BM Antlaşması'nın 51. maddesine dayandırılmış ve bunun meşru müdafaa hakkı olduğu duyurmuştur. Daha sonra yapılan operasyon diğer devletlerden de destek görmüştür (Thaher, 2019: 1856).

İlk saldırılar ABD ve İngiltere tarafından hava operasyonu olarak başlamıştır. Karadan da devam eden operasyonlar sonucunda Taliban 14 Kasım 2001'de Kabil'den çekilmiştir. Rusya ve İran'ın desteğini de arkasına alan ABD Afganistan'ı tüm terörist unsurlardan arındırma operasyonuna girişmiştir. Fakat bunu yaparken yerel Afgan milislerini de destekledikleri için demokrasi çabaları sekteye uğramıştır (Önal, 2010: 46).

ABD'nin İngiltere'yle beraber gerçekleştirdiği hareket BM Örgütü ve NATO'dan tam destek almıştır (Güdek, 2017: 149). Kuzey Atlantik Antlaşması'nın 5.maddesinde Kuzey Amerika ya da Avrupa'da herhangi birine bir saldırı olduğu müddetçe diğerlerine de yapılmış kabul edip beraber hareket edecekleri yer almaktadır (NATO, 1949). NATO bu maddeye dayanak göstererek ABD'ye yapılan saldırıyı kendisine yapılmış kabul edilip operasyona katılması için tüm üye ülkelerden destek istemiştir ve sonucunda da tüm NATO üyesi ülkeler operasyona destek olmuştur.

Konuyla ilgili olarak BMGK 12 Eylül 2001'de 1368 sayılı, 28 Eylül 2001 de ise 1373 sayılı kararları çıkarmıştır. 1368 sayılı kararda terörist eylemlere karşı mücadelede devletleri işbirliği yapmaya ve bu eylemleri durdurmak için çabaları iki katına çıkarmaya davet etmiştir. Karar teröristlerle mücadeleyi bireysel ya da toplu meşru müdafaa hakkını kullanmak tanımıyla açıklamıştır. Bu sayede sadece ABD değil diğer devletlerin de müdahaleye destek olmasının önünü açmıştır (United Nations Security Council S/RES/1368, 2001).

1373 sayılı kararda uyuşturucu ticareti, kara para aklama, yasadışı silah satışı, nükleer, biyolojik, kimyasal silahların yanlış ellere geçmesini önleme gibi küresel sorunlara karşı bir arada olmayı ve terörist eylemlerin finansına destek olanlara karşı alınan kararlarda işbirliğini

önerilmiştir. Ayrıca ABD'nin de meşru müdafaa hakkına sahip olduğu söylenmiştir (United Nations Security Council S/RES/1373, 2001). BM Örgütü 1378 sayılı kararında Taliban'ın terörü desteklediğinden bahsedilip tüm Afgan halkının daha iyi bir yönetimi hak ettiğine değinilmiştir. Afgan halkının çektiği acıların dindirilmesine ve daha güvenli, insan hakları konusunda gelişmiş bir ortam için işbirliğine değinilmiştir (United Nations Security Council S/RES/1378, 2001). Hemen arkasından yayınlanan 1383 sayılı karar da ise bağımsızlık ve toprak bütünlüğü konularına değinilmiş, Afganların kendi siyasal geleceklerini belirleme hakkı olduklarının altını çizip tekrar tekrar insan hakları ihlallerinden bahsedilmiştir. Afganistan'da ulusal ve kalıcı barışın sağlanmasına katkı sağlanacağını ifade etmişlerdir (United Nations Security Council S/RES/1383, 2001).

1386 sayılı karar ise Afganların daha iyi bir yönetimi hak ettiklerini dile getirerek Afganistan'da 6 ay süreyle geçici bir Uluslararası Geçici Güvenlik Destek Gücü (International Security Assistance Force/ ISAF) kurulmasını kabul edilmiş ve üye ülkelerden de bu konuda destek talep edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/1386, 2001). BM Örgütü 5 Aralık 2001'de imzalanan Bonn Antlaşması'nın kabul ettiğini 1401 sayılı kararda duyurmuştur. Kararda Afganistan halkının kendi politik geleceğini belirleyeceğini, 22 Aralık 2001'de Afganistan'da kurulacak yeni geçici hükümetin yanında olacaklarını ifade etmişlerdir (United Nations Security Council S/RES/1401, 2002).

Taliban'dan sonra ülkeyi yönetmek için kurulacak olan barış gücü olan ISAF Hamid Karzai başkanlığındaki geçici hükümeti kurmuştur. ISAF güçleri Kabil'e konumlandırılmıştır. 1386 sayılı kararla kurulma kararı alınan ve 18 ülkenin askeri gücünden oluşan ISAF 2003 yılında El-Kaide ve Taliban'ın artan şiddetli saldırıları sonucunda NATO'ya devredilmiştir ve asker sayısı da arttırılmıştır (Thaher, 2019: 1857).

2001 yılında başlayan operasyon ABD'nin Bin Ladin'i ele geçirdiği 2011 yılına kadar devam etmiştir. Bin Ladin 2 Mayıs 2011 yılında ABD'nin Merkezi İstihbarat Teşkilatı (Central Intelligence Agency/ CIA) tarafından öldürüldüğü duyurulmuştur (Prashad, 2015).

11 Eylül saldırılarıyla beraber ABD dış politikası bir dönüşüm geçirmiştir. Literatüre Bush Doktrini olarak geçen ve Başkan Bush tarafından yapılan açıklamalar daha sonra 20 Eylül 2002 yılında Yeni Amerikan Milli Güvenlik Stratejisi (The National Security Strategy of United States) adıyla yayınlanmıştır. Metinde ana konu terörizmle savaş olup, "terörle mücadele" olarak tanımlanan yeni bir kavram ortaya atılmıştır. Terörle mücadelenin, önleyici

(preventive) savaş, ve ön vuruş (preemptive) olarak tanımlanan yeni iki kavram üzerinden yürütüleceği ifade edilmiştir (Derman ve Haya, 2014: 7- 9)

Yeni güvenlik stratejisinde terörlle mücadelede işbirliği yapılması gerektiği belirtilerek, özgürlük ve eşitlik üzerinden açıklamalar yapılmıştır. Bölgesel çatışmaları önleme, küresel terörizme karşı beraber hareket etme, dışmanları tarafından kitle imha silahlarıyla tehdit edilmeyi önleme, küresel ekonomiyi geliştirme ve büyüme sağlama, demokrasiyi toplumların altyapısı için öncelik haline getirme, gerekirse rejimleri değiştirme gerekliliğinden bahsetmiştir. ABD ayrıca şer üçgeni olarak tanımladığı Rusya, Çin ve Kuzey Kore'yle de mücadeleye devam edeceğini belirtmiştir (The National Security Strategy, 2018: 1- 4).

Yaşananların özelde ABD'ye karşı yapılmış görünse de genel olarak özgürlük ve uygarlığa yapıldığı üzerinde duran ABD, teröre karşı savaşı dış politika konusu yapmış ve radikal İşlam'ı hedef göstermiştir. ABD 11 Eylül saldırılarının kendi çıkarları için kullanmaya başlamış ve bu sayede binlerce sivilin öleceği Afganistan müdahalesine dünya kamuoyunu hazırlamıştır (Güdek, 2017: 148).

ABD'nin kullandığı meşru müdafaa hakkı bakımından operasyon değerlendirilecek olursa (Özkan, 2002: 243- 248):

“İlk olarak silahlı bir saldırının olması gerekmektedir. Bu durum gerçekleşmiştir.

-İkinci olarak saldırının 'silahlı' olması gerekmektedir. Uçakların daha önce saldırı silahı olarak kullanıldığı hatırlanacak olursa bu şart da gerçekleşmiştir.

-Üçüncü olarak saldırıda iki tarafın var olması gerekmektedir (saldıran-saldırılan). Müdahaleyi sorgulayan şartlardan biri budur çünkü Afganistan saldırıyı düzenleyen taraf değildir.

-Son olarak yapılan müdahale orantılı olmalıdır. Tehdit sona erince müdahale de bitmelidir. Bu maddenin de tam olarak sağlandığı söylenemez. ABD kadar BM de bu durumun sorumlusu konumundadır. Güç kullanmayla ilgili kararları belirsiz ve daha çok ABD yanlısıdır.”

ABD'nin saldırıyı gerçekleştirenler dışında bir hedefe karşılıklı vermesi uluslararası hukuk açısından yeni bir durum doğurmuştur. Saldırıyı düzenleyen El-Kaide olmasına rağmen, karşılığın Afganistan'a verilmiş olması meşru müdafaa hakkının geniş yorumlanmasına örnek olmuştur. ABD meşru müdafaa hakkını gerekçe göstererek hukuka aykırı eylemde bulunmuştur (Örnek, 2012: 115). Savaş resmi olarak 31 Aralık 2014'de bitmiş ve o güne kadar geçen sürede orantılılık ilkesini ihlal eden saldırılar meydana gelmiştir. Yüksek kapasiteli uçakların yüzlerce bombayı art arda bırakması olarak tanımlanan halı bombardımanı ve vakum bombası (tembobarik silah) kullanılmış olması (Ataöv, 2004: 128), binlerce sivilin ölümü, işkence ve tecavüz ihlali gösteren deliller olmuştur (Ertan, 2003: 367). Bunlara rağmen Bin Ladin'in ancak 2011 yılında bulunmuş olması operasyonun başarılı

olmadığının kanıtı olmuştur. ABD bu sayede demokratikleştirmeyi planladığı Ortadoğu ülkelerine dilediği gibi müdahalede bulunmak için kendine neden bulmuştur (Güdek, 2017: 149).

El-Kaide Lideri Bin Ladin'in yakalanmasının ardından öldürülmesi de ABD'nin sorgulanmasına neden olmuştur. Çatışma varlığı, Bin Ladin'in direnç gösterip göstermediği, sağ olarak yakalanabilir miydi, kanun önüne çıkarılıp hesap vermesi daha doğru değil miydi vb. sorular BM, Avrupa Birliği (AB), İnsan Hakları İyileştirme Örgütü, hukukçular ve basın tarafından sıkça sorulmuştur. ABD bu sorulara üzerinde bomba bulunabilme riski olduğu için böyle davrandıkları cevabın vermiş ve yasal ve ulusal müdafaa hakkını kullandıklarını söylemiştir (Kuloğlu, 2011).

BM Örgütü'nün ABD'nin Afganistan'da uzun süren ve orantılılık ilkesini zedeleyen bu müdahalesine karşı sessiz kalması çok eleştirilmiştir. Örgütün operasyonu açıkça desteklemiş olması da tarafsız duruşunu etkilemiştir. Ayrıca ABD'nin hukuka aykırı eylemlerini kınayan bir karar da çıkmamıştır. ABD'nin ele geçirdiği teröristleri ne yaptığı, bombalama dolayısıyla ölen sivillerin hesabı sorulmamış ve bu sayede ABD hegemonyasını daha da güçlendirmiştir. Tüm bunlar BM Örgütü'nün de tüm yaşananlardan ABD kadar sorumlu olduğunu göstermektedir (Özkan, 2002: 251- 257). BM Örgütü ayrıca ABD'ye yönelik bir silahlı eyleme karşın tüm BM üyesi devletleri bir arada mücadele etmeye çağırması büyük bir sorumluluk olarak tanımlanmıştır (Örnek, 2012: 111). Ayrıca BM aldığı 1368 sayılı kararda 11 Eylül'ü silahlı saldırı olarak değerlendirmemiş olmasına rağmen aynı kararda ABD'nin meşru müdafaa hakkının olduğunu vurgulaması bir çelişki doğurmuştur (Saydam, 2010: 71).

2.3.KORUMA SORUMLULUĞU KAVRAMI VE KAPSAMI

Koruma Sorumluluğu (Responsibility to Protect/R2P), Immanuel Kant'ın dünya vatandaşlığı fikrine dayanılarak ortaya çıkmıştır. Toplumsal hakların daha da genişleyerek evrensel haklara dönüştüğü ve yine uluslararası hakların da evrensel nitelik kazandığına dayandırılmıştır (Ertuğrul, 2016: 442). Kavram Afrika Birliği'nin yayınladığı "*Ağır insan hakları ihlalleri yaşanan ülkelerin komşuları, duruma seyirci kalmamalıdır.*" maddesine dayanarak ortaya çıkarılmıştır (Telli, 2012: 209).

1990'larda uluslararası toplumun önleyemediği Balkan coğrafyasında ve Ruanda'da gerçekleşen insanlık dışı uygulamalar ve Kosova'ya NATO askeri müdahalesinin ardından, bu durum güç kullanımının ihlali olarak eleştiren uluslararası toplum insan haklarının ağır ve

sistemantik ihlallerine nasıl tepki verileceği konusunda ciddi bir tartışma yaşamıştır. BM Genel Sekreteri Kofi Annan, 1999 Genel Kurul'a sunduğu raporla konuyla ilgili olarak şu şekilde bir açıklama yapmıştır (Secretary-General Presents His Annual Report To General Assembly SG/SM/7136GA/9596, 1999: 2):

“Eski savaş ve yoksulluk düşmanlarıyla mücadele etmenin yeni yollarını aradığımızda, yalnızca örgütümüzü yeni aktörleri, yeni sorumlulukları ve barış ve ilerleme için yeni olasılıkları olan bir dünyaya uyarlıysak başaracağız. Sierra Leone'den Sudan'a, Angola'dan Balkanlara, Kamboçya'ya ve Afganistan'a kadar, uluslararası toplumdan sadece bir sempati sözünden daha fazlasına ihtiyaç duyan çok sayıda insan var. Şiddet döngülerinin sona ermesine yardımcı olmak için gerçek ve sürekli bir bağlılığa ihtiyaçları var ve onları refahın güvenli bir yolunda başlatmaları gerekiyor. Ruanda'daki soykırım, neslimiz için kitlesel cinayet karşısında eylemsizliğin sonuçlarını tanımlayacak olsa da, Kosova'daki daha yakın tarihli bir çatışma, uluslararası toplum adına tam birliğin yokluğunda eylemin sonuçları hakkında önemli sorular doğurdu. Bu durumda aslında insani müdahale konusunun ikilemini ortaya çıkardı. Bir yandan BM Örgütü'nün kararı olmadan bir örgüt tarafından gerçekleştirilen eylem diğer tarafta ise ağır insan hakları ihlalleri...”

Annan, 2000 Milenyum Raporu'nda ise *“İnsani müdahale gerçekten de egemenliğe kabul edilemez bir saldırı ise, bir Ruanda'ya, bir Srebrenitsa'ya, ortak insanlığımızın her birini ihlal eden insan haklarının kaba ve sistemantik olarak ihlal edilmesine nasıl yanıt vermeliyiz?”* sorusunu sormuştur (Annan, 2000: 48).

2.3.1. Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu (ICISS) Raporu

BM Örgütü Kofi Annan'ın raporu ve derin insan hakları ihlalleri gibi durumları göz önüne alarak 2001 yılında Kanada hükümeti öncülüğünde yayınladığı Uluslararası Müdahale ve Devlet Egemenliği Komisyonu Raporu'nda (International Commission on Intervention and State Sovereignty / ICISS) Koruma Sorumluluğu başlıklı bir rapor hazırlanmıştır. Rapor devletleri egemen olarak kabul ederken, onlara sorumluluk da yüklemiştir. Rapor koruma sorumluluğunu şu şekilde tanımlamıştır (ICISS Report, 2001: VIII):

“Koruma Sorumluluğu, egemen devletlerin kendi vatandaşlarını önlenebilir felaketlerden, kitlesel katliam ve tecavülden, açlıktan koruma sorumluluğu olduğunu, ancak bu korumayı sağlamada isteksiz olmaları veya bunu yapamayacak durumda olmaları durumunda, bu sorumluluğun uluslararası toplum tarafından karşılanmalıdır.”

Raporda genel kurula tavsiye olarak dört temel ilke sunulmuştur (ICISS Report, 2001: 74- 75):

“-Egemenliğin sorumluluğu da beraberinde getirdiğinin onaylanması,

-Müdahale için iki sınır belirlemiştir. Bunlardan ilki devletlerin kendi halklarını koruma sorumluluğunun olduğu, ikincisi ise bunu yerine getiremeyen ya da getirmeyen devletin halklarına karşı koruma sorumluluğu çerçevesinde müdahalede bulunmadır. Buna göre, koruma sorumluluğu;

-Fiili veya anlaşılmalı etnik temizlik ve büyük ölçekli can kaybı sonucunda askeri müdahalenin gerekli olduğu.

-Askeri güç kullanmadan önce ve kullanırken uyulması gereken ilkeleri (doğru niyet, son çare, orantılı araçlar ve makul beklentiler) olarak sıralamış ve beş daimi üyenin veto yetkisini kullanmaması için işbirliği önermiştir.”

Koruma sorumluluğu uluslararası topluma üç sorumluluk yüklemiştir. Bunlar (ICISS Report, 2001: XI):

“1- Önleme sorumluluğu (responsibility to prevent): İç çatışmaların hem temel nedenlerini hem de doğrudan nedenlerini ve popülasyonları riske atan diğer insan yapımı krizleri ele almak.

2- Tepki verme sorumluluğu (responsibility to react): Zorlayıcı insan ihtiyacı durumlarına yaptırımlar gibi zorlayıcı önlemleri içerebilecek uygun önlemlerle ve uluslararası kovuşturma ve aşırı durumlarda askeri müdahale ile cevap vermek.

3- Yeniden yapılandırma sorumluluğu (responsibility to rebuild): Özellikle askeri bir müdahaleden sonra, kurtarma, yeniden yapılanma ve uzlaşma ile ilgili tam yardımda bulunmaktır.”

Yüklenilen bu üç sorumluluk şu şekilde açıklanmıştır (ICISS Report, 2001):

“Önleme Sorumluluğu: İlk olarak komisyon, koruma sorumluluğunun, “önleme sorumluluğu”nu beraberinde getirdiğini ifade etmiştir. Sorumluluğu ilk olarak ilgili devlete bırakan kavram, şart olarak “devletin bu sorumluluğu yerine getirememesi ve ya getirmekten kaçınmasını” koşturmuştur. Uluslararası toplumun bir müdahalede bulunmadan önce bütün önleme seçeneklerini tüketmiş olması gerektiği belirtilmiştir. Ayrıca insan katliamının, doğal kaynakların israfının, doğal afet sonrası değil öncesinde de önlemeye hazır olmanın, çatışmaların durdurulmasının tüm uluslararası toplumun sorumluluğu olduğu belirtilmiştir. Önleme sorumluluğunun ve tüm barışçıl yolların denenmiş olması gerekliliği “müdahale” için zorlayıcı bir şart niteliği taşımaktadır.

İkinci olarak tepki verme sorumluluğu: Koruma sorumluluğu uluslararası toplumu, toplu katliamdan, kadınları sistematik tecavüzden ve çocuklar aklıktan korumak üzerine bir müdahaleden bahseder. Rapor, koruma sorumluluğunun her şeyden önce “teпки verme sorumluluğu” olduğunu ifade etmiştir. Aşırı ve istisnai durumlarda, tepki verme sorumluluğu askeri harekâta başvurmayı içerebilir denmiştir. Rapor, askeri bir müdahaleden önce silah ambargosu, askeri işbirliklerini sonlandırma ekonomik yaptırım, varlıklara el koyma, gelir getirici ihracat ürünlerine kısıtlama, hava trafiğini kapatma, diplomatik ilişkileri sonlandırma, seyahat kısıtlaması, uluslararası ya da bölgesel kuruluşlardaki üyeliği askıya alma ya da sonlandırma gibi eylemlerde bulunmayı önerir (4.7, 4.8, 4.9).

Son olarak da yeniden yapılandırma sorumluluğu: Son yol olan askeri operasyon sonrası çatışma bölgesinin kamu güvenliği ve düzeninin iyileştirilmesi için yapılacak eylemleri içerir. Müdahalede bulunanlar çekilmeden önce “ekonomi, güvenlik ve adalet” alanlarındaki iyileştirmesi beklenmiştir. Bu iyileştirmenin hukuka ve insan yaşamına saygılı bir şekilde, kendilerini dışında tutarak yerel aktörlerle işbirliğini ve yetkiyi onlara iade etmeyi içerir.”

Rapor ayrıca askeri müdahaleye de sınırlar çizmiş, operasyon yapılırken uyulması gereken kuralları detaylıca açıklamıştır (ICISS Report, 2001: 67):

“-Operasyon kesin bir siyasi hedefe odaklanmalıdır ve uygun kaynaklarla, angajman kurallarına uygun olmalıdır.

-Operasyon ordu tarafından gerçekleştirilmeli, tüm kaynaklar doğru hedef için harcanmalıdır.

-Kullanılacak güç devleti yenmek üzerine inşa edilmemeli, amacın insan haklarını korumak olduğu, hukukun üstünlüğüne uygun bir operasyon etiğinde ilerlemelidir.

-Yürütülen operasyon, sivil nüfusun tüm unsurların maksimum korumasını garanti etmelidir.

-Uluslararası insancıl hukuka sıkı sıkıya bağlılık sağlanmalıdır.

-Operasyonu yürüten taraf görevi yerine getirirken kendi istekleri asla önceliğe sahip olmamalıdır.

-Askeri ve sivil makamlar ve kuruluşlar arasında maksimum koordinasyon olmalıdır.”

ICISS'in müdahaleye getirdiği en önemli fark müdahaleyi hak olarak değil görev olarak tanımlaması olmuştur (Keskin, 2009: 78). Uluslararası toplum ICISS'in bu raporuna farklı tepkiler vermiştir. ABD güç kullanımına karşı bağlayıcı olan bir metne imza atmayacağını belirtirken, Çin sorunların tek kaynağının Güvenlik Konseyi olarak kalması gerektiğini belirtmiş, Fransa ve İngiltere ise insani müdahale kriterlerinin, siyasi durumlara yeteri kadar etkili olamayacağı konusunda endişelerini belirtmiştir. Bağlantısızlar Harekâtı da konuya sıcak bakmamış, sivil toplum kuruluşları ise daha açıklayıcı olması gerektiğini belirtmiştir. Rapora karşı gelenler genel olarak kavramı siyasi çıkarlarına uygun olarak kullanacak devletlerin olabileceğinden bahsetmiş ve mevcut toplumsal barışın zedeleneceği, devletlerin iç işlerinde de sorunlara neden olacağı belirtilmiştir. (Sürücüoğlu, 2017: 608- 609).

Kavramın insani müdahale kavramı yerine kullanılmasını ICISS raportörleri olumlu olarak nitelendirmişlerdir. Raportörler kavramın öncelikle müdahale eden tarafın değil, yardıma ihtiyacı olan tarafın yanında olduğunu söylemişlerdir. Bu sayede de kadınları toplu tecavüzlerden, topluları toplu katliamlardan ve çocukları da açlık ve sefaletten koruma görevine odaklanıldığına dikkat çekmişlerdir (Telli, 2012: 215).

2.3.2. Daha Güvenli Bir Dünya: Ortak Sorumluluğumuz Raporu

BM Örgütü'nün "Daha Güvenli Bir Dünya; Ortak Sorumluluğumuz" başlıklı raporu "*Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için Birleşmiş Milletler'in bir üyesine karşı bireysel veya toplu savunma hakkını ihlal eden silahlı saldırı durumunda Güvenlik Konseyi kararını alana kadar tavır almamak için hiçbir neden olmadığını.*" ifade etmiştir (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 54). Yine aynı raporda devletlerin iç işlerine müdahale etmeme ve kuvvet kullanma yasağına değinilmiş, koruma sorumluluğunun Güvenlik Konseyi'nden karar çıkması şartıyla uygulanabileceğinin şarta bağlandığı şöyle ifade edilmiştir (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 57):

"Soykırım ve diğer büyük ölçekli cinayetler, etnik temizlik veya ciddi uluslararası ihlaller durumunda son çare olarak askeri müdahale hükümetlerin güçsüz olduğunu kanıtladığı ya da önlemek için isteksiz olduğu durumlarda Güvenlik Konseyi tarafından uygulanabilir."

BM Genel Sekreteri Kofi Annan BM örgütüne raporunu sunarken gittikçe artan insan hakları ihlalleri ve onlara karşı gerektiği gibi ve zamanında müdahale edilmemesini eleştirmiştir. Annan raporun BM Örgütü'ne yeniden yapılanma konusunda eşsiz bir fırsat sunduğunu ifade etmiştir. Annan kapsamlı toplu güvenlik kavramının; eski ve yeni tehditlerle mücadele eden tüm devletlerin güvenlik kaygılarını, zengin ve fakir, zayıf ve güçlü olarak

ayırmadan ele aldığını dile getirmiştir. Kofi Annan (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 4):

“Terörizm veya iç savaşlar ya da aşırı yoksulluk gibi konuları tedavi edemiyoruz. Panel’in, güvenliğimize yönelik tehditler ve çağdaşlığın birbirine bağlılığını görmemiz gerektiğini konusunda önemlidir. Kurumlar dar görüşlerinin üstesinden gelmeli ve ortaya çıkan sorunlar karşısında uyumlu bir biçimde birlikte çalışmayı öğrenmelidir. Bir arada çalışmaya örnek olarak sadece bunlar değil küresel düzeyde büyük bir sağlık sorunu olan HIV/AIDS gibi hastalıklara karşı da beraber ve organize bir çalışma gerektiği ve dünya sağlık örgütünün tavsiyelerine de başvurulması gerektiğini.” söylemiştir (23.Madde).

Raporun Toplu Güvenlik ve Güç Kullanımı başlıklı üçüncü bölümünde kuvvet kullanmanın kriterleri belirlenmiş ve sağduyulu ve vicdanlı bir program çizilmeye çalışılmıştır. Bu kriterler; tehdidin ciddiyeti (haklı neden), uygun amaç, son çare, orantılı araçlar ve sonuçların dengesi müdahale sonrası barışın sağlanması ve yeniden inşası konusundaki beklentiler ve doğru otorite olarak sıralanmıştır (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 53). Bu altı amaç şu şekilde açıklanmıştır (United Nations General Assembly A/59/565, 2004: 57- 58):

-“Tehdidin ciddiyeti (haklı neden): Askeri güç kullanımını haklı çıkaracak bir tehdit var mı ve bu tehdit soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç niteliğinde midir? Devlet bu suçları önleyemiyor ya da önlemek istemiyor mudur?

-Uygun amaç: Ağır insan hakları ihlalleri önlenebilir midir?

-Son çare: Tahdidi ortadan kaldırmak için barışçıl tüm yollar denenmiş midir?

-Orantılı araçlar: Askeri operasyonun ölçeği, süresi ve yoğunluğu tehdidi karşılamak için gerekli ölçüde kullanılmış mıdır?

-Sonuçların dengesi (olumlu gelişme beklentisi): Askeri müdahalede bulunmak eylemsizlikten daha olumlu sonuçlar doğuracak mıdır?

-Doğru otorite: Askeri müdahale yukarıdaki amaçlar doğrultusunda sadece BMGK kararıyla gerçekleştirilebilir.”

BM Genel Sekreteri Kofi Annan’ın 2005 yılında sunduğu BM Reformu Üzerine Rapor; Daha Büyük Özgürlükte raporunda ise (United Nations General Assembly A/59/2005, 2005):

“Devlet egemenliğinin, devletin kendi halkına karşı koruma yükümlülüğünü taşıdığı ve devletin bu yükümlülüğü yerine getiremediği ya da yerine getirmekte isteksiz olduğu durumlarda, uluslararası topluma koruma sorumluluğu yetkisi verdiği ilkesi kabul edilmiş, bu koruma diplomatik, insancıl ve barışçıl araçlarla yapılmalıdır ilkesi yer almıştır.”

Her iki raporda, soykırım ve diğer ciddi uluslararası suçlar söz konusu olduğunda, BM Şartı’nın Bölüm VII uyarınca Güvenlik Konseyi’nin son başvuru yeri olarak izin vermesi dışında, bu amaçla güç kullanmanın temelini belirtmemiştir.

2.3.3. 2005 Dünya Zirvesi Toplantısı

2005 yılındaki Üst Düzey BM Dünya Zirvesi toplantısında, Üye Devletler, koruma sorumluluğunu üstlenmişler ve bunu da zirvenin sonuç belgesinin sonuna eklemişlerdir. 2005 zirve toplantısının sonuç bildirgesinin 138-139. maddeleri koruma sorumluluğu üzerine yazılmıştır. İlgili maddeler şu şekildedir (United Nations General Assembly A/RES/60/1, 2005: 30):

“138. Madde: Her bir devlet soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı kendi nüfusunu korumaktan sorumludur. Bu sorumluluk uygun ve gerekli araçlarla teşvik edilmeleri de dahil olmak üzere bu tür suçların önlenmesini gerektirir. Bu sorumluluğu kabul ediyoruz ve buna göre harekete edeceğiz. Uluslararası toplum, uygun olduğu şekilde, devletlerin bu sorumluluğu kullanmaları için teşvik ve yardım etmeli ve Birleşmiş Milletleri erken uyarı kabiliyeti sağlama konusunda desteklemelidir.

139. madde: Soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı suçlara karşı uygun diplomatik, insancıl ve diğer barışçıl yolları kullanma sorumluluğu ve barışın korunmasına yardımcı olmak için Bölüm VII dahil olmak üzere tüzüğe uygun olarak, durum bazında ve ilgili bölgesel kuruluşlarla işbirliği içinde, zamanında ve kararlı bir şekilde, barışçıl yolların yetersiz kalması ve ulusal makamların nüfuslarını soykırım, savaş suçları, etnik temizlik ve insanlığa karşı işlenen suçlardan korumada açıkça başarısız olması durumunda Güvenlik Konseyi aracılığıyla toplu eylemde bulunmaya hazırız. Devletlerin nüfuslarını soykırımdan, savaş suçlarından, etnik temizlikten ve insanlığa karşı suçlardan korumak için kapasite oluşturmalarına yardım etmek ve kriz ve çatışmalar çıkmadan önce stres altında olanlara yardım etmek için elimizden geleni yapacağız.”

2006 yılında alınan 1674 sayılı Silahlı Çatışmalarda Sivillerin Korunması Kararı'nda ise; 2005 tarihli Kofi Annan Planı'nı kabul ederek; etnik temizlik, silahlı çatışma durumlarında sivillere karşı şiddet veya tacizler, işkence ve diğer yasaklanmış muameleler, cinsiyet temelli ve cinsel şiddet, çocuklara yönelik şiddet, çocuk askerlerin kullanılması, insan ticareti, zorla yerinden etme gibi insanlık dışı eylemlere karşı çözüm için kurulun hazır olduğu ifade edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/1674, 2006).

Son olarak da 2009 yılında yeni BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon başkanlığında 2005 raporu dayanak gösterilerek 12 Ocak 2009 yılında bir rapor yayınlanmıştır ve rapor 14 Eylül 2009 tarihinde Genel Kurul Kararıyla kabul edilmiştir (United Nations General Assembly S/RES/63/308,2009). Rapor koruma sorumluluğunun üç sütunlu stratejisi belirlemiştir. Bunlar (United Nations General Assembly A/63/677: 2):

- Devletin eyaletlerini koruma sorumluluğu.
- Uluslararası yardım ve kapasite geliştirme.
- Zamanında ve kararlı yanıt.

Sütunların içeriğine bakılacak olursa (United Nations General Assembly A/63/677: 8-9):

“İlk sütunda bahsedilen: Devletin kendi vatandaşı olsun ya da olmasın, soykırım, savaş suçları, etnik temizlikten ve insanlığa karşı işlenen suçlar ve onların kışkırtılmalarına karşın etkili ve zamanında

önleme stratejileri geliştirmeyi ve 2005 zirve toplantısında alınan 138. ve 139. maddeleri uygulamayı kabul ettiklerini içermektedir.

İkinci sütunda bahsedilen: Uluslararası topluluğun yardımcı olma taahhüdüdür. Devletler, bölgesel ve alt bölgesel düzenlemeler, sivil toplum ve özel sektörün yanı sıra, Birleşik Devletlerin kurumsal güçleri ve diğer tüm uluslararası organizasyonların yardımcı olmasını içermektedir.

Üçüncü sütun ise: Bir devletin koruma sorumluluğunu yerine getirememesi durumunda toplu bir şekilde zamanında ve kararlı yanıt vermeyi ifade eder. Devletler ya barışçıl yolları kullanarak BM Anlaşması'nın VI ve VIII bölümüne uygun hareket eder ya da BM yetkilendirmesiyle VII bölümde bahsedilen şekillerde müdahalede bulunur.”

Koruma Sorumluluğu insani müdahale gibi geniş bir tanıma sahip değildir ve ekonomik politikalar gibi durumların üzerinde durulmamıştır. Bunun yerine dört suç odaklanılmıştır. Bunlar; soykırım, insanlığa karşı suçlar, etnik temizlik ve savaş suçlarıdır. Bunların dışında kalanlar sorunlar diğer devletlerin sorumluluğunda kabul edilmemiştir. Böylece devletleri Irak müdahalesi gibi demokrasi getirme bahanesiyle müdahale etmeden uzak tutacağına inanılmıştır (Ertuğrul, 2016: 446).

Koruma sorumluluğuyla beraber uluslararası hukuka getirilen en önemli fark devletlere verilen sorumluluk yetkisi olmuştur. Kavram uluslararası hukuk açısından yeni kural koymamıştır. BM Antlaşması'nın VI, VII ve VIII bölümlerine göre bir karar verileceğini 2005 zirve toplantısının 139. maddede belirtilmiştir. Barışçıl ya da kuvvet kullanmayı gerektiren tüm durumlar zaten var olan kurallardır (Ercan, 2015: 172).

Kavram bir hukuk kuralı değildir ve hukuki bir dayanaktan yoksundur. (Ulusoy, 2013: 270). Kavramın uluslararası hukuk normu olmasını engelleyen faktörler, uygulamadaki kararlılığın eksikliği, mutlak egemenlik anlayışı ve siyasallaşma olarak tanımlanmıştır (Türkmen, 2006: 236). Koruma sorumluluğuyla beraber devletlerin mutlak egemen olduğu düşüncesi de değişime uğramıştır. Kofi Annan devletlerin egemenliği ve iç işlerine karışılmamasını bireylerin ve halkların haklarını koruma yönünde evrilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ulusoy, 2013: 278).

Devletlerin önce uluslararası topluluklarda yer alması ilk yetki devri ya da egemenliğin kısıtlanması olarak tanımlanmıştır. İnsani müdahale ve koruma sorumluluğuyla beraber devletlere yüklediği sorumluluktan, uluslararası toplumu da sorumlu tutmuştur. Sorunun çözülmeyeceği durumda ise silahlı müdahaleyi onaylamıştır (Özdemir, 2016: 98). Kavram kural olarak ilk koruma sorumluluğunu devlete vermiştir, onun başarısız olduğu noktada uluslararası toplum devreye girecek ve üç sütunda bahsettiği aşamalarla önce barışçıl yollar ve çözüm bulunamadığında ise askeri müdahalede bulunabilecektir (Arsava, 2011: 107).

Normun 2009 sonrası aldığı şekil dikkate alınarak normun geliştirilmesi için ya da siyasi amaçlarla kullanılmasının önüne geçilmesi için yeni öneriler ortaya atılmıştır. 2009'da normun son şeklini aldırın üç sütun üzerinden yapılan çalışmalara ek olarak, sosyal inşacı yaklaşım ve feminist kuram norma katkılar sunmaya çalışmıştır. Konuyla ilgili olarak gelen eleştirilerden birincisi; üçüncü sütunda bahsi geçen kararlı ve zamanında yanıtın barışçıl yollar olması gerektiği olmuştur. İkinci olarak ise; ikinci sütunda bahsi geçen yardım ve kapasite geliştirmenin öncül olması gerektiği olmuştur. Suriye kriziyle beraber artan mülteci sorununa dikkat çeken üçüncü görüş ise mültecilerin korunması üzerinden bir sorumluluk geliştirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Ercan, 2018).

Birinci görüşe katkıda bulunan Alex J. Bellamy, bir devletin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğuna tüm eyaletlerin yöneticilerinin de katılması gerektiğini ifade etmiştir. Bellamy'e göre, eğer direkt müdahale yolu seçilirse bu eski tip yöntemlere geri dönmek olur ve bunu yaparak da devletlerin iç işlerine müdahale edilmiş olunur. Bellamy, bahsi geçen dört ana suçtan vatandaşları koruma görevinin askeri müdahale yoluna gitmeden, barışçıl yollarla yapılacağını ifade etmiştir. Bellamy, bir devletin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğuna diğer devletlerin de yardımcı olması gerektiğini ifade etmiştir. Bellamy, kavramın özellikle müdahale yapılmasını savunmadığını iddia etmiştir. Ona göre, müdahale etmenin ilkesi zaten belirlenmiştir, koruma sorumluluğunun bir müdahale için kılıf olarak kullanılması, diğer devletlere koruma sorumluluğu adıyla müdahalede bulunmaları için nedenler verir (Bellamy, 2008: 623-624).

BMGK'nin alacağı herhangi bir kararın vetoya takılma ihtimaline dikkat çeken Bellamy, veto yetkisini ve kavramı kötüye kullanmanın önüne geçilmesi gerektiğini savunmuştur. Müdahale etmekle ilgili bir sorun olmadığını belirten Bellamy, sorunun, insani felaketleri durdurmak için yeterince hareket etmemek olduğunu ifade etmiştir. Bu niyetle yapılmayan müdahalenin insani değil siyasi olacağını belirtmiştir. Müdahalenin sınırları ve nasıl yapılacağı konusunda fikir birliğinin kesinlikle sağlanması gerektiğini ifade eden Bellamy, bunun olmamasının suistimalleri doğurduğunu örnekleriyle göstermiş ve ileride de bu sonuçları doğuracağını belirtmiştir (Bellamy, 2008: 629).

Bellamy, koruma sorumluluğuyla ilgili önerilerini devletler, sivil toplum ve ulusal parlamentolar üzerinden yapmıştır. Bellamy, askeri bir müdahaleye başvurmadan önce uygulama yolları üzerinde tam bir fikir birliği sağlanması gerektiğinin altını çizmiştir. Konuyla ilgili olarak devletler yüklediği sorumluluklar şöyledir; bölgesel/alt bölgesel örgütlenmelerin sorunlara katılımının artırılması ve bu örgütlenmelerin sorunun çözümündeki

tavsiyeleri desteklensin, ilgili devletin siyasi, kavramsal ve kurumsal olarak gelişmesi için yardımda bulunulması (koruma sorumluluğu danışmanı göndermek, kaynak sağlamak), devletlerin kendi hedefleri ne olursa olsun sorun karşısında uluslararası angajman oluşturmaları, sadece karar alırken değil alınan karar uygulanırken de beraber ve insani nedenlerle hareket etmeleri, sivil toplum kuruluşlarını desteklemeleri tavsiyesinde bulunmuştur (Bellamy, 2013: 35- 36).

Bellamy, ulusal parlamentolara ise halk ve hükümet arasında iletişimin artırılması için çalışmalar yapmalarını önermiştir. Koruma sorumluluğu ve devletin bu konudaki görevi sık sık hatırlatılıp, kamuoyu oluşturulmasını tavsiye etmiştir. Bellamy, son olarak sivil toplum kuruluşlarına bilinçlendirme, farkındalık yaratma, kamuoyunun ilgisini çekme tavsiyelerinde bulunmuştur (Bellamy, 2013: 37).

Jennifer Welsh ise koruma sorumluluğuna yönelik devletlerin olumlu bakışının giderek arttığını ifade etmiştir. Fakat Welsh'in konuyu eleştirdiği nokta, sütunlar arasında bir eşitlik olmadığı üzerine olmuştur. Welsh, son sütunun askeri müdahale olarak algılandığını ifade etmiş ve bir son çare olarak başvurmadan önce tüm zorlayıcı yolların denenmediğini belirtmiştir. Welsh, ayrıca güç kullanımının önüne geçilmesi için, BMGK'nin güç kullanmayla ilgili hesap vermesi gerektiğini belirtmiştir. Welsh, 139.maddenin kullanılmasının ve askeri müdahaleden başka çözüm yokmuş gibi görünmesinin önüne geçilmesi için daimi üyelerin hesap vermesi gerektiğini belirtmiştir (Welsh, 2019: 63).

Welsh'in değindiği bir diğer nokta ise uluslararası toplumun 1.stüna yaptıkları vurguyu, 3.sütuna yapmamış olmalarıdır. Welsh konuyu Libya ve Suriye örnekleri üzerinden değerlendirirken, koruma görevinin uluslararası topluma geçtiği noktalarda (Suriye), uluslararası toplumun kavrama yeterli atıfta bulunmadığına dikkat çekmiştir. Welsh'e göre, uluslararası toplum, kendi siyasi çıkarlarını hedefledikçe, kararlı ve toplu yanıt vermekten de uzaklaşmıştır (Welsh, 2019: 63-64). Welsh, askeri operasyonların her zaman başarı getirmediğine dikkat çekerek, karar vericilerin başarı olasılıklarını değerlendirmeleri gerektiğini ifade etmiştir. Halkın korunmasına yönelik alınacak kararların koruma amacı taşıdığını fakat Libya örneğinin de bu konuda siyasi niteliğini vurgulamıştır. Welsh'e göre, kavramın tam anlamıyla gerçekleştirilmesini bu kadar zor kılan şey, ulusal düzeydeki ilerlemenin yetersiz olmasıdır. Welsh, ilkenin uluslararası toplumdan kolektif bir davranış görevi gerektirdiğini öne sürmüştür. Welsh'e göre, Libya ve Suriye vakalarının yarattığı tartışmalar, üçüncü sütunun, diğer sütunları ilerletmek için gerekli olan siyasi sermayeyi sürdürme açısından ikincil zarar verebilir olduğunu ortaya koymuştur. Welsh, askeri araçların

kullanımına ilişkin tartışmaların, daha büyük bir kabul ve maksimum düzeyde çözüm için uyumlu bir çaba gerektirdiğini ifade etmiştir (Welsh, 2016: 84- 85).

Alice Coen ise, mülteci krizi üzerinden konuyu değerlendirmiş ve mültecileri korumayla ilgili adımlar atılmasını gerekli görmüştür. Coen, Irak, Afganistan ve son olarak Suriye’de yaşanan derin insan hakları ihlallerine dikkat çekerek, bu ihlallerden korunmak için ülkelerine terk etmek zorunda kalan insanlar üzerinden konuyu ilerletmiştir. Coen, özellikle, kitlesel vahşet durumlarının ardından, mülteciler ve yerlerinden edilmiş kişiler için iltica ve diğer koruma türlerine erişimin kolaylaştırılması, koruma sorumluluğunun gerçekleştirilmesine yönelik önemli bir adım olduğunu vurgulamıştır (Coen, 2016). Mülteci yükünü karşılamak istemeyen ABD ve Avrupa ülkeleri, mültecilerin korunma sorumluluğunu da kabul etmemektedir. Coen, devletlerin bu konuda insan haklarını düşünmediğini ve özellikle Avrupa’nın mültecilerin engellenmesi konusunda büyük uğraşlar verdiğini ifade etmiştir. Çözümün eşitlikçi mülteci kabulünden geçtiğini belirten Coen, devletlerin bu mültecileri kültürlerine, toplumsal yaşamlarına ve ekonomilerine karşı tehdit olarak gördüklerini ve bu yüzden mültecileri korumaktan kaçtıklarını ifade etmiştir. Coen, kitlesel zulüm suçları nedeniyle yerlerinden edilen milyonlara geri göndermeme, sığınma hakkı ve geçici hibe verilmesini sürdürmek için çalışmalar yapılması gerektiğini ifade etmiştir (Coen, 2015: 1054).

Koruma sorumluluğunun uygulanmamasıyla ilgili en büyük engel olan BMGK daimi üyelerinin veto hakkı çözülmesi gereken ana sorun olarak kabul edilmiştir. Bu konuya ilişkin yapılan öneriler, koruma sorumluluğunu gerekli kılan insani krizlere karşın veto hakkının askıya alınması olmuştur. Bu konuya ilişkin bir diğer eleştiri ise Allen Buchanan ve Robert O. Keohane tarafından ortaya atılmış ve BM Örgütü’nün otoritesini sağlayamadığı ileri sürülmüştür. Buchanan ve Keohane, BM Örgütü’nün hesap verilebilirlik için yeterli prosedürlerden yoksun olduğunu ileri sürmüşler ve bunun da daimi üyelere hareket özgürlüğü sağladığını belirtmişlerdir (Buchanan ve Keohane, 2011: 51). Yaşanan gelişmeler ve tartışmalar sonucu yapılan katkılar koruma sorumluluğunun geleceğine ilişkin fikir vermeye devam edecektir.

2.3.4. Koruma Sorumluluğu Kavramını Savunanlar

Koruma sorumluluğunu savunanlar, normun sadece müdahale olmadığına dikkat çekmişlerdir. Kavramı savunanlara göre, Koruma sorumluluğu, sadece askeri adımları atmaya içermemektedir; aynı zamanda önleyici tedbirler, diplomatik, ekonomik yaptırımları da içinde

barındırmaktadır. En önemlisi de korumayı ilk olarak ilgili devletin sorumluluğuna bırakmış ve yerine getirilmemesi durumunda bir hareketi öngörmüştür (Değer, 2020: 93). Koruma sorumluluğunun ilk görevi kriz ve hak ihlalleri önlemek olduğunu ileri süren doktrin savunucuları, bu kriz ve ihlallere karşı harekete geçmeyi ikincil görev olarak tanımlamışlardır (Arsava, 2011: 115).

Kavramı savunanlar Koruma Sorumluluğunun insani müdahaleden farklı olduğunu ileri sürmüşlerdir. Öncelikle, insani müdahale yalnızca askeri güç kullanımına atıfta bulunurken, koruma sorumluluğu, her şeyden önce soykırım, savaş suçları, etnik temizlik veya insanlığa karşı suçlara karşı önleyici bir ilke niteliğini taşımaktadır ve güç kullanımı ancak son çare olarak, diğer tüm zorlayıcı olmayan önlemler başarısız olduğunda ve yalnızca BMGK tarafından yetkilendirildiğinde gerçekleştirilmektedir (United Nations General Assembly A/59/565/, 2004: 53). Kavramı savunanlar bu kuralların kötüye kullanmayı önlediğini ileri sürmüşlerdir (Sur, 2012: 2548). Ayrıca kavramı savunanlar koruma sorumluluğunun, özellikle egemenlik, barış ve güvenlik, insan hakları ve silahlı çatışmalarla ilgili hukuk kurallarına sıkı sıkıya bağlı olduğunu ileri sürmüşlerdir.

Bir diğer farklılık olarak insani müdahalenin geniş çaplı insan hakları ihlalleri olarak tanımladığı müdahale koşulu, koruma sorumluluğunda soykırım, insanlığa karşı suç, savaş suçları ve etnik temizlik olarak sınırlanmıştır (Ertuğrul, 2016: 446). Kavramın insani müdahaleden farklı olduğunu savunanlar son olarak ise her iki kavramda egemenliğin mutlak olmadığı konusunda hemfikirken; koruma sorumluluğunun devletlere müdahale fikriyle değil, risk altındaki halkı korumayı amaçladığını ifade etmişlerdir (Arsava, 2011: 115).

Koruma sorumluluğunun iç işlerine keyfi müdahaleyi önlemek amacıyla, getirdiği kurallarla kendini sınırlandırdığı savunulmuştur. Müdahalede bulunmadan önce tüm şartların sağlanması gerekliliğinin, müdahale eden devletten önce hak ihlaline uğramış halkı öncelediğinin göstergesi olarak sunulmuştur (Arsava, 2011: 115).

2.3.5.Koruma Sorumluluğu Kavramını Eleştirenler

Koruma sorumluluğuyla ilgili en önemli eleştiri kavramla ilgili bazı soruların cevapsız kalması olmuştur. Kavramı eleştirenlere göre ilk olarak somut bir hukuki içeriğinin olup olmadığı belirsiz olan kavram, hangi aşamadan sonra devletin yetkisinin uluslararası topluma geçtiğini ve uluslararası toplumun bu sorumluluğu hangi kriterleri ölçü kabul ederek üstleneceği sorularını cevaplamamıştır. Eleştirenler devletin başarısız olması durumunun uluslararası toplum açısından farklı yorumlanacağını ve böylece siyasi bir süreci başlatarak

müdahaleyi imkânsız hale getirecek ihtimalleri doğuracağını ileri sürmüşlerdir (Arsava, 2019: 46- 48). Kavramı Batı'nın Doğu üzerinde kurduğu hiyerarşik güç dengesi için bir basamak olarak tanımlayanlar da mevcuttur. Uluslararası Hukuka Üçüncü Dünya Yaklaşımları (Third World Approaches to International Law/ TWAİL) üzerinden konuyu yorumlayanlar devletlerin iç işlerinde bağımsız olmadıklarını ve eşit değil hiyerarşik ilişkilerinin olduğunu öne sürmüşlerdir. Bu yorumculara göre devletler bu kavramları kullanarak Üçüncü Dünya Ülkeleri'ne müdahale etmeye devam etmişlerdir. Kavramı bu yönüyle eleştirenlere göre insani müdahale kavramı sadece söylem olarak bir değişikliğe uğramış ve sorumluluk, müdahalenin yerini almıştır (Kelleci ve Bodur, 2017: 90).

Kavramı barış için savaş çıkarmanın doğru olmadığı yönünde eleştirenler de mevcuttur. Kavram savunucuları bunu faydacılık anlayışıyla açıklamışlar ve daha büyük insani kayıplar yerine küçük çapta ölümleri makul karşılamışlardır (Çakar, 2016). Kavramı tartışmaya açan bir diğer durum ise Libya müdahalede bulunulmuş olmasına karşın, Suriye'de yaşanan iç savaşın tüm şartları sağlamasına rağmen müdahalede bulunulmaması olmuştur (Ercan, 2018). NATO'nun görevini geniş yorumlaması, kavramın bir Truva Atı gibi kullanıldığı düşüncelerini doğurmuştur (Arsava, 2019: 57).

BMGK'deki beş daimi ülkenin (Rusya, ABD, İngiltere, Fransa, Çin) veto yetkisine sahip olması koruma sorumluluğu yönünde karar çıkmasına engel olan durumlardan birisi olarak tanımlanmıştır. Daha da önemlisi bu ülkelerin veto yetkilerini kullanarak kendi siyasi kararlarını dünyaya dayatmaları eleştirilerin odak noktası olmuştur (LeVine, 2014). İnsani müdahale kavramının siyasallaştırılması endişesi en önemli konulardan birisi olmuştur. Eleştirenler devletlerin insani bir krize müdahalede bulunma kararı almadan önce kendi devlet çıkarlarını düşünerek hareket edecekleri fikri ve ne kadar insani nedenlerle müdahalede bulunulmak istense de çözümün etik değerlerle bulunamayacağı inancı kararın BMGK alınıp alınmamasına, başarılı olup olmamasına etkide bulunacağı iddia edilmiştir (Özdemir, 2016: 102).

Eleştirenlere göre devletlerin toprakları üzerindeki bireylerin temel haklarını koruma sorumluluğu, onları içsel çatışmalarda uluslararası topluma kendilerini kanıtlama ihtiyacı doğurmuştur. Devletin gerçekleştirdiği ağır insan hakları ihlallerini meşru gösterme isteği karşı tarafı terörist olarak tanımlamasına neden olmuş ve bu da sorumluluklarını yerine getirmeyi değil kendilerini, haklı çıkarmayı istediklerini göstermiştir (Cazala, 2018: 74).

2.3.6. Darfur Krizi ve Koruma Sorumluluğu Açısından Değerlendirilmesi

Darfur halkının yaşadığı şiddet koruma sorumluluğu kavramı çerçevesinde değerlendirildiğinde, yaşananlar ICISS'in koyduğu altı ilkeyi de aşar mahiyette olduğu görülmüştür. Koruma sorumluluğunun halkı koruma görevinin önce mevcut devlete ait olması durumu da burada yıkılmıştır. Koruma sorumluluğuna sahip olan Sudan hükümeti bu sorumluluğu yerine getirmemiştir (Keskin, 2009: 79). Darfur'da yaşanan sorun 2003'de meydana gelse de aslında Sudan'ın bağımsızlığıyla başlamıştır. Savaş uzun süre kabileler arasında devam etmiş, fakat hükümetin bu bölgeyi ihmal etmesi sonucu bir iç savaşa dönüşmüştür (Tirab, 2016: 9). Sudan'da 2003'ün başlarında başlayıp 2004'ün sonlarına kadar devam eden, Sudan hükümeti ve hükümet destekli Arap milislerin yüzlerce Afrika köyünü yok ettiği, binlerce kişiyi öldürdüğü ve onlara tecavüz ettiği bir insani kriz yaşanmıştır (Clough, 2005: 2). Fur, Masalit ve Zaghawa bölgelerinde hükümet güçleri ile hükümet destekli Janjavidler katliamlar gerçekleştirmiştir (Dalar, 2013: 13).

2007 yılı verilerine göre, Darfur'da 450.000 kişi öldürülmüş, 2,5 milyon insan ise yerinden edilmiş ya da mülteci konumuna düşmüştür (Keskin, 2009: 79). Konuyla ilgili ilk tepkiyi Afrika Birliği vermiş ve BM Örgütü'ne şiddetin durdurulması talebinde bulunmuştur (Keith, 2007: 150).

BM Örgütü konuyla ilgili ilk kararını 11 Haziran 2004 tarihinde vermiştir. Karar; Afrika Birliği'ni desteklemiş, 8 Nisan 2004 tarihinde Afrika Birliği'nin çabaları sayesinde yapılan Ndjamena Ateşkes Anlaşması gecikme olmaksızın uygulanmasını talep etmiş ve Sudan'ı anlaşmanın uygulanmasından üç ay sonra rapor vermeye davet etmiştir. Karardaki en önemli nokta Sudan'daki BM İlerleme Misyonu'nun (United Nations Mission in Sudan / UNMISS)'in kurulması olmuştur (United Nations Security Council S/RES/1547, 2004: 2).

İkinci karar 30 Haziran 2004 tarihinde gelmiştir. Darfur'daki çatışmanın sonuçlarıyla ilgili en büyük endişenin kadınlar, çocuklar, ülke içinde yerinden edilmiş kişiler dâhil sivil nüfus ve mülteciler olarak sıralanan kararda, sivillere ayırım gözetmeksizin saldırılar, tecavüz, zorla yerinden edilmeler ve özellikle etnik boyutu olan şiddet eylemleriyle ilgili tüm şiddet eylemleri ve insan hakları ihlalleri kınanmıştır (United Nations Security Council S/RES/1556, 2004: 1). Karar ayrıca yerinden edilenlerin büyük çoğunluğunun Çad'a gittiğine dikkat çekerek bölgesel istikrarsızlığa dikkat çekmiştir (S/RES/1556, 2004: 2)

18 Eylül 2004 tarihli karar ise; Darfur'da insan hakları ihlalleri ve soykırım yapıp yapılmadığına yönelik bir araştırma komisyonu kurulması kararı alınmıştır (United Nations

Security Council S/RES/1564, 2004: 3- 4). Oluşturulan komisyon Darfur'da herhangi bir soykırım olmadığı yönünde rapor vermiştir. Rapora göre yaşananlar Afrika kabilelerini ortadan kaldırmaya yönelik eylemler olarak nitelendirilmemiştir (Keskin, 2009: 69). 19 Kasım 2004 tarihli karar artan derin insan hakları ihlallerine dikkat çekerek Sudan'ı bir an önce diğer kararlarda ve ateşkes anlaşmasında varılan kararlara uymaya davet etmiştir. Afrika Birliği'nin çalışmalarını desteklediğinin bir kere daha altı çizilip kurulan barış misyonuna yardımda bulunulması talep edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/1574, 2004: 2, 4). 1547 sayılı kararla kurulan UNMISS'in görev süresi önce 17 Mart 2005'e (United Nations Security Council S/RES/1585, 2005: 1), daha sonra da 24 Mart 2005'e kadar uzatılmıştır (United Nations Security Council S/RES/1588, 2005: 1).

1590 sayılı karar insan hakları ihlallerine dikkat çekerek, barışçıl bir yol bulunması gerektiğini ve Sudan'daki siyasal çevrelerin buna riayet etmesini önermiştir (United Nations Security Council S/RES/1590, 2005). Yaşanan tüm durumlara ve BM Örgütü'nün koruma sorumluluğu için gerekli kıldığı tüm şartların gerçekleşmiş olmasına rağmen BM Örgütü'nden koruma sorumluluğu adına bir karar çıkmamıştır.

Koruma sorumluluğunun şu ana kadar gerçekleşen ilk askeri uygulaması 2011 tarihinde yapılan Libya müdahalesi olmuştur. Müdahale öncesi yaşananlar ve müdahale sonrasında yaşanan istikrarsızlıklar kavramı eleştirenleri haklı çıkarmıştır (Cazala, 2018: 67).

2.3.7.Koruma Sorumluluğu ve Libya Müdahalesi

2010 yılında Arap Baharı'yla beraber Ortadoğu ve Kuzey Afrika'daki devletler, devlet işleyişinden ve yönetimden duyduğu memnuniyetsizliği protesto eden halk hareketleriyle karşılaşmışlardır. Muammer Kaddafi tarafından yönetilen Libya bu gösterilerin yaşandığı ülkelerden olmuştur. Libya'da gösteriler, yönetimin halkı şiddetle bastırmasına kadar gitmiş ve bunun sonucunda da BMGK'nin 2011 yılında aldığı 1970 ve 1973 sayılı kararlar neticesinde NATO Libya'ya operasyon başlatmak için görevlendirilmiştir. Operasyon koruma sorumluluğu amacıyla yapılmıştır (Sak, 2015: 143).

Muammer Kaddafi, 1969 yılında darbeyle başa geldiğinde kabilecilik ve sosyal adaletsizliğin sona ereceğini vaat etmiş (Güneş, 2018: 274), fakat devletin tüm kadrolarını ve önemli bürokratik noktaları akrabaları ve kabilesinin üyeleriyle doldurmuştur (Yaşar, 2013: 94). Yönetimi ele aldıktan sonra Üçüncü Evrensel Teori adını verdiği İslamiyet ve sosyalizmin birleştiği bir yönetim şeklini benimsemiş ve 15 Nisan 1973'e Zawara Beyanı

adını verdiği açıklamayla yeni kurduğu rejiminin önündeki yasal engelleri ortadan kaldırmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 66).

Ülkenin mevcut anayasası askıya alınıp şeriatla geçilmiş ve Arap milliyetçiliği ve şeriat karşıtı tüm kadrolar tasfiye edilmiştir. Sonrasında 1975 itibariyle de Yeşil Kitap adını verdiği ve demokrasi karşıtı içeriklerle dolu olan kitabını yayınlamış ve ülke yönetimiyle ilgili kendi yöntemlerini halka dikte etmiştir (Doğan ve Durgun, 2012: 67). Kaddafi 1975 yılında kendisine karşı bir darbe planlamış muhalif hareketi 1977 yılında yaptığı darbeye susturmuş ve hükümeti dağıtmıştır (Caner ve Şengül, 2018: 54).

15 Şubat 2011 tarihinde Bingazi’de İnsan Hakları Savunucusu Fethi Terbil’in serbest bırakılması için düzenlenen protestolar, polislerin sert müdahalesiyle karşılaşmış ve halkın Öfke Günü adını verdikleri 17 Şubat’ta gösteriler en yüksek seviyesine ulaşmıştır (Güneş, 2018: 275). Gösterilerin ilk başlarında Libya yönetimi bir çözüm bulmaya çalışmış, fakat halkın istekleri Kaddafi’nin gitmesi ve rejimin değişmesi üzerine yoğunlaşınca hükümetin tepkisi sert bastırma politikası uygulamak olmuştur (SETA Rapor, 2011: 23).

Savaş uçakları, tanklar ve diğer ağır silahlarla muhaliflere saldırı düzenleyen Kaddafi, eylemlerin iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur (Kuşoğlu, 2012: 108). Kaddafi’nin bu yaklaşımı da muhaliflerin başta Bingazi olmak üzere başka şehirleri ele geçirmesine ve sonucunda iç savaşa giden çatışmalara neden olmuştur (SETA Rapor, 2011: 22). Çatışmalar artınca birçok uluslararası örgüt Libya’daki durumu kınamıştır. Arap Birliği ve BMGK 22 Şubatta, AB 24 Şubatta, NATO ise 25 Şubatta kınama bildirisini yayınlamıştır (Eldem, 2015: 15). Muhaliflerin 5 Mart 2011’de kurdukları Ulusal Geçiş Konseyi (UGK) Libya siyasi hayatı için bir dönüm niteliğinde olmuştur ve karşılıklı çatışmalar artmıştır (Doğan ve Durgun, 2012: 80- 81).

Libya’da insani yıkım artmaya başlayınca BMGK 26 Şubat 2011 tarihinde 1970 sayılı kararı almıştır (Çağırın, 2011). Kararda Libya makamlarına halkı koruma sorumluluğunun öncelikle ilgili devlette olduğu hatırlatılarak, şiddete derhal son verilmesi talep edilmiştir. Yönetime halkın talepleri için gereken adımların atılmasını önerilmiş, medya üzerindeki engellemeyi kaldırması, halkın insani ihtiyaçlara erişmesini sağlanması ve yabancı uyrukluların ülkeden güvenle çıkmasına engel olunmaması diğer öneriler olmuştur. Kararda ayrıca ve bir dizi yaptırım uygulanması kabul edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/1970, 2011: 3). Çatışmaların durmaması BM Örgütü’nü 17 Mart 2011’de 1973 sayılı kararı almaya itmiştir. Bu karar ise uçuşa yasak bölge (No Fly Zone) ilan edilmesiyle beraber

Libya'ya uluslararası bir operasyonun önünü açmıştır (United Nations Security Council S/RES/1973, 2011). Bu karar koruma sorumluluğu kavramının ilk defa uygulanması için yetki vermesi açısından önemli olmuştur. Karar uluslararası toplumu doğrudan sorumlu tutmamış, fakat yaşananları uluslararası barış ve güvenliği tehdit eden durum olarak nitelendirmiştir (Kelleci ve Bodur, 2017: 97).

19 Mart'ta, Paris'teki görüşmelerde, Libya'da sivilleri korumak ve uçuşa yasak bölge kurmak için Fransız, İngiliz ve Amerikan güçlerinin katılacağı Şafak Yolculuğu Operasyonu adı verilen askeri bir müdahale kararı alınmıştır (Eldem, 2015: 17). Görüşmeler devam ederken Fransız uçakları Libya'yı bombalamaya başlamıştır. ABD, İngiltere, İtalya ve Kanada operasyona destek veren ülkeler olmuştur. Havadan ve denizden yapılan bombardımanlar dokuz gün sürmüştür. Sonrasında ise uçuşa yasak bölgelerin denetimi, sivillerin korunması, hava ve deniz unsurlarının gerçekleştireceği tüm operasyonlar NATO'ya devredilmiştir (Sak, 2015: 143). Operasyon 1973 sayılı kararın üzerinden 48 saat geçmeden düzenlenmiştir (SETA Rapor, 2011: 4).

Ağustos ayında NATO destekli muhalifler önce Trablus'u sonrasında da Kaddafi'nin bulunduğu şehir olan Sirte'yi ele geçirmişlerdir. 20 Ekim 2011'de Muammer Kaddafi öldürülmüş ve 30 Ekim 2011'de ise operasyon sona ermiştir (Le Masson, 2017: 4). Kaddafi sonrası Libya'da hala istikrar ve otorite sağlanmış değildir. Ülkede bulunan kabilesel yapı ve ülkenin dış ilişkileri istikrarsızlığı besleyen durumlar olmuştur (Güneş, 2018: 278).

Libya'ya yapılan müdahale insancıl durumlar değerlendirildiğinde olumlu karşılanmakla beraber insancıl hukuk kuralları ve gerekliliği açısından eleştirilmiştir. Bunlardan ilk tüm barışçıl yolların denenip denemediği ve sonucunda da son çare olarak müdahaleye başvurulup başvurulmadığı üzerine olmuştur (Sak, 2015: 142). Olayların başlamasından çok kısa bir süre sonra müdahalede bulunulması tüm yolların denenmiş ve son çare olarak müdahaleye başvurulmuş olmadığını ortaya koymuştur. Bununla beraber tüm iç çatışmaların askeri güç kullanılarak çözülmesinin önünü açtığı da söylenmiştir. Ateşkes ilan edilmesinin üzerinden 48 saat geçmeden Fransa'nın düzenlediği operasyon Kaddafi hükümetinin ateşkes karşısında ne tepki vereceğinin görülmesini de engellemiştir (SETA Rapor, 2011: 25).

İkinci büyük sorun da 1973 sayılı kararın uygulanmasıyla ilgili olmuştur. Koruma sorumluluğunun uygulanma koşulları ve Libya müdahalesi arasındaki farklar düşünüldüğünde, Libya'da uluslararası hukuk ve BM Şartı'na aykırı sonuç ortaya çıkmıştır

(Sak, 2015: 142). Hareket koruma sorumluluğunun bir diğerkriteri olan haklı neden bakımından da eleştirilmiştir. Libya’da büyük bir insanı kayıp (kayıtlara göre sivil kayıp 700-900 arasındadır) ve mülteci akınının olmadığı ve bu yüzden de hareketin bu kriteri yerine getirmediğı söylenmiştir (Karaoğlu, 2019: 208). Libya müdahalesinde NATO’nun görev misyonunun dışına ıması ve halkı korumaktan öteye giderek rejim değişikliği için çalışmalar yürütmesi uluslararası topluma koruma sorumluluğunun da insani müdahale gibi siyasi amaçlarla kullanıldığını göstermiştir (Arsava, 2019: 59).

3.SURİYE'DE ARAP BAHARI OLAYLARI VE GÖSTERİLERİN İÇ SAVAŞA DÖNÜŞMESİ

3.1. GENEL HATLARIYLA ARAP BAHARI SÜRECİ

Arap Baharı öncesi Ortadoğu ve Kuzey Afrika'da ya darbe yoluyla yönetime gelmiş ve demokrasiden uzak ya da kraliyet bağlarına dayalı yönetimler var olmuştur. Kamuoyundan ve halkın meşruiyetinden uzak bu yönetimler bir de uluslararası aktörlerin bölgedeki emelleri için araç olarak kullanılınca, halklar ülkelerine daha da yabancı hale gelmiştir (Oğuzlu, 2011: 9- 10). Bu durumlardan şikâyetçi olan halkların başlattığı olayların asıl sebebi rejimlerin ekonomik iflası olmuştur. Olaylar, sıradan insanın hayatını idame ettirmek için gerekli ekonomik durumdan uzak kalması sonucunda gelişmiştir (Paksoy vd, 2013: 178). Üstelik otokratik Ortadoğu coğrafyasında ifade özgürlüğüne de yer verilmemiştir. Muhalif hareketler kolluk kuvvetleri ve istihbarat servisleri kullanılarak bastırılmış, bu da halkı önüne çıkan ilk fırsatta rejimi devirmeye yönelik protesto gösterileri düzenlemeye itmiştir (Güzelipek, 2016: 8).

Gösteriler Tunuslu seyyar satıcı olan Muhammed Bouazizi isimli gencin 2010 yılının Aralık ayında kendini yakmasıyla başlamıştır (Blitz, 2014: 78). Rüşvet vermediği ve ruhsat harçlarını ödeyemediği için devamlı olarak polis tarafından rahatsız edilen ve bu duruma bir çare bulamayan Bouazizi, valilik binası önünde: “*Geçimimi nasıl sağlamamı bekliyorsunuz?*” diyerek kendini yakmıştır (Prashad, 2017: 28). Protestolar; yoksulluk, işsizlik, yolsuzluk konuları üzerine alevlenmiştir. Her kesimden insanın katıldığı bu gösteriler “Arap Baharı” olarak adlandırılmıştır. Yapılan gösteriler sonucunda bazı diktatörler yıkılmış bazıları ise mevkilerini korumaya devam etmiştir.(Doster, 2013: 56).

Protestoların başladığı Ortadoğu'da devletler demokrasiden çok uzak bir şekilde yönetilmektedir (Sayın, 2016: 18). Bu otokratik rejimler, yaygın yolsuzluğa ve tam uygulanmayan yasal sistemlere tolerans göstererek ve hatta cesaretlendirerek halkının sefaletini artırmış ve yatırımcıların ülkelere uzaklaşmasına neden olmuştur. Sonuç olarak, yabancı yatırım ve kalkınmanın bölgeden ayrılması sonrası bölgeyi ortaklaşa kullanmak isteyen yarı suçlu elitler ortaya çıkmıştır (Pollack, 2011: 2).

Yöneticilerin halkın isteklerini bastırmada şiddete başvurmaktan çekinmeyen bir yapıya sahip olmaları ise, yönetimlerini kaba kuvvet ve baskıyla devam ettirmelerine neden olmuştur. İktidarı ellerinde bulunduran bu azınlığın serveti ve doğal kaynakları da kontrol etmesi, yolsuzluk, rüşvet, adam kayırma gibi ciddi sorunların ortaya çıkmasına neden

olmuştur (Sayın, 2016: 68). Protestolar boyunca halkın talepleri ise her alanda daha adil bir yönetim arayışı olmuştur. Yani meşruiyeti halka dayanan bir yönetim, şeffaf seçimler, muhalefetin özgürce fikirlerini ifade etmesi, sansürün kaldırılması, ekonomide adil dağılım vb.dir (Sayın, 2016: 67). Halk protestolar boyunca “ekmek, özgürlük ve insan onuru” sloganları atmış rejimlerden kurtulmak için uğraş vermiştir (Blitz, 2014: 32).

Arap Baharı olarak adlandırılan süreç sadece Tunus'ta kalmamış bölgeyi etkileyerek istikrarsızlığa sürüklemiştir. Hatta bu süreç aynı zamanda dünyayı da etkilemiştir. Bölgeye en büyük etkisi otorite boşluğu ve bu boşluğu doldurmaya çalışan terör örgütlerinin ortaya çıkması olmuştur. Bölgenin en önemli ekonomik kaynağı olan petrolün bu terör örgütlerinin ellerine geçmesi hem bölge ülkelerini, hem de uluslararası aktörleri rahatsız etmiştir (Kartal, Öztürk,2018: 30). Bu durumdan rahatsız olan uluslararası aktörler gizli ve açık olarak çıkarları neticesinde yaşananlara taraf olmuşlardır (Paksoy vd, 2013: 179).

Daha fazla özgürlük ve demokrasi söylemiyle yola çıkan protestolar bazı ülkelerde iç savaşa (Libya, Suriye, Yemen), bazılarında ise darbe ve ciddi yönetim değişimlerine (Tunus, Mısır) neden olmuştur. Bölgedeki her ülkeyi aynı oranda etkilemese de, genel olarak tüm ülkelere etkide bulunmuştur (Pollack, 2011: 3- 4). Tunus'ta Mısır'daki Müslüman Kardeşler örgütüne yakın düşüncelere sahip kadrolar göreve gelirken, Yemen'de lider değişmiş, Mısır'da Hüsnü Mübarek'in yönetimden ayrılmasından sonra seçim olmuş fakat yine de huzurlu ortam sağlanamamıştır (Doster, 2013: 57). Bahreyn'de ise yönetime karşı ayaklanmalar Arap Baharı'ndan daha önce başlamıştır. Arap Baharı protestolara hız kazandırmıştır (Altunışık, 2013: 76). Rejim karşıtı bu hareketin bölgesel etkileri Mısır'daki rejim değişikliğiyle beraber ortaya çıkmıştır. Mısır gibi önemli bir aktörün olaylar neticesinde rejim değişikliğine gitmesi bölgedeki aynı yönetime sahip diğer ülkeleri tedirgin etmiştir. Dolayısıyla Arap Baharı en çok Mısır ve Suriye'yi etkilemiştir. Küresel aktörlerin duruma müdahil olması olayları daha da karmaşıktır. Özellikle Suriye büyük güçlerin oyun alanına dönmüştür. Ayrıca Suriye'de küresel bir sorun haline gelen mülteci krizi büyük bir insanlık dramıdır (Güzelipek, 2016: 10).

Arap Baharı'nın zor tarafları kanlı mezhepsel savaşlar, siyasi ve etnik çatışmalar yaratmış olmasıdır. Yaşananlar hala kurulamamış olan ulus-devlet bağının eksikliğinden kaynaklanmıştır (Oğuzlu, 2011: 13). Ortadoğu gibi rantçı ekonomik düzenin bulunduğu bir coğrafyada uzun süre de oluşacak gibi değildir (Bingöl, 2013: 44). Ortadoğu'da demokratikleşme şansının düşük olmasının bir diğer sebebi ise askeri kesimin liderlere olan desteği olmuştur. Asker-lider ilişkisi halka karşı sıkı bir baskı aracına dönüşmüştür. Tunus ve

Mısır'daki ayaklanmalarda sessiz kalan askeri kesim, Bahreyn ve Suriye'de yaşananlarda lider asker ilişkisi çerçevesinde hareket etmiştir. Halkın çoğunluğunun Sünni olduğu Suriye'de, asker kesim Cumhurbaşkanı Beşşar Hafız el-Esad'ın mensup olduğu Nusayri çevreden seçilmiştir. Bahreyn'de ise halk Şii olmasına rağmen, asker kesim Bahreyn lideri gibi Sünni mezheptendir. Asker kesimin liderlerle aynı çevreye ait olması asker kesimin liderin yanında yer almasına neden olmuştur (Demiralp, 2016: 3- 4).

Protestolar sonucunda mezhepsel ayırım daha da derinleşmiştir. Sünni-Şii ayırımında daha çok hissedilen bu değişim Suriye iç savaşında Sünni-Şii/Nusayri olarak kendini göstermiştir. Tüm ülkelerde Sünni cephe güçlenmiş, Şiiler bir değişim yaşamamıştır (Bingöl, 2013: 41). Kitlese isyanlar iç savaşa ve darbeye dönüşmüş, bölgede bir insanlık dramı yaşanmıştır.

Bu yaşanan süreç, Tunus hariç, diğer ülkelerde demokratik hareketlerin olmadığını göstermiştir. Tunus'ta yaşananlar kısa vadede sonuç vermiş gibi gözükse de Tunus'ta da demokratik bir düzelmeye meydana gelmemiştir (Ertan ve Dikme, 2016: 138). Protestoların başlamasının ardından Tunus'un Cumhurbaşkanı Zeynel Abidin Bin Ali yeni yapılandırma sözü vermiş, halka şiddet uygulattığı için iç işleri bakanını görevden almış, tutukluların serbest bırakılması gibi önlemler almıştır. Fakat bu tedbirler de eylemleri durduramamıştır (Koçak, 2013: 41). Bunlara rağmen beklediği desteği göremeyen Cumhurbaşkanı Bin Ali gösteriler karşısında direnmemiş ve ayrılmıştır. Sonrasında seçimlerle yeni hükümet (El-Nahda) kurulmuş ve yeniden yapılanma konusunda adımlar atılmıştır. Fakat yine de istenilen ortam sağlanamamıştır (Efegil, 2013: 13).

Tunus'ta başlayan gösteriler çok kısa bir süre sonra Mısır'a sıçramıştır. 25 Ocak 2011'de Tahrir Meydanı'nı dolduran her kesimden Mısır halkı Cumhurbaşkanı Hüsnü Mübarek'in yönetimden ayrılması isteğiyle eylemler düzenlemiştir. Bu gösterilerde 15 milyondan fazla insan sokaklara dökülmüştür. Ana sloganı "Ekmek, Özgürlük, Adalet" olan gösteriler başladığı tarihten 16 gün sonra amacına ulaşmış ve Cumhurbaşkanı Mübarek 11 Şubat 2011'de başkanlığı bırakmıştır. Sonrasında yaşanan süreçte seçim yapılmış, Müslüman Kardeşler (İhvan-ı Müslümin) tarafından kurulan Özgürlük ve Adalet Partisi'nin başkanlığına getirilen Muhammed Mursi, Haziran 2012'de %52 oyla Mısır'ın demokratik seçimlerle başa gelen ilk cumhurbaşkanı seçilmiştir (Kingsley, 2015). Bu dönemde anayasa değişikliği yapılması söylemleri gündeme getirilmişken, ordu 3 Temmuz 2013 yılında darbe yaparak Mursi'yi başkanlıktan almış ve yönetime el koymuştur. Darbe yönetimi bu duruma karşı yapılan protestoları şiddetle bastırmıştır (Bekaroğlu ve Kurt, 2015: 21- 27).

Libya’da olaylar 15 Şubat 2011’de Fethi Terbil’in tutuklanması üzerine başlamıştır. (Ay, 2017: 6). Libya’nın lideri Kaddafi’nin halka karşı sert bastırma eylemlerinde bulunması ülkenin iç savaşa sürüklenmesine yol açmış ve artan sivil kayıplar uluslararası kamuoyunu da harekete geçirmiştir. Çalışmanın birinci bölümünde aktarıldığı üzere BM’in kararıyla Fransa öncülüğündeki NATO güçleri ülkeye müdahalede bulunmuştur (Doğan ve Durgun, 2012: 62).

Yemen’de protestolar başlar başlamaz Cumhurbaşkanı Ali Abdullah Salih bir dizi önlem almıştır. Askerlerin ve güvenlik güçlerinin maaşlarını arttırmış, yiyecek ve doğalgaz yardımı yapılmış, memurlar için maaş artımına gidilmiş ve vergiler azaltılmıştır. Fakat bunlar halkı durdurmamış ve Cumhurbaşkanı Salih, istediği sonucu alamayınca şiddete başvurmuştur (Karaatlı, 2018: 255). Gösterilerin devam etmesi üzerine istifa sözü veren Cumhurbaşkanı Salih, daha sonra askerin kendi yanında yer aldığını anladığı an istifasını geri çekmiş ve halka silahlı müdahale de bulunmuştur. Karşılıklı çatışmalar ülkeyi iç savaşa sürükleyecekken Körfez İşbirliği Örgütü’nün devreye girmesiyle anlaşma sağlanmıştır (Gün, 2013: 131- 132).

Bahreyn ise, bağımsızlıktan günümüze kadar nüfus çoğunluğuna sahip olmalarına rağmen, yönetici kesimin Sünni olmasıyla da giderek derinleşen bir ayrımcılığa maruz kalan Şii halkın protesto gösterilerine neden olmuştur. Muhafiz Şii hareketler 14 Mart 2011 tarihini “Öfke Günü” ilan etmişlerdir (Örtlek, 2013: 269). 14 Şubat ve 15 Mart 2011 tarihleri arasında yapılan gösteriler sonucunda olağanüstü hal ilan edilmiştir (Alshehabi, 2014: 46). Göstericilerin büyük çoğunluğunun Şii mezhebinden olması, protestoların İran ve Hizbullah desteğiyle ortaya çıktığı iddialarını doğurmuştur. Bu iddia en çok da Suudi Arabistan tarafından desteklenmiştir. Şii göstericilere karşı Sünni göstericiler ise rejim yanlısı tavır almışlardır (Alshehabi, 2014: 47). Gösterilerin mezhep çatışmasına dönmesi üzerine, Bahreyn yönetimi kapsamlı reformlar yapılacağı açıklamasında bulunmuştur. Gösteriler Suudi Arabistan’ın askeri yardımları sonucu bastırılmıştır (Altunışık, 2013: 76).

Libya, Yemen ve Suriye yaşanan olaylardan sonra istikrarsız bir ortama bürünmüş ve iç savaşla karşı karşıya kalmıştır. İktidarlar değişse bile-ki Suriye’de hala rejim değişmemiştir- yönetimlerin arkasındaki köklü kadrolar demokratik ortamın oluşmasına engel olmuştur. Üstelik Yemen’de El-Kaide güçlenmiştir (Koraltan, 2016: 34).

Libya, Yemen ve Suriye’de olayların iç çatışmaya dönüşmesinin ana sebebi gösterilere karşı şiddet içeren müdahalelerde bulunulması olmuştur. Yemen’deki göstericiler ve Suriye’de Dera’da duvara yazı yazan gençlerin üstüne ateş açılması (Çelik, 2015: 38) bu ülkelerde iç savaşın yaşanmasına neden olmuştur. Buralarda yaşananların bir diğer ortak

noktası ise dolaylı ya da doğrudan dış müdahaleye maruz kalmaları ve terör örgütlerinin bu ülkelerde otorite boşluğundan yararlanıp güçlenmesi olmuştur. Libya ve Yemen’de liderler değişmiş ve seçim olmuştur. Fakat bu yaşananların demokrasiyle alakalı olumlu adımlar olduğunu söylemek güçtür (Cendek ve Öрки, 2019: 45- 47).

Halkın eylemlerle amaçladıkları şeyler tam olarak gerçekleşmemiştir. İlk istekleri olan demokratik olmayan rejimlerin değişmesi kısmi olarak gerçekleşmiştir; Tunus’ta, 14 Ocak 2011’de Zeynel Abidin Bin Ali istifa etmiştir, 11 Şubat 2011’de Mısır’da Hüsnü Mübarek yönetimden ayrılmıştır, Libya’da ise 20 Ekim 2011’de Muammer Kaddafi öldürülmüştür, Yemen’de Ali Abdullah Salih de 21 Şubat 2012’de istifa etmiştir. Suriye lideri Beşşar Esad yönetimi elinden buldurmaya devam etmektedir. (Çelik, 2015: 40).

Arap Baharı’ndan bahsederken onun bu derece geniş kilelere yayılmasına olanak sağlayan sosyal medyanın da etkisinden bahsetmek gerekmektedir. Teknoloji dünyasında yaşanan gelişmeler insanların daha kolay iletişim kurmalarına ve daha güvenilir bilgiye kolay erişim imkânına sahip olmalarını sağlamıştır. Sosyal medya, geleneksel medyaya göre örgütlenme ve haber alma konusunda halka bir ışık olmuştur (Cildan vd, 2012: 1). Arap Baharı sürecinde sosyal medyanın etkisi yadsınamayacak türden olmuştur. Fakat bu yaşananların sosyal medya sayesinde olduğu anlamına gelmemektedir. Olaylar sosyal medya sayesinde ortaya çıkmamıştır, sosyal medya sadece aracı konumundadır. Toplumsal yaşamışlığın bir dışı vurumu olan protestolar sosyal medya aracılığıyla daha çok kişiye hızlı bir şekilde ulaşmış ve hızlı bir haber akışı sağlamıştır. Bu da örgütlenmenin daha hızlı olmasını sağlamıştır (Babacan vd, 2011: 78). Ortak bilinç oluşturmada etkili olan sosyal medya kullanımı Arap Baharı süresince en çok Mısır’da etkili olmuştur. Sosyal medya üzerinden örgütlenen halk daha çabuk haber almıştır. Bu durumdan rahatsız olan hükümet kendi iktidarlarını desteklemek için internet kısıtlamalarına başvurmuştur. Politika yapıcılar bu sayede iktidarlarının böyle bir gücünün olduğunu fark etmişlerdir (Babacan vd, 2011: 83). İnternetin kesilmesiyle beraber geleneksel medya kaynaklarından olan El Cezire kanalı devreye girmiştir. (Korkmaz, 2012: 2149-2151). Fakat sosyal medya üzerinden örgütlenme konusunda Tunus bu derece başarılı olamamıştır. İnternet kesintisinin daha önce yapılmış olması bu durumun muhtemel sebeplerinden birisi olmuştur. Tunus halkı, Mısır halkına göre daha okuryazar olmasına rağmen yasak dolayısıyla sosyal medyayı daha az kullanmışlardır. Libya ise sosyal medya kullanımının en az olduğu yerlerinden birisi olmuştur. Libya’nın sosyal medya kullanımında en etkili olduğu zaman dilimi Muammer Kaddafi’nin ölüm haberini dünyaya yaydıkları an olmuştur (Tekek, 2011).

Sonuç olarak olaylar bölgeyi daha da karmaşık hale getirmiş ve halk da tam olarak talep ettikleri şeylere ulaşamamıştır. Yaşanan olaylar sonucunda işsizlik, enflasyon ve askeri harcamalar artmıştır. Bölgenin güvenli olmayışı yatırımcıyı uzaklaştırmış bu da bölge ülkelerini ekonomik olarak zor bir duruma sokmuştur (Kartal ve Öztürk, 2018: 32- 35). Yaşanan insanlık dramı göç denilen olguyu gündeme taşımış ve binlerce masum insan yerlerinden edilerek göçe mecbur edilmiştir. 2011'den bu güne kadar yaşanan süreç demokrasinin bölgede pek de mümkün olamayacağını göstermiştir (Koraltan, 2016: 35).

3.2. SURİYE CUMHURİYETİ VE ARAP BAHARI

3.2.1. Suriye'nin Siyasi Tarihi ve Siyasal Yapısı

Suriye'de halkın 2011 yılında neden sokağa çıktığını ortaya koyabilmek için bağımsız Suriye devleti inşa edilirken ülkenin hangi siyasal kültür ile oluşturulduğuna bakmak gerekmektedir. Bu nedenle öncelikle ülkenin siyasal atmosferinin ele alınması önem arz etmektedir. Osmanlı Devleti'nin gerilemesi ve I. Dünya Savaşı sonrasında yenilgiye uğrayarak bölgeden çekilmesi ile birlikte Ortadoğu'da yeni bir düzen kurulmuş ve Avrupalı devletler manda rejimi altında bölge hâkimiyetini devralmıştır (Cleveland, 2008: 189- 190). Suriye'de, Mekke Emiri Hüseyin Bin Ali el-Haşimi, bilinen adıyla Şerif Hüseyin'in oğlu Emir Faysal, Mart 1920'de devlet ilan etmiş fakat 5 ay süren bu yapı Temmuz 1920'de Faysal'ın ordusunun Fransa'ya yenilmesiyle, Fransız mandasına devredilmiştir (Central Arkansas University, 2020).

Fransa kontrolü altında tuttuğu Suriye'de ulusal birliği engellemek için 'böl ve yönet' politikasına başvurmuştur. İlk olarak 1920'de Büyük Lübnan⁶'ın oluşumuyla başlayan bu hareket, Şam ve Halep'i iki ayrı devlet haline getirilmiş, ayrıca Alevi ve Dürziler için otonom bölgeler ilan edilmiştir. (Yıldırım, 2016: 21). Fransızlar, Dürzi ve Alevilere büyük önem vermişler ve Alevilerin çoğunlukta olduğu Lazkiye'yi de ayrı bir devlet ilan etmişlerdir. Fransızlar, Hatay Sancağı'nı ise ayrı bir otonom bölge olarak tasarlamışlardır. İlk birleşme 1924 yılında meydana gelmiş ve Hatay, Şam ve Halep birleşmiştir (Yıldırım, 2016: 21). Fransızların Suriye'yi bağımsızlığa hazırlayacak yerli idari kurumlar kurmak yerine kendi idarelerini uzatacak koşullar yaratması, Suriye'nin karakteristiği olan siyasal istikrarsızlığın kurumsallaştırılmasını doğurmuştur.

⁶ Lübnan Dağı, Bekaa Vadisi, Sayda, Trablusgarp ve Sidon'u kapsayan alan.

1925 yılında Fransızlara karşı Dürziler tarafından *büyük isyan* hareketi başlatılmıştır. Dürzi reisi Sultan Atraş liderliğindeki silahlı grup, Fransızları Cebel Dürzi'den uzaklaştırmayı başarmıştır. İsyanın başarılı oluşu Suriye halkına güven vermiş ve Humus ve Şam şehirlerindeki liderler de isyana katılmıştır. Fransız askeri komutanlar ise, 18 Temmuz 1925 akşamından başlayarak 48 saat boyunca Suriye'yi havadan ve karadan bombalayarak büyük bir insani krize neden olmuşlardır. Bombalama 1.400 sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Bu olaya rağmen bastırılmayan isyan, 1927'de Fransızlara gelen destekle son bulmuştur. İsyanın bitiminde 6.000 Suriyeli hayatını kaybetmiştir (Cleveland, 2008: 248). Milli Blok adıyla ortaya çıkan ve Fransız karşıtlığıyla beslenen hareket kentlerde önemli ölçüde taraftar toplamıştır. Fransızlar, bu milliyetçi grupla işbirliği yapmaya çalışmış ve başarılı da olmuştur. Grubun Fransızlara karşı yeterli tepkiyi gösteremiyor oluşu ülke içinde düş kırıklığına sebep olmuştur. Ayrıca, grubun hazırladığı anayasayı Fransa'nın kabul etmemesi ve Fransızların 1930'da bir anayasa hazırlamalarıyla Suriye'deki manda yönetimi devam etmiştir (Dağ, 2013: 21).

1930'lu yıllar karşılıklı çıkar çatışmalarıyla geçmiştir. 1936 yılında imzalanan bir anlaşma ile Haşim Atassi'nin başkanlığında ulusal bir hükûmet kurulması kabul edilmiştir. 1937 yılında ise, Vatan Kitleleri önderliğinde sürdürülen bağımsızlık mücadelesinin sonunda Cebel-i Dürzi ve Lazkiye Suriye'ye bağlanmıştır. Fransızlar, bu iki bölgenin Suriye'ye bağlanması yanında hükümetin yerel yetkilerini artırmayı da kabul etmiştir. Daha önce olduğu gibi Suriye'de manda idaresindeki nüfusun çoğu, milliyetçi liderlerin tüm çabalarına rağmen kendilerini Suriyeli Arap olarak görmemiştir. Arap milliyetçisi liderlerin tüm çabası, Arap halkını "kabile", "bölge", "din" gibi bölünmelerden arındırarak bir liderliğe bağlamak ve Fransızların karşısına tek bir güç olarak çıkmaktır. Suriyeli Hristiyanlar Fransa'ya güvenmeye devam etmiş, köylü gruplar, kabileler ve şehirlerdeki alt sınıfların önemli bir bölümü, grup ve bölgesel sadakatlerini sürdürmüş ve kendilerini Suriyeli Arap'tan daha çok Sünni Müslüman Arap olarak görmüşlerdir. Tüm bu koşullar nedeniyle Suriye'de ulusal birliği sağlayacak lider çıkmamıştır (Dağ, 2013: 22).

Milliyetçi bloğun kendi arasında yaşadığı fikir ayrılıkları mevcut durumu körüklese de Hatay'ın Türkiye'ye geçmesiyle tepkiler daha da artmıştır. II. Dünya Savaşı sırasında Suriye'de bağımsızlık fikirleri yüksek sesle söylenmeye başlanmıştır. Suriye'nin Fransız Mandası, 10 Temmuz 1940'ta Vichy Fransa'nın kontrolüne girmiş, fakat Özgür Fransız birlikleri ve İngiliz birlikleri, Suriye'yi Vichy Fransa'dan kurtarmıştır. 1944 yılında 14 bölgeyi bir araya toplayıp Suriye Devleti oluşturulmuştur (Okur, 2009: 149- 151). 1945'te, Fransız

birlikleri, İkinci Dünya Savaşı'nın sona ermesinin ardından Lübnan ve Suriye üzerindeki Fransız yönetimini yeniden kurmak için Lübnan'ın Beyrut kentine çıkarma yapmıştır. Fransız askerleri Suriye parlamentosunu bombalamış ve 29-31 Mayıs 1945'te Şam'da Suriye hükümet liderlerini tutuklamaya çalışmıştır. Fransa bu eylemleriyle 500'e yakın kişinin ölümüne sebep olmuştur. İngiltere Başbakanı Winston Churchill 31 Mayıs 1945'te ateşkes talep etmiştir. Arap Devletleri Birliği Konseyi, 6 Haziran 1945'te Suriye'nin bağımsızlığını desteklediğini ifade etmiş ve 8 Haziran 1945'te Fransız birliklerinin Suriye'den çekilmesini talep etmiştir. Fransız hükümeti, Suriye ordusunun komutasını Suriye Cumhuriyeti'ne devretmeyi kabul etmiştir. 1 Ağustos 1945 tarihinde Suriye Cumhuriyeti kalan son Fransız birliklerinin 17 Nisan 1946 tarihinde çekildi zaman bağımsızlığını elde etmiştir (Central Arkansas University, 2020).

1946 yılında Fransa Suriye'den ayrıldıktan sonra bölgesel ve yerel gruplaşma varlığını sürdürmeye devam etmiştir. Suriye bağımsız döneme daha önce deneyimlemedikleri parlamenter kurumlar ve bunları yönetme konusunda tecrübeli olmayan liderlerle girmiştir. Bu yüzden sağlıklı bir siyasal hayatın güç olduğu Suriye'de bölgesel ve mezhepsel ayrımlar artmaya başlamıştır. Bu bölünme, Fransa'nın ülkeyi sürekli böl ve yönet politikasıyla yönetmesi sonucunda ortaya çıkmış ve Suriye'nin bugünlerde dahi ulus bilincinden uzak olmasını tetiklemiştir (Fildiş, 2013: 61- 62). Bağımsız Suriye'nin ilk cumhurbaşkanı Şükrü el-Kuvvetli seçilmiştir. Kuvvetli, birlik olmaktan çok uzak olan orduyu İsrail'le savaşa soktuğu için halkın memnuniyetsizliğiyle karşılaşmıştır. Bunun sonucunda da 1949 yılında yaşanan ilk askeri darbeyle siyasette ordunun varlığını hissedilmeye başlanmıştır. Bu darbeyle beraber eşraf sınıfının yöneticiliği, asker akademisinde okumuş köylü gençlere geçmiştir. Fakat darbeyle gelen bu iktidar uzun sürmemiş ve üzerine iki darbe daha yapılmıştır. Ülkenin siyasal istikrarsızlığına bir kapı aralayan bu darbelerin sonuncusunda, Albay Edip Çiçekli'nin 1954'e kadar iktidarda kalacağı yönetim kurulmuştur. Mısır'la birleşmeye kadar iç siyaset iş göremez hale gelecek kadar parçalı olmaya devam etmiştir (Cleveland, 2008: 360- 361).

Edip Çiçekli iktidara geldiği ilk zamanlar halkın takdirini toplayacak politikaları hayata geçirmiştir. Asker sınıf arasında hizipçiliği sona erdiren Çiçekli, Batı karşıtı politikalar geliştirmiş ve Pan-Arap birliğinin ilk adımını atmıştır. Bölgesel olarak Suriye Araplığını yükseltmeye çalışan Çiçekli, baskıcı önlemler almaya başlayınca halk desteğini yitirmiştir. Bunun sonucunda da 1954'te bir darbeyle yönetimden uzaklaştırılmıştır. Çiçekli'den sonra Şükrü Kuvvetli tekrar devlet başkanı seçilmiştir. Fakat ordunun siyaset üzerindeki etkisi devam etmiştir (Şahin, 2011: 106).

Ordunun siyaset üzerindeki gücü, diğer ülkelerin Suriye'yle ilgili sorunlarını orduyu kullanarak çözmelerine neden olmuştur. Suriye için, 1955 ve sonrası Batı karşıtlığının ve sol düşüncenin önem kazandığı dönem olmuştur. Suriyeliler Batı'yı ülkelerini yıllar boyunca sömürdükleri için düşman görmüşlerdir. Bununla beraber, onlar için ülkelerindeki diktatörleri kendi siyasi emelleri için destekleyen Batı, Suriye çıkarları için çalışan liderleri de darbeye yönetimden uzaklaştırmaktadır. Bu yüzden de Suriye, Soğuk Savaş Dönemi'nde, Ortadoğu'da kurulmaya çalışılan batılı askeri paktlara katılmak istememiştir. Suriye'nin bu dönemdeki ABD kaynaklı baskılardan kurtulmasını sağlayan ise Sovyetler Birliği olmuştur. Suriye ticari anlaşmalar ve Doğu Blokundan aldığı silahlarla kendini güçlendirmiştir.

1950'lerde Ortadoğu'da artan Arap dünyası liderliği yarışı, Mısır ve Irak'ın karşı karşıya gelmesine neden olmuştur. Her iki ülke de Suriye'yi kendi yanına çekmek istemiştir. Suriye bu yarışta Mısır'ın yanında yer almıştır. 1958 yılında Suriye ve Mısır birleşerek, Birleşik Arap Cumhuriyeti'ni kurmuşlardır (Şahin ve Cavlak, 2018: 155). Bu birleşme Mısır lehine sonuçlar doğurunca 28 Eylül 1961'de dağılmıştır. Ayrılmaya Suriyeli bir grup subayın birleşmeden duydukları hoşnutsuzluk yüzünden yaptıkları darbe neden olmuştur. Ayrılma sonrası yapılan seçimlerle parlamento yeniden toplanmış Nazim el-Kudsi'yi devlet başkanı, Maruf Davalibi'yi de başbakan seçmiştir (Dağ, 2013: 28- 29).

Suriye siyasi hayatının en önemli olaylarından birisi Baas Partisi'nin kuruluşu olmuştur. 1940 yılında Ortadoğu'da tek bir Arap devleti kurarak, Arap nüfusunu diriliş, tekrar toplانیş teorisiyle bir araya getirmeyi amaçlayan ideoloji, yeniden başlangıç anlamına gelen 'Baas' terimiyle isimlendirilmiştir. Baas Partisi, 1947 yılında Şam'da ilk kongresini yapmış ve 1953 yılında Arap Diriliş Partisi ve Arap Sosyalist Partisinin birleşmesiyle kurulmuştur. Kullandığı birlik, özgürlük ve sosyalizm sloganları sayesinde Arap ülkelerinin büyük bölümünde kısa zamanda örgütlenmiştir. Parti 1963'te iktidara geldikten sonra ise, pan-Arabizm düşüncesini bırakarak Suriye milliyetçiliğine odaklanmışlardır (İnce, 2017: 262). Baas Partisi Rum-Ortodoks kökenli Mişel Eflak ve Sünni Arap kökenli Salah al-Bitar tarafından kurulmuş, partinin ilk kongresi gruba katılan son isim, İskenderun doğumlu bir Nusayri olan Zeki Arsuzi'ni olmuştur. Baas Partisi, "*Birlik, özgürlük, sosyalizm*" sloganıyla harekete başlamış ve Baas Partisi'nin milliyetçilik ve birlik vurgusu Arap halklarının dinsel çekişmeler, ekonomik geri kalmışlık ve emperyalist güçlerin baskısı altındaki zor durumdan kurtulmanın anahtarı olarak görülmüştür (Çağ ve Eker, 2013: 61).

Baasçı hareket ilk tepkisinin Mısır'la olan birleşmede göstermiştir. Mısır'ın Arap Birliği fikrini desteklemekle beraber, Nasır'ın Baas Partisi'ni dağıtmakla ilgili söylemlerinden

rahatsız olan Hafız Esad, gönderildiği Kahire’de Baas Partisi’ni yeniden kurmak için örgütlenme çalışmaları yapmıştır. Hafız Esad ve arkadaşları, 1963’te yaptıkları darbeyle Baas Partisi’ni tekrar iktidara getirmişler ve 1963 ve sonrası dönemde Suriye’de Baas Partisi iktidar başlamıştır. Baas darbesinden sonra kentli Sünni elitlerin politik sahneden tasfiyesiyle birlikte mezhep, bölge ve aşiret faktörü Suriye politikasını şekillendiren en önemli dinamik haline gelmiştir. Orduya kabul edilen askerler ise, başta Nusayriler olmak üzere, Dürzî, İsmaili ve Hıristiyanlar arasından seçilmiştir (Bağlıoğlu, 2013: 501). Yönetime el değiştiren subayların Nusayri kökenli olması, Nusayrilerin ilk defa iktidara yakın bir yapıda oldukları dönem olmuştur. Baas Partisi iktidar olduğu ilk dönem, şirketleri millileştirmiştir. 1966 yılına gelindiğinde, Hafız Esad ve arkadaşları ilk dönem Baasçıların hepsini partiden uzaklaştırmıştır. Suriye’nin İsrail’e yenilmesi ve topraklarını kaybetmesi üzerine, Hafız Esad, bir darbeyle tüm karar mekanizmasını kendi eline almıştır. 1970’te ise hükümet üyelerini tutuklatmıştır (Cleveland, 2008: 443).

12 Mart 1971’de yapılan seçimle Hafız Esad ülkenin Nusayri kökenli ilk cumhurbaşkanı olmuştur (Şahin, 2011: 109). Otoriter yönetim anlayışı Hafız Esad ile beraber devam etmiştir (Çağ ve Eker, 2013: 59). Bu yeni yönetim ancak yukarıdan baskıyla değişen devlet yapısını içermektedir. Yeni anayasayla yasama, yürütme ve yargı alanındaki tüm yetkileri elinde tutan Cumhurbaşkanı Esad, orduyu da düzenlemiştir (Canyurt, 2018: 21). Pan-Arabizm ve sosyalizm düşünceleriyle ortaya çıkan ve tüm ülkenin kontrolünü eline geçiren bu totaliter rejim, Cumhurbaşkanı Hafız Esad’ın öldüğü 10 Haziran 2000 yılına kadar iktidarda kalmıştır (Yılmaz, 2011: 17). Bu tarihten sonra ise siyasal iktidar, oğul Beşşar Esad’a devredilmiştir.

Orduya Nusayrileri atayan Hafız Esad, kendine yapılacak tüm darbeleri de bertaraf etmiştir. Bu dönemden sonra Cumhurbaşkanı Esad, hem devlet başkanı, hem parti lideri hem de silahlı kuvvetler komutanlığı görevini elinde bulundurmuştur (Mercan, 2016: 110). Hafız Esad, rejimini güçlendirmek ve ülkedeki siyasal örgütlenmeleri denetleyebilmek için, 7 Mart 1971’de Arap Sosyalist Birliği, Baas Partisi’nden ayrılan Sosyalist Birlikçiler, bağımsız sosyalistlerin oluşturduğu Arap Sosyalist Hareketi, komünistler ve Baas Partisi’nin yer aldığı “Ulusal İlerici Cephe”nin kurulmasını teşvik etmiştir. Baas Partisi’nin ağırlıkta olduğu Ulusal İlerici Cephe, partilerin yasal olarak faaliyet gösterdiği tek alan olmuştur. Diğer yandan, Ulusal İlerici Cephe’de yer alan partilerin siyasal faaliyetlerde bulunduğu söylemek mümkün değildir. Örgütlenme hakkı da sadece Baas Partisi üyelerine tanınmıştır. 1973 Anayasası da Baas Partisi öncü parti olarak tanımlamıştır. Cumhurbaşkanı Esad, bu sayede Baas Partisi

aracılığıyla Suriye'deki kurumları denetleme ve muhalif hareketleri bertaraf etme amacına ulaşmıştır. Partiyi denetim altında tutan ise Esad ve Esad yönetiminin iktidar seçkinleri olmuştur (Özkoç, 2008: 159- 161). Suriye'nin tek partili hayatının anayasayla güvence altına alınması yeni kurulan rejimle ilgili fikir vermektedir (Mercan, 2016: 109).

Yeni anayasanın ülke içindeki en tartışma yaratan maddesi, cumhurbaşkanının Müslüman olması şartının kaldırılması olmuştur. Sünni çoğunluk bu maddeyi, laik ve mezhepçi bir yönetim olarak yorumlamıştır. Bu durumun yönetimine sorun çıkarmasını istemeyen Cumhurbaşkanı Esad, daha sonra da Alevilerin Müslüman olduğuna dair fetva almıştır (Cleveland, 2008: 444). İktidarını sağlamlaştırmak için devletin tüm kurumlarını yeniden düzenleyen Cumhurbaşkanı Esad, kurumlara kendi aile fertlerini getirmiştir. Yönetime dâhil olmayı başarabilen Sünni üyeler ise köylü geçmişe sahiptir. Cumhurbaşkanı Esad'ın yeni oluşturduğu elitler sınıfı köylü, işçi ve orta sınıftaki öğretmen ve üniversite öğrencilerinden oluşmaktadır (Seale, 1989: 98).

Cumhurbaşkanı Esad, ekonomiyi de düzenleyen uygulamalara imza atmıştır. Kendi iktidarı öncesi tarıma dayalı ekonomiyi, hizmet, sanayi, ticaret ve petrol sektörlerinde geliştirmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, kendinden öncekiler gibi ekonomide kamu hâkimiyetini korumuştur, fakat diğerleri gibi sıkı bir politika gütmemiştir. Ekonomiyi liberalleştiren Cumhurbaşkanı Esad, özel sektör üzerindeki kısıtlamaları da kaldırmıştır. Fakat Ortadoğu'yu ilgilendiren tüm durumların Suriye ekonomisini de etkilediği düşünüldüğünde bir süre sonra bu politikalar tıkanmıştır ve hükümet kemer sıkmaya yönelik önlemler almıştır. Artan yoksulluk ve adam kayırma da bu durumu körüklemiştir (Cleveland, 2008:446).

Suriye Arap baharı öncesinde de gösterileri kanlı şekilde bastırma geçmişine sahip bir ülke profili çizmiştir. Cumhurbaşkanı Esad'ın en büyük problemlerinden birisi Sünni Müslümanlarla ilgili olmuştur. İktidarını sağlamlaştırdıktan sonra Sünni Müslümanların da devlet kadrolarında işe girmesine izin veren Cumhurbaşkanı Esad, bunu yaparak gelecek tepkileri dindirmeyi ve ulusal bir lider olduğunu göstermek istemiştir. 1970'lerin sonları boyunca muhalif İslamcı cephe saldırılar düzenlemiştir ve Cumhurbaşkanı Esad'ın Alevi kimliğini hatırlatarak, onun kâfir olduğunu vurgulamışlardır. Sünni Müslüman grubun en büyük protesto gösterileri, Cumhurbaşkanı Esad'ın Lübnan'a müdahalede bulunması ve İran ile Irak arasındaki savaşta İran'ı desteklemesiyle başlamıştır (Dağ, 2013: 49). Sünni cephenin yoğun protestolarıyla karşılaşan Cumhurbaşkanı Esad, protestocuları tutuklatmıştır. Protestocular ise, 1980'de Şam'da hükümete ait tesisleri imha etmiştir. Protestoların ilerlemesi ve protestocuların önemli kazanımlar elde etmesi, Cumhurbaşkanı Esad'ın orduyu

dâhil ederek protestoları durdurmasıyla sonuçlanmıştır. Protestocuların bulunduğu kentleri bombalayan ve sivil kayıplara neden olan Cumhurbaşkanı Esad, iki hafta süren saldırılar sonucu amacına ulaşmıştır. Saldırılarda 10 bin kişi öldürülmüştür⁷ (Bağlıoğlu, 2013: 504).

Cumhurbaşkanı Esad ve iktidarının karşılaştığı ikinci önemli tehlike ise, kardeşinden gelmiştir. Rıfat Ali el-Esad, abisinin rahatsızlığından yararlanarak, emrindeki silahlı kuvvetleri Şam ve çevresine yerleştirmiştir. Fakat Cumhurbaşkanı Esad, silahlı kuvvetler arasındaki bu bölünmeyi engellemiş ve kardeşini de ülkeden göndermiştir (NTV, 2012). Cumhurbaşkanı Esad'ın her iki saldırıyı da bertaraf etmesi ordunun sadakati sayesinde olmuştur. Yaşananlar sonrasında Cumhurbaşkanı Esad rejimin baskısını artırmıştır. Doğu Bloku ülkelerinin çökmesi Cumhurbaşkanı Esad'ı ABD ve Mısır'a yaklaştırmıştır. Cumhurbaşkanı Esad, 1990'da Mısır'ı ziyaret etmiş ve 1994 yılında ise barış sürecine katılmak istediğini dillendirmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, 2000 yılı başlarında Başbakan, Başkan Yardımcısı ve Genelkurmay Başkanı gibi iktidarda etkin konumdaki tüm görevlileri değiştirerek içte oluşabilecek muhalefeti dizginlemek istemiş, ancak 10 Haziran 2000 yılında, 69 yaşında ölmüştür (Bağlıoğlu, 2013: 505).

Babası ölünce yerine geçen Beşşar Esad, 2000 yılında yeni cumhurbaşkanı seçilmiştir (Acar, 2013: 130). Seçim sonucu oyların %97'sini alan Beşşar Esad'ın cumhurbaşkanı seçilebilmesi için anayasanın cumhurbaşkanı seçilme yaşı düşürülmüştür. Suriye anayasasına göre, cumhurbaşkanı seçilme yaşı 40'tır. Fakat 2000 referandumundan önce seçilme yaşı Beşşar Esad'ın yaşı olan 34'e indirilmiştir. Bu yaşananla beraber Suriye, başkanlık monarşisi⁸ özelliği kazanmıştır (Tatar ve Altuner, 2016: 184). Cumhurbaşkanı Esad her ne kadar seçimle yönetimi devralmış olsa da, bu yapılan seçimin demokratik ve şeffaf bir seçim olduğunu söylemek imkânsızdır. Hafız Esad'ın yönetimi devraldığı dönemden günümüze kadar geçen sürede yapılan tüm seçimler göstermelik olmuş ve hepsini Baas Partisi kazanmıştır. Baas Partisi her zaman parlamentonun 250 sandalyesinin çoğunluğunu elinde bulundurmıştır. Geri kalan sandalyeler diğer gruplar arasında paylaştırılmıştır. Fakat partili olmayan adayların

⁷ Hama Katliamı: Tarihe Hama Katliamı olarak geçen bu olay, ülkenin en kanlı bastırma eylemlerinden birisi olmuştur. Müslüman Kardeşler'in 1982'de başlattığı ayaklanmanın onbinlerce kişinin öldürülmüştür. Hama'nın tamamıyla temizlemesi istenen Rıfat Esad'e, emrindeki 12.000 askerle birlikte 5.000 kişinin öldürülmesi için yetki verilmiştir. Baskı her geçen gün artırılarak bütün evler içindekilerle birlikte yakılıp yıkılmış; hatta çocuklar, anne ve babalarının gözleri önünde öldürülmüştür. Hama katliamından sonra 800.000 kadar Suriyeli ülkeyi terk etmiştir. 20. yüzyılın en büyük katliamlarından olan Hama katliamındaki ölümlerin 10.000 ve 40.000 arasında olduğu söylenmektedir (Dağ, 2013: 112- 114).

⁸ Monarşi, siyasal gücün bir tek kişinin elinde bulunduğu ve yönetimin genellikle kalıt yoluyla aile bireylerine geçtiği devlet biçimine verilen addır.

büyük çoğunluğu da çıkarları doğrultusunda hükümete yakın duran tüccar, sanayici, avukat ve doktorlardan oluştuğu için muhalefet cephesi sanıldığı kadar güçlü olmamıştır (Muhammed, 2007).

Yurtdışı tecrübesinin oluşu ve babasından daha farklı bir ortamda büyümüş olması dolayısıyla iktidara ilk geldiği zamanlarda yapacağı reformlarla ilgili umut verici davranışlar sergilemiştir (Salık, 2011: 22). Gerçekten de iktidara gelir gelmez sıkıyönetim ve olağanüstü hal yasalarını kaldırmış, genel af, basın, toplantı ve ifade özgürlüğü kapsamında düzenlemeler yapmış, tutukluların serbest bırakılmasını sağlamıştır. Beşşar Esad'ın iktidara gelmesinden sonra ilk aylarından itibaren siyasi ve ekonomik anlamda ufak çaplı da olsa modernizasyon çalışmalarında bulunması halkta olumlu bir beklenti meydana getirmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, karar alıcıları yeni nesilden kişilerden seçmesi, ekonomiyi dünyaya uyumlu hale getirmek adına serbestleştirme çalışmalarında bulunması, özellikle de ülkeye interneti getirmesi halkın Cumhurbaşkanı Esad'a olan güvenini pekiştirmiştir. Bu nedenle bu kısa döneme “Şam Baharı” denmiştir. Ayrıca, muhaliflere uygulanan zulmün sembolü haline gelen Mezze Hapishanesi'ni kapatmış; ülkedeki siyasi mahkûm sayısını da dört binden, binin altına düşürmüştür. Aynı dönemde akademisyenler, yazarlar, gazeteciler, sanatçılar ve iş adamlarından oluşan bir entelektüel sınıfın varlığı ortaya çıkmış, sivil toplum hareketleri, demokratik ve siyasi hak talepleri gündeme getirilmiştir (Şöhret, 2016: 75). Ancak muhalefetin artan reform taleplerinden çekinen Cumhurbaşkanı Esad reformları durdurmuş ve 2001 yılında sıkıyönetim ilan etmiştir (Şahin, 2011: 112). En önemli sorun yeni siyasi partilerin kurulmasına yönelik gelen talep olmuştur. Bu talepleri hoş karşılamayan rejim ve yönetici elitler eski baskıcı uygulamalara geri dönmüştür (Orhan, 2015: 24).

ABD'nin 11 Eylül 2001'de yaşanan saldırılardan sonra demokratik olmayan Ortadoğu ülkelerine karşı tavrı değişmiş, Afganistan ve Irak işgale uğrarken, Suriye'de artan ABD baskısı nedeniyle 29 yıl boyunca asker bulundurduğu Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır (Dinçer ve Coşkun, 2011: 39- 40). İsrail'i ABD'nin yansıması olarak gören Suriye, artan baskılardan sonra İran'a yaklaşmış ve İsrail-Hizbullah Savaşı'nda (2006) İran'ın, Hamas ve Hizbullah'a kendi üzerinden yardım göndermesinde kilit rol oynamıştır. Yaşanan bu durumlar neticesinde batıyla ilişkiler geliştiremeyen Suriye, Rusya, Çin, Hindistan ve İran'la yakınlaşmış ve bu devletlerden destek bulmuştur (Salık, 2011: 22). Cumhurbaşkanı Esad, 2007 yılında yapılan seçimlerde %97.62 oy oranıyla tekrar cumhurbaşkanı seçilmiştir. Fakat bu topluma uzak ve sorunlara cevap veremeyen sistem tıkanma durumuna gelmiştir (Şen, 2013: 59).

Yukarıdaki haritada da görüldüğü gibi, Sünni Araplar ülkenin büyük çoğunluğunu oluşturmaktadır ve ülkeye yayılmış haldedir. Alevi Araplar olan Nusayriler ise Latakia (Lazkiye), Banyas ve Tartus kentlerinde toplanmıştır. Kürtler ise, Afrin'in Raco beldesi, Ayn El Arab (Kobani), Ras Ul Ayn, Kamışlı, Tel Hamis bölgelerine yerleşmişlerdir.

Suriye'de birbirlerine düşman iki kesimi oluşturan Sünniler ve onun karşısında bulunan azınlıklar olan, Nusayri, Dürzi, İsmaili grubunun çatışmaları bu güne kadar devam etmiştir. Sünniler, diğerlerine karşı “ötekileştirici” ve “yargılayıcı” bir tavır takınırken, diğerleri de Sünnilere karşı “intikamcı” davranmışlardır. Azınlık grubu oluşturan Dürziler, Nusayriler ve İsmaililer kendi aralarında şüpheli, güvensiz ve rekabetçidir. Şimdiye kadar yaşanan sorunlar mezheplerin iktidara sahip olma savaşı olmuştur (Şenzeybek, 2013: 490-491).

Ordu ise eski Cumhurbaşkanı Hafız Esad'dan beri Nusayrilerden oluşturulduğu için, ordu içinde oluşacak herhangi bir darbe girişimi de engellenmiş olmaktadır. Bu sayede ordunun rejime desteği her zaman tam olmuş ve Esad rejimi iç savaş boyunca Sünnilerle savaşırken zorlanmamıştır (Nuriyev, 2012).

3.2.3.Suriye'nin Ekonomik Yapısı

Suriye ekonomisi tarım, endüstri ve hizmet sektörlerine dayanmaktadır (CIA, 2018). Suriye'de tarım Gayri Safi Milli Hasıla (GSMH)'nın oldukça büyük bir kısmını oluşturmuştur. 1936–1938 döneminde tarım sektörü yaratılan hâsılanın ortalama olarak yaklaşık %85'ini oluşturmuştur (Küçükbiltekin ve Çeviker, 2011: 5).

Suriye'nin manda yönetimi altında olduğu dönem, Fransızlar ipek, pamuk ve tütün endüstrisine yatırım yapmış, Beyrut limanını, Beyrut-Şam demiryolu ile Şam ve Halep'i bağlayan yolun yapımını üstlenmiş ve taşımacılık faaliyetlerini de kendileri üstlenmiştir (Küçükbiltekin ve Çeviker, 2011: 3). Fransızlardan devralınan ekonominin durumu kötü olduğu için tam bir bağımsızlıktan söz etmek mümkün olmamıştır. Darbelerin yaşandığı bu istikrarsız dönemde ekonomik eşitsizlik en büyük problemlerden biri olmuştur. Tarıma dayalı endüstrileşme denenmiş ve kısmen de olsa başarı elde edilmiştir. Fakat bu durumun daha fazla yatırıma ihtiyaç duyması ve bunu yapacak hükümetin bulunmayışı sorunu tırmandırmıştır (Şöhret, 2016: 87- 88).

1971'de Cumhurbaşkanı Hafız Esad ekonomide kamu hâkimiyetini korumuş fakat bunun yanında özel sektör kısıtlamalarının bir kısmını kaldırmıştır. Bu durum bir süre başarılı olmuş ve 1970'lerde ekonomik patlama yaşanmıştır. Petrol üreten Arap ülkelerden gelen

yardımlar, diğer ülkelerden krediler, kendi petrol gelirleri ekonomiye genişleme imkân tanımıştır. Fakat siyasi durumlar kemer sıkma politikasına neden olmuştur. Liyakatten uzak atamalar, yolsuzluk, rüşvet, lüks düşkünlüğü, tarımsal kadroların bürokratlaşması ekonomik ve siyasal sorunlara neden olmuştur. 1970 ve 1980'lerde pamuk üretimi artsa da gıda üretimi tüketime ayak uyduramamış ve gıda ithalatı başlamıştır (Cleveland, 2008: 445- 446).

2000'lerin başlarında Suriye, kademeli ekonomik liberalleşmeye başlamıştır. Yapısal reformlar, enerji sübvansiyonlarının aşamalı olarak kaldırılması ve vergi rejiminin düzenlenmesi sıkı yönetilen, devlet odaklı düzensizliği çeşitlendirmeyi amaçlamıştır. 2004 yılında, özel bankaların faaliyete geçmesine izin verilmiş ve 2009 yılında borsa yeniden açılmıştır. Suriye, 2001 yılında Dünya Ticaret Örgütü'ne (World Trade Organization/WTO) üye olmayı talep etmiş ve Türkiye ile 2007 yılında serbest ticaret anlaşması imzalamıştır. Yapısal reformların bazıları bankacılığın güçlendirilmesi dâhil Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund/IMF) teknik yardımı ile desteklenmiştir (Gobat ve Kostial, 2016: 3).

2000 yılından 2011 yılına kadarki 11 yıllık süreçte Suriye lirası (SYP) ABD doları (USD) karşısında 45.300-58.500 bandı arasında devam etmiştir. Olayların ilk başladığı tarih olan 15 Mart'ta 1 USD 46.650 SYP etmektedir, tam bir yıl sonra ise 1USD 57.450 SYP olmuştur (Investing, <https://tr.investing.com/currencies/usd-syp-historical-data>).

Dubai Devlet Okulu Wolfensohn Kalkınma Merkezi'nin 2007 yılında yaptığı “Suriye'de Gençlerin Dışlanması: Sosyal, Ekonomik ve Kurumsal Boyutlar” isimli araştırmada 2002'de Suriye'nin işsizlik oranının % 26 olduğunu bildirilmiştir. Bununla birlikte, Suriye'yi farklı kılan, genç işsizlik oranının yaşlı yetişkinler arasındaki orandan altı kat daha fazla olmasıdır. 2002'de işsiz gençler, Suriye'de çalışma yaşındaki işsiz nüfusun % 77'sini oluşturmaktadır. Ayrıca Suriyeli gençler arasında ekonomik faaliyetle ilgili olarak büyük bir cinsiyet ayrımı söz konusudur. Suriye'deki genç kadınların işgücüne katılma olasılığı genç erkeklere kıyasla yarıdan daha azdır (% 30'a karşı% 67) ve neredeyse iki katı kadarı işsizdir (% 39'a karşı% 21) (Kabbani ve Kamel, 2007).

2010 Milenyum Kalkınma Hedefleri (MDGs) ülke raporunda Suriye'ye eğitim de eşitsizlik ve erişim sıkıntılarının giderilmesi, cinsiyet eşitsizliklerinin azaltılması, çocuk ölüm oranlarının düşürülmesi, çocukların aşı kapsamının geliştirilmesi, artan yoksulluk ve açlık oranlarının azaltılması, işsizlik oranlarının azaltılması, çevresel sürdürülebilirliğin sağlanması, kalkınma için küresel bir ortaklık geliştirme önerilerinde bulunulmuştur (MDGs, 2010).

Kuraklığın ülke ekonomisinde büyük bir etkisi olsa da, ekonomik sorunların en büyük nedeni kuraklık olmamıştır. Ülkede kamu-özel işbirliğine dönüştürülmüş bir rantçı düzenin varlığı, işsizlik, kuraklıkla mücadele eden tarım işçisinin ve çiftçinin desteklenmemesi, kırsal kent arasındaki ekonomik uçurumun büyüklüğü Suriye'nin protestolara ve sonrasında iç savaşa giden yolunun kaldırım taşlarını oluşturmuştur (Saleeby, 2012).

3.2.4.Suriye'de İnsan Hakları

Suriye savaş öncesinde insan hakları konusunda uzun yıllar bağımsız kuruluşlar ve uluslararası organizasyonlar tarafından eleştirilmiştir. İnsan Hakları İzleme Örgütü (HRW) 2010 raporu, insan hakları örgütlerinin, kayıt talepleri hükümet tarafından reddedildiği için ülkede resmiyet kazanamadığı bilgisine yer vermiştir (HRW, 2010: 7). Ülke 1963'ten beri olağanüstü halle idare edilmiş ve bu süreçte Suriye yetkilileri azınlıklar, insan hakları savunucuları, gazetecilerden gelen eleştiri ve barışçıl protestoları tutuklamalarla bastırmıştır (Amnesty International, 2009: 2).

Beşşar Esad'ın iktidara geldiği gün yaratıcı düşünme, yapıcı eleştiriye duyulan umutsuz ihtiyaç, şeffaflık ve demokrasi gibi kavramlardan bahsetmesi Suriye halkı için umut olsa da yaşananlar bunların söylemde kaldığını göstermiştir (HRW, 2010). Siyasi olarak sadece Baas partisinin faaliyet gösterdiği bir ülke olan Suriye'de Cumhurbaşkanı Beşşar Esad döneminde de keyfi tutuklamalar olmuş, tutukluların durumu, basın sansürü, muhaliflerin kaybolması ya da öldürülmesi, Kürtlere yönelik ayrımcı politikaları nedeniyle Cumhurbaşkanı Esad rejimi eleştirilmiştir (Black, 2010).

Öte yandan Suriye'de kadınlar da ayrımcılığa maruz kalmıştır. Kadınlar kamusal alanda eşit haklara sahipmiş gibi görünseler de toplumsal olarak ayrıma maruz kalmıştır. Yasalar erkekleri üstün tutmaktadır. Tecavüze uğrayan kadınların olay sonrasında tecavüzcüsüyle evlenmek zorunda kalması, kadınların zina cezasının erkeklerinkinin iki katı olması, boşanma yasalarının erkekler lehine olması, yurtdışına çıkış için eş izni gibi yasalar (HRW, 2005: 488) kadınları sınırlamış ve insan onuruna yakışmayan bir hayat sunmuştur.

Suriye'de 1949 Ceza Kanunu'nun 520. maddesi eşcinseller için 3 yıl hapis cezası öngörmektedir. Ülkede eşcinselliği özendirmediği gerekçesiyle insanlara yönelik keyfi tutuklamalar yapılmıştır (Brocklebank, 2010). Eleştirmenler ve aktivistler milli duyguları zedeleme suçundan tutuklanmış, kadınlara yönelik toplumsal baskı devlet eliyle devam ettirilmiş, Kürtler ayrımcılığa ve kötü muameleye maruz kalmış ve Kürtlere nüfusları kadar kimlik verilmemiştir (HRW, 2010: 555- 561). İnsan Hakları İzleme Örgütü 2010 raporunda

Suriye'nin insan hakları konusunda dünyanın en kötüsü olduğunu bildirmiştir. Cumhurbaşkanı Beşşar Esad rejiminin on yıllık iktidarı boyunca hiçbir şeyin değişmediğini gözler önüne sermiştir.

3.2.5. Suriye'de Arap Baharı'nın İlk Evresi: Toplumsal Gösteriler

Arap Baharı protestolarının küresel ve bölgesel aktörlerin dahil olduğu bir iç savaşa dönüştüğü tek ülke Suriye olmuştur. Bu savaşın taraflarını, demokrasi isteyerek sokağa dökülen halk, onlara karşı şiddet içeren bastırma eylemlerinde bulunan Esad rejimi, olaya müdahil olan terör örgütleri, küresel ve bölgesel aktörler ve etnik gruplar oluşturmaktadır (Ertan ve Dikme, 2016: 136). Bu çatışmalar iç savaşa dönüşürken ülkeyi bir harabe haline getirmiş ve milyonlarca insanı yerlerinden ve hayatlarından etmiştir.

Ortadoğu'yu saran halk hareketleri Suriye'ye de uğramış ve halk, 1963'ten bu yana devam eden olağanüstü halin kaldırılmasını, yargı bağımsızlığının sağlanmasını, Baas partisinin sınırlandırılmasını ve siyasi partiler yasasının düzenlenmesini, gelir dağılımının adil olmasını, yasama, yürütme ve yargının yeniden yapılandırılmasını talep ederek sokağa çıkmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 196).

Protestoların giderek hız kazandığı Suriye'de rejim yaşananların mevcut hoşnutsuzluğun bir yansıması olduğunu değil bir kriz olduğunu düşünmüştür. Hatta yaşananları bölgesel ve küresel güç savaşının ülkeye yansıması olarak değerlendirmiştir (Şen, 2013: 60). Arap Baharı sürecini ülkesine gelene kadar destekleyen Cumhurbaşkanı Esad, protestolar kendine dönünce halkı sakinleştirmek için birkaç reform projesi devreye sokmuştur. Hükümete istifa etme çağrısında bulunduktan sonra Naji Otri hükümetinin istifasını kabul etmiştir. Yeni kurulan hükümete olağanüstü hali hemen kaldırmalarını söylemiş ve 300 bin Kürt'e de kimlik vermiştir. Fakat bunlar sözde kalmış ve bunun yerine yönetimini güçlendirmek için güvenlik güçlerini halka karşı kullanmıştır (Sandıklı ve Semin, 2012: 197).

Suriye'de gösteriler Mart 2011'de, Dera şehrinde dört çocuk tarafından bir okul duvarına yazılan "*Sıra sizde, Doktor (Beşşar Esad için).*" yazısıyla başlamıştır. Sonrasında ise güvenlik güçleri dört çocuğu tutuklamıştır (Tabler, 2018). Gösteriler, 15 Mart 2011'de tutuklu dört çocuğunda dâhil olduğu siyasi tutukluların serbest bırakılması için başlamıştır. Fakat güvenlik güçleri, Dera kentinde toplanan protestoculara ateş açarak şiddet sarmalını başlatmıştır (Macleod, 2011). Güvenlik güçleri, 18 Mart günü eylemlere sert bir şekilde müdahale etmiş ve iki gün süren olaylar sırasında 15 protestocu öldürülmüştür. Ölen

göstericilerin cenaze törenleri esnasında hükümete siyasi tutukluların serbest bırakılması çağrısı yapılmıştır. Hükümet ise, gerginliği azaltmak için tutuklu dört çocuğun serbest bırakılacağını bildirmiştir. 20 Mart'ta ise, çatışmalar hızlanmış ve göstericiler Baas Partisi Genel Merkezi ve adliye binasını ateşe vermiştir. Artan şiddetli çatışmalarda yedi polis memuru ve çok sayıda göstericinin hayatını kaybetmiştir (Kahn, 2011). 25 Mart tarihinden sonra tüm ülkeye yayılan protestolar 12 ilin altısında halkın sokaklara dökülmesine neden olmuştur (Holliday, 2011: 13- 14). Dera'da bir mahalle olan El-Balad'ı kuşatmaya alan güvenlik güçleri şehirlerde elektrik, su ve telefon hatlarını kesmiş, bölgedeki halkın süt ve temel gıda maddelerine erişimi engellemiş, şehirde kilitli olan 15.000 kişiyi kıtlıkla karşı karşıya bırakmıştır ve tüm bunlar yaşanırken ailesine yiyecek götürmeye çalışan bir genç vurulmuştur. Dera'da keyfi tutuklamalar, işkence ve infazlar hakkında konuşan tanıklar rejimin korkuyu yaymak için ölenlerin ve işkenceye maruz kalanların parçalanmış bedenlerini ailelerine geri verdiğini söylemişlerdir (Clanet, 2011).

Suriye genelinde büyük şehirlerde eşzamanlı gösteriler yapılmış; Halep, El-Hassakah (Haseke), Dera, Deir ez-Zor (Deyr el Zor) ve Hama'da toplanan binlerce protestocu ve güvenlik güçleri arasında çatışmalar meydana gelmiştir. Şam'daki gösterilerde protestocuları dağıtmak için gelen güvenlik güçleri bazı cep telefonlarına güvenlik nedeniyle el koymuş ve bazı protestocuları tutuklamıştır (Skibinsky, 2011). Sonraki haftalarda ayaklanma Lazkiye, Banias (Banyas), Humus, Hama'ya ve Şam banliyölerine yayılmıştır.

İç savaşın sembollerinden olan 13 yaşındaki Hamza Ali El-Hatip'in öldürülmesi de Esad rejiminin acımasızlığının kanıtı olmuştur. Politik bir tutum neticesinde değil herkes gidiyor diye gittiği eylem sırasında tutuklanan ve bir ay boyunca haber alınamayan Hamza'nın cansız bedeni 24 Mayıs günü ailesine teslim edilmiştir. Hamza'nın işkenceye uğramış vücudunun video görüntüsü ülkede infial yaratmıştır. Artan tepkiler sonucunda Cumhurbaşkanı Esad olayın soruşturulacağını söylemiş fakat bu söylemi eylemleri durdurmaya yetmemiştir (Milliyet, 2011).

Cumhurbaşkanı Esad ise, yaşananlar için yabancı komplocuları suçlamıştır. Cumhurbaşkanı Esad, gösterilerden iki hafta sonra yaptığı konuşmasında, “*Ülkede reform bahanesi altında kaos var.*” açıklamasını yapmıştır. Yaşanılan sürecin demokratik halk talepleri olmadığını, İsrail'in güçlenmesini isteyen dış güçlerin planı olduğunu ileri sürmüştür. Cumhurbaşkanı Esad dış güçlerle beraber uydu kanallarını da bu komploları yaymakla ve mezhepsel savaşı körüklemekle suçlamıştır. Cumhurbaşkanı Esad ayrıca tüm protestocuların

komplocu olmadığını ve Dera'da hatalar yapıldığını da kabul etmiştir (Marsh ve Chulov, 2011).

7 Nisan'a kadar protestocular ağırlıklı olarak demokratik reformlar, siyasi tutukluların serbest bırakılması, özgürlüklerin artırılması, olağanüstü hal yasasının kaldırılması ve yolsuzluğun sona ermesini talep etmişlerdir. 8 Nisan'dan sonra, gösteri sloganlarındaki vurgu, Esad hükümetini devirme çağrısına doğru kaymıştır. 8 Nisan Cuma günü aynı anda on şehirde protesto gösterileri meydana gelmiştir. 22 Nisan Cuma gününe kadar yirmi şehirde protestolar yapılmıştır. 25 Nisan'da Suriye Ordusu, şehirlere tanklar, piyade gemileri ve toplarla bir dizi büyük ölçekli ölümcül askeri saldırı başlatmıştır. Sivil ölüm sayısı artmış ve bölge sakinleri on bir gün boyunca yiyecek, su, ilaç, telefon ve elektrikten mahrum bırakılmıştır. Rejim uluslararası kınamaların ortasında bazı tavizler vermiş, fakat aynı zamanda protestoların olduğu diğer yerlerde de Dera'daki gibi tepkiler vermesi bazı rejim muhaliflerinin silahlanmasına yol açmıştır (Laub, 2020).

3.2.6. Olayların İç Savaşa Dönüşmesi

Nisan 2011'de ülkedeki olaylar iç savaşa dönüşmüştür. Ordu Dera, Humus, Halep ve Hama gibi şehirleri kuşatmış, Hizbullah rejim yanlısı tavır sergilemiş ve muhalifler de kendi aralarında örgütlenmiştir (Topal, 2015: 118- 119). Cumhurbaşkanı Esad Ağustos 2011'de Hama'da şehir dışında bekleyen orduyu ramazan ayında şehre sokmuştur (Acar, 2013: 132). Olayların başlamasından 7 ay sonra, devam eden çatışmalarda 800 sivilin öldürüldüğü rapor edilmiştir. Dera kentinde ise çatışmalar 220 kişinin ölümüne sebep olmuştur (JP, 2011). Her türlü kanlı bastırmaya rağmen halk eylemlerinden vazgeçmemiş, korku duvarlarını yıkarak surda bir delik açmıştır (Dinçer ve Kutlay, 2012: 2). 41 yıllık Esad ailesi yönetimini devirmeye çalışan protestoculara karşı açılan ateşler Humus bölgesindeki Sünniler üzerinde devam etmiştir (Oweis, 2011).

İç savaşın ilk evresi Temmuz 2011- Nisan 2012'ye kadar geçen süredir. Bu süre zarfında devam eden karşılıklı çatışmalar, 29 Temmuz 2011'de Özgür Suriye Ordusu'nun (ÖSO) kurulmasıyla örgütlü mücadeleye evrilmiştir. Suriye Silahlı Kuvvetleri personelinin oluşan muhalif ordu, Beşşar Esad'ı ve hükümetini iktidardan uzaklaştırmayı amaçlamıştır ve karşılıklı çatışmalar da artmaya devam etmiştir (Holliday, 2011: 7). Cumhurbaşkanı Esad'ın 1 Haziran'da ayaklanmayı bastıracağına dair verdiği sözle beraber çatışmaların şiddeti de artmıştır. Çatışmalar Şam ve Halep'e taşınmıştır. Küresel ve bölgesel aktörlerin savaşa yönelik çözüm yolları konusunda anlaşamamaları devam ederken, savaş nedeniyle binlerce

kişi de hayatını kaybetmeye devam etmiştir (Al Arabiya, 2012). Bu dönem muhalif silahlı grubun toprak kazanımları elde ettiği dönem olmuştur. Suriye’de artan şiddete yeterli uluslararası tepkinin verilmemiş olması ve bunun yanında uluslararası aktörlerin siyasi çıkarlarına yönelik adımlar atması, ülkede yaşanan olayların daha da derinleşmesine neden olmuştur. 2012 yazı ve sonrası muhalifler önemli noktaların kontrollerini ellerine geçirerek, büyük kazanımlar elde etmişlerdir. Temmuz ayında muhalifler, Suriye'nin en büyük şehri Halep’e saldırarak şehrin doğu kesiminde bir dayanak oluşturmuşlardır. Ancak 2013’ün başlarında askeri durum çıkmaza yaklaşmış, muhalifler, teçhizat, silah ve organizasyondaki eksiklikler nedeniyle geri çekilmek zorunda kalmışlardır. Bu arada, zayıflayan hükümet güçleri de büyük kazançlar elde edememiştir. İhtilafli bölgelerde günlük çatışmalar devam etmiş ve sivil ölümleri giderek yükselmiştir (Encyclopaedia Britannica, 2019).

Uluslararası aktörlerin savaşı vekâlet savaşına dönüştürmeleri iç savaşın seyrini değiştiren önemli olaylar olmuştur. Bu dış destekle beraber iç savaşın tarafları keskin bir şekilde ayrılmaya başlamıştır. 2013 yılında Suriye’de kimyasal silah kullanıldığına yönelik ortaya çıkan haberler ise uluslararası bir müdahale çağrılarını tekrar gündeme taşımıştır. Esad hükümeti kimyasal silah kullanıldığını yalanlamış ve bununla ilgili muhalifleri suçlamıştır. Tüm bu tartışmalar sonunda ABD ve Rusya’nın anlaşmasıyla beraber kimyasal silahların imha süreci başlamıştır. 30 Haziran 2014’te tüm silahlar Suriye’den çıkarılmıştır (OPCW, 2013).

2013 sonrası Suriye İç Savaşı’nın dönüm noktalarından birisi İslamcı örgütlenmelerin ortaya çıkması olmuştur. Radikal İslamcı bir örgüt olan El-Nusra (Cebhetü'n-Nusra/ Şam Halkına Destek Cephesi) ortaya çıkmış ve bazı muhalif örgütlenmelerle birleşerek savaşın önemli aktörlerinden birisi olmuştur (Abouzeid, 2014). Uluslararası aktörlerin tüm dikkatini bölgeye çeken en önemli olaysa, El-Nusra cephesinin IŞİD⁹’in çatısı altına girmesi olmuştur. IŞİD’in Suriye’de elde ettiği kazanımlar ve dünyanın farklı yerlerinde yaptığı terörist eylemler, uluslararası aktörlerin dikkatini çekmiş ve aktörler IŞİD’i sona erdirmek için operasyonlar düzenlemişlerdir (Yacoubian, 2020). Bu operasyonlar Rusya’nın Suriye’ye olan ilgisini artırmış ve Rusya, 2015’te Suriye İç Savaşı’na davetle müdahale kavramını kullanarak dâhil olmuştur.

2016 yılı ve sonrası Rusya destekli Esad rejimi, ülkenin önemli kentlerine operasyonlar düzenlemiş ve bu tarihten itibaren savaş hükümet lehine dönmeye başlamıştır.

⁹ O dönem Irak’ta faaliyet gösteren örgüt, Irak İslam Devleti adını almaktadır. IŞİD başlığı altında anlatılmıştır.

IŞİD'in önemli oranda geriletildiği savaşta uluslararası aktörler sahayı terk etmemiştir. Nisan 2017'de İdlib'e bağlı Han Şeyhun'da bir kimyasal silah saldırısı yapıldıktan sonra ABD, Humus yakınlarındaki Şeyrat hava üssünü 59 Tomahawk seyir füzesiyle vurmuştur. Bir yıl sonra, Suriye hükümetinin Duma'da kimyasal silahlar kullanmasının ardından ABD, İngiliz ve Fransız kuvvetleri Şam ve Humus yakınlarındaki kimyasal silah tesislerini hedef alan 100'den fazla saldırı başlatmıştır (Encyclopaedia Britannica, 2019). Bu arada Rusya ise, muhalifleri vurmaya devam etmiş ve 4 çatışmasızlık bölgesinden üçünü hükümet lehine geri almıştır. Ayrıca Türkiye ve Rusya İdlib ve güvenli bir hat oluşturulması konusunda anlaşmaya varmıştır. Türkiye, İdlib'teki radikal ögelerin temizlenmesi için sorumluluk almış, M4 Karayolu'nun kuzeyinde 6 km ve güneyinde 6 km derinliğinde bir güvenli koridor tesis edilmesi kararlaştırılmıştır (Duvar, 2020).

Ülke içinde iç savaşın tarafı olan muhalifler kadar kararsızlar ve rejim destekçileri de bulunmaktadır. Azınlık grupların olaylara dâhil olmak istememiş ve bazen de rejim yanlısı tavır sergilemişlerdir. Rejimi savunan çevreler ise rejimden rant sağlayanlar ve Esad ailesi olmuştur (Şen, 2013: 70). Suriye iç savaşı boyunca Dürziler azınlık olmaları dolayısıyla yaşananlara temkinli yaklaşmışlardır. Çoğunlukla rejimle hareket ediyor olsalar da muhaliflerle doğrudan savaşa girmek yerine işbirliği ve iletişim kaynaklarını tercih etmişlerdir. Sadece kendi yaşadıkları alan olan Suveyda için savaşacaklarını da açıkça ifade etmişlerdir (Orhan, 2016).

Çatışmaların ilerlemesine kadar savaş mezhepsel bir çizgide ilerlememiştir. Ülkenin her kesiminden halk bir araya gelerek hoşnutsuzluklarını dile getirmiştir. Fakat savaşın ilerlemesi, iç ve dış destek sonucu tarafların oluşumu mezhepsel ve etnik kimlik üzerinden ilerlemiştir (Encyclopaedia Britannica, 2019).

İç savaşla beraber iki farklı taraf oluşmuştur¹⁰. Bunlardan ilki Sünni cephe. Bu cepheye destek verenler; ABD, İngiltere gibi batılı devletler ve bölgedeki Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Katar gibi Sünni devletler olmuştur. Diğer cephe ise Şii cephe. Bu cepheye destek verenler ise; Şii teokrasisi ile yönetilen İran'la beraber, nüfusunun çoğunluğu Şii olan Irak ve Lübnan olmuştur. Bu üç devlete Rusya, Çin'in de destek olduğu görülmektedir (Özdemir, 2016: 93). Suriye'de vatandaşlarına bu derece kanlı bastırma

¹⁰ Şii ve Sünni ayrımı mezhepsel bir ayrımdır. Hz. Muhammed'in ölümünden sonra devletin nasıl yönetileceği tartışmaları üzerine ortaya çıkmıştır. Şii Müslümanlar Hz. Ali'nin yönetmesini istemiş, Sünni Müslümanlar ise, sahabe çevresinden seçilmesini istemiştir. Ana tartışma noktası buradan çıkan mezhepsel ayrımın inanç farklılıkları da mevcuttur.

eylemlerinde bulunan rejimin güvendiği bu dış destektir. Esad rejimi için en büyük güvence Rusya'nın hem askeri olarak sahada hem de uluslararası arenada rejim yanlısı taraf takınması olmuştur. Bunun yanında Çin ve Rusya'nın olası bir müdahale kararına veto etme yetkisinin bulunması, İran, Hizbullah ve Hamas'ın desteği, güçlü bir muhalefetin eksikliği, ekonomik ve siyasi sebeplerle diğer uluslararası aktörlerin müdahale yerine yaptırım yolunu seçmesi, Cumhurbaşkanı Esad'ı rahatlatan diğer sebepler olmuştur (Deniz, 2013: 320). Savaşı insani bir drama dönüştüren uluslararası aktörlerin gönderdiği silah ve teçhizatla beraber devlet kaynaklarının devletin vatandaşlarına karşı kullanılması olmuştur (Yılmaz, 2013: 8).

Suriye'deki olaylara ilk tepki Arap Birliği'nden gelmiştir. Arap Birliği ilk olarak 16 Eylül 2011'de muhaliflere karşı güç kullanımının durdurulması, iç savaşın önlenmesi, halkın güvenliğinin sağlanması amacıyla toplanmış ve bir komite oluşturma kararı almıştır. 16 Kasım'da tekrar toplanan heyet Suriye'nin birliğe üyeliğini askıya almıştır (Dönmez, 2016: 202). 26 Aralık 2011'de ise Suriye'ye bir gözlem heyeti göndermişlerdir (Topal, 2015: 119). Arap Birliği ayrıca BM Örgütü'nün bu yaşananlara dikkatini çekmiş ve önleyici önlemler için çalışmalar yapmıştır. Arap Birliği, 12 Şubat 2012'de BM-Arap Ortak Barış Gücü'nü görevlendirmiş ve Suriye'yle diplomatik ilişkilerin durdurulmasını istemiştir (Topal, 2015: 119). AB ve Arap Birliği rejime halka yaptıkları için yaptırım uygularken BMGK Rusya ve Çin'in kararı iki kere üst üste veto etmesi nedeniyle sadece başkanlık açıklaması yapmıştır (Saranti, 2013: 198).

Suriye krizi boyunca muhaliflerin dezavantajlarından birisi medya kullanılarak düşürülmeye çalışıldığı haksız durum olmuştur. Bu yönde ikili yayınlar yapılmış, medya bu konuda yanıltıcı tavırlar sergilemiş, Şam'ın sakin hayat görüntüleri insanlarda şüphe oluşturmuş, rejime karşı kendini savunan halkın güç kullandığı kabul edilmiş ve mezhepsel çatışmalar yaşanmıştır. Tüm bu süreçte halkın devletine karşı savaş açtığı düşündürülmeye çalışılmıştır. Fakat otoriter yönetime karşı kendini savunma hakkını kullanan Suriye halkı Esad'a rağmen özgürlük arayışlarından vazgeçmemiştir (Acar, 2013: 13).

Bir diğer dezavantaj ise rejimin aksine muhaliflerin ellerine geçirdikleri topraklar üzerinden rekabet sorunu yaşamaya başlamaları olmuştur. Bu durum muhalifler arasında ayrışmaya neden olmuş ve savaşta farklı cephe ortaya çıkmıştır. Savaş boyunca çok sayıda muhalif taraf olmasına rağmen temelde 5 farklı cephe açılmıştır. Bu cephe; rejim, Özgür Suriye Ordusu [ÖSO-daha sonra Suriye Milli Ordusu (SMO)], Selefi Gruplar (İslam Cephesi ve İslam Ordusu gibi koalisyonlar), El Kaide Bağlantılı Irak ve Şam İslam Devleti Örgütü

(İŞİD), Kürtler [PYD-daha sonra Suriye Demokratik Güçleri (SDG)]'dir (Orhan,2013). Çalışmanın bundan sonraki kısımlarında bu gruplar incelenecektir.

Harita 2. Suriye’de Son Durum 2020

Kaynak: Congressional Research Service, 2020

Yukarıdaki haritada ise Suriye iç savaşının son durumu gösterilmektedir. 2020 yılının Mayıs ayına ait olan haritada ülke toprakları savaşın üç grubu arasında bölünmüş vaziyettedir¹¹. Ülke topraklarının büyük çoğunluğunun Rusya destekli hükümet tarafından kontrol edildiği görülmektedir. İkinci büyük toprak kazancına sahip grup ise, ABD destekli Suriye Demokratik Güçleri’dir (PYD/SDG). Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) ve Türk Silahlı Kuvvetleri (TSK) tarafından yapılan operasyonlar sonucu Türkiye sınırındaki önemli noktalar ise, ÖSO ve TSK’nın kontrolü altına alınmıştır. Haritada dikkat çeken bir diğer durum ise,

¹¹ Sarı renk Suriye hükümetini, yeşil renk, SDG’yi, mavi renk, Türkiye ve ÖSO’yu, bordo renk, cihatçı HTŞ’yi ve son olarak turuncu renk de Suriyeli muhalifleri temsil etmektedir.

Türkiye ile Rusya arasında 5 Mart 2020'de imzalanan ateşkesle beraber M4 karayolu üzerinde oluşturulan güvenli koridordur. Türkiye'nin terör örgütlerine karşı yaptığı operasyonlar sonucu oluşturulan güvenlik şeridi, Türk-Rus ortak devriyesinin sınırları da diğer dikkat çeken noktalardır.

3.3.SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN SİLAHLI GRUPLARI

3.3.1. Suriye Hükümeti

İç savaşın ana aktörlerinden birisi Suriye Devleti'ni yöneten Esad hükümeti olmuştur. Barışçıl olarak başlayan protestolara karşı sert tepki gösteren Cumhurbaşkanı Esad, iç savaşın derinleşmesinden sorumlu ana aktörlerden bir tanesi konumundadır. Savaşın süresi ve savaşa dahil olan taraflar düşünüldüğünde sadece Suriye Devleti'nin meselesi olmaktan çıkmış bu olaylar zincirinin birden çok sorumlusu bulunmaktadır. Suriye'de yaşanan olaylar şimdiye kadar yaşanan iç savaşlardan farklı ilerlemiştir. Savaşa dâhil olan uluslararası aktörlerin siyasi çıkarlarına yönelik hareketleri de savaşı sona erdirmekten çok uzaktır. Hal böyle olunca dış destekle beraber artan çatışma, daha da derinleşmiş ve bu da sivil kayıpların artmasına neden olmuştur. Suriye hükümeti iç savaşta hem içte hem de dışta destek bulabilmiştir. İç desteğini ordu, Esad ailesi ve çevresi, Baas Partisi destekçisi halk ve ekonomik çevreden almıştır. Dış desteğini ise Rusya, Çin, İran'la beraber Hizbullah'tan almıştır. Esad rejiminin bir diğer avantajı ise muhalifler arasında birlik olmayışıdır.

Cumhurbaşkanı Esad, Ortadoğu ve Kuzey Afrika'yı saran Arap Baharı sürecini olumlu karşılamıştır. Cumhurbaşkanı Esad, Mısır, Tunus ve Yemen'deki protestoların Orta Doğu'da yeni bir çağ başlattığını ve Arap yöneticilerinin halklarının yükselen siyasetine uyum sağlamak için daha fazlasını yapmaları gerektiğini ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, Ortadoğu'da değişime ihtiyaç olduğunu ifade ederken yaşanan süreci de olumlu değerlendirmiştir. Protestoların Suriye'yi etkilemeyeceğini ifade eden Cumhurbaşkanı Esad, Suriye'nin istikrarlı olduğunu vurgulamıştır. Cumhurbaşkanı Esad, uluslararası arenadaki muhalif duruşunun halk tarafından desteklendiğini ve ülkenin büyük sorunlarının olmadığını dile getirmiştir (Solomon ve Mill, 2011).

Protestoların Suriye'ye de sıçramasıyla beraber halk, yönetimden duydukları rahatsızlığı dile getirmek için sokağa çıkmıştır. Protestocuların, 1963 tarihinden beri ülkede uygulanan olağanüstü halin kaldırılması, hükümet kurumlarının sivilleştirilmesi, güvenlik birimlerinin görev alanlarının yeniden tanımlanması, yasama, yürütme ve yargı organlarının yapılandırılması ve yargının bağımsızlaştırılması, bireysel hakların tanımlanması ve ülkedeki

gelir dağılımında adaletin tesis edilmesi, siyasi partiler yasasında değişiklik yapılması ve iktidardaki Baas Partisi'nin gücünün sınırlandırılması talepleri karşısında Esad hükümeti bazı reformlar yapmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Esad devlet başkanı olarak yeni kurulan hükümetten ülkede 48 yıldan beri uygulanan “olağanüstü hal” durumunun bir hafta içinde kaldırılmasını talep etmiş ve bu istek yeni hükümet tarafından yerine getirilmiştir. Ancak Cumhurbaşkanı Esad bir taraftan sınırlı olsa muhaliflerin isteklerini yerine getirirken, diğer taraftan da iktidarının devamını sağlayacak tedbirlere yönelmiş ve protestolara şiddetle karşı koymuştur. Adil ve serbest seçimler için söz vermesine rağmen 2028 yılına kadar iktidarda kalmasını anayasayla garanti altına almıştır (Şöhret, 2016: 78).

Esad hükümetinin protestolara yönelik ilk düşüncesi yaşananların bir halk hareketlenmesi olmadığı yönünde olmuştur. Cumhurbaşkanı Esad, yaptığı açıklamalarda genel olarak muhalefeti El Kaide kalıbındaki Sünni İslamcı aşırılıkçılar ve Suriye'ye karşı yabancı komplolara katılanlar olarak tanımlamıştır (Encyclopaedia Britannica, 2019).

Gösterilerin ilk başladığı dönem halka reform sözü veren Suriye hükümeti, ordunun desteğiyle beraber ayaklanmaları sert şekilde bastırma yolunu seçmiştir. Rejim, orduyu belirli cephe hatlarından çekerek, piyade ihtiyaçlarını özel milislere devrettikten sonra sosyal, politik ve yerel topluluk tabanını güçlendirmeyi başarmıştır. Paralel emir komuta zinciri, rejimin stratejisini çatışmanın hızla değişen dinamiklerini yansıtabilecek şekilde uyarlamasına, sadık paramiliter güçler üzerindeki otoritesini güvence altına almasına ve kilit bölgelerde kendisini sağlamlaştırmasına olanak tanımıştır. Ordu aynı zamanda hükümetin destekçileri, Rusya ve İran için çok önemli bir yardım kanalı görevi görmüştür. Milisler rejimin piyade ihtiyaçlarının çoğunu karşılamış olsa da ordu, hava kuvvetleri ve ağır silahların kullanımı üzerindeki kontrolünü sürdürmüştür. Sonuç olarak, Esad rejiminin ulusal birliğin sembolü olarak imajının güçlenmesiyle, kayıp ve kaçakların sayısı düşürmüştür (Khaddour, 2016).

Esad ailesine sadık olmasıyla bilinen Suriye ordusu, cephanesinde çok çeşitli karadan ve havaya ateşlenen füzeler bulundurduğu gibi, büyük bir hava kuvvetine sahiptir. Suriye, gerekli tüm donanımını Rusya'dan sağlamıştır. Suriye hava savunma kuvvetleri tugay ve altı karadan havaya füze sisteminden oluşmaktadır (Gökmen, 2012). Ordunun güçlü bir ekonomik sınıf haline gelmesi, yolsuzluk, rüşvet ve adam kayırmaları doğurmuştur. Cumhurbaşkanı Esad'ın ordu mensuplarına yönelik ayrıcalıklar sunması da bu kesimin hükümete olan bağlılığını daha da artırmıştır (Khaddour, 2016).

Ordunun Esad rejimine olan desteği, babası Hafız Esad'ın ordusu, Nusayri kökenli askerlerle donatmasıyla başlamıştır. Bu durumun sonucunda Suriye ordusu %90'ı Nusayrilerden oluşan bir yapı haline gelmiştir. Ordudan ayrılan ve ÖSO'yu kuran subayların da ayrılmasıyla beraber, ordunu hâkimiyet sahası daralmış ve sadece Cumhurbaşkanı Esad'ın ve askeri komutaya yakın olan bölgelerin savunması yapılmış, diğer bölgeler yavaş yavaş gözden çıkarılmıştır (Tatar ve Altuner, 2016: 187, 189). Rusya ve İran'dan gelen yardımlar Esad rejimi için tampon niteliği taşımışsa da, Cumhurbaşkanı Esad en büyük kazancını Rusya'nın savaşa doğrudan dâhil olmasıyla elde etmiştir¹².

Kendi ülkesinin vatandaşlarına karşı saldırıda bulunduğunu kabul etmeyen ve yaşananlar dış güçlerin komplosu ve terörist eylemler olarak tanımlayan Cumhurbaşkanı Esad'ın konuya ilişkin açıklamaları şu şekildedir:

Cumhurbaşkanı Esad, Temmuz 2012'de Alman gazeteci Jürgen Todenhöfer ile yaptığı röportajda, ABD'nin, Batı'nın ve bölgesel aktörlerin siyasi ve askeri desteğini alan isyancıların terörist olduğunu ileri sürmüştür. ABD, Suudi Arabistan ve Türkiye'yi bu yardımlar konusunda suçlayan Cumhurbaşkanı Esad, bu ülkelerin Suriye'yi istikrarsızlaştırdıklarını ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Esad ayrıca, sivil kayıpların hepsinin terörist isyancılar tarafından öldürüldüğünü belirtmiştir (Flade ve Krauel, 2012).

Cumhurbaşkanı Esad, 3 Haziran 2012 tarihinde parlamentoda yaptığı konuşmada, hükümeti tarafından uygulanan siyasi reformları savunmuş ve ülkedeki şiddetten teröristleri ve yabancı güçleri sorumlu tutmaya devam etmiştir. Terörle mücadele konusunda kararlı olduklarını dile getiren Cumhurbaşkanı Esad, yaşananların mezhepsel çekişme ekme girişimi olduğunu belirtmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, yaşananları değerlendirirken: *"Bu kriz bir iç kriz değil. İç unsurların yürüttüğü bir dış savaştır."* ifadelerini kullanmıştır (Aljazeera, 2012).

Cumhurbaşkanı Esad, Kasım 2012'de Russia Today gazetesiyle yaptığı röportajda ise, düşmanın *terörizm ve istikrarsızlık* olduğunu ifade etmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, konuşmasında: *"Sorun benim kalmam ya da gitmem değil, her zaman bir düşman vardı; komünizm, İslam. Yeni bir düşman yaratmaya çalıştılar, bu yüzden gitmemi istiyorlar."* ifadelerini kullanarak yaşananların Batı'nın komplosu olduğunu ileri sürmüştür (RT, 2012).

Cumhurbaşkanı Esad, verdiği tüm röportajlarda ve yaptığı tüm açıklamalarda, isyancıların hepsinin yabancı teröristler olduğunu ifade etmiştir. Tüm bu isyancı grubu

¹² Rusya'nın Suriye İç Savaşı'na dahil oluşu sonraki bölümde incelenmiştir.

ülkedeki tüm sivil kayıpların sorumlusu tutan Cumhurbaşkanı Esad, ABD, Batı ve bölgesel aktörlerin bazılarını teröristleri finanse etmekle suçlamıştır. Ülkeyi bölmeye yönelik bu hareketleri bastırmayı görevi kabul eden Cumhurbaşkanı Esad, yaşananların tarafı olduğunu fakat sorumlusu olmadığını iddia etmiştir.

3.3.2. Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)

İç savaşın en önemli silahlı çatışma gruplarından birisi olan İŞİD, hem bölgesel hem de küresel bir soruna dönüşmüştür. Gösterilerin, karşılıklı çatışmaya dönüştüğü Suriye’de, ılımlı muhalefet için en önemli sorun silah tedariki olmuştur. Muhaliflerin, ordudan ayrılan askerlerin beraberlerinde getirdikleri silahlar ve kazanılan çatışma bölgelerindeki elde edilen silahlar dışında önemli bir silah gücü bulunmamaktadır. Uluslararası aktörlerin ılımlı muhalifleri desteklemek konusundaki tereddütleri, selefi cihatçı örgütlerin ortaya çıkmasına ve taraftar toplamasına neden olmuştur. Selefi cihatçı örgütler savaşmak için gerekli teçhizatı topladıkça, rejim ve bu örgütler arasında kalan ılımlı muhaliflerden bu örgütlenmelere doğru kayma yaşanmıştır. Tam da böyle bir ortamda El-Kaide örgütünün uzantısı olan Jabhat al-Nusra (El-Nusra Cephesi/ Büyük Suriye Sakinlerine Yardım Cephesi) Suriye’deki ilk kanlı eylemini gerçekleştirmiştir. Daha sonra bu örgüt Irak İslam Devleti olarak bilinen (İİD) örgütün Suriye kolu ilan edilmiş ve sonrasında da küresel bir sorun haline gelen İŞİD Suriye İç Savaşı’nın doğrudan bir tarafı olmuştur.

İŞİD terör örgütünün ideolojisinin temelinde cihat¹³ anlayışı vardır. Sovyetler Birliği’nin Afganistan müdahalesi güçlenen selefi cihatçı örgütlenmenin başlangıcını oluşturmuştur. Afganistan hükümetinin daveti üzerine cihatçılarla mücadele için ülkeye gelen Sovyetler Birliği, dokuz yıl sonra 1989’da ülkeden ayrılmıştır. Bu müdahale hem Sovyetler Birliği açısından hem de sonrasında küresel bir sorun haline gelecek cihatçı terörün ortaya çıkışı açısından önem arz etmiştir. Afganistan’da Sovyetler Birliği’yle mücadelede bulunan örgütün adı El-Kaide’dir. ABD tarafından Sovyetler Birliği’ne karşı desteklenen El-Kaide bunun sonucunda büyük bir güç elde etmiştir. Bu gücü sayesinde de 2001 yılında ABD’ye bir terör saldırısı düzenlemiştir. ABD’nin bu saldırı sonucu Afganistan müdahalesi ise İŞİD’in kurulmasına neden olan olay olmuştur. ABD’nin Afganistan müdahalesi sırasında Irak’a geçen Ebu Mus’ab ez-Zerkavi’nin burada kısa süre kaldıktan sonra (Polat, 2016: 212) 2003 yılında “*Cemaatü’t-Tevhid ve’l Cihad*” adıyla kurduğu örgüt bu güne kadar gelmiştir (Bozan, 2016: 13).

¹³ Din uğruna yapılan savaş (TDK).

Küresel bir sorun haline gelen IŞİD'in ortaya çıkmasının en büyük nedenlerinden biri ABD'nin Irak'a açtığı savaş¹⁴ ve onun getirdikleri olmuştur. Ülkede uzun süreli istikrarsızlığın kapısını aralayan bu işgal, ortaya çıkan otorite boşluğunu doldurmak isteyen örgütlere yaramıştır. (Luizard, 2018: 9- 10). Özellikle ABD'nin Irak ordusunu dağıtması örgütün savaşçı toplamasını hızlandırmıştır. Ordudan ayrılan ve işsiz kalan askerler IŞİD'i oluşturan ilk savaşçılar olmuştur (Bozan, 2016: 13).

Yaygın kullanımıyla Irak ve Şam İslam Devleti olarak bilinen ve kısaltması IŞİD olan örgütün Arapça adı “*Ad-Davla Al-Islāmiyya fi al-'Irāq wa-sh-Shām*”dır. Örgüt kuruluş aşamasından itibaren farklı isimler kullanmıştır. 2003 yılında “*Cemaatü't-Tevhid ve'l Cihad*” adıyla kurulan örgüt, 2004 yılında Zerkavi'nin El-Kaide'ye biat etmesiyle beraber “*Tanzim el-Kaide fi Bilad er-Rafideyn (İki Nehir Arası El Kaide/Irak-Mezopotamya El Kaidesi)*” adını almıştır (Aksoy, 2016b: 30). 2006 Ocak ayında birkaç küçük grupla birleşerek “*Mücahidin Şûra Konseyi*” ismini almış ve 2006 Ekim ayında ismini “*Irak İslam Devleti (İİD)*” olarak değiştirmiştir. 8 Nisan 2013'te “*Irak ve Şam İslam Devleti (IŞİD)*” adını almıştır. Yabancı kaynaklarda Şam'ın tüm Suriye'yi ifade ettiğinden yola çıkarak “*Islamic State of Iraq and Al-Sham (ISIS)*”, ve Fransızların adlandırması olan Levant kullanılarak “*Islamic State of Iraq and Levant (ISIL)*” isimleri verilmiştir¹⁵. Türkiye ise, örgütün faaliyetlerinin İslam dini ile bağdaşmadığını ve Batı'nın islamafobik yaklaşımını şiddetlendirdiğini ifade ederek örgütün Arapça ismi olan “*Ad Davla al-İslamiya fil-'Irak ve eş-Şam (Daesh / DEAŞ)*” ifadesini kullanmıştır (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 25). Bu çalışmada en genel kullanımı olan IŞİD ismi kullanılacaktır.

El Kaide liderliği Müslümanları Amerikan işgalcileriyle savaşmak için Irak'a gitmeye çağırırken, Zarkavi Irak'taki İslamcı teröristlerin varsayılan lideri olmuş ve yabancı savaşçılar ağını Irak'ın Sünni Üçgeni'nde yoğunlaştırmıştır. Cemaatü't-Tevhid ve'l Cihad, Amerikan ve koalisyon güçlerini sınır dışı etmeye ve operasyonlarıyla hükümet geçişini kesintiye uğratmaya çalışarak isyana katkıda bulunmuştur. Cemaatü't-Tevhid ve'l Cihad, yardım görevlileri ve Iraklılar da dâhil olmak üzere savaşçı olmayanlara yönelik şiddet içeren taktikleri ve saldırıları nedeniyle kısa sürede ün kazanmıştır. Cemaatü't-Tevhid ve'l Cihad, sivilleri öldüren intihar bombalamaları gerçekleştirirken, diğer isyancı gruplar Amerikan ve

¹⁴ ABD'nin Irak'ın kitle imha silahlarına sahip olduğu ve bu silahların koalisyon ülkeleri başta olmak üzere birçok ülkenin güvenliğini ciddi şekilde tehdit ettiği gerekçesiyle ve Irak'a karşı savaş açmıştır. Fakat savaş sonrasında Irak'ta bahsi geçen kitle imha silahları bulunamamıştır.

¹⁵ Levant; Suriye, Ürdün, Lübnan, İsrail ve Filistin'i kapsayan alana verilmiş addır.

koalisyon güçlerini hedef alan gerilla saldırıları gerçekleştirmiştir. Örgüt mezhep çatışmasını kışkırtmak ve işgali ve hükümet geçişini zorlaştırmak için Şii hedeflerine rutin olarak saldırılar düzenlemiştir. Cemaatü't-Tevhid ve'l Cihad, internette yayınladığı kafa kesme olaylarının korkunç videolarının yanı sıra suikastlarla da uluslararası dikkatleri üzerine çekmiştir (Stout, 2014).

Zerkavi'nin El Kaide lideri Usame bin Muhammed bin Avad bin Ladin tarafından tanınıp, El Kaide'nin Irak temsilcisi olarak atanmasından sonraki süreçte örgüt "Irak El Kaidesi" (IEK) olarak anılmıştır. Örgüt bu dönemde ABD'ye karşı eylemlerinde başarı sağlamış ve taraftar toplamıştır (Aksoy, 2016b: 30). Başlangıçta Irak'taki birçok Sünni, örgütü Amerikan ve koalisyon güçlerini Irak'tan sürme ve Şii güçlerinin hükümeti ele geçirmesini önleme hedefleri nedeniyle İİD'ye sempati duymuştur. Ancak, İİD'nin aşırı taktikleri potansiyel destekçileri yabancılaştırmıştır. Sünniler de dâhil olmak üzere birçok Iraklı, İİD'nin İslam'ı radikalleştirerek, intihar bombalamalarını ve suikastlar gibi diğer şiddetli saldırıları kullanmasına karşı çıkmıştır. Örgüt eylemlerini onaylamayan Sünni Müslümanları da öldürerek, yarattığı korku ağını genişletmiştir (Cochrane ve Fuller, 2016).

Zerkavi'nin ABD tarafından öldürülmesinden sonra örgütün lideri olan Ebu Hamza el-Muhacir 2006 yılında örgüte, Mücahidler Şura Konseyi'ne, Sahabelerin Askerleri (Cund El-Sahaba), Fatihler Ordusu (Ceş El-Fatihin), Muzaffer Mezhep Ordusu (Ceş El-Taife El-Mansura) gibi örgütleri de dâhil etmiştir. Ayrıca 2006 yılında ise "Hilf el Mutayyibin" isimli bir örgüt kurulmuştur. Bu birleşmelerle beraber Irak İslam Devleti (İİD) ilan edilmiştir. Örgütün başına ise Ebu Ömer el-Bağdadi getirilmiştir (Polat, 2016: 214).

İİD giderek güçlenmesi üzerine Irak'taki tavrını değiştiren ABD, Sünni grupların içerisinde bulunduğu Sahva (Uyanış) örgütünü kurmuştur. Örgüt kısa sürede taraftar toplamış ve İİD'ye büyük kayıplar verdirmiştir (Polat, 2016: 215). 2008'in başlarında, koalisyon ve Irak güvenlik güçleri 2.400 IEK üyesini öldürmüş ve 8800'ünü esir almıştır. 2009 baharında ABD, İİD ile savaşmaları için yaklaşık 100.000 yerel Sünniye kaynak sağlamıştır. Yerel savaşçılar İİD üyelerine suikast düzenlemiştir. Haziran 2010'da İİD'nin 42 liderinden 36'sı öldürülmüştür. Bu büyük kayıplar İİD'nin gerilemesine neden olmuştur (Stanford University, 2019: 5- 6). Son olarak ise, Ebu Ömer El Bağdadi, 18 Nisan 2010'da ortak bir ABD-Irak baskınında öldürülmüş ve yerine Ebu Bekir El Bağdadi geçmiştir. İİD'in mağlup edildiğinden emin olan ABD kuvvetleri 2011 yılında Sahva hareketini geri çekmeye başlamıştır. Fakat İİD,

bu tarihten itibaren toparlanmış ve ülke altyapısını ve sivilleri hedef alan eylemler düzenlemiştir (Hashim, 2014: 7).

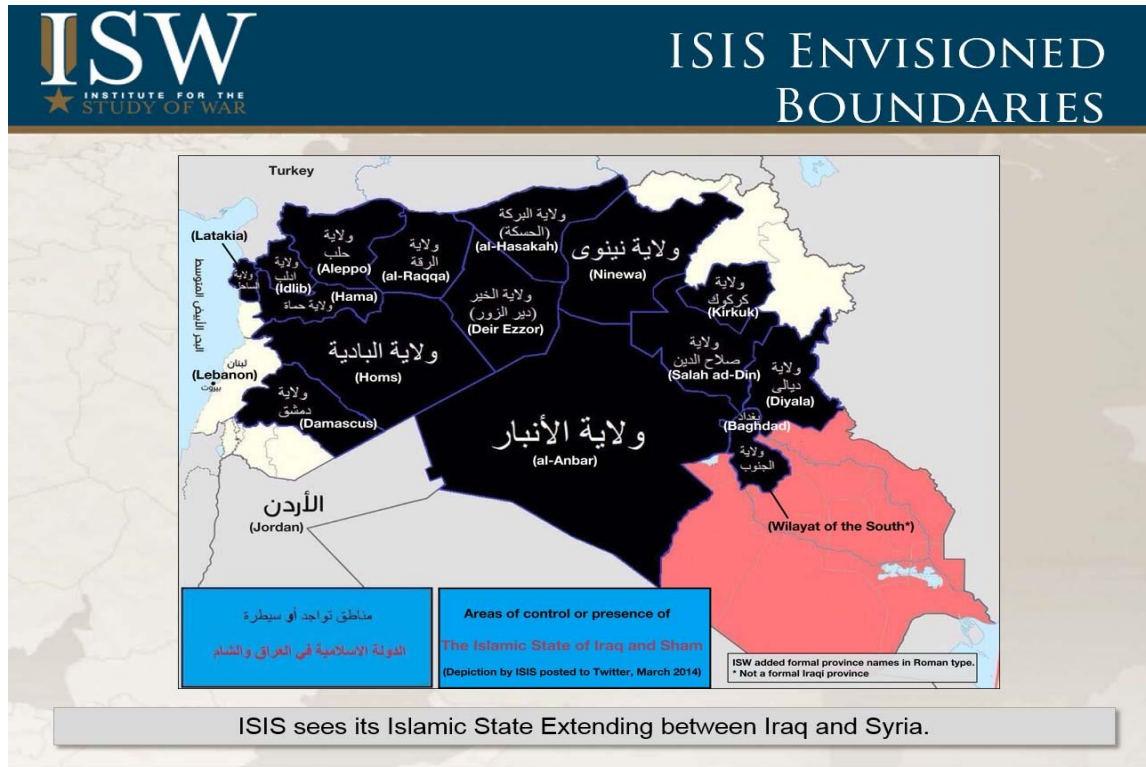
Hükümetin Sünni toplulukları dışlaması ve güvenlik başarısızlıkları, İİD'nin yeniden öne çıkmasını hızlandırmıştır. Örgütün 2012 ve 2013 yılında gerçekleştirdiği kanlı eylemler, yeniden taraftar toplamalarını sağlamıştır. Irak hükümetinin Sünnileri dışlaması ve güvenlik güçlerinin başarısızlığı yaşananları hızlandırmıştır. Bu iki yılda gerçekleştirilen eylemler çok sayıda kayba neden olmuştur. Örgüt bu arada hükümet hapisanelerini bombalayarak, taraftarlarını hapisten çıkarmış ve güvenlik güçlerini hedef alan operasyonlar da düzenlemiştir. İç savaş, artan istikrarsızlık, otorite boşluğu ve mevcut iktidarların bu boşluğu dolduramayışı İİD'i otonom güçlerden biri haline getirmiştir. Hızla taraftar kazanan İİD son olarak Musul'u işgal edince, örgüt lideri Ebu Bekir El Bağdadi 29 Haziran 2014'de yayınladığı bir videoda İİD'i İslam Devleti (İD) olarak ilan etmiş ve kendisinin de bu devletin halifesi olduğunu söylemiştir. Konuşmasında ayrıca Sykes-Picot'a ve onun görünmez sınırlarına bu yeni devletle son verdiğini ifade etmiştir (Luizard, 2018: 19). Örgütün yükselişi ve küresel bir sorun haline gelişi Suriye iç savaşına müdahil olmasıyla olmuştur (Çalhan, 2016: 51). IŞİD, Suriye, Irak, Filistin ve Ürdün'ü kaplayan bölgede Sünni bir İslam devleti kurmak istemiştir (Vatandaş, 2015: 1).

IŞİD'i diğer terör örgütlerinden ayıran en önemli fark ise, hilafet hedefini kendi ideolojileriyle yayma düşüncesine sahip olmaları olmuştur. Egemen bir yönetici, bir ordu ve para bile basabilen bir devlet fikri IŞİD'i farklı kılan durumlar olmuştur (Luizard, 2018: 21). Örgüt Sünnilerin karşılaştığı adaletsizliklere karşı mücadele etme söylemiyle hareket etmiştir. Örgüt, askeri gücünü ve silahlarını Irak ordusundan almıştır.

Örgütün 20.000 ila 30.000 arası militanının olduğu düşünülmektedir (Vatandaş,2015:1). Örgüt silahlarının küçük bir kısmını Irak ve Suriye'deki ordudan temin etmekle beraber silah kaçakçılığı yaparak da silah kazanmıştır. Dünyanın en iyi finanse edilen örgütü olan IŞİD'in o dönem 2.4 milyar dolar servete sahip olduğu düşünülmektedir (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 15- 17). IŞİD'e katılan yabancıların sayısı da giderek artmaya devam etmiştir. Uluslararası Radikalleşme ve Siyasi Şiddet Araştırma Merkezi (The International Centre for the Study of Radicalisation and Political Violence /ICSR)'nin son tahminine göre örgüte katılan toplam yabancı sayısı 20.000'i aşmıştır ve bunların yaklaşık beşte biri Batı Avrupa ülkelerinin vatandaşlarından oluşmaktadır. En büyük Avrupa ülkeleri olan Fransa, İngiltere ve Almanya bu örgüte vatandaşlarını kaybeden ülkeler olmuştur. Nüfus büyüklüğüne

göre, en fazla etkilenen ülkeler ise Belçika, Danimarka ve İsveç olmuştur. Sayılar şu şekildedir; Fransa:1200, Almanya:500-600, İngiltere:500-600, Belçika:440, İsveç:150-180 olarak gözlemlenmektedir. (Neumann, 2015).

Diğer terör örgütlerinden farklı olarak, halifelik ilanı, coğrafyaya yayılımı, belirli bir toprak talebi, yerelde bölgesel ve daha sonra da tüm küreye yayılan riski, eş zamanlı ve kademeli savaş stratejisi sayesinde taraftar ve mürit toplamayı başarmıştır. Dini bir söylemle hareket eden IŞİD 3 ana coğrafi halktan bahsetmiştir. Bunlardan ilki iç coğrafi halka olan Suriye ve Irak, ikincisi; yakın çevre; Ortadoğu ve Kuzey Afrika ve son olarak uzak dış çevre ise; Avrupa, Amerika ve Asya'dan oluşmaktadır (Yeşiltaş, 2013: 62- 64).

Harita 3. IŞİD'in Suriye ve Irak'ta Ulaşmayı Hedeflediği Topraklar

Kaynak; Institute for the Study of War, 2014

Yukarıdaki haritada örgütün Suriye ve Irak'taki hedeflediği topraklar görülmektedir. Büyük bir İslam Devleti hayali kuran IŞİD, iki ülkenin tamamını ele geçirmeyi hedeflemiştir.

Suriye içerisinde devam eden iç savaşın ortaya çıkardığı bir sonuç olan istikrarsızlık, ülkeyi sefeli cihatçı gruplara açmıştır ve bu durum da Suriye meselesinin küresel bir öneme kavuşturmuştur (Yalçınkaya, 2017: s.s.y). İİD, sahip olduğu insan kaynağı, finansal güç, ideolojik bağlılık, savaş tecrübesi gibi faktörler sayesinde Suriye'de rejimin kontrolünü kaybettiği alanlarda öne çıkmış ve yine bu sayede Suriye'nin kuzeyinde önemli noktalar elde

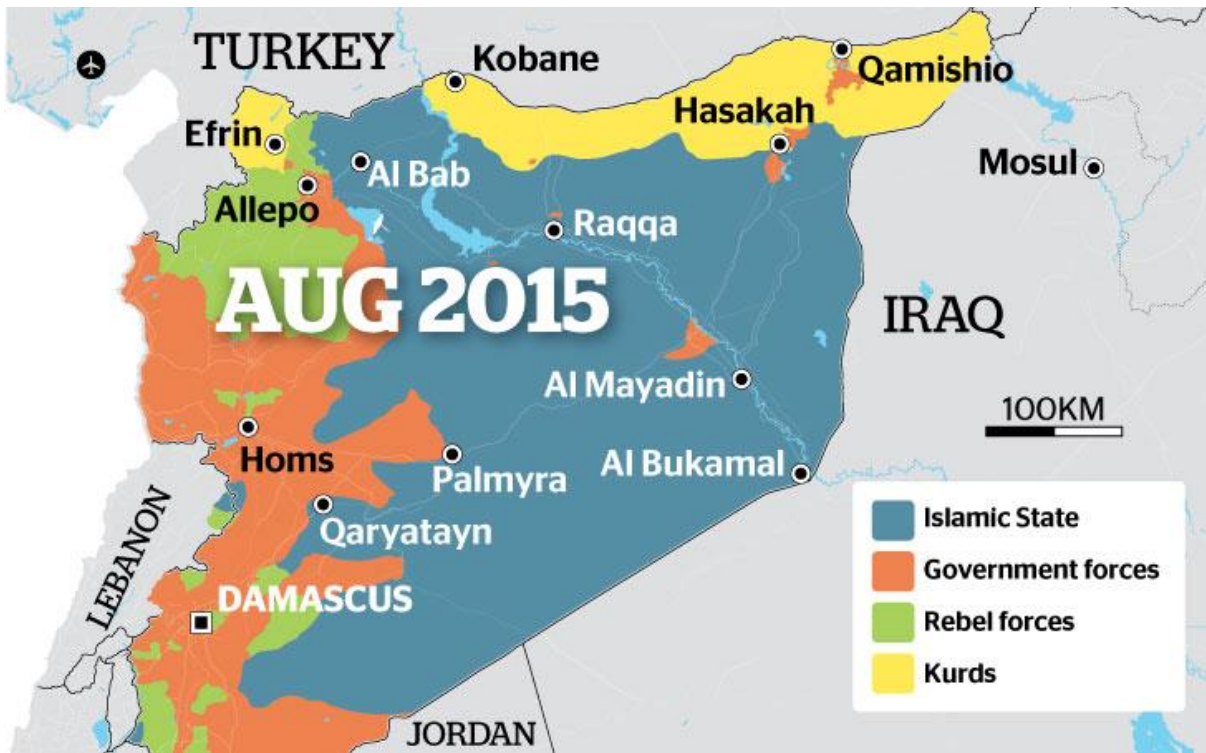
etmiştir. Suriye’de bu derece başarılı olmasının en önemli nedeni organize olmaları ve savaş tecrübelerinin bulunmasıdır (Polat, 2016: 216).

El-Bağdadi Ebu Muhammed El-Cevlani isimli komutanını Irak sınırındaki köyleri işgal için görevlendirmesi İİD’i Suriye iç savaşına dâhil etmiştir. Kısa sürede büyük başarılar elde eden El-Cevlani burada El-Nusra) örgütünü kurmuştur. Örgüt, Suudi Arabistan ve Körfez ülkeleri tarafından desteklenmiştir (Rajkowska, 2017: 5). 2013 yılında İİD lideri El Bağdadi El-Nusra’nın İİD’nin uzantısı olduğunu duyurmuştur. Bu duyurudan sonra El-Nusra’yla birleştiklerini söyleyip Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)’in kurulduğunu ilan etmiştir. Hem El Nusra liderliği hem de El Kaide’nin yeni lideri Eymen ez-Zevahiri birleşmeye itiraz etmiştir. Zevahiri, İŞİD’in operasyonlarını Irak ile sınırlaması gerektiğini emretmesine rağmen, Bağdadi, Zevahiri’nin açıklamasını alenen reddetmiş ve İŞİD, diğer İslamcı gruplarla çatışarak ve ek toprak alarak Suriye’de faaliyetlerine devam etmiştir. El-Kaide ve El-Nusra liderlerinin durumu reddetmesine rağmen, El-Nusra içindeki savaşçılar İŞİD’e katılarak bu oluşumu desteklemiştir (Vatandaş, 2015: 7). Kendini bir devlet, diğer oluşumları ise örgüt ya da cemaat olarak niteleyen İŞİD bölgede bulunan örgütlerden kendine biat etmelerini talep etmiştir (Polat, 2016: 217). El Kaide ise, 3 Şubat 2014’te İŞİD ile olan bağlantısının koptuğunu duyurmuştur (LoGaglio, 2014: 129).

İŞİD, 2014 yılında Kuzey ve Orta Irak ve Kuzey Suriye boyunca yayılmış ve büyük kazanımlar elde etmiştir (Prashad, 2017: 92). İŞİD 2014 yılından itibaren ÖSO unsurları, İslami Cephe, Mücahitler Ordusu, El Nusra ve YPG (Halk Savunma Birlikleri- PYD’nin silahlı kanadı) ile kuzey Suriye’de savaşmaya başlamıştır. Bu açıdan bakıldığında İŞİD’in ilk olarak Suriye rejimiyle değil muhaliflerle savaştığı iddia edilmiştir. Rejimin de aynı şekilde rejimde bu süre boyunca İŞİD’e karşı saldırı düzenlenmemiş olması bu iddiaları güçlendirmiştir (Acun, 2014: 4). Bu durum Cumhurbaşkanı Esad’ın iki cephede savaş yaratmak için İŞİD’i stratejik olarak kullandığı şeklinde yorumları beraberinde getirmiştir (Stanford University, 2019: 7). İŞİD, daha sonra ana hedefine ulaşmak için rejime yönelmiş ve arzuladığı genişleme alanına kavuşmaya planlamıştır (Aksoy, 2016b: 35- 36). Palmira, Deyr el Zor, Halep, Haseke’de çatıştığı rejimden Rakka, Cerablus, Azez, El Bab, Menbiç ve Tel Abyad’ı alarak genişlemesini sürdürmüştür (Baczko vd, 2018: 234). Ele geçirdikleri Rakka’ı de facto merkez ilan etmiş ve 17 Mart 2014’te de Halep’i ele geçirmiştir (Taşdemir, 2015: 60). Ultra radikal bir grup olan İŞİD halifelik ilan etmiş ve adını da İslam Devleti olarak değiştirmiştir (University of Birmingham). Tüm gerçek Müslümanları cihata davet etmiştir ve

bu davete cevap veren aşırı gruplar hem bölgede hem de dünyada çeşitli terörist eylemlerde bulunmuşlardır (Yalçınkaya, 2017: s.s.y).

Rakka ve Deyr el Zor'u kontrol altına alan örgüt (Semin, 2015: 3) bu iki noktadaki iki petrol rafinesi ve 7 petrol sahasını ele geçirmiş ve buralardan toplamda 60.000 varil civarında petrol elde etmiştir. Bu kazanımları sayesinde Suriye petrolünün %60'ından fazlası ve önemli doğalgaz alanlarını elinde bulundurmıştır (Bektaş ve Gündoğdu, 2019: 46). Bazı elektrik ve su tesislerini de elinde bulunduran örgüt 1.5 milyon dolarlık petrol geliri elde etmiştir (Aksoy, 2016: 36). Petrol gelirlerinin yanında haraç, her türlü kaçakçılık, bağışlar ve fidye örgütün diğer kazanç kaynakları olmuştur (Erdoğan ve Deligöz, 2015: 17).

Harita 4. 2015 yılında Suriye'deki Durum

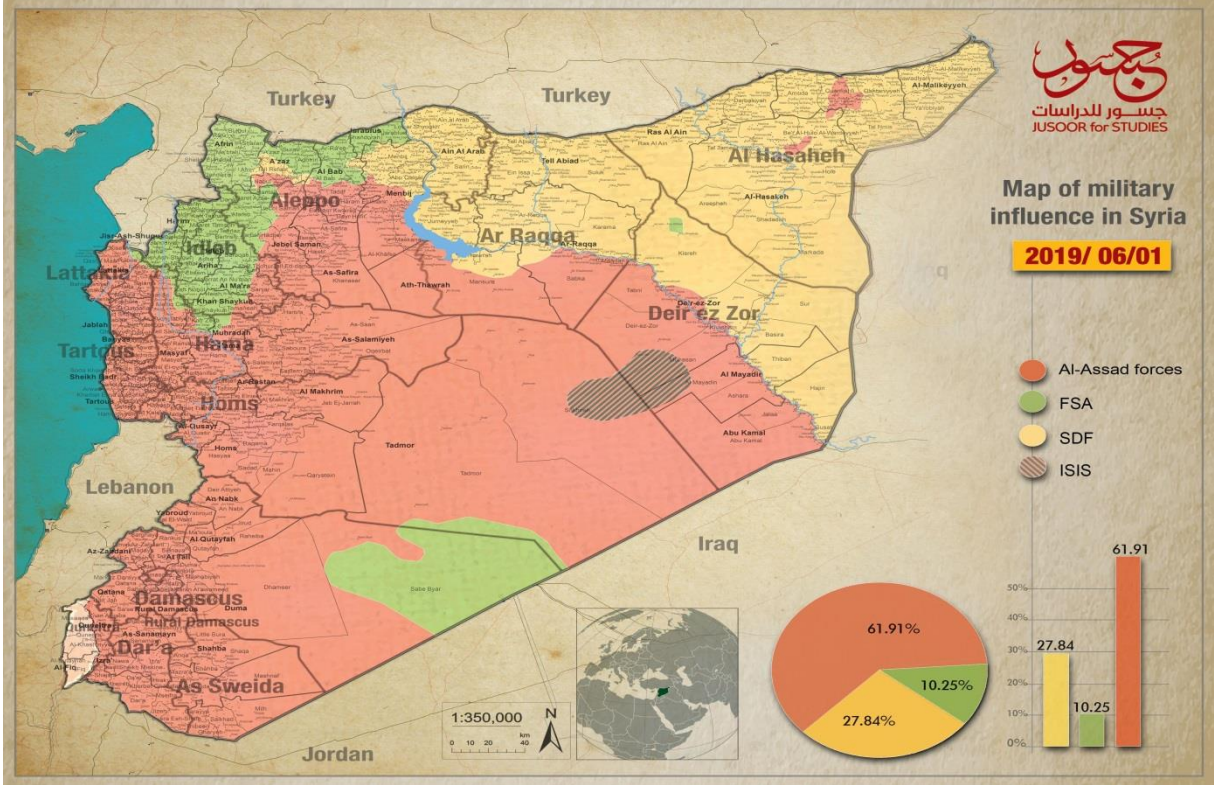
Kaynak; Stratejik Ortak, 2015

Yukarıdaki harita IŞİD'in Suriye içerisindeki toprak kazanımlarını göstermektedir. 2013 yılında dâhil olduğu iç savaşın bu dönemdeki en büyük kazananı IŞİD olmuştur. İki yıl gibi kısa bir sürede ülkenin büyük çoğunluğuna hâkim olan IŞİD, yukarıdaki haritada gösterilen topraklara koalisyon güçlerinin düzenlediği operasyonlara rağmen sahiptir. Elinde olan toprakların büyük bölümü çöl olmasına rağmen, IŞİD önemli petrol sahalarını hala elinde tutmaktadır. Haritada fark edileceği üzere en büyük kazancı SDG ve IŞİD elde ederken, muhalifler ve Esad rejimi gerilemiştir.

İslam Devleti'nin 2013 ve 2014'teki hızlı bölgesel kazanımları, bölgesel ve uluslararası tepkiye yol açmıştır 7 Ağustos 2014'te ABD Başkanı Barak Obama, Erbil ve Bağdat'taki Amerikan personelini savunmak için sınırlı hava saldırılarına izin vermiştir. Daha sonra örgütün ilerlemesini durdurmak ve Kürt gruplarla IŞİD'e karşı savaşan Şii milisleri desteklemek için birkaç Avrupa ve Arap devleti, ABD, Türkiye ve İran'ı içeren uluslararası bir koalisyon kurulmuştur. Koalisyonu birleştiren çok az ideolojik benzerlik olmasına rağmen, koalisyon, IŞİD'i Irak ve Suriye'de mağlup etme ortak hedefinin arkasında toplanmıştır (Stanford University, 2019: 8). IŞİD, 13 Eylül 2014'te kuşattığı Ayn El Arab (Kobani)'ye hâkimken YPG, ÖSO, ABD ve Fransa tarafından gerçekleştirilen saldırı sonrasında gerilemeye başlamıştır. 26 Ocak 2015 yılında Kürtler ABD desteğiyle Kobani'yi IŞİD'in elinden almıştır (Barnard ve Shoumali, 2015). Mayıs 2015'te IŞİD, koalisyon operasyonlarının artması sonucu bir kırılma yaşamıştır.

Musul, Rakka, Ramadi ve Palmira dâhil olmak üzere birkaç önemli şehri elinde tutan IŞİD, ayrıca halifeliğinin ötesine geçmeye başlamıştır Örgüt, yurtdışında koloniler kurmuş, diğer militan gruplarla ittifaklar geliştirmiş ve küresel ölçekte terörist saldırılar gerçekleştirmiştir. Çok sayıda sivil bu saldırılar sonucu hayatını kaybetmiştir. Örgütün bir diğer önemli adımı ise, Libya'daki iç istikrarsızlıktan yararlanarak iç isyanı tetiklemek olmuştur. Ayrıca bu dönemde, Nijerya'daki Boko Haram, Filipinler'deki Abu Seyyaf Grubu ve Mısır'daki Ansar Beyt al Makdis dâhil diğer İslamcı militan gruplar IŞİD'e bağlılıklarını ilan etmişler ve bu örgütlerin kazandıkları topraklar İslam Devleti vilayetleri olarak kabul edilmiştir (Stanford University, 2019: 8).

2016 yılının sonlarında koalisyon güçleri, IŞİD'in Irak ve Suriye'deki son büyük kaleleri olan Musul ve Rakka'ya karşı büyük saldırılar başlattı. Musul kuşatması dokuz ay sürdü ve 10 Temmuz 2017'de IŞİD yenilgisiyle sonuçlanmıştır. 17 Ekim 2017'de ise, IŞİD Rakka'yı kaybetmiştir ve Rakka'daki son IŞİD militanları teslim olmuştur. Rakka'nın kaybıyla beraber IŞİD, tüm büyük şehirlerinin kontrolünü kaybetmiş ve elinde yalnızca Suriye'nin Fırat Nehri kıyısındaki Ebu Kamal Bölgesi'nde küçük bir toprak parçası kalmıştır (Ford,2019:2). IŞİD, 23 Mart 2019'da Suriye'nin Bağuz kentindeki son halifelik toprak parçasını kaybetmiş ve Suriye'den çekilmiştir (Evrensel, 2019). IŞİD'in askerlerinin geri kalan aileleri bölgeden kaçmış ya da esir alınmıştır. Ancak uzmanlar olası bir canlanma konusunda temkinli olunması gerektiğini dile getirmiştir. Dış politika analistleri, grubun şu anda ABD'nin Irak'tan asker çektiği zamana kıyasla daha güçlü olduğunu savunmuştur.

Harita 5. 2019 yılında Suriye'deki Durum

Kaynak; Jusoor for Studies, Map of Military Influence in Syria 2019

Yukarıdaki harita ise, IŞİD'in ülkedeki son haline dikkat çekmektedir. Uluslararası aktörlerin oluşturduğu koalisyon, Esad rejim, Rusya ve muhaliflerin operasyonları sonrası büyük kayıplar veren IŞİD, elindeki önemli tüm toprakları kaybetmiştir. IŞİD'in elindeki toprakları ABD destekli Suriye Demokratik Güçleri (SDG) ve Rusya destekli Suriye hükümeti ele geçirmiştir¹⁶. En dikkat çekici kısım ise İslam Devleti'nin başkenti ilan edilen Rakka'nın SDG'ye geçmesi olmuştur. ABD bu sayede, Rakka'daki petrol sahalarına hakim olmuştur. IŞİD'in yenilmesiyle beraber hükümet güçleri ülkenin yarısından fazlasının hakimiyetini yeniden kazanmıştır.

3.3.3.Özgür Suriye Ordusu (ÖSO)

Suriye'de rejimin protestoları şiddetle bastırmasına tepki olarak ortaya çıkan ilk silahlı direniş örgütü Özgür Suriye Ordusu (ÖSO) olmuştur. Askeri olarak silahlı mücadelede bulunan ÖSO, muhalif grupta yer almaktadır. Suriye ordusundan ayrılan askerler ve silahlanan sivillerden oluşmuştur (Süer, 2012: 12). Askerler, rejimin askerleri, silahsız protestoculara ateş etmek zorunda oldukları için düzenli ordudan kaçtıklarını söylemişlerdir

¹⁶ Turuncu renk hükümet güçlerini, sarı renk SDG'yi, yeşil renk muhalifleri ve taralı alan ise, IŞİD'i temsil etmektedir

(Al-Awsat, 2011). İlk silahlı direniş örgütü olan ÖSO, kurulduğu dönem silah ve teçhizat bakımından çok zayıftır. Askerlerin kendileriyle beraber getirdikleri silahlarla, çatışılan bölgelerden kaçanlardan geriye kalan silahlar, örgütün elindeki tek teçhizat olmuştur. Daha sonraları Türkiye ve ABD tarafından eğitilen ve silahlandırılan örgüt, zamanla sadece Türkiye tarafından desteklenmiştir.

ÖSO, 29 Temmuz 2011’de Albay Riyad Musa Riyad El Esad komutasında kurulmuştur. ÖSO, parçalı halde bulunan isyancı grupları birleştirmek için kurulmuştur. Diğer isyancı grupların operasyonları planlamak ve kaynaklarını birleştirmek için beraber hareket etme kararı almasıyla oluşmaya başlamıştır. ÖSO’nun kuruluşunun duyurulduğu videoda örgütün hedefi *“rejimi sona erdirmek olduğu ve rejime destek veren tüm güvenlik birimlerinin hedeflerinde olduğu.”* şeklinde açıklanmıştır (Şen, 2015: 7). ÖSO, bu videoda ayrıca orduda görev yapan askerlere görevlerini bırakıp ÖSO’ya katılmaları çağrısında bulunmuştur. ÖSO, kendi resmi sitesinde yaptığı açıklamada; *“İrk, din, inanç veya sosyal seviyeden bağımsız olarak tüm Suriyeli vatandaşların eşit haklardan ve özgürlük, adalet ve barış içinde yaşama hakkından yararlandığı özgür ve demokratik bir Suriye’ye inanıyoruz.”*¹⁷. ifadelerini kullanarak çoklu ve eşitlikçi bir yapıdan söz etmişlerdir. Yine aynı sitede amaçlarını: *“Suriye’deki sivilleri korumak ve onlara daha parlak bir gelecek sağlamak.”* olarak açıklamışlardır (FSA Platform, 2012).

Örgütün komuta kademesinde Riyad el Esad’ın yanında Malik el Kurdi ve Ahmed el Hicazi bulunmaktayken, sonraları yönetiminde birçok kez değişiklik meydana gelmiştir.

¹⁷ “ÖSO hedeflerini şu şekilde sıralamıştır; İrk, din, inanç veya sosyal seviyeden bağımsız olarak tüm Suriyeli vatandaşların eşit haklardan ve özgürlük, adalet ve barış içinde yaşama hakkından yararlandığı özgür ve demokratik bir Suriye’ye inanıyoruz. Düşünce, ifade ve inanç özgürlüğüne saygı duyan ve destekleyen çoğulcu, çok etnili ve çok dinli bir topluma inanıyoruz. Örgütlenme ve toplanma özgürlüğüne inanıyoruz. Hiçbir Suriye vatandaşı herhangi bir siyasi derneğe katılmaya zorlanamaz veya siyasi yaşama adil katılımdan yoksun bırakılamaz. Hukukun üstünlüğünün tüm Suriyeliler için eşit derecede geçerli olduğuna, tüm Suriye idari organları tarafından saygı duyulması gerektiğine ve ülke çapında uygulanması gerektiğine inanıyoruz. Yasama organlarının ve kamu yetkililerinin tüm vatandaşları korku, zulüm ve yaptırımlardan koruduğuna inanıyoruz. Zalim veya olağandışı Her türlü terörizmi reddediyoruz ve topraklarımızda intikam öldürme belası ile savaşaacağız. Suriye’de kimyasal ve biyolojik silah stoklarının yarattığı tehdidin farkındayız ve bu tehlikeli maddeleri koruma sözü veriyoruz. Ortadoğu ve ötesinde barışı ve güvenliği memnuniyetle karşılıyoruz. Özgür Suriye Ordusu tüm Suriye vatandaşlarına karşı sorumlu askeri kuruluştur ve iktidarı demokratik olarak seçilmiş bir sivil hükümete devredecektir. Suriye’deki krizin sağlam bir sonunu bulmaya çalışıyoruz, ancak gerekirse Esad rejiminin zulmüne ve diktatörlüğüne son vermek için mücadele edeceğiz. Amacımız Suriye’deki sivilleri korumak ve onlara daha parlak bir gelecek sağlamaktır Esad rejiminin insanlığa karşı işlediği suçlara rağmen uluslararası insancıl yasaları ve mahkumlara insani muamele de dahil olmak üzere uluslararası hukuka karşı sorumluluklarını ve yükümlülüklerini göz ardı edeceğiz. Buna ek olarak, çocukların silahlı gruplar tarafından öldürülmesine, sakatlanmasına, işe alınmasına veya kullanılmasına, okullara veya hastanelere saldırılara, tecavüz ve cinsel şiddete, çocukların kaçırılmasına veya onlardan insani yardımın gelmesine izin vermeyeceğiz. Bu devrimde uluslararası müttefiklerimizin ve ortaklarımızın özgürlük ve haysiyet için yardımlarını memnuniyetle karşılıyoruz.”

2012'den Şubat 2014'e kadar genel komutanlık görevini Selim İdris yürütmüştür (Ulutaş vd, 2015: 24).Ortak Komutanlık Tuğgeneral Miskal el Batiş, Tuğgeneral Selim İdris, Tuğgeneral Abdulmecid Dabis, Tuğgeneral Zeki Loli ve Tuğgeneral Ziad Fahd'ın dâhil olmasıyla 5 üyeden oluşmuştur (Şen, 2015: 9).

ÖSO, askeri çıkmazları çözmek, operasyonları yönetecek bir karargah kurmak, öncelikli görevleri destekleyecek görev birimleri geliştirmek ve bu birimlere görevlerini yerine getirmeleri için uygun ekipmanı tedarik etmek için yeni bir ulusal askeri yapı kurmuştur. ÖSO, 7 Aralık 2012'de, Suriye'nin dört bir yanından isyancı liderler tarafından, Yüksek Askeri Komutanlık (Supreme Military Command/SMC) olarak bilinen Yüksek Müsterek Askeri Komuta Konseyi adı verilen yeni bir 30 üyeli birleşik komuta yapısının seçildiğini duyurmuştur (O'Bagy, 2013: 6). ÖSO bu işbirliği sayesinde önemli kazanımlar elde etmiştir. Yüksek Askeri Konsey, 500 üyenin seçtiği, 30 kişiden oluşan ve askeri tüm kararlar bölgesel konseyler tarafından alınıp hayata geçirildiği birim olarak kurulmuştur (Çelik, 2014: 42).

Örgüt içinde 1200 farklı silahlı birliği barındırmaktadır. ÖSO'yu oluşturan gruplar; Suriye Devrimciler Cephesi, Hazm Hareketi, Güney Cephesi, 5.Kolordu, Şam cephesi (Nurettin Zengi Grubu, Mücahidler Ordusu, Asala ve Tenmiye Cephesi, Festakim Kema Umirt) ve Suriye Türkmen Birlikleri'dir (Şen, 2015: 22). Bu çok sayıda silahlı grubun birleştiği çatı görevindeki ÖSO'nun mevcut asker sayısı belirlenememektedir. Mevcut sayıya ordudan ayrılan askerlerin sayısı belirlenerek ulaşılmaya çalışılmışsa da, ordudan ayrılan tüm askerlerin ÖSO'ya katılmamış olması bir sayı bulmayı zorlaştırmaktadır. ÖSO'nun savaş grubununun 2015 yılındaki sayısının 45-60 bin kişiden oluştuğu ileri sürülmüştür (Khizriev, 2015). En önemli cepheleri; Güney Cephesi-ki burası 30 bin militanın faaliyet gösterdiği ve Dera çevresinde konuşlanmış cephe-dir-, 13.Bölük, Allah Yolunda Cihat cepheleridir (Demirci, 2016: 202, 206).

ÖSO, silah ve mali desteği Körfez ülkeleri ve Libya'dan almıştır. Eğitimli militanları ise Tunus'tan gelmiştir (Joya, 2012: 32). ÖSO iyi silahlandırılmış, sadece küçük silahlara, bomba atarlara ve harçlara değil, aynı zamanda Suriye hükümet güçlerinden toplanan çeşitli modellerin tanklarına sahip olmasının yanında Ordu da Katar, Suudi Arabistan ve ABD'ye tedarik ettiği çok sayıda modern silahlar da mevcuttur. Örneğin Suudi Arabistan ÖSO'ya 500 tane Amerikan tanksavar füze sistemi (TOW) sağlamıştır (Chunikhina, 2015). Mali desteğin çoğunu Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt'ten alan ÖSO, ABD tarafından ılımlı muhalefet olarak tanımlanmıştır. ABD, ilk başlarda ÖSO'nun karmaşık yapısına vurgu yaparak

yapılacak desteklerin radikal güçlere yarayacağını dile getirmiştir. Fakat bunun yanında Katar, Suudi Arabistan ve Kuveyt tarafından yapılan ağır silah desteğini görmezden gelmiş olması dolaylı bir desteklemeye işaret etmektedir (Demirci, 2016: 207). ABD, 28 Şubat 2013 tarihinde Askeri Meclis'e ilk kez, ölümcül olmayan lojistik ve para desteği vereceğini kamuoyuna açıklamıştır. Bu döneme kadar ÖSO'ya yapılan yardımlar cüzi miktarlarda olmuş ve CIA üzerinden yapılmıştır (Şen, 2015: 9). Örgüt halk desteğini ise, kurulduğunda değil rejimin saldırıları arttığında almıştır (Gülen, 2018: 3- 4).

İnternet sitesinde ana karargâh olarak Hatay'ı gösterdiği için gündeme gelen ÖSO yaptığı açıklamada, komuta merkezinin, Suriye'de kurtarılmış bir bölgeye taşındığını duyurmuştur (Covered, 2012). ÖSO Türkiye dâhil çoğu ülke tarafından desteklenmiştir. Örgütün siyasi kanadını oluşturan Suriye Ulusal Konseyi (SUK) muhalifler arasında irtibat kurmak, silah dağıtımı ve istihbarat alımında önemli rol oynamıştır. Fakat örgütün bir ideolojiye ve homojen bir yapıya sahip değil olduğunu söylemek güçtür. Örgüt, ortak hedefi Esad yönetiminin sona ermesi olan muhaliflerin birleştiği çatı konumundadır (Ulutaş vd, 2015: 24). ÖSO, tüm muhalif grupları çatısı altında birleştirmeyi başaramamışsa da önemli bir katılım elde etmiştir.

Örgüte verilen desteklerin son halkası ABD ile Türkiye arasında görüşülen eğit-donat projesi olmuştur. 19 Şubat 2014'te varılan anlaşma sonrasında ÖSO mensubu askerlerin Türk ve Amerikalı askerler tarafından eğitilip, silahlandırılarak savaşa dâhil olmaları amaçlanmıştır. Eğit- donat programı dâhilinde Suriye'ye giden ilk grubun bir kısmı El-Nusra tarafından esir alınmıştır. Eğitilip 18 Eylül 2014'te Suriye'ye gönderilen 62 kişilik ikinci grubun da ABD tarafından kendilerine tahsis edilen 10 kadar araç ve havan topları ile birlikte El Nusra'ya katıldıklarını açıklamaları üzerine (Cumhuriyet, 2015), ABD programı sona erdirmiştir.

Şam'ın Rif Dimeşk, Duma ve Zabadani bölgelerindeki savaşta ÖSO baş aktör olmuştur. Kasım 2012'de başlayan savaşta muhalifler önemli bölgeleri ele geçirmiştir. Savaşın başlarında ÖSO etkinken, ilerleyen zamanlarda başta Nusra Cephesi olmak üzere İslamcı muhalifler etkili olmuştur (Ulutaş ve Hoca, 2015: 18). ÖSO'ya bağlı grupların bazıları selefi-cihatçı örgütlerle işbirliği yaparken, bazıları ise bu gruplara karşı savaşmıştır. İçlerindeki bu anlaşmazlıklar uzun süre sora çözülemez hale gelmiştir. Bu anlaşmazlıkların nedenlerine bakılacak olursa; sahadaki liderler ile örgütü yurtdışından yöneten liderler arasındaki fikir ayrılıkları, İslami fikri benimseyen liderlerin diğerlerini batılı olmakla suçlaması, yardımda bulunan ülkelerin ÖSO bünyesindeki farklı grupları desteklemesi,

yapılan yardımlara ilişkin rekabetin varlığı, bazı liderlerle ilgili çıkan yolsuzluk iddiaları olarak açıklanabilir (Şen, 2015: 18).

ÖSO'ya bağlı gruplar, kendilerine yardım gelen Atme ve Bab El Hama sınır kapılarını da kaybettikten sonra sadece bütünlük açısından değil askeri açısından da sorunlar yaşamaya başlamıştır (Orhan, 2013). Pek çok üst düzey yöneticinin de Cumhurbaşkanı Esad'tan özür dileyerek geri dönmesi ÖSO içindeki yıkımın birer örneği olmuştur (Doster, 2012). ÖSO batılı devletlerden aradıkları desteği de bulamayınca içlerindeki batı karşıtı, İslami ve ideolojik öğeleri öne çıkan grupların ortaya çıkmasıyla parçalanmaya başlamıştır (Şen, 2015: 12). 2013 yılından itibaren ÖSO'dan ayrılan gruplarda radikal İslamcı yapılanmalar oluşmaya başlamıştır. Dış müdahale ve ÖSO'ya katılanların çoğunun çeşitli ülke mensuplarından oluşması bu durumu tetikleyen en önemli nedenlerden biri olmuştur (Demirci, 2016: 207). Tüm bunların sonucunda demokratik bir amaçla kurulmuş olan grup radikalleşmiştir.

Şubat 2014'te yeniden yapılandırılmaya gidilen ÖSO'da 16 Şubat 2014'te General Selim görevden alınarak yerine General Abdul-ilah el Beşir Nueymi getirilmiştir (Plofchan, 2014: 132). Mart 2016'da ÖSO ile bağlantılı grupların bir kısmı bir araya gelerek, *Havar Kilis Operasyon Odası* adlı bir oluşuma gitmiştir. Havar Kilis Operasyon Odası oluşumun iki ana bileşeni vardır. Bunlardan birisi ÖSO, diğeri de Halep'in Fethi adlı daha önce Halep'te savaşmış grupların oluşturduğu çatı örgüt olmuştur. Bu yeni yapılanmada, Sultan Murat Tugayı, Hamza Tugayı, Fastakim Birliği ve Mutasım Tugayı gibi Suriye'nin kuzeyinde faaliyet gösteren farklı gruplar ÖSO çatısı altında bir araya gelmiştir. 30 Mayıs 2017'den sonra ise Türkiye tarafından kısmen yeniden düzenlenerek tanınan Özgür Suriye Ordusu'na bağlılığı esas alan, Suriye'nin kuzeyindeki faaliyet gösteren Suriyeli Arap ve Türkmen muhaliflerden oluşan silahlı ordu olan Suriye Milli Ordusu (SMO) kurulmuştur. Suriye'nin geçici hükümeti bayrağı altında faaliyet gösteren en az 30 isyan grubunun, dört ay süren hazırlıklardan sonra birleşik bir silahlı grupta birleşmesiyle oluşan bu ordunun varlığını muhalefetin Geçici Hükümeti ve Savunma Bakanı olan Cevad Ebu Hatab duyurmuştur (Zaman Al-Wasl, 2017).

ÖSO ve TSK sahada yaptıkları işbirliğiyle beraber operasyonlar gerçekleştirmiştir. Bu operasyonlar PYD ve IŞİD'le mücadele amacını taşımaktadır. ÖSO'nun Suriye içinde Türk silahlı kuvvetleriyle beraber gerçekleştirdiği operasyonlar; 24 Ağustos 2016 tarihinde Cerablus'un IŞİD'ten temizlenmesi amacıyla başlatılan "Fırat Kalkanı Harekâtı", 20 Ocak 2018'de amacı, Kürdistan İşçi Partisi'nin (PKK), PYD-YPG ve IŞİD gibi örgütleri bölgeden uzaklaştırmak ve bölgedeki halkın güvenliğini sağlamak olduğu açıklanan ve Afrin bölgesine

düzenlenen “Zeytin Dalı Harekâtı”, 9 Ekim 2019’da Suriye Demokratik Güçleri’ne karşı başlatılan ve amacı bu güçlerin bölgeden uzaklaştırılması, 32 km derinliğinde bir güvenli bölge oluşturulması ve Türkiye’deki bazı Suriyeli sığınmacıların bu bölgelere yerleşmesi olarak açıklanan “Barış Pınarı Harekâtı”dır. ÖSO’nun Suriye’deki kontrol ettiği topraklar; Afrin, El-Bab, İdlib, Terablus, Resulayn ve Tel Abyad’dır (BBC, 2019).

3.3.4. Demokratik Birlik Partisi (PYD-YPG)

Kürtler, Ortadoğu’nun yerli halklarından biri olup, bölgenin dördüncü en büyük etnik grubunu oluşturmuştur. Dilleri Kürtçe’dir ve ağırlıklı olarak Sünni Müslüman olsalar da, Yezidi ve Hristiyan Kürtler de vardır. Kürt milliyetçiliği, Osmanlı İmparatorluğu’nun parçalanması ve Ortadoğu’da yeni ulus-devletlerin oluşumunun ardından yirminci yüzyılda ortaya çıkmıştır. Ortadoğu’da tahminen otuz milyon Kürt olduğu ileri sürülmüştür. Kürtler, İran, Irak, Suriye ve Türkiye’nin dağlık bölgelerinde yaşayan ve egemen bir devlete sahip olmayan, fakat bunun hayalini kuran bir halk topluluğudur (CFR, 2015).

Suriye’deki Kürtlerin, Suriye’nin 23 milyon nüfusu içerisinde yaklaşık olarak 3 milyon olduğu tahmin edilmektedir. Çoğunlukla ülkenin kuzey kesiminde yaşamış ve doğuda Irak Kürdistan Bölgesel Yönetimi ile kuzey ve batı da ise Türkiye ile sınır komşusu olmuşlardır (Hevian, 2013: 45). Çoğunlukta oldukları bölgeler; Kürt Dağı Afrin (Afrin), Arap Pınarı Bölgesi Ayn El Arab (Kobani), ve Al Hasakah (Haseke)’dir. (Sary, 2016).

Kürtler Suriye’de 1920’den sonra ilk kez 2000’li yıllarda başarı elde etme şansını bulmuşlardır. İç savaşa kadar rejim tarafından baskı altında tutulan, yöneticileri ve üyeleri tutuklanan Kürtler, Suriye’de pasif kalmıştır. Manda yönetimi altındayken de asli vatandaş olarak görülmemeyen Kürtler, Suriye’nin bağımsızlığını kazanmasıyla beraber aktif Kürt siyaseti gütmeye ihtiyacı duymuşlardır. 1949 yılında yapılan ilk darbe Kürt komutan Hüsnü Zaim, Başbakan olarak Kürt Muhsin el-Berazi’yi atayarak, Kürt siyasi cumhuriyeti kurmayı hedeflemişse de, Müslüman Kardeşlerin baskısıyla iktidardan yine askeri darbe ile aynı yıl içinde düşürülmüş ve bu iki lider idam edilmiştir. Daha sonra bir darbeye yönetime gelen Edip Çiçekli’de Kürt kökenlidir ve Arap-Kürt ittifakı kurmak için uzun uğraşlar vermiştir. Fakat bunu yaparken, dini azınlık olan Dürzilere karşı uyguladığı sert politikalar nedeniyle eleştirilmiştir. Çiçekli’nin 1954’te iktidardan darbe ile uzaklaştırılmasından sonra hiçbir Kürt kökenli lider iktidara gelememiştir. Suriye ve Mısır’ın birleşmesiyle oluşan BAC yönetimi altında ise, Kürtler ekonomik siyasal ve kültürel açıdan sınırlanmışlardır (Sökmen, 2016: 237-238).

Baas iktidarı dönemi ise, Kürtler için en yoğun baskıların yaşandığı dönem olmuştur. 1962 yılında yapılan istisnai sayım doğrultusunda on binlerce Kürt Suriye vatandaşlığından çıkarılmıştır. Sadece Haseke’de 1945’ten önce Suriye’de ikamet ettiklerini kanıtlayamayan 120.000 Kürt vatandaşlıktan çıkarılmıştır (HRW, 1996). Bu da onların konut edinme, kamuda çalışma, seçimlere katılma, seyahat için ülke dışına çıkma, evliliklerini nüfus idarelerinde tescillettirme gibi bütün medeni, siyasal ve kültürel haklarını yitirmelerine yol açmıştır. Evliliklerini tescil ettirememesi problemi “ketum” olarak kategorize edilen kayıtsız bir nesil ortaya çıkarmıştır Kendilerine üzerlerinde “yabancı” yazan kartları verilmiştir. Yasaya göre, “yabancı” olarak kaydedilenler ülke dışına çıkamazlar, işe girmek için güvenilirlik belgesi almak zorundadırlar ve ülkedeki sosyo-ekonomik reformlardan da yararlanamazlar. Ayrıca, Kamışlı ilçesinde kırmızı kartlı Kürtlerin evleri ellerinden alınarak kamulaştırılmıştır (Bingöl, 2013: 33, 38- 41).

1970 yılında yönetimi devralan Hafız Esad ile başlayan, ölümünden sonra oğlu Beşşar Esad ile günümüzde devam eden, Esad ailesinin yönetimine her kim karşı geliyorsa rejim düşmanı ilan edildiğinden, polis devletine dayalı baskıcı–otoriter ortamda, Kürt etnik grubun sınır ötesi ilişkileri nedeniyle iç düşman olarak görülmüştür. 1973 de başlatılan “Arap Kuşağı” projesi kapsamında Kürtlerin yaşadıkları yerlerden zorunlu göçe sevk edilerek, bölgenin Arap halkına verilmesine başlanmıştır (CFR,2015). Kürtlere karşı bir böl-yönet politikası izlenmesi, Arapça bilmedikleri sürece eğitim olanaklarından mahrum bırakılması, Arap olmayan hiç kimseye vatandaşlık hakkının verilmemesini öngörmüştür. Hükümetin bu uygulamalarını protesto edenler tutuklanarak hapse atılmıştır. 1997 yılında yayınlanan yer adlarının Arapçalaştırılması Kararnamesi ile köy isimleri değiştirilmiş, buldukları bölgelere Arap nüfus yerleştirilmiştir (Bingöl, 2013: 48- 49).

2003 yılında, Kürt halkının tanınması ve bölgesel özerklik kazanması amacı çerçevesinde, Demokratik Birlik Partisi (Partiya Yekitiya Demokrat/ PYD) kurulmuştur (Balanche, 2018: 3). Suriye yapılanması; siyasi kanatta PYD, silahlı kanatta Halk Koruma Birliği (Yekîneyên Parastina Gel/ YPG) ve Halk Koruma Birliklerinin kadın kolu (Yekîneyên Parastina Jin- YPJ) ve toplumsal alanda Demokratik Toplum Hareketi (Tevgera Civaka Demokratîk/ TEV-DEM) şeklinde bir örgütlenme esasına dayanmaktadır (TC İçişleri Bakanlığı, 2017: 7- 8). Örgüt, 2004 yılında ikiye bölünmüştür. PYD ve Rekeftina Demokrat a Kurd ya Suri (Rekeftin). Fakat Refektin çok uzun soluklu olamamış ve lideri olan Kemal Şahin, Şubat 2005’te Kuzey Irak’ta PKK tarafından öldürülmüştür (Acun ve Keskin, 2016: 10).

PYD'nin hedefleri arasında Kürt haklarının anayasal olarak tanınması ve Kürt bölgesinde demokratik özerklik ve öz-yönetim haklarının kazanılması amacı vardır (Hevian, 2013: 50). PYD'nin yönetim yapısı beş ana organdan oluşmaktadır. Bunlar Kongre, Konferans, Parti Başkanlığı, Parti Meclisi ve Yürütme Komitesidir (Acun ve Keskin, 2017: 15). Merkezi Kamışlı'da bulunmaktadır. Bunun yanında Afrin, Kobani ve Haseke'de örgütlenmişlerdir. 2017'ye kadar örgütün başkanlığını Salih Müslim, eş başkanlığını ise Asya Abdullah yürütmüştür (Köylü, 2018: 77). 2017'de yapılan seçimle beraber Şahoz Hesen ve Ayşe Hiso yeni eş başkanlar seçilmişlerdir (Bozarlan, 2017). Örgüt, Kuzey Suriye'yi Rojava¹⁸ olarak adlandırmıştır. Tüzüğünde Kongra-Gel'i Kürdistan halkı için yüksek yasama organı olarak tanımlamıştır. (Demirel, 2017: 35). YPG'nin askeri gücü, 2015 yılında 45.000 olarak duyurulmuştur (Perry, 2015). Savaşçılarının çoğu komşu ülkelerdeki Kürtlerden oluşmakla beraber İngiltere, Fransa, ABD, Yunanistan, Avusturya, Kanada ve İtalya'dan da savaşçılar gelmiştir. Katılımlar ideolojik sebeplerle olmakla beraber, uluslararası basının IŞİD'le savaştığı için YPG'ye yaptığı övgüler üzerine insanların örgüte katılmayı cesaret ve kahramanlık olarak görmeleri nedeniyle de olmuştur (Hatahet vd, 2019: 9).

İç savaşın başlamasıyla beraber Esad rejimi Kürtleri Kuzey Suriye'deki Sünni Araplarla mücadelede aracı olarak düşünmüştür. Öncelikle Kürtlerin rejime karşı mücadeleye katılmasını önlemek için, onlara kimlik sözü vermiştir. Kürtlerle görüşme kanalını da her zaman açık tutan rejim, diğer muhalif unsurlara karşı takındığı sert tavrı Kürtlere karşı takınmamıştır. Araplar ve Kürtler arasındaki ortak bir eylemden uzak tavır, rejimin işini kolaylaştırmıştır. 2011'in yazında rejim, YPG'ye Kürtlerin savaşta tarafsızlaştırılması ve ÖSO ile birlik kurulmaması karşılığında Afrin, Kobani ve Cezire'de toplanabilmeleri olanağını vermiştir (Baczko vd, 2018: 199). Esad rejimi Kuzey Suriye'deki bu bölgeleri boşalttıkça, Kürtler bu bölgelerde güçlenmiştir (Demirel, 2017: 33- 34). YPG, bunun sonucunda 19 Temmuz 2012'de Kobani, 20 Temmuz 2012'de ise Amude ve Afrin'i çatışmaya girmeden ele geçirmiştir. İlerlemeye devam eden YPG, daha sonra El-Malikiye ve Resulayn'ı da almıştır (Erol ve Çelik, 2018: 30). Fakat 2012 yılında rejim ve YPG arasında meydana gelen çatışmalardan sonra Haseke ve Kamışlı şehirlerinin yönetimi rejim ve YPG güçleri arasında paylaşılmıştır (Barfi, 2016: 5).

Örgüt, savaştaki stratejisini üçüncü yol olarak açıklamıştır. Bu yol aktörlerle işbirliği ve açıkça taraf olmamayı kapsamaktadır (Erol ve Çelik, 2018: 29). Dış müdahaleyi ve

¹⁸ Rojava Batı Kürdistan (Rojavayê Kurdistanê) ya da Suriye Kürdistanı olarak tanımlanmıştır.

muhafiflerin desteklenmesini reddeden PYD, rejimle diyalog kurulmasını desteklemiştir (Carnegie Middle East Center, 2012). Demokratik özerklik ve federalizmle yola çıkan PYD, bağımsızlık düşüncesini de inkâr etmemiştir (Erkmen, 2012: 19). PYD, Rojava olarak tanımladıkları Kuzey Suriye’de kendisini, radikal demokrasi, ekoloji, feminizm gibi evrensel temalarla meşrulaştırarak, Kürtlüğü radikal Selefilik ve IŞİD’le mücadele temelinde yeniden tanımlamıştır. Kürt hareketinin ortak sembolleri, Kürt geleneğinin icadı, bayrağı, kuruluş mitosu; Kawa ve Newroz¹⁹, ortak tarih söylemi, ulusal Panteon²⁰ ve kartografik tahayyül Kuzey Suriye’de Kürt ulusunun temel dayanakları arasında yer almıştır. PYD tüm bunları kullanarak Kürt tarihi yaratmaya çalışmaktadır (Demirel, 2017: 35). PYD elinde bulundurduğu kantonları birleştirip de facto bir devlete sahip olma amacını taşımaktadır. Sonrası için de Türkiye, Irak, İran Kürtlerini de içinde bulunduran de facto PKK Kürdistanı kurup bu devletin Akdeniz’le buluşmasını sağlama düşüncesine sahiptir (Kermen ve Efeğil, 2017: 179).

PYD’nin rejime yönelik tavrı Suriye’deki tüm Kürt gruplar tarafından paylaşılmamıştır. PYD’yle aynı fikirde olmayan diğer Kürt gruplar bu durumdan rahatsız olmuşlar ve 26-27 Eylül 2011’de Kürt Ulusal Konseyi’ni (KUK) kurmuşlar ve Konsey PYD’nin aksine rejime karşı muhalif tavrı desteklemiştir (Acun ve Keskin, 2016: 13). 11 Haziran 2012’de Batı Kürdistan Halk Konseyi, Kürt Ulusal Konseyi ile ortak bir KUK oluşturan bir işbirliği anlaşması imzalamıştır. 1 Temmuz’da paraflanan bir ek anlaşma, her iki tarafı da Kürt bölgelerini korumak için güvenlik komiteleri ve silahsız sivil savunma güçleri kurmasını şarta bağlamıştır. Bu anlaşmalara rağmen, Kürt Ulusal Konseyi PYD’yi Kürt göstericilere saldırmakla, diğer Kürt muhalefet partilerinin üyelerini kaçırmakla ve Türkiye sınırı boyunca silahlı kontrol noktaları kurmakla suçlamıştır (Carnegie Middle East Center,

¹⁹ Kürtlerde, Nevruz bayramının Kürt mitolojisindeki Demirci Kawa Efsanesi’ne dayandığına inanılır. Efsaneye göre, günümüzden 2500 yıl öncesinde Zuhak adında Asurlu zalim bir kral, iki omuzunda da birer tane bulunan yılanları için her gün Kürtlerden iki genci sarayına kurban olarak getirip aşçılarına bu iki çocuğu öldürtüp beyinlerini yılanlarına yediriyordu. Kral bu vahşetle ilkbaharın gelmesini de engelliyordu. En sonunda bu zulümden bıkan ve bir şeyler yapmak isteyen Armayel ve Garmayel adlı iki kişi kralın sarayına mutfağa aşçı olarak girmeyi başarmış ve kralın yılanlarını beslemek için beyinleri alınarak öldürülen çocuklardan sadece birini öldürüp diğerinin gizlice saraydan kaçmasına yardımcı olmuşlar. Böylece ellerindeki bir insan beyni ile kestikleri bir koyunun beynini karıştırarak yılanlara vererek her gün bir çocuğun kurtulmasını sağlamışlardır. Bu kaçan çocuklar Kawa adlı demirci tarafından gizlice eğitilerek bir ordu haline getirilmiş ve Kawa’nın liderliğindeki bu ordu bir 20 Mart günü zalim kralın sarayına yürüyüşe geçerek, kralı çekiç darbeleri ile öldürmeyi başarmışlardır. Kawa etraftaki tüm tepelerde ateşler yakmış ve yanındakilerle birlikte bu zaferi kutlamıştır. Efsaneye göre, Kürt halkı hem zalim kraldan kurtulmuş hem de ertesi gün ilkbahar gelmiştir (Sözcü, 2015).

²⁰ Panteon; Eski Yunanlıların ve Romalıların bütün tanrılarına ayırdıkları en büyük tapınaklarına verdikleri addır. Ayrıca çoktanrılıktaki bir ulusun, bir halkın bütün tanrıları anlamını taşımaktadır (TDK,2021).

2012). Fakat bu cephe parçalanmış ve tutarsız olduğu için PYD kadar başarılı olmamıştır (Baczko vd, 2018: 209).

2013 yılında demokratik özerklik modelini Suriye’de uygulamaya başlayan PYD, 21 Ocak 2014’te Cezire, 27 Ocak 2014’te Kobani ve 29 Ocak 2014’te ise Afrin kantonlarını oluşturmuştur. Bu kantonları birleştirmek için Tel Abyad ve Azez’i ele geçirmeyi hedeflemiştir. Kantonlar, 6 Ocak 2014’de Amude’de kabul edilen (Acun ve Keskin, 2017: 21) Rojava Toplum Sözleşmesi’nin IV bölümünde belirtildiği gibi, yasama meclisi, yürütme ve yargı konseyleri olan ve seçimlerin yapıldığı bir bölgesel özerkliğin içerisinde yer almaktadır. Kantonlar Suriye toprağı sayılmaya devam edilmiş ve ayrıca her kantonun kendine ait bayrağı ve sembolü olan bir yapıda olması kararlaştırılmıştır (Sökmen, 2016: 245). Kantonlar Demokratik Toplum Hareketi (Tevgera Civaka Demokratîk/ TEV-DEM)²¹ tarafından yönetilmektedir (Şahin ve İrdem, 2017: 36). Daha sonrasında ise Kürtlerin kontrolündeki üç kantonun da federalizme onay verdiği kaydedilmiştir (Cumhuriyet, 2016).

Kürtlerin çoğunlukta olduğu bölgelerin IŞİD saldırı ve işgaline uğramış olması, Suriye Kürtlerinin IŞİD’le savaşın ön saflarında yer almasına neden olmuştur. IŞİD’e karşı mücadele, başta YPG aracılığıyla olmak üzere Kürt güçlerine uluslararası meşruiyet kazandırmış ve bu da ABD’den önemli bir askeri destek almalarını sağlamıştır (Sary, 2016). IŞİD’in Musul’u ele geçirip, Hilafet Devleti ilan etmesi, IŞİD’le mücadele için oluşturulan uluslararası koalisyon ve IŞİD’in Kobani’ye yönelmesi uluslararası yardımın YPG’ye kaymasına neden olmuştur. ABD, ÖSO için başlanan eğit-donat programının başarısızlığı sonrası YPG’yle ilişkiler kurmuştur. Muhaliflerin hem rejim hem de IŞİD’le savaşına karşın sadece IŞİD’le savaşan PYD daha güvenilir görülmüştür (Cengiz, 2019). ABD Kürt savaşçılar olarak nitelediği PYD/YPG’ye Kobani mücadelesinde havadan silah ve tıbbi yardım desteği sağlamıştır (Duman, 2020: 7).

IŞİD’in Kuzey Suriye cephesinde en önemli güç olma isteğinin önündeki en büyük engel YPG’nin kontrolündeki Afrin, Kobani ve Haseke bölgeleri olmuştur. Bunlar arasında öncelikli olarak Kobani’nin hedef alınmasının nedeni üç bölge içinde en zayıf kısmın burası olmasıdır. Bir diğer neden Kobani’nin IŞİD’in kontrolündeki Rakka ve Azez arasındaki bağlantıyı birleştirmek için gerekli oluşudur. Kobani’yi öncelikli kılan diğer neden de Mürşitpınar sınır kapısının burada olmasıdır.(Orhan, 2014). Bu yüzden de IŞİD buraya saldırı

²¹ TEV-DEM, her parçada olması gereken Başkanlık Divanı, Yürütme Konseyi, Savunma Komitesi, Halk Meclisi, Daimi Konsey ve Yüksek Halk Mahkemesi olarak örgütlenmiştir (TC İçişleri Bakanlığı, 2017: 27).

düzenlemiştir. 16 Eylül 2014'te başlayan Kobani Savaşı'nda IŞİD Kobani içinde hızla ilerlerken muhalifler birleşip Ortak Eylem Merkezi (Burkan El-Fırat/ ÖSO ve YPG'den oluşmaktadır) kurarak beraber savaşmışlardır (Rudaw, 2015). Bu grubun içinde bulunan ÖSO'da YPG'li güçlere destek olmuştur (Aljazeera, 2014). Fakat bu birliktelik de IŞİD'i durdurmaya yetmemiş ve IŞİD yaklaşık 100 köyü ele geçirmiştir. Bu kanlı çatışmalar uluslararası kamuoyunda müdahale edilmesi için baskıya neden olunca ABD hava saldırısıyla karşılık vermiştir (Kermen ve Efeğil, 2017: 173- 174).

Kantonlar için gerekli organik bağlarından biri olan Tel Abyad için zaman kaybetmek istemeyen YPG, 6 Mayıs 2015'te Şehit Kamışlı Hamlesi operasyonu ile Tel Abyad'dan başlattığı çatışmalar Rasulayn ve Suluk kasabası etrafında devam etmiştir (Acun, 2015: 1- 2). PYD, ABD hava saldırısı ve Burkan el Fırat güçlerinin desteği sayesinde (Mc-Cowan, 2016), 15 Haziran'da Tel Abyad'ın kontrolünü sağlamayı başarmıştır. Tel Adyad'da yaşayan Türkmen ve Arapların bir kısmı tecrit edilmiştir (Acun ve Keskin, 2017: 13). 2015 yılının Ekim ayında Tel Abyad dördüncü kanton olarak ilan edilmiştir (Sökmen, 2016: 245).

Uzun süre beraber hareket eden rejim ve PYD arasındaki ilk çatışmalar, rejimin 4 Nisan'da Kamışlı havaalanı otoyolundaki YPG kamplarına saldırmasıyla yaşanmıştır (Wilgenburg, 2013). 21 Nisan 2015'te Kamışlı'da Esad rejimi ile YPG arasında geçen ve birkaç gün süren çatışmalar, Rusya için karar vermede etkili olmuştur (Gafarlı, 2016). PYD rejiminin ikinci büyük saldırısına Haseke'deki rejim güçlerini çıkarmak istediği sırada uğramıştır. Ağustos 2016'da rejimin hava atışlarıyla başlayan çatışmalar ABD'nin müdahil olmasıyla PYD lehine sonuçlanmış ve YPG Haseke'nin askeri kontrolünü sağlamıştır (Acun ve Keskin, 2017: 46). IŞİD'le mücadele için Suriye'ye operasyon düzenleyen ABD'nin havadan gerçekleştirdiği 1774 atışın 1200'ü IŞİD'in YPG'yle çatıştığı yerlerde gerçekleşmiştir. Kobani'de 943, Haseke ve Tel Abyad'da ise 244 tane atış gerçekleşmiştir. Buna karşın IŞİD'i diğer muhaliflerle çatıştığı bölgelerde hedef alınmamıştır (Acun, 2015: 7). ABD ve PYD'nin işbirliği her iki tarafa da kazanımlar elde ettirmiştir. Kuzey Suriye'deki askeri gücünü genişleten ABD PYD'nin de genişlemesine olanak sağlamıştır.

ABD için PYD'yle ilişkisinin dezavantajı, müttefiki olan Türkiye'yle yaşadığı durum olmuştur. Türkiye YPG'nin ABD'nin de terör örgütü olarak listelediği PKK'nın Suriye kolu olduğunu savunmuş (International Crisis Group, 2017) ve Türkiye-Suriye sınırı boyunca bir Kürt koridoru oluşmasına izin vermeyeceğini belirtmiştir. Türkiye, PYD'nin Fırat'ın batısına geçişinin kırmızıçizgi olduğunu gerekirse müdahale edeceğini duyurmuştur (Anka, 2015).

Aslında Suriye'deki Kürtlere Türkiye'nin ilgisi 19 Temmuz 2012'de başlamıştır. Bu ilgi Türkiye sınırında bir Kürdistan kurulduğu ve yönetiminin de PYD aracılığıyla PKK'da olduğu düşüncesi üzerine gelişmiştir (Erkmen, 2012: 23). Türkiye, bu düşüncesini YPG'nin yapısına dayanarak açıklamıştır. Türkiye, tüzüklerinde yer alan ifadeler, PKK'nın yürütme konseyine bağlı hareket etmesi, yönetim yapısı, sembol ve söylemleri, ayrıca PYD'nin Abdullah Öcalan'ı tüm Kürt halklarının lideri olarak kabul etmesi, PKK'lı teröristlerin YPG saflarındaki varlığı, duvarlarına asılan Öcalan posterleri, PKK ve PYD'nin benzerlikten öte KCK'nın birer alt yapılanmaları olduğunu gösterdiğini ifade etmiştir (Demirel, 2017: 34- 35).

Öte yandan Eski ABD Savunma Bakanı Ashton Carter'in, Senato'daki bir oturumda soruları yanıtlarken, terör örgütü PKK ile YPG ve PYD arasında ilişki bulunduğunu kabul etmiştir. ABD Senatosu'nun Silahlı Hizmetler Komitesi'nde senatörlerin sorularını yanıtlayan Carter: *“Türkler'in Suriye'de YPG'yi silahlandırdığımız için bize kızgın olması sizin için şaşırtıcı mı?”* sorusu üzerine ise *“hayır”* yanıtını vermiş ve konuyla ilgili olarak Türkiye ile geniş istişareler içinde olduklarını belirtmiştir (CNN Turk, 2016). Buna karşılık Katar da YPG'nin terör örgütü olduğunu kabul eden devletlerden olmuştur (Miles, Irish, 2016). 2017 yılında Uluslararası Kriz Grubu (International Crisis Group/ICG), yayınladığı raporda YPG'nin terör örgütü PKK'nın Suriye'deki silahlı kolu olduğunu belirtmiştir (İCG, 2017: 1). PYD ise PKK ile olan siyasi ve askeri bağını reddedip aralarında gönül bağı olduğunu dile getirmiştir (Erkmen, 2012: 23).

ABD tüm bu yaşananlardan sonra YPG'yi daha güvenilir hale getirmek için öncelikle çoğunluğu YPG'den oluşan fakat içinde farklı etnisiteleri barındıran (Kürt, Arap, Türkmen, Süryani) Suriye Demokratik Güçleri (Syrian Democratic Forces- SDF-SDG)'nin 11 Ekim 2015 tarihinde kurulmasına öncülük etmiştir. (Erol ve Çelik, 2018: 33).

Haseke'de düzenlenen basın toplantısı sonucu kurulduğu duyurulan SDG'ye öncülük eden gruplar şunlardır; YPG/YPJ, El-Sanadid Kuvvetleri, Süryani Askeri Konseyi, Burkan Al-Fırat Operasyon Merkezi, Suwar el-Rakka, Şems el-Şamal, Lîwa Al-Selcuki, El Cezire Tugayı Grupları, Jabhat Al-Akrad Jaysh Al-Thuwar (Jabhat Al-Akrad, Lîwai 99, Özel Harekat Merkezi 455, Lîwa Al-Selcuki, Ahrar Al-Zawiya, Lîwa Sultan Selîm, Lîwa Şuheda Al-Atarib'i içeren Devrimciler Ordusu) Lîwai Al-Tahrîr, Lîwai 99 Muşat (Kurdish Question, 2015). SDG 13.000'den fazlası Arap olan yaklaşık 45.000 savaşçıdan oluşmaktadır (Davis, 2016). SDG güçleri çoğunluğu YPG tarafından yönetilmektedir (Gutman, 2017).

IŞİD'le mücadelenin en önemli gündem olduğu dönemde SDG IŞİD'e karşı operasyonlar düzenlemiştir. SDG'nin cihatçılara karşı savaşı, ABD'nin kendisine yönelik yardımını artırmıştır. Ekim 2015'te, ABD uçakları SDG'ye 50 ton mühimmat göndermiştir. Ayrıca SDG, ABD kuvvetlerinden savaş eğitimi de almıştır. ABD sahadaki en önemli müttefiği olan SDG'ye daha kolay mühimmat tedarik etmek ve silahları teslim etmek için YPG tarafından kontrol edilen şehrin güneyindeki bir uçak pistini devralmıştır (Barfi, 2016: 2). Pentagon SDG kuvvetleri için toplamda 2.2 milyar dolar harcamıştır (OCCRP, 2017).

SDG güçleri IŞİD'in Suriye'deki başkenti olarak ilan ettiği Rakka'nın IŞİD'den arındırılması ulusal ve uluslararası güçler için öncelik olmuştur (Ward, 2017). Bunun üzerine SDG, IŞİD'i Rakka'dan çıkarmak için Fırat'ın Gazabı adını verdikleri bir operasyon düzenlemiştir (Rudaw, 2016) Operasyonda SDG'ye Rusya, Esad rejim ve koalisyon güçleri destek vermiştir (Kermen ve Efeğil, 2017: 165). 5 ay süren çatışmaların ardından SDG Rakka'yı ve Tabka Barajı'nı ele geçirmiştir (Gadjiev, 2017). SDG güçleri ayrıca Doğu Halep ve Rakka'yı bağlayan Tışrin Barajı'nı ve IŞİD'in elinde bulunan Membic'i ele geçirmiştir (T24, 2016). Sahadaki en büyük savaşını IŞİD'e yönelten SDG, IŞİD'i bulunduğu son bölge olan Bağuz Köyü'nde çıkarılması ve burayı ele geçirildiğini duyurmuştur (Callimashi, 2019). SDG bu operasyonlarını uluslararası koalisyon yardımıyla gerçekleştirmiştir.

SDG ile ilgili en önemli sorunlardan birisi Türkiye'nin YPG'yi PKK'nın uzantısı olarak kabul etmesidir. Türkiye, SDG'nin isim değiştirmiş PYD olduğunu ve dolayısıyla da PKK'nın Suriye kolu olmaya devam ettiğini ifade etmiştir. Sınır güvenliğini tehlikeye attığı için SDG'yle de savaşacağını dile getiren Türkiye, ABD'yi de terörü desteklediği için eleştirmiş ve bu durum iki müttefikin gerginlikler yaşamasına neden olmuştur (Francis, 2017). Türkiye, hem IŞİD hem de PYD/SDG'ye karşı operasyonlar düzenlemiştir²².

3.3.5.Suriye İslam Cephesi

Suriye İslam Cephesi (El Cabhat el İslamiye el Suriye) adıyla kurulan İslami hareket Ahrar el Şam örgütü liderliğinde, Aralık 2012'de kurulmuştur (MSE, 2014: 33). Örgüt dışardan Katar tarafından desteklenmiştir (Zelin ve Lister, 2013). Batı destekli gören ÖSO'dan kendini ayıran grubun 2012 yılındaki asker sayısının 25.000 olduğu iddia edilmiştir (Lund, 2013a). Suriye İslami Cephesi aktif olduğu dönemde ülke çapında; özellikle de İdlib, Şam, Lazkiye ve Deyr el Zor'da askerî mevcudiyet göstermiştir. Örgüt 11 gruptan oluşmuştur.

²² Konunun detaylı hali sonraki bölümde, Türkiye başlığı altında incelenmiştir

Bu gruplar; Ahrar el Şam (Suriye genelinde faaliyet gösteren), Harakat al-Fajr al-Islamiyah (Halep ve çevresinde faaliyet gösteren), Kataib Ansar al-Sham (Lazkiye ve çevresinde), Liwa al-Hak (Humus), Jaish al-Tevhid (Deir al-Zour'da), Jamaat al-Taliah al-Islamiyah (İdlib'in kırsal kesimlerinde), Katibat Musab bin Umayr (Halep'in kırsal kesimlerinde) ve Şam alan grupları Katibat Suqur al-Islam, Kataib al-Iman al-Muqatilah, Saraya al-Maham al-Khasa ve Katibat al-Hamzah bin Abdul Mutalib'dir (Zelin, 2013).

Youtube'de yayımladıkları videoyla kuruluşunu açıklayan cephe, ülkedeki tüm İslam kuvvetlerini ona katılmaya çağıran bir duyuru yayınlamıştır. Duyuru, cephenin resmi sözcüsü olarak nitelendirilen Abu 'Abd Al-Rahman Al-Suri tarafından okunmuştur. Duyuruda yer alan ifadeler şu şekildedir (Memri, 2012):

“Biz, Suriye'de faaliyet gösteren en geniş İslami örgütler koalisyonu olarak, burada, İslami Suriye Cephesi'nin kurulmasını duyuruyoruz. Hedefe (da'wa) ulaşmak için cephede Esad rejimini devirmek ve Suriyelilerin güvenliğini sağlamak için silahlı faaliyetler ve dini İslam hukukuna göre her türlü sivil faaliyet de dahil olmak üzere çok sayıda araç kullanılacaktır. Cephe, sözünün ve onun saflarının birliğini korumaya, bölünme ve muhalefetten kaçınmaya çalışır ve İslam uğruna çalışan tüm güçlerle bir anlayışa ulaşmaya çağırır. Cephe, inancını ve halkını savunmak ve toprağını kurtarmak için Suriye'nin her yerine konuşlandırıldı ve kapısı sevgili Suriye'de faaliyet gösteren tüm İslami örgütlere açık”. Örgüt Kasım 2013'te İslami Cephe'nin kurulmasıyla feshedilmiştir (MSE, 2014: 33).

3.3.6.İslami Cephe

İslami Cephe, Suriye Ulusal Konseyi'nden ayrılan yedi Selefî muhalif grubun liderliğinde, Kasım 2013'de kurulmuştur (MSE, 2014: 33). Örgütü kuran yedi grup şunlardır; Harakat Ahrar el-Şam el-İslamiyya, Jaysh el-İslam, Suqour al-Sham, Liwa el-Tevhid, Liwa el-Hak, Ansar el-Şam ve Kürt İslam Cephesi'dir. Yaptıkları açıklamada kendilerini, “Suriye’de Esed rejimini yıkmayı, yasallığın ve birey ile devletin tasarruflarını düzenleme anlamında hâkimiyetin tek başına yüce Allah’ta olduğu İslam devleti kurmayı hedefleyen bağımsız siyasi, askeri, sosyal bir cephe.” olarak tanımlamışlardır (Lund, 2013b). Örgütün 40.000 ile 70.000 arasında savaşçı gücü olduğu tahmin edilmektedir. IŞİD’le mücadele konusunda fikir ayrılıklarına düşen grup kısa sürede gücünü kaybetmiştir (Hassan, 2014).

3.3.7.El Nusra

Cebhetü'n-Nusra (Şam Halkına Destek Cephesi/El Nusra/Jabhat al-Nusra), Irak El-Kaidesi lideri Ebubekir el-Bağdadi'nin temsilcisi olarak gönderdiği Ebu Muhammed el-Ccevlani tarafından 2011 yılında kurulmuştur (MSE, 2014: 36). Varlıklarını 24 Ocak 2012'de ilan etmişlerdir (Terkan vd, 2015: 43). El-Nusra, Suriye Cumhurbaşkanı Beşar Esad rejimine karşı savaşan en güçlü isyancı gruplardan birisidir ve Suriye'nin büyük bir bölümünde konuşlandırılmıştır.(Blanford, 2014).

Asker sayısı tam olarak bilinmemekle beraber 2013 yılında 5.000 (Quilliam, 2013) son dönemlerde ise 7.000 ile 12.000 arasında olduğu tahmin edilmektedir (Australian Government, 2019). Örgüt içindeki oranı % 7-11 civarında olduğu düşünülen yabancı savaşçılar, yakın bölge ülkelerinden olan Libya, Tunus ve Suudi Arabistan'dan gelmiştir. Bunların yanı sıra Afganistan, Kafkasya ve diğer Arap ülkelerinden de bu örgüte katılımlar olmuştur. Avrupa ülkelerinden başta Almanya olmak üzere İngiltere, Belçika ve Hollanda'dan çok sayıda yabancı savaşçı, rejime karşı savaşmak üzere El Nusra'ya katılarak mücadele etmiştir (Terkan vd, 2015: 50- 51).

Örgüt ilk resmi saldırısını 23 Aralık 2011'de gerçekleştirmiştir. İntihar bombacıları aracılığıyla Şam'da düzenlenen eylemde 44 kişi ölmüş, 150'den fazla kişi de yaralanmıştır (BBC, 2011). Grup 2012 yılından itibaren operasyonlarını Halep, Rakka, Deyr el Zor, Dera ve İdlib'in de aralarında bulunduğu Suriye'nin 13 valiliğinden 11'ine kadar genişletmiştir (Standfort, 2017: 2). Örgüt giderek Suriye iç savaşında genişleme göstermeye başlamıştır. Bu büyümenin finansörlerinden biri IID olmuştur (Charles, 2016: 229).

El-Nusra, ABD'nin desteklediği en güçlü ılımlı silahlı gruplardan ikisi olan Suriye Devrim Cephesi'ni (SRF) ve Hazm hareketini yenerek büyük bir zafer elde etmiş ve bu örgütlenmelerden asker kazanmıştır.(BBC, 2014). ABD örgütü Irak El-Kaidesi olarak tanımış (US Department of State, 2013: 105- 106) ve 2012 yılında terör örgütleri listesine eklemiştir (Gordon ve Barnard, 2012).

Nisan 2013'te IID El-Nusra'nın, IID'in Suriye kolu olduğunu ilan etmiştir (Standfort, 2017: 8- 2). El-Kaide bu birleşmeyi kabul etmemiştir (Lister, 2014). Aynı dönemde El-Nusra Cephesi, El-Kaide'nin Suriye şubesi olarak kaldığı yönünde açıklama yapmıştır(Charles, 2016: 230). IID ile ilişkisinin kabul etmese de El-Nusra içerisinde çok sayıda savaşçı IID saflarına katılmıştır (MSE, 2014: 36).

2014 yılında IŞİD El-Nusra ve müttefiklerinin elinde bulunan önemli petrol kaynağı Deyr el Zor'u ele geçirmiştir (Lund, 2014). IŞİD'in Suriye iç savaşına dâhil olmasından sonra El-Nusra'ya IŞİD arasındaki savaşların 3.000'den fazla insanı öldürdüğü düşünülmektedir 2014'ün sonlarında ve 2015'in başlarında El-Nusra, İdlib hükümetindeki faaliyetlerini artırmaya başlamıştır. El-Nusra ile koordine edilen bazı Özgür Suriye Ordusu'na bağlı tugaylar olsa da, El-Nusra'nın İdlib valiliği içindeki en önemli ittifakı Ahrar-ı Şam ve birkaç küçük grubuyla olmuştur (Standfort, 2017: 2- 3).

Oluşumundan yaklaşık beş yıl sonra El-Nusra potansiyel değerini göstermiştir. El-Nusra kademeli bir strateji benimsemiştir. El-Nusra El-Kaide benzeri olarak kurulan bu hareketin önce toplum tarafından kabul edilmesini, sonra desteklenmesini sağlamıştır. En son olarak ise bu hareketin toplum tarafından savunulmasını sağlamıştır (Lister, 2016: 6). El-Nusra 28 Temmuz 2016'da, El-Kaide ile bağlarını kesmiş ve adını Jabhat Fateh Al-Sham (Levant'ın Fethi için Cephe/Şam Fethi Cephesi) olarak değiştirmiştir (Jones vd, 2016).

Aralık 2016'nın ilk yarısında Doğu Halep'in Esad rejimi ve müttefikleri tarafından hızla ele geçirilmesi Suriye ayaklanmasına büyük bir darbe vurmuştur. Bununla beraber Ahrar-ı Şam ve Fetih el-Şam arasında çıkan tartışmalar giderek büyümüştür. Sonrasında Fetih el-Şam Astana barış görüşmelerine temsilci gönderen gruplara saldırmaya başlayınca Jaysh al-Mücahidler ve Jaysh al-İslam Ahrar-ı Şam ile birleşmiştir. Bu birleşmeleri takiben Ahrar uş-Şam, yeni Ahrar uş-Şam hiziplerine yapılan herhangi bir saldırının bir savaş ilanı olarak değerlendirileceğini belirtmiştir. Bunun üzerine 28 Ocak 2017'de Fetih el-Şam adını Hay'at Tahrir al-Şam (Tahrir al-Şam) olarak değiştirmiş ve Ahrar-ı Şam gibi Sünni muhaliflerle birleşmeyi kabul etmiştir (Al-Tamimi, 2017: 18). Örgütün komutanı olan Ebu Muhammed el-Cevlani yaptığı açıklamada Suriye ayaklanmasında birlik çağrısında bulunmuştur (Joscelyn, 2017).

3.4. SURİYE İÇ SAVAŞ'NI SONA ERDİRMEK İÇİN YAPILAN BARIŞ GÖRÜŞMELERİ

Savaşı sona erdirecek çözümler konusunda fikir birliğine varamayan uluslararası aktörler iki farklı fikir etrafından toplanmıştır. Özellikle ABD ve Avrupa ülkeleri, çözümün askeri olmasını ve Cumhurbaşkanı Esad'ın yönetimden ayrılmasını talep etmişlerdir. Fakat Rusya ve Çin ise, askeri herhangi bir çözüme izin vermeyeceklerini ifade etmişlerdir. BMGK bu ikilik nedeniyle sorunun çözümü konusunda bir çözüme ulaşamamıştır. Rusya ve Çin'in tüm askeri kararları veto haklarını kullanarak engellemesi, uluslararası aktörleri siyasi bir çözüm yolu bulmaya itmiştir. Savaşa doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olan uluslararası aktörler Suriye'de herkesi memnun edecek bir barış planı için görüşmeler yapmışlardır. Barış görüşmeleri, BM liderliğinde Cenevre Görüşmeleri ve Rusya, İran, Türkiye garantörlüğünde Astana ve Soçi Görüşmeleri olarak ikiye ayrılmıştır.

3.4.1.Cenevre Görüşmeleri

Cenevre görüşmelerinden ilki 30 Haziran 2012 tarihinde Cenevre'de yapılan görüşmedir. Bu görüşme çatışmaların durdurulması için atılan ilk uluslararası adım olmuştur

(Koç ve Küpeli, 2019). BM Suriye  zel Temsilcisi Kofi Annan koordinat rluğinde gerekleŒen zirveye BMGK daimi  yeleri olan ABD, Rusya, Çin, İngiltere ve Fransa'yla beraber AB temsilcileri, Türkiye, Katar, Kuveyt, Arap Birliği Temsilcileri ve Irak katılırken Suriye rejiminden ve muhalefetinden katılım olmamıŒtır (Suiçmez, 2018). Genel olarak ortak bir karara varmanın çok zor olduğu bu ortamda Annan Planı'nın 6 maddesi hatırlatılarak 'geçici hükümet' kurulması konusunda uzlaŒmaya varılmıŒtır (Œahin, 2012). 22 Ocak 2014 tarihinde İsviçre'nin Montreux kentinde Cenevre 2 olarak adlandırılan ikinci müzakere süreci baŒlatılmıŒtır. G r Œmelerde Haziran 2012'de sonuçlanan ve geiŒ hükümeti kuruluŒu oluŒturulması çağrısında bulunan Cenevre 1 anlaŒmasının uygulanması gündeme getirilmifitir. (Riols ve Barthe, 2014). Yapılan g r Œmede Esad yönetimi DıŒiŒleri Bakanı Velid Muallim'in baŒkanlık ettiği heyetle temsil edilirken, muhalifleri Ahmet el-Carba'nın liderliğindeki Suriye Ulusal Koalisyonu temsil etmiŒtir. Taraflar arasındaki anlaŒmazlıklar nedeniyle bir sonuç alınamamıŒtır (Arı, 2014: 57). İki grup arasındaki en büyük zıtlama Cumhurbaşkanı Esad'ın ülke yönetiminin geleceğinde yer alıp almayacağıyla ilgili olmuŒtur. G r Œmelerin ardından BMGK'un 22 Œubat'ta aldığı 2139 sayılı karar siviller için insani yardım gönderilmesi konusunda hükümetten iŒbirliėi beklerken terörün ve Œiddetin durmasını talep ederek insan hakları ihlallerini kınamıŒtır (United Nations Security Council S/RES/2139, 2014: 1- 5).

BarıŒ g r Œmeleri devam ederken ateŒkes ile ilgili çözümler de bulunmaya alıŒılmıŒtır. Konuyla ilgili ilk olarak BM  rg t  2015 yılında 2254 sayılı kararı almıŒtır. Karar IŒİD ve El-Nusra'yı dıŒında tuttuğu bir ateŒkes ilan etmiŒtir (United Nations Security Council S/RES/2254, 2015). Sonrasında ise Rusya ve ABD garant rluğinde Œubat 2016'da ateŒkes kararı alınmıŒtır. Yine IŒİD, El Nusra ve terör örgütleri bu anlaŒma dıŒında tutulmuŒtur. İ savaŒı barıŒla sonulandırılacağına inanan Rusya Devlet BaŒkanı Putin konuyla alakalı olarak Œu Œekilde bir açıklama yapmıŒtır (President of Russia, 2016);

“...Amerikan tarafıyla üzerinde anlaŒılan ortak eylemlerin Suriye'deki kriz durumunu kökten tersine çevirmek için yeterli olacağından eminim. Sonunda, uzun süredir devam eden kan dökülmesine ve Œiddete son vermek için gerçek bir Œans görüyoruz. Ne yazık ki, yakın tarih, BM tarafından kısa vadeli siyasi veya fırsatçı çıkarları destekleyen tek taraflı eylemlerin dramatik sonuçlara yol açtığı birçok örneğe sahiptir. Bu  rnekler herkesin dudaklarında: Somali, Irak, Libya, Yemen. Bu arka plana karŒı, Suriye'deki d Œmanlıkların durdurulması ve Uluslararası Suriye Destek Grubuna katılan tüm uluslarla koordineli olarak uygulanması konusunda Rus-Amerikan anlaŒmaları, küresel toplumun terörizm tehdidine karŒı gerekleŒtirdiėi uluslararası hukuk ve BM ilkelerine dayanan sorumlu eylemlerin bir  rneği olabilir...”

26 Œubat 2016 tarihinde 2268 sayılı kararla BMGK Uluslararası Suriye Destek Gücü'n n (International Syria Support Group (ISSG) ateŒkes kararını kabul etmiŒtir (S/RES/2268, 2016: 1). İlan edilen bu ateŒkes baŒarısız olunca ABD ve Rusya askeri komisyon oluŒturarak önce Halep hariç tüm ülkede daha sonra Halep'in de dâhil olmasıyla

bütün ülkeyi kapsayan bir ateşkes ilan etmiştir. Fakat iki taraf arasındaki anlaşmazlıklar ve Rusya'nın Halep'i bombalaması ilişkiler gerilmiş ve daha sonra da askıya alınmıştır (Jusoor,2017:5-6) ve Temmuz 2016'da Rusya ve Suriye Hükümetinin yoğun bombardımanına maruz kalan Halep Aralık 2016'da hükümetin kontrolüne geçmiştir (Cumhuriyet, 2020).

Daha sonra Rusya ve Türkiye garantörlüğünde 30 Aralık 2016'da ateşkes ilan edilmiştir. Ateşkes IŞİD, El Nusra ve PYD'yi dışındaki tüm tarafları kapsamaktadır (BBC, 2016). Rusya devlet başkanı Putin yaptığı açıklamada anlaşmanın 3 belgeden oluştuğunu söylemiştir. İlki muhalefetin ve hükümetin ateşte anlaşması, ikincisi silahsızlandırma ve denetim ve sonuncusu da barış müzakerelerinin başlamasıdır. Son madde Astana Görüşmelerinin başlamasına işaret etmektedir (Hacıoğlu, 2016). BMGK'ı 31 Aralık 2016'da 2336 sayılı kararla ateşkesi kabul etmiş ve Kazakistan'ın başkenti Astana'da olacak barış görüşmelerinin bir an önce başlamasını talep etmiştir (S/RES/2336, 2016: 1- 2).

İkinci Cenevre görüşmesinin de sonuçsuz kalması tarafları 1 Şubat 2016'da yapılması planlanan fakat 25 Şubat'a ertelenen üçüncü Cenevre görüşmelerine itmiştir. Fakat katılacak savaş tarafları konusunda fikir birliği sağlanamamıştır. Türkiye ve SMDK PYD'nin olmasını kesinlikle reddederken Rusya Kürtlerin kesinlikle masada olmasını istemiştir. Varılan anlaşma neticesinde PYD görüşmelere katılmamıştır (Göksedef, 2016). Muhalefet görüşmelerde bombardımanın durdurulmasını, tutukluların serbest bırakılmasını ve sivillerin korunmasını talep etmiştir. Bu görüşmeler yaşanırken bile Rusya destekli hükümet güçleri Halep'i bombalamaya devam etmiştir (Miles vd, 2016).

Çıkan anlaşmazlıklar nedeniyle sonuçsuz kalan Cenevre-3'ten sonra 23 Şubat 2017 tarihinde dördüncü Cenevre görüşmeleri başlamıştır. Görüşmelerden sonra açıklama yapan BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararında öngörülen üç ana maddeye terörle mücadelenin dördüncü madde olarak eklendiğini açıklamıştır. Diğer üç ana madde ise; tüm tarafları kapsayan geçiş yönetiminin kurulması, çok partili ve özgür seçim ortamının sağlanması ve yeni anayasanın hazırlanmasıdır (Suiçmez, 2018).

22 Mart 2017 tarihinde düzenlenen beşinci Cenevre görüşmeleri siyasi geçiş yönetimi için hazırlık olarak değerlendirilmiştir. Muhaliflerin temsilcisi olan Nasır el-Hariri Cenevre-4'ten bu yana Esad rejiminin 877 sivil öldürdüğünü aktarmış ve *“Esad rejimi tarafından gerçekleştirilen bütün bu suçlar maalesef sessizliğe bürünen uluslararası toplumun gözü önünde işlendi.”* demiştir (Uçan, 2017). Cenevre-6 16-20 Mayıs 2017'de yapılmıştır. Geçiş

hükümeti, anayasa, terörle mücadele ve seçimlerden oluşan 4 ana başlığın altıncı Cenevre görüşmelerinin kısa olmasından dolayı değerlendirilemeden bittiği bildirilmiştir (NTV, 2017). 10 Temmuz 2017’de başlayan yedinci Cenevre görüşmeleri tarafların ilk kez yüz yüze konuşması konusunda sinyal verilmiştir. Konular geçiş hükümeti, anayasa ve terörizmle mücadele olmuştur (Durgun, 2017). 28 Kasım 2017’de başlayan sekizinci Cenevre görüşmeleri muhalefet ve rejimle ayrı ayrı görüşülmüştür. Rejim sadece terörizm konusuna değinirken muhalifler, geçici hükümet, anayasa, terörizm ve seçimleri masaya yatırmıştır. Her iki tarafın anlaşamaması sonucu bir sonuç alınamadan sona ermiştir (Suiçmez, 2018).

3.4.2.Astana Görüşmeleri

Cenevre görüşmeleri bir sonuca bağlanmamış ve bu sürede siviller hayatlarını kaybetmeye ya da yerlerinden edilmeye devam etmiştir. Rusya ve Türkiye’nin garantörlüğünde sağlanan ateşkes sonrası alınan barış görüşmesi kararı sonucu 23-24 Ocak 2017 tarihinde Rusya, Türkiye ve İran Astana’da süreci başlatmışlardır (Schearf, 2017). Savaşın taraflarının, BM Suriye Özel Temsilcisi, ABD heyeti ve garantörlerin katıldığı bu görüşmede taraflar BMGK’nın 2254 sayılı kararına uyulacağına, ateşkesi sürdürmeye, ihlalleri en aza indirmeye, terörizme karşı beraber mücadele edilmesine olan inançlarını dile getirmişlerdir (Turkic Weekly, 2017: 3). İkinci Astana Görüşmeleri 15-16 Şubat 2017 tarihinde üç ülkenin garantörlüğünde ve BM ve ABD’nin gözlemciliğinde yapılmıştır. Muhalefet ve rejimin doğrudan görüşmediği toplantıda ateşkesin devam etmesi kararlaştırılmış ve Rusya, İran ve Türkiye görev gücü kurma kararı almıştır (Seisembayeva, 2017).

Üçüncü Astana Görüşmeleri 14-15 Mart 2017 tarihinde yapılmıştır. Garantörlerin ateşkesten ve daha önceki Astana Görüşmelerinden duydukları memnuniyeti aktardıkları toplantıya (Orazgaliyeva, 2017) Rus ve rejim güçlerinin yoğun ateşkes ihlallerini sürdürmesi nedeniyle muhalefet katılmamıştır (Suiçmez, 2018). Dördüncü Astana Görüşmeleri 3-4 Mayıs 2017 tarihinde yapılmıştır. Toplantıda üç garantör ülke Suriye içinde çatışmasızlık bölgeleri kurma kararı almıştır (Uhtepfakc, 2017). Bu bölgeler; İdlib çatışmasızlık bölgesi (İdlib’in tamamı, Lazkiye’nin kuzeydoğusu, Halep’in batısı ve Hama’nın kuzeyi.), Humus’un kuzeyindeki bir bölge, Doğu Guta (Şam’ın kuzeyi) ve Dera/ Kuneytra bölgesi olmuştur (TASS, 2017). Anlaşma rejim ve muhalif gruplar tarafından imzalanmamıştır. Muhalifler sivil alanlarında hükümet tarafından bombalandığını söyleyerek karşı çıkmıştır (Barnard ve Gladstone, 2017).

Temmuz 2017’de beşincisi, 14 Eylül 2017’de de altıncısı düzenlenmiştir. Altıncı görüşmede İdlib’in ateşkes bölgesi olması kabul edilmiştir (Beals, 2017). Ekim 2017’de yedincisi düzenlenmiş ve kayıplar, tutuklular ve savaş esirlerinin takası konusunda fikir birliğine varılmıştır (Satubaldina, 2017). 22 Aralık 2017 ise Astana Görüşmelerinin sekizincisini yapıldığı tarih olmuştur. Çatışmasızlık bölgesi olan ve rejimin yoğun bombardımanına maruz kalan Doğu Guta’daki insani kriz bu görüşmelerde tartışılmıştır (DS, 2017). Barış görüşmelerinin dokuzuncu turu 14-15 Mayıs 2018’de gerçekleşmiştir. Görüşmelerde çok az ilerleme kaydedilmiş olmasına rağmen görüşmelerden duyulan memnuniyet dile getirilmiş Soçi’deki zirveye ve yeni anayasaya duyulan ihtiyaca vurgu yapılmıştır. Suriye muhalefet temsilcisi Yasser Abdul Raheem Rusya’nın Suriye’deki eylemlerini eleştirmiş ve *“Soçi’ye gitmeyeceğiz, çünkü halkımıza saygı duymalıyız. Suriye halkının Rus kuvvetleri tarafından öldürülmesi sona ermeli.”* ifadelerini kullanmıştır (Satubaldina, 2018).

Astana görüşmelerinin onuncu (30 Temmuz 2018) ve on birinci (28 Kasım 2018) oturumlarında Suriye Anayasa Komitesinin 150 kişiden oluşmasına karar verilmiştir. Şam yönetimi ve muhaliflerden 100, garantör ülkelerden ve BM temsilcilerinden 50 kişinin komisyonda bulunması planlanmıştır (TRT, 2019). Ayrıca mülteciler, İdlib’in durumu, insani yardım ve terörizm konuları gündeme getirilmiştir (Aydınlık, 2018).

26 Nisan 2019 yılında on ikinci görüşme yapılmış ve anayasa komisyonunun çözüme kavuşturulması ve İdlib gerginliği tartışılmıştır (Altynsarina, 2019). 1 Ağustos 2019’da on üçüncü Astana Görüşmesi yapılmıştır. Görüşmede İdlib konusunun yanında özerk yönetim girişimleri değerlendirilmiş ve sonuç bildirgesinde (Sol, 2019);

“Özerk yönetim kurulmasına dönük inisiyatifler de dahil olmak üzere, terörle mücadele bahanesiyle sahada yeni gerçeklikler oluşturmayı amaçlayan tüm girişimleri reddettik. Suriye’nin egemenliğini ve toprak bütünlüğünü bozmaya yönelik ayrılıkçı planlara karşı çıkma kararlılığımızı dile getirdik.” denilmiştir.

Son Astana Görüşmesi ise 10-11 Aralık 2019 yılında yapılmıştır. Taraflar Suriye’deki son gelişmeleri, özellikle IŞİD’in geri dönüşü ve terörizme karşı mücadele, Fırat’taki son durum, İdlib, Anayasa Komitesi ve tutuklu ve kaçırılanların iadesi ile ilgili endişeleri tartışmışlardır (Mehr, 2019).

Astana Görüşmeleri de kendinden önceki Cenevre Görüşmeleri gibi bir etki gösterememiş ve görüşmeleri üç çatışmasızlık bölgesinin rejimin eline geçmesiyle sonuçlanmıştır (Tinas, 2017: 20). Bu süreçte hala binlerce sivil ölmeye devam etmiş siyasi bir çözüm de bulunamamıştır.

3.4.3.Soçi Görüşmeleri

22 Kasım 2017 tarihinde Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve İran Cumhurbaşkanı Hassan Rouhani'nin katılımıyla Rusya'nın Soçi kentinde düzenlenen görüşmelerde Suriye'de tüm tarafların katılacağı Ulusal Diyalog Kongresi düzenleneceği, savaş sonrası Suriye'nin sosyal ve ekonomik açıdan yeniden inşasında Rusya, İran ve Türkiye'nin yer alacağı, ülkede BM Örgütü gözetiminde demokratik seçimlerin yapılması ve siyasi çözümün Cenevre görüşmelerinde tamamlanması kararlaştırılırken, Türkiye terör örgütü PYD'nin çözüme dâhil edilirse kendisinin olmayacağını bildirmiştir (Suiçmez, 2018).

30 Ocak 2018 tarihinde yine Soçi'de Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nde bir araya gelen liderler Suriye'de siyasi çözümü tartışmışlardır. Kongrede en önemli konu bir anayasa komitesi kurulması yönünde çağrı yapılması ve bu komite için 150 kişilik bir aday listesi belirlenmesi olmuştur. Kongre'ye katılmama kararı alan muhalif grupları Kongre'de temsil etme yetkisini üstlenen Türk heyeti ise, muhalefetle beraber hazırladığı 50 kişilik bir aday listesi sunmuştur (TC Dışişleri Bakanlığı, 2019). Kongre sonunda yayınlanan sonuç bildirgesinde, Suriye'nin egemenlik ve toprak bütünlüğüne saygı vurgusu yapılmış ve "*Suriye halkı kendi geleceğine seçimle karar vermelidir.*" denilmiştir (Makieh ve Tsvetkova, 2018).

4 Nisan 2018 tarihinde Ankara Zirvesi'nde Suriye konulu toplantı düzenlenmiştir. Zirve, çatışmasızlık bölgelerinden biri olan Doğu Guta'nın kontrolünü 2012'den beri elinde tutan cihatçı grupların buradan tahliyelerinin tamamlanmak üzere olduğu bir döneme denk gelmiştir. Yapılan açıklamalarda terörle etkin mücadele, insani yardım, mültecilerin evlerine dönmesi için yapılacak çalışmalar öne çıkan konular olmuştur. Ayrıca toprak bütünlüğüne tekrar vurgu yapılmıştır (Jones, 2018).

Tahran Zirvesi ise 7 Eylül 2018 tarihinde yapılmıştır (President of Russia, 2018). Yerlerinden edilmiş mültecilerin geri dönmesi, kendi kaderlerini tayin hakkı verilmesi gibi konuların konuşulduğu zirvede ana konu İdlib gerilimi olmuştur. İdlib'le ilgili Türkiye'nin ateşkes talebi reddedilmiş ve İdlib'in radikal terör örgütlerinden ve ağır silahlardan acilen arındırılması talep edilmiştir (President of Russia, 2018). 12 maddelik bir bildiriyle zirve sonlandırılmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2018)²³.

²³ "1. Astana formatının Ocak 2017'den bu yana sağladığı başarılarından, özellikle de Suriye Arap Cumhuriyeti genelindeki şiddetin azaltılmasında katedilen ilerlemeden ve ülkede barış, güvenlik ile istikrara yapılan katkıdan duydukları memnuniyeti ifade etmişlerdir.

17 Eylül 2018 yılında Soçi’de bir araya gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Putin İdlib operasyonu öncesi İdlib’de silahlardan arındırılmış bir bölge kurulması üzerine anlaşmaya varmışlardır. 15-20 kilometre derinliğinde ve 250 kilometre uzunluğundaki silahsızlandırma hattının silahlı örgütlerin kontrol ettiği bölgeden geçmesi planlanmıştır. Bu anlaşma üzerine Suriye ordusu, uzun bir süre boyunca planladığı İdlib operasyonunu

2. Suriye Arap Cumhuriyeti'nin egemenliği, bağımsızlığı, birliği ve toprak bütünlüğü ile BM Şartı'nın amaç ve ilkelerine olan kuvvetli ve devam eden taahhütlerini vurgulamış ve bunlara herkes tarafından saygı gösterilmesi gerektiğinin altını çizmişlerdir. Kim tarafından gerçekleştirildiğine bakılmaksızın, hiçbir eylemin bu ilkelere hanel getirmemesi gerektiğini yinelemişlerdir. Terörle mücadele kisvesi altında sahada yeni gerçeklikler yaratılmasına dair her türlü girişimi reddetmiş, Suriye'nin egemenliği ve toprak bütünlüğü ile komşu ülkelerin ulusal güvenliğini zayıflatmayı amaçlayan ayrılıkçı gündemlere karşı durma kararlılıklarını ifade etmişlerdir. 3. Sahadaki güncel durumu ele almışlar, 4 Nisan 2018 tarihinde Ankara'da yapılan son toplantılarının ardından Suriye Arap Cumhuriyeti'yle ilgili meydana gelen gelişmeleri değerlendirmişler ve aralarındaki mutabakat uyarınca üçlü eşgüdümü sürdürmek hususunda hemfikir kalmışlardır. Bu çerçevede, İdlip gerginliği azaltma bölgesindeki durumu görüşmüşler ve bu konuyu yukarıda belirtilen ilkelere ve Astana formatını tanımlayan işbirliği ruhuna uygun olarak ele almayı kararlaştırmışlardır.

4. BM Güvenlik Konseyi tarafından terörist olarak tanımlanan DEAŞ, Nusra Cephesi ile El Kaide veya DEAŞ'la bağlantılı tüm diğer bireyler, gruplar, teşebbüsler ve oluşumların tamamen ortadan kaldırılması amacıyla aralarındaki işbirliğini sürdürme kararlılıklarını teyit etmişlerdir. Terörle mücadelede, yukarıda belirtilen terörist grupların ateşkes rejimine katılmış veya katılacak olan silahlı muhalif gruplardan ayrıştırılmasının sivil zayıatın önlenmesi bakımından da dahil olmak üzere büyük önem arz ettiğinin altını çizmişlerdir.

5. Suriye ihtilafına askeri çözüm getirilemeyeceğine ve ihtilafın yalnızca müzakere edilmiş bir siyasi süreç yoluyla sona erdirilebileceğine dair inançlarını yinelemişlerdir. Siyasi sürecin Soçi'de düzenlenen Suriye Ulusal Diyalog Kongresi'nin kararları ve BM Güvenlik Konseyi'nin 2254 sayılı kararıyla uyumlu olarak ilerletilmesi amacıyla aralarındaki aktif işbirliğini sürdürme kararlılıklarını teyit etmişlerdir. 6. Suriyelilerin öncülüğünde ve sahipliğinde bir siyasi çözüme ulaşma sürecini ilerletme amaçlı ortak çabaları sürdürme konusundaki kararlılıklarını yinelemişler ve Anayasa Komitesi'nin kurulması ile çalışmalarının başlatılmasına yardımcı olmaya yönelik taahhütlerini vurgulamışlardır. Kıdemli memurları ile Birleşmiş Milletler Genel Sekreteri'nin Suriye Özel Temsilcisi arasındaki yararlı istişarelerden duydukları memnuniyeti vurgulamışlardır.

7. Bütün Suriyelilerin normal ve huzurlu bir hayata yeniden kavuşmalarına ve acılarının hafifletilmesine yönelik tüm çabalara destek olma ihtiyacını vurgulamışlardır. Bu bağlamda, ilave insani yardım göndermek, insani mayın temizliği faaliyetlerini kolaylaştırmak, sosyal ve ekonomik tesisler de dahil olmak üzere temel altyapı unsurlarını eski haline getirmek ve tarihi mirası korumak suretiyle Suriye'ye yapılan yardımı artırmaları için başta Birleşmiş Milletler ve insani ajansları olmak üzere uluslararası topluma çağrıda bulunmuşlardır.

8. İhtiyaç duyan tüm Suriyelilere hızlı, güvenli ve kesintisiz insani erişim sağlanmasını kolaylaştırma yoluyla, sivillerin korunması ve insani durumun iyileştirilmesini hedefleyen ortak çabaları sürdürmedeki kararlılıklarını yinelemişlerdir.

9. Sığınmacıların ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişilerin Suriye'de ikamet ettikleri asıl yerlere güvenli ve gönüllü olarak geri dönüşleri için gerekli şartların oluşturulması ihtiyacının altını çizmişlerdir. Bu amaçla, Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği (BMMYK) ve diğer uluslararası uzmanlık kuruluşları da dahil olmak üzere, ilgili tüm taraflar arasındaki eşgüdüm ihtiyacını vurgulamışlardır. (Suriyeli mülteciler ve ülke içinde yerlerinden edilmiş kişiler hakkında uluslararası bir konferansın toplanması fikrini değerlendirmek hususunda mutabık kalmışlardır.) 10. BM ve Uluslararası Kızılhaç Komitesi (ICRC) uzmanlarının katılımıyla yürütülen, alıkonulanlar/kaçırılanların serbest bırakılması, cenazelerin teslimi ve kayıp şahısların tespiti Çalışma Grubu'nun faaliyetlerindeki ilerlemeyi memnuniyetle karşılamışlardır.

11. Rusya Federasyonu Devlet Başkanı Sayın Vladimir Putin'in daveti üzerine, bir sonraki toplantılarını Rusya Federasyonu'nda yapmayı kararlaştırmışlardır.

12. Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanları, Tahran'daki Üçlü Zirve'ye evsahipliği yapmalarından ötürü İran İslam Cumhuriyeti Cumhurbaşkanı Sayın Hasan Ruhani'ye içten teşekkürlerini sunmuşlardır.”

ertelemiştir. Anlaşmayla, İdlib’de faaliyet gösteren HTŞ başta olmak üzere tüm radikal terör örgütlerin oluşturulacak silahsızlandırma bölgesini terk etmelerine, ağır silahların ise 15 Ekim’e kadar bölgeden uzaklaştırılmasına karar verilmiştir (Cumhuriyet, 2018)²⁴.

27 Ekim 2018 tarihinde İstanbul’da Türkiye, Rusya, Almanya ve Fransa’nın katıldığı Dörtlü Zirve toplantısı yapılmıştır (Dolan, 2018). Toplantıda İdlib’deki durumla ilgili olarak, Rusya ve Türkiye tarafından kalıcı bir ateşkes sağlanması konusunda güvence verilmiş, siyasi çözüm ve BM 2254 sayılı kararın altı tekrar çizilmiştir (France Gouvernement, 2018). Ayrıca insani yardımın acilen ulaştırılması gereği, mültecilerin geri dönüşlerinin rızaya dayanması, radikal terörist grupların el birliğiyle ortadan kaldırılması gibi konular da konuşulmuştur (French Embassy UK, 2018). 23 Ocak 2019’da Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Putin bölgesel ve ekonomik konular yanında Suriye konusunu da konuştukları bir toplantı düzenlemiş ve işbirliğinin devam etmesinin altını çizmişlerdir. Rusya İdlib’in radikallerden arınması için Türkiye’nin üzerine düşeni yerine getirmesini talep etmiş ve anayasa komitesi konusunu da tekrardan görüşmeye açmışlardır (President of Russia, 2019).

Suriye krizinin uzun vadeli çözümüne odaklanılacağı söylenen dördüncü Soçi Görüşmeleri 14 Şubat 2019 tarihinde yapılmıştır. Görüşme ABD’nin Suriye’den çekileceğini söylemesinin sonrasına denk gelmiştir. Üç garantör koordineli çalışma konusunda anlaşmaya vardıklarını iletmiştir (Ferris-Rotman, 2019). Türkiye önceliğini İdlib’de ateşkesi sağlamak ve göç dalgasını durdurmak olarak açıklamıştır (Reuters, 2019) Ayrıca liderler Suriye’nin bir sonraki anayasasını hazırlamakla görevlendirilecek özel bir komite üzerinde görüşmeler yapmışlardır (DW, 2019).

²⁴ “1.İdlib gerginliği azaltma bölgesi korunacak. Türkiye gözlem noktaları güçlendirilecek.

2.Rusya Federasyonu, İdlib’de askeri operasyonlar ve saldırılardan kaçınılması için gerekli önlemleri alacak ve mevcut statüko korunacak.

3.Silahsızlandırma bölgesi oluşturulacak ve bölge 15 - 20 km olacak.

4.Silahsızlandırma bölgesinin sınırları sahadaki çalışmalarla belirlenecek.

5.Tüm radikal terörist gruplar silahsızlandırma bölgesinden 15 Ekim’e kadar çıkarılacak.

6.Çatışan taraflara ait tüm tanklar, çok namlulu roketatarlar, toplar ve havanların da aralarında olduğu ağır silahlar 10 Ekim’de İdlib’deki silahsızlandırma bölgesinden çekilecek.

7.Silahsızlandırma bölgelerindeki denetimler Türk ve Rus askerleri tarafından yapılacak. Denetimler insansız hava araçlarıyla havadan da yapılacak.

8.M4 - M5 otoyolu güvenliği yıl sonuna kadar sağlanacak ve trafiğe açılacak.

9.İdlib’de sürdürülebilir ateşkes rejiminin sağlanabilmesi için etkili önlemler alınacak. İran, Türkiye, Rusya ortak koordinasyon merkezi geliştirecek.

10.İki taraf her türlü tezahürde Suriye’deki terörizmle mücadele konusunda kararlılıklarını yineledi.”

27 Şubat 2019’da Suriye hükümetinin Rus hava desteğiyle 33 Türk askerini öldürmesi sonucu ilişkiler gerilmiştir. Bunun üzerine 5 Mart 2020 tarihinde Moskova’da bir araya gelen Cumhurbaşkanı Erdoğan ve Başkan Putin İdlib’de ateşkes ve güvenlik koridoru konusunda anlaşmaya varmışlardır (The Guardian, 2020). Görüşme sonunda İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki temas hattı boyunca tüm askeri faaliyetlerin durdurulmasını, M4 karayolu üzerinde bir güvenli koridor oluşturulmasını ve Türk-Rus ortak devriye faaliyetlerinin başlatılmasını öngören “İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesi’ndeki Durumun İstikrarlaştırılmasına İlişkin Muhtıra Ek Protokol” imzalanmıştır (TC Dışişleri Bakanlığı, 2020). Dışişleri Bakanı Mevlüt Çavuşoğlu ve Rusya Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, yapılan basın toplantısının ardından mutabakat muhtirasını okumuştur. Ek protokoldeki kararlar şöyledir (Sputnik, 2020):

“- İdlib Gerginliği Azaltma Bölgesindeki temas hattı boyunca tüm askeri faaliyetler 6 Mart 2020 saat 00:01’den itibaren durdurulacaktır.

- Türk ve Rus devriyeleri, 15 Martta M4 karayolunun Trumba’dan (Serakib’in batısı) Ain Al Havr’a kadar olan kesimi boyunca başlatılacaktır.

- M4 karayolunun kuzeyinde 6 km ve güneyinde 6 km derinliğinde bir güvenli koridor tesis edilecek. 7 gün içinde esasları kararlaştırılacak.”

Barış görüşmelerinde somut hiçbir çözüm atılmamış fakat buna rağmen savaş nedeniyle hayatını kaybedenlerin sayısının yüzbinlerle ifade edilmeye devam etmiştir. Uluslararası aktörlerin aradıkları çözüm, kendi siyasi çıkarlarına yönelik olmuştur. Uluslararası toplumun meseleye siyasi bakması barışı ve çözümü imkânsız hale getirmiştir. (Sallon vd, 2018).

3.5.İÇ SAVAŞIN SURIYE’YE MALİYETİ

3.5.1.Savaş Sonrası Suriye Ekonomisi

Savaşın başlamasının ardından AB, ABD, Arap Birliği ve Kanada (CBC, 2011) Suriye’yi kınamış ve yaptırım uygulamıştır. Suriye iç savaşı dokuzuncu yılına girerken ülke ekonomisi de büyük hasarlar almıştır. Savaşın verdiği zarara uluslararası yaptırımların etkileri de eklenince ekonomi çökme noktasına gelmiştir. Savaşın altyapıya verdiği yaygın hasar, iç tüketim ve üretimin azalması, sübvansiyonların ve döviz rezervlerinin azalması, artan bütçe ve ticaret açıkları, Suriye poundunun değerinin düşmesi ve hane halkı alım gücünün düşmesine neden olan yüksek enflasyon meydana gelmiştir. Dış ticaret engelleri, petrol

üretimini azalması, yüksek işsizlik, bütçe açıklarının artması, tarımda ağır kullanımdan kaynaklanan su kaynakları üzerindeki artan baskı, endüstriyel temas, su kirliliği savaşın ekonomik sonuçları olmuştur (CIA, 2020).

Çatışmaların başlamasının ardından turistler ülkeyi terk etmiş, tüketici güveninin azalmasıyla da tüketim ve yatırımlarda ciddi biçimde düşüş meydana gelmiştir. Ülke döviz girdisinin %90'ını oluşturan petrole yönelik yaptırımlar ikinci aşamayı başlatmıştır. Üretim önemli şehirleri olan Şam ve Halep'e sığrayan çatışmalar da ekonomi için zorlayıcı olmuştur. 2013 yılına gelindiğinde ise önemli petrol ve tahıl bölgelerini kaybeden rejim dış desteğe bağlı hale gelmiştir (Şöhret, 2016: 111- 112).

Suriye'nin savaşın başladığı Mart 2011'den 2014 yılının sonuna kadar olan süreçteki toplam ekonomik kaybı, 2000 yılının sabit fiyatlarıyla 203 milyar dolar olduğu düşünülmektedir. Bu sayı da, ülkenin 2010'daki gayri safi yurt içi hasılasının %383'üne tekabül etmektedir (Alami, 2015). Chatham House tarafından yayınlanan yeni bir rapora göre, Suriye'nin ekonomik üretimi çatışmaların başlamasından bu yana %60 kadar düşmüştür. Bununla beraber Suriye Lirası da çatışmalarla beraber %80 değer kaybetmiştir (Lobel, 2015). Nüfusun% 80'inden fazlası yoksulluk sınırının altında yaşamakta ve işsizlik oranı da % 50 üstünde seyretmektedir (One World Nations, 2019).

Ekonomist İstihbarat Birimi (EIU) ve Suriye Politik Araştırma Merkezi (Syrian Center for Policy Research/SCPR) geniş ölçüde tahminleri doğrultusunda ekonomi gerçek anlamda daralmıştır. Daralma 2010 yılından bu yana % 57 olarak açıklanmıştır. Petrol dışı reel Gayri Safi Yurt İçi Hasıla (GSYİH) ortalama yüzde 14 azalmıştır. 2011-2015 yılları arasında petrol ve doğal gaz GSYİH içinde her ikisi de ortalama % 28 düşmüştür. Üretim kayıpları ve fiziksel altyapı yıkımı özellikle konsantre yağ, üretim, ulaşım ve inşaat sektörlerinde görülmüştür (Gobat ve Kostial, 2016: 9). Çatışmanın ekonomik etkilerinin büyümesi sosyal ve siyasi etkileri de etkilemiştir. Sağlık, eğitim, barınma ve gıdaya sürekli erişimin olmaması, çatışmanın etkisini artırmış ve milyonlarca insanı işsizliğe ve yoksulluğa itmiştir. Buna ek olarak, petrol gelirlerinde ve ticarete yaşanan aksaklıklarda ciddi bir düşüş Suriye'nin dış dengeleri üzerinde daha fazla baskı yaratmış, bu da uluslararası rezervlerinin hızla tükenmesine neden olmuştur (The World Bank, 2019)

Suriye'ye 2016 yılında 8.899.7, 2017 yılında 10.427.9, 2018 yılında ise 9.990.8 milyon dolar yardım yapılmıştır. En çoktan en aza doğru ülkeye yardımda bulunan ülkeler; Türkiye, Almanya, Amerika, Avrupa Birliği, İngiltere, Norveç, Kanada, BAE, İsveç ve

Japonya'dır. Yardımların büyük bir çoğunluğu insani yardımlardan oluşmaktadır (OECD-ODA, 2019). Suriye 2017-2018 yılında 2.549 milyon dolar yardımla en çok yardım edilen ülkeler arasında dördüncü sırada yer almıştır (OECD-DAC, 2019).

Suriye'nin bugünkü GSYİH'sı, savaş başlamadan önceki sürenin yarısından daha azdır ve Suriye'nin çatışma öncesi GSYİH düzeylerine dönmesi yirmi yıl veya daha fazla süreceği tahmin edilmektedir. Ayrıca hasarlı fiziksel altyapının yeniden yapılandırılması en önemli görev olurken, Suriye'nin beşeri ve sosyal sermayesinin yeniden inşası daha da büyük ve kalıcı bir mücadele olacağı açıktır (Gobat ve Kostial, 2016: 1). Şu aşamada Suriye'de rejim güçleri İran ve Rusya'nın ekonomik desteği ile kısmen ayakta kalmayı başararak bazı bölgelerde kontrolünü sürdürmeye devam etmektedir (Şöhret, 2016: 113).

3.5.2. İç Savaşın İnsani Boyutu

2012 yılında hazırlanan Uluslararası Af Örgütü (Amnesty International) Suriye raporuna göre savaşın başlamasından kısa süre sonra savaştan kaçan Suriyeli muhalifler 1970 ve 1980'leri aratmayan bir işkence ve kötü muameleye maruz kaldıklarını söylemişlerdir (Amntesy International, 2012: 1). Çatışmaların hala devam ediyor oluşu tam bir rakam verilmesini imkânsız kılmakla beraber, BM Örgütü de dâhil olmak üzere insan hakları kuruluşları bazı rakamlara ulaşmayı başarmışlardır. 2016 yılında BM Suriye Özel Temsilcisi Staffan de Mistura yaptığı bir açıklamada, 2014 yılı ölüm rakamının 250.000 olduğunu ve bu geçen iki yılda toplam sayının 400.000 olmuş olabileceğini ifade etmiştir (UNSG,2016). SCPR ise BM Örgütü'nün 2014'ten beri sayımı durdurduğunu iddia ederek gerçek sayının 2016 itibariyle 470.000 kişi olduğuna dikkat çekmiştir (SCPR, 2016: 61).

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi (Syrian Observatory for Human Rights/SOHR) ise 2020 Mayıs ayında yayınladığı raporda 380.636'sının ölümü belgelenmiş olmak üzere toplam 585.000 kişinin öldüğünü bildirmiştir. SOHR raporuna gözetilince ve işkence edilerek öldürülen 88.000 kişiyi dâhil edilmemiştir (SOHR, 2020). Hayatını kaybedenlere ilişkin veriler şu şekildedir:

Tablo 3. 1. SOHR Ölüm Raporu

Siviller	116.327 Çocuk; 22.093 Erkek; 80.497 Kadın; 13.737
Esad rejiminin askerleri	67.526
Suriyeli muhalif savaşçılar	54.381

Tablo 3. 2. SOHR Ölüm Raporu “tablonun devamı”

Rejime sadık "Milli Savunma" milisleri	52.139
IŞİD	39.736
Cihatçı HTS	27.614
SDG ve Kürt Güçleri	12.721
Rejime ve Şii milislere sadık Suriyeli olmayan savaşçılar	8.345
Rejim kaçağı askerler	2.625
Hizbullah savaşçısı	1.700
Suriyeli olmayan SDG savaşçısı	930
Kimliği belli olmayan	421 (2017’de kimliği belirlenen 3.691 kişiye ek olarak)
Rus askerleri ve diğer paralı askerler	264
Türk askerleri	195
Koalisyon güçleri	Gizlilik nedeniyle belgelenememiştir

Kaynak: SOHR, 2020: 31

Yukarıda verilen verilerde de görüleceği gibi iç savaşın en büyük kaybını siviller yaşamıştır. Savaşın kentlere taşmış olması, havadan yapılan operasyonlar daha çok sivilin yerinden edilmesine ya da hayatını kaybetmesine neden olmuştur. Tabloda görüldüğü gibi diğer önemli kayıpları savaşın tarafları olan Esad rejimine ait askerler, muhalif savaşçılar, cihatçılar (IŞİD ve HTŞ) ve Kürt milisler oluşturmuştur. Savaşa yabancı savaşçıların katılım oranı da hayli yüksektir. İran destekli Lübnan Hizbullah’ı, IŞİD’e katılan yabancı savaşçılar da tarafların yanında yerlerini almıştır.

Sivil ölümlerin faillerini de açıklayan rapor ile ortaya şöyle bir tablo çıkmıştır:

Tablo 3. 3. Sivil Kayıpların Sorumluları

Rejim kuvvetleri	45.382
Rejim uçakları	26.407
Rejim hapishanelerinde işkenceyle	16.163
Rus uçakları	8.624

Tablo 3. 4. Sivil Kayıpların Sorumluları “tablonun devamı”

Muhafif savaşçılar	8.018
IŞİD	6.204
Koalisyon güçleri	3.835
Türk askerleri	995
Sınır güvenlikleri	447
İsrail	8

Kaynak: SOHR, 2020

Sivil ölümlerinin faillerinin incelendiği yukarıdaki tabloda, rejimin sivil ölümlerin büyük çoğunluğundan sorumlu olduğu ortaya çıkmaktadır. Havadan ve karadan yapılan operasyonlar sonucu 71,789 kişi hayatını kaybetmiştir. Operasyonlar sadece hayat kaybına neden olmakla kalmamış, sivillerin yaşam alanlarını da yok etmiştir. Rejim, havadan ve karadan yaptığı operasyonların yanında, hapishanelerde yapılan işkenceyle de ölümlere sebep olmuştur. İşkence sonucu hayatını kaybedenlerin sayısı da savaşta kaybedenler kadar çoktur. Rejimden sonra en çok sivil ölümden sorumlu olan ise, davetle müdahale kavramıyla iç savaşa dâhil olan Rusya olmuştur. Rusya tek başına, savaşın tarafları olan muhalifler ve IŞİD’ten daha çok sivil ölümüne neden olmuştur.

SCPR’nin 2020 yılı raporunda ise doğrudan ya da dolaylı olarak çatışmaya bağlı toplam ölümler (2011-2019 arası) 671.663 olarak verilmiştir. Bu rakamların 570.000’i doğrudan çatışmaya bağlı ölümlerken, 102.000’i ise dolaylı olarak çatışmaya bağlı ölümlerdir. Ölümlerin yıllara göre dağılımı şöyledir:

Tablo 3. 5. Yıllara Göre Ölüm Oranları

2011	6.431
2012	55.132
2013	110.265
2014	137.831
2015	120.527
2016	96.393
2017	73.343

Tablo 3. 6. Yıllara Göre Ölüm Oranları “tablonun devamı”

2018	49.781
2019	21.960
Toplam	671.663

Kaynak: SCPR, 2020: 87

Yukarıdaki tablo ise sivil ölümlerinin yıllara dağılımını göstermektedir. İç savaşın en çok sivil kaybına neden olan yılları 2013, 2014 ve 2015 olmuştur. 2014 yılı Suriye İç Savaşı'nın en kanlı yılı olmuştur. 2015 yılında IŞİD'le mücadele için sahada aktif olarak yer alan koalisyon güçlerinin varlığı, Rusya'nın savaşa doğrudan dâhil oluşu vb. durumlar sonucunda 2015 yılı da en çok ölümün gerçekleştiği ikinci yıl olmuştur. En az kaybın verildiği yıl ise, gösterilerin ilk başladığı yıl olan 2011 yılıdır.

Suriye İnsan Hakları Ağı (SNHR) 2011'de başlayan ve demokratik bir siyasi değişim talep eden halk ayaklanmasının, dokuzuncu yılında yayınladığı bir raporla insan hakları ihlallerini belgelemiştir. Raporda, 29.257'si çocuk, 16.021'i kadın olmak üzere 226.247 sivilin öldürüldüğüne dikkat çekilmiş, Suriye'deki çatışmanın tüm taraflarının uluslararası insancıl hukuk ilkelerini ve ilgili Güvenlik Konseyi kararlarını ihlal ettikleri vurgulanmıştır. Rapor, çatışmalar tarafından gerçekleştirilen saldırıların ve ihlallerin çoğu, öncelikle sivil bireyleri hedeflediğini ve bu olayların büyük bir kısmı, çoğu insanlığa karşı suç teşkil eden sivil kayıplara, yaralanmalara sebep olmuş veya sivil nesnelere zarar verdiğine dikkat çekmiştir (SNHR, 2020).

Mart 2020'ye kadar Suriye rejiminin resmi ve gayri resmi gözaltı merkezlerinde en az 129.989 kişinin gözaltına alındığı veya zorla kaybolduğu kaydedilmiş, Suriye Rejimi güçlerinin, silahlı muhalefetin kontrolü altındaki alanlara kuşatma uygulama, gıda ve tıbbın erişiminin önlenmesi, 405 çocuk ve 189 kadın da dâhil olmak üzere 920 sivilin ölümü ile sonuçlandığı belirtilmiş, Suriye'de yaklaşık 222 kimyasal silah saldırısı belgelendiği, bu kimyasal saldırıların 217'si Suriye rejimi tarafından gerçekleştirildiği kalan beş saldırıyı da IŞİD'in gerçekleştirdiği bildirilmiştir (SNHR, 2020).

Rapor, Mart 2011'den bu yana yaklaşık 15,2 milyon insanın zorla yerinden edildiğini, bunlardan dokuz milyonu Suriye içinde yerinden edilirken, yaklaşık 6,2 milyonu Suriye dışında yerinden edildiğini bildirmiştir. Raporda, 125'i Rus yerleşim birimleri, 41'i Suriye Rejimi kuvvetleri ve beşi ABD önderliğindeki koalisyon kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen

sivil yerleşim bölgelerinde 171 kışkırtıcı silah saldırısı gerçekleştirildiğini ve bu saldırıların hepsinin konutlara uygulandığını belirtilmiştir (SNHR, 2020).

Yine aynı raporda keyfi dokuz yıllık savaş boyunca keyfi tutuklamaların 14.451 olduğu ifade edilmiştir. En yüksek tutuklama oranı Suriye rejimine aittir. Rejim toplamda 14.261 kişiyi tutuklamıştır (SNHR, 2020).

Tablo 3. 7. SNHR'ye Göre Sivil Kayıpların Sorumluları

Rejim	199.938
Rusya	6.859
Diğer	6.041
IŞİD	5.023
ÖSO	4.152
Koalisyon Güçleri	3.039
SDG	1.236
HTŞ	487
Türkistan İslam Partisi	4

Kaynak: SNHR,2020

Bir diğer insan hakları izleme örgütü olan SNHR'nin raporunda failer çok büyük bir değişiklik göstermemiştir. Ölüm oranlarının değiştiği tabloda, yine en çok sivil kayba rejim güçleri neden olmuştur. 226.247 sivilin %88.38'i rejim güçleri tarafından öldürülmüştür. Bu tabloda da sivil kayıplara neden olan ikinci güç Rusya olmuştur.

Suriye İnsan Hakları Gözlemevi'nin (SOHR) yayınladığı yıllık ölüm raporları ise şu şekildedir; rejimin silahlı gruplara yönelik yaptığı hava operasyonları sadece silahlı grupları değil sivilleri de hedef almış ve büyük kayıplara neden olmuştur. Özellikle doğudan batıya, kuzeyden de güneye yönlendirdiği operasyonlarda çok sayıda köy, kasaba ve yerleşim yeri, kamusal altyapılar tahrip olmuş, maddi hasar meydana gelmiş ve en önemlisi insanlar ölmüş ya da yerlerinden ayrılmak zorunda kalmıştır. SOHR'nin 20 Ekim 2014'ten 30 Eylül 2019'a kadar belgelediği Suriye şehirlerinde ve bölgelerinde 13.644 sivil vatandaşın ölümü, on sekiz yaşın altında 3.152 çocuk, on sekiz ve 8.409 yaşın üzerinde 2.083 vatandaş kadın, hepsi de savaş uçakları ve helikopterler bombardımanında öldürülmüştür. Öldürmeye ek olarak, binlerce sivil sakat kalmıştır (SOHR, 2019)

BM Çocuklara Yardım Fonu'nun (United Nations International Children's Emergency Fund/UNICEF) 2019'da yayınladığı habere göre Suriye'de 2.6 milyon yerinden edilmiş çocuğun da dahil olduğu toplamda 5 milyon insanın yardıma ihtiyacı vardır (UNICEF,2019).Yine UNICEF'in verdiği rakamlara göre; resmi izlenmenin başladığı 2014 yılında 2019 yılına kadar olan sürede toplamda 9.000'den fazla çocuk öldürülmüş ya da yaralanmıştır, 5.000'e yakın çocuk eylemlere doğrudan dahil olmuş (yaş aralığı 7'ye kadar iniyor), 1000'e yakın eğitim ve sağlık kurumu zarar görmüştür. Yine aynı raporda sadece 1 Aralık 2019'dan itibaren yerinden edilen insan sayısı 575.000'den fazla çocukla beraber toplamda 960.000'dir (UNICEF, 2020). Son 9 yılda bölgedeki komşu ülkeler olan Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak ve Mısır bir dayanışma örneği göstererek yerlerinden olan mültecilere evlerini, okullarını ve hastanelerini açmıştır (UNHCR, 2020). SOHR ayrıca, 14 Mart 2020'de yayınladığı raporda dokuzuncu yılına giren Suriye iç savaşının toplam savaşçı ölüm oranlarını açıklamıştır. Rapordaki ölüm oranları şu şekildedir:

Tablo 3. 8. Savaşçı Tarafların Ölüm Oranları

Rejim askerleri	67.388
Muhafif gruplar	54.281
Rejim taraftarları	52.060
IŞİD	39.715
Cihatçı gruplar	27.581
Suriye Demokratik Güçleri (SDG)	12.694
Suriyeli olmayan rejim taraftarları	8.331
Ordu unsurları	2.625
Hizbullah(Lübnan)	1.697
Suriyeli olmayan SDG güçleri	930
Kimliği belirsizler	421
Türk askerleri	191

Kaynak: SOHR,2020

Savaşın taraflarının ölüm oranlarını gösterildiği yukarıdaki tabloda, rejim askerleri en çok ölümün kaydedildiği taraf olmuştur. Rejime ait askerlerden sonra en çok ölümün kaydedildiği grup ise muhalifler olmuştur. Savaşın karşılıklı en çok çatıştığı iki askeri tarafı,

iç savaşın en çok kayıp veren tarafları olmuştur. Savaşın diğer en çok kayba uğramış tarafı ise, cihatçı gruplar olmuştur.

Savaşın tüm tarafları derin insan hakları ihlallerine neden olmuştur. HRW yayınladığı raporda, Suriye ve Rusya güçleri, uluslararası hukukun kullanılmasını yasakladığı misket bombaları, yangın çıkarıcı silahlar ve el yapımı “varil bombaları” gibi geniş alanlarda etkili olan patlayıcı silahları sivil yerleşim alanlarında kullanmıştır. Silahlar okullara, konutlara ve hastanelere karşı kullanılmış ve bölgedeki önemli kentleri yerle bir ederek, aralarında çocukların da bulunduğu binlerce sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur (HRW, 2020).

Rapora göre HTŞ, Ceyş El İzze ve bunlarla bağlantılı gruplar hükümet kontrolündeki sivil bölgelere ayırım gözetmeyen saldırılar düzenlemiştir. IŞİD ise kontrol ettiği bölgelerden geri çekilmiş olsa da, Deyr el zor çapında çok sayıda isyana öncülük etmiş ve kaçanların cezalandırılması ve kaçışları engellemek için mayın döşemek gibi yöntemler kullanmıştır. ÖSO'nun birleşenlerinden oluşan SMO fraksiyonlar savaş suçları işlemiş, sivilleri hedef almış, araba bombaları yerleştirmişler, keyfi alıkoyma, gasp, işkence yapmak gibi suçlar işlemişler ve kadınlar ve kızlar için sıkı giyim kuralları uygulamışlardır. Rapora göre, 2019 yılının Ocak ve Haziran ayları arasındaki altı aylık süreçte ABD öncülüğündeki koalisyon güçleri tarafından düzenlenen hava saldırılarında en az 416 sivil hayatını kaybetmiştir (HRW, 2020).

Çatışmalarla beraber IŞİD'in elinden kurtulan ve işkenceye maruz kalan vatandaşlarını geri almak istemeyen ülkeler (Fransa, İngiltere, Hollanda) -ki Kazakistan, Özbekistan ve Tacikistan çoğu kadın ve çocuklardan oluşan 756 kişinin ülkelerine dönmelerine izin vermiştir- tutuklanan IŞİD üyesi vatandaşlarının derin insan hakları ihlallerine rağmen Irak'ta yargılanmasına izin vermiştir (HRW, 2020). Suriye'de kadın ve çocuklara uygulanan işkence ve tecavüzler ise uluslararası kamuoyunda gereğince yer edinmemiş bu konuda yapılanlar eleştiriden öteye gidememiştir (Gürpınar, 2016: 73). Yaşanan insan hakları ihlallerine karşın uluslararası toplum kınamak dışında bir şey yapmamış ve bu durum daha fazla insanın ölümüne neden olmuştur (SOHR, 2019).

Suriye içinde yaşamaya devam eden Suriyelilerin yaşam koşulları da hiç iyi durumda değildir. Sivil altyapının yok edilmesi, tükenen tasarruflar ve sınırlı ekonomik fırsatlar yüzünden Suriye'de her 10 kişiden sekizi yoksulluk sınırının altında yaşamaktadır. Şu andaki çatışmalar ve bombardıman, Suriye'nin kuzeybatısında devam ettiği için, o bölgede yaşayan

siviller, zor durumda kalmaya ve yaşam mücadelesi vermeye devam etmektedir. Ülkede yaşayan insanların acil yardıma olan ihtiyacı da her geçen gün katlanarak artmaktadır (HNO, 2019). Toplamda yardıma ihtiyaç duyan insan sayısı 11.1 milyon olarak açıklanmıştır (UNICEF, 2020, OCHA; 2019). BM İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA)'nın aynı raporunda korunmaya ihtiyaç duyan insan sayısı ise 13.2 milyon olarak verilmiştir. Bu sayının 6.5 milyonu kadın, 6.7 milyonu ise erkeklerden oluşmaktadır (HNO, 2019).

Tablo 3. 9.Yardıma İhtiyaç Duyanların Dağılımı

Suya erişemeyen insan sayısı	15.5 milyon
Çatışma bölgelerinde bulunan kişi sayısı	10.2 milyon
Gıda krizi yaşayan insan sayısı	6.5 milyon
Yerinden edilenlerin sayısı	6.2 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan kadın sayısı:	5.9 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan erkek sayısı	5.8 milyon
Yardıma ihtiyaç duyan çocuk sayısı	5 milyon (3.7M (5-17yaş), 1.3M (0-4yaş))
Gıda güvensizliği riski altında kişi sayısı	2.5 milyon.
Engelli, hamile ve emziren yüksek düzeyde ihtiyaç sahipleri	1.3 milyon.
Yıkılan sağlık kuruluşları (yıllık)	18
Ölen ve yaralanan sağlık çalışanları(yıllık)	10 (ölüm), 36 (yaralı)

Kaynak: UNICEF, 2020

Çatışmalarda yerleşim yerleri ve elektrik ve su alt yapılarının hasar alması nedeniyle zor durumda kalan siviller, temiz su kaynağı, temel gıda malzemeleri, ilaç gibi malzemelere ihtiyaç duymaktadır. Bununla beraber yerlerinden edilen siviller, ülke içinde ya da diğer ülkelerde yaşamaya çalışmaktadır.

Tablo 3. 10.Yardıma İhtiyaç Duyanların Şehirlere Dağılımı

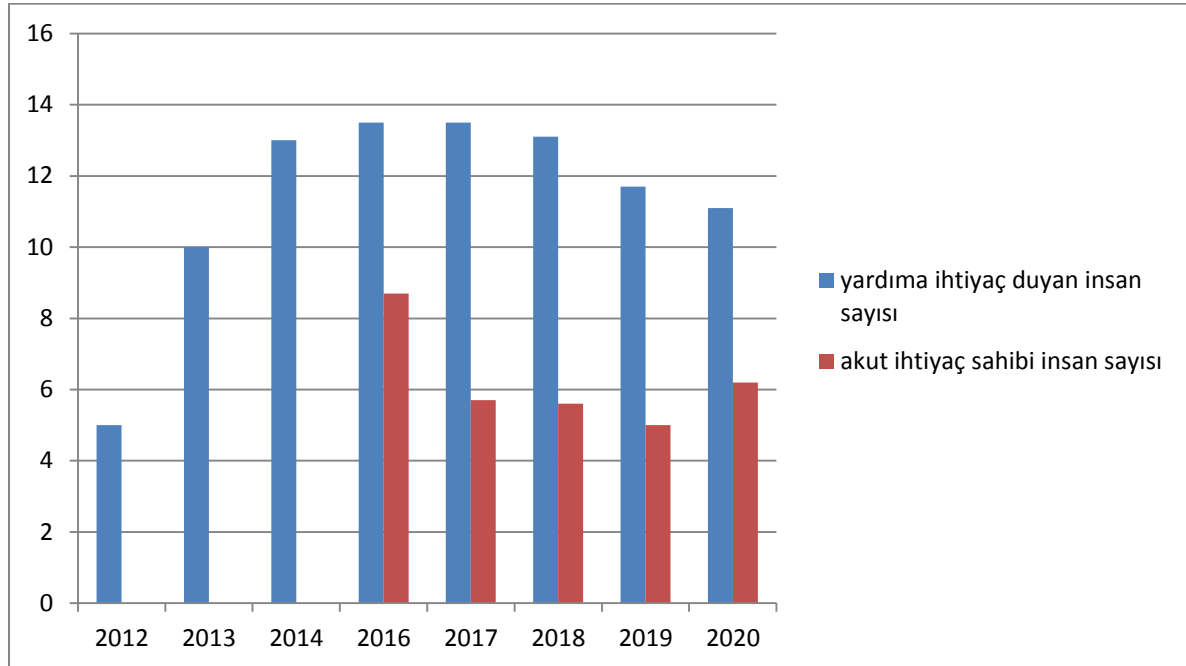
Halep	2.54 milyon.
Şam'ın kırsal kesim	2.05 milyon.
İdlib	1.63 milyon.

Tablo 3. 11.Yardıma İhtiyaç Duyanların Şehirlere Dağılımı “tablonun devamı”

Şam	0.71 milyon.
Dera	0.68 milyon.
Humus	0.67 milyon.
Lazkiye	0.64 milyon.
Haseke	0.64 milyon.
Hama	0.58 milyon.
Deyr el-Zor	0.54 milyon.
Rakka	0.47 milyon.
Tartus	0.26 milyon.
Süveyda	0.21 milyon.
Kuneytire	0.07 milyon.

Kaynak: OCHA,2019:3

Çatışmaların en yoğun geçtiği şehirler, yardıma duyulan ihtiyacı da artırmıştır. Bu yüzden Şam, Halep ve İdlib en çok yardıma ihtiyaç duyan sivilleri barındırmaktadır.

Grafik 2.1. Yardıma ve akut yardıma duyulan ihtiyaç (veriler milyon cinsindedir)

Kaynak: OCHA,2019:8

En çok ihtiyaç duyulan alanlar sırasıyla; su, sanitasyon, hijyen, koruma, sağlık, yiyecek, geçim kaynağı ve onarım, mülteci kampı ihtiyaçları, eğitim, beslenme, barınak ve gıda olmayan ürünlerdir (OCHA, 2019: 10).

BM Mülteciler Yüksek Komiserliği (UN Refugee Agency/ UNHCR) ise yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısını 13.1 milyon olarak açıklamıştır. Bu kişilerin 6,6 milyonu ülke içinde yerinden edilmiş kişilerken, 2.98 milyonu ise ulaşılması zor ve kuşatılmış bölgelerdeki kişilerdir (UNHCR, 2018). BM Örgütü'ne göre ülkelerde bulunan kayıtlı mülteci sayıları şu şekildedir:

Tablo 3. 12.Avrupa Ülkelerindeki Mülteci Sayısı

Almanya	550.500
Avusturya	50.500
Hollanda	32.600
Yunanistan	23.400
İsveç	11.500

Kaynak: UNCHR,2019

Uluslararası toplum mültecilere yardım konusunda gerekli sorumluluğu almamaktadır. Yaklaşık 602 milyon mültecinin çoğunluğu bölge ülkeleri arasında dağılmıştır. Yukarıdaki tabloda görüldüğü gibi, Avrupalı ülkeler çok az mülteci kabul etmiştir. Bu konuda Avrupalı ülkeler içerisinde en çok kabul Almanya tarafından gerçekleştirilmiştir. Avrupa ülkeleri, mültecilerin çoğunluğunu kabul eden bölge ülkelere cüzi miktarda mali yardımda bulunmaktadır.

Mültecilerin büyük bir bölümü ise bölge ülkelerine dağılmıştır. En yüksek mülteci sayısına sahip ülkeler sırasıyla; Türkiye, Lübnan, Ürdün, Irak, Mısır, Sudan olmuştur. Bölgede bulunan 5.580.518 milyon mültecinin dağılımı da şu şekildedir:

Tablo 3. 13.Bölge Ülkelerindeki Mülteci Sayıları

Türkiye	3.635.410
Lübnan	879.529
Ürdün	661.997
Irak	241.738

Tablo 3. 14.Bölge Ülkelerindeki Mülteci Sayıları “tablonun devamı”

Mısır	130.187
Sudan	93.500
Zaatari Kampı	77.300

Kaynak: HNO, 2019, OPRS,2020

Mülteciler konusunda en büyük sorumluluğu bölge ülkeleri almıştır. Beş buçuk milyondan fazla mülteci bölge ülkelerince kabul edilmiştir. En çok mülteciyi kabul eden ülke Türkiye olmuştur. Türkiye'nin tek başına kabul ettiği mülteci sayısı, bölge ülkelerinin toplam kabulünden fazladır.

Savaşın en büyük yıkımını yaşayanlar hiç şüphesiz ki çocuklar oluşturmaktadır. OCHA'nın 2019 yılında yayınladığı raporda savaşın ağır yıkımı altında ezilmiş toplam çocuk sayısı 12.537 olarak verilmiştir. Bir sıralama yapılacak olursa:

Tablo 3. 15.Savaşın Çocuklar Üzerindeki Etkisi

Beslenme ihtiyacı duyan 5 yaş altı çocuk	3.1 milyon
Okula gidemeyen çocuk sayısı (5-17 yaş)	2.1 milyon (İdlib'de 300.000)
Okulu bırakma riski olanlar	1.3 milyon
Yaşamını yitiren çocuklar	3.891
Yaralananlar	3.448
Çatışmalarda kullanılan çocuklar	3.377
Yeni doğan aşısına erişim olmayanlar	577.000
Kaçırılanlar	693
Tutuklananlar	409
Cinsel şiddete maruz kalanlar	98

Kaynak: OCHA,2019

Çocukların savaş sonrası karşılaştığı en büyük zorluk, gıdaya ve eğitim haklarına erişememeleridir. Savaşta hayatını kaybeden ve yaralanan çocukların sayısı kadar işkenceye ve tecavüze maruz kalan çocuklar da mevcuttur. Çocuklar ayrıca savaşlarda asker olarak da kullanılmaktadır.

Ülkedeki keyfi tutuklamaların kaydını yayınlayan SNHR, 2011'den 2020'ye kadar geçen sürede keyfi tutuklana kişi sayısını 148.191 olarak açıklamıştır. Suriye hükümeti 130.758 kişiyi, IŞİD 8648 kişiyi, SDG 3398 kişiyi, silahlı muhalefet/ Suriye Milli Ordusu 3262 kişiyi, HTŞ ise 2125 kişiyi tutuklamıştır. Tutuklananlar içinde çocuklar ve kadınlar da mevcuttur (SNHR, 2020).

Savaşta siviller kadar sağlık çalışanları da şiddete maruz kalmıştır. İnsan Hakları İçin Doktorlar (Physicians For Human Right/PHR) çatışmalar boyunca, tıbbi tesislere toplamda 595 saldırı düzenlendiğini bildirmiştir. Bu saldırıların 297'sini Suriye hükümeti, 240'ını Rus-Suriye ortak operasyonları, 24'ünü silahlı gruplar, 10'unu IŞİD, 4'ünü uluslararası koalisyon gerçekleştirmiştir. Tıbbi tesislerin 20'sini de faili bilinmemektedir (PHR,2020). PHR'nin 2019 yılında yaptığı habere göre de Suriye'de çatışmaların başlamasından bu yana öldürülen sağlık çalışanı sayısı 923 olarak bildirilmiştir (PHR, 2020).

Suriye İç Savaşı'yla ilgili en önemli detaylardan birisi de kullanılan kimyasal silahlar olmuştur. Küresel Kamu Politikası Enstitüsü (Global Public Policy Institute/GPPI) yaptığı açıklamada, Suriye'de 336 kimyasal silah kullanıldığını belirtmiştir. Bu saldırıların yaklaşık yüzde 98'inden Esad rejiminin, geri kalanından ise IŞİD'in sorumlu olduğu belirtilmiştir. Esad rejimi klor, varil ve lob bombalarını kullanmıştır. Bu silahlar Suriye rejiminin muhalefetin kontrolündeki bölgelerdeki halkların toplu cezalandırılması için kullanılmıştır (Schneider ve Lütkefend, 2019).

Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons /OPCW) 2020 yılında yayınladığı raporda üç defa kimyasal silah kullanıldığına dikkat çekmiştir. Bu saldırılar ise (OPCW, 2020: 2):

-25 Mart 2017 tarihinde Esad rejimine ait bir savaş uçağının M4000 hava bombası attığı saldırı,

-25 Mart 2017 tarihinde yine Esad rejiminin bir hastaneye attığı ve en az 30 kişiyi etkileyen klor bombası,

-30 Mart 2017 tarihinde yine Esad rejimine ait bir savaş uçağının M4000 hava bombası attığı saldırıdır.

SNHR'nin yayınladığı raporda ise 222 kimyasal saldırı, 492 küme saldırısı ve 81.916 varil bombası kullanıldığının belgelendiğini bildirmiştir. Raporda 2020 yılı boyunca en az 492 saldırıda msket bombası kullanıldığı (248'ini Esad rejimi, 236'sını Rus kuvvetleri ve 8'ini de

Rus/Suriye birlikleri), 18 Temmuz 2012 ile Mart 2020 arasında yaklaşık 81.916 varil bombası atıldığı ve 171 adet yangın çıkarıcı silah (125'i Rus kuvvetleri, 41'i Esad rejimi ve 5'i de uluslararası koalisyon) saldırısının yapıldığı bildirilmiştir (SNHR, 2020).

3.5.3.Suriye’de Çatışmadan Etkilenmeyen Bölge Tartışmaları

İç savaş ülkedeki her bölgede aynı şiddette yaşanmamıştır. Muhaliflerin bulunduğu bölgeler ağır hava saldırılarıyla yıkılıp halkın yaşamasının imkansız hale geldiği yerlere dönerken, Başkan Esad ve taraftarlarının yaşadığı bölgeler normal hayatlarına devam etmiştir. Bu durumu aynı şehrin iki kesiminde bile görmek mümkün hale gelmiştir. Suriye’nin önemli kentlerinden biri olan Halep’in Esad güçleri ve Rus jetleri tarafından bombalanan yerleri harabeye dönerken, diğer taraf ise savaşta hasar almamış, günlük hayat rutini hiç bozulmamıştır. Burada yaşayan insanlar bomba seslerine artık alıştıklarını ve hayatın devam ettiğini söylemişlerdir (Euronews, 2016). Esad rejiminin şehri ele geçirmek için ağır bombardımanla vurduğu Halep’te çatışmaların dinmesiyle beraber ağır hasar alan tarihi Halep Çarşısı restore edilerek yeniden açılmaya başlanmıştır (Euronews, 2019).

4.KÜRESEL VE BÖLGESEL AKTÖRLERİN SURIYE POLİTİKALARI VE ULUSLARARASI HUKUK

İç savaştaki hukuka aykırı durumlarla ilgili bir tartışma konusu da taraflara yapılan yardımlar olmuştur. Suriye’de “iç savaşta müdahale etmeme” ilkesine aykırı durumlar oluşmuştur. Bu ilkeye göre devletler iç savaşın taraflarına herhangi bir yardımda bulunma yetkileri yoktur. Yine de tarih boyunca devletler savaşan taraflara öldürücü olmayan yardımlarda bulunmuştur. Fakat Suriye İç Savaşı savaşın doğrudan tarafı olmayan uluslararası aktörlerin doğrudan müdahil olduğu bir savaş olmuştur (Taşdemir, 2019: 158). Uluslararası hukuk negatif eşitlik ilkesi gereğince kendi kaderlerini tayin hakları için herhangi bir tarafgirlikten kaçınılması gerektiğini düzenlemiştir. Bu yüzden tarafların silahlandırılması uluslararası hukuk açısından meşru değildir (Alçıçek, 2019: 13). Bu durum iç savaştaki tarafları destekleyen tüm uluslararası aktörleri bağlamaktadır.

Yaşananlarla ilgili temel eleştiri muhalifleri silahlandırmanın bir müdahale olup olmadığı üzerine olmuştur. Bu konuyla ilgili olarak BM Örgütü’nün 1965 yılında kabul ettiği 2131(XX) sayılı “Devletlerin İç İşlerine Karışmanın Yasaklanması ve Bağımsızlık ve Egemenliklerinin Korunması Bildirisi”nde “hiçbir devletin bir diğer devletin rejimini değiştirmek için ayaklanmacı ya da terörist gruplara destek vermemesi” şeklinde hükmü bulunmaktadır (United Nations General Assembly G.A.RES/2131, 1965: 3). Yine 1970 tarihli 2625 sayılı “Dostça İlişkiler Bildirisi”nde ise (United Nations General Assembly A/RES/2625(XXV), 1970: 123):

“Her devletin, paralı askerler de dahil olmak üzere düzensiz kuvvetler veya silahlı çetelerin başka bir devletin topraklarına girmeleri için örgütlemekten veya bunları teşvik etmekten kaçınma görevi vardır.” ve “Her devletin, şu anda atıfta bulunulan fiiller söz konusu olduğunda, başka bir devlette sivil çatışmalar veya terör eylemleri organize etmekten, teşvik etmekten, yardım etmekten veya bunlara katılmaktan veya kendi topraklarında bu tür eylemlerin gerçekleştirilmesine yönelik organize faaliyetlere rıza göstermekten kaçınma yükümlülüğü vardır. paragraf bir tehdit veya güç kullanımını içerir. “

Konuyla ilişkili bir diğer BM kararı ise 1974 yılında “Saldırganlığın Tanımı” kararıdır. Kararın 3 maddesinin g fıkrasında yer alan hüküm de bu yönde bir müdahaleyi yasaklamıştır. İlgili fıkra şu şekildedir (United Nations General Assembly A/3314(XXIX), 1974):

“Bir devlet tarafından veya devlet adına, başka bir devlete karşı, yukarıda sayılan fiiller kadar ağırlığa sahip silahlı kuvvet eylemleri gerçekleştiren silahlı çetelerin, grupların, usulsüzlerin veya paralı askerlerin gönderilmesi veya bunlara önemli ölçüde katılımı.”

1981 yılında 36/103 sayılı “Devletlerin İç İşlerine Müdahale ve Her Türlü Karışmanın Kabul Edilemezliği”nde ise devletlere bir diğer devletteki çatışmada ayrılıkçı faaliyetleri desteklemesi, teşvik etmesi ve devlet politikası olarak diğer devlete kabul ettirmekten

çekinmesi konusunda yükümlülük yüklemiştir (United Nations General Assembly RES/36/103, 1981). Bahsi geçen tüm kararlar Suriye İç Savaşı'ndaki tüm tarafları silahlandırmayı dolaylı bir müdahale olarak kabul etmektedir. Ayrıca bu durum BM Antlaşması 2/4'ün bahsettiği kuvvet kullanma yasağını ihlal etmektedir (Taşdemir, 2019: 167).

Bir diğer önemli konu ise IŞİD'e karşı yapılan operasyonlar olmuştur. BM Örgütü'nün 2178 ve 2249 sayılı kararları terörizm başlığını taşımaktadır. Bu kararlar IŞİD'le mücadeleye yönelik adımları içermektedir. 2178 sayılı karar; "Yabancı Terörist Savaşçı" (Foreign Terrorist Fighter)²⁵ kavramını tanımlayarak, yabancı terörist savaşçıların meşru olmadıklarını ilan etmiştir. Terörizmle mücadelenin kapsamlı olarak ele alınması gerektiğini ifade eden karar, terörizme karşı alınacak önlemleri de sıralamıştır. Bunlar; radikalleşmeyi önlemek, terörist organizasyonların savaşçı yetiştirmesini engellemek, yabancı terörist savaşçıların seyahat etmesini engellemek, yabancı terörist savaşçılara mali desteği engellemek, terörizme yol açabilecek aşırılık yanlısı şiddete karşı koymak, aşırılık veya hoşgörüsüzlükten kaynaklanan ve terörü kışkırtan eylemlerden uzak durmak, siyasi ve dini hoşgörüyü teşvik eden eylemlerde bulunmak, ekonomik gelişme ve sosyal uyumu sağlamak, sona erdirme ve yeniden entegrasyon ve rehabilitasyonu kolaylaştırmak olarak sıralanmıştır. Karar IŞİD, El-Nusra gibi örgütleri küresel terör örgütleri olarak tanımlamış ve uluslararası toplumu bu terörist organizasyonlara karşı beraber hareket etmeye davet etmiştir (United Nations Security Council S/RES/2178, 2014: 2). 2178 sayılı karar, BM Şartının VII. Bölümü kapsamında alınmıştır. Bunun anlamı ise kararın bağlayıcı olduğudur.

Terörizmle mücadele amacıyla alınan bir diğer karar ise 2249 sayılı karardır. IŞİD'in, 26 Haziran 2015'te Susa'da, 10 Ekim 2015 tarihinde Ankara'da, 31 Ekim 2015 tarihinde Sina'da, 12 Kasım 2015 Beyrut'ta ve 13 Kasım 2015'te Paris'te yaptığı eylemleri kınayan kararda, IŞİD'in uluslararası barış ve güvenliğe tehdit oluşturduğu vurgulanmıştır. Kararda BM Örgütü üyesi devletler, IŞİD'e karşı Birleşmiş Milletler Şartı'nın yanı sıra uluslararası insan hakları ve uluslararası hukuka uygun olarak gerekli önlemleri almaya davet edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/2249, 2015: 2).

²⁵ Karar yabancı terörist savaşçıları; "İkamet etmekte veya vatandaşı olduğu bir devletten başka bir devlette terörist faaliyetler planlayan, terörist faaliyetler hazırlığında olan, terörist faaliyetler gerçekleştiren, veya bu tür organizasyonlara katılma amacıyla seyahat eden; ya da silahlı çatışmalarla ilişkili olanlar dahil olmak üzere terör eğitimi alan veya veren bireyler." olarak tanımlamıştır.

Uluslararası aktörlerin iç savaş boyunca ürettikleri politikaların insan güvenliğini hedeflemediği açıktır. Aktörler, kendi devlet çıkarlarına yönelik eylemlerde bulunmuş ve bu çıkarlar neticesinde savaşı tarafları desteklemişlerdir. Bu bölümde savaşa doğrudan dâhil olan ülkelerin savaşa dahil oluşlarının uluslararası hukuk açısından meşru olup olmadığı değerlendirilmiştir. Öncelikle Rusya'nın varlığı “davetle müdahale” kavramıyla, Türkiye'nin varlığı “meşru müdafı”, IŞİD'e karşı yapılan operasyonlar, “terörle mücadele” başlığında değerlendirilmiştir. Bununla beraber, öncelikle küresel aktörlerin ve sonrasında ise bölgesel aktörlerin Suriye politikası incelenmiştir.

4.1. KÜRESEL AKTÖRLERİN SURİYE POLİTİKASI

4.1.1. Rusya'nın Suriye Politikası

4.1.1.1. Rusya İçin Suriye'nin Önemi

Rusya ekonomik, kültürel ve jeopolitik nedenlerden dolayı Doğu Akdeniz ve Ortadoğu'yla her zaman ilgilenmiştir (Kreutz, 2010: 5). Ortadoğu Osmanlı Devleti'nin dağılmasının ardından İngiliz ve Fransız manda yönetimleri arasında dağıtılmıştır. Bu dağılımın dışında kalan Yemen haricindeki devletler Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği (SSCB) ile II. Dünya Savaşı'ndan sonra ilişkiler geliştirebilmişlerdir (Al Ashhab, 2005). Sovyetler Birliği, BM Örgütü'ndeki daimi üyeliğini kullanarak Suriye ve Lübnan'ın bağımsızlıklarının tanınmasını desteklemiş ve Filistin konusunda Ortadoğu ülkelerinin memnun olacağı adımlar atmıştır. Sovyetler Birliği'nin bu adımları Ortadoğu ülkelerinin güvenini kazanmasını sağlamış ve devletler Sovyetler Birliği'yle ikili ilişkiler kurma yolunu seçmişlerdir (Purtaş, 2007: 49). Ortadoğu ülkeleri, Sovyetler Birliği'ni Batı'ya karşı denge unsuru olarak görmüş olması da ilişkilerin gelişmesini sağlayan nedenlerden olmuştur (Orhan, 2018: 89). Sovyetler Birliği ise, İngiltere ve Fransa'nın savaş nedeniyle yorgun oluşlarını fırsat olarak değerlendirmiş ve ABD'nin Ortadoğu'da güçlenmesini engellemek için ondan önce harekete geçmiştir (Kelkitli, 2016: 360).

Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'ya esas girişi, 1956 yılında yaşanan Süveyş Krizi'yle olmuştur. Mısır, 1956 yılında Süveyş Kanalı'nı millileştirme kararı almıştır. İngiltere ve Fransa ise çıkarlarına ters düşen bu durum karşısında İsrail'le birlikte hareket etmiş ve Mısır'a savaş açmıştır (Cleveland, 2008: 346). Sovyetler Birliği, Mısır'ın işgaline son verilmemesi durumunda karşı saldırı düzenleyeceğini söylemesi üzerine devletler ele geçirdikleri bölgelerden çekilmiştir. Yaşanan bu olaydan sonra Sovyetler Birliği Mısır başta olmak üzere Suriye ve Libya'yla ilişkilerini geliştirme şansı elde etmiştir (Smolansky, 1965: 581).

Sovyetler Birliği Suriye ikili ilişkileri, Sovyetler Birliği'nin 1944 yılında Fransa'ya rağmen Suriye'nin egemenliğini tanıyıp ve Fransa'ya Suriye'den çekilmesi için baskı yapmasıyla başlamıştır (Akengin ve Yaşar, 2018: 36). Sovyetler Birliği ve Suriye arasında 6 Ağustos 1957'de imzalanan Ekonomik ve Teknik Yardım Anlaşması ile Sovyetler Birliği Suriye'ye silah yardımında bulunmuştur (Çalışkan,2016:2). Baas Partisi iktidarını sağlamlaştırmak için kullandığı pan-Arabizm ve Sosyalizm Sovyetler Birliği'yle ilişkilerini güçlendirmiştir (Karabulut, 2007: 69). 1970'lerde ise, Mısır lideri Cemal Abdün Nasır'ın ölümünün ardından yönetimi devralan Enver Sedat'ın Sovyet bloğundan kopuğu ve ABD yanlısı politika geliştirmesi, Suriye'yi Sovyetler Birliği'nin en önemli müttefiki yapmıştır (Yüce, 2016: 272). Bu sayede Suriye, Sovyet silahlarının komünist olmayan en büyük alıcısı haline gelmiştir (Kreutz, 2010: 7). Sovyetler Birliği 1971 yılında ise Tartus Limanı'nda üs elde etmiştir (Pipes, 1991: 16)

8 Ekim 1980'de imzalanan Sovyetler Birliği Suriye Dostluk ve İşbirliği Anlaşması, ilişkilerin en üst noktasına varmasını sağlamıştır ve bu anlaşma Suriye'yi Sovyetler Birliği'nin uydusu haline getirmiştir (Çalışkan, 2016: 2- 3). Fakat Suriye'nin Sovyetler Birliği'nin uydusu olmadığını düşünönlör de mevcuttur. Bu düşünönceye sahip olanlar Ortadoğu ölkelerinin hiçbir zaman komünist ideolojiyi sahiplenmeyişi ve Suriye'nin ayrıca Sovyetler Birliği'ne rağmen geliştirdiği politikaları örnek vermişlerdir. Örnekler; Suriye'nin 1973 Arap-İsrail Savaşı sonrası ABD Dışışleri Bakanı Henry Kissinger'ın öncölüğün yapılan anlaşma neticesinde İsrail ile müzakerelerde bulunmuş olması ve 1976 yılında Sovyetler Birliği'nin onaylamamasına rağmen Lübnan İç Savaşı'na dâhil olması olarak açıklanmıştır (Orhan, 2018: 89).

Mihail Garbaçov'un yönetime gelmesi Sovyetler Birliği için de yeni bir dönem olmuştur. Marksist gelenekle yönetilen Sovyetler Birliği, Garbaçov'la beraber yeniden yapılanma dönemine girmiştir. Garbaçov ekonomik sorunları çözmek için Üçüncü Dünya ölkelerine verdiği yardımları kesmiş ve ABD ile ikili ilişkileri normalleştirme adımları atmıştır (Ortaylı, 2013: 176). Garbaçov'un bu politikaları sonucu Suriye ile olan ilişkilerini durma noktasına gelmiştir (Kreutz, 2010: 7) ve Garbaçov Suriye'nin Sovyetler Birliği'ne olan borçlarını ödemesini talep etmiştir (Dilek, 2017: 62- 63). 1991 yılında ise Garbaçov'un istifa etmesi ve sonucunda Sovyetler Birliği'nin dağılması sonrası Suriye yalnız kalmıştır. Hafız Esad bu dönem Batı'ya yaklaşmaya çalışmış, ABD Başkanı George H. W. Bush'la görüşerek İsrail'le barışmaya yönelik adımlar atmıştır (Pipes, 1991: 1).

Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra kurulan Rusya Federasyonu ise kuruluşunu itibaren on yıl boyunca politik istikrarsızlık, ekonomik kriz ve Kafkasya topraklarında ayrılıkçı Çeçen hareketi gibi ciddi sorunlarla uğraşmak zorunda kalmıştır. Kendi iç meseleleriyle ilgilendiği bu dönem Ortadoğu bölgesine yönelik çok fazla politika geliştirememiştir. Bu yeni dönemde Suriye ile ilişkileri Sovyet Birliği dönemindeki kadar yakın olmamakla beraber tamamıyla da kesilmemiştir. Bu iki ülke 1994 yılında bir askeri-teknik işbirliği antlaşması imzalamış ve Rusya Suriye'ye silah satmaya başlamıştır. Rusya ayrıca Sovyetler Birliği döneminden kalma uçak ve tankları modernize etmeye başlamıştır (Kelkitli, 2016: 363).

Vladimir Vladimiroviç Putin'in 2000 yılında devlet başkanı seçilmesiyle beraber Rusya hızlı bir toparlanma sürecine girmiştir. Başkan Putin'in dış politika hedefleri 28 Haziran 2000 tarihinde yayınlanan "Dış Politika Algısı" isimli belge ile açıklanmıştır. Rusya yayınladığı bu belgeyle güvenliğine tehdit oluşturan faktörler ve dış politikasının önceliklerini belirlemiştir. Rusya'nın yeni dış politikasında ana başlık çok kutuplu bir sistemin varlığıyla ilgili olmuştur. Belgede ABD'nin hegemonyasının hâkimiyeti altında olmayan alternatif bir dünya düzeni fikri sunulmuştur (Orhan, 2018: 90). Başkan Putin, 10 Şubat 2007 tarihinde yaptığı konuşmada, Soğuk Savaş sonrasındaki tek kutuplu dünya sistemiyle ilgili değerlendirmelerde bulunmuş ve "*Günümüz dünyasında, tek kutuplu dünyanın kabul edilemez olmasının yanı sıra, aynı zamanda imkânsız olduğu kanaatindeyim.*" ifadelerini kullanarak çok kutuplu sistemi savunduğunu duyurmuştur (Hürriyet, 2007).

ABD'yle iyi ilişkiler geliştirme politikası güden Rusya, ABD'nin Irak Savaşı sonrası Ortadoğu'yu hedef alması karşısında Ortadoğu ülkelerini savunan politikalar üretmesine neden olmuştur. Rusya bunu yaparken bölgesel ve ekonomik çıkarlarını koruma ve küresel aktör olma arzusu taşımaktadır. Rusya bu yüzden dış politikasında Ortadoğu'da yeniden daha etkin bir rol oynamayı planlamıştır (Purtaş, 2007: 63). Bunun sonucunda da bölge ülkeleriyle hızla artan ticaret ve üst düzey siyasi temaslar kurmuş, İran ve Suriye gibi Batı tarafından dışlanan ülkelere askeri ve diplomatik destek sağlamıştır. Rusya ayrıca Hamas ve Hizbullah gibi devlet dışı aktörlerle diyalog sürdürmeye devam etmiş ve İslam İşbirliği Teşkilatı'nda gözlemci üyelik elde etmiştir. Rusya tüm bu araçları kullanarak yeniden Ortadoğu jeopolitiğinde önemli bir aktör haline gelmeyi başarmıştır (Erşen, 2014: 78). Rusya, yeni Ortadoğu politikasında Suriye'yi kilit müttefik kabul etmiştir.

İkili ilişkilerini İran ve Suriye üzerinde yoğunlaştıran Rusya, 2005 yılında Beşşar Esad'ın Moskova ziyaretinde Suriye'nin Rusya'ya olan 13.4 milyon dolarlık borcunun

%73'ünün silindiği duyurulmuş ve yeni ekonomik işbirlikleri yapılmıştır (Kelkitli, 2016: 364). Rusya 2005 yılına geldiğinde ise Lübnan'ın eski başbakanı Refik Hariri'nin öldürülmesinde suçlu bulunan Suriye'ye BM Örgütü'nün askeri yaptırım uygulamasını engellemiştir (Freedman, 2010: 29). Rusya'nın Suriye'ye verdiği desteğin karşılığında Deyr el-Zor'da bulunan petrolün çıkarılma hakkı 2003 yılında Rus şirketi olan Tatneft'e verilmiştir (Tatneft, 2010). Rusya'nın Suriye'ye askeri ve siyasi destekleri, Rusya'ya ekonomik kazanımlar olarak geri dönmüştür. İkili ilişkiler Arap Baharı'nın başlayıp Suriye'yi etkilediği 2011 ve sonrasında da devam etmiştir.

Rusya, gösterilerin başladığı Tunus'u ve Mısır'da gösterileri olumlu karşıladığını dile getirmiştir. Fakat gösterilerin Libya'ya sıçraması ve tam o esnada Rusya'da hükümet karşıtı gösterilerin de başlamasıyla Rusya, politika değiştirmiştir. Rusya'nın Arap Baharı'yla ilgili en büyük endişesi gösterilerin kendi ülkesine sıçraması ve dini ayaklanmaların ülkesindeki Müslüman nüfusu harekete geçirme ihtimali olmuştur. Rusya yaşananları demokratikleşme olarak değil İslamlaşma olarak algılamıştır (Herszenhorn, 2015). Protestoların Suriye'ye sıçramasıyla beraber Suriye hükümetini aktif olarak destekleyen uluslararası aktörlerden en önemlisi Rusya olmuştur (Bilgin, 2019: 8- 9). Suriye'de iç savaşın başlamasıyla beraber Rusya konuyla yakından ilgilenmiş ve 2015 yılında Suriye hükümetinin yanında yer alarak savaşın doğrudan tarafı olmuştur.

Suriye'nin Rusya açısından neden önemli olduğunu şöyle sıralamak mümkündür; Öncelikle Soğuk Savaş dönemindeki ABD ve Batıya yönelik güç kaybını dengelemek, Libya'daki kaybının tekrarlanmasını önlemek, Doğu Akdeniz'i ve enerji naklini kendi lehine çevirmek (Demirel, 2016: 152- 153), müttefiki olan İran'a müdahale edilmesini önlemektir (Sağlam,2013:215). Ayrıca Suriye meselesi Ukrayna ve Kırım sorunlarından sonra Rusya'yı uluslararası arenada yalnızlığından kurtarmaktadır (Le Point, 2016) Rusya'nın Esad rejimi yanlısı tavrının sebebi ise Batı yanlısı bir yönetimin gelmesini önlemektir. Bu durum hem ekonomik hem de siyasi çıkarlarına ters düşecek sorunları beraberinde getirmiştir (Assl, 2011).

Ayrıca Rusya, uluslararası politikayı etkileyebilecek bir dünya gücü olarak statüsünü yeniden kazanmak istemekte (Malashenko, 2013: 12), Doğu Akdeniz'e açılan kapısı olan Tartus Limanı'ndan vazgeçmek istememektedir ve silah satışından önemli bir gelir elde etmektedir (Deniz, 2013: 324). Stockholm Uluslararası Barış Araştırmaları Enstitüsü'nün (SIPRI) yaptığı açıklama silah satışının Rusya için ne derece kazançlı olduğunu göstermektedir. Araştırmada 2006–2010 yılları arasında Rusya, Suriye'nin hava savunma

sistemleri ithalatının yüzde 48'ini karşılamıştır. Ayrıca Rusya'nın teslim ettiği silahların çoğu gemi karşıtı füzelerden oluşmaktadır (Wezeman, 2013: 269).

4.1.1.2. Rusya'nın Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu

Rusya iç savaşın başlamasıyla beraber Ortadoğu'daki en önemli müttefikinin yanında yer almıştır. Rusya'nın Suriye'ye desteği sadece ekonomik çıkarlarının tehlikeye gireceği olarak değerlendirilmemiştir. Rusya Suriye'yi Ortadoğu'daki söz sahipliğini göstermek ve Sovyetler Birliği zamanındaki dış politikaya geri dönmek için desteklemiştir (Malashenko, 2013: 12). Rusya iç savaş boyunca BMGK'de Suriye ile ilgili kararları veto etmiştir (McKirdy, 2017). Ayrıca doğrudan askeri harekette bulunmadan önce de Esad rejimini desteklemiş, rejime silah desteği ve uçaklarla nakit yardımında bulunmuştur (Walker, 2012). Rusya bunları yaparken herhangi bir yaptırım ihlal etmediğini ve mevcut anlaşmaları yerine getirdiği konusunda ısrarcı olmuştur.

ABD ve Avrupa'nın IŞİD'e karşı oluşturduğu koalisyon gücünün Suriye'deki ilerleyişi Rusya'yı endişelendirmiş ve 2015 yılında savaşa doğrudan dâhil olmasına neden olmuştur. Bu durumla beraber mücadele uluslararasılaşmıştır (Bilgin, 2019: 12). Rusya önceliğinin IŞİD'le mücadele olduğunu söylemesine rağmen Esad rejimi karşıtı tüm grupları hedef almış ve rejimle beraber Halep ve Humus'a düzenledikleri operasyonlarda çok sayıda sivil kayba neden olmuştur (Commins, 2019) .

Rusya IŞİD faktörünü tümüyle yok saymamış ve IŞİD'in güçlenmesinin önüne geçmek istemiştir. IŞİD'le mücadelede YPG ile beraber hareket etmiş ve YPG'nin silahlanmasını sağlamıştır (Yılmaz, 2016: 780). IŞİD tehlikesi Rusya için bir kenara atılamayacak kadar önemli olmuştur. Gizli servisler tarafından açıklanan istatistiklere göre, 2015 sonbaharına kadar 2.500 kadar Rus vatandaşı ve diğer Bağımsız Devletler Topluluğu (BDT) üye ülkelerinden yaklaşık 3.000 vatandaş Irak ve Suriye'deki İslam Devleti operasyonlarına katılmıştır. Bir gün kendi ülkelerine dönmeye başlama risklerini göze alamayan Rusya gelen davet karşısında hemen harekete geçmiştir (TASS, 2016). Rus yetkililer konuyla alakalı olarak "*Suriye'yi korurken pratikte kendimizi de koruyoruz.*" ifadesini kullanmışlardır (Kuznetsov, 2015).

Rusya Esad rejimine yardımları sayesinde önemli askeri kazanımlar elde etmiştir. Bunlardan ilki 1970'lerde imzalanan anlaşmayla elde ettiği Tartus'daki üssün yetkilerini genişletilmesi ve bu sayede Akdeniz'de kalıcı olmasının önünü açılmasıdır (Gülşen, 2017: 30). İkinci önemli başarısı ise 26 Ağustos 2015'te imzalanan ve Bassel el-Esed Hava Üssü

(Hmeymim Hava Üssü)'nün Rus Hava Kuvvetleri tarafından kullanılmasının önünü açan anlaşma olmuştur (President of Russia,2016)²⁶. Bu anlaşmayla Rusya 49 yıl bu üssü kullanmak da dahil önemli ayrıcalıklar elde etmiştir (DW, 2017).

Rusya, Esad hükümetine sadece askeri ve teknik olarak değil uluslararası arenada da yardım etmiştir. Suriye'ye yapılacak tüm müdahalelerin karşısında olan Rusya'nın Suriye hükümetinin kimyasal silah kullanması sonrası yaptığı anlaşma ise Suriye için can simidi olmuştur. ABD Dışişleri Bakanı John Kerry ve Rus Dışişleri Bakanı Sergey Lavrov, Suriye'nin kimyasal silahlardan arındırılması konusunda anlaşmaya vardıklarını duyurduklarında bir Suriyeli bakan: *"Bu, Rus dostlarımız sayesinde başarılmış bir zaferdir."* ifadelerini kullanmıştır (Loffe, 2013: 17). Varılan anlaşma sayesinde müdahale fikri ortadan kalkmış ve kimyasal silahların imhası sürecinin Rusya garantörlüğünde tamamlanması kararlaştırılmıştır (Sağlam, 2013: 212). Suriye hükümeti de bahsi geçen tüm kimyasal silahları toplayıp yok ettiğini bildirmiştir (OPCW, 2013). Bu durum Rusya'nın bölgesel ve uluslararası toplumda prestijini artıracak bir gelişme olmuştur (Kemaloğlu-Kamalov, 2013)

Böylece Esad rejimi gücünün büyük bölümünü Rusya'dan, kısmen de Çin'den almıştır. Rus yardımları Esad rejimi insan hakları ihlalleri konusunda cesaretlendirdiği ve büyük bir insani drama neden olduğu konusunda eleştirilmiştir (Ertekin, 2012: 147). Rusya, ise bu yöndeki eleştirilere karşı amacının IŞİD ve terör örgütleriyle mücadele olduğunu, muhalefete karşı mevcut yönetimi savunduklarını dile getirmiştir ve Başkan Beşşar Esad'ı değil Suriye devletinin temellerini korumak istediklerinin altını çizmiştir (Demir, 2016: 143).

²⁶ Rus hava grubu komutanının komutası altında ve Taraflarca koordine edilen planlara göre faaliyet gösterecektir. Suriye ile koordinasyon halinde hava grubunun yapısını belirlemek Rusya'nın sorumluluğundadır.

Rus hava grubunun misyonunu yerine getirebilmesi, personelinin güvenliğini sağlayabilmesi ve hayati ihtiyaçlarını karşılayabilmesi için Suriye Arap Cumhuriyeti'ne silah, mühimmat, teçhizat ve malzeme ithalatı her türlü ücret veya harçtan muaf tutulacaktır. Rus hava grubunun personeli, Suriye Arap Cumhuriyeti sınırını geçerken herhangi bir kısıtlamadan muaf olacak ve Suriye Arap Cumhuriyeti sınır kontrolü veya gümrük organları tarafından denetlenmeyecektir. Rus hava grubunun personeli ve aile üyeleri, 18 Nisan 1961 tarihli Viyana Diplomatik İlişkiler Sözleşmesi uyarınca diplomatik misyonun diplomatik personeli ve aile üyeleri ile aynı dokunulmazlık ve imtiyazlardan faydalanacaklardır. Rus hava grubu doğrudan veya dolaylı vergilendirmeye tabi değildir ve Suriye Arap Cumhuriyeti'nde mutlak medeni ve idari dokunulmazlığa sahip olacaktır. Rus hava grubunun taşınır ve taşınmaz malları, arşivleri ve belgeleri dokunulmaz olacaktır. Rusya Federasyonu'nun Rus hava grubunun çıkarları için kullanılan ulaşım araçları ve uçakları, teftiş, arama, talep, tutuklama ve diğer zorlayıcı eylemlerden etkilenmeyecektir. Suriye'nin Rusya Federasyonu'na, hava grubuna veya personeline karşı hiçbir talebi bulunmayacak ve Rusya hava grubunun ve personelinin faaliyeti ile ilgili olarak onlara karşı dava açmaktan kaçınacaktır. Anlaşma açık uçlu olacak ve imza tarihinden itibaren geçici olarak uygulanacaktır. Anlaşma, Rusya Federasyonu yasalarıyla tutarlı kurallar dışında herhangi bir kural içermemektedir.

Anlaşmanın onaylanması Rusya Federasyonu'nun çıkarlarına hizmet eder. Uygulanması ilgili yıl için Savunma Bakanlığı'na federal bütçe tahsisatı sınırları içinde finanse edilecektir.

Rusya, ülke içindeki şiddeti ve dış müdahaleyi engellemek istediklerini belirterek, BM Örgütü'nün kurallarına göre ülkelerin toprak bütünlüğüne saygı gösterdiklerini ve devletlerin içişlerine karışmama ilkesini savunduklarını dile getirmiştir (Köylü, 2018: 108).

Suriye'de sadece salt bir hükümet savunuculuğu yapmadığını Suriye konusunda kırmızı çizgilerinin olduğunu ve bunların aşılmasına asla izin vermeyeceğini dile getiren Rusya, aynı zamanda Annan Planı'nı desteklemiş ve hem Suriye muhalefetinin hem de Batı'yı eleştirmiştir. Bu yaptıklarıyla aslında denge yanlısı olduğunu uluslararası kamuoyuna göstermeye çalışmıştır (Ertekin, 2012: 150). Başkan Putin, Suriye'deki politikasının uluslararası siyaset sahnesinde kendisini yeniden eşit ortak haline getirmesini ümit etmektedir (Khoury, 2013: 29).

4.1.1.3. Suriye'de Rus Askeri Varlığı ve Rus Uçağının Suriye Sınırında Düşürülmesi Olayı

Türkiye, 24 Kasım 2015'te hava sahasını ihlal ettiği gerekçesiyle Rusya'ya ait SU-24 savaş uçağını angajman kurallarına ve uluslararası hukuka dayanarak düşürmüştür. Bu durum Rus-Türk ilişkilerinde çok büyük bir kırılmanın yaşanmasına neden olmakla beraber Rusya'nın Suriye'deki askeri varlığını güçlendirmesi konusunda büyük neden olmuştur (Yılmaz ve Hazır, 2016: 150- 151). Rusya, ilk olarak S-400 hava savunma sistemlerinin Lazkiye Hava Üssü'ne güvenlik nedeniyle konuşlandırıldığı açıklamıştır (Çalışkan, 2016: 7). Daha sonra Lazkiye'de bulunan Bassel el-Esed Hava Üssü (Hmeymim)'ndeki askerî varlığını artırmıştır. Rusya, 2.000 Rus personelin yanı sıra 32 Rus jeti ve 16 helikopterin bulunduğu üsle, Suriye'deki askerî varlığını güçlendirmeye devam etmiştir (Gibbons-Neff, 2015).

Rusya'nın Suriye'deki savaş ekipmanları şu şekildedir (ilk beş madde deniz güçlerini göstermektedir) (Haber Türk, 2018, Enders, 2018):

- Renaissance savaş gemisi
- Admiral Panteleyev Destroyeri savaş gemisi
- RFS Admiral Nevelskoi amfibi gemi
- RFS Peresvet amfibi gemi
- Denizaltı gemisi ve güdümlü roket kruvazörü,
- Sukhoi Su-24 savaş uçağı (Hmeymim Hava Üssü'nde konuşlu)
- Su-25 savaş uçağı (Hmeymim Hava Üssü'nde konuşlu)

- Su-35 savaş uçağı (Hmeymim Hava Üssü'nde konuşlu)

- Su-57 savaş uçağı,

- Mi-8 tipi orta menzil helikopter,

- Mi-24 saldırı helikopteri'

-S 400 hava savunma sistemi: Rus jetinin bir Türk jeti tarafından düşürülmesinin ardından Kasım 2015'te konuşlandırılmıştır,

-TOS-1A çoklu roketatar'dır.

Ayrıca Rusya'nın Suriye'de çok amaçlı avcı uçakları, casus uçakları, nakliye uçakları, ve saldırı helikopterleri bulunduğu belirtilmektedir. Bunların birçoğunun, Rusya'nın muhalifleri vurmak için kullandığı Hmeymim Hava Üssü'nde bulunduğu sanılmaktadır (BBC, 2018). Rusya Savunma Bakanlığı yayınladığı bir videoda Suriye'de görev alan asker sayısını 63.000 olarak ifade etmiştir. Savunma Bakanı Şoygu, aynı videoda Suriye'de 210 yeni silah test ettiklerini söylemiştir. Bakana göre bu testler sayesinde Rus Silahlı Kuvvetleri büyük tecrübeler kazanmıştır (TAAS,2018). O silahlardan bazıları şu şekildedir (Enders, 2018):

-Kalibr deniz tabanlı seyir füzeleri: Gemilerden veya denizaltılardan ateşlenebilen uzun menzilli füzelerdir ve ilk kez 2015 yılında Suriye'de kullanılmıştır,

-T90 tankı: İlk resmi konuşlanması 2015'te Suriye'de yapılmıştır, şimdi orada hem Rus hem de Suriye birlikleri tarafından kullanılmaktadır,

-Ratnik vücut zırhı: İlk olarak 2015 veya 2016'da Suriye'de kullanılmıştır.

Rusya tarafından Suriye'de gerçekleştirilen sorti uçuşlarının sayısı; 39.000 olarak verilmiştir. Rusya, büyük bir başarı olarak kabul ettiği bu operasyonlarda toplamda 121.466 terör hedefini yok ettiğini ve 86.000 militanın da öldürüldüğünü bildirmiştir (Times of İsrail, 2018).

Rusya'nın Suriye politikasındaki en büyük kaybı 2016'da Rusya'nın Ankara Büyükelçisi Andrey Karlov'un öldürülmesi olmuştur. Bu suikast Rusya'nın uluslararası alandaki imajına büyük darbe vururken, iç kamuoyunda da Suriye operasyonunun yeniden kapsamlı bir şekilde tartışılmasına yol açmıştır (Gülşen, 2017: 31).

Büyükelçi Karlov'un öldürülmesinden önceki süreçte Halep'in Rusya destekli Suriye Ordusu tarafından geri alınması sonucu protesto gösterileri yaşanmıştır. Kendilerini Ögür-Der olarak tanımlayan İslamcı bir grup İstanbul Rus konsoloslğunun önünde "*Tek Yol Şehadet.*"

sloganıyla eylem düzenlemiştir (Cumhuriyet, 2016). Daha sonrasında Rus Büyükelçi Karlov, 19 Aralık 2016 tarihinde bir sanat sergisinin açılışında konuşma yaptığı sırada polis memuru Mevlüt Mert Altıntaş tarafından öldürülmüştür (Walker vd, 2016). Olay yerinde güvenlik güçleri tarafından öldürülen tetikçi, Arapça “*Allah büyüktür.*”, Türkçe olarak da “*Halep'i unutma, Suriye'yi unutma.*” diye bağirmiştir (Fisher, 2016). Olay sonrası açıklama yapan Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, suikastı “*alçakça*” olarak nitelendirmiştir. “*Olayın Türkiye'yle iyi ilişkileri ve Suriye'deki çözümü bozma yönünde yapılan bir provokasyon olduğunu.*” belirten Putin: “*Rus Büyükelçiye yapılan saldırıya verilecek cevap, terörizme karşı savaşı güçlendirmektir.*” ifadelerini kullanmıştır (Osborne, 2016). Muhaliflere karşı resmi hükümeti destekleyen Rusya'nın muhalefeti ilk defa tanıdığını Kazakistan'da Rusya ve Türkiye garantörlüğünde yapılan Astana görüşmelerinde göstermiştir (Haramoon, 2017: 3).

4.1.1.4. Davetle Müdahale Kavramı ve Rusya'nın Suriye'deki Varlığının Meşruluğu

Rusya'nın Suriye'deki fiziki varlığı “davetle müdahale” kuralları çerçevesinde gerçekleşmiştir. Kavramın içeriğine ve Rusya'nın Suriye'deki varlığının uluslararası hukuk açısından meşruluğuna değinmek bu bakımdan önem arz etmektedir.

Davetle müdahale (intervention by invitation) kavramı bir devletin diğer bir devletten askeri yardımda bulunması için yardım talep etmesi olarak tanımlanmaktadır. Yabancı birliklerin iç silahlı çatışmaya askeri müdahalesi için bir kısa yol olarak kullanılmaktadır (Nolte, 2012: 1). Uluslararası hukuk devletlerin bir diğer devlete müdahalesini (meşru müdafaa ve BM kararı dışında) onaylamamaktadır. BM Anlaşması'nın 2(4) maddesi bu durumu açıkça şu şekilde ifade etmiştir (BM Anlaşması, 1945: Madde 2/4):

“Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasal bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidine ya da kuvvet kullanılmasına başvurmadan kaçınırlar.”

Bu maddeye rağmen bu zamana kadar türetilen devlet uygulamaları davetle müdahaleyi anlaşmanın VII. Bölümüne dayandırmışlardır (Mercier, 2016: 2). Davetle müdahale iki önemli şarta bağlanmıştır. Bunlardan ilki davetin geçerliliği ve ikincisi ise davet eden makamın meşruluğudur (ILC, 2001). Önemli olan davet edenin rızasıdır ve rızanın uluslararası hukukta kabul görmesi için açıkça belirtilmesi gerekmektedir (Kassab, 2016). Rıza yapılan eylemi hukuka uygun hale getirmektedir (Cassani, 2008: 237).

Davetin sınırlarına bakılacak olursa da bu tarafların yapacağı anlaşma metninde belirtileceği gibi, uluslararası hukukla da belirlenmiştir. Davet, davette bulunan devletin kendi ülke sınırları içindeki yabancı askerlerin hangi sınırlarda olacağını belirlerken (Albayrak, 2013: 9), uluslararası hukuk da davet eden devletin kendisinin yapamayacağı bir şeyi başka devlete yaptırmasını engellemektedir. Uluslararası Hukuk Komisyonu'nun 2001'de hazırladığı "Uluslararası Hukuka Aykırı Fiilleri Dolayısıyla Devletin Sorumluluğu" adlı çalışmasının 8. Maddesinde: "*Bir kişinin ya da bir grup kişinin davranışı, şayet bu kişi ya da grup bu davranışı yaparken, devletin talimatları, emri ya da denetimi altında ise, uluslararası hukuka göre devletin fiili kabul edilir.*" (United Nations General Assembly A/RES/56/83, 2002: 3) ibaresine yer vererek davetle müdahalede bulunan devletin eylemlerinin davet eden devleti bağlayacağı için davet ettiği devlete büyük yetkiler vermesinin sonuçlarını kabul etmek zorunda olduğunu ifade etmektedir (Erkiner, 2010: 309).

Rusya Suriye'ye gönderdiği askeri ve maddi yardımların yanında, 30 Eylül 2015'te Suriye Cumhuriyeti'nin resmi talebi neticesinde (President of Russia, 2015) savaşa "davetle" dâhil olmuştur. Rusya Suriye hükümetinden yardım çağrısının muhakkak yazılı olmasını talep etmiştir. Amacı uluslararası kamuoyuna hukuki olmayan bir durumun içinde olmadığını göstermektir (Yılmaz, 2016: 773). Rusya parlamentosunun üst kanadı olan Federasyon Konseyi 162 oyla Devlet Başkanı Putin'in Rusya hava askeri gücünü Suriye'de kullanmasını onaylamıştır (TASS, 2015). Bu açıdan bakıldığında Suriye hükümetinin özgür iradesiyle gönderilen mektup "rıza" şartını sağlamaktadır.

İkinci ölçüt olan daveti yapan makamın meşru ve uluslararası alanda temsil yetkisinin olması durumu Suriye için tartışmalıdır. Tartışmalar etkin kontrol, demokratik meşruiyet ve negatif eşitlik gibi meşruluğu belirleyen ölçütlerin Suriye'de tartışmalı olduğu üzerine yaşanmıştır (Alçiçek: 2019: 3). Davette bulunan Suriye hükümeti ülke toprağının %30'unu kontrol etmekte ve halkın %16'sı tarafından desteklenmektedir. Bu yüzden yapılan davet uluslararası hukuk açısından tartışma doğurmuştur (Demirci, 2019: 143). Bu durumda davet eden makamın meşru olmadığını söyleyenlerle beraber, hükümetin bir kez tanınması kontrolü kaybetmiş olmasına rağmen yeni siyasi makamın kontrolü sağlayacağı zamana kadar yasal kabul edilmesi için yeterli olduğu düşüncesini savunanlar da mevcuttur (Keskin, 1998: 122). İkinci fikre göre öncelik ülkenin uluslararası alanda tanınmasıdır ve Suriye Cumhuriyeti'nin temsili de Esad yönetimindeki Baas Hükümeti'ndedir. Tüm şartları sağlaması açısından ne kadar tartışmalı da olsa Rusya'nın davetle müdahalesi uluslararası hukuka aykırılık doğurmamaktadır (Visser, 2015: 3).

Rusya BM Örgütü'nün 2249 sayılı terör örgütü IŞİD'i hedef alan kararını davetle müdahalesi için neden olarak göstermiştir. Fakat yaptığı hava operasyonlarının %90'ının IŞİD'i değil ılımlı muhalifleri vurması (The Guardian, 2015) bu dayanağına uygun hareket etmediğinin göstergesi olmuştur. NATO'da son yayınladığı raporda Rus hükümetinin uluslararası kamuoyunu yanlış yönlendirdiğini ve yalnızca 30 IŞİD hedefini vuran Rusya'nın sivilleri ve muhalifleri hedef aldığını belirtmiştir (Kassab, 2016).

4.1.2.ABD'nin Suriye Politikası

4.1.2.1. ABD İçin Suriye'nin Önemi

Suriye ve ABD ilişkileri Baas iktidarının sıkı bir Sovyetler müttefiki olması dolayısıyla son elli yıldır iyi ilerlememiştir (Mearsheimer ve Walt, 2008: 263). ABD'nin Ortadoğu'daki en büyük müttefikinin İsrail oluşu, ABD'nin Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki etkinliğini azaltmak istemesi ve enerji kaynağı olan petrole erişimini kolaylaştırmak için verdiği uğraşlar iki devletin birbirlerine karşıt politika üretmesine neden olmuştur (Cleveland, 2008: 393). ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik ilgisi bölgenin zengin petrol yataklarına sahip olduğunun keşfedilmesiyle beraber, ABD'li petrol şirketlerinin Ortadoğu petrolerinden pay alma çabalarıyla başlamıştır. Bu yüzden ABD'nin Ortadoğu'ya yönelik politika geliştirmesi II. Dünya Savaşı'ndan sonraki döneme rastlamıştır (Kurt, 2014: 168).

ABD'nin Soğuk Savaş dönemi sona erene kadarki politikası Sovyetler Birliği'nin yayılmasını önlemek üzerine olmuştur. Bu yüzden de Soğuk Savaş sona erene kadar Ortadoğu devletlerini Sovyet uydusundan uzaklaştırmak için politikalar üretmiştir. Harry S. Truman'ın başkanlığı döneminde uygulanan çevreleme politikası bu durumun bir örneği olmuştur (Sander, 1979: 72). ABD, bu politika çerçevesinde Sovyetler Birliği'nin Avrupa'da uydu devletler kurmaya başlamasını engellemek, Türkiye'ye karşı artan Sovyet baskısının giderilmesi için Türkiye'den gelen talep ve Ortadoğu'da Sovyet denetiminde totaliter rejimler kurulmasını önlemek amacıyla 22 Mayıs 1947'de Truman Doktrini adı verilen, Türkiye ve Yunanistan'a ekonomik desteği öngören paket açıklamıştır (Kalyon, 2010: 12).

ABD Truman Doktrini sayesinde elde ettiği yayılmayı tüm Ortadoğu'ya yaymak ve Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'daki gelişim alanını daraltmak için 1955'te Bağdat Paketi'nin kurulmasını sağlamıştır (Çetinkaya, 2019: 6). Paktin üyeleri Türkiye, İran, Pakistan, Irak ve İngiltere olmuştur. Mısır'ın o dönem darbeye başa gelen lideri olan Cemal Abdül Nasır, bu ittifakın Arapları Batı'nın dizginlerinde tutmaya yarayan emperyalizmin bir uzantısı olduğunu söyleyerek reddetmiş ve Mısır'ı bu pakta sokmamıştır. Ayrıca pakta üye olan Arap

Devletleri'ni kınaması üzerine, Ürdün ve Suriye pakta üye olmayı reddetmiştir (Cleveland, 2008: 344).

Sovyetler Birliği ve Ortadoğu ülkeleri arasındaki ilişkiyi engellemeye yönelik bir diğer adım da ABD Başkanı Dwight Eisenhower tarafından ortaya atılan Eisenhower Doktrini (1957) olmuştur. ABD bu doktrinde Ortadoğu ülkelerini komünizmin etkisinden kurtarmak için bu ülkelerden gelecek herhangi bir talep üzerine askeri olarak ABD desteğinin sağlanması kararlaştırmıştır (Erhan, 2002: 566). Afganistan, Fas, Irak, İsrail, Libya, Lübnan, Pakistan, Türkiye, Tunus ve Yunanistan doktrini kabul ettiğini bildirmiştir. Buna karşılık Mısır, Suriye, Suudi Arabistan ve Ürdün tepki gösteren devletler olmuştur (Bodur, 2013: 568).

Hafız Esad'ın iktidarı devralmasından sonra da ABD ile ilişkileri inişli çıkışlı ilerlemeye devam etmiştir. İlişkilerin gergin ilerlemesinin en büyük sebebi İsrail'in varlığıyla ilgili olmuştur. Eskiden güney Suriye'nin bir parçası olan Filistin mandası bölgenin İsrail devletine dönüşmesi Suriyeliler arasında öfkeyle karşılanmıştır (Cleveland, 2008: 447- 448). ABD'nin bölgedeki daimi müttefiki olarak İsrail'i seçmesi ilişkilerin daha da gerilmesine neden olmuştur. 1979 yılında ABD Suriye'yi "teröre destek veren ülkeler" listesine eklemiştir (Gani, 2008: 4). Ayrıca ABD'nin 1982 yılında meydana gelen Lübnan- İsrail savaşında İsrail'i desteklemesi Suriye'nin tepkisine yol açmış ve Suriye ABD'yi "işgalci devlet" olarak tanımlamıştır (Orhan, 2009: 4).

Sovyetler Birliği'nin 1991'de dağılması ve Soğuk Savaş'ın sona ermesiyle beraber Ortadoğu ABD içi komünizm tehlikesinin yayılmasını önlemek zorunda olduğu bölge olmaktan çıkmıştır, ABD'nin tehlike olarak adlandırdığı haydut devletlerden oluşan ve savaşılması gereken ögelerle dolu bir bölge olmuştur (Kurt, 2014: 173). Haydut devlet kavramı ABD'nin 1990'lı yıllarda uluslararası düzene tehdit oluşturduğunu düşündüğü, kitle imha silahlarını geliştiren, kullanan ve terör faaliyetlerine yardım ve yataklık yapan tüm ülkeleri sınıflandırdığı bir tanım olmuştur (Caprioli ve Trumbore, 2005: 773). Körfez Savaşı sonrası ABD Ortadoğu'da ve özellikle petrolün kaynağı olan Basra Körfezi'nde egemenlik kurmuş ve Ortadoğu için yeni bir yapılanma planlamıştır (Armaoğlu, 2012: 1054- 1055).

11 Eylül'le beraber değişen dünya düzeni ve ABD ulusal politikasında yer edinen terörle ve aşırıçılıkla mücadele Ortadoğu için yeni bir dönemin başlangıcını oluşturmuştur. ABD bu dönemde öncesinde haydut ülkelere eklediği Suriye'yi "şer eksenini"ne eklemiş ve Suriye rejimini terör örgütü olarak nitelediği Hizbullah ve Hamas'ı desteklemekle ve sonra da

Irak'ta direnişçilere destek olmakla suçlamıştır (Kurt, 2014: 178). 2003 yılında ABD'nin Irak'ı işgali karşısında Suriye tepki göstermiş ve sıranın kendisine geleceği yönünde açıklamalarda bulunmuştur (Sharp, 2010: 19- 20). Lübnan başbakanı Refik Hariri'nin uğradığı suikast sonucu öldürülmesiyle beraber ABD ve batılı güçlerin baskısı Suriye'yi Lübnan topraklarından çekilmek zorunda bırakmıştır (Kuşoğlu, 2013: 107).

ABD ve Suriye bazı bölgesel konularda bir dereceye kadar işbirliği yapmışlarsa da ilişkiler 2003'ten 2009'un başına kadar kötüleşerek devam etmiştir (U.S Department of State, 2020). 2009 yılında Barack Obama'nın ABD'nin yeni başkanı olmasıyla beraber iki taraf da ilişkilerini düzeltme kararı almıştır (Akgün, 2012: 11- 12). ABD'nin Obama dönemi dış politika ilkeleri; demokrasi ve insan haklarının önceliği, Amerikan değerlerinin askeri olmayan barışçıl yollarla da savunulabileceği, uluslararası sorunların çözülmesinde yetersiz kalan uluslararası örgütlerin güçlendirilmesi gerektiği ve toplum mühendisliği yapılamayacağı şeklinde olmuştur. Obama'nın dış politika ilkeleri arasında Amerikan değerlerinin yeniden yükseltilmesi, güvenli, demokratik toplumlar inşa etmek, ortaklıkları yeniden kurmak, küresel terörizmle mücadele, nükleer silahların yayılmasını durdurmak ve devletlerarası işbirliğini en üst noktaya çıkarmak gibi ögeler yer almıştır (Obama, 2007: 1- 7). 2017 yılında ABD'nin yeni başkanlık görevin devralan Donald J. Trump ise Obama'nın aksine, daha sert politikalar üretmiştir. Trump, teröre, aşırıcılığa ve diktatör yönetimlere karşı koyacaklarını ve güçlü Amerika için çalışacaklarını dile getirmiştir²⁷ (National Security Strategy, 2017)

2011 yılında başlayan Arap Baharı süresince ABD şimdiye kadar ki küresel olaylardaki tavrından farklı bir yol izlemiştir. Şimdiye kadarki oyun kurucu, aktif rolü yerine; daha isteksiz, geri planda kalan ve yaşananlar için çözümü bölgesel aktörlere bırakan bir Amerika görüntüsü ortaya çıkmıştır. Mısır ve Tunus'daki gelişmeleri destekleyen ABD,

²⁷ Strateji, dünyadaki konumumuzu etkileyen temel zorlukları ve eğilimleri ele alır:

Çıkarlarımıza ve değerlerimize zıt bir dünya oluşturmak için teknolojiyi, propagandayı ve zorlamayı kullanan Çin ve Rusya gibi revizyonist güçler;

Terör yayan, komşularını tehdit eden ve kitle imha silahlarının peşine düşen bölgesel diktatörler;

Kötü bir ideoloji adına masumlara yönelik şiddeti kışkırtmak için nefreti körükleyen cihatçı teröristler ve toplumumuza uyuşturucu ve şiddet saçan uluslar ötesi suç örgütleri. Amerika'nın müttefikleri ve ortakları gücümüzü artırıyor ve ortak çıkarlarımızı koruyor. Ortak tehditleri ele almak için daha fazla sorumluluk almalarını bekliyoruz.

Dünyanın kilit bölgeleri olan Hint-Pasifik, Avrupa ve Orta Doğu'da güç dengesinin Amerika'nın lehine kalmasını sağlayacağız.

Libya konusunda liderliği Fransa'ya devretmiş, Suriye konusunda ise bölgesel aktörlerin politikalarını desteklemekle yetinmiştir (Akgün, 2012: 10).

4.1.2.2. ABD'nin Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu

ABD Suriye'de devam eden iç savaşa müdahale etmeme nedenlerini sıralarken savaşın maliyetine de dikkat çekmiştir. Irak'taki varlığının kendisi için pahalı bir geri dönüşünün oluşu ABD'yi devam eden Suriye İç Savaşı için başka bir yol izlemeye itmiştir (Ersoy, 2016: 48). Arap Baharı ve Suriye'deki protestoların iç savaşa dönüşmesi karşısında ABD, "vekâlet savaşları" yolunu seçmiştir. Sahada olmak yerine savaştaki gruplardan kendi politikasına uygun olanını desteklemekle savaşı da bir dönüşüme sokmuştur (Erol ve Çelik, 2018: 21).

İç savaş boyunca Suriye rejiminin kontrolü ele geçirmeye yönelik ilerlemeleri ABD'yi muhalifleri desteklemeye itmiştir (Orhan, 2014b: 34). Suriye ve Rusya arasındaki ticari, siyasi ve askeri bağlar ABD'yi rahatsız etmektedir. ABD, bu ikili bağları kırmak için Esad rejiminin ortadan kaldırılması gerektiğine inanmaktadır. ABD ikinci olarak ise, Esad rejimini yönetimden uzaklaştırıp İran'ı yalnız bırakmak istemiştir. İran'ın Şii ve Fars kimliğini kullanarak etki sahasını genişletmesi ABD'yi rahatsız etmiştir. ABD ayrıca, Hamas'ın yurt dışı karargâhına ev sahipliği yapması, Hizbullah'a silah temin etmesi, İsrail karşıtlığı ve Suriye'yi Ortadoğu'da sorun yaratan bir devlet haline dönüştürmesi gibi nedenlerden dolayı da Esad rejiminin yönetimden ayrılmasını istemiştir (İmani, 2018: 53).

Suriye iç savaşının başlamasının ardından muhaliflere önce ölümcül olmayan yardımlar gönderen ABD daha sonra Türkiye'yle birlikte Eğit-Donat (Train and Equip) programı düzenlemiş ve muhalifleri silahlandırmıştır (Barnes ve Entous, 2015). Programın amacı; Suriye halkını rejimin saldırılarından korumak, ABD ve mütteliklerini terörist saldırılardan korumak ve çatışmayı sona erdirip barışçıl çözüm yollarına geçilmesini sağlamak olarak açıklanmıştır (Blanchard ve Belasco, 2015). ABD, doğrudan silah ve teçhizat yardımının yanında Suriye muhalefetine 287 milyon dolar değerinde gıda maddesi, sağlık gereçleri, iletişim gereçleri, araç ve sivil savunma teçhizatı vermiştir. ABD, Özgür Suriye Ordusu ve Yüksek Askeri Konsey'in diğer ılımlı unsurlarına 70 milyon dolar nakit, sınırlı miktarda hafif silah ve mühimmat, anti tank silahları, geri tepmesiz top ve havan yardımında bulunmuştur (Bingöl ve Varlık, 2014: 8). ABD Türkiye'yle beraber eğitilen askerlerin ve silahların radikal bir grup olan El-Nusra'nın eline geçmesi sonrası programı durdurma kararı almıştır (Mazzetti vd, 2017). ABD programın başarısızlığı sonrasında ise Kürt güçleri olan PYD'yi ve çoğunluğu PYD'den oluşan SDG'yi desteklemiştir. Hem IŞİD'le mücadele ediyor

olması, hem de PYD'nin seküler bir yapıda olması, batılı değerleri ve ileri demokrasiyi savunan ABD için PYD'yi güvenilir bir müttefik yapmıştır (Pollock, 2016: 6- 7). ABD ilk olarak YPG güçlerine 50 tonluk mühimmat yardımında bulunmuştur (Gutman, 2015). Ayrıca sonrasında 2017'ye kadar SDG'ye 2,2 milyar dolar değerinde silah teslim ettiğini bildirilmiştir (Angelovski ve Marzouk, 2017).

ABD'nin Suriye iç savaşındaki bir diğer önemli adımı IŞİD'le mücadele etmek amacıyla iç savaşa dâhil olması olmuştur. IŞİD'in Irak ve Suriye üzerindeki artan toprak kazanımı uluslararası kamuoyunu endişelendirmiş ve ABD liderliğindeki koalisyon güçleri operasyona başlamıştır (Miller, 2014). ABD öncülüğünde Ağustos 2015'te on beş ülkeden oluşan uluslararası koalisyon, Irak ve Suriye'de IŞİD'e karşı askeri operasyonlar düzenlemiş, hava saldırısında bulunmuş ve terör örgütüne karşı savaşan gruplara askeri danışmanlık ve insani yardım sağlamıştır (Sputnik, 2016). BMGK ise operasyonun ardından 2178 sayılı kararı yürürlüğe koymuştur. Kararda terörizmle mücadele için küresel ölçütte bir müdahalenin gerekliliği ve alınacak tedbirler ortaya konulmuştur (S/RES/2178, 2014). Fakat ABD'nin terör örgütüyle müdahale için yaptığı harekât için meşru hükümetten onay almamasını hem Rusya hem de Suriye rejimi müdahale olarak tanımlamıştır.

BMGK'de Kasım 2015'te çıkan 2249 sayılı karar, üye devletleri IŞİD'e karşı uluslararası hukuka, özellikle Birleşmiş Milletler Şartı'na uygun olarak gerekli tüm önlemleri almaya çağırmıştır. Bu kararla ABD harekâtına meşruiyet kazandırmıştır (Karunakaran, 2018). ABD Suriye'deki varlığını meşru göstermek için kimyasal silah kullanımı, muhalefetin varlığına rıza göstermesini ve IŞİD'in varlığını dayanak göstermiştir. Fakat uluslararası hukuka göre muhalefet meşru olmadığı için varlığı da meşru kabul edilmemiştir. Ayrıca IŞİD bittikten sonra bölgeden ayrılmaması da Suriye'de aktif olarak bulunmak için IŞİD'i kullandığını düşündürmektedir (Karunakaran, 2018).

Koalisyon 2019 yılında görevini sonlandırmış ve ülkeden çekildiğini bildirmiştir. Toplamda 66 ülkenin destek sağladığı koalisyonun çekilmesiyle ilgili açıklama yapan koalisyon sözcüsü Albay Sean Ryan, birliklerin önceden planlandığı şekilde çekilmeye başladığını ifade etmiş, operasyonel güvenlik nedeniyle çekilmenin hangi bölgelerde olduğu veya ne kadar süreceği konusunda bilgi vermemiştir (DW Türkçe, 2019). 2019 yılında bir rapor yayınlayan SOHR, koalisyon güçlerinin beş yıllık katılımlarının sonucunda ülkenin üçte birinin ve petrol ve doğalgazın %70'inin kontrolünü ellerine geçirdiklerini bildirmiştir (SOHR,2019).

ABD 2019 yılı bütçe planında IŞİD’le mücadele için Irak ve Suriye’de yaklaşık 6.000 ABD askerinin tutulmasını, Kürt peşmergeler, Kürt önderliğindeki SDG için 300 milyon dolar ve sınır güvenliği için 250 milyon dolarlık bir teklif göndermiştir (Detsch, 2018). ABD ve müttefikleri şimdiye kadar Suriye’de 23 askeri üs inşa etmiştir. Bunların üçü askeri hava üssü, diğer üsler ise ikmal, yakın destek ve operasyonlar için kullanılmaktadır. ABD’nin Fransa ve koalisyon ülkeleri askerleriyle birlikte toplam 5 bin askeri Suriye’de bulunmaktadır (İnternet Haber, 2018). Ayrıca ABD’nin Suriye’de 2 binin üzerinde askeri bulunmaktadır. Bu birlikler, ABD'nin desteklediği SDG kontrol ettiği bölgelerde konuşlanmışlardır (İsmay, 2017).

ABD başkanı Trump’ın 19 Aralık 2018 tarihinde Twitter üzerinden yayınladığı bir mesajla Suriye’den çekileceklerini bildirmesi üzerine, 2000’den fazla ABD askerinin geri çekilmesi emri verilmiştir (Borger ve Chulov, 2018). ABD askerlerini geri çekmesinin ardından yaklaşık 400 askerinin (barışı koruma görevinde yaklaşık 200 ve Suriye'nin kuzeydoğu bölgesinde yaklaşık 200 asker) orada kalacağını söylemiştir (Cook ve Watson, 2019).

4.1.3. Çin’in Suriye Politikası

Suriye İç Savaşı boyunca Esad rejimine desteğini belirten Çin’in Ortadoğu ile ilişkileri ilk Mısır’la başlamıştır. Ağustos 1956’da Suriye, Eylül 1956’da Yemen, 1958 Ağustos’unda Irak ve 1992’de İsrail ile diplomatik ilişkiler kurulmuştur (Aslan, 2014: 41). Çin’in enerji kaynakları bakımından eksik olması onu enerji zengini Ortadoğu’yla iyi ilişkiler kurmaya itmiştir (Ermağan ve Üstüenal, 2014: 21). Çin’in Ortadoğu ve Orta Asya ile ilişkilerinin bir diğer nedeni güvenlik kaygısı olmuştur. Ülkesinde 20 milyon Müslümanı barındıran Çin, aşırı ayaklanmalarının kendisini de bulmasından endişelendiği için bu iki bölgeyle ilişkilerini derinleştirmiş ve riskleri önlemeye çalışmıştır (Erkan ve Yüce, 2020: 12- 13). Arap Baharı’nın başlaması Çin’i hem kendi vatandaşlarının ayaklanması konusunda, hem de devletlerin iç işlerine karışılmasının kendi bütünlüğünü de tehlikeye atacağını düşündüğü için endişelendirmiştir (Ermağan ve Üstüenal, 2014: 35). Çin, Arap Baharı döneminde “tarafsız taraf olma” ilkesi ile gelişmelere doğrudan müdahale etmek yerine “bekle gör” ilkesini uygulayarak rejimleri değil istikrarı önemseydiğini göstermiştir (Kandil, 2012). Çin bir yandan büyük güç stratejisine tutunurken bir yandan da büyük güç olmanın getirdiği bölgesel ve küresel sorunlara müdahale etmesi gerekliliğinin ikileminin arasında kalmıştır.

Suriye’de başlayan iç savaş Çin için büyük bir değişim niteliği taşımaktadır. Çin Suriye’de iç savaş başlamadan önce Suriye’nin en büyük ekonomik partneriyken, AB’nin

2011 ambargosundan sonra petrol alımını durdurmuştur (Courtney,2018:6). Çin'in barışın kalıcı yollarla çözülmesi talebi bölgedeki önemli ortaklarından Suudi Arabistan ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur (Erkan ve Yüce, 2020: 30). Çin BM Örgütü'nün Suriye ile ilgili aldığı kararları Rusya'yla beraber veto ederek ikinci Libya olmasını istemediğini göstermiştir (Alperen, 2013: 90- 93). Suriye konusunda Çin'in söylemi her zaman siyasi bir çözümün olması yönünde olmuştur. Çin için, bu yaşananlar Suriye'nin iç meselesidir ve Çin çözümün uluslararası bir müdahaleyle gelmesine karşıdır. Bununla beraber Rusya'yla gelişen ilişkiler de Çin'i Suriye konusunda Rusya'yla işbirliği yapmaya itmektedir. Fakat hepsinden önemlisi ekonomik çıkarlarının korumak istemektedir ve bu da istikrarın sağlanmasıyla mümkündür (Keyvan, 2017).

4.1.4. Fransa'nın Suriye Politikası

Suriye krizi konusunda en net dış politikaya sahip Avrupa ülkesi Fransa olmuştur. Çatışmaların başlamasının ardından muhaliflere olan desteğini Avrupa Birliği'nin silah ambargosunun muhalefet üzerinden kaldırılması için talepte bulunarak göstermiştir. Fransa ayrıca muhaliflerle işbirliği yapılmasını öneren ilk ülke niteliğini de taşımaktadır. Fransa Esad rejimiyle müzakere etmeyeceğini ve geçiş dönemi için de muhalefeti destekleyeceğini ilan ederek, AB üyeleri içinde krize yönelik en sert politikayı uygulayan ülke olmuştur (Abdi, 2016: 351).

Fransa, krizin ilk başladığı andan itibaren Cumhurbaşkanı Esad'ın yönetimden ayrılması konusunda ısrarcı olmuştur ve savaşın muhalif cephesine ölümcül olmayan silah ve askeri teçhizat desteği sağlamıştır. 2013 yılına gelindiğinde Fransa, Esad rejiminin kimyasal silah kullandığı haberleri üzerine, askeri bir müdahale yapılması gerektiğini vurgulamıştır (Black, 2015). IŞİD saldırılarının giderek artması ve IŞİD'in Fransa'nın başkenti Paris'te düzenlediği saldırı sonucu Fransa BM Anlaşması'nın 51. maddesini dayanak göstererek "meşru müdafaa" hakkını kullanmış ve Suriye'deki IŞİD hatlarını vurmaya başlamıştır (UHÇ,2015). Operasyon IŞİD'in halifeliğinin başkenti olarak tanımladığı Rakka'yı hedef almıştır (Brumfield vd, 2015). Fransa'nın IŞİD'le mücadele için attığı bir diğer adım ise BMGK'de IŞİD'e yönelik bir karar hazırlaması olmuştur. Karar, BM üyesi tüm devletleri IŞİD ve El Nusra ile mücadelede gerekli tüm önlemleri alma çağrısında bulunmuştur ve daha sonra karar BMGK'de oybirliğiyle kabul edilmiştir (UN, 2015).

2018 yılına gelindiğinde ise Duma'da Esad rejiminin sivillere yönelik kimyasal saldırıda bulunmasını Fransa kırmızıçizginin aşılması olarak tanımlamış ve İngiltere ve

ABD'yle beraber kimyasal silahları hedef alan bir operasyon başlatmıştır (Cohen ve Liptak, 2018). Suriye ise, bu operasyonların hukuka aykırı olduğunu çünkü kendisinin kimyasal silah kullanmadığını iddia etmiştir (Stewart ve Perry, 2018). Fransa terörle mücadele amacıyla girdiği Suriye'de terörle mücadelesini dört ana stratejiye göre yürüttüğünü ifade etmiştir. Bunlar; IŞİD'e karşı uluslararası koalisyondaki ortaklarıyla beraber terörizmle savaşımaya devam etmek, ihtiyaç sahibi sivillere özellikle insani yardım olmak üzere destek sağlamak, çatışmanın siyasi bir çözümü için çalışmak, Suriye'de işlenen suçların cezasız kalmaması için mücadele etmek (France Diplomacy, 2020). Fransa ayrıca sahadaki en büyük desteği SDG'ye vermektedir ve sahadaki askeri üsleri SDG kontrolündeki bölgelerde bulunmaktadır.

4.1.5. Avrupa Birliği (AB)'nin Suriye Politikası

AB'nin 2004 yılında ortaya koyduğu Avrupa Komşuluk Politikası (European Neighbourhood Policy /ENP) komşu ülkeleri olan; Azerbaycan, Beyaz Rusya, Cezayir, Ermenistan, Fas, Filistin Yönetimi, Gürcistan, İsrail, Lübnan, Libya, Mısır, Moldova, Suriye, Tunus, Ukrayna ve Ürdün'ün siyasi, ekonomik ve sosyal reform süreçlerini desteklemeyi amaçlamaktadır (ENI, 2020). Bu komisyonun Suriye ile ilişkileri, 2011 yılında iç savaşın başlamasıyla kesintiye uğramıştır. Muhaliflere yönelik sert tedbirleri kınayan AB, Suriye'ye bir dizi yaptırım uygulamış ve savaşın mağduru olan Suriye vatandaşları için 2011'den günümüze kadar toplam 349,4 milyon Euro yardımda bulunmuştur (NEAR, 2020).

AB kuruluşundan bu yana uluslararası kriz ve çatışmalarla ortak bir amaçla hareket etmeye yönelik bir eylem planı oluşturmak istemiştir. Fakat bu eylem planı büyük krizlerin hiçbirinde etkili olamamıştır. Bu durum ise büyük sorunlarda çözüm bulucu olmayı hedefleyen AB için olumsuz bir geri dönüşe neden olmuştur. Kosova, Irak, Libya ve Suriye konularında istediği gibi siyasi bir etki gösteremeyen AB, birliğin üyesi olan devletleri mekanizma dışında politikalar gütmeye itmiştir. Suriye iç savaşı başladığında AB krizde olduğu için, birçok Avrupa ülkesi ekonomik ve siyasi çözümleri desteklemekle yetinmişlerdir (Abdi, 2016: 348). Savaş boyunca AB'nin Suriye'ye yönelik politikası yaptırımlar üzerinden ilerlemiştir. Savaşın başlamasından itibaren AB tarafından uygulanan yaptırımlar muhalif hareketi sert bir şekilde bastırma politikası güden Esad rejimine yönelik olmuştur. Bu yaptırımlar şu şekildedir (EU Sanctions, 2020):

-Suriyeli üst düzey devlet ve ordu mensupları Başkan Esad dâhil olmak üzere yaptırım listesine eklenmiş, mal varlıkları dondurulmuş ve bu kişilere seyahat kısıtlaması getirilmiştir.

-Avrupalı devletlerin Suriye'ye silah ticareti yasaklanmıştır.

-Suriyeli komutanlardan sonra İranlı komutanlar da yaptırım listesine eklenmiştir.

-Petrol ithalatı yasaklanmıştır.

-Suriye devlet kurumları ile altın ve değerli metallerin ticaretine yasak getirilmiş, Suriye Merkez Bankası, Sağlık Bakanı ve başka bakanlar da yaptırım listesine eklenmiştir.

-Cumhurbaşkanı Esad'ın ailesi de yaptırım listesine eklenmiştir.

-Kimyasal silahlarla bağlantılı olan kişiler yaptırım listesine eklenmiştir.

Suriye kriziyle beraber yükselen radikal İslam, sadece bölgesel değil küresel bir problem olmuş ve Avrupa'yı da büyük oranda etkilemiştir. Bu cihatçı örgütlenmelerin taraftarları arasında Avrupa vatandaşı kimseler de mevcuttur. Ayrıca aynı örgütlenmeler Avrupa da dâhil dünyanın pek çok yerinde kanlı eylemler yapmış ve çok sayıda insanın ölümüne neden olmuştur. Yaşananlara rağmen AB'nin bu örgütlere karşı politikaları çekimser nitelikte kalmıştır (Koldaş ve Ayaz, 2016: 26).

AB'nin Suriye krizine yönelik en önemli katkısı ekonomik yardım olmuştur. Kendi oluşturduğu fonlar ve BM Örgütü'nün ilgili kuruluşlarına yaptığı yardımların yanında bölgedeki kayıtlı mültecileri de AB fonlamaktadır. Suriye Krizine Yönelik AB Bölgesel Güven Fonu (EU Regional Trust Fund in Response to the Syrian crisis), Avrupa Komşuluk Aracı (The European Neighbourhood Instrument/ENI), Avrupa Sivil Koruma Ve İnsani Yardım Operasyonları (European Civil Protection And Humanitarian Aid Operations) gibi organizasyonlarla Suriye vatandaşlarına yardımlarda bulunmaktadır. "Avrupa Sivil Koruma ve İnsani Yardım Operasyonları" Avrupa Komisyonu'nun sadece 2020'de 194 milyon Euro destekte bulunacağını bildirmiştir (ECHO, 2020: 1).

AB'nin bölgedeki mülteciler içinde yardım desteği mevcuttur. AB'nin 2018 yılında Türkiye'deki 3.547.000 kayıtlı mülteci için gönderdiği destek 3 milyon Euro olmuştur (IPA II, 2018:7). AB'nin 2017'de başlattığı ve 2020 Aralık ayında bitirmeyi planladığı destek projesinde ülkelere mali desteğin rakamları şu şekildedir (EC, 2017):

-Türkiye Toplam Bütçe: 32.399.356 Euro.

-Lübnan Toplam Bütçe: 7.798.813 Euro.

-Ürdün Toplam Bütçe: 2.872.743 Euro.

-Irak Toplam Bütçe: 3.932.307 Euro.

-Bölgesel / Diğer: 1.140.107 Euro.

-Mısır Toplam Bütçe: 1.146.675 Euro.

-Toplam rakam: 49.290.001 Euro'dur.

AB üyesi devletlerin Suriye krizine yönelik politikaları ise daha çok iç siyasetlerine yönelik olmuştur. Almanya kimyasal silahların kullanımı konusunda son derece katı adımlar atılması gerektiğini vurgulamış ve uluslararası toplumu bu konuda hareket etmeye davet etmiştir (DW, 2013). Fakat kimyasal silah kullanılmasıyla ilgili ABD öncülüğünde yapılacak herhangi bir operasyona katılmayacağını belirten Almanya, böyle bir müdahalenin uluslararası hukuka ve BM Şartı'na aykırı olacağını vurgulamıştır. Almanya Libya konusunda da müdahale için imzacı olmayan tek AB ülkesi olmuştur (Nünlist, 2014: 1). Fakat yine de Almanya'nın kimyasal silahlar konusunda tavrı net olmuştur. Bu silahların imha edilmesi gerektiğini belirtmiş ve bu konuda yapılan çalışmalara katılmıştır (Koydaş ve Ayaz, 2016: 35). Almanya ilk olarak vatandaşlarına şiddet uygulamayan demokratik bir lider konusunda AB ülkeleriyle hemfikirken uygulamada bu durum etkisini göstermemiştir. Hükümet değişiminin getireceği sonuçların net olmayışı ve yeni bir mülteci dalgasıyla uğraşmak istemeyen Almanya mevcut statükonun korunması yönünde davranışlar sergilemiştir. Ayrıca IŞİD tehlikesinin yeniden ortaya çıkmasını istemeyişi de bu davranışının bir diğer nedeni olmuştur. Son neden ise Kürt güçlerine olan desteğinin kesilmesini istemiyor oluşudur (Abdi, 2016: 354). Almanya tüm bunların yanında halkın haklarına saygılı ve demokratik bir yönetim konusunda ısrarcı olmaya da devam etmektedir. Esad'ın muhalif halk hareketleri yerine radikal örgütlerle savaşması gerektiğini düşünen Almanya, bölgesel aktörler ve Esad'ın içinde olduğu siyasi bir çözüm önerisine sıcak bakmaktadır (Courtis, 2015).

Eskiden AB üyesi olan ve şimdilerde birlikten ayrılan İngiltere ise, iç savaşın başlamasının ardından Esad rejiminin Suriye halkına yönelik zulmü nedeniyle Şam'la olan diplomatik tüm bağlantılarını kesmiştir. İngiltere çatışmaya kalıcı bir çözüm sağlayacak ve tüm Suriyelilerin haklarını koruyacak siyasi bir çözüm bulunması gerektiği fikrine sahiptir (Gov.UK, 2020). Esad rejiminin gitmesini isteyen İngiltere, ABD ile beraber hareket etmektedir. 29 Ağustos 2013'te Avam Kamarası, Esad rejiminin, kimyasal silah kullanmasına karşılık İngiltere'nin müdahalede bulunmasını değerlendirmek için toplanmıştır. Başbakan David Cameron milletvekillerinin bu kararı onaylamasını istemiş ve karar reddedilmiştir. ABD bu operasyonu beraber yapmayı planladığı bu güçlü müttefikini kaybedince müdahaleyi ertelemek zorunda kalmıştır (Strong, 2015: 1123). Bundan sonraki süreçte İngiltere, dışardan muhaliflere destek vermiş ve Esad rejiminin şiddeti durdurması yönünde açıklamalarda bulunmuştur.

2015 yılına gelindiğinde artan IŞİD terörüyle mücadele büyük önem kazanmıştır. IŞİD'in dünyanın farklı noktalarında gerçekleştirdiği saldırılar uluslararası aktörlerin IŞİD'le mücadelesini hızlandırmıştır. İngiltere Başbakanı Cameron, Avam Kamarası'nda yaptığı konuşmada, Suriye'deki tüm grupları kapsayan bir hükümet kurulmasına olan inancını tekrar hatırlatarak, Suriye muhalefetine dışardan verdiği desteği genişletmek istediğini ifade etmiştir (Wintour ve Watt, 2015). Uzun süren tartışmalardan sonra İngiltere Parlamentosu Suriye'de IŞİD'le mücadeleyi onaylamış ve İngiltere aktif olarak Suriye krizine dâhil olmuştur (Abdi, 2016: 357). İngiltere, 2017 yılında ise, Esad'ın kimyasal silah kullanması sonrası ABD'nin başlattığı operasyonu desteklemiştir. İngiltere tarafından yapılan açıklamada: *"İngiliz hükümeti ABD'nin eylemine tam destek veriyor. Bunun, Suriye rejiminin düzenlediği barbar kimyasal silah saldırısına gereken cevap olduğuna inanıyoruz."* ifadesi kullanılmış ve ABD'nin bu operasyonunun gelecekteki kimyasal saldırıları caydırma amacı taşıdığına inanıldığı vurgulanmıştır (Dwyer, 2017). Çatışmanın başlangıcından bu yana Esad rejimine karşı ılımlı muhalefete siyasi destek sağlayan İngiltere, Çatışma, İstikrar ve Güvenlik Fonu (Conflict, Stability and Security Fund) aracılığıyla 200 milyon Euro'dan fazla kaynak sağladığını belirtmiştir (Gov.UK, 2020).

4.2. BÖLGESEL AKTÖRLERİN SURİYE POLİTİKASI

4.2.1. Türkiye'nin Suriye Politikası

4.2.1.1. Türkiye İçin Suriye'nin Önemi

İki ülkenin ilişkileri tarih boyunca gergin devam etmiştir. Türkiye Suriye'yi teröre ev sahipliği yapan, suyun paylaşımında sorun çıkaran ve coğrafik olarak kendi toprak bütünlüğüne müdahalede bulunduğu için düşman ülke olarak tanımlarken; Suriye'ye göre Türkiye ise; su kaynaklarını adil paylaşmayan, batı ülkelerinin destekçisi, kendi toprakları (Hatay) üzerinde hak iddia ettiği için düşman ülke konumunda olmuştur (Benek, 2016: 172).

Suriye ve Türkiye ilişkileri Hatay meselesi yüzünden gergin başlamıştır. 23 Nisan 1920'de Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin açılışıyla birlikte yeni bir döneme girilmiş ve 1921'de Misak-ı Milli ilan edilerek çoğunluğu Türklere oluşan bölgeler devletin toprağı kabul edilmiştir (Cleveland, 2008: 198- 199). Misak-ı Milli sınırları içerisinde olan Hatay'ın durumu, Fransızlarla yapılan 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması'yla belirlenmiştir. Anlaşmada Fransa Hatay hariç işgal ettiği Türk topraklarından çekileceği ve %39'u Türklere oluşan Hatay'da da özel bir idare kurulacağı kararlaştırılmıştır. Fakat Fransa'nın Suriye'den çekilirken Hatay'ın durumunu dikkate almaması Hatay konusunu tekrar gündeme

getirmiştir (TSK, 1939). Sancağın bağımsızlığı için konu önce Fransa Türkiye arasında tartışılmış, sonra da Milletler Cemiyeti (MC)'ye götürülmüştür. Sancağın ayrı statüsü MC'nde kabul edilmiş, fakat anlaşmazlık bir çözüme kavuşmamıştır (Atabey, 2015: 194- 198). Uluslararası toplumun tehlikeli hali, Fransa'nın ne pahasına olursa olsun Türkiye'yle sıcak bir çatışmaya girmek istememesi ve Türkiye'nin Hatay'dan asla vazgeçmeyeceği gerçeği ışığında Türkiye, 29 Haziran 1939'da Hatay'ın Türkiye ile birleştiğini ilan etmiştir (Zürcher, 2011: 299). Bu durum Suriye ve Türkiye arasındaki ilişkilerin gerilmesine neden olmuştur.

İkinci önemli problem ise Türkiye için önemli bir güvenlik sorunu olan terör örgütü PKK'nın Suriye tarafından korunuyor olması üzerine olmuştur. PKK terör örgütü lideri Abdullah Öcalan, Şam'a yerleşerek Suriye hükümetinden aldığı yardımla Bekaa vadisinde eğitim kampları kurmuş ve teröristler Suriye sınırından Türkiye'ye sızmışlardır (Zürcher, 2011: 453). Giderek artan terör tehdidi Türkiye'yi yurt içinde yeni tedbirlere itmiş ve Suriye ile de savaşın eşiğine getirmiştir. Artan gerginlik üzerine, dönemin ABD Başkanı Bill Clinton'ın da devreye girmiş, Mısır Devlet Başkanı Hüsnü Mübarek ise arabulucu görevini üstlenmiştir. Bu arabuluculuk sonucunda da iki devlet arasında 20 Ekim 1998 tarihinde "Adana Mutabakatı" imzalanmıştır (Küçük, 2020). Öcalan'ın Suriye'den çıkarılması ile sonuçlanan süreçte, Suriye'nin toprakları üzerinde terör faaliyetlerine izin vermeyeceğini taahhüt etmesi üzerine iki ülke arasındaki ilişkiler düzelmeye göstermiştir (Gökcan, 2018: 172).

İki ülke arasındaki 1998-2011 yılı arasındaki 13 yıllık dönem ikili ilişkilerin en iyi olduğu dönem olmuştur. Tüm Arap coğrafyasında başlayan muhalif protestoların Suriye'ye sirayet etmesi üzerine Türkiye, öncelikle komşusuyla ilişkilerinin bozulmasını istememiş fakat protestoların iç savaşa dönüşmesiyle Suriye'ye karşı sert bir tavır takınmıştır (Çağlar, 2014: 2). Sınırlarını Suriyeli misafirlere²⁸ açması ve muhaliflerin organize olmasına ve eğitimine yardım etmesi Türkiye'nin attığı somut adımlar olmuştur (Efe, 2015: 13- 14).

4.2.1.2. Türkiye'nin Suriye İç Savaşı'ndaki Tutumu

Türkiye, Suriye'de protestoların iç savaşa dönüştüğü ilk andan itibaren Suriye İç Savaşı'na diplomatik ve daha sonraları ise askeri olarak dâhil olmuştur. Türkiye, ilk olarak 2011 yılında başlayan barışçıl protestolar karşısında şiddet içeren bastırma eylemlerinde bulunan Suriye hükümetini kınamış (Spencer, 2011) ve Cumhurbaşkanı Esad'a halkın iyiliği

²⁸ Türkiye mültecileri ilk misafir olarak tanımlamıştır. Ancak herhangi bir hukuki karşılığı bulunmayan misafir ifadesinin ülkeye sığınanlara karşı çeşitli keyfi uygulamalara yol açma riski nedeniyle, Ekim 2011 tarihinden itibaren İçişleri Bakanlığının 1994 Yönetmeliği'nin 10. maddesi uyarınca Suriyeli sığınmacılar geçici koruma statüsü tanınmıştır.

için istifa etmesi tavsiyesinde bulunmuştur. Konuyla ilgili açıklama yapan Başbakan Erdoğan: *“Beşşar Esad çıkıyor ve “Ölene kadar savaşıcağım” diyor. Allah aşkına, kiminle savaşıyorsun? Kendi halkına karşı ölene kadar savaşmak, kahramanlık değildir, korkaklıktır. Halkıyla ölümüne savaşan birini görmek istiyorsan, Nazi Almanya’sına bak, Hitler’e bak, Mussolini’ye bak...”* ifadelerini kullanmıştır. Başbakan Erdoğan ayrıca, Türkiye’nin bu zulmü görmezden gelmeyeceğinin de altını çizmiştir (Burch, 2011). Türkiye’nin ikinci önemli adımı ise, Suriye muhalefetini desteklemek olmuştur. Türkiye, desteklediği muhalif grupların, askeri bir çatı altında birleşmesine, eğitilmesine ve silah tedarik edebilmesine yardımcı olmuştur.

Türkiye ve Suriye’nin ilişkileri, 22 Haziran 2012’de, bir Türk F-4 Phantom keşif jetinin Suriye ordusu tarafından düşürülmesiyle gerilmiştir (Demir, 2012). Suriye hükümeti hava sahasını ihlal ettiği için Türk uçağını düşürdüklerini ifade etmiştir. Türkiye Cumhurbaşkanı Abdullah Gül ise, uçağın kesin rotası henüz teyit edilmemişken, yüksek hızlarda uçan askeri jetlerin kısa süreliğine başka bir ülkenin hava sahasına geçmesinin rutin olduğunu ve jetin Suriye topraklarındaki varlığının düşmanca bir hareket amaçlanmadığını ifade etmiş ve Türkiye’nin bu durum karşısında gerekeni yapacağını belirtmiştir (Stack, 2012). Suriye hükümeti olaydan pişmanlık duyduklarını dile getirerek, Türkiye ile herhangi bir çatışmaya izin vermeyeceklerini ifade etmiştir. Bu olay sonrası iki ülke sınırında karşılıklı çatışmalar meydana gelmiştir. Türkiye için Suriye’yle ilgili en önemli sorun, kendi sınır güvenliğine yönelik olmuştur. Türkiye, PYD’nin, PKK’nın Suriye kolu olduğunu ve bu yüzden de PYD’nin bir terör örgütü olduğunu ifade etmiştir. Sınırlarında bir terör koridoru oluşturulmasına izin vermeyeceğini dile getiren Türkiye, hem PYD hem de IŞİD’le mücadele amacıyla operasyonlar düzenlemiştir. Kuzey Suriye’nin hâkimiyeti Suriye hükümetinde olmadığı için, iki ülke karşılıklı olarak çatışmaya girmemiştir. Türkiye’nin operasyonlarındaki en önemli müttefiki ÖSO olmuştur. Ayrıca Türkiye Suriye'deki savaşın başından bu yana hem sığınmacıların yerleştirilmesi hem de YPG ile arasında bir tampon bölge olması ve sınırlarını korumak için güvenli bölge ve uçuşa yasak bölge oluşturulmasını istemiş fakat bu isteği bir karşılık

Türkiye ve Suriye’nin sınır komşusu olması Türkiye’yi terör örgütleri için hedef haline getirmiştir. IŞİD koalisyon operasyonlarına duyduğu kızgınlığı tüm dünya üzerinde yaptığı saldırılarla göstermiştir (Adar, 2020: 1). Türkiye’nin de dâhil olduğu uluslararası koalisyon güçlerinin IŞİD’e karşı gerçekleştirdiği eylemlere karşılık IŞİD, Türkiye ve dünyada terör saldırıları düzenlemiş ve çok sayıda sivilin hayatını kaybetmesine neden olmuştur. IŞİD’in Türkiye sınırları içerisinde gerçekleştirdiği ilk eylem, 20 Temmuz 2015

yılında Suruç'ta meydana gelmiştir. Şanlıurfa'nın ilçesi olan Suruç'ta, bir IŞİD militanının patlattığı bomba nedeniyle 32 kişi hayatını kaybetmiş, 100 kişi de yaralanmıştır (Letsch, 2015).

İkinci büyük saldırı ise, 10 Ekim 2015'te Ankara Garı'nda meydana gelmiştir. Türkiye ve PKK arasındaki çatışmaların sona ermesini talep eden bir grubun eylemleri sırasında patlayan bombalar sonucu 103 kişi hayatını kaybetmiş ve 500 kişi de yaralanmıştır (Demirtaş, 2016). Saldırıyı üstlenen örgüt olmamıştır, fakat yapılan DNA incelemesi sonrası, bombacılarından birinin Suruç bombalanmasından sorumlu kişinin kardeşi olduğu ortaya çıkmıştır (Akkoç, 2015). Tüm siyasi partiler tarafından kınanan saldırıya yönelik açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan: *“Kökünü, amacı ve ya adı ne olursa olsun, biz her türlü terör eylemine ve ya terör örgütüne karşıyız. Diğer terör eylemleri gibi, Ankara Merkez Garı'nda yapılan saldırı da birliğimizi, kardeşliğimizi ve geleceğimizi hedef alıyor.”* şeklinde açıklama yapmış ve eylemin tüm yönleriyle araştırılacağını belirtmiştir (Dearden, 2015).

12 Ocak 2016 tarihinde İstanbul Sultanahmet'te meydana gelen saldırı sonrası 10 kişi hayatını kaybetmiş, 15 kişi ise yaralanmıştır. Saldırının IŞİD tarafından gerçekleştirildiği açıklanmıştır. Hayatını kaybedenlerin 9'unun alman olması uluslararası toplumu harekete geçirmiş ve teröre karşı kararlı cevap verme konusunda ortak açıklamalar yapılmıştır (Weaver ve Yuhas, 2016). 19 Mart 2016 tarihinde ise, İstanbul'da saldırı gerçekleştiren IŞİD, İstiklal Caddesini hedef almıştır. Saldırı da 4 sivil hayatını kaybetmiş ve 36 kişi de yaralanmıştır. Saldırıyı ülkenin 81 ilinde aranan bir IŞİD militanının gerçekleştirdiği açıklanmıştır. Konuyla ilgili yazılı açıklama yapan Başbakan Davutoğlu: *“Bu tür canavarca saldırılarla hiçbir terör merkezi amacına ulaşamayacak. Terör tamamen bitene kadar mücadelemiz aynı kararlılık devam edecek.”* ifadelerini kullanmıştır (Tattersall ve Yackley, 2016).

IŞİD'in gerçekleştirdiği son kanlı saldırı ise, İstanbul Atatürk Havalimanı'nda meydana gelmiştir. 28 Haziran 2016'da Rusya, Özbekistan ve Kırgızistan'dan gelen üç kişinin gerçekleştirdiği eylem sonrası en az 48 kişinin hayatını kaybettiği ve 230 kişinin ise yaralandığı bildirilmiştir (Karimi vd, 2016). IŞİD'in bunlar haricinde irili ufaklı birçok saldırısı daha olmuştur.

Türkiye için bir diğer sınır güvenliğini tehdit eden örgütlenme ise PYD olmuştur. PYD ve Türkiye arasında 2014 yılından itibaren karşılıklı küçük çaplı saldırılar yaşanmıştır. Türkiye, Kuzey Suriye'de kurulacak bir Kürt birliğinin kendi iç güvenliğini tehlikeye attığı, PYD'nin terör örgütü olduğu ve PYD tarafından kendi sınırına yönelik saldırı atışları

yapıldığını ileri sürmüştür. PYD ise Türkiye'yi IŞİD'i desteklemekle suçlamış ve sınıra yönelik saldırıların Türkiye'den geldiğini öne sürmüştür. PYD'ye yönelik IŞİD saldırıları Türkiye iç siyasetini etkilemiş ve devleti Kürtleri yalnız bırakmakla suçlayan Kürt gruplar ülke içinde eylemler düzenlemiştir. 2015 yılında PYD'nin SDG'ye dönüşmesi ve SDG'nin IŞİD'e karşı yapılan ortak operasyonlarda uluslararası koalisyonun saha ortağı olması SDG'yi güçlendirmiştir.

IŞİD'in son toprak parçasını elinden aldıktan sonra Türkiye, Suriye'de uçuşa yasak bölge ve çatışmasızlık bölgeleri ilan edilmesini talep etmiştir. Türkiye güvenli bölgeyi sınırını SDG'den arındırmak ve ülkesinde bulunan mültecileri bu güvenli alanlara yerleştirerek ülkesinin yükünü hafifletmek için talep etmiştir. Türkiye'nin bu talebi, Almanya haricinde başka bir ülkeden destek bulmamıştır. Rusya, Suriye hava sahasına tümüyle hâkim olması nedeniyle, ABD ve NATO, müttefiklerinin uluslararası devriye gezen uçuşa yasak bölgeye ihtiyaç duyacağı için onları Esad rejimi ve müttefikleri ile doğrudan karşı karşıya getireceğinden korktuğu için bu fikri desteklememiştir. Almanya Başbakanı Angela Merkel ise, güvenli bölgenin mevcut durumda faydalı olacağını ifade etmiştir (DW, 2016).

Türkiye, tüm bu yaşananlar sonrası, 22 Ağustos 2016'da Cerablus'ta IŞİD'e ateş etmiş ve Menbiç'in kuzeyindeki YPG savaşçıları da bombalamıştır. İki gün sonra ise ABD'nin destek verdiği Fırat Kalkanı adı verilen operasyonu başlatılmıştır. 24 Ağustos 2016 tarihinde başlayan operasyon 29 Mart 2017 tarihinde sona ermiştir. Hareket, cumartesi gecesini Türkiye'nin Suriye sınırı yakınlarındaki Gaziantep kentinde düzenlenen bir düğün kutlamasında 54 kişinin hayatını kaybettiği bombalı saldırı sonrasında gerçekleşmiştir. Fırat Kalkanı'yla ilgili açıklama yapan Cumhurbaşkanı Erdoğan, Fırat Kalkanı Harekâtı'nın amacının Kürt YPG milislerinin toprakları ele geçirmesini durdurmak ve İslam Devleti'nin bıraktığı boşluğu doldurmak olduğu kadar aşırı sert İslamcı grubun kendisini de ortadan kaldırmak olduğunu belirtmiştir. Türkiye, YPG'nin bir hafta içinde Fırat nehrinin doğu yakasına çekilmesini talep etmiş ve ABD bu teklifin YPG tarafından kabul edildiğini bildirmiştir (Pamuk ve Bektaş, 2016). Suriye hükümeti yapılan bu operasyonu kınamış ve operasyonu egemenliğin bariz ihlali olarak değerlendirmiştir. Suriye hükümeti tarafından yapılan açıklamada, "*Suriye topraklarında terörle mücadele ile ilgili yapılacak bir operasyon, Suriye hükümeti ve beş yıldır bu savaşlarda savaşan Suriye ordusu ile koordine edilmeliydi.*" ifadeleri kullanılmıştır (McKirby vd, 2016).

Türkiye'nin Suriye'ye gerçekleştirdiği bir diğer operasyon ise İdlib Operasyonu olmuştur. 8 Ekim 2017 tarihinde başlayan operasyon, İdlib'de barış ve istikrarın sağlanması

ve gerginliğin düşürülmesi amacını taşımıştır. Operasyon Astana garantörü üç ülkenin ortak kararı neticesinde başlamıştır. Üç garantörün yaptıkları son görüşmede İdlib'deki çatışmasızlık bölgesi üzerine anlaşma sağlaması üzerine, ÖSO güçleri, HTŞ ile Ahrar'uş Şam'ın kontrolünde olan İdlib'i intikal etmiştir (Dervişoğlu vd, 2017).

20 Ocak 2018 tarihinde yapılan ve Zeytin Dalı adını taşıyan operasyon ise Afrin'e yapılmıştır. Operasyonun amacı: *“PKK, PYD-YPG ve IŞİD gibi örgütleri bölgeden uzaklaştırmak ve bölgedeki halkın güvenliğini sağlamak.”* olarak açıklanmıştır. 17 Mart'ta Türk- ÖSO birlikleri Afrin şehir merkezine girmiştir. SDG güçleri geri çekilme kararı almış ve şehir Türk- ÖSO birlikleri tarafından ele geçirilmiştir (Aljazeera, 2018). Türkiye ele geçirilen Afrin ve çevresine ülkesindeki mültecileri yerleştirmiştir.

Operasyon, Türkiye'nin terör örgütü olarak tanımladığı SDG'ye ABD'nin verdiği destekten ötürü artan gerginliğin ortasında gelmiştir. Türkiye, ABD'nin 30.000 kişilik bir SDG'yi eğitime ve donatma planlarını açıklamasına itiraz etmiş ve ikili ilişkiler büyük ölçüde gerilmiştir. Operasyonla ilgili olarak ABD Savunma Bakanlığı'ndan yapılan açıklamada, ABD'nin bu savaşın tarafı olmadığı ve Türkiye'nin operasyona başlamadan önce kendilerini bilgilendirdiği ifade edilmiştir. Açıklamayı yapan Pentagon Sözcüsü Adrian Rankine-Galloway: *“Türkiye'nin ABD tarafından yabancı bir terör örgütü olarak tanınan PKK'ya ilişkin güvenlik kaygılarını anlıyoruz. ABD, PKK'ya herhangi bir destek sağlamıyor. Bütün tarafları gerilimi tırmandırmaktan kaçınmaya ve en önemli iş olan IŞİD'i yenmeye odaklanmaya davet ediyoruz.”* şeklinde açıklama yapmıştır (Çamlıbel, 2018).

Operasyonla ilgili bir diğer tepki de Suriye hükümetinden gelmiştir. Suriye, ülke bütünlüğünün ayrılmaz bir parçası olan Afrin'e yönelik eylemi kınamış ve *“Türkiye'nin Suriye'nin Afrin kentine yönelik saldırısı, Suriye krizinin patlak vermesinden bu yana Türk rejiminin teröristlere ve çeşitli terörist gruplara destek üzerine inşa ettiği politikadan ayrılamaz.”* şeklinde açıklama yapmıştır. Suriye hükümeti BM Örgütü'ne mektup göndererek, Türkiye'nin ele geçirdiği Afrin kentini Suriye Devleti'ne geri vermesi gerektiğini ifade etmiştir. Suriye, BM Güvenlik Konseyi tarafından verilen tüm kararların Suriye'nin toprak bütünlüğünün korunması ve egemenliğine saygı duyulması gerektiğini vurguladığını ancak Türkiye'nin iyi komşuluk politikasının veya insan haklarının en basit temel kurallarını ihlal etmesinden memnun olmadıklarını ve Türkiye'nin Halep, Rakka ve Haseke vilayetlerinde daha fazla Suriye toprağı işgal ettiğini belirtilmiştir. Mektupta: *“Suriye, Türkiye'nin saldırganlığını kınıyor ve Türk işgal güçlerini Suriye topraklarından derhal çekilmeye çağırırken, BM Güvenlik Konseyi'nin sorumluluklarını üstlenmesini ve bu*

saldırganlığı durdurmasını ve Türk rejim güçlerinin geri çekilmesi için çalışmasını talep ediyor.” ifadeleri kullanılmıştır (SANA, 2018).

Türkiye'nin gerçekleştirdiği diğer operasyon ise Barış Pınarı Operasyonu olmuştur. Operasyon 9 Ekim 2019'da başlamıştır. Operasyon SDG'ye karşı başlatılmış ve amacı bu güçlerin bölgeden uzaklaştırılması, 32 km derinliğinde bir güvenli bölge oluşturulması ve Türkiye'deki bazı Suriyeli sığınmacıların bu bölgelere yerleşmesi olarak açıklanmıştır. Türkiye dünyadaki en çok mülteciyi kabul eden ülke olduğuna dikkat çekmiş, 1 milyon mültecinin oluşturulacak bu güvenli bölgelere yerleştirilmesini talep etmiştir. Cumhurbaşkanı Erdoğan: *“Türkiye'nin ev sahipliği yaptığı 3.6 milyon Suriyeli mülteci den 1 mily onunu Suriye'nin kuzeyindeki planlanan güvenli bölgeye göndermeyi hedeflediğini ve Ankara'nın uluslararası destek görmediği takdirde Avrupa'ya kapıları açacağını.”* ifade etmiştir (Erkoyun ve Gumrukcu, 2019).

ABD ve Türkiye arasında uzun süre müzakere edilen konu neticelenmiş ve ABD bölgedeki askerini geri çekmeye başlamıştır. ABD'nin çekilme kararı sonrası Rusya destekli Suriye rejim güçleri Menbiç'e doğru ilerlemeye hazırlığı görmüştür. Suriye Arap Ordusu'ndan bir kaynak, bu hazırlığın Türk destekli militanların Halep Valiliği'ndeki varlıklarını genişletmelerini engellemek için bu cepheye takviye taşımak amacıyla yapıldığını belirtmiştir. Suriye hükümeti ayrıca Türk- ÖSO operasyonlarından kaçınmak için Kürtlerin önderliğindeki güçleri bölgelerini silahlı kuvvetlere devretme çağrısında bulunmuş ancak SDG ve YPG, hem topraklarını savunacaklarına hem de Türkiye'ye karşı topyekûn bir savaş vereceklerini belirterek bu çağrıyı reddetmiştir (AMN News, 2019).

Türk-ÖSO ortak birlikleri operasyonu ilerletip Tel Abyad'ı ele geçirin ce, Suriye hükümeti ve SDG anlaşmaya varmış ve SDG'nin bulunduğu alanlar hükümet kontrolüne geçmiştir. Bu anlaşma üzerine açıklama yapan Cumhurbaşkanı danışmanı Yasin Aktay: *“Esed rejimi, Suriye'nin kuzeydoğusuna girmeye çalışırsa Türkiye karşı koyacaktır. İki ordu arasında çatışma çıkabilir.”* ifadesini kullanmıştır (Duvar, 2019). Çatışmalar devam ederken, 17 Ekim 2019'da ABD Başkan Yardımcısı Mike Pence ve Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan, SDG'nin belirlenmiş bir güvenli bölgeden çekilmesine izin vermek için Türkiye'nin Kuzey Suriye'deki operasyonu için 120 saatlik bir ateşkes uygulamak üzere anlaşmaya varmıştır (Pamuk vd, 2019). 22 Ekim tarihinde, Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin ve Türk Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan Soçi buluşmuş ve anlaşmaya varmıştır. Fakat taraflar karşılıklı olarak birbirlerini ateşkesi ihlal etmekle suçlamış ve sık sık çatışmalar yaşanmaya devam etmiştir.

Operasyona yönelik olarak AB Türkiye'ye silah satışının durdurulmasını kararlaştırmış ancak AB çapında resmi bir silah ambargosu uygulamadan vazgeçmişlerdir (Weise ve Barigazzi, 2019). ABD ekonomik yaptırımında bulunmuş fakat ABD Başkanı Donald Trump, operasyon sonrası yaptırımları kaldırmıştır (Smith ve McKernan, 2019). Rusya ise, Kürt güçleri ve Suriye hükümeti arasında anlaşmaya varılmasını sağlamaya çalışmıştır.

Türkiye'nin gerçekleştirdiği son operasyon ise Bahar Kalkanı Operasyonu olmuştur. Operasyon 27 Şubat 2020'de başlamıştır. İlk olarak 10 Şubat'ta, Suriye hükümet güçleri, Taftanaz Askeri Hava Üssü'nde yakın zamanda inşa edilen bir Türk gözlem noktasını bombalayarak beş Türk askerini öldürmesine karşılık, 11 Şubat'ta Türk Silahlı Kuvvetleri, Suriye Hükümeti helikopteri Mil Mi-17'yi Nayrab yakınlarında düşürmüştür. Karşılıklı çatışmaların yaşandığı bölgede 27 Şubat günü, 34 Türk askeri Suriye Hava Kuvvetleri ve Rus Hava Kuvvetleri tarafından gerçekleştirilen saldırı sonucu hayatını kaybetmiştir. Yaşanan hava saldırısının ardından Türkiye, askeri müdahalesini resmileştirmiş ve Suriye hükümet güçlerinin İdlib'deki Suriyeli muhaliflere yönelik ilerlemesini durdurmayı ve onları saldırı öncesi cephelere geri götürmeyi amaçlayan Bahar Kalkanı Harekâtı'nın başladığını duyurmuştur (Aljazeera, 2020). 5 Mart 2020'de ise Başkan Putin ve Cumhurbaşkanı Erdoğan Moskova'da bir araya gelmiş ve İdlib bölgesinde 6 Mart günü saat 00.00'dan itibaren yürürlüğe girecek bir ateşkes kararı almıştır. Ateşkesin şartlarına, 15 Mart'tan itibaren Rusya ve Türkiye tarafından ortaklaşa kontrol edilecek olan M4 karayolunun her iki yanında 6 kilometre uzunluğunda güvenli bir koridor da bulunmaktadır (TRT World, 2020).

4.2.1.3. Türkiye'nin Suriye'ye Yaptığı Askeri Operasyonların Uluslararası Hukuktaki Yeri

Türkiye, yaptığı operasyonları BM Antlaşması'nın 51.maddesinde yer alan "meşru müdafaa" hakkına dayandırmıştır. Aynı zamanda örf ve adet kuralı olarak da kabul edilen meşru müdafaa hakkı antlaşmada şu şekilde düzenlenmiştir (BM Antlaşması, 1945: 51.Madde):

"İş bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletler Üyelerinden birinin silahlı bir saldırıya hedef olması halinde, Güvenlik Meclisi milletlerarası barış ve güvenliğin muhafazası için lüzumlu tedbirleri alıncaya kadar, tabu olan münferit veya müşterek meşru müdafaa hakkına hâlel getirmez. Bu meşru müdafaa hakkını kullanarak Üyelerin aldığı tedbirler derhal Güvenlik Meclisine bildirilir ve Meclisin, işbu antlaşmaya dayanarak milletlerarası barış ve güvenliğin muhafaza veya iadesi için lüzumlu göreceği şekilde her an hareket etmek yetki ve ödevine hiçbir veçhile tesir etmez."

Meşru müdafaa hakkı 11 Eylül'le beraber sadece devletleri değil devlet dışı terör örgütlerini de içine alacak şekilde yorumlanmaya başlanmıştır (Taşdemir ve Özer, 2017: 53).

Türkiye'nin bir diğer dayanak gösterdiği karar ise 2015 yılında alınan 2249 sayılı karar olmuştur (Öztürk, 2020: 161). Kararda IŞİD'in Ankara da dahil gerçekleştirdiği terör saldırıları kınanmıştır. Karar, ayrıca IŞİD'in gerçekleştirdiği derin insan hakları ihlallerine vurgu yapılarak evrensel insan hakları, mülteciler ve uluslararası insancıl hukuk ve özellikle BM Şartı'na dayanılarak Irak ve Suriye'de IŞİD'in hüküm sürdüğü bölgelere yönelik her türlü önlemin alınması, böylece saldırıların engellenmesinin ve önlenmesinin sağlanması için tüm üye devletlere davette bulunmuştur (United Nations Security Council S/RES/2249, 2015):

Türkiye'nin harekât için kullandığı bir diğer dayanak da "isteksizlik ve acizyet doktrini" olmuştur (Öztürk, 2020: 162). Doktrinde devlet dışı aktör, bir devlete karşı silahlı bir saldırı gerçekleştirmiştir ve devlet dışı aktörün ülkesinde saldırıyı tasarladığı devletin kendisi, devlet dışı aktörün yarattığı tehdidi ele almak konusunda isteksiz veya buna muktedir değildir. Bu da saldırıya uğrayan devlete, saldırının üzerinde planlandığı devlete karşı meşru müdafaa hakkını kullanması olarak yorumlanmıştır (Chachko ve Deeks, 2016). Bu yorum 11 Eylül saldırısı sonucunda ABD'nin El-Kaide saldırılarına müdahalede isteksiz ve aciz olan Afganistan'a yaptığı müdahaleyle ortaya çıkmıştır (Kuran ve Gür, 2016: 59). Bu doktrin sadece Türkiye'nin operasyonlarında değil aynı zamanda IŞİD'le mücadele için koalisyon ülkelerince de kullanılmıştır.

Türkiye 2015 yılında BM Örgütü'ne mektup yazarak açık onay istemiştir. Türkiye'nin BM Örgütü'ne yazdığı mektup şu şekildedir (Chachko ve Deeks, 2016):

"Suriye'deki rejimin, Türkiye'nin güvenliğini ve vatandaşlarının güvenliğini açıkça tehlikeye atan, kendi topraklarından kaynaklanan bu tehditleri önleyemediği ve buna istekli olmadığı açıktır. Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesinde yansıtıldığı gibi, bireysel ve toplu nefsi müdafaa, uluslararası hukuka göre bizim doğal hakkımızdır."

Türkiye 2018 yılında başlattığı Zeytin Dalı Harekâtı için BM gönderdiği mektupta amacını şu şekilde açıklamıştır (United Nations Security Council S/2018/53, 2018):

"Çatışmanın yedinci yılında hız kesmeden devam etmesi sonucu savaşın yayılma etkileri Suriye sınırlarını ve yakın çevresini aştı. Kendilerine alan kazanan terör örgütleri bölgesel ve uluslararası güvenlik için önemli birer tehdide dönüşmüşlerdir. Türkiye'nin milli güvenliği Suriye merkezli DAEŞ (IŞİD) ve PKK/KCK'nın Suriye kolu PYD/YPG tarafından doğrudan tehdit altındadır. Terörizm tehdidine karşı koyarken cevabımız Birleşmiş Milletler Şartı'nın 51. Maddesi olan meşru müdafaa hakkına uygun olarak, orantılı, ölçülü olacaktır. Suriye'nin Afrin bölgesinden PKK/KCK/PYD/YPG terör örgütü tarafından Hatay ve Kilis'e yöneltilen roket saldırıları ve taciz ateşinde son zamanlarda artışı birçok kişinin ölümüyle sonuçlandı" ifadelerine yer verilmiştir."

Mektup Suriye toprak bütünlüğüne ve siyasi bir çözümün bulunmasına bağlılığı ifade ederek sonlandırılmıştır (United Nations Security Council S/2018/53, 2018). BM Örgütü'nün IŞİD'le mücadele için almış olduğu 1373(2001), 1624(2005), 2170(2014), 2178(2014) sayılı kararlar Türkiye'nin operasyonu için gösterdiği dayanaklardan bir diğeridir.

BM Güvenlik Konseyi'nin 2001 yılında aldığı 1373 sayılı kararın içeriği şu şekildedir: (United Nations Security Council S/RES/1373, 2001),

“Terörist eylemlerin finansmanının önlenmesi, doğrudan ya da dolaylı yardımın engellenmesi, terör örgütleriyle bağları bulunan kişi ve kurumların fonlarının bu organizasyonlara aktarmalarını derhal engellemeyi, terörist eylemlere katılanların silah tedarikinin ortadan kaldırılmasını, sınırlardan yasa dışı giriş çıkışların kontrol edilmesini ve taklit edilebilir evrakların taklit edilmesini önleme” yükümlülüğü yüklemiştir.”

BM Güvenlik Konseyi'nin 2005 yılında aldığı 1624 sayılı kararın en önemli ifadeleri şu şekildedir: “*Devletleri terör eylemlerinin kışkırtılmasını yasaklama ve önleme konusunda uyarır ve seyahat belgeleri, sınırların denetimi konusunda daha dikkatli denetime davet eder. Ayrıca tüm devletlere diyalog ve işbirliğiyle hareket etme çağrısı yapar.*” (United Nations Security Council Counter- Terrorism Committee S/RES/1624, 2005):

2014 yılında çıkarılan 2170 sayılı kararda (United Nations Security Council S/RES/2170, 2014):

“Irak'ta ve Suriye'de varlık gösteren IŞİD, El-Nusra, El-Kaide ve onunla ilişkili terör organizasyonlarını derin insan hakları ihlallerinden dolayı kınamayı ve bu radikal gruplara yardımda bulunanlara finansal yaptırım ve destekçilerine silah ambargosunu öngörmektedir.”

Son olarak ise yine 2014 yılında çıkarılan 2178 sayılı karar ise (United Nations Security Council S/RES/2178, 2014):

“Cihadçı ve radikal terör örgütlerine yabancı savaşçı katılımını önlemeyi hedeflemektedir. Kişi hak ve hürriyetini öncelik kabul eden karar, devletleri küresel işbirliği içinde terörizme savaşmaktan sorumlu tutmuştur. Karar, IŞİD, EL-Nusra ve El-Kaide gibi örgüt ve grupların finansal desteğinin kesilmesi; örgüte katılımın engellenmesi, örgütün silahsızlandırılması, sınır kontrollerinin yapılması, ülkeye giriş-çıkışların ya da transit geçişlerin engellenmesi, terör eylemine kışkırtmak için internetin kullanımı ve teröristlerin terör eylemlerine destek için teknolojiyi kullanmalarına engel olunması gibi tedbirler önermiştir.”

Türkiye harekâtın amacı: “*Ülke sınırlarının güvenliğini sağlamak, Afrin bölgesindeki teröristleri etkisiz hale getirmek ve bu suretle bölge halkını teröristlerin baskı ve zulmünden kurtarmak.*” olarak belirlemiştir (T.C Dışişler Bakanlığı, 2020).

Meşru müdafaa hakkının sınırlarını belirlemek için gerekli olan ilkeler: “*orantılılık, gereklilik ve aciliyet*” ilkeleridir. (Chainoglou, 2007: 62). Gereklilik ilkesinin bahsettiği durum; tüm barışçıl yolların denenip tükenmesinden sonra bir silahlı müdahalenin gerçekleşmesidir. Aciliyet; silahlı saldırı ve müdahale arasında zamansal kopukluk olmamasıdır ve son olarak orantılılık ise müdahalenin direkt saldırının kaynağına yöneltilmesi ve diğer sivil nesnelere saldırının hedefi olmamasıdır (Taşdemir ve Özer, 2017: 64).

Orantılılık ilkesine uygun olarak meşru müdafaa hakkının kullanıldığı durumlarda silahlı saldırıyı sonlandırmaya ya da engellemeye yeterli olacak kadar kuvvet kullanılması

gerektiği şarta bağlanmıştır (Başeren, 2003: 137- 138). Orantılılık şartı silahlarda ve saldırıda bir dengeyi hedeflemektedir. Bir tarafın daha üstün silah ve teçhizat kullanımı orantılılık ilkesini zedelemektedir (Albayrak, 2019: 110-111).

4.2.2. İran'ın Suriye Politikası

Suriye hükümetinin içinde kaldığı kritik durumda en büyük desteği veren İran'la ilişkileri tarih boyunca iyi bir seyirde ilerlediğini söylemek güçtür. Devrim öncesi ABD ve İsrail'le güçlü ilişkileri olan İran ve Arap milliyetçiliğinin, Sovyet taraftarlığı, İsrail ve ABD karşıtlığı politikaları olan Suriye ile zayıf ilişkilere sahip olmuştur (Demir ve Sayan, 2019: 153). Bazen stratejik ortak, bazen müttefik, bazen de eksen olarak tanımlanan bu ilişki, 1979 İran İslam Devrimi'yle beraber dostluk olarak tanımlanacak seviyeye gelmiştir (Sinkaya, 2011: 39). Bu tarihi ilişkilerin İran-Irak Savaşı ile başladığı söylene de bundan önceki dönemlerde de ilişkiler her zaman iyi seyirde ilerlemiştir (Bakri, 2011).

İlişkiler Suriye'nin bağımsızlık kazanmasıyla başlamış, İran Suriye'de ilk konsolosluk açan ülkelerden biri olmuştur. Suriye ise İslam Devrimi'nden sonra kurulan İslam Cumhuriyeti'ni Arap ülkeleri arasında tanıyan ilk ülke olmuştur (Halhalli, 2014: 88). 1982 yılında ise İsrail'in Lübnan'ın bir kısmını işgal etmesi ikili ilişkileri ittifaka dönüştüren olay olmuştur. Lübnan'da asker bulduran Suriye, İsrail'le sıcak çatışmaya girmek istemediği için Lübnan'ın güneyindeki Şii milisleri eğitmesi için İran Devrim Muhafızları'nın ülkeye girişine izin vermiş ve bu da şu an Hizbullah olarak bilinen örgütlenmenin kurulmasına neden olmuştur (Sinkaya, 2012: 40). İran ve Suriye bölgede İsrail karşıtlığının da başat aktörleri olmuşlardır. İran için İsrail karşıtlığı bir varoluş nedeniyken, Suriye için ise, Lübnan'da asker bulduruyor olması ve Filistin meselesi, onun pan-Arabizminin ve bölgesel arzularının kaçınılmaz bir sonucu olmuştur (Heydarian, 2010).

1980 ve 1990'lı yıllarda Hizbullah ve Suriye'nin çatışma durumuna girmesi İran Suriye ilişkileri açısından önemli bir durum olmuştur (Bhalla, 2010). Suriye hem Hizbullah üzerindeki etkisini artırmak istemiş, hem de İran'ın Hizbullah üzerindeki etkisini kırmayı hedeflemiştir (Sinkaya, 2012: 41). İlişkilerini Amerika ve İsrail karşıtlığı üzerine kuran bu iki ülke siyasi yapı olarak da farklı iki ülke olmuştur. Yönetiminde Şiiliği devlet dini olarak öne çıkaran İran'a karşılık Arap milliyetçiliği üzerinden laik bir yönetimin var olduğu Suriye vardır. Fakat Esad ailesinin Şiiliğin uzak bir kolu olan Alevi/Nusayri oluşu ve ortak hedefleri bu durumun sorun olmasının önüne geçmiştir (Kazdal, 2018: 3).

1985-1988 arası dönem her iki ülke arasında ilişkilerin gerildiği bir dönem olmuştur. İran-Irak savaşının kaynakları tüketmesi, Lübnan konusundaki fikir ayrılıkları bu gerilimin sebepleri olmuştur. Fakat Sovyetlerin dağılması, Körfez Savaşı ve artan ABD varlığı iki eski müttefikin yeniden işbirliği yapmasına neden olmuştur (Goodarzi,2010). 2000’li yıllar ABD, İsrail ve Batılı ülkelerin Suriye’yi Lübnan’dan çıkmak için barışçıl yollarla ikna etmeye çalıştığı girişimlerin tıkanıdığı zamanlar olmuştur (Demir ve Sayan, 2019: 155). 2003 yılında Irak’ın ABD tarafından işgali iki ülkenin ilişkilerinin ve işbirliğinin önemli oranda artmasını sağlamıştır. 2005 yılında Lübnan’ın eski başbakanı Refik Hariri’nin bir suikast sonucu öldürülmesi Suriye’nin üzerindeki Lübnan’la ilgili baskıyı artırmıştır. Aynı dönemde Mahmud Ahmedinejat’ın yönetime gelmesi ve radikal bir politika belirlemesi Suriye İran ilişkilerini iyi yönde ilerlemesini devam ettirmiştir (Sinkaya, 2011: 42).

İran’ın Arap Baharı öncesindeki stratejisi bölgesel liderlik üzerinden ilerlemiştir. Şii kontrolündeki bölge arzusunun Lübnan’da bulunan Hizbullah örgütünü kullanarak ilerletmeyi planlamıştır. Bir diğer önemli stratejisi ise Suriye’nin Arap liderliği fikrini sınırlamak üzerinden ilerlemiştir (Talla, 2017: 7). Bununla beraber İran için son derece önemli olan bir diğer konu ise Batı karşıtlığı üzerinden yürüttüğü mücadele olmuştur. İran’ın Batı karşıtlığı tarihsel kökenleri olan bir durumdur. 1941 yılında İran demir yolundan yararlanmak isteyen İngiltere ve Sovyetler Birliği’nin İran’ı işgal etmesi, 1951 yılında petrolün ulusallaştırılması kararının İran Meclisinde kabul edilmesinden sonra, İngiltere ve ABD’nin 1953’te CIA yardımıyla yapılan bir darbe sonrası Başbakan Muhammed Musaddık’ı devirmesi, İran İslam Devrimi sonrası yaşanan rehine krizi, ABD’nin İsrail ile olan ilişkileri bu Batı düşmanlığının nedenlerini oluşturmuştur (Polat, 2016: 477- 478).

Arap Baharı süresince bölgenin en önemli ülkelerinden olan İran ayaklanmalarının ilk başladığı zamanlar batı yanlısı cephenin dağılacağı ümidiyle yaşanan bu süreci desteklemiştir. Hatta gösterilerin bastırılmasını eleştirmiş ve halkın isteklerine sırt dönülmemesinden bahsetmiştir. İran’ın yanıldığı nokta ise eylemcilerin batı karşıtı olması durumu olmuştur. Çünkü eylemcilerin talepleri batı karşıtı ya da yanlısı olmak değil, ekonomik ve sosyal adaletin sağlanması yönünde olmuştur (Bingöl, 2013: 35).

Arap Baharı’nı demokratikleşme hareketi olarak değerlendirmeyen İran yönetimi, yaşananları büyük bir “İslami uyanış” olarak tanımlamıştır. İran, İslami uyanışla beraber Batı’nın yenileceği, ABD destekli İsrail’in ortadan kalkacağı bir Ortadoğu hayali kurmuştur. İran, Batı yanlısı olarak tanımladığı hükümetlerin yıkılmasını ise olumlu olarak değerlendirmiştir (Zıbakalam, 2011). Fakat Yemen rejiminin direncinin kırılması ve Suriye

rejiminin ise sarsılması sonrasında İran farklı politikalar geliştirme çabasına girmiştir. İran ilk olarak, Arap Baharı'nın getirdiği devrimci hareketlerin bu ülkelerde sona ermesi için mücadele vermiştir. Daha sonra ise yerel müttefiklerine askeri yardımlar sağlamış ve müttefiklerinin güçlenmesi için farklı ortaklıklar kurmuştur. İran'ın en önemli adımı ise, çatışmaların mezhepsel boyut kazanmasını sağlayarak, çatışmaların İran'ın Şii politikasına hizmet edecek şekilde ilerlemesini sağlamak olmuştur. Bu yüzden İran, çatışmaların iç savaştan terörizm karşısı çatışmalara çevrilmesini sağlamayı amaçlamıştır (Talla, 2017: 7).

İran, Suriye'de başlayan protestoların iç savaşa dönüşmesi karşısında ise, Suriye'yi yalnız bırakmamış ve ona desteğini sunmuştur. Protesto gösterilerinin başladığı ülkelerdeki hareketleri İslami uyanış olarak tanımlayan İran, Suriye'de başlayan protestoların bu amacı taşımadığını ileri sürmüştür. İran'a göre, Mısır halkı doğru bir diktatörü devirmiştir fakat Suriye halkı yanlış bir diktatörü devirmek istiyordur. Bu tanımlamanın nedeni Suriye'nin İran'ın politik çıkarları için vazgeçilmez bir müttefik olmasından ileri gelmektedir. Dolayısıyla İran kendi çıkarları nedeniyle Suriye'de protestocuları değil yönetimi desteklemiştir (Aksu vd. 2018: 53). Konuyla ilgili açıklama yapan İran yöneticileri Suriye'deki ayaklanma ve protestoların doğasının Arap dünyasının geri kalanından farklı olduğunu iddia etmiştir. Yetkililer, diğer Arap ülkelerindeki ayaklanmaları gerçek olarak tanımlamış fakat Suriye'de ise, kahraman ve devrimci rejime karşı huzursuzlukları katalize edenlerin İsraili ve Amerikalı ajanlar olduğunu ileri sürmüştür (Zibakalam, 2011).

İran Yüksek Ulusal Güvenlik Konseyi Başkanı Saeed Jalili 2012 yılında Suriye'de yaşananlar için: *“Suriye’de olanlar bir iç mesele değil, direniş eksenini ile bölgedeki ve dünyadaki düşmanları arasındaki bir çatışmadır. İran, direniş ekseninin kırılmasına hiçbir şekilde müsamaha göstermeyecektir. Suriye, içsel bir parçadır.”* ifadelerini kullanmıştır (Goodarzi, 2013: 33). İran'ın yaşananları bir iç mesele olarak değerlendirmemesinin nedeni, yaşananları ABD ve İsrail'in eliyle yapılmış olaylar olarak tanımlamasından ileri gelmiştir. Yaşananlar ABD'nin manevrası olarak gören İran, yabancı komplo olarak adlandırdığı olaylar karşısında Suriye hükümetini yalnız bırakmayacağını ifade etmiştir (Abdo, 2011). İran Şam'ın göstericilere karşı sert müdahalesine askeri, siyasi ve lojistik destekte bulunmuştur (Coughlin, 2011). İran, iç savaş başlayınca Suriye hükümetini desteklemesi için ülkeye Hizbullah ve Devrim Muhafızları göndermiştir (Ghaddar, 2018: 2).

İran'ın iç savaş boyunca Suriye'yi desteklemesinin en önemli nedeni Sünni bloğun güçlenmesini önleyerek gücünü devam ettirme isteği, İsrail'in güçlenmesini önlemek ve bölgesel rakiplerinin ve düşmanlarının bölgedeki tek müttefiki olan Esad rejimine karşı hep

birlikte cephe alması yüzünden sıranın kendine geldiğini düşünmesi olmuştur (Sinkaya, 2012: 10). Giderek artan çatışmalar ve çıkarlarının tehlikeye girmesinden endişe duyan İran 2014 yılından sonra Suriye'deki askeri varlığını arttırmıştır. 2015'ten sonra ve 2016 yılı boyunca Halep şehrinin geri alınması için yapılan operasyonlara katılmıştır (Bucala, 2017: 3). Ayrıca İran yapılan barış görüşmelerinde de Türkiye ve Rusya'yla beraber aktif rol almıştır.

4.2.3. Suudi Arabistan'ın Suriye Politikası

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı algılaması ulusal güvenlik perspektifinden ilerlemiş ve SA devrimleri güvenlik ve istikrarı zedeleyen bölgesel meydan okumalar olarak değerlendirilmiştir. Suudi yetkililer İran'ın bölgesel etkinliğini ve saygınlığını artıracak bölgesel bir dönüşümün ülkenin ulusal menfaatleri ve bölgesel konumuna tehdit oluşturacağı düşünmüş ve yaşanan süreci kaygıyla takip etmiştir (Akdoğan, 2012: 468).

Suudi Arabistan Arap Baharı sürecini, diğer bölgesel ve küresel aktörler gibi, yakından takip etmiş ve Arap Baharı karşısında iki farklı strateji belirlemiştir. İlk stratejisi, bu değişim sürecinin Körfez bölgesine ulaşmasını engellemek yönünde olmuştur. Bu politika, bazı çevreler tarafından karşı devrim olarak da adlandırılmıştır. İkinci stratejisi ise, bu değişim sürecini Suudi Arabistan'ın lehine çevirmek yönünde olmuştur. Suudi Arabistan'ın ikinci stratejisi, İslam âlemi, Arap dünyası, Ortadoğu ve Basra Körfezi'ni kapsayan geniş bir alanda hâkimiyet kurmak ve bölgedeki ağırlığını ve etkisini artırmak üzerinden ilerlemiştir (Yiğit, 2016: 491- 492).

Suudi Arabistan da diğer Ortadoğu ülkeleri gibi baskıcı bir yapıya sahiptir. Diğer ülkelerden farklı olarak devlet yönetim şekli monarşidir. Bu yüzden devrim dalgasının kendi ülke vatandaşlarını da etkilemesinden endişelenmiştir. Bu otoriter yapının yanında ülke içindeki Şii nüfusu da oldukça fazladır. Şii nüfusa göre devlet, kendileri yönelik ayrımcı ve baskıcıdır. Bu yüzden de Suudi Arabistan devrimleri ülkenin ulusal güvenliğine ve siyasi istikrarını olumsuz yönde etkileyecek olaylar olarak tanımlamıştır. Tüm bu durumlar karşısında Suudi Arabistan devrimleri engellemeyi ve kendi vatandaşlarının bu dalgadan etkilenmesini önlemeye çalışmıştır. Fakat yine de Arap Baharı Suudi Arabistan'ı da etkilemiştir.

Ocak 2011'de sokak hareketleri başlamış ve bir Suudi Arabistan vatandaşı kendini yakmıştır. Gösterilere ayrıma maruz kalan Şii azınlık da dâhil olmuştur. 11 Mart'ı "Öfke Günü" ilan eden göstericiler, reforma taleplerinde bulunmuşlardır. Başlangıcı 11 Mart kabul edilen gösterilerde göstericiler, tam yasama yetkisine sahip seçilmiş bir parlamento, yargı

bağımsızlığı, sivil toplum örgütleri kurma konusunda daha fazla özgürlük, ifade özgürlüğünün garanti edilmesi, siyasi mahkûmların serbest bırakılması ve resmi yolsuzluğu ortadan kaldırmak için daha fazla çaba gösterilmesini talep etmiştir. Ayrıca kadınlar da araba sürebilme talebiyle sokağa çıkmış ve bazı kadınlar araç kullanarak yönetimi protesto ettiği için tutuklanmıştır (Gause III, 2011: 9- 10). Gösterilerin ardından açıklama yapan Kıdemli Ruhbanlar Konseyi, gösterilerin yasak olduğunu, Şeriat'ta (İslam hukuku) ortak menfaati gerçekleştirmenin doğru yolunun tavsiye vermek olduğunu, reform istemenin yolunun ihtilaf ve bölünmeyi kışkırtan gösteriler olmadığını ve bu yüzden gösterileri bir an önce durdurmaları gerektiğini dile getirmiştir (KT, 2011). Gösteriler karşısında askeri tedbirler alan Suudi yönetimi, Şii çoğunluğun yaşadığı el-Hasa bölgesinde yapılan gösterilerden sonra büyük gösterilerin yapılması amacıyla çağrı yapmış ve çağrıya uyulmaması karşısında sert güvenlik tedbirleri alınacağı açıklamıştır (Akdoğan, 2012: 470). Gösterilerde 22 kişi ölmüş ve toplu hareketler 2012'nin sonuna doğru bastırılmıştır. Suudi Arabistan, mevcut meşruiyetlerini korumak için reform politikaları yapmaya mecbur kalmıştır (Gökçe, 2016: 54).

Suudi Arabistan'ın Arap Baharı'na yönelik ilk stratejisi mevcut statükoyu korumak olarak yorumlansa da, temelde kendi hanedanlığını koruma amacı taşımaktadır. Suudi yönetim, devrimin Suudi Arabistan'a gelmesini engellemek amacıyla, bölgedeki Sünni monarşileri korumuştur. Suudi yönetimine göre söz konusu ayaklanmalar, Suudi Arabistan'ı ve Bahreyn'i Şiileri kullanarak zayıflatmak amacıyla İran tarafından manipüle edilmiştir. Suudi Arabistan bu yüzden, Bahreyn'de Şiilerin ayaklanmasını bastırmak için Suudiler ve Emirater'den oluşan 2000 kişilik bir askeri güçle Bahreyn'e müdahale etmiştir (Oktav, 2019: 3). Suudi Arabistan yine aynı nedenle Yemen'deki gösterilere de müdahalede bulunmuştur. Yemen'de Şii-Sünni ayrımı üzerinden başlayan çatışmalara Körfez İşbirliği Konseyi dâhil olmuş ve konsey Şii Husiler'i bombalamıştır. Suudi Arabistan, ülkesi içinde bulunan Şii Zaidiler'i etkileyeceğini düşündüğü için bu çatışmaları kendi lehine çevirmeye çalışmıştır (Yiğit, 2016: 493- 494). Suudi yönetim ayrıca Mısır'da Mübarek'i desteklemiş, Tunus'tan kaçan Zeynel Bin Ali'yi de ülkeye kabul etmiştir.

Suriye İç Savaşı'nda ise tam tersi bir politika geliştiren Suudi Arabistan, Şii Nusayri kolundan olan Esad rejiminin yönetimden ayrılmasına yönelik politikalar geliştirmiştir. Suudi Arabistan'ın Suriye için geliştirdiği politika İran faktörü olmadan değerlendirilemez. Suudi Arabistan, iç savaşı Şii teokrasiyle yönetilen İran'ın güçlenmesini engellemek için önemli bir fırsat olarak görmüştür. Suudi Arabistan'ın Suriye'ye yönelik politikasının amacı, Esad

rejimini devirerek İran'ın bölgedeki etkinliğini azaltmak olmuştur. Kısaca Suudi Arabistan'ın Arap Baharı da dâhil olmak üzere dış politikasının belirleyici temel faktörlerden biri İran'ın varlığı olmuştur. Suudi Arabistan tüm bu nedenlerle muhalifleri desteklemiştir.

Suriye'de çatışmaların iç savaşa dönüştüğü ilk andan itibaren Suudi Arabistan, muhalif cepheyi desteklemeye başlamıştır. Bu politikasına yönelik olarak, Suudi yönetimi, 2011 yılında Esad rejimini kınayarak ölümlerin durdurulması gerektiğini belirtmiştir. Çatışmaların durmaması üzerine ise, tepkisini artırmış ve Cumhurbaşkanı Esad'ın kendi isteğiyle istifa etmesi gerektiğini, eğer etmezse de silah yoluyla düşürülmesi gerektiğini ifade etmiştir (Aljazeera, 2015). Savaşa doğrudan dâhil olmayan Suudi Arabistan, Esad rejiminin yıkılması durumunda yeni kurulacak hükümetin Suudi Arabistan'a yakın olmasını istemiştir. Bu arzusunu gerçekleştirmek için ülkenin Sünni muhalif cephesine silah ve teçhizat yardımıyla bulunmuştur (Manfreda, 2019).

Suriye İç Savaşı'nın Suudi Arabistan için en önemli sonuçlarından birisi IŞİD'in ortaya çıkışı ve Müslüman Kardeşler'in güçlenmesi olmuştur. Müslüman Kardeşler'in desteklediği Mursi'nin Mısır'ın yeni lideri olması Suudi Arabistan'ın Sünni cephenin lideri olma düşüncesine gölge düşürmüştür. Daha sonrasında ise IŞİD'in Irak'tan sonra Suriye'ye de geçiş yapmış olması Suudi Arabistan çıkarlarına ters düşmüştür. Suudi Arabistan tüm bu nedenlerden dolayı Suriye'deki muhalefeti kendi çıkarlarına uygun olanları desteklemek olarak değiştirmiştir (Yiğit, 2016: 495). Suudi Arabistan, IŞİD'i ve Müslüman Kardeşleri terörist ilan etmiştir. IŞİD'in halifeliğini ilan ettiği İslam Devleti'nin sınırlarının Suudi Arabistan'ı da kapsıyor oluşu ikiliyi rakip haline getirmiştir. Ayrıca IŞİD Suudi monarşisinin devrilmesi çağrısında bulunarak da Suudi Arabistan'a meydan okumuştur (Whitaker, 2015).

Suudi Arabistan bölgenin temel aktörü olma düşüncesini gerçekleştirmekten uzaktır. İran'ın müttefiği olan Cumhurbaşkanı Esad'ın yönetimde kalması, Irak'taki İran etkisinin hala devam ediyor oluşu, Husilerin Yemen'de iktidardan uzaklaştırılmaması, Hizbullah'ın Lübnan'daki etkisinin azaltılamaması; Katar'a bölgesel politikalarını değiştirmesi için yaptığı baskının işe yaramamış olması ve Doğu Arap dünyasında İran etkisinin azaltılmamış olması Suudi Arabistan için başarısızlık nedenleridir. Bir diğer önemli neden ise, Sünni cephenin Vahabilik kolunu yaymaya çalışma çabasının sonuçsuz kalması olmuştur. Buna karşın aldığı zaferler ise çok azdır. Bunlar; Arap Baharı sürecinde monarşisinin yıkılmasını önlemiş olması, Bahreyn'e asker konuşlandırılmasıyla elde ettiği zafer ve Mursi'nin darbeye devrilmesi ve yerine Abdülfettah Said Hüseyin Halil es-Sisi'nin getirilmesi olmuştur (Gause III, 2020: 3).

4.2.4. İsrail'in Suriye Politikası

Komşulukları 1940'lardan sonra başlayan İsrail ve Suriye'nin ikili ilişkileri hiçbir zaman iyi olmamıştır ve 1948'den günümüze kadar da savaş halindedirler. BM Örgütü'nün İsrail'in kurulmasını kabul eden kararı (United Nations General Assembly A/RES/181 (II),1947) sonrası, kararı kabul etmeyen Arap Devletleri 15 Mayıs 1948 yılında, Suriye, Mısır, Lübnan, Ürdün ve Irak tarafından oluşturulan bir orduyla İsrail'e karşı savaş başlatmış ve sonucunda da savaşı kaybetmişlerdir (Cleveland, 2008: 296). Araplar açısından Batı Emperyalizminin yayılmacı kolu olarak görülen İsrail, bölge için büyük tehlike niteliğinde olmuştur. Suriye'de üslenen Filistin direniş örgütü gerillaları, buradan Ürdün'e geçerek İsrail'e karşı saldırıya geçmişlerdir. 1967 yılında başlayan ve sadece altı gün süren savaş sonucunda İsrail, Golan Tepeleri'ni ele geçirmiştir. Altı günde üç Arap devletini yenen İsrail için büyük bir başarı olan bu savaş, Arap devletleri için bir yıkım niteliğindedir çünkü her üç devlette İsrail'e toprak kaybetmiştir. (Cleveland, 2008: 376). BMGK'nin aldığı 242 sayılı karar, İsrail'in son işgal ettiği tüm topraklardan çekilmesini kararlaştırmış olsa da İsrail bu karara uymamıştır (United Nations Security Council A/RES/242, 1967).

6-25 Ekim 1973 tarihleri arasında, Mısır ve Suriye liderliğindeki Arap devletlerinden oluşan bir koalisyon tarafından İsrail'e karşı yeni bir savaş açılmıştır. Yom Kippur Savaşı olarak bilinen savaş İsrail'in altı gün savaşları sonucu elde ettiği toprakları geri almak için başlatılmıştır (Embel, 2014: 83). Suriyeliler Golan Tepeleri üzerinden saldırıya başlamış ve SSCB ve ABD'nin ateşkesi sağlamasıyla beraber sona ermiştir (Cleveland, 2008: 418). 1973 yılında BMGK'nin aldığı 338 sayılı karar 242 sayılı kararın uygulanmasını talep edince (United Nations Security Council A/RES/338, 1973), İsrail tekrar savaş başlatmış ve 25 Ekim 1973'te 340 sayılı karar alınmıştır. Karar bölgeye BM asker gücü gönderilmesini kabul etmiştir (United Nations Security Council A/RES/340, 1973).

İki devletin karşılıklı savaştığı son savaş ise 1982 yılında meydana gelen Lübnan'ın İsrail tarafından işgali olmuştur. 1982 yılında Lübnan'a savaş açan İsrail, sadece Filistin Kurtuluş Örgütü (FKÖ)'ye değil Filistin dışındaki başka bir Arap devlete savaş açmıştır. İsrail, artan tepkiler üzerine ABD ve BM'in baskısı nedeniyle Lübnan'dan çekilmek zorunda kalmıştır (Cleveland, 2008: 430). Fakat savaş sonrasında Lübnan'da iç karışıklıklar yaşanmış ve 1989'da imzalanan Taif Anlaşması sonrası, Suriye'nin Lübnan içindeki müdahale edebilme gücü artmıştır. Anlaşma, Suriye'nin askerlerini Lübnan'dan çıkarmasını içeriyorsa da bu durum 2005 yılında meydana gelen Hariri suikastına kadar mümkün olmamıştır (Köse, 2006: 11).

İki ülkenin 1982'den sonraki ilişkileri sıcak temas yerine “yıpratma savaşı” şeklinde ilerlemiştir. Bu dönem Suriye Hizbullah'ı ve Filistin'in bağımsızlığı için savaşan grupları desteklemiştir. Sovyetler Birliği'nin dağılmasından sonra Suriye 1991'de başlatılan barış sürecine dâhil olmuştur. Bu tarihten itibaren ise ikili ilişkiler, “en sakın sınır” olarak tanımladıkları Golan Tepeleri'ni boyunca ateşkesi koruma çabası üzerine kurulmuştur. 2000'li yıllara kadar barış görüşmeleri ve normalleşme adımları atılmıştır (Koldaş, 2017: 3).

Beşşar Esad'ın liderliği dönemindeki ilişkiler biraz gergin ilerlemiştir. Suriye ve ABD arasındaki ilişkilerin bozulması (Rabinovich, 2012), Suriye'nin İran'la yakınlaşması, İsrail'in Suriye'yi yeniden tehdit olarak algılamasına neden olmuştur. 2007 yılında İsrail, Deyr el Zor'da nükleer tesis olduğunu iddia ettiği bir tesise saldırı düzenlemiştir. Bu olay İran'a saldırı için hazırlık olarak yorumlanmıştır (Beaumont, 2007).

2010 yılına gelindiğinde Suriye Cumhurbaşkanı Esad, İsrail'i barıştan kaçınmakla suçlamış ve Suriye Dışişleri Bakanı Walid Mualllem, gelecekte bir savaş olması durumunda İsrail şehirlerinin Suriye füzelerinin hedefi olacağı konusunda uyarıda bulunmuştur. İsrail Dışişleri Bakanı Avigdor Liberman ise, Suriye ordusunun İsrail ile bir savaşta yenileceği ve Esad ailesinin iktidarı ellerinde tutmakta zorlanacakları yanıtını vermiştir. Liberman ayrıca Suriye'ye Golan Tepeleri'ni geri alma talebinden vazgeçmesini söylemiştir (JP, 2010). Yine aynı yıl içeriği Golan Tepeleri olan bir barış görüşmesinde taraflar ABD öncülüğünde görüşmeler gerçekleştirmiştir (Kershner, 2012).

Aralarında diplomatik ilişkiler geliştiremeyen bu iki ülke, Suriye İç Savaşı boyunca da bir dizi sorun yaşamışlardır. İsrail Suriye ateşkes hattında yaşanan çatışmalar, İsrail işgali altındaki Golan Tepeleri'ne sızramış ve BM askerleri tarafından tarafsız bölge olarak adlandırılan Kuneytra'ya kadar ilerlemiştir. Sınırdaki devam eden çatışmalar İsrail için büyük tehlike oluşturmuştur (Kadrosu, 2014). Sınır için en büyük tehlike olarak totaliter Esad rejimini gören İsrail, cihatçı savaşçıların sınır çevresindeki hareketlerini daha büyük bir tehlike olarak tanımlamıştır (Koldaş, 2017: 7). Bu durumla beraber, İsrail, iç savaşın ilk başladığı dönemde Devlet Başkanı Esad'ın gitmesine yönelik düzenlediği politika tercihini değiştirmiş ve Esad'ın kalmasını radikal örgütlerin güçlenmesine tercih etmiştir (Rabinovich, 2012).

İsrail için Golan Tepeleri'ne yönelik saldırılardan sonraki tehlike İran ve Hizbullah'ın Suriye'de aktif rol oynaması olmuştur. İsrail Savunma Bakanı olan Liberman, Suriye'ye İran'ın Suriye'deki askeri varlığını düşürme çağrısında bulunmuştur (Ahronheim, 2018).

İsrail, Suriye'nin devlet başkanı olan Esad'ı devirmeye çalışmamak karşılığında Rusya'dan İran'ın Suriye'deki askeri birliklerini çekmesi için öncülük yapmasını istemiştir (Williams ve Stolyarov, 2018).

Suriye krizinin İsrail'e sunduğu faydalar da mevcuttur. İsrail, Suriye'nin içinde bulunduğu savaştan yararlanarak Filistin konusuna yoğunlaşmaya devam etmiştir. Filistin bağımsızlığı için savaşan grupların Suriye desteğinin kesilmesi ve Hizbullah'ın dikkatinin Suriye iç savaşına yoğunlaşması, İsrail için büyük fırsatlar doğurmuştur (Rachman, 2013). İkinci bir kazanım ise Suriye'nin siyasi durumundaki belirsizlik, uzun süre Golan Tepeleri konusundaki hak iddiasını rafa kaldırmış ve bu da İsrail'in endişelerini sona erdirerek bu stratejik bölgenin elinde kalmasını sağlamıştır (Koldaş, 2017: 9).

5.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER'İN SURİYE İÇ SAVAŞI'NA

YÖNELİK POLİTİKALARI

5.1.BİRLEŞMİŞ MİLLETLER SİSTEMİ

5.1.1.Birleşmiş Milletler'in (BM) Kuruluşu

Suriye İç Savaşı derin bir insani krize dönüştüğü halde, dünya barışını sağlamak amacıyla kurulan BM Örgütü'nün bu sorunda yeterince aktif bir çözüm politikası geliştirmediği yönünde eleştiriler yapılmıştır. Eleştiriler Güvenlik Konseyi daimi üyelerinin kendi siyasi çıkarlarına yönelik politika geliştirdikleri üzerinden ilerlemiştir. BMGK'nin yapısı nedeniyle askeri çözüme yönelik bir adım atılamamış ve bu durum da sivil kayıpların giderek artmasına neden olmuştur. Sonrasında ise, savaşın ilerlemesiyle beraber uluslararası aktörlerin iç savaşa doğrudan ya da dolaylı dâhil olmaları, Suriye'de büyük bir insani kriz yaşanmasına neden olmuştur. BM Örgütü ise sivilleri korumak için üretilen hiçbir doktrini uygulayamamış ve bu da BM Örgütü'nün dünya barışının garantörü olma amacına şüpheyle yaklaşılmasına neden olmuştur. Bu savın gerçekliğinin bilimsel açıdan ortaya konulabilmesi için BM Örgütü'nün amaç ve işlevlerine, organlarına ve karar alma süreçlerine bakmak önem arz etmektedir. Bu nedenle çalışmanın bu kısmında öncelikle örgütün yapısı ele alınmış, sonra ise örgüte yönelen eleştirel savların gerçekliği analiz edilmeye çalışılmıştır. BM Örgütü'nün Güvenlik Konseyi, Genel Kurul ve Sekreteryaya organları incelenmiştir.

Birinci Dünya Savaşı sonrasında kurulan MC'nin, İkinci Dünya Savaşı'nın başlamasıyla başarısız bir örgütlenme olduğu sonucu ortaya çıkmıştır (Birdişli, 2010: 172). Bunun sonucunda yeni ittifak arayışlarına giren ABD ve İngiltere 1941 yılında savaş hala devam ederken Atlantik bildirisini yayınlamışlardır. Bildiri genel olarak, savaş sonunda toprak kazanımını, ilgili devletin onayı olmadan sınır değişikliğini kabul etmemektedir. Ocak 1942'de ise Üçlü Paktı oluşturan Almanya, İtalya ve Japonya'ya karşı savaşan devletler birleşerek Birleşmiş Milletler Bildirisi'ni imzalamışlardır. 1943 yılında Tahran Konferansı'nda, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği bir araya gelmiş ve savaş olmadığı zamanlarda da işbirliğine devam edilmesi konusunda görüşmüşlerdir. 1944 yılında, ABD, İngiltere, Sovyetler Birliği ve Çin'in katılımıyla Dumberton Oaks'da toplantı yapılmış ve toplantı da BM Şartı düzenlenmiştir. 1945 yılında ise Yalta'da toplanılmış ve Güvenlik Konseyi'nin 5 daimi üyesini belirlenmiştir. Bu toplantının bir diğer önemi de örgüte üye olmak isteyen devletlere 1 Mart 1945'e kadar Almanya ve Japonya'ya savaş açma şartı

konulmuş olması ve katılımcı ülkelerden 1942 BM Bildirgesi'ni imzalamış olmalarının istenmesi olmuştur (Ateş, 2019: 151- 152).

Örgütün kurulma nedenleri arasında; galip devletlerin kendi güvenliklerini ve çıkarlarını korumak istemeleri ve yeni sistemde yeni rakiplerin oluşmasını engellemeye odaklanmaları yer almaktadır. Bir yandan da hedef uluslararası güvenlik ve istikrarın sağlanması olmuştur (Çalık, 2015: 1093). Bu çalışmalar sonucunda Birleşmiş Milletler Şartı 26 Haziran 1945'te San Francisco'da Birleşmiş Milletler Uluslararası Örgüt Konferansı'nın sonunda imzalanmış ve 24 Ekim 1945'te yürürlüğe girmiştir (BM Anlaşması, 1945: 3). Birleşmiş Milletler Şartı 19 bölümden ve 111 maddeden oluşmaktadır. Şart'a 70 maddelik Uluslararası Adalet Divanı Statüsü eklenmiştir ve anlaşma, Uluslararası Adalet Divanı Statüsü'nü şartın ayrılmaz bir parçası ilan etmiştir (BM Anlaşması, 1945: 3). BM İkinci Dünya Savaşı'ndan günümüze kadar uzanan süreçte, uluslararası düzendeki görev ve sorumlulukları, üyeleri ve örgüt yapısı bakımından dünyanın en büyük ve geniş çaplı örgütü niteliğindedir (Caşın, 2019: 1330).

5.1.2. Amaç ve İlkeleri

Örgüt, kuruluş amaçlarını 1. maddede şu şekilde açıklamıştır (BM Anlaşması, 1945: 1.Madde):

- “Uluslararası barış ve güvenliği sağlamak ve bu amaçla: barışa yönelik tehditlerin önlenmesi ve ortadan kaldırılması, saldırganlık eylemlerinin veya diğer barış ihlallerinin bastırılması ve barışçıl yollarla gerçekleştirilmesi için etkin toplu önlemler almak ve adalet ve uluslararası hukuk ilkelerine uygun olarak, uluslararası anlaşmazlıkların veya barışın bozulmasına yol açabilecek durumların ayarlanması veya çözülmesi;
- Halkların eşit haklar ve kendi kaderini tayin etme ilkesine saygıya dayalı olarak uluslararası dostane ilişkiler geliştirmek ve evrensel barışı güçlendirmek için diğer uygun önlemleri almak;
- Ekonomik, sosyal, kültürel veya insani nitelikteki uluslararası sorunların çözümünde ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı yapılmaksızın herkes için insan haklarına ve temel özgürlüklere saygının teşvik edilmesi ve teşvik edilmesinde uluslararası işbirliği sağlamak;
- Bu ortak amaçlara ulaşılmasında milletlerin eylemlerini uyumlaştıran bir merkez olmak.”

Örgütün ilkeleri ise 2. maddede açıklanmıştır (BM Anlaşması, 1945: 2. Madde):

- “1. Örgüt, tüm üyelerinin egemen eşitliği ilkesi üzerine kurulmuştur.
2. Tüm üyeler, üyelik sıfatından doğan hak ve çıkarlarından tümünün yararlanmasını sağlamak için iş bu antlaşmaya uygun olarak üstlendikleri yükümlülükleri iyi niyetle yerine getirirler.
3. Tüm üyeler, uluslararası nitelikteki uyuşmazlıklarını, uluslararası barış ve güvenliği ve adaleti tehlikeye düşürmeyecek biçimde, barışçı yollarla çözerler.
4. Tüm üyeler, uluslararası ilişkilerinde gerek herhangi bir başka devletin toprak bütünlüğüne ya da siyasi bağımsızlığına karşı, gerek Birleşmiş Milletler'in Amaçları ile bağdaşmayacak herhangi bir biçimde kuvvet kullanma tehdidinde ya da kuvvet kullanılmasına başvurmaktan kaçınırlar.

5. Tüm üyeler, örgütün iş bu antlaşma gereği giriştiği tüm eylemlerde örgüte her türlü yardımı yaparlar ve Birleşmiş Milletler tarafından aleyhinde önleme ya da zorlama eylemine girilen herhangi bir devlete yardım etmekten kaçınırlar.

6. Örgüt, Birleşmiş Milletler üyesi olmayan devletlerin de, uluslararası barış ve güvenliğin korunmasının gerektirdiği ölçüde bu ilkelere uygun biçimde hareket etmesini sağlar.

7. İş bu antlaşmanın hiçbir hükmü, Birleşmiş Milletlere herhangi bir devletin kendi iç yetki alanına giren konulara müdahale yetkisi vermediği gibi üyeleri de bu türden konuları iş bu antlaşma uyarınca bir çözüme bağlamaya zorlayamaz; ancak, bu ilke VII. Bölümde öngörölmüş olan zorlayıcı önlemlerin uygulanmasını hiçbir biçimde engellemez.”

Anlaşmanın VI. Bölümü “Uyuşmazlıkların Barışçı Yollarla Çözülmesi” başlığını taşımaktadır. Bu bölümün 33. maddesi (BM Anlaşması, 1945: 33. Madde):

“1. Süreğitmesinin uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürölebilecek nitelikte bir uyuşmazlığa taraf olanlar, her şeyden önce görüşme, soruşturma, arabuluculuk, uzlaşma, hakemlik ve yargısal çözüm yolları ile, bölgesel kuruluş ya da anlaşmalara başvurarak veya kendi seçecekleri başka yollarla buna çözüm aramalıdır.

2. Güvenlik Konseyi, gerekli gördüğünde tarafları aralarındaki uyuşmazlığı bu gibi yollarla çözmeye çağırır.”

36. ve 37. maddelerde ise, BM Örgütü’nün uyuşmazlığın çözümü için tavsiyede bulunma, Adalet Divanı’na sunulup sunulmama ve herhangi bir başka yola başvurma kararını kendinin vereceğini ifade etmektedir (BM Anlaşması, 1945: 36. ve 37. Madde). 35. maddede ise BM Örgütü üyesi olmayan ölkelerin uyuşmazlıklarının da BM Örgütü’nün dikkatini çekebileceği belirtilmiştir ve bu uyuşmazlıkların 11. ve 12. maddelere dayanarak çözüleceği ifade edilmiştir (BM Anlaşması, 1945: 11. ve 12. Madde).

Anlaşmanın VII. Bölümünde ise “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığı altında alınacak tedbirler anlatılmıştır. VII. Bölüm uluslararası barış ve güvenliğin bozulması halinde yapılacakları bildirmiştir. Bunlar sırasıyla; “barışı bozan tehdidin durdurulması tavsiyesinde bulunur, tehdidin durmaması halinde geçici önlemler alır, devam eden tehdide karşı önce askeri operasyon içermeyen, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içeren önlemler alınır ve bunların da yetersiz kalması durumunda abluka ve diğer askeri operasyonları uygulamaya koyar.” Ayrıca anlaşma üye ölkeleri de bu operasyona gereken desteği vermeye yönelik sorumluluklarını yerine getirmeyi görev olarak yüklemiştir (BM Anlaşması, 1945: 22- 28). Kurucu anlaşmada barışın bozulması ya da tehdidi durumunda barış ortamının yeniden tesis edilmesi görevi Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir (Reçber, 2018: 477). Yetkinin Güvenlik Konseyi’nde oluşu, Güvenlik Konseyi’ni oluşturan beş daimi üyenin varlığı ve bu üyelerin veto yetkisinin oluşuyla beraber, bu devletleri

ayrıcalıklı hale getirmiş ve alınan kararların bu ülkelerin çıkarlarına göre belirlenmesinin yolunu açmıştır (Ateş, 2019: 155).

5.1.3. Organları ve Organlarının Görev ve Yetkileri

5.1.3.1. Genel Kurul

Genel Kurul anlaşmanın IV. Bölümünde tanımlanmıştır. Bu tanımlamaya göre genel kurul BM Örgütü üyesi tüm devletlerden oluşmaktadır ve her üyenin genel kurulda en fazla beş temsilcisi bulunabilmektedir (BM Anlaşması, 1945: 9.Madde). Genel kurulun görevleri de yine anlaşmada yer almaktadır. Buna göre genel kurulun görevleri şu şekildedir (BM Anlaşması, 1945: 9- 17.Maddeler):

“Genel Kurul, anlaşmada öngörölmüş organlardan herhangi birinin yetki ve görevlerine ilişkin bütün sorunları ya da işleri görüşebilir üyelere, Güvenlik Konseyi’ne ya da her ikisine de tavsiyelerde bulunabilir. Genel Kurul, silahsızlanma ve silahlanmanın düzenlenmesine ilişkin ilkeler de dahil olmak üzere uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesinde genel işbirliği ilkelerini değerlendirebilir. Genel Kurul, herhangi bir Birleşmiş Milletler üyesi, Güvenlik Konseyi veya Birleşmiş Milletler üyesi olmayan bir devlet tarafından önüne getirilen uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin her türlü soruyu görüşebilir ve tavsiyelerde bulunabilir. Genel Kurul, uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye atması muhtemel durumlara Güvenlik Konseyi’nin dikkatini çekebilir.

Siyasi alanda uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve uluslararası hukukun ve kanunlaştırılmasının ilerici gelişimini teşvik etmek; ekonomik, sosyal, kültürel, eğitimsel ve sağlık alanlarında uluslararası işbirliğini teşvik etmek ve ırk, cinsiyet, dil veya din ayrımı olmaksızın herkes için insan hakları ve temel özgürlüklerin gerçekleştirilmesine yardımcı olmak konularında çalışma başlatır ya da tavsiye verir. Genel refahı veya milletler arası dostluk ilişkilerini zayıflatması muhtemel her türlü durumun barışçıl olarak düzeltilmesine yönelik tedbirler önerebilir. Genel Kurul, Güvenlik Konseyi’nden ve BM’in diğer organlarından gelen yıllık ve özel raporları alır ve inceler. Genel Kurul, uluslararası vesayet rejimi konusunda, kendisine düşen görevleri ve stratejik bölge olarak belirlenmemiş bölgelere ilişkin anlaşmaların kabulünü yerine getirir. Genel Kurul, örgütün bütçesini inceler ve kabul eder, ihtisas kuruluşları ile yapılan mali ve bütçeye ilişkin düzenlemelerin tümünü inceleyerek kabul eder ve anılan kuruluşların idari bütçelerini, kendilerine tavsiyelerde bulunmak üzere, inceler.”

Anlaşmanın 18. ve 19. maddeleri genel kurulda yapılan oylamayla ilgili bilgi vermektedir. Buna göre oylama şu şekilde yapılmaktadır (BM Anlaşması, 1945: 18. ve 19.Maddeler):

“Genel Kurul’un her üyesinin bir oyu vardır. Genel Kurul’un önemli konulardaki kararları, hazır bulunan ve oy veren üyelerin üçte iki çoğunluğuyla alınmaktadır. Önemli sayılan sorunlar şunlardır: uluslararası barış ve güvenliğin korunmasına ilişkin tavsiyeler, Güvenlik Konseyi’nin daimi olmayan üyelerinin seçilmesi, Ekonomik ve Sosyal Konsey üyelerinin seçilmesi, Vesayet Meclisi üyelerinin seçilmesi, Birleşmiş Milletlere yeni üyelerin kabulü, üyelik hak ve ayrıcalıklarının askıya alınması, üyelikten çıkarma, vesayet rejiminin işleyişine ilişkin sorunlar ve bütçe. Ayrıca örgüte mali katkısını ödemekte gecikmiş olan üye, eğer gecikmiş ödemelerinin tutarı önceki iki tam yılın ödeme payları tutarına eşit ya da bundan fazla ise, Genel Kurul’da oy kullanamaz. Bununla birlikte Genel Kurul, ödemedeki aksamanın söz konusu üyenin iradesi dışındaki nedenler yüzünden meydana gelmiş olduğu kanısına varırsa, bu üyenin oylamaya katılmasına izin verebilir.”

Genel Kurul, ayrıca, Güvenlik Konseyi’nin daimi üyelerinin olumsuz oyu nedeniyle harekete geçmemesi durumunda, barışa tehdit, barışın ihlali veya saldırganlık durumlarında da harekete geçmektedir. Bu gibi durumlarda, 3 Kasım 1950 tarihli “Barış için Birlik (BİB)”

kararına göre, Konsey konuyu derhal inceleyebilir ve üyelerine uluslararası barış ve güvenliği sürdürmek veya yeniden tesis etmek için toplu önlemler önerebilir [United Nations General Assembly A/RES/377(V), 1950]. BİB kararı bölümün son kısmında ele alınacaktır.

Her üyenin temsil edildiği ve bir oyu olduğu kurulun, 12. maddeyle belirlenen görevlerinin “*Güvenlik Konseyi herhangi bir uyuşmazlık ya da duruma ilişkin olarak iş bu anlaşmanın kendisine yüklediği görevleri yerine getirdiği sürece, Genel Kurul, Güvenlik Konseyi bunu kendisinden istemedikçe, bu uyuşmazlık ya da durum konusunda herhangi bir tavsiyede bulunamaz.*” (BM Anlaşması, 1945: 12.Madde) fıkrası Genel Kurul’un yetkileri kısıtlanmaktadır. Veto yetkisi bulunan beş daimi üyenin bulunduğu Güvenlik Konseyi’nin belirleyici oluşu uyuşmazlıklar ya da barışı bozan hallerde siyasi kararlar alınmasına neden olmaktadır. Beş daimi üyenin Genel Kurul kararlarını da etkiler konumda olması özellikle “Üçüncü Dünya” olarak tanımlanan ülkeler tarafından eleştirilmiştir. Daha sonra Bağlantısızlar Hareketi de bu eleştirilere katılmış ve Genel Kurul’da Üçüncü Dünya lehine kararlar alınmasını sağlamışlardır (Denk, 2019: 173).

5.1.3.2. Güvenlik Konseyi

Güvenlik Konseyi BM Örgütü’nün en yetkili organı niteliğindedir. Çatışmalar ve dünya barışının tehdidi durumunda gerekli tüm önlemleri alma yetkisi birincil olarak Güvenlik Konseyi’ne verilmiştir. Bu yüzden de Güvenlik Konseyi Suriye İç Savaşı da dahil olmak üzere tüm çatışmaların çözümü konusunda büyük önem arz etmektedir.

BM Anlaşmasının V. Bölümü Güvenlik Konseyi’ne ayrılmıştır. Örgüt ilk kurulduğunda Konsey, 11 üyeden oluşmaktadır. 13 Aralık 1963 tarihinde yapılan değişiklikle üye sayısı ve karar yeter sayısı değiştirilmiştir. Üye sayısı 15’e yeter sayısı ise 9’a çıkarılmıştır (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 149). İlgili değişiklikten sonraki madde şu şekildedir; Madde 23: 1. “*Güvenlik Konseyi, BM’in on beş üyesinden oluşur. Çin Cumhuriyeti, Fransa, Rusya Federasyonu, Birleşik Krallık ve Amerika Birleşik Devletleri Güvenlik Konseyi’nin daimi üyeleridir.*” (BM Anlaşması, 1945: 23.Madde). Beş daimi üyenin dışında kalan on üye geçici üye statüsündedir ve bu göreve Genel Kurul tarafından iki yıllığına seçilmektedirler (Ateş, 2019: 162).

Konsey, uluslararası barış ve güvenliğin sağlanması için önemli ve bağlayıcı niteliklere sahiptir (Dalar,2019:3). Kendine bağlı organlar da oluşturabilme hakkı olan Konsey, dünya barışını sağlamak, korumak ve güçlendirmek amacıyla faaliyet gösteren yetkili organdır ve güvenlik dışı konularda faaliyet göstermemektedir (Hasgüler ve Uludağ,

2018: 150). Anlaşmanın 24. maddesinin birinci fıkrasında, yine anlaşmanın VII. Bölümünü oluşturan “Barışın Tehdidi, Bozulması ve Saldırı Eylemi Durumunda Alınacak Önlemler” başlığındaki eylemlere karşın Güvenlik Konseyi’ni yetkili kıldığı madde şu şekildedir (BM Anlaşması, 1945: 24.Madde):

“Birleşmiş Milletler’in hızlı ve etkili bir şekilde hareket etmesini sağlamak için örgüt üyeleri, uluslararası barış ve güvenliğin sürdürülmesine yönelik birincil sorumluluğu Güvenlik Konseyi’ne verir ve Güvenlik Konseyi’nin bu sorumluluk altındaki görevlerini yerine getirirken onlar adına hareket ettiğini kabul eder.”

Konsey, barışın tehdit edildiği durumlarda alınacak önlemlere başvurabilmek için barışın tehdit edildiğini saptamakla yükümlüdür. Daha sonra anlaşmadan doğan yetkileri sonucunda eylemde bulunabilmektedir. Bu kural 39. maddede düzenlenmiştir. Maddeye göre Güvenlik Konseyi tehdit saptandıktan sonra 41. ve 42. maddelere göre hangi önlemlerin alınacağını kararlaştırmaktadır. İlgili maddelere göre askeri bir operasyondan önce tüm barışçıl yollar denenmeli ve sonuç alınmazsa askeri operasyona başvurulmalıdır (BM Anlaşması, 1945: 39.Madde). Yine aynı maddenin ikinci fıkrasında Konsey’in karar alırken BM Amaç ve İlkelerine göre hareket edeceği şarta bağlanmıştır. Bahsi geçen yetkileri VI, VII, VIII ve XII. Bölümlerde düzenlenmiştir. Konsey iki çeşit yetkiyle donatılmıştır. Bunlarda ilkini VI. Bölümde düzenlenen uyuşmazlıkların barışçıl çözümü konusundaki tavsiye niteliğindeki kararlar, ikincisi ise VII. Bölümde düzenlenen uluslararası barışı bozan saldırı durumunda aldığı bağlayıcı kararlar oluşturmaktadır (Pazarcı, 2020: 202). Konseyin diğer ilgili bölümlerdeki yetkileri ise şöyledir; VIII. Bölümde bir uyuşmazlığı Güvenlik Konseyi’ne sunmadan önce bölgesel örgütlenmeler aracılığıyla çözüme izni verilmiştir ve 53. maddede Güvenlik Konseyi’nin izni olmadan zorlayıcı karar almayı yasaklamıştır. Güvenlik Konseyi’nin XII. Bölümdeki yetkileri “Uluslararası Vesayet Rejimi” başlığı altında toplanmıştır. Vesayet altına alınan yerle ilgili tüm görevler ve BM Örgütü’nün stratejik bölgelere ilişkin tüm görevleri, Güvenlik Konseyi’nce yerine getirilmektedir (BM Anlaşması, 1945: 28- 30, 39- 43).

Anlaşmanın VI. Bölümü olan “Uyuşmazlıkların Barışçıl Yollarla Çözülmesi” başlığı, sorunların çözülmesinde önceliği barışçıl yollara vermiştir. Güvenlik Konseyi’ni bu konuda yetkilendiren anlaşma, Konsey’in uyuşmazlık karşısında taraflardan önce soruşturma, arabuluculuk, hakemlik vb. yollarla sorunu çözmelerini isteyebileceğini belirtmiştir. Uyuşmazlığın tüm barışçıl yollara rağmen devamı karşısında Konsey, ne tür bir karar verileceğini de kendi kararlaştırmaktadır. Konseyin burada verdiği tüm kararlar tavsiye niteliği taşımaktadır (BM Anlaşması, 1945: 19- 22).

VII. Bölümdeki bahsi geçen barışı bozan her türlü saldırıya karşı alınacak önlemler yine Konsey'in kararıyla gerçekleşmektedir. Bu kısımdaki kararları bağlayıcı nitelikte olup, uluslararası barışı korumak için askeri operasyonu düzenlemeyi de kapsamaktadır. Konsey, barışın tehdit edildiğini saptadıktan sonra, öncelikle zorlayıcı tedbirler uygulamaktadır. Bu tedbirler 41.maddede “...*bu önlemler, ekonomik ilişkilerin ve demiryolu, deniz, hava, posta, telgraf, radyo ve diğer iletişim ve ulaştırma araçlarının tümüyle ya da bir bölümüyle kesintiye uğratılmasını, diplomatik ilişkilerin kesilmesini içerebilir.*” şeklinde düzenlenmiştir (BM Anlaşması, 1945: 41.Madde). Bu durumun barışa yönelik tehdidi durdurulmaması karşısında Konsey, 42. maddede bahsi geçen şu önlemleri alabilecektir (BM Anlaşması, 1945: 42.Madde):

“Uluslararası barış ve güvenliğin korunması ya da yeniden kurulması için, hava, deniz ya da kara kuvvetleri aracılığıyla, gerekli saydığı her türlü girişimde bulunabilir. Bu girişimler gösterileri, ablukayı ve BM üyelerinin hava, deniz ya da kara kuvvetlerince yapılacak başka operasyonları içerebilir.”

Konsey barışı korumak için yapılan operasyonlara Barış Operasyonları adını vermiştir. Operasyonlar nitelik olarak; Önleyici Diplomasi (Preventive Diplomacy), Barışı İnşa (Peacebuilding), Barışı Sağlama (Peacemaking) ve Barışı Koruma (Peacekeeping) operasyonlarıdır (Birdişli, 2010: 180). Anlaşma Konsey'e zorlayıcı tedbirleri uygulamak için üye ülkelere de çağrıda bulunma hakkı da tanımıştır. Yapılacak uygulamaya yönelik anlaşmaların belirlenmesi, üye ülkelerin anayasaları gereğince onaylaması ve bu uygulamayan ülkelere yönelik tedbirleri almayı da Konsey'in yetkisine tabii kılmıştır (BM Anlaşması, 1945: 14- 28). Anlaşmanın 25. maddesi “*Birleşmiş Milletler Üyeleri, iş bu anlaşmaya uygun olarak Güvenlik Konseyi kararlarını kabul eder ve uygular.*” şeklinde düzenlenmiştir (25.Madde). Bu maddeye göre üye devletler Konsey'in kararlarını uygulama konusunda görüş birliğine sahiptir. Ayrıca 26. maddede ise Konsey'e dünya barışını korumak için silahlanma planlaması yapma yetkisi de verilmiştir (BM Anlaşması, 1945: 26.Madde).

Konsey, örgütün karar alma mekanizması olduğu için görevlerini sürekli biçimde yapacak şekilde örgütlenmiştir. Bu durum anayasanın 28-32 maddeleri boyunca düzenlenmiştir. Usule ilişkin düzenlemeler şu şekildedir (BM Anlaşması, 1945: 28- 32. Maddeler):

“Güvenlik Konseyi'nin tüm üyeleri, her zaman BM'in merkezinde temsil edilecektir. Üyeler, bir hükümet üyesi veya özel olarak belirlenmiş başka bir temsilci tarafından temsil edilebileceği periyodik toplantılar düzenleyecektir. Konsey, BM'in merkezi dışındaki yerlerde toplantılar düzenleyebilir. Konsey yan organlar kurabilir, başkanını seçme yöntemi de dahil olmak üzere kendi usul kurallarını kabul eder.”

5.1.3.2.1. Karar Alma ve Veto Hakkı

Suriye İç Savaşı'nın çözümünün bu derece gecikmiş olmasının en önemli nedenlerinden birisi Güvenlik Konseyi daimi üyelerine verilen veto yetkisi olmuştur. Rusya ve Çin onuncu yılına yaklaşan iç savaşın durdurulmasına yönelik tüm kararları veto yetkilerini kullanarak engellemişlerdir. Güvenlik Konseyi'nin karar alma biçiminin ve veto hakkının detaylıca incelenmesinin yapılması, Suriye'deki krize yönelik bir çözüm geliştirilememiş olmasını açıklamaktadır.

Anlaşmanın 27. maddesi oylamanın nasıl yapılacağını düzenlemiştir. Buna göre Güvenlik Konseyi'nin her üyesinin bir oy hakkı bulunmaktadır ve “usule ilişkin” kararlar dokuz üyenin olumlu oyuyla alınmaktadır. Diğer “esasa ilişkin” konularda daimi üyelerinin olumlu oyunun bulunması şarta bağlanmıştır. Birinin olumsuz oy kullanması kararı geçersiz kılmaktadır (BM Anlaşması, 1945: 27.Madde) fakat çekimser kalması olumsuz olarak algılanmamaktadır. Daimi üyelerin usul dışındaki konularda olumsuz oy kullanması “veto hakkı” olarak tanımlanmaktadır (Pazarcı, 2020: 202). Anlaşma, veto yetkisinin ne sıklıkta ve hangi nedenle kullanılacağına dair hiçbir kısıtlama ve kontrol getirmemiştir. Bu yüzden de daimi üyelerin vetoları denge çerçevesi oluşturmamakta veya hesap verebilirlik gerektirmemektedir (Melling ve Dennett, 2018: 5).

1946 yılından 2020 yılları arası toplamda 278 karar veto edilmiştir. Bu vetoların 86'sı ABD tarafından, 18'i Çin tarafından, 19'u Fransa tarafından, 32'si İngiltere tarafından ve 123'ü ise Rusya tarafından kullanılmıştır. Veto yetkisini ilk başlarda Rusya'nın öncülü olan Sovyetler Birliği sıkça kullanmıştır. Rusya'dan sonra bu hakkı en çok kullanan devlet ABD olmuştur. İngiltere ve Fransa 1997'den itibaren veto yetkisini hiç kullanmamışlardır. Buna karşılık veto yetkisini en az kullanan ülke Çin olmakla beraber son yıllarda Rusya'yla beraber, özellikle de Suriye'ye yönelik kararları veto ettiği görülmektedir (Hammarskjöld, KPF,2020).

Veto yetkisi BM Örgütü'nün şeffaflığının sorgulanmasıyla ilgili en önemli olgu olmuştur. Anlaşmanın usule ilişkin kararlarda beş daimi üyenin olumsuz oyuna bakmaması fakat esasa ilişkin konularda beşinin de olumlu oy kullanmasını kabul etmesi bir başka tartışma konusu olmuştur. Konseyin önüne gelecek konunun usule mi yoksa esasa mı ilişkin olduğuna nasıl karar verildiği bu tartışmayı doğurmuştur (Denk, 2019: 183). Bir konunun usule mi yoksa esasa mı ilişkin olduğunun karşılaştırılması esasa dayalı kabul edildiği için,

konuların usul ya da esasa ilişkin olduğuna da daimi üyelerin karar vermektedir ve bu durum *çifte veto* olarak adlandırılmaktadır (Kutlu, 2018: 186).

Daimi üyelerin veto yetkisini keyfi kullanıyor oluşu diğer devletlerin uyuşmazlıkları konseye taşıma konusundaki iradesini zedelemektedir. Konseye getirilecek uyuşmazlığın daim herhangi bir ülkenin veto edeceğinin kesin olması uyuşmazlığın konseye taşınmasını engellemiştir. Bu durum dünya barışını önemli ölçüde etkileyen durumların çözümsüz kalmasına neden olmuştur (Okhvat, 2011: 15). NATO'nun Kosova'ya askeri müdahalesi öncesinde Rusya'nın müdahaleyi gerektiren tüm kararları veto edeceğini söylemesi üzerine uzun süre bir karar alınamaması bu durumu açıklamaktadır (O'Connell, 2000).

Yaşanan ciddi insan hakları ihlalleri ya da kriz durumlarında veto yetkisinin “kötüye kullanılması” daimi üyelerin ortaya çıkan insan hakları ihlallerini engellemeyi değil, ulusal çıkarlarını korumayı önceliklerini gösterdiği yönünde eleştirilere neden olmuştur. Konsey'in Ruanda'da yapılan soykırımı ve Kosova'daki insan hakları ihlallerini önleyememesi bu eleştirilerin salt ahlaki birer eleştiri olmadığı gözler önüne sermiştir (Ramsden, 2016: 268). Ayrıca beş daimi üyenin veto yetkisine sahip olması devletlerin eşitliği ilkesini de zedelemektedir. Ayrıca adaletli ve demokratik bir kararın alınmasının önündeki en büyük engel olarak gösterilmektedir (Topal, 2014: 107).

Bir diğer önemli durum da “uyuşmazlığa taraf olan devletin oylamaya katılamayacağı” hükmü olmuştur. İlgili durum anlaşmanın 27/3'üncü maddesinde şöyle açıklanmıştır; “*Güvenlik Konseyi'nin yöntem sorunlarındaki kararları dokuz üyenin olumlu oyu ile alınır; ancak, VI. Bölüm ile 52. maddenin 3.fıkrası hükümleri uyarınca alınan kararlarda bir uyuşmazlığa taraf olan oylamaya katılamaz.*” (BM Anlaşması, 1945: Madde 27/3). Bu hüküm daimi üyeleri sınırlandırıyor gibi gözükse de aslında neyin “uyuşmazlık” olduğu konusunu belirleyenlerin de daimi üyeler olduğu düşünüldüğünde, kendilerinin taraf olamayacakları bir konuyu uyuşmazlık olarak tanımlamayacakları da açıktır. Bu durumda daimi üye, uyuşmazlığı, “sorun” ya da “durum” olarak tanımlayarak veto yetkisini kullanabilecektir (Denk, 2019: 184- 185).

BM Örgütü'nü nükleer gücü elinde bulunduran beş büyük devletin, stratejik çıkarları ve siyasi amaçlarına hitap eden özel bir organizasyon olarak tanımlayanlar mevcuttur (Rajan, 2006: 22). Ayetullah Ali Hamaney, Ağustos 2012'de 16. Bağlantısızlar Hareketi Zirvesi'ndeki açılış konuşmasında Güvenlik Konseyi'yle ilgili olarak: “*Mantıksız, adaletsiz ve tamamen demokratik olmayan bir yapısı ve mekanizması var.*” şeklinde bir açıklama yapmıştır.

Hamaney, örgütün ABD ve Batı çıkarlarına yönelik hareket ettiğini ve bu devletlerin çıkarlarını korumak için uluslararası hukuku kullanarak insanlara bu devletlerin hegemonyasını dayattığını ifade etmiştir. Hamaney ayrıca konseyi “açık bir diktatörlük” olarak tanımlamıştır (Sözcü, 2012).

Veto yetkisi sadece siyasal karar alma bakımından değil, Konsey’in işlevselliğinin sekteye uğraması bakımından da önem arz etmektedir. Örgütün kurulduğu tarihten bu güne kadar geçen sürede tüm üyelerin aynı yönde oy kullandığı ya da red vermediği kararlar sınırlı olmuştur. Bunlar; 1950 Kore Savaşı, 1990 Kuveyt Krizi, 2001 Afganistan operasyonu (Reçber, 2018: 164) ve 2011 Libya müdahalesidir. ABD’nin İngiltere’yle beraber Konsey’den onay çıkmadan gerçekleştirdikleri 2003 Irak Operasyonu tartışmalı bir operasyon olarak kalmış ve BM Örgütü’nün sorgulanmasına neden olmuştur (Sur, 2012: 2541). Irak operasyonu, Konsey üyelerinin ABD’nin etkisi altında kaldığı konusunda eleştirileri gündeme getirmiştir (Deen, 2003). Aynı zamanda 1990’lı yıllarda Yugoslavya ve Ruanda’da yaşanan insan hakları ihlallerine karşın Konsey’in etkisiz kalması ve çatışmaları önleyememesi dünya barışını sağlamakla yükümlü bu organın işlevini ve şeffaflığını sorgulatmaktadır (Çalık, 2015: 1101). Konsey ayrıca önemli konularla ilgili gayri resmi toplantılar yapmakta ve bu toplantıların kaydı tutulmamaktadır. Toplantılara daimi üyeler dışında bir temsilci katılmamaktadır. Yapılan toplantılar daimi üyelerin kendi devlet çıkarlarına yönelik siyaset ürettiklerinin ve dünya barışının ilk planda olmadığını kanıtı niteliğindedir (Reid, 1999) ve bu gayri resmi toplantılar çifte veto uygulayabilecekleri bir alana dönüşmüştür.

Daimi üyeler sadece kendi çıkarlarını değil müttefik devletlerin de çıkarlarını gözeterek veto yetkilerini kullanmışlardır. Daimi üyelerin barışı tehdit eden devletlere yönelik karar çıkmasını önlemesi, devlete uluslararası hukuku ve insan haklarını dilediği gibi ihlal etme özgürlüğü tanımaktadır. Uluslararası sistemde yer alan bir güçlü devletin desteğini alarak insan hakları ihlalleri yapan İsrail ve Suriye bu duruma birer örnek oluşturmaktadır (Topal, 2014: 106). Suriye’de yaşananlar ve İsrail Filistin uyuşmazlığı bu duruma örnek olmuştur.

5.1.3.3. Sekreteryaya

BM Anlaşması’nın XV. Bölümünde düzenlenen Sekreteryaya, BM 6 ana organından biridir. Sekreteryaya, bir Genel Sekreter ve örgütün ihtiyaç duyacağı diğer memurlardan oluşmaktadır. Anlaşmada Genel Sekreter’in, seçimi Güvenlik Konseyi’nin tavsiyesi üzerine Genel Kurul’ca atanacağı düzenlenmiştir (BM Anlaşması, 1945: 97.Madde). Güvenlik

Konseyi'nin Genel Kurul'a "tavsiye" de bulunabilmesi için veto yetkisi olan devletlerin oybirliğinin gerekli olduğu düzenlenmiştir (United Nations General Assembly A/RES/11(I), 1946). Genel Sekreter seçilirken, blok dışı, tarafsız bir politika izleyen ve ya daima tarafsızlık statüsüne alınmış devletlerin vatandaşlarından seçmeler öne çıkmaktadır (Hasgüler ve Uludağ, 2018: 152).

Genel Sekreter, UAD dışındaki tüm organların toplantılarına katılabilmekte ve bu organlarca kendisine verilen görevleri yerine getirmektedir. Örgütün en yüksek memuru olarak tanımlanan Sekreter'e uluslararası barış ve güvenliğin korunmasını tehlikeye düşürebileceğini düşündüğü herhangi bir konuyu Güvenlik Konseyi'nin dikkatine sunma yetkisi de verilmiştir (BM Anlaşması, 1945: 99.Madde). Bu yetkinin devletler dışında verildiği tek organ niteliğindedir. Genel Sekreter, barış gücü operasyonlarının idaresi, uluslararası anlaşmazlıklarda arabuluculuk, ekonomik ve sosyal eğilimlere teşvikte bulunma, insan haklarını koruma, sürdürülebilir kalkınmanın geliştirilmesi üzerine çalışmalar yapmaktadır (Caşın, 2019: 1350).

Genel Sekreter ve memurlar, görevlerini yerine getirirken, herhangi bir hükümetten ya da BM Örgütü dışındaki herhangi bir makamdan talimat almazlar ve sadece BM Örgütü'ne karşı sorumludurlar. Genel Sekreter, oldukça geniş yetkilerle donatılmıştır. Kendine verilen bu yetkileri ülkelerin kaygılarından bağımsız, uluslararası barış ve insan güvenliği önceliğinde çözmesi BM Örgütü'nün etkinliği açısından önem arz etmektedir (Caşın, 2019: 1351). Genel Sekreter arabuluculuk rolünü kullanarak barışçıl çözümler için üzerine düşen görevleri yerine getirmesi gerekmektedir. Daha sonra sırasıyla BM Örgütü'nün organlarının harekete geçirilmesi ve uluslararası sorunların çözümünde BM Örgütü'nün etkinliğini artırmak için sahip olunan kaynakların geliştirilmesini sağlamak bulunmaktadır (Birdişli, 2010: 176).

5.2. SURİYE İÇ SAVAŞI VE BİRLEŞMİŞ MİLLETLER

5.2.1. Birleşmiş Milletler'in Suriye İç Savaşı Boyunca Aldığı Kararlar

BM Örgütü, Suriye İç Savaşı boyunca çok sayıda karar ve başkanlık bildirisi yayınlamıştır. Yayımlanan kararların bazıları BM Anlaşması'nın VII. Bölümünde bahsi geçen barışı bozacak durumlarda uygulanacak önlemleri ve müdahaleyi konu almaktadır. Fakat Rusya ve Çin'in vetoları bu kararların uygulanmasını engellemiştir. Kararların geneli, savaşın durdurulması, insani yardım ve insan hakları üzerinedir. Suriye için alınan kararlar dışında terör örgütleriyle mücadele, sivillerin korunması, kimyasal silahların imhası konularında da kararlar da alınmıştır.

Suriye’de yaşanan kriz, ilk defa 21 Nisan 2011 tarihinde BMGK’nin gündemine taşınmıştır. İsrail ve Filistin arasındaki sorunların görüşüldüğü toplantıda ABD, Almanya, Fransa ve İngiltere Suriye’de protestoculara yönelik şiddeti gündeme getirmiş ve bu sorunun çözülmesini talep etmiştir. Buna karşılık, Rusya ve Çin ise bunun iç işlerine müdahale olacağını savunarak karşı çıkmıştır (Dalar, 2019: 10). Suriye’de yaşananlar 27 Nisan 2011 tarihindeki toplantıda tekrar gündeme getirilmiştir. Yapılan toplantıda taraflar Suriye’deki çatışmaların bir an önce durdurulması ve kınanması yönünde bir çağrıda bulunmuş, fakat Rusya ve Çin yaşananların uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye sokacak durumlar olmadığını öne sürerek yapılacak görüşmeyi engellemişlerdir. Rusya, gerçek tehdidin dış müdahale olacağını ileri sürmüştür. Rusya çatışmaların iki taraflı olduğunu ve hükümetin tek başına suçlanamayacağını iddia etmiştir. Çin adına konuşan Çin’in BM Örgütü Daimi Temsilcisi Li Baodongise, Ortadoğu’da önemli bir devlet gücü olan Suriye’nin bu sorunu kendi içerisinde çözmesi gerektiğini ileri sürerek, çözümün Suriye içerisinde bulunacağını ifade etmiştir (United Nations Security Council S/PV.6524, 2011).

BM Örgütü 16 Şubat 2012’de Genel Kurul kararıyla Kofi Annan’ı Suriye Özel Temsilcisi seçmiştir. Annan 6 maddelik bir teklifle Suriye’ye gitmiştir. Bahsi geçen karar, barış içinde bir çözüm bulunmasını tavsiye etmiştir. Devam eden sistematik ihlallerin durdurulması ana öncelik niteliğinde olmuştur. Oluşturulan eylem planı şunları içermektedir (United Nations General Assembly A/RES/66/253, 2012); şiddetin derhal durdurulması, keyfi göz altılarının serbest bırakılması, gazetecilerin özgürce hareket edeceği ortamın oluşturulması, hükümetin tüm askeri şehirlerden geri çekmesi, ağır silahların kullanılmasını önlemesi, hükümetin barışçıl gösteri özgürlüğünü garanti etmesi, insani yardıma erişimin sağlanması, her iki tarafından da barışçıl, siyasi bir çözüm için anlaşması, hükümetin tüm vatandaşları din ve etnik ayrım gözetmeden eşit kabul ederek, çoğulcu siyasi bir sisteme uygun davranması.

5.2.1.1.Güvenlik Konseyi Tarafından Alınan Kararlar

Güvenlik Konseyi, Suriye İç Savaş’ı boyunca bazı kararlar almıştır. Bazı kararlar veto nedeniyle geçmediği için karar taslağı olarak kalmış olsa da bazı kararlar konusunda Güvenlik Konseyi üyeleri ortak karar almayı başaramıştır. Kararların çoğu insanı yardım, terörle mücadele ve sivillerin korunması konularını kapsamaktadır. Çatışmanın çözümü konusunda önleyici ya da askeri bir eylem planını içeren bir karar alınmamış ve özellikle çözümün siyasi olması gerektiği üzerinde durulmuştur. İç savaşın başlangıcından günümüze kadar alınan Güvenlik Konseyi kararları şu şekildedir:

Tablo 5. 1. Güvenlik Konseyi Kararları

TARİH	İÇERİĞİ
14 Nisan 2012	S/RES/2042: Otuz askeri gözlemcinin Suriye'ye gönderilmesi.
21 Nisan 2012	S/RES/2043: Suriye'de Birleşmiş Milletler Denetim Misyonu'nun kurulması.
20 Temmuz 2012	S/RES/2059: Misyunun görev süresinin 30 gün uzatılması.
27 Eylül 2013	S/RES/2118: Suriye'nin kimyasal silah stoklarının doğrulanmasını ve imha edilmesi, Cenevre II barış görüşmelerinin toplanması ve Suriye'de tam yürütme yetkisine sahip bir geçiş yönetim organı kurulması.
22 Şubat 2014	S/RES/2139: Başta Suriye hükümeti olmak üzere tüm tarafların Suriye'de çatışma hatlarında insani yardım erişimine izin vermesini ve uyumsuzluk durumunda daha fazla adım atılması.
14 Temmuz 2014	S/RES/2165:BM ve ortaklarının Suriye'de devletin izni olmadan insani yardım ulaştırması için sınır ötesi erişime izin verilmesi ve 180 gün boyunca bir izleme mekanizması kurulması.
15 Ağustos 2014	S/RES/2170: IŞİD ve El-Nusra'nın gerçekleştirdiği etnik ve dini ayrıma bağlı terörist eylemleri kınanmasını ve devletlerin terörist eylemlere karşı işbirliğini kapsamaktadır.
24 Eylül 2014	S/RES/2178: BM Örgütü'ne üye devletlere yabancı terörist savaşçıların tehdidine yanıt verme yükümlülüğü getirerek terörle mücadele çerçevesini genişletmiştir.
17 Aralık 2014	S/RES/2191: İnsani yardım süresi 10 Ocak 2016'ya kadar uzatılmıştır.
6 Mart 2015	S/RES/2209: Suçlama atfetmeden klor gibi toksik kimyasalların kullanımını kınamış, sorumluların sorumlu tutulması gerektiğini vurgulanmıştır. 2118 sayılı kararın ve Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü'nün (OPCW) 2015 kararının ihlali olduğunu ve yerine getirilmezse VII. Bölümdeki önlemlerin alınacağını ifade edilmiştir.
7 Ağustos 2015	S/RES/2235: Suriye'de kullanılan kimyasal silahların sorumlularını belirlemek için bir OPCW-BM Ortak Soruşturma Mekanizmasının kurulmasını içermektedir.
20 Kasım 2015	S/RES/2249: Üye devletlere, IŞİD ve diğer El Kaide üyesi kuruluşların gerçekleştirdiği terörist eylemleri önlemek için IŞİD kontrolündeki topraklarda gerekli tüm önlemleri almaları çağrısında bulunulmuştur.

Tablo 5. 2. Güvenlik Konseyi Kararları “tablonun devamı”

18 Aralık 2015	S/RES/2254: Suriye’de çözümün siyasi olmasına odaklanan ilk karardır. Karar tüm taraflar için ateşkes ilanı içermektedir. IŞİD ve El-Nusra terörist oluşum olarak kabul edildikleri için bu ateşkesin dışında tutulmuştur.
22 Aralık 2015	S/RES/2258: İnsani yardım süresini 2017 Ocak’a kadar uzatmakta ve üye devletleri yabancı terörist savaşçıların Suriye’ye girip çıkmasını önlemeye ve bastırmaya çağırılmaktadır.
26 Şubat 2016	S/RES/2268: Çatışmaların sona ermesi onaylanmış ve siyasi görüşmelerin yeniden başlatılması çağrısında bulunulmuştur.
31 Ekim 2016	S/RES/2314: BM-OPCW Ortak Soruşturma Mekanizmasının görev süresi 18 Kasım 2016’ya kadar uzatılmıştır.
17 Kasım 2016	S/RES/2319: BM-OPCW Ortak Soruşturma Mekanizmasının görev süresini bir yıl daha uzatılmıştır.
16 Aralık 2016	S/RES/2328: Halep’teki sivillerin güvenli bir şekilde tahliyesini ve BM Örgütü’nün bu tahliyede gözlemci güç olmasını talep etmiştir.
21 Aralık 2016	S/RES/2332: İnsani yardım süresini 10 Ocak 2018’e kadar uzatmıştır.
31 Aralık 2016	S/RES/2336: Rusya ve Türkiye’nin Suriye’deki şiddete son verme ve siyasi bir süreci başlatma çabaları memnuniyetle karşılanmıştır.
19 Aralık 2017	S/RES/2393: Sınır ötesi insani yardımın süresi uzatılmıştır.
24 Şubat 2018	S/RES/2401: Suriye’deki çatışmaların durdurulmasına yönelik adımları içermektedir.
13 Aralık 2018	S/RES/2449:Sınır ötesi insani yardımın süresini uzatan karardır.
10 Ocak 2020	S/RES/2504: Sınır ötesi insani yardımın altı ay boyunca iki sınır kapısından (Bab al-Salam ve Bab al-Hawa) yapılması kabul edilmiştir.
13 Temmuz 2020	S/RES/2533: Sınır ötesi insani yardımın sadece Bab al-Hawa sınır kapısından (Suriye / Türkiye), 10 Temmuz 2021’e kadar yapılmasına yetki vermiştir.

Kaynak: UNSC, UNSCR, 2020

14 Nisan 2012 tarihinde alınan 2042 sayılı karar Güvenlik Konseyi’nin Suriye krizi konusunda aldığı ilk karar olmuştur. Karar Suriye’nin egemenliğini, toprak bütünlüğünü,

siyasi bağımsızlığını kabul ederek, Suriye’de yaşanan insan hakları ihlallerini kınamıştır. Karar hükümetin gerçekleştirdiği insan haklarının yanında silahlı muhalif grupların da gerçekleştirdiği ihlalleri kınamıştır. 16 Şubat tarihli Genel Kurul kararıyla Suriye Özel Temsilcisi seçilen Kofi Annan’ın barış planına uyulmasını talep eden kararda, 30 silahsız askeri gözlemcinin Suriye’ye gönderilmesi kabul edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/2042, 2012).

21 Nisan 2012 tarihinde alınan 2043 sayılı karar da kendinden önceki karar gibi çatışmanın Esad rejimi tarafının yanında diğer silahlı taraflarının da insan hakları ihlallerini durdurmasını talep etmiştir. Kofi Annan tarafından hazırlanan barış planına tüm tarafların riayet etmesi gerektiğinin altını çizilen kararda, 300 kadar silahsız askeri gözlemcinin konuşlandırılmasını içeren BM Denetim Misyonu (UNSMIS)’in kurulması kararlaştırılmıştır (United Nations Security Council S/RES/2043, 2012).

27 Eylül 2013 tarihinde alınan 2118 sayılı kararda, kimyasal silahların ve araçların kullanılmasının, yayılmasının ve bu silahların teslim edilme yöntemlerinin uluslararası barış ve güvenliğe bir tehdit oluşturduğu ve ayrıca Suriye’nin 22 Kasım 1968’de Boğulma, Zehirli veya Diğer Gazların Kullanımının Yasaklanması Protokolü’ne katıldığı hatırlatılmıştır.

14 Eylül 2013’te Suriye Arap Cumhuriyeti’nin Kimyasalların Geliştirilmesi, Üretilmesi, Stoklanması ve Kullanılması Yasağı ve Silahların İmhası Üzerine Sözleşmesi’ne uyacağını beyan etmesi üzerine yapılan araştırmada 21 Ağustos 2013 tarihinde Rif Şam’da kimyasal silah kullanıldığı belgelenmiştir. Kimyasal silah kullanımının ciddi bir uluslararası hukuk ihlali teşkil ettiğini teyit eden ve kimyasal silahların herhangi bir kullanımından sorumlu olanların sorumlu tutulması gerektiğini vurgulayan, bundan kaynaklanan sivillerin öldürülmesini kınayan Misyonun raporu, 14 Eylül 2013, Cenevre’de, Rusya ve ABD arasında imzalanan Suriye Kimyasal Silahlarının Ortadan Kaldırılmasına Yönelik Çerçeve’yi (General Assembly Security Council S/2013/565) hatırlatmıştır. 27 Eylül 2013 tarihli Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW) Yürütme Konseyi’nin Suriye’deki kimyasal silahların acil imhasına yönelik protokolü kabul edilmiş ve onaylanmıştır (United Nations Security Council S/RES/2118, 2013). Alınan kararla ilgili konuşan ABD BM Daimi Büyükelçisi Nikki Haley, Rusya’nın kınama kararını engellediğini ifade etmiştir. Haley, *“Güvenlik Konseyi’ne kimyasal saldırıları kınayan bir basın açıklaması önerisi sunduk; ancak şu ana kadar Rusya bu açıklamanın kabulünü geciktirdi. Harekete geçemeyen bir konsey görüntüsü çiziyoruz.”* ifadelerini kullanmıştır (VOA, 2018).

22 Şubat 2014 tarihinde alınan 2139 sayılı karar tüm tarafları insani yardımın engellenmemesi için çaba sarf etmeye çağırmıştır. İç savaş nedeniyle yardıma ihtiyaç duyan insanlara ulaştırılan yardımın siyasi bir tavır taşımadığını ve tüm tarafların buna saygı göstermesi gerektiği ifade edilmiştir (United Nations Security Council S/RES/2139, 2014).

6 Mart 2015 tarihinde alınan 2209 sayılı karar, kimyasal silahların kullanılmasının yasaklandığı ve Suriye'nin bu konuda 2118 sayılı karardaki taahhüdü hatırlatılarak, Suriye'de kullanılan klor gazının kullanımını yasaklanmış ve kullananların sorumlu tutulması gerektiği belirtilmiştir (S/RES/2209, 2015). 2235 sayılı karar ise kimyasal silah kullanımının yasak olmasına rağmen Suriye'de sistematik bir şekilde klor gazı kullanıldığının belgelendiğini belirtmiştir. Sorumluların belirlenmesi için kimyasal silah kullanan, organize eden, yardım sağlayan tüm kişi, devlet ya da kuruluşları tespit etmek için bir OPCW-Birleşmiş Milletler Ortak Araştırma Mekanizması'nın kurulması ve işletilmesi kararlaştırılmıştır (United Nations Security Council S/RES/2235, 2015).

18 Aralık 2015 tarihinde alınan 2254 sayılı kararda Suriye'de acil bir ateşkesin ilan edilmesi ve siyasi çözüm için adım atılması çağrısı yapılmıştır. Karar, sivillere yönelik saldırıların acilen sona erdirilmesi ve Ocak 2016'daki siyasi sürece yönelik resmi adımların acilen atılması çağrısında bulunmuştur. Kararda "terörist" olarak tanımlanan IŞİD ve El-Nusra Cephesi'ni bu ateşkese dâhil edilmemiş ve bu gruplara yönelik operasyonların devam edeceğini belirtilmiştir. Ateşkese de, bir BM Örgütü misyonunun gözlemleyeceği belirtilmiştir. Karar siyasi süreç içinse, altı ay içerisinde, "güvenilir, kapsayıcı ve herhangi bir ayrıma" dayanmayan bir hükümet kurulması ve on sekiz ay içerisinde ise, BM Örgütü denetimi altında bağımsız ve adil seçimlerin yapılmasını talep etmiştir (United Nations Security Council S/RES/ 2254, 2015). Karardan sonra, ABD, İngiltere ve Fransa, Cumhurbaşkanı Esad'ın ülkeyi yönetme yeteneğini kaybettiğini söyleyerek ayrılmasını istemiş, ancak Rusya ve Çin, Esad'ın iktidarı bırakması gerekliliğinin görüşmelerin ön koşulu olmasına karşı çıkmıştır.

5.2.1.2.Genel Kurul Tarafından Alınan Kararlar

Genel Kurul'da alınan tüm kararlar tavsiye niteliği taşıdığı ve kalıcı barışa yönelik güçlü bir adımı içermediği için olumlu sonuçlar doğurmamışlardır. Fakat bu durum Suriye'de yaşananlar karşısında bir adım atılmamış olmasını açıklamak için yeterli değildir. 1950 yılında alınan BİB kararı Genel Kurul'u barışı korumakta yetkili kılmıştır. Bu kararla beraber, BMGK'nin görevini yerine getirmediği durumlarda yetkili organ olan Genel Kurul, bu

sorumluluğu almamıştır. Genel Kurul Suriye konusunda uluslararası barış ve güvenliğin korunması ve çatışmanın durdurulması için Güvenlik Konseyi'ni görevini yapmaya çağırarak (United Nations General Assembly A/RES/68/182) sayılı karar dışında çatışmanın durmasına yönelik bir adım atmamıştır. Güvenlik Konseyi'nin görevini yerine getirmediği için alınan bu karar, BM Şartı'na göre, Genel Kurul'a, barışı koruma görevini yerine getirmesi için aranan yetki şartını verdiğini göstermektedir. Fakat Genel Kurul ve aslında onu oluşturan devletlerin isteksizliği herhangi bir çözüm içeren kararın çıkmasını engellemiştir. Bu durum da Güvenlik Konseyi'nin görevini yerine getirmediği hallerde bile tek yetkili olduğu inancını güçlendirmiş ve BM Örgütü'nün barış çabalarının sorgulanmasına neden olmuştur.

Tablo 5. 3.Genel Kurul Kararları

TARİH	İÇERİĞİ
19 Aralık 2011	A/RES/66/176: Suriye'deki şiddeti kınamış ve Arap Ligi'nin Kasım 2011 planının tam anlamıyla uygulanması çağrısında bulunulmuştur.
16 Şubat 2012	A/RES/66/253A: Kofi Annan Suriye Özel Temsilcisi olarak atanmış ve 6 maddelik bir barış planı tasarlanmıştır.
3 Ağustos 2012	A/RES/66/253B: Güvenlik Konseyi'nin Suriye konusunda harekete geçmemesinden duyulan üzüntü dile getirilmiş ve siyasi bir geçiş çağrısında bulunulmuştur.
20 Aralık 2012	A/RES/67/183:Arap Ligi tarafından raporlanan insan hakları ihlallerine derhal son verilmesi çağrısında bulunulmuştur.
17 Mayıs 2013	A/RES/67/262: Suriye hükümetinin sivil halka yönelik ayırım gözetmeyen şiddeti şiddetle kınanmış ve siyasi geçiş için gerekli muhataplar olarak Suriye Devrimci ve Muhalefet Güçleri Ulusal Koalisyonunun kurulmasının memnuniyetle karşılandığı belirtilmiştir.
28 Haziran 2013	A/RES/67/282: Bu karar Suriye Arap Cumhuriyeti'ndeki BM Denetim Misyonunun Finansmanını ve oluşturulan bütçeyi konu almaktadır.
18 Aralık 2013	A/RES/68/182: Suriye'deki insan hakları ihlallerini kınamış ve Güvenlik Konseyi'ni buradaki ihlalleri sona erdirmek için önlemler almaya çağırılmıştır.
30 Haziran 2014	A/RES/68/295: BM Denetim Misyonunun finansmanını konu almaktadır.
18 Aralık 2014	A/RES/69/189: Suriye'deki insan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.

Tablo 5. 4. Genel Kurul Kararları “tablonun devamı”

25 Haziran 2015	A/RES/69/304: BM Denetim Misyonunun finansmanını konu almaktadır.
23 Aralık 2015	A/RES/70/234: İnsan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.
17 Haziran 2016	A/RES/70/282: BM Denetim Misyonunun finansmanını konu almaktadır.
9 Aralık 2016	A/RES/71/130: Kurul, özellikle Halep'te tırmanan şiddete öfkelerini dile getirmiş, sivillere ve sivil nesnelere yönelik tüm saldırıların ve ülke çapındaki tüm kuşatmaların derhal ve tam olarak sona erdirilmesini talep etmiştir.
19 Aralık 2016	A/RES/71/203: İnsan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.
21 Aralık 2016	A/RES/71/248: Mart 2011'den bu yana Suriye'de işlenen uluslararası hukuka göre en ciddi suçlardan sorumlu olanların soruşturulmasına ve kovuşturulmasına yardımcı olmak için Uluslararası, Tarafsız ve Bağımsız Mekanizma oluşturulması kararı alınmıştır.
19 Aralık 2017	A/RES/72/191: İnsan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.
17 Aralık 2018	A/RES/73/182: İnsan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.
18 Aralık 2019	A/RES/74/169: İnsan hakları ihlalleri üzerine şiddeti durdurma çağrısında bulunulmuştur.

Kaynak:UNGA, Hammarskjöld Library, UNSCR,2020

5.2.1.3.Veto Edilen Kararlar

Veto edilen kararlar Suriye krizine uluslararası toplumun verdiği tepkiyi de gözler önüne sermektedir. Daimi üyelerin veto yetkilerini kullanarak kendi siyasi çıkarları önünde karar aldirmaya çalışması ya da siyasi çıkarlarına ters düşen kararların alınmasını önlemesi krizin derinleşmesine neden olmuş ve BMGK'nin barışı sağlama görevini daimi üyelerin siyasi çıkarlarının ardına ittiği görülmüştür. Kararların büyük çoğunluğu Rusya ve Çin tarafından veto edilmiştir. Rusya ve Çin, müdahale içeren kararlar da dâhil olmak üzere çok sayıda kararı veto etmişlerdir. Bunun yanında ABD ve diğer ülkeler ise Rusya ve Çin tarafından sunulan kararları veto etmişlerdir.

Tablo 5. 5.Veto edilen kararlar

TARİH	KARAR	VETO
4 Ekim 2011	S/2011/612:Ağır ve sistematik insan hakları ihlallerini kınayarak gerekirse 41.maddenin gerekliliğini yerine getirmek yönündeki karar taslağı	Çin Rusya
4 Şubat 2012	S/2012/77: Arap Birliği tarafından önerilen barış planının uygulanmaya konması yönündeki karar taslağı.	Çin Rusya
19 Temmuz 2012	S/2012/538: BM Suriye Denetim Misyonu'nun görev süresinin uzatılması, ağır silahların kullanımının durdurulması, buna uyulmadığı takdirde 41. maddedeki tedbirlerin uygulanması yönündeki karar taslağı.	Çin Rusya
22 Mayıs 2014	S/2014/348: Savaşın tüm tarafların insan hakları ihlallerini kınanması, yaşananları Uluslararası Ceza Mahkemesi (UCM)'ne taşınması yönünde taslak.	Çin Rusya
8 Ekim 2016	S/2016/846: Halep şehri üzerinde uçuşa yasak bölge oluşturulması taslağı.	Rusya
8 Ekim 2016	S/2016/847:Halep'te Suriye hükümeti destekli bir sivil koruma alanı üzerine hazırlanan taslak.	ABD, İngiltere, Fransa ve diğer 9 ülke
5 Aralık 2016	S/2016/1026: Halep'teki tüm saldırıların yedi gün süreyle durdurulması çağrısı üzerine taslak.	Çin Rusya
28 Şubat 2017	S/2017/172: Kimyasal silahlarla ilgili	Çin Rusya
12 Nisan 2017	S/2017/315: 4 Nisan'da gerçekleştirilen kimyasal silahlı saldırı hakkında. Sorumluların daha sonra yargılanabilmesi için oluşturulan taslak.	Rusya
24 Ekim 2017	S/2017/884: Ortak Araştırma Misyonu'nun (JIM/OAM) uzatılması yönündeki taslak.	Rusya
16 Kasım 2017	S/2017/962: ABD tarafından sunulan OAM 'nin uzatılması taslağı.	Rusya
16 Kasım 2017	S/2017/968: Rusya tarafından sunulan OAM'ı genişletme taslağı.	9 olumlu oy alamamıştır

Tablo 5. 6.Veto edilen kararlar “tablonun devamı”

17 Kasım 2017	S/2017/970: Japonya tarafından sunulan OAM'nin uzatılması taslağı.	Rusya
10 Nisan 2018	S/2018/175: Rusya tarafından sunulan BM Bağımsız Misyonu (UNIM/BMBM) kurulması taslağı.	9 olumlu oy alamamıştır
10 Nisan 2018	S/2018/321:ABD tarafından sunulan BMBM'in kurulması taslağı.	Rusya
10 Nisan 2018	S/2018/322: Rusya tarafından sunulan, Douma'daki yaşananların, Kimyasal Silahların Yasaklanması Örgütü (OPCW/KSYÖ) tarafından soruşturulması taslağı.	9 olumlu oy alamamıştır
14 Nisan 2018	S/2018/355: Rusya tarafından hazırlanan, ABD'nin Suriye'ye yönelik "saldırganlığını" kınayan taslak.	9 olumlu oy alamamıştır
19 Eylül 2019	S/2019/756:İdlib'de ateşkes sağlanması ve uluslararası hukuka uyulması yönündeki taslak.	Çin Rusya
20 Aralık2019	S/2019/961: İnsani yardımın ulaştırılmasıyla ilgili taslak	Çin Rusya
20 Aralık 2019	S/2019/962: Rusya tarafından sunulan Suriye'ye insani yardım karar tasarısı	5 olumlu oy alabilmiştir

Kaynak: SCR, 2020

5.2.1.4.BM İnsan Hakları Konseyi Kararları

İnsan Hakları Konseyi 22-23 Ağustos 2011 yılında artan çatışmalar ve insan hakları ihlalleri sonucu, gözlemci güç olarak bağımsız bir uluslararası soruşturma komisyonu kurma kararı almıştır. Komisyon Suriye'de varlık göstermekte ve mevcut durumu Konsey'e bildirmektedir. Bildirilen raporlara dayanarak Suriye'de insan hakları ihlallerine yönelik bazı kararlar alınmıştır (OHCHR, 2011).

Tablo 5. 7.İnsan Hakları Konseyi Kararları

TARİH	KARAR
2 Aralık 2011	A / HRC / RES / S-18/1.
22-23 Ağustos 2011	A / HRC / RES / S-17/1.

Tablo 5. 8.İnsan Hakları Konseyi Kararları “tablonun devamı”

29 Nisan 2011	A / HRC / RES / S-16/1.
1 Mart 2012	A / HRC / RES / 19/1
23 Mart 2012	A / HRC / RES /19/22
1 Haziran 2012	A / HRC / RES /S-19/1.
6 Temmuz 2012	A / HRC / RES /20/22.
28 Eylül 2012	A / HRC / RES /21/26.
22 Mart 2013	A / HRC / RES / 22/24.
25 Mayıs 2013	A / HRC / 23 / L.1.
10 Haziran 2013	A / HRC / 23 / L.29.
27 Eylül 2013	A / HRC / RES / 24/22.
28 Mart 2014	A / HRC / RES / 25/23.
27 Haziran 2014	A / HRC / 26 / L.4 / Rev.1.
3 Ekim 2014	A/HCR/RES/27/16.
27 Mart 2015	A / HRC / RES / 28/20.
22 Temmuz 2015	A / HRC / 29/16.

Kaynak: OHCHR, 2020.

Kararlar kimyasal silah, çocuk hakları, yerinden edilen siviller vb. insan haklarının çözümü için önerilen tavsiyeleri kapsamaktadır ve ayrıca bu ihlallerinin sorumlularının kanun önünde hesap vermesi açısından komisyonun elde ettiği bulguların ne kadar önemli olduğunu ifade etmektedirler.

5.2.1.5. Güvenlik Konseyi Başkanlık Beyanları

3 Ağustos 2011 tarihinde artan çatışma ve şiddet eylemleri üzerine yayınlanan başkanlık beyanı, BMGK'nin artan şiddet olaylarından endişe duyduğunu ifade etmiştir. Suriye hükümeti tarafından sivillere karşı güç kullanımı kınanmış ve taraflara şiddete acilen son vermeleri çağrısında bulunulmuştur. Suriyeli yetkililer insan haklarına saygılı olmaya çağrılmış ve muhaliflere de devlet binalarına saldırı düzenlememe çağrısı yapılmıştır. Tek meşru çözümün, Suriye'nin bağımsızlığına, toprak bütünlüğüne ve egemenliğine saygı

duyularak, tüm nüfus için barışçıl, temel özgürlüklere ve insan haklarına saygılı Suriye merkezli siyasi bir süreçle elde edileceği ifade edilmiştir (United Nations Security Council S/PRST/2011/16, 2011).

2012 yılında Suriye konulu iki başkanlık beyanı yayınlanmıştır. 21 Mart 2012'de yayınlanan beyan, binlerce insanın ölümüne sebep olan artan insan hakları krizinden endişe duyduğunu ifade etmiştir. Beyan ayrıca, bahsi geçen 6 maddelik plana uygun davranma çağrısı yapmıştır (United Nations Security Council S/PRST/2012/6, 2012). 5 Nisan 2012 tarihinde yayınlanan beyan ise, 25 Mart'ta tüm tarafların 6 maddelik planı taahhüt ettiğini duyurmuş, 1 Nisan'dan itibaren hükümetten; halka yönelik saldırılarını durdurması, ağır silahların şehir merkezlerinde kullanılmasına engel olması ve askerleri şehir merkezlerinden çekmesi çağrısında bulunmuş ve 10 Nisan'a kadar süre vermiştir. Muhaliflere ise, 48 saat içerisinde tüm silahlı eylemlerine son vermeleri ve hükümete önerilen tüm tedbirlere uymaları çağrısı yapılmıştır. BM gözetiminde bir denetim mekanizmasını zorunlu gören bildiri, eşit, tarafsız ve şiddeti durduracak acil bir siyasi çözüm gerekliliğinin altını çizmiştir (United Nations Security Council S/PRST/2012/10, 2012).

2 Ekim 2013 tarihinde yayınlanan başkanlık beyanı, Suriye'de yaşanan insanlık dramını gözler önüne sermiştir. Şiddet düzeyinin gittikçe arttığı Suriye'de 100.000 insanın ölümünden derin endişe duyulduğu ifade edilen bildiri, yerinden edilen insanlara, yardıma ihtiyaç duyan ve erişemeyen sivillere, cinsel istismara maruz kalan çocuklar ve kadınlara, canlı kalkan olarak kullanılan insanlara, yıkılan okullara, su depolarına ve hastanelere, savaşın sivilleri de hedef aldığına, kimyasal silah kullanımına, insani yardımın engellendiğine ve terör saldırılarına dikkat çekilmiştir. Tüm bu yaşananları dayanak göstererek Suriye hükümetine kendi halkını koruma sorumluluğu hatırlatılmıştır. Üye devletleri, insani yardımı ihtiyacı olanlara ulaştırmak için işbirliğine çağırarak bildiri, savaşan tarafları da insani yardımı engellememe konusunda uyarılmıştır (United Nations Security Council S/PRST/2013/15, 2013).

2015 yılında ise Suriye'deki savaşla ilgili iki başkanlık beyanı yayınlanmıştır. 24 Nisan 2015 tarihinde yayınlanan beyan, yerinden edilen mülteciler ve mültecilerin ev sahipliği yaptığı bölge ülkelerine finansal destek çağrısı yapmıştır. 3.9 milyon yerinden edilen sivilin, bölge ülkelerinin iç siyasetinde tehlike ve güvensizliğe neden olduğunu, Suriye krizinin sadece bölgesel değil uluslararası barışı da tehlikeye attığını ifade eden bildiri, Türkiye, Ürdün, Mısır, Irak ve Lübnan'da kamplarda ya da şehirlerde bulunan mültecilerin maliyetlerini karşılama konusunda uluslararası finans çevrelerini ve üye devletleri desteğe

çağırıştır. Mültecilerin eğitim, sağlık ihtiyaçlarının karşılanması gerektiğini ifade eden bildiri, uluslararası toplumu tepkisiz kalmakla suçlamıştır (United Nations Security Council S/PRST/2015/10, 2015). 17 Ağustos 2015 tarihindeki beyan ise, 12 milyon insanın mülteci durumuna düşmüş olmasına, 10.000'i çocuk olmak üzere 250.000 kişinin öldüğü, kimyasal silahların kullanılmış olduğu iç savaşın çözümünün askeri değil siyasi olacağı tekrar vurgulanmıştır. Çözüm siyasi olacağı için tarafları, güven ortamı oluşturmayı ve Cenevre'de alınan kararlara uymaya çağırıştır. Çözümün herkes için güvenlik ve koruma, siyasi ve yasal sorunlar, güvenlik ve terörle mücadele, kamu hizmetlerinin yeniden yapılandırılması ve sürdürülmesi olmak üzere dört ana konu üzerinden olacağı ifade edilmiştir. Bununla beraber, taraflara sivillere yönelik saldırılarına son vermeleri, nüfus yoğunluğu fazla olan kentlerde ayırım gözetmeden silah, varil bombası kullanma, keyfi gözaltı, işkence ve insan kaçırmaya son verilmesi çağrısında bulunulmuştur (United Nations Security Council S/PRST/2015/15, 2015).

Son başkanlık beyanı ise 8 Ekim 2019 tarihinde yayınlanmıştır. Bildiri Cenevre görüşmelerinin başlamasıyla beraber, Suriye Anayasa Komitesi çalışmalarını siyasi faaliyetlerin başlangıcı olarak kabul etmiştir. 2254'ün uygulanmasının altını çizerek çözümün askeri olmayacağını yinelemiştir (United Nations Security Council S/PRST/2019/12, 2019).

5.2.1.6. Müdahaleyi Konu Alan Kararlar

4 Ekim 2011 tarihinde Güvenlik Konseyi ilk kez bu konuda taslak bir karar hazırlamıştır. Taslak Fransa, İngiltere, Almanya, Portekiz tarafından sunulmuştur. Taslak "koruma konusundaki birincil sorumluluğun ilgili devlette olduğunu" hatırlatarak başlamış ve Suriye hükümetinin taahhüt ettiği reformlar konusunda ilerleme kaydetmediğini hatırlatmıştır. Taslak ayrıca Güvenlik Konseyi'nin, Suriye'de devam eden şiddet ve insan hakları ihlallerinden duyduğu endişeyi dile getirmiş ve bu şiddet olaylarını kınamıştır.

Suriye için tek çözümün Suriye liderliğinde, halkın özgürlüklerinin garanti altına alındığı, protesto ve toplantı özgürlüklerinin vurgulandığı, şiddetten uzak ve halkın tüm endişelerinin giderildiği siyasi sürecin başlaması çağrısında bulunmuştur. Taslakta Suriye'deki tüm taraflara şiddeti ve aşırılığı derhal durdurma çağrısı yapılmıştır. Suriye hükümeti tarafından sivillere yönelik devam eden şiddet eylemlerinin ve insan hakları ihlallerinin durdurulması, Birleşmiş Milletler İnsani Yardım Koordinasyon Ofisi (OCHA/BMİYKO) ile birlikte hareket edilmesi, tüm bu yaşananlardan sorumlu kişilerin yasal olarak sorumlu tutulması, 1961 Viyana Sözleşmesi gereği elçilik binalarını ve

görevlilerini koruma çağrısı yapılmıştır. Derin insan hakları ihlallerinin durdurulmaması ya da devam etmesi karşısında BM Anlaşması'nın 41.maddesindeki önlemlerin alınacağı bildirilmiştir (United Nations Security Council S/2011/612, 2011). Fakat karar Rusya ve Çin'in vetoları sebebiyle taslak olarak kalmıştır. Karar, 9 olumlu oy, 4 çekimser oy (Brezilya, Hindistan, Lübnan, Güney Afrika) ve 2 vetoyla reddedilmiştir (UN, 2011). Kararda devlete vatandaşlarını koruma sorumluluğunun hatırlatıldığı kısım hariç koruma sorumluluğu doktrinine atıfta bulunulmamıştır. Önleyici tedbir ise koruma sorumluluğu doktrininin 138. ya da 139. maddelerine değil BM Şartı'nın VII. Bölümüne atıfta bulunmuştur.

Diğer bağlayıcı önlemlerin bahsedildiği karar taslağı ise 4 Şubat 2012 tarihinde sunulmuştur. Taslak, ABD, Almanya, Bahreyn, Birleşik Arap Emirlikleri, Fas, Fransa, İngiltere, Katar, Kolombiya, Kuveyt, Libya, Mısır, Portekiz, Suudi Arabistan, Togo, Tunus, Türkiye, Umman ve Ürdün tarafından sunulmuştur. Taslak kendinden önceki tüm kararlarda olduğu gibi, siyasi geçiş süreci, insan hakları ihlallerinin durdurulmasını, keyfi gözetlemelerin derhal son bulmasını, sivillerin ve yardıma ihtiyacı olanların insani yardıma erişiminin engellenmemesini, mültecilerin gönüllü dönüşünü ve Suriye içinde yerinden edilenlerin evlerine dönüşünü garanti altına alınmasını, ihlallerden sorumlu olanların şiddetten sorumlu tutulmasını, tüm askerlerin geri çekilmesini, barışçıl gösterilerin garanti edilmesini, Arap Birliği'nin gözlemci statüsüne izin verilmesi ve önerilen barış planının uygulanmasını ve nerden geldiğine bakılmaksızın şiddetin acilen durdurulmasını talep etmiştir. Bu sorumlulukların yerine getirilmezse de BM Anlaşması'nın 42.maddesi kapsamında önlemler alınacağını bildirmiştir (United Nations Security Council S/2012/77, 2012). Fakat kendinden önceki müdahale kararı gibi bu da Çin ve Rusya'nın vetosu nedeniyle kabul edilmemiştir. Karar, 13 olumlu oya karşılık iki vetoyla reddedilmiştir (UN, 2012). Bu kararda öncülü gibi koruma sorumluluğu doktrininin 138. ya da 139. maddelerine atıfta bulunulmamıştır.

19 Temmuz 2012 tarihli karar tasarısı, Fransa, Almanya, Portekiz, İngiltere ve ABD tarafından sunulmuştur. Suriye'de şiddeti durdurmak için 300 silahsız askerden oluşan Birleşmiş Milletler Suriye Denetim Misyonu'nun (UNSMIS/BMSDM) 20 Temmuz 2012 tarihinde bitecek olan görev süresinin 45 gün daha uzatılması talebini içermektedir. Taslak da Suriye hükümetinin kullandığı ağır silahlara, bu silahları kullanmamaya yönelik verdiği taahhütlere uymadığına dikkat çekilmiş ve BM Anlaşması'nın VII. Bölümünün uygulanmaya konmasının sivil kayıpları önleyeceği ifade edilmiştir (United Nations Security Council S/2012/538, 2012). Fakat Rusya ve Çin askeri müdahalenin yolunu açtığı içi kararı veto etmişlerdir. Karar, 11 olumlu oy, iki çekimser oy (Pakistan, Güney Afrika) ve iki vetoyla

reddedilmiştir (UN, 2012). Bu karar da diğerleri gibi koruma sorumluluğu doktrininin 138. ya da 139. maddelerine atıfta bulunmamıştır.

Müdahaleyi içeren son karar taslağı ise 22 Mayıs 2014 tarihinde sunulmuştur. Taslağı, ABD, Almanya, Arnavutluk, Andorra, Avustralya, Avusturya, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Botsvana, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Demokratik Kongo Cumhuriyeti, Eski Yugoslav Cumhuriyeti Estonya, Finlandiya, Fildişi Sahili, Fransa, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda, İngiltere, İzlanda, İrlanda, İspanya, İsveç, İsviçre, İtalya, Japonya, Kanada, Karadağ, Katar, Kıbrıs, Kore Cumhuriyeti, Letonya, Libya, Lihtenştayn, Litvanya, Lüksemburg, Macaristan, Makedonya, Malta, Marshall Adalar, Meksika, Moldova Cumhuriyeti, Monako, Norveç, Orta Afrika Cumhuriyeti, Panama, Polonya, Portekiz, Romanya, Samoa, San Marino, Suudi Arabistan, Senegal, Sırbistan, Seyşeller, Slovakya, Slovenya, Şili, Türkiye, Ukrayna, Ürdün, Yeni Zelanda ve Yunanistan sunmuştur. Kendinden önceki kararları da içine alarak hazırlanan karar taslağında, Suriye’de yaşanan insan hakları ihlallerinin sorumlularının, UCM’e sevk edilmesini içermektedir. İnsanlığa karşı işlenmiş suçlar da dâhil olmak üzere işlenen tüm insan haklarına ve onuruna aykırı davranışın cezalandırılmasını talep edilen taslakta, Suriye’de savaş suçu işlendiğine de dikkat çekilmiştir (S/2014/348, 2014). Yine bu karar da 13 lehte oya karşın Rusya ve Çin’in vetosu nedeniyle reddedilmiştir. Konuyla ilgili açıklama yapan, Genel Sekreter Yardımcısı Jan Eliasson, Suriye halkının temel bir adalet hakkı olduğunu ve BM Örgütü’nün bu hakkı savunma yükümlülüğü olduğunu vurgulamış ve Güvenlik Konseyi’nin kararları kabul etmemesi halinde tüm örgütün güvenilirliğinin zarar görmeye devam edeceği uyarısında bulunmuştur (UN, 2014).

5.3. BARIŞ İÇİN BİRLİK KARARI: SURIYE KRİZİ’NDEKİ UYGULANABİLİRLİĞİ

Barışı korumak ve barışın sürdürülmesi için karar alma yetkisini elinde bulunduran Güvenlik Konseyi, beş daimi üyenin vetosu nedeniyle bazı konularda tıkanmaktadır. Fakat BM Anlaşması’na eklenen 377 (V) sayılı kararlar Genel Kurul’a, barışın tehlikeye girdiği ve Güvenlik Konseyi’nin görevini yerine getiremediği durumlarda barışın korunması için karar alma yetkisi tanımıştır. BİB kararı şu şekilde düzenlenmiştir [United Nations General Assembly A/RES/377(V), 1950: 10]:

“Güvenlik Konseyi daimi üyeleri arasında oybirliği olmadığından dolayı, barışın tehdit edilmesi, barışın ihlali veya saldırı fiilinin mevcut görüldüğü herhangi bir durumda, milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek hususundaki asli sorumluluğunu yerine getiremezse, Genel Kurul milletlerarası barış ve güvenliği muhafaza etmek veya eski haline iade etmek için, barışın ihlali veya saldırı fiilinin mevcudiyeti durumunda, gerekirse, silahlı kuvvetlerin kullanılması da dahil, üye devletlere kolektif tedbirlerin alınması için uygun tavsiyeleri yapmak amacıyla derhal konuyu ele alacağını kararlaştırır.

Eğer toplantı halinde değilse, Genel Kurulda konu ile ilgili talebin yapılmasından itibaren 24 saat içinde olağanüstü toplantı yapılabilir. Böyle bir olağanüstü toplantı Güvenlik Konseyi tarafından, herhangi bir 7 üyeninin (şimdi 9) oyu ile, veya BM üyelerinin çoğunluğu tarafından talep edilirse yapılacaktır.”

377 sayılı karar 1951-1997 yılları arasında 12 defa kullanılmıştır. Kararlar, Güvenlik Konseyi'nin 7 defa, Genel Kurul'un 5 defa çağırması üzerine alınmıştır. Genel Kurul'un aldığı kararlara bakacak olursak, Kore krizinde Sovyetler Birliği'nin Güvenlik Konseyi kararlarını 3 defa veto etmesi üzerine, ABD konuyu 1947 yılında Genel Kurul'a taşımış ve konu, 1950 yılında BİB kararı neticesinde çözülmüştür (Hasgüler ve Uludağ,2018:253-254). İkinci karar, İngiltere'nin Filistin meselesini BM Örgütü'ne taşınmasıyla alınmıştır. İngiliz mandasında olduğu süre boyunca, Yahudi göçleri yüzünde topraklarını kaybeden Filistinlilerin meselesini çözemeye İngiltere konuyu BM Örgütü'ne getirmiş ve Genel Kurul da bölgede 33 olumlu oyla iki farklı devlet kurulması kararını vermiştir (Yiğit, 2019: 412). 1980'de alınan karar ise İsrail'in 1967'den beri haksız toprak kazançlarını Filistin'e iade etmesi üzerine olmuştur. 1980'de Namibya Sorunu bir diğer kararın konusu olmuştur ve son olarak da 1997'de tekrar Filistin konusunda karar vermiştir (SCR, 2013: 1).

BM Şartı'nda belirtildiği gibi Genel Kurul'un bu kararı Güvenlik Konseyi'nin görevini yerine getirmediği durumda kullanması gerekmektedir. BM Anlaşması, Güvenlik Konseyi'ni barışın korunması konusunda yetkilendirirken, Konsey'in karar alırken BM Örgütü'nün amaç ve ilkelerine göre hareket edeceğini şarta bağlamıştır (BM Anlaşması,1945:Madde 24/2). Ayrıca anlaşmanın 2. maddesinde tarafların görevlerini yerine getirirken “iyi niyet”li olmaları gerektiği de şarta bağlanmıştır (BM Anlaşması, 1945: Madde 2/2). Suriye krizi bu iki maddeye göre değerlendirilecek olursa, Güvenlik Konseyi'ni barışı koruma görevini yerine getiremediğini göstermektedir. Suriye için önemli sonuçlar doğuracak tüm kararların vetoyla engellenmesi ise, barışı koruma konusunda iyi niyetle hareket edilmediğini gözler önüne sermektedir. BM Örgütü, kuruluş amacı olarak dünya barışını sağlamak iddiası, Suriye konusundaki eylemsizliğiyle hem zedelenmiş hem de Güvenlik Konseyi'nin görevini yerine getiremediğinin kanıtı olmuştur.

Öte yandan barışın korunması ve sürdürülmesinden sorumlu organ Güvenlik Konseyi olsa da Genel Kurul'da tamamen yetkisiz sayılmamaktadır. ICISS Raporu'nda Güvenlik Konseyi'nin barış ve güvenliği koruma sorumluluğuna sahip olduğu fakat bu sorumluluğun tek ve münhasır sahibi olmadığı vurgulanmıştır. BİB kararına atıfta bulunulan raporda, Güvenlik Konseyi'nin onayı olma şartı aranmadan, Genel Kurul'un yetkisi ile 3/2'lik oy ile sadece tavsiye niteliğinde karar alan kuruldaki bir müdahale kararı çıkabilmektedir (ICISS Report,2001:48). Rapor ayrıca, Genel Kurul'un böyle bir yetkiye sahip olmasa bile, ezici bir

çoğunluk tarafından destekleniyorsa, Genel Kurul'un eylem lehine kararı üye devletlerin çoğunluğu, bir müdahale için yüksek derecede meşruiyet sağlayacağı ifade edilmiştir. Böylece müdahale için yasal zemin bulunamazsa, ahlaki olarak meşruiyet kazandığı görülmüştür (ICISS Report, 2001: 53). BİB kararıyla beraber, Genel Kurul asli bir yetkiye sahip olmaktadır ve bu da uluslararası hukuk açısından bir olumsuzluk doğurmamaktadır (Topal, 2014: 120). BİB Kararı'nın önemi; Genel Kurul'un müdahalede bulunma yetkisi olması ya da müdahale edilebilirlik açısından bir "çözüm" olarak görülmesi için değil, Güvenlik Konseyi'nin uluslararası barış ve güvenliğin sağlanmasında tek başına karar alıcı organ olmasının önüne geçmekle ilgilidir. Birincil sorumluluğu tek başına elinde bulunduran Konsey ve bu kararlara diledikleri gibi müdahale edebilen daimi üyeler yüzünden ağır insan hakları ihlallerinin önüne geçmek için Genel Kurul'un BİB kararına yönelik eylemde bulunması önem arz etmektedir (Melling ve Dennett, 2018: 4).

Tüm bu durumlar düşünüldüğünde, Suriye krizindeki daimi ülkelerin veto yetkilerini kendi siyasi çıkarlarına yönelik kullanmaları uluslararası barış ve güvenliği tehlikeye soktuğu görülmektedir. Güvenlik Konseyi daimi üyeleri Çin ve Rusya'nın Suriye'yle ilgili alınan kararları sistematik bir şekilde veto etmesi anlaşmanın Konsey'e 12/1'de yüklediği görevleri yerine getiremediğini göstermektedir. Burada kıstas veto edilmesi değildir, çünkü anlaşma bu hakkı kendi düzenleyerek sağlamıştır. Kıstas, veto yetkisi kullanılarak Konsey'in ana görevi olan uluslararası barışın sağlanamamasıdır (Topal, 2014: 119). Bu durumda Genel Kurul'a uluslararası barış ve güvenliği sağlamak için BİB Kararı'nı devreye sokma yetkisi tanımaktadır. Veto yetkisini kötüye kullanan ve Suriye'deki sivil ölümlerin büyük bir çoğunluğundan sorumlu olan Rusya, barış için karar alınması önündeki en büyük engel olmuştur. Fakat bununla beraber BM Örgütü'nün veto yüzünden hareket edemiyor görüntüsünün altında sivilleri koruma konusundaki isteksizliği yattığı da gözden kaçmamalıdır.

BM Örgütü'nün tepkisizliği, Çin ve Rusya tarafından veto edilen kararların arkasında kalmakta olsa da BM Örgütü de uluslararası kınama ve soruşturma gerektiren suçlar karşısında veto yetkisinin kullanılması karşısında harekete geçmediği için, görevini kötü kullanan Rusya ve Çin'e bu eylemlerini devam ettirme özgürlüğü tanımıştır (Ramsden, 2016: 7). Bunun sonucunda da Suriye'de insan hakları ihlalleri yaşanmaya devam etmiştir. Ayrıca BM Örgütü görevini yerine getirirken seçici davranmaktadır. Libya konusunda, R2P şartları tam sağlanmadan karar alınırken, Suriye'deki bu derece büyük insan hakları ihlallerine rağmen karar almakta geç kalınması ve alınan kararların daimi üye konumundaki devletlerin

siyasi çıkarına yönelik olması BM Örgütü'nün barışın garantörü mü yoksa önündeki engel mi olduğu sorusunu gündeme taşımaktadır (Aral, 2013: 18). BM Örgütü'nün BİB kararını devreye sokma konusunda isteksiz oluşu bu tartışmalara yol açmıştır.

Bu konuda tek talep Kanada'dan gelmiştir. Kanada Hükümeti tarafından gönderilen mektup, 69 üyeyi temsilen yazılmıştır. Mektupta temsil edilen diğer üyeler şu şekildedir: ABD, Almanya, Arnavutluk, Antigua, Arjantin, Avustralya, Avusturya, Barbuda, Bahreyn, Belçika, Birleşik Arap Emirlikleri, Brezilya, Bulgaristan, Çek Cumhuriyeti, Danimarka, Estonya, Fiji, Finlandiya, Fransa, Guatemala, Gürcistan, Hırvatistan, Hollanda Krallığı, İngiltere, İzlanda, İrlanda, İspanya, İsrail, İsveç, İsviçre, İtalya, Jamaika, Kanada, Katar, Kolombiya, Kıbrıs, Kosta Rika, Kuveyt, Letonya, Liechtenstein, Litvanya, Lüksemburg, Malezya, Maldivler, Malta, Meksika, Mikronezya Federal Devletleri, Moldova, Macaristan, Mısır, Norveç, Palau, Panama, Peru, Polonya, Portekiz, Romanya, San Marino, Suudi Arabistan, Slovakya, Slovenya, Sri Lanka, Tayland, Tunus, Türkiye, Ukrayna, Uruguay, Ürdün, Yeni Zelanda ve Yunanistan'dır. BM Örgütü'ne gönderilen mektupta derin insan hakları ihlallerinden duyulan endişe diler getirilmiş, Genel Kurul'un uluslararası barış ve güvenliği koruması gerektiği vurgulanarak, Genel Kurul'un acil bir toplantı yaparak, tüm üyeleri Suriye'deki insan hakları ihlallerini durdurmak için yeterli çoğunluğu sağlamaya davet etmesi istenmiştir (Blanchard, 2016: 1). Fakat BM Örgütü bu konuda bir karar almamıştır. Bunun nedeni bir kural eksikliği değil bu kuralları uygulayacak otoritenin yoksunluğudur. BM Örgütü uluslararası barış yerine devletlerin çıkarlarına öncelik tanıdığı için Suriye'deki insani drama müdahalede bulunmaktan kaçınmıştır (Ağır ve Aksu, 2017: 52- 53).

5.4. KORUMA SORUMLULUĞU ÇERÇEVESİNDE SURİYE İÇ SAVAŞI'NIN DEĞERLENDİRİLMESİ

Suriye krizi, uluslararası toplumun, dünya vatandaşlarını savaştan ve derin insan hakları ihlallerinden korumaya yönelik kendi görev olarak tanımladığı yükümlülüklerinden birini yerine getirmeyi reddettiği en kötü durumlardan birini temsil etmektedir. İhlalleri doğrulayan çok sayıda uluslararası rapora rağmen, BMGK, Suriye krizine müdahale etmemiş ve bu durum çok sayıda ölüme ve çok sayıda yerinden edilmeye yol açmıştır.

Suriye'de insan haklarının korunmasını çevreleyen siyaset, Suriye'deki sorunu daha da karmaşık hale getirmiştir. ABD ve müttefikleri daha çok Esad rejimini belirlenmiş bir düşman olarak tanımlarken, Rusya ve Çin de muhalifleri düşman olarak belirlemiştir. Dolayısıyla, Suriye'deki insan hakları ihlallerinden tam olarak kimin sorumlu olduğu ve kimin korunacağı

konusu tartışmalı olarak kalmıştır (Erameh, 2017: 527). BMGK'nin koruma sorumluluğu doktrinini uygulamaya koymaması siyasi nedenlere dayanmaktadır. BMGK daimi üyelerinin kendi siyasi çıkarlarına yönelik politikalar belirlemiş olması bu siyasi nedenleri oluşturmaktadır. Suriye'ye koruma sorumluluğu doktriniyle müdahale edilememesinin önündeki en büyük engel BMGK'nin yetkili organ kabul edilmesi olmuştur. Rusya ve Çin'in veto haklarını kullanarak askeri müdahalenin önünü kapaması, yetkili organın görevini yerine getirememesine neden olmuş ve böylece müdahalenin yasal yollarının önü kapanmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde verilen rakamlar, bu büyük savaşın başta Esad rejimi olmak üzere, diğer uluslararası aktörlerce de ilerletildiği ve BM Örgütü'nün bu ihlalleri durdurmak için somut hiçbir adım atmamış olduğunu gözler önüne sermiştir. Terörle mücadele ve kimyasal silahlar konusundaki kararlarda bile büyük tartışmalar yaşayan daimi üyeler için savaşı sona erdirmenin önündeki en büyük engel kimin terörist olduğudur ve daimi üyeler bu konuda fikir birliğine varamamışlar ve yaşanan bu siyasi sürecin en büyük mağduru siviller olmuştur (Miles ve Irish, 2016).

Suriye krizi koruma sorumluluğu açısından değerlendirildiğinde, yaşananların sivilleri korumak için gerekli kriterleri sağladığı görülmektedir. Aşamalarıyla ele alınacak olursa; halkı koruma sorumluluğu ilk olarak ilgili devlete verilmiştir. Devlet kendi vatandaşlarını koruma görevini yerine getiremiyorsa, sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir (ICISS Report, 2001). Suriye'de yaşananlar göz önüne alındığında Cumhurbaşkanı Esad'ın yönetimindeki hükümet, devletin tüm imkânlarını ve ordusunu kullanarak, ülkenin vatandaşlarına karşı bir saldırıda bulunmuştur. Devletin kendi vatandaşlarını koruma görevi yerine getirilememiş ve dahası da saldırı devlet mekanizmaları kullanılarak gerçekleştirilmiştir. Ayrıca çatışmaların başlamasından sonraki süreçte BM Örgütü aldığı kararlarda, Cumhurbaşkanı Esad'a devletin vatandaşlarını koruma sorumluluğunun kendinde olduğunu hatırlatılmıştır (United Nations Security Council S/PRST/2013/15, United Nations Security Council S/2011/612 vb.). Şartın ilk aşaması olan: *“Devletlerin kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunu, yerine getiremediği ya da getirmeyi reddettiği durumda, bu sorumluluğun uluslararası toplum tarafından karşılanmalıdır.”* (ICISS Report, 2001) kısmı sağlanmış durumdadır. Fakat Cumhurbaşkanı Esad'ın bu sorumluluğu yerine getirmemesine karşın BM Örgütü bir eylemde bulunamamıştır. Bu durumda vatandaşları koruma sorumluluğunun görev olarak yüklendiği iki taraf da görevini yerine getirememiştir.

Koruma sorumluluğunun altı şartı bakımından savaş incelenecek olursa; ilk olarak tehdidin ciddiyeti (haklı neden) başlığına bakılması doğru olacaktır. Haklı neden: *“Askeri güç*

kullanımını haklı çıkaracak bir tehdit var mı ve bu tehdit soykırım, etnik temizlik, insanlığa karşı suç ve savaş suçu niteliğinde midir? Devlet bu suçları önleyemiyor ya da önlemek istemiyor mudur?” (A/59/565, 2004) olarak tanımlanmıştır. Suriye’deki büyük insan hakları ihlallerini düşünüldüğünde bu şartın devlet tarafından gerçekleştirildiği görülmektedir. 577.660 insan ölmüş (SOHR, 2020), 5.577.550 kişi mülteci konumuna düşmüş (UNHCR, 2020) , 13.1 milyon insan yardıma muhtaç duruma düşmüştür (UNCHR, 2020). Ayrıca rejim güçleri 217 kimyasal silah kullanmıştır (SNHR, 2020). Suriye’de yaşanan bu derin insan hakları ihlalleri haklı neden ilkesiyle örtüşür vaziyettedir.

Uygun amaç ise bu ihlallerin önlenabilir olup olmadığını sorgulamaktadır (A/59/565, 2004). Suriye’de devam eden savaş, başlangıçta barışçıl protestolarla başlamış ve rejimin ilk silahlı püskürtmesiyle beraber iç savaşa dönüşmüştür. Bu açıdan bakıldığında Esad rejimine karşı caydırıcı ve önleyici tedbirlerde bulunmak bu denli büyük ihlallerinin önüne geçebileceği olası görünmektedir. Tam anlamıyla bir önlemeden bahsedebilmek için savaşan tüm tarafların engellenmesi ve caydırılması gerekmektedir ve bununla ilgili de bir adım atılmamıştır. Devletler kendi siyasi hedefleri noktasında savaşan tarafları desteklemiş ve iç savaşın daha da uzamasına ve sivil kayıpların artmasına neden olmuştur.

Üçüncü ilke son çaredir. Tüm barışçıl yolların tüketilmiş olmasını ifade etmektedir (A/59/565, 2004). Suriye konusunda BM’de savaşı engelleyecek ya da durduracak önleyici tedbirler veto nedeniyle alınamamıştır. Bu yüzden de barışçıl tüm yolların denendiğiyle ilgili sağlıklı bir cevap bulunamamaktadır. Güvenlik Konseyi çözümün kesinlikle siyasi olacağını söylemiş fakat çözüm amacıyla toplanan Cenevre, Astana ve Soçi toplantıları da bu barışçıl yolları getirememiştir. Bir müdahale gerçekleşmediği için diğer üç şart incelenmemiştir.

Koruma sorumluluğu, üç sütun üzerine inşa edilmiştir. İlk sütun, devletin kendi halkını korumasıdır ve bu şartın Suriye’de aşıldığı kesindir. İkinci sütun ise, uluslararası yardım ve kapasitedir. Burada uluslararası toplumun yardımcı olma taahhüdüdür. Bölgesel organizasyonlar, özel sektör desteği, sivil toplum ve devletlerin yardımları bunları içermektedir. Arap Birliği’nin çözüm çabaları, bölgeye gönderilen yardımlar, Kofi Annan’ın özel temsilci olarak atanması ve 30 silahsız gözlem gücünün Suriye’ye gönderilmesi bu şartın göreceli gerçekleştirildiğini göstermektedir. Son sütun olan zamanında ve kararlı yanıt (A/63/677). Bu sütunun gerçekleşmemiş olmasının yanında kavramsal zayıflık doğurduğu yönündeki görüşleri doğrulayan durum ise BMGK üyelerinin krize ne zaman ve nasıl tepki vermeleri gerektiği konusunda ayrımına sürüklenmesi olmuştur. Libya konusunda eyleme geçen

Konsey'in Suriye konusunda hala eylemsiz olması bu sütünun ne zaman eyleme geçilmesi konusunda kesin bir verisinin olmamasından kaynaklanmaktadır (Erameh, 2017: 521).

Koruma sorumluluğu önündeki en büyük engel, bu kararı verecek organın Güvenlik Konseyi oluşudur (Nollkaemper, 2013). Rusya ve Çin kendileri için stratejik önemde olan Suriye için, müdahale, önleme ya da engelleme içeren tüm kararları iç işlere müdahale olarak değerlendirip veto ettiği göz önüne alınırsa, Konsey'in bu yönde bir karar için hemfikir olacağı çok olası görülmemektedir. Rusya ve Çin, askeri bir çözümün Suriye'yi iç savaş yoluna sokacağını ve Güvenlik Konseyi'nin, iç işlerine müdahale etmekten kaçınması gerektiğini ileri sürmüştür. Ayrıca sadece Cumhurbaşkanı Esad'ın değil, muhalefet gruplarının da şiddet uyguladıkları için kınanması gerektiğini ve muhalefetin hükümetle yapıcı bir şekilde ilişki kurmaları için teşvik edilmelerinin gerektiğini ileri sürerek müdahale fikrini engellemişlerdir (Thakur, 2013: 71).

Yapılacak müdahaleyle ilgili bir diğer endişe ise, şimdiye kadar insani müdahale ve koruma sorumluluğu ismiyle yapılan müdahaleler, müdahalede bulunan devletin ya da devletlerin çıkarlarına yönelik ilerlediği için uluslararası güvenden yoksun oluşuyla ilgilidir (Lumbardo, 2015: 1193). Libya'da yaşananlar bunun en büyük örneği olmuştur ve BM Örgütü'nün Libya'da üzerine düşen sorumluluğu tam olarak yerine getirmemesi eleştirilere neden olmuştur (Weiss, 2014: 8). Devletlerin müdahalenin maliyetini karşılamak istememesi de bir diğer eylemsizlik nedenidir (Welsh, 2016).

Suriye'ye neden bir müdahale gerçekleştirilmediğini açıklamaya çalışan Ramesh Thakur, ülkenin son derece karışık olmasını neden olarak göstermiştir. Thakur'a göre, iç siyasetin karmaşıklığı, ülkenin istikrarsız yapısı, isyancıların kimlik, niyet ve yöntemleriyle ilgili oluşan soru işaretleri, rejimin çökmesi durumunda azınlıklara yönelik katliam tehlikesi ihtimali, rejimin İran, Çin ve Rusya ile ilişkileri, Orta Doğu'da hayali kurulan İslami hilal etrafındaki Sunni-Şii ayrımının derinleşmesi, savaştan bıkmış ABD halkının varlığı, cihatçı isyancıların durumu, radikal İslam'la nasıl mücadele edileceği gibi faktörlerin varlığı dışardan yapılacak bir müdahalenin sonuçlarının nasıl olacağını belirsiz hale getirmiştir. Thakur'a göre, Libya'ya yapılan müdahalenin de bu durum üzerinde etkisi vardır. Libya'ya yapılan müdahalenin nedenleri ve sonuçlarının insani amaçlardan çok siyasi amaçlara yönelik olması, Suriye konusunda destek bulunmasını zorlaştırmıştır (Thakur, 2014: 40- 41).

Koruma sorumluluğunun önemli destekçilerinden Thomas G. Weiss de neden müdahale edilmediğini Thakur'a benzer şekilde açıklamıştır. Tüm bu yaşanan süreci eleştiren

Weiss, kimyasal silahların varlığı, Sezar isimli bir askeri fotoğrafçının çektiği tüm işkence fotoğrafları dâhil olmak üzere rejim tarafından işlenen savaş suçlarının durdurulmamasını politik sebeplere bağlamış ve kendi siyasi çıkarları nedeniyle insan güvenliğini ikinci plana attıkları için uluslararası aktörleri eleştirmiştir (Weiss, 2014: 17).

Libya’da yaşananların alışılmadık ve yasal olduğunu dile getiren Weiss, Suriye için durumun çok daha farklı olduğunu ifade etmiştir. Weiss, Suriye’de daha büyük bir insani kriz yaşanmasına rağmen buradaki sivillerin ölmek ya da yerinden olmak dışında bir seçeneği olmadığını ifade etmiştir. Fakat Rusya ve Çin vetolarının Suriye’ye yönelik bir çözümü felç ettiğini dile getiren Weiss, yasal bir durumun yokluğunun ahlaki nedenlerle eylemde bulunmayı güçleştirdiğini ifade etmiştir (Weiss, 2014: 13). Weiss, siyasi çıkarların yanında Suriye’nin jeopolitik durumunun da müdahaleyi engellediğini dile getirmiştir. Bunlar; Libya’daki muhalefetin tek sesli olmasına rağmen, Suriye’deki muhalefet coğrafi olarak dağılmış ve siyasi olarak bölünmüştür. Muhalif grubun temsilcisi olarak görülen SUK, kendi içinde Müslüman Kardeşler, Ulusal Eylem Grubu ve Suriye Ulusal Hareketi gibi gruplara ayrılmıştır. Cumhurbaşkanı Esad’a olan destek tam bitmiş değildir, Suriye’nin Libya’dan bir diğer farkı da isyancıların ve hükümetin sahip olduğu toprakların parçalı olmasıdır. Bu yüzden de Libya’ya yapıldığı gibi bir hava operasyonu mümkün değildir. Ülke nüfusu ve demografisi, isyancıların gerçekleştirdiği insan hakları ihlalleri gibi nedenler de Weiss’in neden müdahale edilmediğini açıkladığı diğer savları olmuştur (Weiss, 2014: 16-17).

Müdahale edilmeme nedenleri sıralanırken petrolün de önemli bir etken olduğu iddia edilmiştir. Bu iddianın geçersiz olduğunu belirten Moisés Naím, Libya’yla zaten petrol anlaşması olan Batı’nın petrolle ilgili bir sorun yaşamadığını ifade etmiştir. Naím’e göreyse Suriye’ye müdahale edilmemesinin beş nedeni bulunmaktadır. Bunlar; Suriye ordusu Libya ordusundan çok daha güçlü olması, ABD’nin savaş yorgunluğu, Suriye’nin komşularının Libya’nın komşularından çok daha değerli olması, Libya’nın lideri Kaddafi’nin destekçisi olmaması fakat buna karşılık Suriye Cumhurbaşkanı Esad’ın destekçisi sanıldığı kadar az olmaması ve en önemli sebep ise muhalifler arasında kimin destekleneceğine yönelik net bir cevabın olmayışı olmuştur (Naím, 2011).

Suriye’ye müdahale edilmemesine ilişkin bir diğer açıklama ise, müdahalenin en doğru yol olmadığına yönelik geliştirilen fikirlerle alakalı olmuştur. ICISS Raporu’nda da yer alan müdahalenin “faydacı” olması fikrinden yola çıkılarak geliştirilmiştir. Rapor, müdahaleyi tetikleyen zulüm veya acıyı durdurmak veya önlemek için yapılması gerektiğini belirtmiştir. Rapor, gerçek koruma sağlanamazsa veya müdahaleye girişmenin sonuçlarının, müdahale

olmamasından daha kötü olması muhtemelse, askeri müdahalenin haklı gösterilemeyeceğini belirtmiştir (ICISS Report, 2001: 37). Raporun bu maddesini siyasi olarak yorumlanmış ve bu düşünce devletler tarafından paylaşılmıştır. Libya halkına yarar getirdiği kabul edilen doktrinin, Suriye halkına tüm insan hakları ihlallerine rağmen zarar getireceği kabul edilmiştir. Suriye’de yaşanan korkunç insan hakları ihlallerine karşı ilgisiz ve onları korumak için isteksizlik olan uluslararası toplumun tavrı, normların bazen güçlülerin çıkarları tarafından gölgede kaldığını kanıtlamıştır (Glanville, 2014: 45-47).

ABD’nin isteksizliğinin altını çizen Aidan Hehir ise, Çin ve Rusya’nın vetolarının ABD için rahatlatıcı bir durum olduğunu belirtmiştir. Hehir, ABD’nin Afganistan’da ve Irak’ta bahsettiği tehlikelerden daha fazlasının Suriye’de bulunduğu dikkat çekmiştir. Suriye’de yaşananlar Libya’yla beraber başlayan ABD’nin geride kalmayı tercih etmesi, Rusya ve Çin’in ise daha çok güçlenmesini, yeni bölgesel ve küresel aktörlerin ortaya çıkmasını sağlamıştır. Hehir’e göre, bölücü ve ayrımcı çok kutuplu çağ yeniden başlamıştır (Hehir, 2014: 73- 74).

Uluslararası aktörlerin doktrinin ilkelerini kendi siyasi çıkarlarına göre yorumladıklarını dile getiren David Carment ve Joe Landry ise, aktörlerin halkı korumak için gerçekleştirdikleri operasyonlarda insan güvenliğini önemsemediklerini belirtmiştir. Libya üzerinden konuyu açıklayan Carment ve Landry, insancıl nedenlerle Libya’ya girileceğini açıklayan ABD Başkanı Obama’nın bu sözlerinin söylemden ileri gitmediğini ve uygulamada birden fazla insan hakları ihlaline neden olduğunu belirtmiştir. Carment ve Landry Libya’da uygulanan koruma sorumluluğu doktrininin siyasi manipülasyona ne kadar açık olduğuna dikkat çekmişler ve daha da önemlisi, uluslararası aktörlerin insan haklarını önleme amacından çok kendi siyasi hedeflerine yönelik adım attıklarını gösterdiğini ifade etmişlerdir (Carment ve Landry, 2014: 51). Suriye krizini değerlendiren Carment ve Landry, karmaşık ve değişken bölgesel dinamiklerin rol oynadığı ve bölgesel ve küresel aktörlerin dâhil olduğu bu çatışmaya yönelik bir insancıl müdahalenin imkânsız olduğunu belirtmişlerdir. Bu iki örnek üzerinden koruma sorumluluğu doktrininin geleceği hakkında yorum yapan ikili, insancıl nedenlerle yapılacak müdahalenin yalnızca stratejik faydalarının bulunduğu çok özel durumlarda uygulanacağını ifade etmişlerdir. Carment ve Landry’e göre, müdahalede bulunacak taraflar hem politik sebepler hem de müdahale maliyetinden dolayı sadece kritik önemdeki çatışmalara müdahale edecektir (Carment ve Landry, 2014: 53).

Libya müdahalesinin koruma sorumluluğu doktrininin uygulanması olarak değil, dikkatlice incelenmiş stratejik bir karar olarak tanımlayan Robert W. Murray, Libya’ya

yapılan müdahalenin Suriye'ye yapılmamasının politik nedenlerini olduğunu ifade etmiştir. Murray, devletler için rasyonel olanı yapma eğiliminin savaştan zarar gören sivil halkı koruma sorumluluğundan daha önemli olduğunu ifade etmiştir. Koruma sorumluluğunun teorik olarak iyi bir kavram olduğunu dile getiren Murray, devletlerin doktrinde bahsedilen fedakârlıklarda bulunmayacağını ifade etmiştir. Murray, müdahalenin siyasi, askeri ve ekonomik olarak çok maliyetli olduğunu ve bu maliyetlerin devletlerin kaynaklarını tükettiğini belirtmiştir. Murray da uluslararası sistemi anarşik ve rekabetçi olarak tanımlamış ve böyle bir sistemde devletlerin göreceli kazanç sağladıkları bir eylemde bulunmaktan kaçınacaklarını dile getirmiştir. Murray, devletler için önemli olanın hala ulusal çıkarları, hayatta kalma arzusu, güç ve kendi kendine yardım olduğunu belirtmiş ve insani sorumlulukla ilgilenmediklerini ifade etmiştir (Murray, 2014: 70).

Phillip Cunliffe ise, Suriye'de yaşananların Batı'nın isteksizliği nedeniyle insan etiğinden vazgeçtiği bir örnek olarak değerlendirmiştir. Cunliffe, koruma sorumluluğu tarafından yeniden yorumlanan liberal idealizmin eleştirisini yapmıştır. Cunliffe'e göre, koruma sorumluluğu doktrini her ne kadar savunmasız insanları şiddetten korumaya odaklanmışsa da, uluslararası düzeni dönüştürmek veya ortadan kaldırmak bir yana hiçbir zaman tutarlılığı bile amaçlamamıştır. Cunliffe, koruma sorumluluğu doktrininin, geçen yüzyılın klasik liberal idealizminin çok gerisinde olduğunu ifade etmiştir. Daimi üyelerin çıkarlarına ters düşmediği için veto etmedikleri Libya müdahalesiyle Suriye'deki mevcut durumu karşılaştıran Cunliffe, Suriye'de Esad rejimi Kaddafi rejiminden daha acımasız olduğunu ifade etmiştir. Cunliffe göre, müdahale etmemeyi haklı çıkaracak nedenler üretilmiştir. Cunliffe'ye göre, raporu hazırlayanların beş daimi üyeye karşı kullanılamayacağını garanti altına almaları, kavramın tutarsızlığının göstergesidir. Cunliffe, bu nedenle kavramın asla güç dengesini etkileyemeyeceğini ve daha da kötüsü eşitsizliği güçlendireceğini belirtmiştir (Cunliffe, 2014: 63).

İnsani müdahale kavramı yerine üretilen koruma sorumluluğu, insani müdahale kavramından farklı öneriler ortaya koymamıştır. Suriye krizine yönelik müdahalesizlik, kavramın "seçici" yönünü ortaya çıkarmıştır. 2005 yılına kadar yaşanan 27 insancıl krizin 7'sine müdahale edilmiş olması, seçiciliğin devletlerin çıkarlarının sonucunda ortaya çıktığını göstermiştir. Devletler kendi ulusal çıkarları tehlikede olmadığı sürece müdahalede bulunmamaktadır. Çifte standartlar, seçici uygulamalar ve insancıl müdahalesizlik devletlerin yaşanan insani krizlere karşı ahlaki bir yaklaşıma sahip olmadıklarını gözler önüne sermiştir. Koruma sorumluluğu, amaçlandığı gibi ahlaki değerler sistemine değil, klasik devletler

sisteminin güç/çıkar rekabetine ait bir uygulamaya dönüşmektedir (Karagül ve Demirbaş, 2017: 504).

Suriye'ye BM Örgütü veya gönüllü devletlerden oluşan bir koalisyon tarafından müdahale edilmemesi temelde jeopolitik ve stratejik nedenlerden kaynaklanmaktadır. Aslında Suriye halkının uğradığı insan hakları ihlalleri, Libya halkının maruz kaldığı ihlallerle aynıdır, ancak müttefiklerinden ve uluslararası toplumdan hemen soyutlanan Libya'dan farklı olarak Suriye müttefiklerinin desteğini kaybetmemiştir. Rusya ve Çin'in yanı sıra İran da Esad rejimini desteklemeye devam etmiştir ve bu durum da herhangi bir müdahaleyi oldukça imkânsız hale getirmektedir (Lombardo, 2015: 1194). Suriye'de yaşananlar, sadece Suriye halkını korumasız bırakmakla kalmamış, aynı zamanda tek taraflı eylemi de teşvik etmiştir ve bu da uluslararası hukuk sistemini daha da kötüleştirmektedir (Nollkaemper, 2013).

Devletler, egemen eşit olarak donatılmıştır. Fakat bu durum sadece kâğıt üzerinde kalmıştır. Eşitsizlikçi sistemin sonucu olarak da devletlerarasında güç eşitsizlikleri meydana gelmiş ve bu güç eşitsizliğini dengeleyecek mekanizmaların olmayışı da, güçlünün gücünün zayıf üzerinde kullanmasına neden olmuştur. BM Örgütü'nün sistemi de bu eşitsizlik üzerine kurulmuştur. Daimi üyelerin varlığı, bu üyelere tanınan veto hakkı ve daha da önemlisi konseye gelecek kararı bile etkileme gücüne sahip oldukları çifte veto durumu bu eşitsizliğin göstergesi olmuştur. Daimi üyeler bu yetkilerini kendi siyasi çıkarlarına yönelik kullanmıştır. Daimi üyelerin bu yetkiyle donatılmış olması uluslararası hukukun üstünlüğünü de zedelemiştir. Daimi üyelerin tümüyle korunduğu bu örgütlenme uluslararası hukukun onlara karşı işlenmesini engellemiştir. ICISS bu sorunlu yapı içerisinde sorunlara çözüm olması amacıyla inşa ettiği koruma sorumluluğu doktriniyle beraber, devletler sisteminin insancıl krizlere yönelik çifte standartlarını meşrulaştırmıştır (Karagül ve Demirbaş, 2017: 505).

Suriye'de yaşanan bu gibi çıkmazların önüne geçmek ancak BMGK'nin yapısında meydana gelecek bir değişiklikle mümkündür. Fakat daimi üyelerin kendilerine verilen bu önemli yetkiden vazgeçebilmeleri olası görülmemektedir. Eşitler arasında daha da eşit olma hakkını elde etmiş bu beş daimi üyenin herhangi bir insani krize yönelik tepkisi kendi siyasi çıkarlarından başka bir nedenle olmayacaktır. Suriye krizinde yaşananlar daimi üyelerin kendi siyasi çıkarlarına yönelik davranışlarının doğurduğu sonuçları net bir şekilde göstermiştir. Suriye krizi koruma sorumluluğunun geleceği açısından değerlendirildiğinde uygulama yetkisinin BMGK'de oluşu kavramın siyasileşmesine neden olmaktadır. Bu sorunlu yapının koruma sorumluluğu doktrini için yetkili kabul edilmesi ise, insan hakları ihlallerinin

önlenmesini daimi üyelerin insafına bırakmıştır. Suriye krizinde görüldüğü gibi daimi üyeler koruma sorumluluğunun uygulanmasını diledikleri gibi engelleyebilmiştir.

6.SONUÇ

Arap Baharı'yla beraber ortaya çıkan geniş halk hareketleri Ortadoğu ve Kuzey Afrika devletleri için büyük bir sınav olmuştur. Yönetimlerinden duydukları memnuniyetsizliği dile getirme imkânı bulan kitleler, sokağa çıkmış ve hak talebinde bulunmuşlardır. Arap Baharı'nın etkisini gösterdiği ülkelerin profilleri incelenecek olursa; çoğu darbeyle başa gelmiş otoriter yönetimler tarafından yönetilen vatandaşların, artan enflasyon ve işsizlikten, siyasal yozlaşmadan, kendilerine rağmen seçkinler için üretilen siyasetten, ifade özgürlüğünün kısıtlanmasından, ekonomik çöküntüden, basına uygulanan sansürden, muhaliflerin ve insan hakları aktivistlerinin tutuklanmasından, usulsüzlüklerden ve kötü yaşam koşullarından rahatsız oldukları görülmektedir.

Benzer kaygılarla Tunus'ta geçimini sağlama konusunda düştüğü çaresizlik yüzünden Muhammed Buazizi'nin kendini yakmasıyla başlayan protestolar, diğer Ortadoğu ve Kuzey Afrika ülkelerine de sıçramıştır. Kötü yaşam koşullarının ve ekonomik çöküntünün altında ezilen vatandaşların tek talepleri bunların giderilmesi olmamıştır. Vatandaşlar, kendilerini uzun süredir yöneten anti-demokratik yöneticilerin iktidardan uzaklaştırılması taleplerini de yüksek sesle dile getirmişlerdir. Bu talep sadece dört ülkede karşılık bulabilmiştir. Tunus, Libya, Mısır ve Yemen'de iktidar değişmiştir. Fakat bu iktidar değişiklikleri halkın arzu ettiği sonuçları doğurmamıştır. Diğer ülkelerde ise bu yönde bir değişim yaşanmamış ve barışçıl protestolara yönelik hükümetlerin sert bastırma eylemleri, protestoların iç savaşa dönüşmesine neden olmuştur. Daha da önemlisi Suriye'de başlayan protestolar yaklaşık on yıldır devam eden iç savaşa dönüşmüştür.

Suriye'nin Dera kentinde barışçıl amaçlarla başlayan gösteriler on yıllık bir iç savaşa dönüşmüştür. Dera'da duvara yazı yazan dört çocuğun tutuklanmasıyla başlayan süreç, önce Dera'ya daha sonra ise tüm ülkeye yayılmıştır. Cumhurbaşkanı Esad protestoları durdurmak için halka reform sözleri vermiş ve bazılarını da hayata geçirmiştir. Fakat tüm bu sözler protestocuları durdurmaya yetmemiştir. Gösterilerin giderek hız kazanması üzerine Cumhurbaşkanı Esad bu yaşananların ABD ve diğer devletlerin oyunu olduğunu ileri sürmüş ve sokakta bulunan kişilerin ülke vatandaşları değil, teröristler olduğunu iddia etmiştir. Cumhurbaşkanı Esad, ülkesinin bölünmesine asla izin vermeyeceğini dile getirerek halk hareketlerini silah kullanarak bastırmaya çalışmıştır. Halk ise, kendilerini durdurmak için orduyu devreye sokan cumhurbaşkanlarına karşı direnişe geçmiştir. Karşılıklı çatışmaların artması barışçıl olarak başlayan halk hareketlerinin iç savaşa evrilmesine neden olmuştur.

Halka ateş etmek istemeyen askerlerin ordudan ayrılmasıyla beraber, iç savaşın ilk silahlı grubu kurulmuştur. ÖSO olarak tanımlanan bu grup içerisinde çok fazla grubu bulunduran çatı görevi görmüştür. Fakat tüm muhalefeti ÖSO altında birleştirmek kolay olmamıştır. Aslında başlangıçta etnik ya da dini bir ayrımı gözetmeden başlayan gösteriler, çatışmalar ilerledikçe bu yönde bir ayrıma sürüklenmiştir. Savaşa doğrudan ya da dolaylı dahil olan uluslararası aktörlerin varlığı da bu ayrımı körüklemiştir. Savaşın muhalif tarafların dış desteği bu etnik ve dini ayrımlar üzerinden almış olması muhalif tarafların birbirleriyle çatışmasına neden olmuştur. Muhalefetin parçalanması ise Esad rejiminin güçlenmesine neden olmuştur. Savaş temelde beş grup arasında yaşanmıştır. Bunlar; Esad rejimi, selefi-cihatçı örgütler, ÖSO, PYD, IŞİD'tir.

İç savaş başladıktan sonra uluslararası aktörlerin ülkeye olan ilgisi vekâlet savaşları üzerinden ilerlemiştir. Savaşın tüm taraflara dışardan verilen silah ve askeri teçhizat desteği, savaşın durmasını engellemiş ve artan çatışmalar sonucunda daha fazla sivilin zarar görmesine neden olmuştur. Rusya, Çin ve İran'la beraber Hizbullah Esad rejimini desteklemiştir. Rusya sahada verdikleri askeri desteğin yanında, Çin'le beraber uluslararası arenada da Esad rejimini desteklemiştir. Rusya ve Çin BMGK'de Suriye'deki çatışmanın durdurulması için atılan tüm adımları engellemiştir. Bununla beraber diğer uluslararası aktörler ise muhalefeti desteklemişlerdir. İlk başlarda ABD ve Türkiye'nin muhalifleri eğitime politikaları, eğittikleri askerlerin El-Nusra'ya katılmalarıyla beraber durmuştur. Bu süreçten sonra ABD ve IŞİD'e karşı beraber operasyon düzenlediği diğer uluslararası koalisyon ortakları, SDG'yi desteklemişlerdir. Türkiye ise desteğini ÖSO'ya yöneltmiştir.

IŞİD'in Suriye İç Savaşı'na dâhil olması ve Suriye'deki artan kazanımları uluslararası toplumun dikkatini çekmiştir. Suriye'de yaşanan derin insan hakları ihlallerinin durdurulması konusunda fikir birliğine varamayan aktörler, IŞİD tehdidi karşısında eylemsiz kalmamışlardır. IŞİD'e karşı yapılan operasyonlar sonucunda IŞİD tehlikesinin Suriye içindeki etkinliği en aza indirilmiştir.

İç savaş ölümlere, yerinden edilmelere, işkence ve tecavüzlere, zorla alıkonulmalara, keyfi tutuklamalara vb. insancıl hukuk ve uluslararası hukuk ilkelerini ihlal eden eylemlere neden olmuştur. Savaşın en çok etkilenen siviller olmuştur. Savaşın toplam kayıpları ve insan hakları ihlallerin sıralamak gerekirse:

Toplamda yaklaşık olarak 585.000- 671.000 kişi hayatını kaybetmiştir ve bu rakamın çoğunluğunu siviller oluşturmaktadır. Ölümün 29.257'sini çocuklardır. Ölüm oranlarının

failleri incelendiğinde ilk sırada Esad rejimi yer almaktadır. 2.1 milyon çocuk eğitime erişim sağlayamamaktadır. 5.000 çocuk ise doğrudan eylemlere dâhil edilmiştir. İç savaş yüzünden yerinden edilen kişi sayısı 15.2 milyonu bulmuştur. Bu kişilerin 6.2 milyonu Suriye'den ayrılmıştır ve mülteci olarak yaşamaktadır. Yerinden edilen çocuk sayısı ise 2.6 milyondur. Hala çatışma bölgelerinde yaşayan 10.2 milyon insan bulunmaktadır. Dokuz yıllık iç savaş boyunca keyfi tutuklanan ya da kaybolan kişi sayısı 148.191 olarak verilmiştir. Tutuklamaların failleri listesinde de en üstte sırada rejim güçleri yer almaktadır. Tutuklananların 88.000'i işkence gördüğü için hayatını kaybetmiştir.

Rejimin kontrol altına aldığı bölgelerdeki sivillerin insani yardıma erişimini engellemesi dolayısıyla, 15.5 milyon insan suya erişim sıkıntısı çekmektedir. Gıda erişimi sıkıntısı çeken kişi sayısı ise 6.5 milyondur. Yardıma ihtiyaç duyan kişi sayısı 13.2 milyondur. Bu sayının 5 milyonu çocuklardan oluşmaktadır. Esad rejimi ve Rusya'nın beraber düzenlediği operasyonların 171'i direkt sivil bölgeleri hedef almıştır. Hastaneler, okullar, şehir merkezleri, su depoları hedef alınan diğer noktaları oluşturmaktadır. Esad rejimi ve Rusya'nın dışındaki diğer ögeler de sivil kayıplardan sorumlu olmuştur. Savaşın en önemli insancıl hukuk ve uluslararası hukuk ihlali kimyasal silah kullanılması olmuştur. Ülkede toplamda 336 kimyasal silah kullanılmıştır. Ayrıca, 81.916 varil bombası, 492 misket bombası atılmış ve 171 yangın çıkarıcı silah kullanılmıştır.

Suriye İç Savaşı'nın bu derece derinleşmesinin en büyük sebeplerinden birisi de uluslararası toplumun tepkisizliği olmuştur. 1945 yılında barış ve güvenliği korumak amacıyla kurulan BM Örgütü bu büyük insani kriz karşısında yeterli tepkiyi gösterememiş ve kendini oluşturan devletlerin siyasi çıkarlarına yönelik politika üretmiştir. Suriye İç Savaşı başladığında yaşananları kınayan BM Örgütü, müdahaleyi gerektiren kararlarını BMGK'den geçirmeyi başaramamıştır. Bunun en büyük nedeni veto hakkı bulunan daimi üyelere Çin ve Rusya'nın veto yetkilerini kullanarak kararların çıkmasını engellemesi olmuştur. BMGK'de müdahaleyi gerektiren dört önemli karar oylanmış ve hepsi Çin ve Rusya'nın vetosu nedeniyle uygulanamamıştır. Daimi üyelerin veto yetkilerini kendi siyasi çıkarları için kullanıyor oluşu Suriye'de büyük bir insani krize neden olmuştur. BM Örgütü, insani krizlere veto yetkisi olan devletlerin çıkarlarına göre hareket ettiği bir yapı olmuştur. Kuruluşundan itibaren veto yetkisi olan devletlerin yetkilerini kendi çıkarlarına yönelik kullanması BM Örgütü'nün barış ve güvenliği koruma rolünü zedelemiştir.

BM Örgütü Suriye'de yaşananlara karşılık koruma sorumluluğu doktrinini uygulamaya koymamıştır. Libya konusunda hızlı karar veren örgütün, Suriye'deki derin

insani krize rağmen harekete geçmemiş oluşu bir diğer eleştiri konusunu oluşturmaktadır. Koruma sorumluluğu olarak adlandırılan doktrin, kendi vatandaşlarını koruma sorumluluğunu ilk olarak devletlere vermiştir ve devletin bu görevi yerine getiremediği ya da getirmeyi reddettiği durumlarda bu sorumluluk uluslararası topluma geçmektedir. Suriye krizi bu sorumluluğun devlet tarafında yerine getirilmediği ve hatta devletin tüm kaynakları kullanarak halka karşı saldırı eylemine geçtiği bir savaş olduğu için, sorumluluk uluslararası topluma geçmiştir. Fakat korumadan sorumlu her iki tarafta bu sorumluluğu yerine getirmemiştir.

Koruma sorumluluğunun altı önemli kriteri açısından Suriye krizi değerlendirilecek olursa da; Esad rejiminin halka uyguladığı şiddet haklı neden ilkesinin yerine getirildiğini göstermiştir. Uygun amaç ilkesi, bu ihlallerin önlenip önlenemeyeceğinin sorgulandığı ilke olmuştur. Bir askeri müdahale gerçekleştirilmediği için kesin bir ifade kullanmak çok güç olsa da, 41. ve 42. maddelerde söz edilen önleyici tedbirler alınmış olsaydı, tarafların durdurulabileceği ve bu kadar büyük kayıplar verilmeyeceği düşünülmektedir. Silah ambargosu, uçuşa yasak bölge ve en nihayetinde askeri bir müdahale sivil kayıpların en aza indirilmesi ve çatışmaların durdurulması için çözüm olarak düşünülmektedir. BM Örgütü'nün kendi ürettiği ve sivil kayıpların önüne geçeceğini iddia ettiği koruma sorumluluğu kavramının Suriye krizinde etkisiz kalması kavramın geleceği açısından da güçlü eleştirilere neden olmuştur.

Suriye İç Savaşı kimin güvenliğinin önemli olduğu sorusunun bir kez daha sorulduğu bir alan olmuştur. Tüm uluslararası aktörler, Suriye'yi küçük bir dünya savaşı arenasına çevirmiş olması toplumun güvenliğinin önemli olduğu düşüncesinin burada çalışmadığını göstermiştir. Realistlerin güvenlik anlayışı iç savaşta en iyi açıklayan düşünce olmuştur. Devletler kendi sınırlarını korumayı hala ana amaç olarak görmüşler ve bu amaçlarını da askeri güçlerini kullanarak gerçekleştirmeyi amaçlamışlardır. Suriye'de yaşananlar da bu düşüncelerinden hala vazgeçmediklerini göstermektedir. Devletlerin birbirleriyle giriştikleri güç mücadelesi sivil kayıplara neden olmuştur. Fakat devletler bu kayıplarla ilgilenmemişlerdir. Realistler ayrıca, koruma sorumluluğunun insancıl nedenlerle ilgisinin olmadığı ileri sürmüşlerdir. Realistlere göre koruma sorumluluğu, emperyalizmin yayılması için bir araç olarak kullanılmıştır.

Neorealist güvenlik anlayışında ise, sistemin anarşik doğası nedeniyle savaşın her zaman var olacağı ve devletlerin ittifaklar yaparak hayatta kalacaklarını ileri sürülmüştür. Suriye'de yaşanan savaşla beraber yeniden çok kutuplu sisteme dönüldüğü görülmektedir.

Birbirlerine varlıkları ve güçlerini kanıtlamaya çalışan devletler savaş boyunca çıkarlarına yönelik işbirlikleri yapmaktan da vazgeçmemişlerdir. Devletler ABD ve Rusya etrafında toplanmış ve ayrıca da bölgesel aktörler de varlıklarını göstermiştir.

Klasik liberal idealizmin is Suriye İç Savaşı'nda çalışmadığı görülmektedir. Liberalizm devletlere ticari ilişkiler kurmayı, ulus üstü yapılar oluşturmayı ve silahlanma yarışından kaçınarak daha güvenli bir sistem oluşturulmasını önermiştir. Fakat liberalizmin sunduğu bu öneriler klasik güç dengesini etkilemeye yetmemiştir. Devletler birbirleriyle savaşmak yerine savaşlarını küçük alanlara taşımış ve çatışa bölgelerindeki tarafları destekleyerek savaşı vekâlet savaşına dönüştürmüşlerdir. Birbirlerine saldırmak yerine birbirlerine saldıran tarafları kendi siyasi çıkarları neticesinde desteklemeleri hem savaşın maliyetini hem de büyük silahların kullanılması ihtimalini azaltmıştır. Sonuç olarak bakıldığında savaşı durdurmayı amaçlayan klasik liberal idealizm ve onun temelleriyle ortaya çıkarılan koruma sorumluluğu doktrini amacına ulaşamamıştır. Ayrıca eşitsizliğin giderek artmasına neden olmuştur.

Devleti egemen sınıfın egemenliğini devam ettirme aracı olarak tanımlayan ve proleteryanın devrimiyle beraber sınıfların ortadan kalkacağını ileri süren klasik Marksist görüş bu haliyle Suriye İç Savaşı'nda çalışmamıştır. Suriye'de meydana gelen protesto gösterileri bahsi geçen işçi sınıfının devrimi niteliğini taşımamaktadır. Fakat Marks'ın bahsettiği ekonomik koşulların yaşam biçimini belirleme durumu Suriye halkının mevcut durumunu açıklamaktadır. Artan işsizlik ve enflasyonla beraber yaşamı idame ettirmenin gittikçe güçlük kazandığı Suriye'de halk, bir sınıf bilinciyle sokağa çıkmamıştır.

Uluslararası sistemin hem çatışma ortamını hem de işbirliğinin barındırdığını ileri süren İngiliz Okulu, devletlerin de uyması gerektiği kurallar olmasını kabul etmiştir. Suriye İç Savaşı İngiliz Okulu düşüncesi üzerinden değerlendirilecek olursa; Bull'un devletlerin iç işlerine müdahale edilmemesine yönelik düşüncesi Suriye'de çalışmıştır. Bull ve Bull'un bu düşüncesi etrafında toplanan İngiliz Okulu savunucuları devlet güvenliğinin birey güvenliğinden önemli olduğunu dile getirmiş ve eğer devletlerin iç işlerine müdahale edilirse uluslararası düzenin bozulacağı ifade edilmiştir. Devletlerin insani müdahale gibi kavramları kullanarak kendi çıkarlarına yönelik eylemlerde bulunduğu dikkat çekmişlerdir. Rusya ve Çin'in Suriye'nin iç işlerine müdahale edilmemesi ve bağımsızlığına saygı duyulması söylemi üzerinden geliştirdikleri politika İngiliz Okulu'nun çoğulcuları tarafından kabul edilen fikirle uyumaktadır. Fakat İngiliz Okulu'nun dayanışmacıları ise bireyin güvenliğini temel almış ve müdahaleyi haklı savaş üzerinden incelemişlerdir. Dayanışmacıların görüşlerine göre Suriye

İç Savaşı değerlendirilecek olursa da müdahalede bulunulması için tüm şartların sağlandığı görülecektir. Fakat müdahale yönünde bir kararın çıkmamış olması dayanışmacıların düşüncesinin Suriye’de çalışmadığını göstermiştir.

Feminizm, devletlerin çıkar ve güç ilişkisine odaklanılırken savaşın mağduru olan sivillerin ve özellikle kadınların yaşadıkları durumlara yeterince yer verilmemesini eleştirmiştir. Özellikle siyasi ve askeri alanlarda kadınların görevlendirilmemiş olmasına da dikkat çeken feministler, erkek egemen sistemin kadınları özellikle geride tutarak ideal erkek tipini oluşturmaya çalıştığını ileri sürmüşlerdir. Suriye İç Savaşı Feminist teori bakımından değerlendirildiğinde kadınların maruz kaldığı en büyük şiddetin tecavüz olduğu görülmüştür. Savaşın gerisinde tutulan kadınlar savaşta hem eş ve çocuklarını kaybetmiş hem de erkeklerin onları korumak için güçsüz bıraktığı sistemde erkek şiddetine maruz kalmaya devam etmiştir. Tecavüz Suriye’de bir savaş stratejisi olarak kullanılmış ve bilgi alma, cezalandırma ve vazgeçirme yöntemi olarak kullanılmıştır. Savaşa katılan erkekleri bu durumdan vazgeçirmek için kadınlara tecavüz edilmesi, aile temelli Suriye toplumunda kadının onur kırıcı konuma düştüğü için küçük düşürülmesine ya da öldürülmesine neden olmuştur. İki hasmın birbirinden öç almak için kadınlara tecavüz etmesi, kadının hasım olarak bile kabul edilmediği ve erkeklerin birbirlerini cezalandırmak için kadınları araç olarak kullandığı bir durumu ortaya çıkarmıştır. Uğradığı hak kaybı kendisine yönelik bir düşmanlıktan bile kaynaklanmayan kadın, askeri alanlarda tercih edilmeyerek hem savaşın gerisinde tutulmuş hem de kendisini koruyacağını vaat eden eril düzende en büyük haksızlığa maruz kalmıştır. IŞİD’in hâkimiyeti altındaki alanlarda kadınlar daha baskıcı durumlara maruz kalmıştır. Kadınlar sadece ülke içinde değil, göç ettikleri ülkelerde de yaşama tutunmakta zorlanmışlardır. Kadınlar göç boyunca sınırlarda cinsel şiddete maruz kalmıştır. Kadınların savaşta aktif rol aldığı ilk örgütlenme YPJ olmuştur. YPJ’nin Batı üzerinden olumlu imajı Esad rejiminin kadınlardan oluşan askeri birlikler kurmasına neden olmuştur. Ayrıca IŞİD de kadınlardan oluşan silahlı birlik oluşturmuştur. Fakat tüm bu yapılanmalar kadının aktif bir şekilde siyasi ve askeri rolde olmasının çok uzağındadır.

Sosyal İnşacı Kuram Suriye İç Savaşı’nda çalışan kuramlardan bir diğeri olmuştur. Bölgesel aktörlerin savaşan taraflara verdikleri destek kimlik üzerinden ilerlemiştir. Devletler kendilerini tanımladıkları kimliklere yakın olan tarafları desteklemiş ve ortak bir kimlik bağı oluşturmayı hedeflemiştir. Küresel aktörlerin destekleri incelendiğinde ise, Batı ve ABD’nin radikal olmayan, daha ılımlı ve batı yanlısı, demokratik söylemler üzerinden inşa ettikleri Suriye politikaları bu yönde politika geliştiren savaşan tarafların ABD ve Batı desteğini

almasını sağlamıştır. Rusya ve Çin için, İslam'ın yükseltildiği bir kimlik inşası kabul edilemez olduğu için Esad rejiminin destekçisi olmuşlardır. Savaşan taraflar için incelenecek olursa eğer; Kürtler Kürt etnik kimliği etrafında, Sünni Müslüman cephe ÖSO ve daha radikal olanları ise, selefi-cihatçı örgütler etrafında, Şii Müslümanlar Esad rejimi etrafında ve diğer azınlıklar ise kendi etnik ve dini kimlikleri için en az zarara uğrayacaklar taraflar etrafında toplanmışlardır.

Suriye İç Savaşı post-yapılsalcılık açısından değerlendirilecek olursa, savaşın tüm tarafları, savaşa doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olan tüm aktörlerin ürettikleri siyaset kuramın savaşa çalıştığını göstermiştir. Tüm taraflar kendileri için bir tehdit tanımlamış ve onun ortadan kaldırılmasına yönelik politikalar üretmiştir.

Suriye İç Savaşı, kimin güvenliğinin önemli olduğu sorusunu soran ve buna toplum yanıtını veren Kopenhag Okulu ile değerlendirilecek olursa; toplumsal güvenlik açısında göç konusu önem kazanmaktadır. Yerlerinden edilen siviller gittikleri ülkelerin toplumları tarafından kimliklerine yönelik bir tehlike olarak görülmüşlerdir. Avrupalı ve Amerikalı vatandaşların kendileri hiç benzemeyen Suriyelilere yönelik tepkileri dışlayıcı olmuştur. Bununla beraber aralarında çok fark bulunmamasına rağmen bölge ülkeleri vatandaşlarının da tepkileri aynı olmuştur. Bu durum devletlerin politikasında kendisini göstermiş ve devletler kendi ekonomik ve toplumsal güvenlikleri için tehlike olarak gördükleri mültecilerin sorumluluklarını almaktan kaçmışlardır. Toplum yaşamı için tek tehlikenin askeri konular olmadığını iddia eden Kopenhag Okulu, bir şeyin tehdit oluşturacakmış gibi yorumlanıp ona yönelik gerekli önlemin alınmasını, güvenlikleştirme kavramıyla açıklamıştır. Suriye İç Savaşı bu kavramla değerlendirildiğinde, Esad rejiminin halkı terörist olarak tanımlaması ve bu tehdidin ortadan kaldırılacağına yönelik politikalar geliştirmesi karar alıcıların güvenlik üzerindeki etkisini göstermektedir. Ayrıca savaşa doğrudan ya da dolaylı olarak dâhil olan uluslararası aktörlerin kendi politika algılarına yönelik açıklamaları, kendi politikalarının dost ve düşmanları da güvenlikleştirme kavramıyla açıklanmaktadır.

Eleştirel Güvenlik Çalışmaları (Aberystwyth Ekolü) ise, devletler vatandaşlarının güvenliğini sağladığı kadar, onlar için tehdit de olabilmektedir. EGC, bu yüzden devlete değil bireyin güvenliğine odaklanmıştır. Bireyin güvenliğini açıklarken devleti yok saymayan teori, devleti güvenliği sağlamada bir araç olarak görmüştür. Bu teoriye göre Suriye İç Savaşı incelenecek olursa, devlet kendi vatandaşlarının güvenliğini sağlayamamış ve daha da önemlisi vatandaşlara yönelik bir tehdide dönüşmüştür. Bireyin güvenliği hem ulusal hem de

uluslararası çevrelerce korunmamış, devlet güvenliği ve siyasi çıkarlara yönelik politiklar geliştirilmiştir.

Tüm şartlar sağlanmışken bile bir müdahale kararının çıkmamış olması, BM Örgütü'nün barışın garantörü olup olmadığı konusunda eleştirilere neden olmuştur. BM Örgütü'nün, devletlerin siyasi kararlarına yönelik hareket eden bir örgüt niteliğine dönüştüğüne dair eleştiriler gün geçtikçe artmaktadır. Daha büyük krizlerin önüne geçilmesi için BMGK'nin bir reforma ihtiyaç duyduğunu iddia edenler de mevcuttur. BM Örgütü dünya barışını korumak ve sivillerin hayatını garantiye almakla görevli yegâne örgüttür. Bu görevi yerine getirecek başka bir örgütlenme de var olmadığı için BM Örgütü'nün görevleri ve dünya barışı için çalışmak zorunluluğu her geçen gün artmaktadır.

KAYNAKÇA

Abdi, Z. (2016). Avrupa Birliği'nin Suriye Politikası. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:347-358.

Abdo, G. (2011). "How Iran Keeps Assad in Power in Syria", *Foreign Affairs*, [Erişim Tarihi: 18.06.2020, <https://www.foreignaffairs.com/articles/iran/2011-08-25/how-iran-keeps-assad-power-syria>].

Abouzeid, R. (2014). "The Jihad Next Door The Syrian roots of Iraq's newest civil war.", *Politico Magazine*, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, https://www.politico.com/magazine/story/2014/06/al-qaeda-iraq-syria-108214_full.html#.V-f1JvMLSt8].

Acar, H. (2013). "Suriye Halkının Beşar Esad'a Direnme Hakkı: Üç Sözleşmeci Bakış", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 10, Sayı 37, s. 117-144.

Acar, Z. S. (2015). "Doktrinleşme Sürecindeki İnsani Müdahale: Nato'nun Kosova Müdahalesi ve Koruma Sorumluluğu Kavramı". *Ege Stratejik Araştırmalar Dergisi*, Cilt 6, Sayı 1, s:113-131.

Acet, G. S. Doğan, F. (2017). "11 Eylül Olayları Sonrası ABD-Afganistan İlişkileri: İstiladan İşbirliğine". *Sosyal Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt: 17, Sayı: 33, s:59-76.

Acun, A. (2015). "Kuzey Suriye'de PYD Kuşağı." *SETA Perspektif*, Sayı:107, s:1-8.

Acun, C. (2014). "Neo El-Kaide: Irak ve Şam İslam Devleti (İŞİD)". *SETA Perspektif*, Sayı:53, s:1-6.

Acun, C. Keskin, B. (2016). "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD YPG." Rapor, *Seta Yayınları*, 1.Baskı, Ankara.

Acun, C. Keskin, B. (2017). "PKK'nın Kuzey Suriye Örgütlenmesi PYD-YPG". *SETA*, 2.Baskı, Ankara.

Acun, C. Öner, H. (2014). "İŞİD-PYD Çatışmasının Sıcak Cephesi: Ayn El-Arab (Kobani)", *SETA Perspektif*, Sayı: 77, s:1-8.

Adar, S. (2020). "Repatriation to Turkey's "Safe Zone" in Northeast Syria. Stiftung". *Wissenschaft und Politik (SWP) Comment*, C:01, Berlin.

Ağır, O. Aksu, Z. (2017). “Birleşmiş Milletler’in Suriye Krizine Yönelik Politikalarının Değerlendirilmesi”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi*, Cilt 4, Sayı 9, s:43-55.

Ağkaya, O. (2016). İngiliz Okulu ve Uluslararası Toplum Düşüncesi. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 71 (4), s: 1059-1089.

Ahronheim, A. (2018). “Lieberman to Assad: Boot the Iranians out, for your own good”. *The Jerrualem Post*, [Erişim Tarihi: 15.05.2020, <https://www.jpost.com/Middle-East/Lieberman-to-Assad-Boot-the-Iranians-out-for-your-own-good-556171>].

Akarşlan, M. (1993). *Bosna Hersek ve Türkiye*. Üniversite Yayınları, İstanbul.

Akdoğan, İ. (2012). “Arap Baharı’nın İran-Suudi Arabistan İlişkileri Üzerindeki Etkisi”, *Middle East Yearbook/Ortadoğu Yıllığı* 8, 443-482.

Akengin, H. Yaşar, A. (2018). “Suriye’nin Jeopolitik Konumu Bağlamında Suriye-Rusya İlişkileri”. *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:32, s. 25-57.

Akgün, B. (2012). ABD’nin Suriye Politikası, Birol Akgün (Ed), *Suriye Krizi’nde Bölgesel ve Küresel Aktörler (Perspektifler, Sorunlar ve Çözüm Önerileri)*, SDE Analiz, Ankara, s:10-16.

Akipek, S. (2001). “Birleşmiş Milletler Örgütü Denetiminde Vesayet Altında Ülke Bulunmaması, Sömürgeciliğin De Sonu Anlamına Mı Geliyor?” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 50 (1), s:1-10.

Akkoç, R. (2015). “Ankara bombing: Claims emerge that culprit could be brother of terrorist involved in previous atrocity”, *The Telegraph*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/turkey/11925064/Ankara-bombing-Claims-emerge-that-culprit-could-be-brother-of-terrorist-involved-in-previous-atrocity.html>].

Aksoy, E. (2016). “DAİŞ ve Suriye İç Savaşında DAİŞ’in Rolü”. *Uluslararası Politik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:2, Sayı:2, s:29-42.

Aksoy, M. (2016a). Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı Bağlamında Bush Doktrini Ve Abd’nin Irak’ı İşgali. İNSAMER, [Erişim Tarihi:02.01.2019, <https://insamer.com/wp-content/uploads/2016/01/ONLEYICI-MESRU-MUDAFAA-HAKKI-BAGLAMINDA-BUSH-DOKTRINI-VE-ABDNIN-IRAKI-ISGALI-160120-U-2-1.pdf>].

Aksoy, M. (2016b). “6. Yılında Suriye İç Savaşı ve “Koruma Sorumluluğu”nun Başarısızlığı”. İNSAMER, *Uluslararası Hukuk-Ortadoğu*, Analiz 10.

Aksu, H. Vd. (2019). Türkiye Ve İran’ın Arap Baharı’na Yönelik Politikaları Üzerine Bir Değerlendirme. *Uluslararası Ekonomi Siyaset İnsan ve Toplum Bilimleri Dergisi*, 2 (1), s:46-57.

Aksu, M. Turhan, F. (2012). “Yeni Tehditler, Güvenliğin Genişleme Boyutları ve İnsani Güvenlik”. *Uluslararası Alanya İşletme Fakültesi Dergisi*, C:4, S:2, s:69-80.

Aktar, C. (2015). The truth about Operation Shah Euphrates. *Aljazeera*, [Erişim Tarihi:25.07.2019, <https://www.aljazeera.com/opinions/2015/2/23/the-truth-about-operation-shah-euphrates>].

Al Arabiya News, (2012). Deadly violence flares in Syria as EU-Russia seek solutions, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://web.archive.org/web/20120705033042/http://english.alarabiya.net/articles/2012/06/04/218430.html>].

Al Ashhab, N. (2005). A Necessary Counterbalance. *Bitterlemons-International: Middle East Roundtable*, XXII/3, [Erişim Tarihi:12.03.2019, http://www.bitterlemons-international.org/previous_opt_1_id_88.html].

Alami, M. (2015). Suriye’nin ekonomik haritası savaşa yeniden çiziliyor. *Al-Monitor*, [Erişim Tarihi: 20.11.2019, <https://www.al-monitor.com/pulse/tr/originals/2015/12/syria-war-impact-economy-division.html>].

Al-Awsat, A. (2011). *Syrian Army Colonel Defects forms Free Syrian Army*. [Erişim Tarihi:28.09.2019, <https://eng-archive.aawsat.com/theaawsat/news-middle-east/syrian-army-colonel-defects-forms-free-syrian-army>].

Albayrak, G. (2013). *Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale: Mali Örneği*, [Erişim Tarihi:2020,http://acm.klu.edu.tr/dosyalar/birimler/acm/dosyalar/dosya_ve_belgeler/24407633.pdf].

Albayrak, G. (2019). Rus Su-24 Uçağının Türkiye Tarafından Düşürülmesi Olayının Uluslararası Hukuk Açısından İncelenmesi. Fatma Taşdemir (Ed.), *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, s:97-115.

Alçiçek, A. N. (2019). “Uluslararası Hukukta Davetle Müdahale”. *Journal of Justice*, 3(1), s:1-19.

Alibaba, A. (2000). “Uluslararası Ceza Mahkemesinin Kuruluşu”. *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 49 (1), s:181-207.

Aljazeera, (2012). Assad’s speech: Key quotes, [Erişim Tarihi:13.10.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2012/6/3/assads-speech-key-quotes>].

AlJazeera, (2014). *Syrian rebels join battle to protect Kobane*. [Erişim Tarihi:07.04.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2014/10/29/syrian-rebels-join-battle-to-protect-kobane/>].

Aljazeera, (2015). Saudi Arabia: Assad must resign or be forced from power, [Erişim Tarihi:18.06.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2015/12/10/saudi-arabia-assad-must-resign-or-be-forced-from-power>].

Aljazeera, (2018). “Turkish forces and Free Syrian Army capture Afrin city”, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2018/3/18/turkish-forces-and-free-syrian-army-capture-afrin-city>].

Aljazeera, (2020). “33 Turkish soldiers killed in Syrian air raid in Idlib”, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.aljazeera.com/news/2020/2/28/33-turkish-soldiers-killed-in-syrian-air-raid-in-idlib>].

AlJazeera, (2014). *ISIL says it faces war with Nusra in Syria*. [Erişim Tarihi:15.05.2019, <https://www.aljazeera.com/news/2014/03/08/isil-says-it-faces-war-with-nusra-in-syria/>].

Alkan, N. (2013). Yugoslavya’nın Dağılması. (Ed). Bilgehan Atsız Gökdağ, ve Osman Karatay, *Balkanlar El Kitabı 2: Çağdaş Balkanlar*, 2.Baskı, Akçağ Yayınları, Ankara, s. 33-55.

Alpay, E. (2018). Sosyal inşacılık kuramı çerçevesinde Türk ve Bulgar kimliği, Hiperyayın, İstanbul.

Alpaydın, A. (2016). Güvenlik Çalışmalarının Değişen Gündemi Ekseninde İnsan Güvenliği ve Suriye Krizi.

Alperen, Ü. (2013). “Çin Dış Politikası’ndan Arap Halk Ayaklanmalarına Bir Bakış”. *Bilge Strateji*, Cilt 5, Sayı 9, s.85-104.

Alshehabi, O. H. (2014). Radical Transformations and Radical Contestations: Bahrain's Spatial Demographic Revolution, *Middle East Critique*, 23(1):29-51.

Al-Tamimi, A. (2017). “The Formation of Hay’at Tahrir al-Sham and Wider Tensions in the Syrian Insurgency”. *CTC Sentinel*, Volume 10, Issue 2, s:16-20.

Altiner, S. (2009). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma Yasağı*. (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Çankaya Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Altunışık, M. B. (2013). “Ortadoğu’da Bölgesel Düzen ve “Arap Baharı”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:53, s:71-78.

Altynsarına, E. (2019). 12th round of Astana Process peace talks advances work to launch constitutional committee. *The Astana Times*, [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://astanatimes.com/2019/04/12th-round-of-astana-process-peace-talks-advances-work-to-launch-constitutional-committee/>].

Amir İmani.(2018). Suriye krizinde Aktörlerin, Uluslararası Hukuk Çerçevesinde olan, Güvenlik, Koruma Sorumluluğu ve İnsani Müdahale Doktrinlerinden Algıları. VI. Uluslararası Mavi Karadeniz Kongresi, s:39- 66.

AMN News, (2019). “Kurdish-led SDF claim Syrian Army is preparing to capture Manbij”, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.almasdarnews.com/article/kurdish-led-sdf-claim-syrian-army-is-preparing-to-capture-manbij/>].

Amnesty International, (2012). New Amnesty International report on torture in Syria. *Amnesty International Media Advisory* AI Index: MDE 24/022/2012.

Amnesty İnternational, (2009). Middle East And North Africa. *Regional Update*, Londra.

Amnesty İnternational, (2015). Syria: US ally’s razing of villages amounts to war crimes. [Erişim Tarihi:21.09.2019, <https://www.amnesty.org/en/latest/news/2015/10/syria-us-allys-razing-of-villages-amounts-to-war-crimes/>].

Anderson, D. (2015). *The Collapse of Yugoslavia: Background and Summary*. [Erişim Tarihi:25.12.2018, <https://www.aph.gov.au/binaries/library/pubs/rp/1995-96/96rp14.pdf>].

Andreatta, F. (1997). *The Bosnian War and the New World Order Failure and Success of International Intervention*. [Erişim Tarihi:28.12.2018, <https://www.peacepalacelibrary.nl/ebooks/files/occ01.pdf>].

Andrew, H. (2017). *Siyaset*, (çev). Bekir Berat Özipek, Bahattin Seçilmişoğlu, Atilla Yayla, Hasan Yücel Başdemir, Adres Yayınları, Ankara.

Angelovski, I & Marzouk, L. (2017). “Revealed: The Pentagon Is Spending Up To \$2.2 Billion on Soviet-Style Arms for Syrian Rebels”, *OCCRP*, [Erişim Tarihi:25.02.2020 , <https://www.occrp.org/en/makingakilling/the-pentagon-is-spending-2-billion-on-soviet-style-arms-for-syrian-rebels>,].

ANKA Enstitüsü, (2015). *PYD/YPG Fırat’ın Batısında. Peki Şimdi Ne Olacak?* [Erişim Tarihi:18.04.2019, <http://ankaenstitusu.com/pydypg-firatin-batisinda-peki-simdi-ne-olacak-2/>].

Annan A. K. (2000). “We The Peoples”. *United Nations Department of Public Information*, New York.

Aral, B. (2013). “Birleşmiş Milletler ve Uluslararası Eşitsizlik”, *SETA Analiz*, Sayı:72, Ankara.

Arend, A. C. Beck. (1993) *R. J. International Law and Use of Force: Beyond the UN Charter Paradigm*, London; New York, Routledge.

Arı, Ö & Kıran, A. (2011). Uluslararası İlişkilerde Sosyal İnşacılık, *Ekev Akademi Dergisi* Yıl: 15 Sayı: 46, s:49-64.

Arı, T. (2002). Uluslararası İlişkiler Teorileri Çatışma, Hegemonya, İşbirliği, Alfa Yayınları, İstanbul,s.160.

Arı, T. (2013). *Uluslararası İlişkiler ve Dış Politika*. MKM Yayıncılık, 10. Baskı, Bursa.

Arı, T. (2014). “Cenevre II Neye Değiştirdi?” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:6, Sayı:61, s:56-57.

Armaoğlu, F. (2012). *20. yy. Siyasi Tarihi: 1914-1995*. 18. Baskı, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Arsava, F. (2011). “Egemenlik Ve Koruma Sorumluluğu”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* c.XV, s:101-124.

Arsava, F. (2019). Uluslararası Koruma Sorumluluğu ve Güvenlik Konseyi’nin Bu Çerçevdeki Yaklaşımı. (Ed) Fatma Taşdemir, *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, s:45-61.

Aslan, H. K. (2014). “Yükselen Güç Çin Halk Cumhuriyeti’nin Ortadoğu Politikası.” *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 9, Sayı 1. s:29-55.

Assl, N. K. (2011). Rusya’nın Ortadoğu hırsları, *Aljazeera Türk*, [Erişim Tarihi:12.02.2020, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-ortadoğu-hirslari>].

Atabey, F. (2015). “Hatay’ın Anavatana Katılma Süreci.” *Avrasya Uluslararası Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:7, s:192-209.

Ataöv, T. (2004). *11 Eylül: Terörle Savaş mı Bahane mi*, Alkım Yayınevi, İstanbul.

Ateş, D. (2019). *Uluslararası Örgütler Devletlerin Örgütlenme Mantığı*. Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 5. Baskı, Bursa.

Atmaca, A. Ö. & E, G. P. (2018). “Uluslararası Güvenliği Yeniden Düşünmek: Uluslararası İlişkiler Disiplininde Feminist Eleştiriler”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 13, Sayı 59, s. 19-31.

Augustine, St. (2006). *The City Of God*, E-kitap, [Erişim Tarihi: 23.01.2021, https://www.documentacatholicaomnia.eu/03d/03540430,_Augustinus,_De_Civitate_Dei_Contra_Paganos,_EN.pdf].

Australian Government, (2019). *Jabhat Fatah al-Sham. Australian National Security*, [Erişim Tarihi:20.05.2019, <https://www.nationalsecurity.gov.au/Listedterroristorganisations/Pages/Jabhat-Fatah-al-Sham.aspx>].

Ay, U. (2017). “Arap Baharı Sürecinde Arap Birliğinin Değişen Rolü: Libya ve Suriye Örneğinde.” *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:16, Sayı:1, s:1-31.

Ayata, A. (2015). “Kosova: Sonun Başlangıcı.” *Akademik Hassasiyetler Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 3, s:133-145.

Aydın, S. (2019). *Uluslararası İlişkiler Disiplininde Rasyonel Tercih Yaklaşımı, Kuram, Yöntem, Uygulama. Doktora Tezi*, T.C. Bursa Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa

Aydın-Düzgüt, S. (2015). “Post-Yapısalcı Yaklaşımlar ve Uluslararası İlişkilerin Temel Kavramları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 12, Sayı 46, s. 153-168.

Aydınlık, (2018). *Suriye konulu 11. Astana görüşmeleri başladı.* [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://www.aydinlik.com.tr/suriye-konulu-11-astana-gorusmeleri-basladi-dunya-kasim-2018>].

Ayhan, H. (2008). “Kosova’nın Bağımsızlığı Sürecinde Uluslararası Güçlerin ve Türkiye’nin Tutumu”. *Avrasya Etüdüleri*, 33 (1), s:113-134.

Babacan, M. E. Vd. (2011). “Sosyal Medya ve Arap Baharı.” *Akademik İncelemeler Dergisi* 6(2), s:63-92.

Baczko, A.Vd (2018). *Suriye Bir İç Savaşın Anatomisi.* (Çev). Ayşe Meral, İletişim Yayınları, 1.Baskı, İstanbul.

Bağbaşıoğlu, T. (2017). “İnsani Müdahale Sorunu Bağlamında Egemenlik ve Kozmopolitizm.” *İnsan Ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, Cilt.6, Sayı.5, s:3047-3064.

Bağcı, H. (1992). “Bosna-Hersek “Soğuk Savaş Sonrası Anlaşmazlıklara Giriş”. *Tarih Araştırmaları Dergisi*, 16 (27), s:257-279.

Bağhoğlu, A. (2013). “Suriye’de Mezhep Hareketlerinin Güncel Siyaset Üzerine Etkileri”. *Mezhep Araştırmaları*, VI/2, s. 495-523.

Bakan, S. Şahin, S. (2018). “Uluslararası Güvenlik Yaklaşımlarının Tarihsel Dönüşümü Ve Yeni Tehditler”, *The Journal of International Lingual, Social and Educational Sciences*, 4(2), s:135-152.

Bakri, N. (2011). Iran Calls on Syria to Recognize Citizens’ Demands. *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 20.03.2020, <https://www.nytimes.com/2011/08/28/world/middleeast/28syria.html?searchResultPosition=1>].

Balanche, F. (2018). “The United States in Northeastern Syria Geopolitical Strategy Ca nnot Ignore Local Reality”. *Hoover Institution on SCRIBD*, Stanford University.

Balcı, A. (2015). *Realizm, Uluslararası İlişkilere Giriş-Tarih, Teori, Kavram ve Konular*, Küre Yayınları, İstanbul.

Baldwin, D. A. (2004) Güvenlik Kavramı, (Çev.) Çiğdem Şahin, *Uluslararası Güvenlik Sorunları*, Kamer Kasım ve Zerrin A. Bakan (Ed.),ASAM Yayınları, Ankara, s.2.

Balık, G. (2015). Anayasa'da Milletlerarası Hukukun Meşru Saydığı Haller Sorunu. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 47, s. 47-71.

Balkız, B. (2004). Frankfurt Okulu Ve Eleştirel Teori: Sosyolojik Pozitivizmin Eleştirisi, *sosyoloji Dergisi* sayı 12-13, s:135-158.

Ballis, W. (1937) "The Legal Position of War: Changes in Its Practice and Theory From Plato to Vattel". *The Hague*, Nijhoff.

Barfi, B. (2016). "Ascent of the PYD and the SDF". *The Washington Institute for Near East Policy*, Research Notes, No. 32, s:1-22.

Barlas, B. (2019). Devlet ve Güvenlik Arasındaki İlişkinin Teoriler Çerçevesinde Dönüşümü, (Ed). Kadir Ulusoy, 3. *Uluslararası Avrasya Sosyal Bilimler Kongresi Bildiri Tam Metinleri Kongre E-Kitabı*, Muğla, s:95-120.

Barnard A. Shoumali, K. (2015). Kurd Militia Says ISIS Is Expelled From Kobani. *The New York Times*, [Erişim Tarihi:22.06.2019, <https://www.nytimes.com/2015/01/27/world/middleeast/kurds-isis-syria-kobani.html>].

Barnard, A. Gladstone, R. (2017). Russia Reaches Deal for Syria Safe Zones, but Some Rebels Scoff. *The New York Times*, [Erişim Tarihi:25.09.2019, https://www.nytimes.com/2017/05/04/world/middleeast/russia-iran-turkey-syria-de-escalation-zones.html?smpr&_r=0].

Barnes, J. E. Entous A. (2015). U.S. to Give Some Syria Rebels Ability to Call Airstrikes. *The Wall Street Journal*, [Erişim Tarihi: 06.02.2020, <https://www.wsj.com/articles/u-s-to-give-some-syria-rebels-ability-to-call-airstrikes-1424208053>].

Başaran, D. (2018). "Pax-Amerikana Kavramı Ve Soğuk Savaş Sonrasında ABD'nin Balkanlar Politikasının Dönüşümü." *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* Cilt.4. Sayı. 1, s: 37-52.

Başeren, S. H. (2003). *Uluslararası Hukukta Devletlerin Münferiden Kuvvet Kullanmalarının Sınırları*, Ankara Üniversitesi Basımevi, Ankara.

Batır, K. (2011). Soğuk Savaş Sonrası Dönemde Amerikan Müdahaleciliği Ve Uluslararası Hukuk. *Yönetim Bilimleri Dergisi* 9(1), s:115-134.

Baylis, J. (2006). Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kavramı. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), 69-85.

BBC (2017), “Srebrenitsa Katliamı: 2. Dünya Savaşı sonrası Avrupa'daki en büyük insanlık trajedisi”, [Erişim Tarihi:2018 , <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-42074470>,].

BBC (2018), “Suriye'de karşı karşıya gelebilecek 5 ülkenin askeri kapasiteleri”, [Erişim Tarihi:17.01.2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-43737824>].

BBC, (2011). *UN Security Council condemns Syria suicide attacks* [Erişim Tarihi:18.12.2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-16324598>].

BBC, (2014). Syria conflict: Jihadists 'beating America's allies'. [Erişim Tarihi:10.05.2019, <https://www.bbc.com/news/world-middle-east-29902384>].

BBC, (2019). *Suriye sınırında hazırlık: Türkiye'nin önceki askeri operasyonlarında neler yapıldı?* [Erişim Tarihi:12.06.2019, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-49959630>].

Beals, E. (2017). De-Escalation and Astana. *Atlantic Council*, [Erişim Tarihi:14.06.2019, <https://www.atlanticcouncil.org/blogs/syriasource/de-escalation-and-astana/>].

Beaumont, P. (2007). Was Israeli raid a dry run for attack on Iran? *The Gaurdian* [Erişim Tarihi:10.05.2020, <https://www.theguardian.com/world/2007/sep/16/iran.israel>].

Bekaroğlu, E. A. Kurt, V. (2015). “Mısır’da Otoriter Rejimin Sürekliliği ve Ordu: ‘Arap Baharı’ ve Sonrası Sürecin Analizi.” *Türkiye Ortadoğu Çalışmaları Dergisi*, Cilt: 2, Sayı: 2, s:1-36.

Bektaş, M. H. M. Gündoğdu, A. Y. (2019). “İŞİD’in Hibrit Savaş Stratejileri: Hibrit Savaş Konsepti Perspektifinden Analizi”. *International Journal of Politics and Security*, IJPS,1 (1), s:25-56.

Bellamy, A. J. (2008). The Responsibility to Protect and the problem of military intervention, *International Affairs* 84: 4, s:615–639.

Bellamy, A. J. (2013). The Responsibility to Protect: Towards a “Living Reality”, United Nations Association-UK, Report.

Benek, S. (2016). “Türkiye-Suriye İlişkilerinin Sosyal Coğrafya Açısından Tarihsel Arka Planı.” *Gaziantep Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 15(1), s:171-192.

Bergen, P. L. (2001). September 11 attacks, *Britannica*, [Erişim Tarihi:28.12.2018, <https://www.britannica.com/event/September-11-attacks>].

Bhalla, R. (2010). Syria, Hezbollah and Iran: An Alliance in Flux. *Stratfor*, [Erişim Tarihi: 25.03.2020, <https://worldview.stratfor.com/article/syria-hezbollah-and-iran-alliance-flux>].

Bilgiç, A. (2011). “Güvenlik İkilemi”ni Yeniden Düşünmek Güvenlik Çalışmalarında Yeni Bir Perspektif”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 8, Sayı 29, s:123-142.

Bilgin, İ. (2019). “Suriye İç Savaşı’nda Küresel Ve Bölgesel Güçlerin Kesişen Müdahaleleri: Nedenler, Yöntemler Ve Zamanlama.” *Uluslararası İlişkiler ve Diplomasi Dergisi*, Cilt:2 Sayı:1, s:1-19.

Bilgin, K. R. (2019). Savaşın Stratejik Parçası Anlatı: Afganistan Örneği. *Turkish Studies*, 14(5), s:1-15.

Bilgin, P. (2006). What Future for Middle Eastern Studies? *Futures* 38, s:575–585.

Bilgin, P. (2008). Dünya Literatürü ve Uygulamasında Güvenlik Sektörü: 'Devlet Merkezli' Güvenlikten 'Yurttaş Merkezli' Güvenliğe Doğru Mu? Yeni Güvenlik. Ümit Cizre, İbrahim Cerrah (Ed). *Güvenlik Sektörü Yönetişimi: Türkiye ve Avrupa*, DCAF-TESEV Güvenlik Sektörü Çalışmaları Dizisi.

Bilgin, P. (2010). “Güvenlik Çalışmalarında Yeni Açılımlar: Yeni Güvenlik Çalışmaları”. *Stratejik Araştırmalar*, 8(14), s:69-96.

Bingöl O. Varlık, A. B. (2014). “ABD’nin Suriyeli ‘İlimli Muhalifleri’ “Eğit ve Teçhiz Et” Programı Hakkında Değerlendirme”. *Merkez Strateji Enstitüsü*, Rapor Nu-004, Ankara.

Bingöl, N. (2013). Suriye’nin Kimliksizleri Kürtler, Do yayınları 46, İstanbul.

Bingöl, O. (2013). “Arap Baharı Ve Ortadoğu: Çok Eksenli Güç Mücadelesinde Denge Arayışları”. *Türk Dünyası İncelemeleri Dergisi*, XIII/2, s.25-49.

Birdişli, F. (2010). Eleştirel Güvenlik Çalışmaları Kapsamında Frankfurt Okulu ve Soğuk Savaş Sonrası Güvenlik Sorunlarına Eleştirel Bir Yaklaşım: Galler Ekolü, Güvenlik Stratejileri, Sayı: 20, s:223-256.

Birdişli, F. (2011). “Ulusal Güvenlik Kavramının Tarihsel ve Düşünsel Temelleri.” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (31), 149-169.

Birdişli, F.(2010). “Birleşmiş Milletler (BM)’in Uluslararası Sorunları nleyebilme Yeteneği.” *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 3(11), s:172-182.

Bjarnason, M. (2001). *The main events, disagreements and arguments, resulting in a “de facto” divided country.* NATO.

Black, I. (2010). Syrian human rights record unchanged under Assad, report says. *The Guardian*, [Erişim Tarihi:22.03.2019, <https://www.theguardian.com/world/2010/jul/16/syrian-human-rights-unchanged-assad>].

Black, I. (2015). France more active than rest of the west in tackling Syria. *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/14/france-active-policy-syria-assad-isis-paris-attacks-air-strikes>].

Blanchard, C. M., & Belasco, A. (2015). Train and Equip Program for Syria: Authorities, Funding, and Issues for Congress. *Congressional Research Service*, CRS Report.

Blanchard, M. A. (2016). *Permanent Mission of Canada to the United Nations*, Canada Government.

Blanford, N. (2014). After Foley murder, more jihadi threats to murder hostages, *The Cristian Science Monitor*, [Erişim Tarihi:25.04.2019, <https://www.csmonitor.com/World/Middle-East/2014/0824/After-Foley-murder-more-jihadi-threats-to-murder-hostages>].

Blitz, D. (2014). *The Arab Spring A parsimonious explanation of recent contentious politics* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Radboud University, Nijmegen School of Management, The Netherlands.

Blumfield, B. Vd. (2015). French jets bomb ISIS stronghold of Raqqa, Syria; few may have been killed. *CNN*, [Erişim Tarihi: 15.04.2020, <https://edition.cnn.com/2015/11/16/middleeast/france-raqqa-airstrikes-on-isis/>].

BM (1945). Birleşmiş Milletler Antlaşması ve Uluslararası Adalet Divanı Statüsü.

Bodur, H. (2013). *Kronolojik 20. Yzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul.

Booth, K. (1991). “Security and Emancipation”, *Review of International Studies*, Cilt 17, Sayı 4, ss. 313-326.

Booth, K. (2005). “Two Terrors One Problem”, (Ed). Ersel Aydinli ve James N. Rosenau *Globalisation, Security, and the Nation-State: Paradigms in Transition*, Albany, State University of New York Press, s:27-48.

Booth, K. (2007). *Theory of World Security*, Cambridge University Press, Cambridge.

Borger, J. & Chulov M. (2018) “Trump Shocks Allies And Advisers With Plan To Pull US Troops Out Of Syria”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 29.02.2020, <https://www.theguardian.com/us-news/2018/dec/19/us-troops-syria-withdrawal-trump>].

Bozan, F. (2016). “Radikal Örgütlerin Ortaya Çıkmasında Batı Politikalarının Etkisi.” *International Journal of Cultural and Social Studies (IntJCSS)*, Vol:2, Sayı:1, s:1-17.

Bozarslan, M. (2017). “PYD’de Yönetim Değişikliği,” VOA, [Erişim Tarihi: 28.10.2019, <https://web.archive.org/web/20171029065250/https://www.amerikaninsesi.com/a/pydde-yonetim-degisikligi/4050136.html>].

Bölme, M. S. vd. (2011). Libya’da Dönüşüm Sancıları. *SETA Vakfı*, Ankara.

Brocklebank, C. (2010). Syrian authorities crack down on gay men. *PinkNews*, [Erişim Tarihi:08.04.2019, <https://www.pinknews.co.uk/2010/06/23/syrian-authorities-crack-down-on-gay-men/>].

Bucala, P. (2017). Iran’s New Way Of War In Syria. A Report, *The Critical Threats Project Of The American Enterprise Institute And The Institute For The Study Of War*.

Buchanan, A. & Keohane, R. O. (2011). Precommitment Regimes for Intervention: Supplementing the Security Council, *Carnegie Council for Ethics in International Affairs*, 25 (1), s:41-63.

Buchanan, A. (2003). Reforming The International Law Of Humanitarian Intervention, J. L. Holzgrefe, Robert O. Keohane (Ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, s.130-174

Bull, H. (1977). *The Anarchical Society: A Study of Order in World Politics*, Macmillan, Londra.

Burch, J. (2011). “Turkey tells Syria's Assad: Step down!”, Reuters, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-syria-idUSL5E7MD0GZ20111122>].

Burchill, S. (2005). *The National Interest in International Relations Theory*, Palgrave Macmillan, New York.

Buzan, B. (1983). “*People, States and Fear: The National Security Problem in International Relations.*” Wheatsheaf Books LTD a Member of the Harvester Press Group, Brighton.

Buzan, B. (1991). “New Patterns of Global Security in the Twenty-First Century.” *Oxford University Press*, pp. 431-451.

Buzan, B. (2008). “Askeri Güvenliğin Değişen Gündemi.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 5(18), s.107-123.

Buzan, B. Vd. (1998), *Security: A New Framework for Analysis*, Lynne Rienner Publishers, Colorado.

Callimashi, R. (2019). ISIS Caliphate Crumbles as Last Village in Syria Falls. *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 18.05.2019, <https://www.nytimes.com/2019/03/23/world/middleeast/isis-syria-caliphate.html>].

Cambridge Dictionary, (2020). “*Proxy war*” [Erişim Tarihi: 22.02.2020, <https://dictionary.cambridge.org/us/dictionary/english/proxy-war>].

Caner, C. Şengül, B. (2018). “Devrimler, Kaos Ve İstikrar Arayışları İçinde Libya: Tarihsel Ve Yapısal Bir Analiz.” *Uluslararası Afro-Avrasya Araştırmaları Dergisi*, S:6, s:45-70.

Campbell, D. (1998). *Writing Security United States Foreign Policy and the Politics of Identity*, University of Minnesota Press, Minnesota.

Canyurt, D. (2018). “Esad Rejimi Neden Yıkılmadı: Temel Dinamikleri Ve Stratejileri,” *Düzce Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Yıl: 8, Sayı: 1, s:19-33.

Caprioli, M. & Trumbore, P.F. (2005). “Rhetoric versus Reality: Rogue States in Interstate Conflict”, *Journal of Conflict Resolution*, 49 (5), s:770-791.

Carment, D. & Landry, J. (2014). “R2P In Syria: Regional Dimensions”, (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, E-International Relations, Bristol, s: 50- 54.

Carnegie Middle East Center, (2012). “The Kurdish Democratic Union Party”, [Erişim Tarihi: 28.10.2019, <https://carnegie-mec.org/diwan/48526?lang=en>].

Cassani, C. (2008). *Hukuka Uygunluk Nedeni Olarak Hukukta Rıza*. (Çev). Muharrem ÖZEN, Mustafa ÖZEN, TBB Dergisi, Sayı 77, s:236-248.

Caşın, M. H. (2019). *Modern Uluslararası Hukukun Temel Esasları*. Yeditepe Üniversitesi Yayınevi, 1.Baskı, İstanbul.

Cazala, M. S. (2018). “Koruma Sorumluluğu’nun Normatif Statüsü.” *Marmara Üniversitesi Öneri Dergisi*, Cilt 13, Sayı 50, s:65-89.

CBC News, (2011). *Canada imposing further sanctions on Syria*. [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://www.cbc.ca/news/canada/canada-imposing-further-sanctions-on-syria-1.1085745>].

Cemgil, C. (2018). Teori/metod uluslararası ilişkiler ve eleştirel teori: “Eleştirel eleştirinin eleştirisi”, *Küresel Çalışmalar*, [Erişim Tarihi:22.01.2021, <https://kureselcalismalar.com/uluslararasi-iliskiler-ve-elestirel-teori-elestirel-elestirinin-elestirisi/>].

Cengiz, (2019). Savaş Mağlubu Suriyede YPG’nin Mesruiyet Arayisi. *Al-Sharq Strategic Research*, [Erişim Tarihi:25.05.2019, <https://research.sharqforum.org/2019/01/16/savas-maglubu-suriyede-ypgnin-mesruiyet-arayisi/?lang=tr>].

Central İntelligence Agency (2018). Middle East: Syria, *The World Factbook*, [Erişim Tarihi:02.01.2019, <https://www.cia.gov/library/publications/the-world-factbook/geos/sy.html>].

Cevizci, A. (2013). Paradigma Felsefe Sözlüğü, Paradigma Yayıncılık, İstanbul

CFR, (2015). The Time of the Kurds, [Erişim Tarihi: 28.10.2019, <https://www.cfr.org/time-kurds/#/>].

Chachko, E. Deeks, A (2016). Which States Support the 'Unwilling and Unable' Test? *Lawfare*, [Erişim Tarihi, 20.02.2020, <https://www.lawfareblog.com/which-states-support-unwilling-and-unable-test>].

Chainoglou (2007) Reconceptualising Self-Defence in International Law, *King's Law Journal*, 18(1), 61-94.

Charles, Y. Ö. (2016). El-Nusra Cephesi. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:227-230.

Chunikhina, M. (2015). Chto Predstavlyayet Soboy Svobodnaya Siriyskaya Armiya. *Federal AIF*, [Erişim Tarihi:29.03.2019, https://aif.ru/dontknows/actual/chto_predstavlyayet_soboy_svobodnaya_siriyskaya_armiya].

CIA, (2020). Explore All Countries Syria, CIA, The World Factbook, [Erişim Tarihi: 20.11.2020, <https://www.cia.gov/the-world-factbook/countries/syria/#people-and-society>].

Clanet, C. (2011). “Inside Syria's Slaughter: A Journalist Sneaks into Dara'a, the 'Ghetto of Death” *TIME*, [Erişim Tarihi:20.02.2019, <http://content.time.com/time/world/article/0,8599,2076778,00.html>].

Cleveland W. L. (2008). *Modern Ortadoğu Tarihi*. (Çev.) Mehmet Hharmancı, Agora Kitaplığı, İstanbul.

Clough, M (2005). Darfur: Whose Responsibility to Protect?, *Human Rights Watch*, s:1-11.

CNN Türk, (2016). *Ashton Carter'dan önemli YPG, PYD ve PKK açıklaması*. [Erişim Tarihi: 18.04.2019, <https://www.cnnturk.com/amp/dunya/ashton-carterdan-onemli-ypg-pyd-ve-pkk-aciklamasi>].

Cochrane, J. & Fuller, T. (2016). “Jakarta Attack Raises Fears of ISIS’ Spread in Southeast Asia”, *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 25.10.2019, <https://www.nytimes.com/2016/01/15/world/asia/jakarta-explosion.html>].

Coen, A. (2015). R2P, Global Governance, and the Syrian refugee crisis, *The International Journal of Human Rights*, 19:8, s:1044-1058.

Coen, A. (2016). The Responsibility to Protect and the Refugee Crisis, Oxford Research Group, [Erişim Tarihi:23.01.2021, <https://www.oxfordresearchgroup.org.uk/blog/the-responsibility-to-protect-and-the-refugee-crisis>].

Cohen, Z. Liptak, K. (2018). US, UK and France launch Syria strikes targeting Assad's chemical weapons. *CNN Politics*, [Erişim Tarihi: 11.04.2020, <https://edition.cnn.com/2018/04/13/politics/trump-us-syria/index.html>].

Commins, D. D. (2019). Uprising and civil war. William L. Ochsenwald (Ed), *Syria*, [Erişim Tarihi: 23.12.2019, <https://www.britannica.com/place/Syria/Emergence-and-fracture-of-the-Syrian-Bath>].

Congressional Research Service, (2020). Armed Conflict in Syria: *Overview and U.S. Response*. CRS Report.

Cook, S. Watson, K. (2019), “Several Hundred Troops To Remain In Syria”, *CBS News*, [Erişim Tarihi:29.02.2020, <https://www.cbsnews.com/news/us-troops-peacekeepers-to-remain-in-syria/>].

Corradetti, C. (2012). The Frankfurt School and Critical Theory, *The Internet Encyclopedia of Philosophy*, [Erişim Tarihi:22.01.2021, <file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/SSRN-id2211197.pdf>].

Coşkun, S. (2017). Haklı/Adil Savaş Ve Ebedi Bariş, Toplum ve Siyaset Felsefesi Derneği ve ODTÜ Felsefe Bölümü, 1. Ulusal Çağdaş Siyaset Felsefesi Sempozyumu Bildiri Özetleri Kitabı, s:47- 50.

Coughlin, C. (2011). Iran agrees to fund Syrian military base. *The Telegraph*, [Erişim Tarihi: 28.03.2020, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/iran/8699077/Iran-agrees-to-fund-Syrian-military-base.html>].

Courtis, K. (2015). Syria: The Equation Changes As Germany’s Merkel Makes a Move. *The Globalist*, [Erişim Tarihi: 12.05.2020, <https://www.theglobalist.com/syria-crisis-united-states-middle-east/>].

Courtney, J. F. (2018). “Separating Intervention from Regime Change: China’s Diplomatic Innovations at the UN Security Council Regarding the Syria Crisis”, *The China Quarterly*, s. 1-20.

Covered, T. (2012). Free Syrian Army Relocates From Turkey to ‘Liberated Syria’. *Al-Monitor*, [Erişim Tarihi:17.08.2019, <https://www.al-monitor.com/pulse/politics/2012/09/free%20syrian%20army%20moved%20from%20turkey%20to%20syria.html>].

Cox, R. W. & Sinclair, T. J. (1996). *Approaches to World Order*, Cambridge University Press, Cambridge.

Cumhuriyet (2016), “*Rus Başkonsolosluğu önünde 'Tek Yol Şehadet' eylemi*”, [Erişim Tarihi:25.01.2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/rus-baskonsoloslugu-onunde-tek-yol-sehadet-eylemi-644967>].

Cumhuriyet, (2015). Eğit-donat, Nusra'ya teslim et. [Erişim Tarihi:01.04.2019, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/egit-donat-nusraya-teslim-et-375261>].

Cumhuriyet, (2016). *Kürtler Suriye'de 'federasyon' ilan etti*. [Erişim Tarihi:08.04.2019, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/kurtler-suriyede-federasyon-ilan-etti-499590>].

Cumhuriyet, (2018). *İşte 10 maddelik İdlib mutabakatı*, [Erişim Tarihi:29.09.2019, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/iste-10-maddelik-idlib-mutabakati-1088369>].

Cumhuriyet, (2020). *Suriye Ordusu, Halep'in kontrolünü ele geçirdi*. [Erişim Tarihi: 08.03.2020, <https://www.cumhuriyet.com.tr/haber/suriye-ordusu-halepin-kontrolunu-ele-gecirdi-1721280>].

Cunliffe, P. (2014). “The Responsibility To Protect And The New Liberal Dystopianism”, (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, E-International Relations, Bristol, s: 62- 65.

Çağ, G. Eker, S. (2013). Ortadoğu'da Baas Rejimleri: Suriye Ve Irak. *Çankırı Karatekin Üniversitesi Uluslararası Avrasya Strateji Dergisi* 2(2), s:57-72.

Çağırın, M. (2011), “*Güvenlik Konseyi'nin Libya'ya Askeri Müdahale Kararı*”, [Erişim Tarihi: 2018, <https://www.orsam.org.tr/tr/guvenlik-konseji-nin-libya-ya-askeri-mudahale-karari/>].

Çağlar, M. T. (2014). “2011 Sonrası Türkiye-Suriye İlişkileri ve Suriye-Türkiye Krizi”. Lisansüstü Seminer Çalışmaları Serisi, *Türkiye'de Dış Politika Krizlerinde Karar Verme ve Kriz Yönetimi Süreç Analizi*, TÜBİTAK 1001 Projesi Proje No. 112K172.

Çakar, F. (2016). “*Koruma Sorumluluğu Doktrini ve Değişen Egemenlik Anlayışı*”, [Erişim Tarihi:2018, <http://www.tuicakademi.org/koruma-sorumlulugu-doktrini-degisen-egemenlik-anlayisi/>].

Çakmak, C. & Atılgan, C. (2012). “BM, Bosna Soykırımı Ve Küresel Adalet.” *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 7, s:11-30.

Çakmak, C. Vd (2016). “Devlet Egemenliğinde ve Kuvvet Kullanmada Dönüşüm: İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna”. *Bilgesam Yayınları*, Rapor No: 71, İstanbul.

Çalhan, M. (2016). Işid’in Örgütlenme Sürecinin Analizi. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:8, Sayı:72, s:50-52.

Çalık, T. (2015). Birleşmiş Milletler Organlarının İnsan Hakları İle İlişkisi. *İnönü Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi Özel Sayı Cilt:2*, s:1091-1134.

Çalışkan, B. (2016). Rusya–Suriye İlişkileri Ve Ortadoğu Krizlerine Etkisi. *İNSAMER*.

Çamlıbel, C. (2018). “Pentagon ve CENTCOM'dan Afrin açıklaması!” *Hürriyet*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/abdden-ilk-tepki-turkiyenin-pkk-ile-ilgili-guvenlik-kaygilarini-anliyoruz-40716735>].

Çelik, A. H. (2015). “Buazizi’den Rabia’ya, Trablus’tan Şam’a Arap Baharının Sonuçları Üzerine Bir Değerlendirme.” *Akademik Yaklaşımlar Dergisi*, Cilt:6, Sayı:2, s:34-53.

Çelik, Ş .(2014). “Suriye İç Savaşı’nda Silahlı Çatışma Hukuku İhlalleri”. *İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:1, Sayı:2, s:37-65.

Çende, S. Y., & Örki, A. (2019). “Arap Baharı Sürecinde Libya, Suriye ve Yemen’de Yaşanan İç Savaşlar: Karşılaştırmalı Bir Çözümleme.” *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:10, Sayı:1, s:42-58.

Çetinkaya, G. (2019). “Soğuk Savaş Döneminde Türkiye Ve Eisenhower Doktrini”. *Uluslararası Tarih Araştırmaları Dergisi (UTAD)*, 3(2), s:1-14.

Çevikbaş, A. (2011). “Müttefik Güç Harekâtı İnsani Müdahalelerin Bir İstisnası mıdır? NATO'nun Kosova'ya Yönelik Harekâtının Uluslararası Hukuk ve Askeri Bakış Açılarından Değerlendirilmesi.” *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt 10, Sayı 2, s:18-57.

Çildan, C. Vd. (2012). “Sosyal Medyanın Politik Katılım ve Hareketlerdeki Rolü.” *Akademik Bilişim 2012 Konferansı*.

Çilingir, L. (2019). “Locke’un Toplum Sözleşmesi Kuramı.” *Temâşâ Felsefe Dergisi* 11, s:31-43.

Çoban A. İ. & Buz, S. (2008). Eleştirel Teori: Gelişimi, Kabulleri Ve Sosyal Hizmette Kullanımı, Toplum ve Sosyal Hizmet Cilt 19, Sayı 1, s:71-88.

Çomak, H. (2009). Uluslararası İlişkilere Giriş: Teorik Bir Bakış. Kocaeli: Umuttepe Yayınları.

Dag Hammarskjöld Library. (2020), “*Security Council-Veto List (in reverse chronological order),*” [Erişim Tarihi:01.05.2020, <https://research.un.org/en/docs/sc/quick/veto>].

Dağ, A. E. (2013). “Suriye Bilad-i Şam’ın Hazin Öyküsü.” *İHH İnsani Yardım Vakfı*, 2.Basım, İstanbul.

Dağcı, G. T., & Zorba, H. (2016). “ABD’nin Askeri Ve İnsani Müdahale Siyasetini Etkileyen Dinamikler: Bosna-Hersek Ve Kosova Örneği,” *Bariş Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt 4. No.1, s:46-69.

Daily Sabah, (2017). *Humanitarian crisis in Eastern Ghouta discussed at eighth round of Syria peace talks in Astana.* [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://www.dailysabah.com/syrian-crisis/2017/12/21/humanitarian-crisis-in-eastern-ghouta-discussed-at-eighth-round-of-syria-peace-talks-in-astana>].

Dalar, M. (2008). “Dayton Bariş Antlaşması ve Bosna Hersek’in Geleceği.” *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, s.91-123.

Dalar, M. (2013). “Tarihsel Ve Siyasal Boyutuyla Darfur: Çatışma, İnsani Kriz, Uluslararası Müdahale ve Bariş Şansı”. *Uluslararası Orta Doğu Bariş Araştırmaları Merkezi-IMPR Rapor*, Ankara.

Dalar, M. (2019). Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nin Suriye Krizindeki Tutumu. Fatma Taşdemir (Ed). *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. 2.Basım, Ankara.

Davis, J. (2016). Department of Defense Press Briefing by Col. Dorrian via teleconference from Baghdad, Iraq. *Inherent Resolve Operasyonu sözcüsü John Dorrian Söyleşi*, U.S. Dept of Defens.

Dearden, L. (2015). “Ankara explosions: President Erdogan vows Turkey will stand in 'unity and solidarity' after terror attack”, *The Independent*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/ankara-explosions-president-erdogan-vows-turkey-will-stand-unity-and-solidarity-after-terror-attack-a6688931.html>].

Dedeoğlu, B. (2014) *Uluslararası Güvenlik ve Strateji*, Yeniüzyıl Yayınları, İstanbul, s.29.

Deen, T. (2003). Security Council's Dilemma on Enforcement. *GPF*, [Erişim Tarihi:08.05.2020, <https://www.globalpolicy.org/component/content/article/190/32945.html>].

Değer, F. (2020). *Koruma Sorumluluğu Gelişimi Ve Uygulaması*. (Yayınlanmış Doktora Tezi). İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.

Demir, A. F. (2016). Türkiye-Rusya İlişkilerinde Suriye Krizinin Yansımaları ve Etkileri. *Marmara Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, Cilt III, Sayı 2, s: 139-151.

Demir, A. Sayan, S. (2019). Rasyonel Dostlar: Rusya, İran ve Suriye. Alaaddin Yalçinkaya, Derya Tuğlu (Ed). *Avrasya Stratejiler: İlişkiler, Örgütler, Politikalar*, Astana Yayınları, 1.Baskı, Ankara.

Demir, S. A. (2009). Sosyal Bilimlere Eleştirel Bir Bakış: Frankfurt Okulu Ve Pozitivizm Eleştirisi, SAÜ Fen Edebiyat Dergisi, 2009:1, s:59-73.

Demiralp, S. (2016). “Arap Baharı’ndan Ne Öğrendik?” Yeni Ortadoğu: *Toplum, Siyaset Ve Ekonomi Konferansı*, FMV Işık Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-66181-1-6 (e-Kitap), İstanbul, s:1-7.

Demirci, S. R. (2016). Özgür Suriye Ordusu, (Ed); Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul, s:119- 211.

Demirci, S. R. (2019). Suriye Krizinde Davetle Müdahale Sorunu. Fatma Taşdemir (Ed.), *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, s:117-155.

Demirel, G. (2016). Uluslararası Aktörlerin Suriye Politikası, *Orsam*, Orsam İhtisas Atölyesi: Öğrenci Makaleleri Derlemesi, s:149-157.

Demirel, G. (2017). “Terör Örgütlerinin Kimlik İnşasında Etkisi: PYD-YPG ve Suriye’de Kürt Kimliği.” *Ulusa: Uluslararası Çalışmalar Dergisi*, Cilt:1, Sayı: 1, s:25-41.

Demirtaş, S. (2016). “Does Turkey have to learn to live with terror?”, *Hürriyet Daily News*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.hurriyetaidailynews.com/opinion/serkan-demirtas/does-turkey-have-to-learn-to-live-with-terror-96501>].

Deniz, T. (2013). “Suriye’nin Durumu, ABD-Rusya Ve Türkiye’nin Tutumu.” *Marmara Coğrafya Dergisi*, Sayı:27, s:314-332.

Denk, E. (2019). *Uluslararası Örgütler Hukuku Birleşmiş Milletler Sistemi*. Siyasal Kitabevi, 2.Baskı, Ankara.

Derman, G. S. & Haya, B. (2014). “11 Eylül Sonrası Afganistan’daki Güvenlik Sistemi.” *Akademik Bakış Dergisi*, Sayı: 41, Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi, ISSN:1694-528X, s:1-16.

Dervişoğlu, F. Vd. (2017). “Son dakika: Türk askeri bu sabah top atışı yaptı... İdlid'te son durum...” *Hürriyet*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/son-dakika-turkiyeden-osoya-destek-icin-idlibe-top-atisi-yapildi-40603438>].

Detsch, J. (2018). “Pentagon Budget Retains Same Troop Levels İn Iraq, Syria”, *Al-Monitor*, [Erişim Tarihi: 25.02.2020, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2018/02/pentagon-budget-troop-levels-iraq-syria.html>,].

Devlen, B. & Özdamar, Ö. (2010). “Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Kuramı: Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları”, *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25 (Bahar 2010), s: 43-68.

Dışkaya, S. (2018). Türkiye'nin Su Güvenliğine Sosyal İnşacı Bir Yaklaşım . *İstanbul İktisat Dergisi* , 68 (2) , 265-300.

Dilek, M. S. (2017). “Rusya Federasyonu-Suriye İlişkilerinin Temelleri”. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* - Cilt 16, Sayı 2, s:58-82.

Dinçer, O. B. & Coşkun, G. (2011). Mayınlı Arazide Yürümenin Adı: Suriye'de Değişimi Zorlamak. *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu Raporları*, Rapor No:11-04, Ankara.

Dinçer, O. B. Kutlay, M. (2012). “Arap Baharı” ve Suriye: Komplolar ve Propaganda Savaşları.” *Uluslararası Stratejik Araştırmalar Kurumu*, Analiz No:18, Ankara.

Dinstein, Y. (1994). *War, Aggression and Self-Defence*, Cambridge University Press, Cambridge.

Doğan, G. & Durgun, B. (2012). “Arap Baharı Ve Libya: Tarihsel Süreç Ve Demokratikleşme Kavramı Çerçevesinde Bir Değerlendirme.” *Süleyman Demirel Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Sayı:15, s:61-90.

Dolan, D. (2018). Turkey, Russia, Germany, France to discuss Syria on Oct. 27. *Reuters*, [Erişim Tarihi:29.09.2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria>]

summit/turkey-russia-germany-france-to-discuss-syria-in-istanbul-on-october-27-erdogan-spokesman-idUSKCN1MT145].

Doster, B. (2012). “Batının Suriye Açmazı.” *ORSAM*, [Erişim Tarihi:02.04.2019, <https://www.orsam.org.tr/tr/batinin-suriye-acmazi/>].

Doster, B. (2013). “Arap Baharı’ndan Demokrasi Beklemek.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:50, s:55-60.

Dönmez, G. (2016). “Arap Birliği: Siyasi ve Hukukî Niteliği”. *D.E.Ü. Hukuk Fakültesi Dergisi* Cilt:17, Sayı:1, s.171-208.

Dönmez, S. (2017). “Kuvvet Kullanma Kapsamında Ön Alıcı ve Önleyici Saldırı Kavramları.” *Balkan ve Yakın Doğu Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(3), s:8-15.

Duman, S. (2020). “Suriye Çerçevesinde Türkiye-Abd İlişkileri”. *Karadeniz Araştırmaları*. XVII/65, s:1-27.

Duran, H. (2001). “Yeni Bir Müdahale Şekli “İnsani Müdahale”. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi*, C.6, S.1, s:87-94.

Durgun, H. (2017). Suriyeli muhalif Eliko: Cenevre-7 görüşmelerinde siyasi geçişi müzakere ediyoruz. *Sputnik Türkiye*, [Erişim Tarihi:20.09.2019, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201707141029282755-suriyeli-muhalis-eliko-cenevre-siyasi-gecis-muzakere/>].

DW, (2013). *Germany won't participate in Syria strike*. [Erişim Tarihi:12.05.2020, <https://www.dw.com/en/germany-wont-participate-in-syria-strike/a-17057769>].

DW, (2016). “Turkey proposes 'secure strip' inside Syria to protect border and refugees”, [Erişim Tarihi: 16. 05.2020, <https://www.dw.com/en/turkey-proposes-secure-strip-inside-syria-to-protect-border-and-refugees/a-19053732>].

DW, (2017). *Rusya en az 49 yıl daha Suriye'de*. [Erişim Tarihi:24.01.2020, <https://www.dw.com/tr/rusya-en-az-49-y%C4%B1l-daha-suriyede/a-39865429>].

DW, (2019). *Putin, Erdogan, Rouhani talk Syria in Sochi*. [Erişim Tarihi:04.10.2019, <https://www.dw.com/en/putin-erdogan-rouhani-talk-syria-in-sochi/a-47512393>].

Dwyer, C. (2017). How Is The Rest Of The World Reacting To The U.S. Strike On Syria? *NPR*, [Erişim Tarihi:14.10.2019, <https://www.npr.org/sections/thetwo-way/2017/04/07/523001065/how-is-the-rest-of-the-world-reacting-to-the-u-s-strike-on-syria>].

ECHO (2020). *Syria*. European Civil Protection and Humanitarian Aid Operations, B-1049 Brussels, Belgium.

Efe, İ. (2015). “Türk Basınında Suriyeli Sığınmacılar”. **SETA Rapor**, Ankara.

Efegil, E. (2013). “Ortadoğu’daki Gelişmelerin Analizi: Libya, Tunus, Bahreyn, Mısır ve Suriye.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:59, s:10-22.

Eldem, T. (2015). “Koruma Sorumluluğu’ Normunun Libya ve Suriye Krizleri Bağlamında İşlevselliği”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt: 11, Sayı: 43, s: 1-38.

Embel, E. (2014). “Avrupa İçin Ortak Dış Politika Oluşturma Sürecindeki İlk Adımlar: 1973 Arap-İsrail Savaşı Ve Avrupa Birliği.” *Ankara Avrupa Çalışmaları Dergisi*, Cilt:13, No:1, s:75-90.

Encyclopaedia Britannica, (2019). Syrian Civil War, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://www.britannica.com/event/Syrian-Civil-War/Civil-war>].

Enders, D. (2018). Russian weapons in Syria. *N World*, [Erişim Tarihi: 18.01.2020, <https://www.thenationalnews.com/world/europe/russian-weapons-in-syria-1.712798>].

ENI, (2020). EU And Neighbours: Evolving Relations. *The European Neighbourhood Instrument (ENI)*, [Erişim Tarihi: 25.04.2020, <https://www.euneighbours.eu/en/policy/european-neighbourhood-instrument-eni>].

Eralp, A. (1997). Uluslararası İlişkiler Disiplinin Oluşumu: İdealiz-Realizm Tartışması, Atilla Eralp (Ed.), *Devlet, Sistem ve Kimlik*, İletişim Yayınları, İstanbul, s.57-89.

Erameh, N. I. (2017). Humanitarian intervention, Syria and the politics of human rights protection. *The International Journal of Human Rights*, 21(5), s:517-530.

Ercan, G. P. (2015). “İkinci On Yılına Girerken Koruma Sorumluluğunu Yeniden Düşünmek: Lex Ferenda Olarak R2P.” *Hacettepe Hukuk Fakültesi Dergisi*, 5(2), s:165–182.

Ercan, P. (2018). “Koruma Sorumluluğu: Normun Türkçe Literatürdeki Konumuna Dair Tespitler Ve Öneriler”, [Erişim Tarihi: 2018, <https://kureselcalismalar.com/koruma-sorumluluğu-normun-turkce-literaturdeki-konumuna-dair-tespitler-ve-oneriler/>].

Erdoğan, Ş. & Deligöz, E. (2016). “Irak Şam İslam Devleti (İŞİD): Gücü ve Geleceği.” *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, s:5-37.

Ereker, F. A. (2004). “İlkçağlardan Günümüze Haklı Savaş Kavramı.” *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 1, Sayı 3, s:1-36.

Erhan, Ç. (2002). ABD ve NATO'yla İlişkiler, Baskın Oran (ed.), *Türk Dış Politikası, Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, cilt I.* 6. Baskı, İstanbul, İletişim Yayınları, 2002, s:522-576.

Erkan, S. & Yüce, M. (2020). “Çin Dış Politikasında Ortadoğu'nun Değişen Konumu: Arap Baharı Sonrası Bölgesel Gelişmeler Üzerinden Bir Analiz.” *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 4 (1), s:11-44.

Erkiner, H. H. (2010). *Devletin Haksız Fiilden Kaynaklanan Uluslararası Sorumluluğu*, On İki Levha Yayınları, İstanbul.

Erkmen, S. (2012). “Türkiye ve Suriyeli Kürtler: Güven Bunalımı, Tıkanmışlık ve Bir Arada Yaşama.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:4, Sayı: 47, s:18-29.

Erkoyun, E. & Gumrukcu, T. (2019). “Turkey says U.S. stalling on Syria 'safe zone', will act alone if needed”, Reuters, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.reuters.com/article/uk-syria-security-turkey-idUKKCN1VV0WI?edition-redirect=uk>].

Ermağan, İ. Üstündal, E. (2014). “Çin'in Orta Doğu Politikaları.” *Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* Sayı:37(2), s:19-39.

Erol, M. S. & Çelik, K. E. (2018). “ABD'nin Suriye Politikasında Vekil Aktör Olarak Terör Örgütleri: YPG Örneği”. *ANKASAM Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 2 (2), s:14-45.

Ersoy, A. (2016). “Rusya'nın Ortadoğu Politikasının Analizi.” *Akademik Perspektif-Analiz*, Sayı:1, s:1-14.

Ersoy, E. (2016). “ABD ve Suriye İç Savaşı: Yarından Sonrasına Hazırlık.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 8 Sayı: 73, s:46-49.

Erşen, E. (2014). “Rusya'nın Arap Baharı Politikası”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:6 Sayı:61, s:78-81.

Ertan, S. & Dikmen, J. (2016). *Arap Baharı'nın Kadınlara Etkisi*. FMV Işık Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-66181-1-6 (e-Kitap), İstanbul, s:128-141.

Ertan, F. (2003). *Amerika'nın Dönüşümü*. İstanbul: Kızılelma Yayıncılık

Ertekin, B. A. (2012). “Neo-Rusya'nın Akdeniz Rüyası: Neo-Rusya'nın Suriye Arap Baharı'ndaki Rolü”. *Bilge Strateji*, Cilt 4, Sayı 7, s:131-163.

Ertuğrul, Ü. E. (2011). İnsani Müdahale (!). [Erişim Tarihi:12.12.2018, <https://www.ayk.gov.tr/wp-content/uploads/2015/01/EL%C3%87%C4%B0N-ERTU%C4%9ERUL-%C3%9Cmm%C3%BChan-%C4%B0NSAN%C4%B0M%C3%9CDAHALE-.pdf>].

Ertuğrul, Ü. E. (2016). “Koruma Sorumluluğu: İnsani Müdahaleyi Makyajlamak”. *Gazi Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c: XX, s:441-470.

Erzurum, T. (2016). “Postyapısalcılık ve Güvenlik”, Prezi, [Erişim Tarihi: 12.04.2019, <https://prezi.com/yfy8m6immdzq/postyapsalclk-ve-guvenlik/>].

EU Sanctions, (2020). *Syria*. [Erişim Tarihi: 14.04.2020, <https://www.europeansanctions.com/category/syria/>].

Euronews, (2016). *Halep: Bir şehir, iki farklı hayat*. [Erişim Tarihi: 22.12.2019, <https://tr.euronews.com/2016/09/05/halep-bir-sehir-iki-farkli-hayat>].

Euronews, (2019). *Harabeye dönen Halep Kapalı Çarşı'da restorasyon çalışmaları*. [Erişim Tarihi:22.12.2019, <https://tr.euronews.com/2019/08/05/harabeye-donen-halep-kapalicarsi-da-restorasyon-calismalari>].

European Commission, (2017). *Addressing Vulnerabilities of Refugees and Host Communities in Five Countries Affected by the Syrian Crisis. (Finances)*, [Erişim Tarihi: 02.05.2020, <https://eutf-syria.akvoapp.org/en/project/7888/#finance>].

European Neighbourhood Policy And Enlargement Negotiations (NEAR), (2020). *Syria. EC*, [Erişim Tarihi: 29.04.2020, https://ec.europa.eu/neighbourhood-enlargement/neighbourhood/countries/syria_en].

Evrensel, (2019). *SDG: IŞİD son topraklarını kaybetti, 5 yıllık “halifelik” sona erdi*. [Erişim Tarihi: 04.04.2019, <https://www.evrensel.net/haber/373238/sdg-isis-son-topraklarini-kaybetti-5-yillik-halifelik-sona-erdi>].

Ferris-Rotman, A. (2019). *Russia, Turkey and Iran agree to coordinate on Syria amid potential U.S. vacuum*. [Erişim Tarihi, 02.11.2019, <https://www.washingtonpost.com/>].

FFO. (2019). Background information: Contributions to the United Nations budget. *Federal Foreign Office*, [Erişim Tarihi:08.05.2020, <https://www.auswaertigesamt.de/en/aussenpolitik/internationale-organisationen/vereintenationen/-/281336>].

Fildiş, A. T. (2013). “Günümüzde Suriye’de Yaşanan Sorunların Tarihsel Arka Planına Kısa Bir Bakış.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:52, s:55-62.

Fisher, M. (2016), “Turkey, Russia and an Assassination: The Swirling Crises, Explained”, *The New York Times*, [Erişim Tarihi:27.01.2020, <https://www.nytimes.com/2016/12/19/world/europe/what-happened-turkey-russia-assassination-analysis.html>].

Flade, F. & Krauel, T. (2012). “Wie Assad einen deutschen Denker vorführen durfte”, *WELT*, [Erişim Tarihi: 13.10.2019, <https://www.welt.de/politik/ausland/article108204648/Wie-Assad-einen-deutschen-Denker-vorfuehren-durfte.html>].

Ford, R. S. (2019). The Syrian Civil War A New Stage, But Is It The Final One? *The Middle East Institute*, Policy Paper 2019-8.

France Diplomacy (2020). *War in Syria: Understanding France’s position: What are France’s priorities in Syria?... Ministry of Europe and Foreign Affairs (Ministère de l’Europe et des Affaires étrangères)*. [Erişim Tarihi: 26.04.2020, <https://www.diplomatie.gouv.fr/en/country-files/syria/war-in-syria-understanding-france-s-position/>].

France Gouvernement, (2018). *Syria summit: a useful step forward for talks*. [Erişim Tarihi: 15.10.2019, <https://www.gouvernement.fr/en/syria-summit-a-useful-step-forward-for-talks>].

Francis, E. (2017). Syrian Kurdish groups expect U.S. support, will fight any Turkish advance. *Reuters*, [Erişim Tarihi:15.04.2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-kurds-idUSKBN15U24R>].

Freedman, R. O. (2010). “Russia and Middle East Under Putin.” *Orta Doğu Etütleri*, II/3, s. 9-55.

French Embassy in UK, (2018). *France, Germany, Turkey and Russia hold summit on Syria*. [Erişim Tarihi:03.11.2019, <https://uk.ambafrance.org/France-Germany-Turkey-and-Russia-hold-summit-on-Syria>].

FSA Platform, (2012). *The Free Syrian Army’s Proclamation of Principles*. [Erişim Tarihi:28.03.2019, <http://fsaplatform.org/fsa-principles>].

Gadjiev, A. (2017). “Rakka operasyonu bir kukla tiyatrosuydu”. *Sputnik*, [Erişim Tarihi:15.04.2019, <https://tr.sputniknews.com/columnists/201710191030677089-rakka-operasyonu-kukla-tiyatrosuydu/>].

Gaffarlı, O. (2016). Rusya'nın PYD politikası değişiyor mu? *AlJazeera Türk*, [Erişim Tarihi: 09.04.2019, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/rusyanin-pyd-politikasi-degisiyor-mu>].

Gani. J. (2008). Pan-Arabism vs. US Exceptionalism: Ideology in US-Syrian Relations. *Political Studies Association 58th Annual Conference*.

Gause III, F. G. (2011). “Saudi Arabia in the New Middle East”, Council on Foreign Relations, Council Special Report No. 63.

Gause III, F. G. (2020). “Insight 243: Saudi Arabia and Regional Leadership The Impossibility of Hegemony”, Insights Middle East Institute, No; 243, s:1- 6.

Gazete Duvar, (2019). Yasin Aktay: Suriye ordusu ile çatışma çıkabilir, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2019/10/13/yasin-aktay-suriye-ordusu-ile-catisma-cikabilir>].

Gazete Duvar, (2020). Çavuşoğlu: M4 Karayolu'nda güvenli koridor oluşturulacak, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://www.gazeteduvar.com.tr/gundem/2020/03/05/cavusoglu-m4-karayolunda-guvenlik-koridoru-olusturulacak>].

Georgiev, A. & Tzenkov, E. (1994).“ The Trouble Balkans”. Hugh Miall (Ed), *Redifining Europe New Patterns of Conflict and Cooperation*, The Royal Institute of International Affairs, Pinter Publisher, London, s:48-66.

Gezer, G. & Kösen, M. G. (2019). “Eleştirel Güvenlik Çalışmaları”, e-Güvenlik Ders Modül 1 Güvenliğe Kuramsal Yaklaşımlar, [Erişim Tarihi: 18.09.2019, <https://trguvenlikportali.com/ders-5-elestirel-guvenlik-calismalari/>].

Ghaddar, H. (2018). Hezbollah in Syria, Ghaddar Hanin (Ed), *Iran's Foreign Legion The Impact of Shia Militias on U.S. Foreign Policy*. The Washington Institute For Near East Policy, PN:46.

Gibbons-Neff, T. (2015). These new satellite images show how Russia is expanding its military presence in Syria. *The Washington Post*, [Erişim Tarihi:28.01.2020, <https://www.washingtonpost.com/news/checkpoint/wp/2015/09/22/these-new-satellite-images-show-how-russia-is-expanding-its-military-presence-in-syria/>].

Gladstone, R. (2018). U.S. Says Syria Has Used Chemical Weapons at Least 50 Times During War. *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 28.03.2019, <https://www.nytimes.com/2018/04/13/world/middleeast/un-syria-haley-chemical-weapons.html?smid=tw-share>].

Glanville, L. (2014). “Syria Teaches Us Little About Questions Of Military Intervention”, (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis, E-International Relations*, Bristol, s: 44- 48.

Gobat, J. & Kostial, K.(2016). “Syria’s Conflict Economy.” *International Monetary Fond (IMF) Working Paper*, Middle East and Central Asia Department, WP/16/123.

Goodarzi, J. M. (2010). “Syria and Iran: Alliance Cooperation in a Changing Regional Environment.” *Ortadoğu Etütleri*, Volume 4, No 2, s:31-54.

Gordon, M. R. & Barnard, A. (2012). U.S. Places Militant Syrian Rebel Group on List of Terrorist Organizations. *The New York Times*, [Erişim Tarihi:11.05.2019, https://www.nytimes.com/2012/12/11/world/middleeast/us-designates-syrian-al-nusra-front-as-terrorist-group.html?_r=0].

GOV. UK (2020). *UK action to combat Daesh*. [Erişim Tarihi: 20.05.2020, <https://www.gov.uk/government/topical-events/daesh/about>].

GOV. UK (2020). *UK help and services in Syria*. [Erişim Tarihi: 20.05.2020, <https://www.gov.uk/world/syria>].

Gökcan, Ö. (2018). “Türkiye-Suriye İlişkilerinde Bir Kırılma Noktası: Ekim 1998 Krizi Veya Diğer Bir İfadeyle “İlan Edilmemiş Savaş”. *Akademik İncelemeler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:1, s:169-198.

Gökçe, E. (2016). Suudi Arabistan’da Arap Baharını Engelleyen İç Dinamikler. *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* , 0 (2) , 41-73.

Gökmen, M. Y. (2012). “Suriye ordusuna genel bakış”, NTV, [Erişim Tarihi:13.10.2019, <https://www.ntv.com.tr/galeri/dunya/suriye-ordusuna-genel-bakis,plqzajvjcku0V-pHB2Mhcg/eHgmyiYdZ0OiFfnpGY3ziQ>].

Göksedef, E. (2016). Cenevre’ye giden yolda yaşanan diplomasi trafiği. *AlJazeera Türk*, [Erişim Tarihi:19.09.2019, <http://www.aljazeera.com.tr/al-jazeera-ozel/cenevreye-giden-yolda-yasanan-diplomasi-trafigi>].

Göztepe, E. (2004). “Amerika'nın İkinci Irak Müdahalesinin Uluslararası Hukuk ve Türkiye'nin Bu Savaş Katılımının Türk Anayasa Hukuku Açısından Bir Değerlendirmesi ya da "Haklı Savaş"ın Haksızlığı Üzerine.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 59(3), s:79-103.

GPF. (2012). Changing Patterns in the Use of the Veto in The Security Council.

Gurcan, M. (2012). Savaşın Evrimi ve Teorik Yaklaşımlar, Atilla Sandıklı (ed), *Teoriler Işığında Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri*, Bilgesam Yayınları, İstanbul. s.71-133.

Gutman, R. (2015). “Syrian Arab Militias Dispute They Received U.S. Airdrop Of Ammunition”, *Mc Clacthy DC*, [Erişim Tarihi:28.02.2020 , <https://web.archive.org/web/20151124065233/http://www.mcclatchydc.com/news/nation-world/world/middle-east/article40532349.html>].

Gutman, R. (2017). America’s Favorite Syrian Militia Rules With an Iron Fist. *The Nation*, [Erişim Tarihi:11.04.2019, <https://www.thenation.com/article/archive/americas-favorite-syrian-militia-rules-with-an-iron-fist/>].

Güdek, Ş (2017). “ABD’nin Zora Dayalı Dış Politikasında Söylemsel Bir Değişim: 11 Eylül Terörü.” *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt-Sayı: 10(4) s: 143-158.

Gülen, F. (2018). Suriye İç Savaşı’nda Özgür Suriye Ordusu’nun Askeri Operasyonları ve Eylemleri, *Sakarya Üniversitesi Öğrencileri Uluslararası İlişkiler Araştırmalar Grubu*, [Erişim Tarihi: 22.03.2019, https://www.academia.edu/36999030/Suriye_%C4%B0%C3%A7_Sava%C5%9F%C4%B1_n_da_%C3%96zg%C3%BCr_Suriye_Ordusu_nun_Asker_Operasyonlar%C4%B1_ve_Eylemleri].

Gülşen, H. (2017). “Rusya’nın Suriye Müdahalesi: Kazanımlar, Kayıplar ve Riskler.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt: 9 Sayı: 79, s:29-31.

Gün, M. S. (2013). “Yemen’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*, Sayı:22, s:119-140.

Güneş, B. (2018). “Libya İç Savaşı Ve Kriz Yönetimi.” *Güvenlik Bilimleri Dergisi*, 7 (2), s:263-291.

Güriz, A. (1955). “Hobbes, Şahsiyeti ve Siyasi Fikirleri,” *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, c:12, s. 298-315.

Gürpınar, B. (2016). *Arap Ayaklanmaları Ve Kırılgan Devlette Çocuk Olmak: Mısır Ve Suriye.* FMV Işık Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-66181-1-6 (e-Kitap), İstanbul, s:64-79.

Güzelipek, Y. A. (2016). *5.Yılında Arap Baharı: Arap Uyanışı Mı Yoksa Bölgesel Bir Kaos Mu?* FMV Işık Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-66181-1-6 (e-Kitap), İstanbul, s:7-11.

Habertürk (2018), “*Trump ve Putin'in ölümcül silahları*”, [Erişim Tarihi:15.01.2020, <https://www.haberturk.com/abd-ve-rusya-nin-suriye-deki-askeri-gucleri-iste-trump-ve-putin-in-suriye-deki-olumcul-silahlari-1918092>].

Habertürk, (2011), “*Bin Ladin nasıl öldürüldü? İşte bilinmeyen grafik!*”, [Erişim Tarihi: 2018, <https://www.haberturk.com/dunya/haber/686065-bin-ladin-nasil-olduruldu-iste-bilinmeyen-grafik>].

Hacaoğlu, S. & Kozok, F. (2020). “*Turkey Is Relocating Military Posts in Syria as Pressure Grows*” Bloomberg, [Erişim Tarihi: 20.01.2021, <https://www.bloomberg.com/news/articles/2020-10-23/turkey-is-relocating-military-posts-in-syria-as-pressure-grows>].

Hacıoğlu, N. (2016). Türkiye ve Rusya garantörlüğünde Suriye’de ateşkes. *Hürriyet*, [Erişim Tarihi: 17.09.2019, <https://www.hurriyet.com.tr/dunya/putin-suriyede-ateskes-saglandi-40321107>].

Halhalli, B. (2014). “*Hümeyni Dönemi İran Dış Politikası (1979-1989).*” *Birey ve Toplum*, Cilt:4, Sayı:8, s:75-96.

Halistoprak, T. B. (2019). *İnsani Müdahale*, Güvenlik Yazıları Serisi, No.21.

Hancılar, Ö. (2011). “*Uluslararası Hukukta İnsanî Müdahale*”, *Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 7(2), s:97-124.

Harmoon, (2017). “*Rusya'nın Yeni Suriye Politikası: Radikal Değişim mi yoksa Taktik mi?*” *Harmoon Çağdaş Araştırma Merkezi*, Politika Çalışmaları Birimi.

Hasgüler, M. & Ululdağ, M. B. (2018). *Devletlerarası ve Hükümetler Dışı Uluslararası Örgütler Tarihçe-Organlar-Belgeler-Politikalar.* ALFA Basım Yayım Dağıtım San. ve Tic. Ltd. Şti. 7. Baskı, İstanbul.

Hashim, A. S. (2014). From Al-Qaida Affiliate To The Rise Of The Islamic Caliphate: The Evolution Of The Islamic State Of Iraq And Syria (Isis). *S. Rajaratnam School of International Studies (RSIS)*, Policy Report, Singapore.

Hassan, H. (2014). The most powerful rebel alliance in Syria-the Islamic Front-is on the verge of collapse. Report: Front to Back, *Foreign Policy*, [Erişim Tarihi: 23.09.2019, <https://foreignpolicy.com/2014/03/04/front-to-back/>].

Hatahet, S. Vd. (2019). Suriye'deki Ulus-Aşırı Ypg'li Savaşçılar Fenomeni. *Alsharq Forum Rapor*, İstanbul.

Hehir, A. (2014). "Syria And The Dawn Of A New Era", (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, E-International Relations, Bristol, s: 72- 75.

Herszenhorn, M. D. (2015). Russia Sees a Threat in Its Converts to Islam. *The New York Times*, [Erişim Tarihi:12.04.2019, <https://www.nytimes.com/2015/07/02/world/russia-sees-a-threat-in-its-converts-to-islam.html>].

Hevian, R. (2013). "The Resurrection of Syrian Kurdish Politics". *Middle East Review of International Affairs*, Vol. 17, No. 3, s:45-56.

Heydarian, R. J. (2010). Iran-Turkey-Syria: An Alliance of Convenience. *Foreign Policy in Focus*, [Erişim Tarihi: 24.03.2020, https://fpif.org/iran-turkey-syria_an_alliance_of_convenience/].

Hirş, E. (1946). Kant'ın Ebedi Barış Üzerindeki Felsefi Denemesi, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, Cilt 3, Sayı 1, ss. 3 -31.

Hisarhoğlu, F. (2019). *Güvenlikleştirme*. Güvenlik Yazıları Serisi, No.24.

HNO, (2019). *Syrian Arab Republic. Humanitarian Needs Overview*, United Nations Humanitarian Aid Coordination Office (OCHA).

Hobbes, T. (1997). *Leviathan*, Richard E. Flathman, David Johnston (ed), W. W. Norton Company, New York.

Hobson, J. (2012). *The Eurocentric Conception of World Politics: Western International Theory 1760–2010*, Cambridge University Press, Cambridge.

Holliday, J. (2011). “The struggle for syria in 2011: An operational and regional analysis”. Middle East Security Report 2, *Institute For The Study of War (ISW)*, Washington D.C.

Hoş, H. S. (2019). İnsan Hakları Sorunu Olarak Kozmopolitan Haklı Savaş Teorisi (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Howard, P. (2004). Why Not Invade North Korea? Threats, Language Games, and U.S. Foreign Policy, *International Studies Quarterly*, Vol:48, No: 4 s:805-828.

HRW, (1996). Suriye Sessiz Kürtler, Cilt:8, No:4 (E). [Erişim Tarihi: 28.10.2019, <https://www.hrw.org/reports/1996/Syria.htm>].

HRW, (2014). “VII. Children in Security Forces”. Under Kurdish Rule Abuses in PYD-run Enclaves of Syria, *Report*, s:38-43.

HRW, (2020). Suriye 2019 Olayları. *World Report 2020*, [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://www.hrw.org/tr/world-report/2020/country-chapters/336770>].

Human Right Watch, (2005). Middle East and North Africa: Syria. *World Report*, US, s:486-490.

Human Right Watch, (2010). Middle East and North Africa: Syria. *World Report*, US, s:555-562.

Hürriyet, (2007). *Putin'in Münih konuşması Genelkurmay'ın sitesinde.* [Erişim Tarihi:10.01.2020, <https://www.hurriyet.com.tr/gundem/putinin-munih-konusmasi-genelkurmayin-sitesinde-5956456>].

ICISS. (2001). “The Responsibility To Protect”. *International Development Research Centre*, Canada.

ICRC, (1999). “Country report Bosnia-Herzegovina. ICRC worldwide consultation on the rules of war”, *International Committee Of The Red Cross (ICRC)*, Geneva.

International Crisis Group (ICG), (2017). “Fighting ISIS: The Road to and beyond Raqqa”. *Crisis Group Middle East Briefing N°53*.

International Law Commission. (2001). *Draft Articles on Responsibility of States for Internationally Wrongful Acts, with commentaries.* [Erişim Tarihi: 12.02.2020, <https://www.icrc.org/casebook/doc/case-study/ilc-stateresponsibility-case-study.htm>].

IPA (II). (2018). Revised Indicative Strategy Paper For Turkey (2014-2020). *Instrument For Pre-Accession Assistance (IPA II)*, European Commission, Brussels.

Ismay, J. (2017). U.S. Says 2,000 Troops Are in Syria, a Fourfold Increase. *The New York Times*, [Erişim Tarihi:19.08.2019, <https://www.nytimes.com/2017/12/06/world/middleeast/us-troops-syria.html>].

ISW, (2014). *ISIS sees its İslamic State Exttending Between Iraq and Syria*. [Erişim Tarihi:11.04.2019, https://www.zerohedge.com/sites/default/files/images/user5/imageroot/2014/06/ISIS%20envisioned%20boundaries_1.jpg].

İnce, E. (2017). Suriye'de Baas Rejiminin Kuruluşu Ve Türkiye, Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Dergisi, I/1, s: 261-280.

İnternethaber (2018), “*ABD'den Suriye'de Tüm Dengeleri Değiştirecek Karar Reuters Duyurdu*”, [Erişim Tarihi:01.03.2020 , <https://www.internethaber.com/abdden-suriyede-tum-dengeleri-degistirecek-karar-reuters-duyurdu-1928191h.htm>].

İnvesting, USD/SYP - Amerikan Doları Suriye Lirası. [Erişim Tarihi:08.08.2019, <https://tr.investing.com/currencies/usd-syp-historical-data>].

Jerusalem Post, (2010). *FM: If Syria provokes Israel, Assad will be out of power*. [Erişim Tarihi: 04.05.2020, <https://www.jpost.com/Israel/FM-If-Syria-provokes-Israel-Assad-will-be-out-of-power>].

Johnson, J. T. (1994) *Haklı Savaş. Blackwell'in Siyasal Düşünce Ansiklopedisi*, (çev). Bülent Peker, Nevzat Kırır, Cilt I, Ümit Yayıncılık, Ankara

Jonas, B. Vd. (2016). Al-Nusra rebranding: New name, same aim? What you need to know. *CNN*, [Erişim Tarihi: 15.05.2019, <https://edition.cnn.com/2016/08/01/middleeast/al-nusra-rebranding-what-you-need-to-know/index.html>].

Jones, D. (2018). Ankara Hosts Iran, Russia Leaders as Cooperation Deepens to End Syria Conflict. *VOA*, [Erişim Tarihi:12.11.2019, <https://www.voanews.com/europe/ankara-hosts-iran-russia-leaders-cooperation-deepens-end-syria-conflict>].

Jones, W. R. (1999). *Security, Strategy, and Critical Theory*, Lynne Rienner Publishers, London.

Joscelyn, T. (2017). Hay'at Tahrir al Sham leader calls for 'unity' in Syrian insurgency. *FDD's Long War Journal*, [Erişim Tarihi: 15.08.2019, <https://www.longwarjournal.org/archives/2017/02/hayat-tahrir-al-sham-leader-calls-for-unity-in-syrian-insurgency.php>].

Joya, A. (2012). "Syria and the Arab Spring: The Evolution of The Conflic and the Role of the Domestic and External Factors". *Ortadoğu Etütleri*, Volume 4, No 1, pp.27-52.

Jusoor for Studies, (2019). Map Of Military Influence In Syria 01-06-2019, [Erişim Tarihi: 25.10.2019, <https://www.jusoor.co/details/Map%20of%20military%20influence%20in%20Syria%2001-06-2019/497/en>].

Jsoor, (2017). 2016 Yılında Suriye Tablosu ve 2017 Yılına Öne Çıkan Ortamı. *Jusoor for Studies Analiz Raporu*.

Kabbani, N. Kamel, N. (2007). "Youth Exclusion in Syria: Social, Economic, and Institutional Dimensions." *Middle East Youth Initiative Working Paper*, No:4, Dubai School Of Government Wolfensohn Center For Development.

Kahn, G. (2011). "Bloody Syrian Protests Continue", Arutz Sheva 7, [Erişim Tarihi: 27.01.2021, <https://www.israelnationalnews.com/News/News.aspx/143026#.VdOFupexlmE>].

Kalyon, L. (2010). "Truman Doktrini Üzerine Bir Analiz". *Güvenlik Stratejileri Dergisi*, 6 (11), s:7-26.

Kamil, İ. (2019). The Bosnia-Herzegovina Crisis And The Un's Dispute Resolution. (Ed). Muharrem Hilmi Özev, Aydın Erdoğan, *The United Nations And Its Conflict Resolution Role*, Istanbul University Press, İstanbul, s:163-188.

Kandil, A. (2012). "China and the Arab Spring: a new player in the Middle East?", *European Institut of Mediterranean*, Briefn. 47, [Erişim Tarihi: 02.04.2020, <http://www.euromesco.net/images/briefs/euromescobrief47.pdf>].

Kant, I. (1960). *Ebedi Barış Üzerine Felsefi Deneme*. (Çev). Yavuz Abadan, Seha L. Meray, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, No:33, Ajans Atatürk Matbaası, Ankara.

Karaath, B. (2018). *Arap Baharı'nda Farklı Bir Ülke-Tunus*. Nobel Akademik Yayıncılık, 1.Basım, Ankara.

Karabulut, B. (2007). “Karadeniz’den Ortadoğu’ya Uzanan Bir Dış Politika: Geçmişten Günümüze Suriye Rusya İlişkileri.” *Karadeniz Araştırmaları*, Sayı:15, s:67-88.

Karabulut, B. (2015). *Küreselleşme Sürecinde Güvenliği Yeniden Düşünmek*, Barış Kitabevi, Ankara.

Karagül, S. & Demirbaş, Ç. E. (2017). “Koruma Sorumluluğu Doktrini Açısından Suriye Krizi: Bir ‘İnsancıl Müdahalesizlik’ Örneği”, *Yönetim Bilimleri Dergisi*, Cilt:15, Say: 30, s:481-510.

Karakoç, J. (2006). “ABD’nin Soğuk Savaş Sonrası Hegemonya Çabaları Etkisinde NATO’nun Kosova Müdahalesi.” *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 8(1), s:227-242.

Karaoğlu, A. O. (2019). “Libya’ya Askeri Müdahale ve Uluslararası Hukukta Yeniden İnşa Sorumluluğu”. *İstanbul Medipol Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 6 (1), 199-223.

Karimi, F. Vd. (2016). “ISIS leadership involved in Istanbul attack planning, Turkish source says”, CNN, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://edition.cnn.com/2016/06/30/europe/turkey-istanbul-aturk-airport-attack/>].

Kartal, G. Öztürk, S. (2018). “Arap Baharı Olaylarının Orta Doğu Ekonomilerine Etkileri.” *Uluslararası Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, Cilt:4, Sayı:4, s.29-36.

Karunakaran, Y. (2018). “Withdrawing from Syria – The Illegality of Continued U.S. Presence post-ISIS”, *Cambridge International Law Journal*, [Erişim Tarihi: 17.02.2020, <http://cilj.co.uk/2018/02/20/withdrawing-from-syria-the-illegality-of-continued-u-s-presence-post-isis/>].

Kassab, S. (2016). Russian Airstrikes in Syria: a Violation of International Law? *MJIL*, [Erişim Tarihi: 02.02.2020, <http://www.mjilonline.org/russian-airstrikes-in-syria-a-violation-of-international-law/>].

Kazdal, M. (2018). “İran’ın Arap Baharı Sonrası Suriye Politikasını Anlamak.” *Artuklu Kaime Uluslararası İktisadi ve İdari Araştırmalar Dergisi*, 1 (1), s:1-15.

Keith, A. (2007). “The African Union in Darfur: An African Solution to a Global Problem?” *Journal of Public and International Affairs*, C:18, s:149-164.

Kelkitli, F. A. (2016). Soğuk Savaş'tan Günümüze Rusya'nın Suriye Politikası. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:359-370.

Kelleci, T. & Bodur Ü. M. (2017). "TWAİL ve Yeni Bir Hâkimiyet Aracı Olarak Koruma Sorumluluğu (R2P): Libya Örneği." *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 14, Sayı 56, s.89-104.

Kemaloğlu (Kamalov), İ. (2013). "Ortadoğu Silah Pazarında Rusya'nın Payı." *Ortadoğu Analiz*, Cilt:5, Sayı:55, s:58-70.

Kerman, İ. Efeğil, E. (2017). Terör Örgütü Pkk/Pyd'nin Suriye'de İzlediği İç Savaş Stratejisinin Değerlendirilmesi. *ANKASAM | Uluslararası Kriz ve Siyaset Araştırmaları Dergisi*, 1 (2), s:162-198.

Kershner, I. (2012). Secret Israel-Syria Peace Talks Involved Golan Heights Exit. *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 11.05.2020, <https://www.nytimes.com/2012/10/13/world/middleeast/secret-israel-syria-peace-talks-involved-golan-heights-exit.html>].

Keskin, F. (1998). *Uluslararası Hukukta Kuvvet Kullanma: Savaş, Karışma Ve Birleşmiş Milletler*, Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yayınları, Ankara.

Keskin, F. (2006-2007). "İnsancıl Müdahale: 1999 Kosova ve 2003 Irak Sonrası Durum." *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 3, Sayı 12, s. 49-70.

Keskin, F. (2009). "Darfur: Koruma Yükümlülüğü ve İnsancıl Müdahale Kavramları Çerçevesinde Bir İnceleme", *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 6, Sayı 21, s. 67-88.

Keyvan, Z. (2017). Çin'in Suriye Politikası, *ANKASAM*, [Erişim Tarihi:02.04.2020, <https://ankasam.org/cinin-suriye-politikasi/>].

Khaddour, K. (2016). "Strength in Weakness: The Syrian Army's Accidental Resilience", Malcolm H. Keer Carnegie Middle East Center, [Erişim Tarihi: 13.10.2019, <https://carnegie-mec.org/2016/03/14/strength-in-weakness-syrian-army-s-accidental-resilience-pub-62968>].

Khaleej Times, (2011). Top Saudi scholars back ban on protests, [Erişim Tarihi: 18.06.2020, <https://www.khaleejtimes.com/region/top-saudi-scholars-back-ban-on-protests>].

Khizriev, A. (2015). *Chto takoye Svobodnaya siriyskaya armiya i gde ona raspolozhena? Pucu*, [Erişim Tarihi:28.03.2019, <https://riss.ru/analitics/21351/>].

Khoury, E. (2013). *Rusya, ABD ve Suriye'deki iç savaş: Kanlı satranç. Rusya'nın Suriye Politikası*, DÜBAM Yayınları, İstanbul,s:27-30.

Kingsley, P. (2015). How Mohamed Morsi, Egypt's first elected president, ended up on death row. *The Guardian*, [Erişim Tarihi:03.02.2019, <https://www.theguardian.com/world/2015/jun/01/mohamed-morsi-execution-death-sentence-egypt>].

Koç, M. & Küpeli, M. B. (2019). Suriye İç Savaşı ve Türkiye. ağ Üniversitesi, *South Security School*, [Erişim Tarihi: 15.09.2019, <https://www.gencdiplomalar.com/uzman-gorusu/suriye-ic-savasi-ve-turkiye.html>].

Koçak, K. A. (2013). "Yasemin Devrimi'nden "Arap Baharı"na Tunus." *Yasama Dergisi*, Sayı:22, s:22-61.

Kolasi, K. (2014). Eleştirel Teori ve Güvenlik: Kimin İçin Güvenlik?, Emre ıtak, Osman Şen (Ed). *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Teorik Değerlendirmeler*, Röle Akademik Yayıncılık, Ankara, s.121-155

Koldaş, U. (2017). Suriye'de Yönetilebilir Bölünmüşlük: İsrail Güvenliği İçin Zorluklar Ve Fırsatlar. *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları* No: 9, 1. Baskı, Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları, KKTC.

Koldaş, U. Ayaz, E. (2016). Suriye'de Mezhepsel Bölünmüşlük, Barış Süreci Ve Avrupa Birliği'nin Rolü. *Yakın Doğu Enstitüsü Raporları* No: 04, 1. Baskı, Yakın Doğu Enstitüsü Yayınları, KKTC.

Koraltan, F. H. (2016). *Bir Devrim Süreci: Arap Baharı*. FMV Işık Üniversitesi Yayınları, ISBN 978-605-66181-1-6 (e-Kitap), İstanbul, s:30-37.

Korkmaz, A. (2012). "Arap Baharı Sürecinde İnternet ve Sosyal Medyanın Rolü." *International Symposium on Language and Communication: Research Trends and Challenges (ISLC)*, s: 2147-2153.

Kökenleri, Kavramları ve Tartışmaları", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 7, Sayı 25, s. 43-68.

Köse, T. (2006). Lübnan'da İstikrar Arayışları. *SETA Lübnan Raporu*, Ankara.

Köylü, M. (2018). “Rusya, Türkiye ve Suriye İlişkileri.” *Millî Güvenlik ve Askerî Bilimler Akademik Dergisi*, Cilt:2, Sayı:7, s:93-115.

Köylü, M. (2018). “Suriye, PYD/YPG Yapılanması Ve Zeytin Dalı Harekâtı”. *ASSAM Uluslararası Hakemli Dergi (ASSAM)*, Sayı: 11, s:70-86.

Kreutz, A. (2010). “Syria: Russia’s Best Asset in the Middle East”. *Russia/Nei. Vissions*, No:55, IFRI Russia/Nis Center.

Kuloğlu, A. (2011). “El Kaide Lideri Bin Ladin Operasyonu ve Sonuçları.” *Ortadoğu Analiz Dergisi*, Cilt:3, Sayı:30, s:74-81.

Kuran, S. & Gür, H. (2016). “Devlet-Dışı Aktörlere Karşı Meşru Müdafaada “İsteksiz veya Âciz” Doktrini: Suriye ve DAESH Örneği.” *MÜHF – Hukuk Araştırmaları Dergisi*, C.23, S.1, s:57-88.

Kurdish Questions, (2015). *Declaration Of Establishment By Democratic Syria Forces.* [Erişim Tarihi:10.04.2019, <https://web.archive.org/web/20160224085811/http://kurdishquestion.com/index.php/kurdistan/west-kurdistan/declaration-of-establishment-by-democratic-syria-forces/1179-declaration-of-establishment-by-democratic-syria-forces.html>].

Kurşun G. (2011). *101 soruda Uluslararası Ceza Mahkemesi.* İnsan Hakları Gündemi Derneği, Ankara.

Kurt, S. (2014). “Soğuk Savaş Sonrası ABD'nin Ortadoğu Politikası”. *Tarih Okulu Dergisi (TOD)*, Yıl 7, Sayı XIX, s: 167-196.

Kurt, S. (2014a). “İnsani Müdahale ve Suriye Örneği.” *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 6 (10), 39-65.

Kuşoğlu, B. (2012). “Libya Arap Baharı’na NATO “Katkısı”. *Yasama Dergisi* S:22, s:99-118.

Kuşoğlu, B. (2013). “Lübnan Sedir Devrimi’nden Arap Baharı’na”. *Yasama Dergisi*, Sayı:23, s:101-117.

Kut, Ş. (2005). *Balkanlar'da Kimlik Ve Egemenlik*, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul.

Kutlu, İ. (2018). “Birleşmiş Milletler Güvenlik Konseyi’nde Reform Tartışmaları.” *Bilge Strateji*, Cilt 10, Sayı 19, s:177-200.

Kuznetsov, V. (2015). Rusya neden Suriye'yi savunuyor?. *Rusya Federasyonu Federal Meclis Yayını*, [Erişim Tarihi:22.01.2020, <https://www.pnp.ru/archive/2015/09/30/pochemu-rossiya-zashhishhaet-siriyu.html>].

Küçük, A. (2019). Adana Mutabakatı neydi? Suriye ile gerilim ve Öcalan'ın yakalanması. *Haber Türk*, [Erişim Tarihi: 15.03.2020, <https://www.haberturk.com/adana-mutabakatı-neydi-suriye-ile-gerilim-ve-ocalan-in-yakalanması-2301412>].

Küçükbiltekin, H. & Çeviker, A. (2011). “Fransız Mandası Döneminde Suriye'nin Ekonomik Yapısı Ve Türkiye İle Ticari İlişkileri.” *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* Cilt 3, No 2, s:1-12.

Küçüksolak, Ö. (2012). “Güvenlik Kavramının Realizm, Neorealizm ve Kopenhag Okulu Çerçevesinde Tartışılması.” *Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi*, 4(14), 202-208.

Laub, Z. (2020). Syria's Civil War: The Descent Into Horror”, CFR, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://www.cfr.org/article/syrias-civil-war>].

Le Masson, V. (2011). La responsabilité de protéger : le cas libyen

Le Point, (2016). *Les quatre guerres de Syrie*. [Erişim Tarihi:12.01.2020, https://www.lepoint.fr/editos-du-point/mireille-duteil/les-quatre-guerres-de-syrie-18-02-2016-2019219_239.php#].

Letsch, C. (2015). “Turkey releases bombing suspect details as Twitter temporarily shut down”, The Guardian, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.theguardian.com/world/2015/jul/22/turkey-blocks-twitter-to-stop-broadcast-of-suruc-bombing-images>].

Levine, M. (2014), “Kırım 'İşgali' Üzerine: BM'deki Veto Hakkı Niçin Kaldırılmalı?”, [Erişim Tarihi:2018, <http://www.aljazeera.com.tr/gorus/kirim-ısgali-uzerine-bmdeki-veto-hakki-nicin-kaldirilmali>].

Lister, C. (2014). Al Qaeda Disavows ISIS. *Brookings*, [Erişim Tarihi: 12.05.2019, <https://www.brookings.edu/opinions/al-qaeda-disavows-isis/>].

Lister, C. (2016). Profiling Jabhat al-Nusra. *The Brookings Project on U.S. Relations with the Islamic World Analysis Paper*, No.24, Washington D.C.

Lobel, M. (2015). Syria's economy cut in half by conflict. *BBC*, [Erişim Tarihi:10.10.2019, <https://www.bbc.com/news/business-33244164>].

Loffe, J. (2013). Putin'i en çok ne korkutur? Aynur Erdoğan (ed), *Rusya'nın Suriye Politikası*, DÜBAM Yayınları, İstanbul, s:17-21.

LoGgaglio, G. (2014). Crisis With ISIS: Using ISIS's Development to Analyze "Associated Forces" Under the AUMF, American University National Security Law Brief, Volume 5, Issue 1, s: 127-171.

Lombardo, G. (2015) “The responsibility to protect and the lack of intervention in Syria between the protection of human rights and geopolitical strategies”. *The International Journal of Human Rights*, 19(8), s:1190-1198.

Luizard, P. J. (2018). *IŞİD Tuzağı*. (Çev.) Yasemin Özden Charles, İletişim Yayınları, 3.Baskı, İstanbul.

Lund, A. (2013a). Freedom fighters? Cannibals? The truth about Syria's rebels. *Independent*, [Erişim Tarihi:22.09.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/middle-east/freedom-fighters-cannibals-truth-about-syria-s-rebels-8662618.html>].

Lund, A. (2013b). “Say Hello to the Islamic Front”. *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*, [Erişim Tarihi:10.10.2019, <https://carnegie-mec.org/diwan/53679?lang=en>].

Lund, A. (2014). Syria's al-Qaeda Wing Searches for a Strategy. *Malcolm H. Kerr Carnegie Middle East Center*, [Erişim Tarihi: 10.05.2019, <https://carnegie-mec.org/diwan/56673?lang=en>].

Lumumba-Kasongo, T. (2017). Contemporary Theories of Conflict and their Social and Political Implications, [Erişim Tarihi: 14.02.2021, https://www.codesria.org/IMG/pdf/3-_contemporary_theories_peace_security_paix_et_se_curite_.pdf].

Machievelli, N. (1994), *Prens*, (çev).Nazım Güvenç, Anahtar Kitaplar Yayınevi, İstanbul.

Macleod, H. (2011). Syria: How it all began. *The World*, [Erişim Tarihi:14.05.2019, <https://www.pri.org/stories/2011-04-23/syria-how-it-all-began>].

MacPherson, B. F. (1998). “Building an International Criminal Court for the 21st Century.” *Connecticut Journal of International Law*, 13(1),

Makieh, K. Tsvetkova, M. (2018). Rocky Syria talks in Russia end, ignore key opposition demands. *Reuters*, [Erişim Tarihi:14.10.2019, <https://www.reuters.com/places/russia/article/us-mideast-crisis-syria-congress/rocky-syria-talks-in-russia-end-ignore-key-opposition-demands-idUSKBN1FJ0WJ>].

Malashenko, A. (2013). Russia and The Arab Spring. *3 Carnegie Moscow Center*, Russia.

Manfreda, P. (2019). “Saudi Arabia and the Syrian Uprising Explained”, ThoughtCo, [Erişim Tarihi:18.06.2020, <https://www.thoughtco.com/saudi-arabia-and-syrian-uprising-2353552>].

Marsh, K. & Chulov, M. (2011). “Assad blames conspirators for Syrian protests”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 27.01.2021, <https://www.theguardian.com/world/2011/mar/30/syrian-protests-assad-blames-conspirators>].

Marx, K. Engels, F. (2018). Komünist Manifesto. (çev). Tanıl Bora, İletişim Yayınları, 1. Baskı, İstanbul.

Mazzetti, M. Vd (2017). Behind the Sudden Death of a \$1 Billion Secret C.I.A. War in Syria. *The New York Times*, [Erişim Tarihi: 04.02.2020, <https://www.nytimes.com/2017/08/02/world/middleeast/cia-syria-rebel-arm-train-trump.html>].

McCowan, J. .H. (2016). Why the Kurdish-led SDF Will Struggle to Retake Raqqa. *ICSR*, [Erişim Tarihi:09.04.2019, <https://icsr.info/2016/11/08/kurdish-led-sdf-will-struggle-retake-raqqa/>].

McKirdy, E. (2017). 8 times Russia blocked a UN Security Council resolution on Syria. *CNN*, [Erişim Tarihi:14.01.2020, <https://edition.cnn.com/2017/04/13/middleeast/russia-unsc-syria-resolutions/index.html>].

McKirdy, E. Vd. (2016). “Turkey sends tanks into Syria against ISIS; rebels reportedly capture town”, *CNN*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://edition.cnn.com/2016/08/24/middleeast/turkish-troops-isis-syria-operation/>].

Mcmahon, P. C. Western, J. (2009). “The Death of Dayton: How to Stop Bosnia From Falling Apart.” *Foreign Affairs*, Cilt. 88, Sayı. 5, Council on Foreign Relations, s:69-83.

MDGs, (2010). *We Can End Poverty 2015 The Millennium Development Goals Report*, United Nations, New York.

Mearshaimer, J. J. (1990). “Back to the Future: Instability in Europe after the Cold War”, *International Security*, 1(15), s. 5-56.

Mearsheimer, J. J. & Walt, S. M. (2008). *The Israel Lobby and U.S. Foreign Policy*, Penguin Books, New York.

Mehrnews, (2019). *14th Round of Astana Talks on Syria Held in Kazakhstan*. [Erişim Tarihi: 01.11.2019, <https://en.mehrnews.com/news/153279/14th-round-of-Astana-talks-on-Syria-held-in-Kazakhstan>].

Melling, G. & Dennett, A. (2018). “The Security Council veto and Syria: responding to mass atrocities through the “Uniting for Peace” resolution”. *Indian Journal of International Law*, 57, s:285–307.

Memri, (2012). “Islamic Forces In Syria Announce Establishment Of Joint Front Aimed At Toppling Assad, Founding Islamic State; Syrian Website Urges Them To Incorporate All Islamic Forces In Country”. Syria, *Special Dispatch*, No. 5107, [Erişim Tarihi:22.09.2019, <https://www.memri.org/reports/islamic-forces-syria-announce-establishment-joint-front-aimed-toppling-assad-founding>].

Mepa News, (2019). *Suriye'nin Etnik-Dini Yapısı*, [Erişim Tarihi:25.01.2019, <https://www.mepanews.com/d/other/suriyeetnikdiniyapi.jpg>].

Meray, S. L. (1968) *Devletler Hukukuna Giriş I*, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Mercan, M. H. (2016). “Modern Suriye’de Anayasal Gelişmeler”, (Ed), Mehmet Akif Okur, Nuri Salık, *Bağımsızlıktan Arap Baharı’na Suriye İç Ve Dış Politika*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, s:99-122.

Mercier, S. (2016). “The Legality of Russian Airstrikes in Syria and 'Intervention by Invitation’”. *E- International Relations*.

Merkez Strateji Enstitüsü, (2014). “Suriye İç Savaşında Askerî Durum,” *Merkez Strateji Enstitüsü Rapor*, No: 006, Ankara.

Mertus, J. A. (2009). “Operation Allied Force: Handmaiden of Independent Kosovo”. *International Affairs*, 85(3), s:461-476.

Miles, T. & Irish, J. (2016). Syrian terrorist list produces 163 names and no agreement. *Reuters*, [Erişim Tarihi:20.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-terrorist/syrian-terrorist-list-produces-163-names-and-no-agreement-idUSKCN0VQ25E>].

Miles, T. Vd. (2016). U.N. Announces Start of Syria peace talks as Government Troops Advance. *Reuters*, [Erişim Tarihi: 19.09.2019, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-idUSKCN0VA2OT>].

Miller, B. (2001). “The Concept of Security: Should it be Redefined,” *Jornal of Strategy Studies*, 2(24), s.13-42.

Miller, Z. J. (2014). “Obama Says U.S. Will Bomb ISIS in Syria, Train Rebels.” *TIME*, [Erişim Tarihi: 15.02.2020, <https://time.com/3319658/obama-isis-speech-iraq-syria/>].

Milliyet, (2011). *Suriye'nin yeni kahramanı*. [Erişim Tarihi:12.02.2019, <https://www.milliyet.com.tr/dunya/suriye-nin-yeni-kahramani-1397272>].

Miş, N. (2014). Güvenikleştirme Teorisi ve Siyasal Olanın Güvenikleştirilmesi. *Akademik İncelemeler Dergisi*, 6 (2), s:345-381.

Moolakkattu, J. S. (2009). Robert W. Cox and Critical Theory of International Relations, *International Studies* 46(4), s:439 –456.

Muhammed, İ. (2007). “Suriye bildiğiniz gibi”, DW Türkçe, [Erişim Tarihi: 14.06.2019, <https://www.dw.com/tr/suriye-bildi%C4%9Finiz-gibi/a-2520742>].

Mulahasanovic, J. (2012), “Bosna Tarihi”, [Erişim Tarihi: 22.01.2018, <https://bosnahersek.info/ulke-genel-bilgisi/bosna-tarihi/>].

Murray, R. W. (2014). “Rationality And R2P: Unfriendly Bedfellows”, (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, E-International Relations, Bristol, s: 66- 71.

Naım, M. (2011). “Why Libya, But Not Syria?”, *Carnegie Endowment For International Peace*, [Erişim Tarihi: 10.11.2020, <https://carnegieendowment.org/2011/05/18/why-libya-but-not-syria-pub-44067>].

National Defense Strategy, (2018). *President of USA*, Washington D.C.

National Securty Strategy, (2017). *President of USA*, Washington D.C.

NATO, (1949). *The North Atlantic Treaty*, Washington D.C.

Neumann, P. R. (2015). Foreign fighter total in Syria/Iraq now exceeds 20,000; surpasses Afghanistan conflict in the 1980s. ICSR, [Erişim Tarihi:04.05.2019, <https://icsr.info/2015/01/26/foreign-fighter-total-syriairaq-now-exceeds-20000-surpasses-afghanistan-conflict-1980s/>].

Nollkaemper, A. (2013). Intervention in Syria and International Law: Inside or Out? *Syria Insta-Symposium*, s:1-3.

Nolte, G. (2012). *intervention by invitation*, (Ed. ;rüdiger W), Max Planck Encyclopedia of Public International Law.

NTV, (2012). Amcası, Esad'ın iktidardaki ömrünü açıkladı, [Erişim Tarihi: 14.01.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/amcasi-esadin-iktidardaki-omrunu-acikladi,8mIf13ralE2ziCUHsZWpVA>].

NTV, (2017). “Suriye Konulu Cenevre 6 Görüşmeleri Sona Erdi,” [Erişim Tarihi:28.06.2019, <https://www.ntv.com.tr/dunya/suriye-konulu-cenevre-6-gorusmeleri-sona-erdi,sLOoOTR500CGvEEj3JNegw>].

Nuriyev, E. (2012). “Suriye Siyasi Tarihi.” *21.Yüzyıl Türkiye Enstitüsü*, [Erişim Tarihi:19.02.2019, <https://www.21yyte.org/tr/merkezler/bolgesel-arastirma-merkezleri/ortadogu-ve-afrika-arastirmalari-merkezi/suriye-siyasi-tarihi>].

Nünlist, C. (2014). “More Responsibility? German Foreign Policy in 2014”. *CSS Analyses in Security Policy*, No:149, s:1-4.

O’Bagy, E. (2013). “The Free Syrian Army. Middle East Security Report 9”, *Institute for the Study of War (ISW)*, Washington D.C.

O’Connell, M. E. (2000). “The UN, NATO, and International Law after Kosovo.” *Human Right Quarterly*, Volume:22, No.1, s:57-89.

Obama, B. (2007). “Renewing American Leadership. Council on Foreign Relations, *Forreign Affairs*, s:1-7

OCHA, (2019). *Syrian Arab Republic*, Humanitarian Needs Overview Report.

Odabaş, U. (2018). Frankfurt Okulu ya da Eleştirel Teori Üzerine, Dört Öge, (14), 211-233.

OECD- DAC, (2019). *Total DAC and DAC members. Interactive summary charts for total DAC, DAC and non-DAC members, Official Development Assistance (ODA) flows for,*

[Erişim Tarihi: 28.10.2019, https://public.tableau.com/views/AidAtAGlance/DACmembers?:embed=y&:display_count=no?&:showVizHome=no#1].

OECD-ODA (2019). *Interactive summary charts by aid (ODA) recipients. Interactive summary charts for total DAC, DAC and non-DAC members, Official Development Assistance (ODA) flows for,* [Erişim Tarihi: 28.10.2019, https://public.tableau.com/views/OECDDACAidataglancebyrecipient_new/Recipients?:embed=y&:display_count=yes&:showTabs=y&:toolbar=no?&:showVizHome=no /Syrian Arab Republic].

Oellers-Frahm, K. (2005). “Restructuring Bosnia Herzegovina: A Model with Pit-Falls”. *Max Planck Yearbook of United Nations Law*, Volume 9 (1), s.179-224.

Oğuzlu, T. (2011). “Arap Baharı ve Değişen Bölgesel Dinamikler”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:30, s:33-40.

Oğuzlu, T. (2011). “Arap Baharı ve Yansımaları”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:36, s:8-16.

Oğuzlu, T. (2015). Liberalizm, Şaban Kardaş, Ali Balcı (Ed), *Uluslararası İlişkilere Giriş- Tarih, Teori, Kavram ve Konular, Uluslararası İlişkilere Giriş*, Küre Yayınları, İstanbul, s:97-110.

OHCHR, (2018). “*Chemical Weapons Attacks Documented. Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic,*” [Erişim Tarihi, 12.10.2019, https://www.ohchr.org/SiteCollectionImages/Bodies/HRCouncil/IICISyria/COISyria_ChemicalWeapons.jpg].

OHCHR. (2020). “Independent International Commission of Inquiry on the Syrian Arab Republic: Reports”. *United Nations Human Rights Council*. [Erişim Tarihi: 17.05.2020, <https://www.ohchr.org/EN/HRBodies/HRC/IICISyria/Pages/Documentation.aspx>].

Okhovat, S. (2001). *The United Nations Security Council: Its Veto Power and Its Reform*. Major Issues and Theology Foundation.

Oktav, Ö. Z. (2019). Suriye Krizi Sürecinde Suudi Arabistan’ın Değişen Stratejileri ve Arap Dünyasında Değişen Dengeler, [Erişim Tarihi:18.06.2020, file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/zdenZeynepOktav.pdf].

Oktay, E. G.& Rrapaj. J. (2016). “Sosyal İnşacılık Açısından Kosova’nın Kimliği: Bağımsızlık Sonrasında Ortak Bir “Kosovalı” Kimliği Oluşturmak Mümkün mü?”, *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 13, Sayı 49, s. 43-59.

Okur, M. A. (2009). “Emperyalizmin Ortadoğu Tecrübesinden Bir Kesit: Suriye’de Fransız Mandası”. *BİLİG*, Sayı:48, s:137-156.

One World Nations, (2019). “Syria (سورية)”. *One World Nations Online*, [Erişim Tarihi:03.01.2019, <https://www.nationsonline.org/oneworld/syria.htm>].

Onuf, N. (1998). “Constructivism: A User’s Manual”, (Ed.) Vendulka Kubálková, Paul Kowert, Nicholas Onuf, *International Relations in a Constructed World*, M.E. Sharpe, New York, s:58- 78.

OPCW, (2013). *Syria Completes Destruction Activities to Render Inoperable Chemical Weapons Production Facilities and Mixing/Filling Plants*. [Erişim Tarihi: 28.01.2020, <https://www.opcw.org/media-centre/news/2013/10/syria-completes-destruction-activities-render-inoperable-chemical-weapons>].

OPCW, (2020). “First Report By The Opcw Investigation And Identification Team Pursuant To Paragraph 10 Of Decision C-Ss-4/Dec.3 “Addressing The Threat From Chemical Weapons Use” Ltamenah (Syrian Arab Republic) 24, 25, And 30 March 2017. The Technical Secretariat.

Operational Portal Refugee Situations (OPRS), (2020). [Erişim Tarihi:12.10.2020, <https://data2.unhcr.org/en/situations/syria>].

Orazgaliyeva, M. (2017). “Kazakhstan welcomes results of Syria meeting in Astana, as Russia, Iran and Turkey issue joint statement. *The Astana Times*, [Erişim Tarihi:20.09.2019, <https://astanatimes.com/2017/03/kazakhstan-welcomes-results-of-syria-meeting-in-astana-as-russia-iran-and-turkey-issue-joint-statement/>].

Orhan, D. D. (2018). “Rusya Dış Politikasında Orta Doğu: Arap Baharı Sonrası Tehditler ve Fırsatlar”. *Avrasya Etüdleri*, 53 (1), s:87-116.

Orhan, O. (2013). “Suriye’de 5 Cepheli İç Savaş”. *ORSAM*, [Erişim Tarihi:01.04.2019, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-de-5-cepheli-ic-savas/>].

Orhan, O. (2014a). “İŞİD’in Ayn el Arap (Kobane) Kuşatması ve Türkiye”. *ORSAM*, [Erişim Tarihi:06.04.2019, <https://orsam.org.tr/tr/isid-in-ayn-el-arap-kobane-kusatmasi-ve-turkiye/>].

Orhan, O. (2014b). “Suriye’de Denge Arayışları: ABD’nin Suriye Politikasında “Ayar”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:6, Sayı:62, s:33-35.

Orhan, O. (2015). “Suriye, Dönüşüm ve Türkiye”, *Stratejik Analiz Dergisi*, Ankara, ASAM Yayınları, Cilt 6, Sayı 65.

Orhan, O. (2016). “Suriye İç Savaşında Dürziler.” *ORSAM*, [Erişim Tarihi:02.04.2019, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-ic-savasinda-durziler/>].

Ortaylı, İ. (2013). *Siyasi Tarih II*. Anadolu Üniversitesi Yayınları, 1. Baskı, Ankara.

Osborne, S. (2016). “Vladimir Putin says killing of Russian ambassador designed to spoil Russian-Turkish ties”. *Independent*, [Erişim Tarihi:17.11.2019, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/vladimir-putin-russian-ambassador-dead-turkey-death-andrey-andrei-karlov-shot-ankara-syria-peace-process-a7485376.html>].

Ovalı, A. Ş. (2006) “Ütopya İle Pratik Arasında: Uluslararası İlişkilerde İnsan Güvenliği Kavramsallaştırması”. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 3(10), 3-52.

Oweis, Y. (2011). “Syrian tank forces kill 25 in opposition hotbed Homs. *Reuters*, [Erişim Tarihi:12.02.2019, <https://www.reuters.com/article/us-syria/syrian-tank-forces-kill-25-in-opposition-hotbed-homs-idUSTRE79G3MT20111017>].

Owen, R. C. (2000). *Deliberate Force: A Case Study in Effective Air Campaigning*. Air University Press Maxwell Air Force Base, Alabama.

Oytun, O. (2009). “ABD-Suriye İlişkilerinde Değişim ve Türkiye’nin Ortadoğu’daki Rolü”. *Gündem Analiz, Ortadoğu Stratejik Araştırmalar Merkezi*, Cilt:1, Sayı:4, s:2-4.

Önal, H. (2010). “ABD’nin Afganistan Politikasının Açmazları: Bölgesel Bir Analiz.” *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:6, Sayı:23 s:43-71.

Örnek, S. (2012). “Onbir Eylül Olayları Ve Afganistan Operasyonu. Yalova” *Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, Sayı:1, s:107-134.

Örtlek, M. (2013). Bahreyn’e Arap Baharı Gelir Mi? Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi, Cilt 5, No 2, s:267- 277.

Özdemir, A. (2016). “Uluslararası İnsancıl Hukukun Uygulamaya Yönelik Caydırıcı Ve Zorlayıcı İlkesi: Koruma Sorumluluğu”, *Akademik Hassasiyetler* , 3 (5), s:87-115.

Özdemir, A. Y. (Y.Y.) “Post Yapısalcılık ve Eleştirel İnşacılık Yaklaşımları Çerçevesinde Küresel Terörizm Söylemi”.

Özdemir, A. Y. (Y.Y.). “Post Yapısalcılık ve Eleştirel İnşacılık Yaklaşımları Çerçevesinde Küresel Terörizm Söylemi”, [Erişim Tarihi: 18.05.2019, https://www.academia.edu/26944824/Post_Yap%C4%B1salc%C4%B1l%C4%B1k_ve_Ele%C5%9Ftirel_%C4%B0n%C5%9Fac%C4%B1l%C4%B1k_Yakla%C5%9F%C4%B1mlar%C4%B1_%C3%87er%C3%A7evesinde_K%C3%BCresel_Ter%C3%B6rizm_S%C3%B6ylemi].

Özdemir, Ç. (2016). “Suriye’de İç Savaşın Nedenleri: Otokratik Yönetim mi, Bölgesel ve Küresel Güçler mi?” *Bilgi* (33), s:81-102.

Özkan, A. (2002). “Uluslararası Hukukta Birleşmiş Milletler Ve Afganistan Operasyonu”. *Avrasya Dosyası*, BM Özel, Cilt: 8, Sayı: 1, s. 238-257.

Özkan, B. (2014). “Bosna’da Kalıcı Barış Mümkün mü?”. *Bilge Strateji*, Cilt 6, Sayı 10, s:63-84.

Özkan, Y. (2015), “*Hollandalı bakan: Srebrenitsa katliamı önlenebilirdi*”, [Erişim Tarihi:2018 , https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150701_srebrenitsa].

Özkan, Y. (2015). *Hollandalı bakan: Srebrenitsa katliamı önlenebilirdi*. *BBC*, [Erişim Tarihi:28.12.2018, https://www.bbc.com/turkce/haberler/2015/07/150701_srebrenitsa].

Özkoç, Ö. (2008). *Suriye Baas Partisi: Kökenleri, Dönüşümü, İzlediği İç Ve Dış Politika (1943-1991)*, Mülkiyeliler Birliği Yayınları, Ankara.

Özlem, K. (2017). *Sosyal İnşacılığın Temel Varsayımları İtibarıyla Güvenlik Yaklaşımı Ve Avrupa Birliği’nin Balkanlar Genişlemesi*, (Ed) Sibel Turan Nergis Özkural Köroğlu, *Uluslararası İlişkilerde Güvenlik Kuramları ve Sorunlarına Temel Yaklaşımlar*, Transnational Press Llundon, London,s:205- 223.

Öztürk, Y. (2020). “Türkiye’nin Fırat Kalkanı Operasyonunun Uluslararası Hukuk Meşruiyeti”. *International Social Sciences Studies Journal*, Vol:6, Issue: 54; pp:157-165.

Paksoy, S. Vd. (2013). “Küresellesmenin Sosyo-Politik Etkileri: Arap Baharı.” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:12, Sayı:46, s:169-182.

Pamuk, H. & Bektaş, Ü. (2016). “Turkey fires on U.S.-backed Kurdish militia in Syria offensive”, Reuters, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-turkey-idUSKCN10Z07J>].

Pamuk, H. Vd. (2019). “Pence says Turkey, U.S. agree ceasefire in northeast Syria,” Reuters, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-turkey-ceasefire/turkey-u-s-agree-ceasefire-in-northeast-syria-pence-idUSKBN1WW2KL>].

Pazarcı, H. (2020). *Uluslararası Hukuk*. Turhan Kitabevi, 19. Baskı, Ankara.

Perry, T. (2015). Syrian Kurds now say they now control territory the size of Qatar and Kuwait combined. *Business Insider*, [Erişim Tarihi:06.04.2019, <https://www.businessinsider.com/syrian-kurds-now-say-they-now-control-territory-the-size-of-qatar-and-kuwait-combined-2015-8?IR=T>].

PHR, (2020). *Illegal Attacks on Health Care in Syria*. [Erişim Tarihi: 16.10.2020, <http://syriamap.phr.org/#/en>].

Pipes, D. (1991). “Damascus Courts the West:Syrian Politics, 1989-1991.” Policy Papers, No:26, *The Washington Institute for Near East Policy*, Washington D.C.

Plofchan, T. (2014). “Timeline: Syrian Civil War. Documents”, *Cairo Review* 13, s:125-132.

Polat, D. Ş. (2016). Irak Şam İslam Devleti. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:211-226.

Polat, D. Ş. (2016). İran’ın Suriye Politikası, (Ed). Hasret Çomak, Caner Sancaktar ve Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, İstanbul, s:477- 4789.

Political Geography Now, (2014). *Syria Civil War Map: August 2014 (#13)*. [Erişim Tarihi:25.06.2019, <https://www.polgeonow.com/2014/08/syria-civil-war-map-august-2014-13.html>].

Pollack, K. M .(2011). *The Arab Awakening America and the Transformation of the Middle East*. Brookings Institution Press.

Pollock, D. (2016). “Making Rojava More Like the KRG”, Patrick Clawson, (ed.)*Syrian Kurds as A U.S. Ally: Cooperations & Complications*, The Washington Institute for Near East Policy, Washington D.C. s:1-12.

Prashad, V. (2015). Bin Ladin'in ölümü. *Birgün*, [Erişim Tarihi:27.12.2018, <https://www.birgun.net/haber/bin-ladin-in-olumu-81176>].

Prashad, V. (2017). *Ulusun Ölümü ve Arap Devriminin Geleceği*, (Çev.) Senem Erdoğan, Yordam Kitap, 1.Basım, İstanbul.

President of Russia, (2015). *Meeting with Government members*. [Erişim Tarihi: 02.02.2020, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/50401>].

President of Russia, (2016). *Law ratifying Agreement between Russia and Syria on deployment of Russian Armed Forces air group*. [Erişim Tarihi:25.01.2020, <http://en.kremlin.ru/catalog/countries/SY/events/53089>].

President of Russia, (2018). *Meeting with President of Iran Hassan Rouhani and President of Turkey Recep Tayyip Erdogan*. [Erişim Tarihi:28.09.2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/58482>].

President of Russia, (2019). *News conference following Russian-Turkish talks*. [Erişim Tarihi:28.09.2019, <http://en.kremlin.ru/events/president/news/59718>].

Preuß, U. K. (2011). *Devletlerin Eşitliği ve Anayasal Bir Küresel Düzendeki Anlamı*. (Çev.) Aydın Atılğan, Hacettepe Hukuk Fak. Dergisi, 1(1), s:131–150.

Price, R. & Tannenwald, N. (2009). Norms and Deterrence: The Nuclear and Chemical Weapons Taboos, [Erişim Tarihi: 18.02.2019, <https://www.semanticscholar.org/paper/Norms-and-Deterrence-%3A-The-Nuclear-and-Chemical-Price-Tannenwald/3e406df6cd48d8365a63ae7a5fa8973204c635ca>].

Purtaş, F. (2007). "Rusya ve Arap Orta Doğusu", *Akademik Orta Doğu Dergisi*, Sayı.4, s:45-75.

Quilliam, (2013). *Analysis: Study shows rise of al Qaeda affiliate in Syria*. [Erişim Tarihi: 25.04.2019, <https://www.quilliaminternational.com/analysis-study-shows-rise-of-al-qaeda-affiliate-in-syria/>].

Rabinovich, I. (2012). "Israel's View of the Syrian Crisis." *The Saban Center at Brookings*, Analysis Paper, No:28, Washington D.C.

Rachman, G. (2013). "Israel's public paranoia masks private complacency", *Financial Times*, [Erişim Tarihi:02.05.2020, <http://www.ft.com/intl/cms/s/0/d4208ae0-641f-11e3-98e2-00144feabdc0.html#axzz2sVIvzn8E>].

- Rajan, S. C. (2006).** *Global Politics and Institutions*. Tellus Institute, Boston.
- Rajkowska, A. M. (2017).** *Cihatçı Örgütler ve Kadın Katılımı: IŞİD Örneği* (Yayınlanmış Yüksek Lisans Tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Ramsden, M. (2016).** “Uniting For Peace” In The Age Of International Justice.” *The Yale Journal Of International Law*, C:42, s:1-23.
- Reçber, K. (2018).** *Uluslararası Hukuk*. Dora Basım-Yayın Dağıtım Ltd. Şti. 3. Baskı, Bursa.
- Reid, N. (1999).** “Informal Consultations.” *GPF*, [Erişim Tarihi:05.05.2020, <https://www.globalpolicy.org/security-council/32941-informal-consultations-natalie-reid-january-1999.html>].
- Reuters, (2012).** “Syria arms imports surge, most provided by Russia.” [Erişim Tarihi:14.012020, <https://www.reuters.com/article/us-arms-syria/syria-arms-imports-surge-most-provided-by-russia-idUSBRE82I09Y20120319>].
- Reuters, (2019).** “Leaders of Turkey, Russia, Iran set to tackle Syria turmoil.” [Erişim Tarihi:01.11.2019, <https://www.reuters.com/article/us-syria-security-summit/leaders-of-turkey-russia-iran-set-to-tackle-syria-turmoil-idUSKBN1W00FU>].
- Riols, R. M. & Barthe, B. (2014).** “Syrie: les attentes des différents protagonistes de « Genève 2 ».” *Le Mondes*, [Erişim Tarihi:15.10.2019, https://www.lemonde.fr/europe/article/2014/01/22/syrie-les-attentes-des-differents-protagonistes-de-geneve-2_4352371_3214.html].
- Rudaw, (2015).** “BİLANÇO – Kobani’de IŞİD’den 1091, Kürtler’den 462....” [Erişim Tarihi:15.04.2019, <https://www.rudaw.net/turkish/kurdistan/1601201511>].
- Ruder, N. Vd (2017).** *The GA Handbook: A practical guide to the United Nations General Assembly*. Aeschlimann, Johann; Regan, Mary (ed), Permanent Mission of Switzerland to the United Nations, Second edition, New York.
- Russia Today, (2012).** Assad to RT: ‘I’m not Western puppet - I have to live and die in Syria’, [Erişim Tarihi:13.10.2019, <https://www.rt.com/news/assad-exclusive-interview-syria-240/>].

Rytter, J. E., (2001) “Humanitarian Intervention without the Security Council: From San Francisco to Kosovo- and Beyond”, *Nordic Journal of International Law* 70, Kluwer Law International, 146.

Sağlam, M. (2013). “İnadın Ötesinde: Rusya'nın Suriye Politikası”. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 68-4, s:211-217.

Sak, Y. (2015). “Uluslararası Hukukta İnsancıl Müdahale ve Libya Örneği: Suriye’de Yaşanan ya da Yaşanacaklar için Dersler”, *Uluslararası İlişkiler*, 11(44), s. 121-153.

Saleeby, S. (2012). Sowing the Seeds of Dissent: Economic Grievances and the Syrian Social Contract’s Unraveling. *Jaddaliya*, [Erişim Tarihi:08.04.2019, <https://www.jadaliyya.com/Details/25271/Sowing-the-Seeds-of-Dissent-Economic-Grievances-and-the-Syrian-Social-Contract%E2%80%99s-Unraveling>].

Salık, N. (2011). “Beşar Esad Dönemi Suriye Dış Politikasında Pragmatizm ve Türkiye-Suriye İlişkilerinin Geleceği”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:35, s:20-32.

Sallon, H. Vd. (2018). “Syrie 7 ans”. *Le Monde*, [Erişim Tarihi:12.10.2019, https://www.lemonde.fr/proche-orient/visuel/2016/03/15/du-soulevement-populaire-au-conflit-international-cinq-ans-de-guerre-en-syrie_4882825_3218.html].

SANA, (2018). “Syria: Turkish regime forces occupation of Afrin illegitimate act”, [Erişim Tarihi:16.05.2020, <https://sana.sy/en/?p=131157>].

Sancak, K. (2013). “Güvenlik Kavramı Etrafındaki Tartışmalar ve Uluslararası Güvenliğin Dönüşümü”. *Sosyal Bilimler Dergisi*, s:6, 124-134

Sander, O. (1979). “Türkiye'nin Batı Bağlantısı I A.B.D. ve Türkiye.” *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 34 (01), s:63-86.

Sandıklı, A. (2012). Teoriler Işığında Güvenlik, Savaş, Barış ve Çatışma Çözümleri. İstanbul: Bilgesam.

Sandıklı A. Emeklier, B. (2011). 21’inci Yüzyılda Uluslararası Örgütlerin Güvenlik Yaklaşımları ve Balkanlar’ın Güvenliği. Hasret Çomak, Caner Sancaktar (Ed.). *Uluslararası Balkan Kongresi*, s:1-41.

Sandıklı, A. Semin, A. (2012). “Bütün Boyutlarıyla Suriye Krizi Ve Türkiye.” *BİLGESAM Bilge Adamlar Kurulu Raporu*, s:193-255.

Sargüzel, H. (2013). “Uluslararası Ceza Mahkemesi.” *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi*, 0 (3), 230-273.

Sary, G. (2016). “Kurdish Self-governance in Syria: Survival and Ambition,” Chatham House, [Erişim Tarihi: 28.10.2019, <https://www.chathamhouse.org/2016/09/kurdish-self-governance-syria-survival-and-ambition-0/2-syrias-kurds-2011>].

Sasaoğlu, D. (2014). “NATO Müdahalesi ve Sonrasında Afganistan”. *BİLGESAM Analiz/ Orta Asya*, No:1176, s:1-8.

Satubaldina, A. (2017). “Latest Syrian peace talks in Astana focus on humanitarian issues”. *The Astana Times*, [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://astanatimes.com/2017/11/latest-syrian-peace-talks-in-astana-focus-on-humanitarian-issues/>].

Satubaldina, A. (2018). “Ninth round of Astana Process Syrian peace talks reaffirm previous agreements.” *The Astana Times*, [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://astanatimes.com/2018/05/ninth-round-of-astana-process-syrian-peace-talks-reaffirm-previous-agreements/>].

Saydam, M. (2010). “Abd’nin Uluslararası Hukuk Çıkmazı: Afganistan Müdahalesi.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:2, Sayı:19-20, s:68-77.

Sayın, Y. (2016). “Arap Baharı Süreci ve Sömürgelerin Çözülmesi.” *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi* 18 (30), s:65-70.

Schaack, B. V. (2016). “5 and Counting: Russia Vetoes No-Fly-Zone in the Security Council.” *Just Security*, [Erişim Tarihi:18.05.2020, <https://www.justsecurity.org/33456/5-counting-russia-vetoes-no-fly-zone-security-council/>].

Schearf, D. (2017). “Astana Talks on Syria to Continue Despite Setbacks,” *VOA*, [Erişim Tarihi:05.08.2019, <https://www.voanews.com/middle-east/astana-talks-syria-continue-despite-setbacks#&gid=1&pid=1>].

Schneider, T. Lütkefend, T. (2019). “Nowhere to Hide The Logic of Chemical Weapons Use in Syria.” *Global Public Policy Institute*, Berlin.

SCPR, (2016). “Forced Dispersion, Syrian Human Status: The Demographic Report 2016.

SCPR, (2020). Syria Justice to Transcend Conflict. Impact to Syrian Conflict Report 2016-2019.

SCR, (2013). Security Council Deadlocks and Uniting for Peace: An Abridged History, United Nations Security Council.

Seale, P. (1989). Asad Of Syria The Struggle For The Middle East, U niversity of California Press, Berkeley ve Los Angeles.

Secretary-General Presents His Annual Report To General Assembly, (1999). SG/SM/7136GA/9596.

Seisembayeva, A. (2017). “Second round of Syrian talks in Astana adopt mechanism to monitor ceasefire.” *The Astana Times*, [Erişim Tarihi:20.09.2019, <https://astanatimes.com/2017/02/second-round-of-syrian-talks-in-astana-adopt-mechanism-to-monitor-ceasefire/>].

Semercioğlu, H. (2017). “Bosna Hersek’te Yaşanan Boşnak-Sırp atışmasının Analizi,” *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:16 Sayı:63, s:1339-1360.

Semin, A. (2015). “Suriye Krizindeki İ Dinamikler: ÖSO-IşİD-PYD Denklemi.” *BİLGESAM Analiz /Ortadoğu*, No:1234, s:1-8.

Seval, H. F. (2017). “Soğuk Savaş’tan Günümüze İnsani Müdahale: Neo-Realist Perspektif,” *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt.9 Sayı.22, s.469-481.

Shani, G. (2017). Human Security as ontological security: a post-colonial approach, *Postcolonial Studies*, 20:3, 275-293.

Shanker, T. (1993), “*Serbs Kill Vance-Owen Peace Plan ?*”, [Erişim Tarihi: 2018, <https://www.chicagotribune.com/news/ct-xpm-1993-05-19-9305200084-story.html>].

Sharp, J. M. (2010). “Syria: Background and U.S. Relations”, *CRS Report* NO:RL33487

Sharp, J. M. O (1997-1998). “Dayton Report Card.” *International Security*, Cilt. 22, Sayı.3, The MIT Press, s:101-137.

Shendruk, A. (2018). “United Nations General Assembly 2019”. *Quartz*, [Erişim Tarihi:12.05.2020, <https://qz.com/1396994/where-does-the-un-get-its-money-a-simple-explanation-of-a-complex-system/>].

Sinkaya, B. (2011). “İran-Suriye İlişkileri ve Suriye’de Halk İsyanı.” *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3, Sayı:33, s:38-48.

Sinkaya, B. (2012). “Arap Baharı Sürecinde İran’ın Suriye Politikası,” *SETA Analiz*, Sayı:53.

Skibinsky, A. (2011). “Fresh Protests Erupt in Syria (Videos).” *The Epoch Times*, [Erişim Tarihi:22.02.2019, https://www.theepochtimes.com/fresh-protests-erupt-in-syria_1500579.html].

Smith, D. & McKernan, B. (2019). “Donald Trump asks Turkey for ceasefire and orders sanctions as violence escalates”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.theguardian.com/world/2019/oct/14/trump-asks-turkey-for-ceasefire-in-syria-as-violence-spirals-out-of-control>].

Smolansky, O. M. (1965). “Moscow and the Suez Crisis, 1956: A Reappraisal”. *Political Science Quarterly*, Vol. 80, No. 4, pp. 581-605.

SNHR, (2020). “On the 9th Anniversary of the Popular Uprising Report.” *Syrian Network for Human Rights*, March 15.

SOHR, (2019). “In one month, International Coalition limits its control to oil fields, and Russia becomes a new player in northern and northeastern Syria.” [Erişim Tarihi:02.03.2019, <https://www.syriahr.com/en/145123/>].

SOHR, (2020). “14 Years of Defending Human Rights”, *SOHR Report*.

SOL, (2019). “13. Astana görüşmeleri sona erdi: Suriye’de özerk yönetim girişimlerine ret. [Erişim Tarihi: 26.09.2019, <https://haber.sol.org.tr/dunya/13-astana-gorusmeleri-sona-erdi-suriyede-ozerk-yonetim-girisimlerine-ret-267840>].

Solomon, J. & Mil, B. (2011). Syria Strongman: Time for ‘Reform’, *The Wall Street Journal*, [Erişim Tarihi: 12.10.2019, <https://www.wsj.com/articles/SB10001424052748704832704576114340735033236>].

Soltani, F. &Yusoff, M. A. (2012). Concept of Security in the Theoretical Approaches, *Research Journal of International Studies - Issue 24*, s:7-17.

Sökmen, A. İ. (2016). Süriye Kürtleri. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politika da Suriye krizi*, Beta Yayınları, İstanbul, s.231-253.

Sözcü, (2012). *Salon buz kesti!* [Erişim Tarihi:05.08.2020, <https://www.sozcu.com.tr/2012/gundem/salon-donduran-aciklama-29229/>].

Sözcü, (2015). Nevruz nedir? Newroz bayramının tarihi! [Erişim Tarihi: 26.01.2021, https://www.sozcu.com.tr/2015/gunun-icinden/nevruz-nedir-newroz-bayraminin-tarihi-778660/?utm_source=dahafazla_haber&utm_medium=free&utm_campaign=dahafazlahaber].

Spencer, R. (2011). “Turkey condemns violence as Assad's helicopters open fire”, The Telegraph, [Erişim Tarihi: 12.05.2020, <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/middleeast/syria/8569383/Turkey-condemns-violence-as-Assads-helicopters-open-fire.html>].

Sputnik, (2016). “İŞİD’e Karşı Uluslararası Koalisyon”. [Erişim Tarihi:10.02.2019, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201601291020526683-ISID-ABD-koalisyon-Suriye-Irak/>].

Sputnik, (2019). “NATO'nun Yugoslavya'ya saldırısı,” [Erişim Tarihi;2018, <https://tr.sputniknews.com/infografik/201903241038368135-nato-yugoslavya-saldiri-bombardiman-kosovo/>].

Sputnik, (2020). “Putin - Erdoğan görüşmesi sona erdi: İdlib ateşkesi bu gece başlıyor.” [Erişim Tarihi: 12.05.2020, <https://tr.sputniknews.com/rusya/202003051041536206-putin-ile-erdogan-idlib-icin-moskovada-bir-araya-geldi/>].

Stack, L. (2012). “Turkey Vows Action After Downing of Jet by Syria”, The New York Times, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.nytimes.com/2012/06/24/world/middleeast/turkey-promises-retaliation-in-response-to-downing-of-military-jet-by-syria.html>].

Standfort, (2017). “Hay’at Tahrir al-Sham AT A GLANCE Overview, Organization Strategy, Major Attacks, Interactions, Maps. Mapping Militant Organizations.” “Hay’at Tahrir al-Sham”. *Stanford University*.

Stewart, P. & Perry, T. (2018). “U.S. says air strikes cripple Syria chemical weapons program”. *Reuters*, [Erişim Tarihi: 13.04.2020, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria/trump-says-ordered-precision-strikes-against-syria-chemical-weapons-capabilities-idUSKBN1HJ0ZS>].

Stiehm, J. H. (2010). “Theses on the military, security, war and women,” (Ed.) Laura Sjoberg, *Gender and International Security, Feminist Perspectives*. Routledge, pp.17-23.

Stout, D. (2014). “Iraq Confirms ISIS Massacre of Sunni Tribe”, TIME, [Erişim Tarihi: 25.10.2019, <https://time.com/3555891/iraq-us-isis-massacre-sunni-tribe-albu-nimr/>].

Stratejik Ortak, (2015). Suriye’de 2014 ile 2015 Arasındaki Büyük Harita Farkı, [Erişim Tarihi: 25.10.2019, <https://www.stratejikortak.com/2015/12/suriye-2014-2015-harita-farki.html>].

Strong, J. (2015). “Interpreting the Syria vote: parliament and British” *foreign policy. International Affairs* , Cilt 91, Sayı 5, s: 1123–1139.

Suiçmez, M. N. (2018). “Dünden Bugüne Tüm Suriye Zirveleri(Kronolojik).” *Stratejik Ortak*, [Erişim Tarihi:15.09.2019, <https://www.stratejikortak.com/2018/04/suriye-zirve-astana-cenevre-soci.html>].

Sur, M. (2012). “Birleşmiş Milletler Örgütünün Gelişimi Ve Geleceği,” *Uluslararası Hukuku ve Adaleti Yeniden Düşünmek Konferansı*, s:2535-2550.

Süer, B. (2012). “Suriye’de Değişim Çabaları: Bir Bağlam Ve Süreç Analizi”. *Akademik ORTA DOĞU*, Cilt 6, Sayı 2, s:1-20.

Sürücüoğlu, O. (2017). “Koruma Sorumluluğu: Darfur Krizi Ve Libya Müdahalesi Çerçevesinde Bir Değerlendirme,” *Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, Cilt: 19, Sayı: 4, s:603-628.

Şahin, K. Cavlak & Ç. M. (2018). “Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti.” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 5(16), s:152-174.

Şahin, M. (2012). “Suriye Eylem Grubunun Cenevre Toplantısı.” *ORSAM*, [Erişim Tarihi:15.09.2019, <https://www.orsam.org.tr/tr/suriye-eylem-grubunun-cenevre-toplantisi/>].

Şahin, T. Y. (2011). “Suriye’de Baas Yönetimi”. *Mülkiye Dergisi*, Cilt:35, Sayı:272, s:103.118.

Şahin, Y. İrdem, İ (2017). “PYD-YPG: Suriye’deki PKK”. *Güvenlik Çalışmaları Dergisi* 19 (1), s:21-45.

Şen, A. (2015). “Suriye Askeri Muhalefeti”. *ORSAM Rapor*, No:202, Ankara.

Şen, Y. (2013). “Suriye’de Arap Baharı”. *Yasama Dergisi*, Sayı:23, s:54-79.

Şenol, D. Vd. (2016). “İşid: Küresel Bir Terör Örgütü.” *Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt: 26, Sayı: 2, s:277-292.

Şenzeybek, A. (2013). “Suriye’de Dürzi-Nusayri-İsmaili Ve Sünni İlişkileri.” *Mezhep Araştırmaları*, VI/2, s:469-493.

Şeyşane, V. (2013). “İki Savaş Arası Dönemde Uluslararası Toplum ve Çatışma: İngiliz Okulu Perspektifinden Mançurya Krizini Anlamak”, *Barış Araştırmaları Ve Çatışma Çözümleri Dergisi*, Cilt.1, No.1, s:16-31.

Şöhret, M. (2014). Kopenhag Ve Aberystwyth Ekolleri Çerçevesinde 21. Yüzyılda Güvenliğin Değişen Kapsamı Ve Boyutu (Ed). Hasret Çomak, Ayşegül Gökalp Kutlu, *Uluslararası Güvenlik Kongresi (8-9 Ekim 2013) Bildiriler Kitabı*, Kocaeli, s:657-713.

Şöhret, M. (2016). Suriye’nin Ekonomik Yapısı. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:85-116.

Şöhret, M. (2016). Suriye’nin Siyasal Yapısı. (ed) Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:39-85

T.C İçişleri Bakanlığı (2017). *PKK/KCK Terör Örgütünün Suriye Kolu: PYD-YPG. Türkçe- Almanca.*

T.C Resmi Gazete, 1945, s:6092.

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2018). “İran İslam Cumhuriyeti, Rusya Federasyonu ve Türkiye Cumhuriyeti Devlet Başkanları Tarafından Yapılan Ortak Açıklama, Tahran, 7 Eylül 2018.” [Erişim Tarihi:28.09.2019, <http://www.mfa.gov.tr/iran-rusya-turkiye-ortak-aciklamasi.tr.mfa>].

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2019). “No: 30, 30 Ocak 2018, Soçi’deki Suriye Ulusal Diyalog Kongresi’nin Sonuçları Hk”. [Erişim Tarihi:27.09.2019, http://www.mfa.gov.tr/no_-30_-socideki-suriye-ulusal-diyalog-kongresinin-sonuclari-hk.tr.mfa].

T.C. Dışişleri Bakanlığı, (2020). *Mart 2020.* [Erişim Tarihi:12.06.2020, <http://www.mfa.gov.tr/mart2020.tr.mfa>].

T.C. Resmi Gazete (1945). No:6092.

T24, (2016). *Membic, IŞİD'den temizlendi!* [Erişim Tarihi:13.04.2019, <https://t24.com.tr/haber/membic-isidden-temizlendi,354626>].

TAAS, (2015). *Lawmakers authorize use of Russian military force for anti-IS airstrikes in Syria.* [Erişim Tarihi:18.06.2019, <https://tass.com/politics/824795>].

TAAS, (2018). *Russia tested 210 weapons in Syria - Defense Minister.* [Erişim Tarihi:19.02.2020, <https://tass.com/politics/993464>].

Tabler, A. (2018). “How Syria Came to This”, The Atlantic, [Erişim Tarihi:26.01.2021, <https://www.theatlantic.com/international/archive/2018/04/syria-chemical-weapons/558065/>].

Talla, M. (2017). İran’ın Suriye’deki Askeri Politikası, (Ed.) Mohammad Abdolmajid, *İran’ın Suriyedeki Varlığı:Bugünü Ve Sonrası*, İran Araştırma Merkezi, Ankara, s:6- 11.

TASAM (2018), “Kosova’nın Bağımsızlığı: Sürecin Tarihsel Analizi”, [Erişim Tarihi:2018, https://tasam.org/tr-TR/Icerik/800/kosovanin_bagimsizligi_surecin_tarihsel_analizi].

TASS, (2016). *Russian operation in Syria: one year on.* [Erişim Tarihi:18.06.2019, <https://tass.com/world/902927>].

TASS, (2017). *Russia, Turkey and Iran continue cooperation on de-escalation zones in Syria.* [Erişim Tarihi:25.09.2019, <https://tass.com/world/953004>].

Taşdemir, F. (2006). “Uluslararası Anarşiye Giden Yol: Uluslararası Hukuk Açısından Önleyici Meşru Müdafaa Hakkı”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt 2, No: 5 s:75-89.

Taşdemir, F. (2015). “İç Savaş Çerçevesinde Terörizm ve IŞİD Örneği”. *Uluslararası Hukuk ve Politika*, Cilt:11, Sayı:42, s:41-67.

Taşdemir, F. (2019). Kuvvet Kullanma Hukuku (*Jus Ad Bellum*) Açısından IŞİD İle Mücadele, Fatma Taşdemir (Ed.), *Suriye Çatışma ve Uluslararası Hukuk*, Nobel Akademik Yayıncılık Eğitim Danışmanlık Tic. Ltd. Şti. Ankara, s:63-96.

Taşdemir, F. Özer, A. (2017). “Kuvvet Kullanma Hukuku Açısından Fırat Kalkanı Operasyonu”. *Akademik Hassasiyetler*, 4 (7), s:53-70.

Tatneft, (2010). *TATNEFT Begins Oil Production in Syria.* [Erişim Tarihi:10.01.2020, <https://www.tatneft.ru/press-center/press-releases/more/1864/?lang=en>].

Tattersall, N. & Yackley, A. J. (2016). “Suicide bomber kills four, wounds 36 in Istanbul shopping district”, Reuters, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-turkey-blast-idUSKCN0WL0D5>].

TBMM İnsan Haklarını İnceleme Komisyonu, (1951). Soykırım Suçunun Önlenmesine Ve Cezalandırılmasına Dair Sözleşme.

TDK, (2018). “Güvenlik,” *Türk Dil Kurumu Sözcükleri*, [Erişim Tarihi: 12.12.2018, <https://sozluk.gov.tr/>].

TDK, (2019). “Eşitlik”, *Türk Dil Kurumu Sözcükleri*, [Erişim Tarihi:10.03.2019, <https://sozluk.gov.tr/>].

Tekek, M. (2011). “Sosyal Medya ve Arap Baharı”. *ORSAM*. [Erişim Tarihi:19.02.2019, <https://www.orsam.org.tr/tr/sosyal-medya-ve-arap-bahari/>].

Telli, A. (2012). “İnsani Müdahaleden Koruma Sorumluluğuna Geçiş: Eski Sorun, Yeni Kavram,” *Nevşehir Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, s:206-220.

Terkan, A. Vd.(2015). “El Nusra Cephesi”. *Savunma Bilimleri Dergisi*, Cilt:14, Sayı:1, s:39-64.

Teson, F. R (2003). The Liberal Case for Humanitarian Intervention, J. L. Holzgrefe, Robert O. Keohane (Ed), *Humanitarian Intervention: Ethical, Legal and Political Dilemmas*, Cambridge University Press, Cambridge, s.93-129

Thaher, O. B. (2019). “Orta Doğu'da Terörizm: Afganistan Örneği,” *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, 6(3), s:1846-1860.

Thakur, R. (2014). “Syria And The Responsibility To Protect”, (Ed). Robert W. Murray ve Alasdair Mckay, *Into the Eleventh Hour: R2P, Syria and Humanitarianism in Crisis*, E-International Relations, Bristol, s: 38- 42.

Thakur, R.(2013) “R2P after Libya and Syria: Engaging Emerging Powers,” *The Washington Quarterly*, 36(2), s:61-76.

The Guardian, (2015). “More than 90% of Russian airstrikes in Syria have not targeted Isis, US says.” [Erişim Tarihi: 05.02.2020, <https://www.theguardian.com/world/2015/oct/07/russia-airstrikes-syria-not-targeting-isis>].

The Guardian, (2020). “*Putin and Erdoğan agree Syria ceasefire after last-ditch talks.*” [Erişim Tarihi: 14.06.2020, <https://www.theguardian.com/world/2020/mar/05/erdogan-putin-talks-secure-syria-ceasefire>].

The Jerusalem Post, (2011). “*Civilian killings in Syrian demonstrations rise to 800*”. [Erişim Tarihi:18.03.2019, <https://www.jpost.com/Middle-East/Civilian-killings-in-Syrian-demonstrations-rise-to-800>].

The New Arab (2016), “*Russian naval base expansion in Syria's Tartus 'underway'*”, [Erişim Tarihi:12.01.2020 , <https://english.alaraby.co.uk/english/news/2016/11/18/russian-naval-base-expansion-in-syrias-tartus-underway>].

The Times of İsrail, (2018). “*Russia says its air force has killed ‘over 86,000 militants’ in Syria.*” [Erişim Tarihi:22.07.2019, <https://www.timesofisrael.com/russia-says-its-air-force-has-killed-over-86000-militants-in-syria/>].

The World Bank, (2019). “*Syrian Arab Republic. Doing Business,*” [Erişim Tarihi:08.10.2019, <https://www.doingbusiness.org/en/data/exploreconomies/syria/>].

The World Bbank, (2019). “*The World Bank In Syrian Arab Republic.*” [Erişim Tarihi:11.10.2019, <https://www.worldbank.org/en/country/syria/overview>].

Tımas, M. (2017). “Lübnan: Astana ve Cenevre Görüşmeleri”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:9, Sayı:79, s:20-22.

Tibar, A. (2016). “Tarihi ve Toplumsal Bakış Açısıyla Darfur Sorunu”. *Rusya Araştırma Enstitüsü*, Ankara, s:1-17.

Tickner, J. A. (2004). Feminist responses to international security studies, *Peace Review*, 16:1, 43-48.

Topal, A. H. (2014). “Uluslararası Barış Ve Güvenliğin Sürdürülmesi Kapsamında Barış İçin Birlik Kararı'nın Uygulanabilirliği”. *TAAD*, Yıl:5, Sayı:19, s:101-126.

Topal, C. (2015). “Suriye İç Savaşı Ve Uluslararası Düzen”. *Karadeniz Teknik Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Sosyal Bilimler Dergisi*, 9, s:117-122.

Torun, Z. (2017). “Doktrinde İnsan Güvenliği Kavramı: Destekleyenler ve Eleştirenler”. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19/1, s:223-241.

Tosun, C. M. (2017). I. Kant: ‘Ebedi Barış’ Olanagında Bir Modus Vivendi Taslağı, *Beytulhikme An International Journal Of Philosophy*, 7 (2), s:1- 14.

TRT Haber, (2019). “Dünden bugüne Astana görüşmeleri”. [Erişim Tarihi:26.09.2019, <https://www.trthaber.com/haber/dunya/duynda-bugune-astana-gorusmeleri-445403.html>].

TRT World, (2020). “Joint Turkish-Russian patrols to begin on March 15 – latest updates”, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.trtworld.com/middle-east/joint-turkish-russian-patrols-to-begin-on-march-15-latest-updates-34168>].

TSK, (1939). “Hatay Meselesinin Çözümü”, *Türk Silahlı Kuvvetleri Genel Kurmay Başkanlığı*, [Erişim Tarihi: 22.03.2020, https://web.archive.org/web/20121018222356/http://www.tsk.tr/8_tarihten_kesitler/8_4_turk_tarihinde_onemli_gunler/hatay_meselesi/hatay.htm].

Turkic Weekly, (2017). “Astana Görüşmeleri Diyaloğun Temellerini Attı.” *Uluslararası Türk Akademisi*, Turkic Weekly, 4(55).

Türkalp, M. (2017). Uluslararası İlişkilerde İngiliz Okulu Teorisi ve Temsilcileri, [Erişim Tarihi: 18.02.2019, https://www.academia.edu/39701114/Uluslararası%C4%B1_%C4%B0li%C5%9Fkilerde_%C4%B0ngiliz_Okulu_Teorisi_ve_Temsilcileri].

Türkan, H. (2012). *Yirminci Yüzyılda BM Güvenlik Konseyi Daimi Temsilcisi 5 Devletin İşlediği Soykırım ve Katliamlar*. Uluslararası Hak İhlalleri İzleme Merkezi, 1. Baskı, İstanbul.

Türkmen, F. (2006). *İnsancıl Müdahale: İnsan Haklarının Yeni Boyutu*, Birinci Baskı, Okumuş Adam Yayınları, İstanbul.

U.S. Department of State (2020), “U.S.-Syria Relations”, [Erişim Tarihi:20.02.2020 , <https://www.state.gov/u-s-relations-with-syria/>].

U.S. Department of State, (2013). “Chapter 6. Terrorist Organizations. Country Reports on Terrorism 2012”, *United States Department of State Publication Bureau of Counterterrorism*.

Uçan, A. (2017). “Suriye konulu Cenevre 5 görüşmeleri sürüyor”. *GAP Gündemi*, [Erişim Tarihi: 19.09.2019, http://www.gapgundemi.com/haber-_suriye_konulu_cenevre_5_gorusmeleri_suruyor-28026.html].

UHC, (2015). “*Fransa Terör Saldırısının Uluslararası Hukuk Bakımından Sonuçları.*” [Erişim Tarihi: 22.04.2020, <https://uluslararasıhukukcalismalari.wordpress.com/2015/11/17/fransa-teror-saldirisinin-uluslararası-hukuk-bakimindan-sonuclari/>].

UHC, (2017). “*Caroline Olayı.*”, [Erişim Tarihi:08.05.2018, <https://uluslararasıhukukcalismalari.wordpress.com/2017/02/21/caroline-olayi/>].

UhtepFakc, (2017). “*Rusya, Türkiye ve İran, Suriye’de gerilim azaltma bölgelerinin oluşturulması için bir mutabakat imzaladı.*” [Erişim Tarihi:20.09.2019, <https://www.interfax.ru/world/561157>].

Ulusoy, H. Ü. (2013). “Uluslararası Hukuk Açısından Libya Ve Suriye Örneğinde Koruma Sorumluluğu,” *Türkiye Adalet Akademisi Dergisi*, Sayı:14, s:269-297.

Ulutaş, U. Hoca, H. (2014). “Suriye Devrim Mi, Bölünme Mi?” *SETA Analiz*, S:95, İstanbul.

Ulutaş, U. Vd. (2015). “Sınırları Aşan Kriz Suriye”. *SETA Analiz*, Sayı:120, Ankara.

UNCEB. (2020). “*Financial Statistics: Definition Of Terms. United Nations System Chief Executives Board For Coordination*” [Erişim Tarihi:04.05.2020, <https://www.unsystem.org/content/financial-statistics-definition-terms>].

UNHCR, (1999). “*Kosovo Crisis Update.*” [Erişim Tarihi:29.12.2018, <https://www.unhcr.org/3ae6b80f2c.html>].

UNHCR, (2018). “*Syria emergency.*” [Erişim Tarihi:22.12.2019, <https://www.unhcr.org/syria-emergency.html>].

UNHCR, (2020). “*After 9 years of tragedy, resilience and solidarity, the world must not forget displaced Syrians.*” [Erişim Tarihi: 02.11.2019, <https://www.unhcr.org/news/press/2020/3/5e67ade92d6/9-years-tragedy-resilience-solidarity-world-must-forget-displaced-syrians.html?query=syrian%20refugees>].

UNIC Turkey. (2007). “*Devletler Arasında Birleşmiş Milletler Şartı'na Uygun Şekilde Dostane Münasebetler Kurma ve İşbirliği Yapmaya Dair Milletlerarası Hukuk İlkeleri Hakkında Bildiri.*”

UNICEF, (2019). “*Update On The Situation In Syria.*” [Erişim Tarihi:02.11.2019, <https://www.unicef.org.uk/press-releases/update-on-the-situation-in-syria/>].

UNICEF, (2019b). “*2018 Deadliest Year Yet For Children In Syria As War Enters 9th Year*”. [Erişim Tarihi: 20.11.2019, <https://www.unicef.org.uk/press-releases/2018-deadliest-year-yet-for-children-in-syria-as-war-enters-9th-year/>].

UNICEF, (2020). “*Almost 5 Million Children Born Into War In Syria, 1 Million Born As Refugees In Neighbouring Countries–Unicef.*” [Erişim Tarihi:02.11.2020, <https://www.unicef.org.uk/press-releases/almost-5-million-children-born-into-war-in-syria-1-million-born-as-refugees-in-neighbouring-countries-unicef/>].

United Nations General Assembly (1946). A/RES/11 (I). [Erişim Tarihi:10.10.2020, [https://undocs.org/en/A/RES/11\(I\)](https://undocs.org/en/A/RES/11(I))].

United Nations General Assembly (1947). A/RES/181(II). [Erişim Tarihi:10.10.2020, [https://undocs.org/A/RES/181\(II\)](https://undocs.org/A/RES/181(II))].

United Nations General Assembly (1950). A/RES/377 (V). [Erişim Tarihi:10.10.2020, [https://undocs.org/en/A/RES/377\(V\)](https://undocs.org/en/A/RES/377(V))].

United Nations General Assembly. (1965). G.A.RES/2131, [Erişim Tarihi: 12.08.2019, https://legal.un.org/avl/pdf/ha/ga_2131-xx/ga_2131-xx_e.pdf].

United Nations General Assembly (1970). A/RES/2625 (XXV). [Erişim Tarihi:11.10.2020, [https://undocs.org/en/A/RES/2625\(XXV\)](https://undocs.org/en/A/RES/2625(XXV))].

United Nations General Assembly (1974). A/RES/3314(XXIX). [Erişim Tarihi:11.10.2020, [https://undocs.org/en/A/RES/3314\(XXIX\)](https://undocs.org/en/A/RES/3314(XXIX))].

United Nations General Assembly (1981). RES/36/103. [Erişim Tarihi:12.11.2020, <https://undocs.org/en/A/RES/36/103>].

United Nations General Assembly (2002). A/RES/56/83. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/en/A/RES/56/83>].

United Nations General Assembly (2004). A/59/565. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/A/59/565>].

United Nations General Assembly (2005). A/59/2005. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/A/59/2005>].

United Nations General Assembly (2009). A/63/677. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/A/63/677>].

United Nations General Assembly (2009). A/RES/63/308. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://documents-dds-ny.un.org/doc/UNDOC/GEN/N09/513/38/PDF/N0951338.pdf?OpenElement>].

United Nations General Assembly (2012). A/RES/66/253. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/en/A/RES/66/253>].

United Nations General Assembly (2012). S/PRST/2012/10. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/S/PRST/2012/10>].

United Nations General Assembly Security Council. (2013). A/68/398–S/2013/565, [Erişim Tarihi: 12.08.2019, <https://undocs.org/S/2013/565>].

United Nations General Assembly (2014). A/RES/68/182. [Erişim Tarihi:12.11.2020, <https://undocs.org/en/A/RES/68/182>].

United Nations General Assembly (2016). A/INF/70/1. [Erişim Tarihi:10.11.2020, <https://undocs.org/A/INF/70/1>].

United Nations General Assembly(2005). A/RES/60/1. [Erişim Tarihi:12.11.2020, <https://www.undocs.org/A/RES/60/1>].

United Nations Secretary-General (UNSG), (2016). “*Note to Correspondents: Transcript of press stakeout by United Nations Special Envoy for Syria, Mr. Staffan de Mistura.*” [Erişim Tarihi:22.10.2019, <https://www.un.org/sg/en/content/sg/note-correspondents/2016-04-22/note-correspondents-transcript-press-stakeout-united>].

United Nations Security Council (1967). A/RES/242. [Erişim Tarihi:08.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20S%20RES%20242.pdf>].

United Nations Security Council (1973). S/RES/338 (1973). [Erişim Tarihi:08.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/338\(1973\)](https://undocs.org/S/RES/338(1973))].

United Nations Security Council (1973). S/RES/339 (1973). [Erişim Tarihi:08.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/IP%20S%20RES%20339.pdf>].

United Nations Security Council. (1973). A/RES/340, [Erişim Tarihi: 12.08.2019, [file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_340\(1973\)-EN%20\(1\).pdf](file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_340(1973)-EN%20(1).pdf)].

United Nations Security Council (2001). S/RES/1368. [Erişim Tarihi:08.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1368\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1368(2001))].

United Nations Security Council (2001). S/RES/1373. [Erişim Tarihi:08.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1373\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1373(2001))].

United Nations Security Council (2001). S/RES/1383. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1383\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1383(2001))].

United Nations Security Council (2001). S/RES/1386. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1386\(2001\)](https://undocs.org/S/RES/1386(2001))].

United Nations Security Council (2001).S/RES/1378. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_1378\(2001\)-EN.pdf](file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_1378(2001)-EN.pdf)].

United Nations Security Council (2002). S/RES/1401. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1401\(2002\)](https://undocs.org/S/RES/1401(2002))].

United Nations Security Council (2004). S/RES/1547. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_1547\(2004\)-EN.pdf](file:///C:/Users/HP-PC/Downloads/S_RES_1547(2004)-EN.pdf)].

United Nations Security Council (2004). S/RES/1564. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1564>].

United Nations Security Council (2004). S/RES/1574. [Erişim Tarihi: 18.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Darfur%20SRES1574.pdf>].

United Nations Security Council (2005). S/RES/1585. [Erişim Tarihi: 18.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1585\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1585(2005))].

United Nations Security Council (2005). S/RES/1588. [Erişim Tarihi: 18.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1588\(2005\)](https://undocs.org/S/RES/1588(2005))].

United Nations Security Council (2005). S/RES/1590. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/1590>].

United Nations Security Council (2006). S/RES/1674. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/1674\(2006\)](https://undocs.org/S/RES/1674(2006))].

United Nations Security Council (2011). S/2011/612. [Erişim Tarihi: 15.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BFCF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Syria%20S2011%20612.pdf>].

United Nations Security Council (2011). S/PRST/2011/16. [Erişim Tarihi:14.09.2020, <https://undocs.org/en/S/PRST/2011/16>].

United Nations Security Council (2011). S/PV.6524. [Erişim Tarihi:14.09.2020, <https://undocs.org/S/PV.6524>].

United Nations Security Council (2011). S/RES/1970. [Erişim Tarihi:14.09.2020, [https://www.undocs.org/S/RES/1970%20\(2011\)](https://www.undocs.org/S/RES/1970%20(2011))].

United Nations Security Council (2011). S/RES/1973. [Erişim Tarihi:10.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Libya%20S%20RES%201973.pdf>].

United Nations Security Council (2012). S/2012/538. [Erişim Tarihi:09.09.2020, <https://undocs.org/en/S/2012/538>].

United Nations Security Council (2012). S/2012/77. [Erişim Tarihi:12.09.2020, <https://undocs.org/en/S/2012/77>].

United Nations Security Council (2012). S/PRST/2012/6*. [Erişim Tarihi:14.09.2020, <https://undocs.org/en/S/PRST/2012/6>].

United Nations Security Council (2013). S/PRST/2013/15. [Erişim Tarihi:14.09.2020, <https://undocs.org/S/PRST/2013/15>].

United Nations Security Council (2014). S/2014/348. [Erişim Tarihi:14.09.2020, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_2014_348.pdf].

United Nations Security Council (2014). S/RES/2170. [Erişim Tarihi:14.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2170\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2170(2014))].

United Nations Security Council (2014). S/RES/2178. [Erişim Tarihi:14.09.2020, [https://undocs.org/en/S/RES/2178\(2014\)](https://undocs.org/en/S/RES/2178(2014))].

United Nations Security Council (2015). S/PRST/2015/10. [Erişim Tarihi:10.08.2020, https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/s_prst_2015_10.pdf].

United Nations Security Council (2015). S/PRST/2015/15. [Erişim Tarihi:10.08.2020, <https://undocs.org/en/S/PRST/2015/15>].

United Nations Security Council (2016). S/RES/2268.

United Nations Security Council (2016). S/RES/2336. [Erişim Tarihi: 10.08.2020, [https://undocs.org/ru/S/RES/2336\(2016\)](https://undocs.org/ru/S/RES/2336(2016))].

United Nations Security Council (2019). S/PRST/2019/12. [Erişim Tarihi: 10.08.2020, <https://undocs.org/en/S/PRST/2019/12>].

United Nations Security Council 82018). S/2018/53. [Erişim Tarihi: 10.08.2020, <https://undocs.org/en/S/2018/53>].

United Nations Security Council Counter- Terrorism Committee (2005). S/RES/1624.

United Nations Security Council, (2014). S/RES/2178 (2014), [Erişim Tarihi: 10.07.2020, <http://unscr.com/en/resolutions/doc/2178>].

United Nations Security Council. (2004). S/RES/1556. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/atf/cf/%7B65BF9B-6D27-4E9C-8CD3-CF6E4FF96FF9%7D/Sudan%20SRES1556.pdf>].

United Nations Security Council. (2012). S/RES/2042. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/sp/S/RES/2042\(2012\)](https://undocs.org/sp/S/RES/2042(2012))].

United Nations Security Council. (2012). S/RES/2043. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2043\(2012\)](https://undocs.org/S/RES/2043(2012))].

United Nations Security Council. (2013). S/RES/2118. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2118\(2013\)](https://undocs.org/S/RES/2118(2013))].

United Nations Security Council. (2014). S/RES/2139. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2139\(2014\)](https://undocs.org/S/RES/2139(2014))].

United Nations Security Council. (2015). S/RES/2209. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2209\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2209(2015))].

United Nations Security Council. (2015). S/RES/2235. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/S/RES/2235\(2015\)](https://undocs.org/S/RES/2235(2015))].

United Nations Security Council. (2015). S/RES/2254. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/en/S/RES/2254\(2015\)](https://undocs.org/en/S/RES/2254(2015))].

United Nations Security Council. (2015).S/RES/2249. [Erişim Tarihi: 12.09.2020, [https://undocs.org/en/S/RES/2249\(2015\)](https://undocs.org/en/S/RES/2249(2015))].

United Nations, (2015). “Security Council ‘Unequivocally’ Condemns ISIL Terrorist Attacks, Unanimously Adopting Text that Determines Extremist Group Poses ‘Unprecedented’ Threat.” *Security Council 7565th Meeting (PM)*, [Erişim Tarihi: 10.04.2020, <https://www.un.org/press/en/2015/sc12132.doc.htm>].

United Nations, (2020). “*Contributions received for 2020 for the United Nations Regular Budget.*” [Erişim Tarihi:10.05.2020, <https://www.un.org/en/ga/contributions/honourroll.shtml>].

United Nations, (2020). “*Former Secretaries-General.*” [Erişim Tarihi:02.05.2020, <https://www.un.org/sg/en/content/former-secretaries-general>].

United Nations, (2020). “*International Trusteeship System*”. [Erişim Tarihi:02.05.2020, <https://www.un.org/dppa/decolonization/en/history/international-trusteeship-system-and-trust-territories>].

United Nations, (2020). “*Secretariat.*” [Erişim Tarihi:02.05.2020, <https://www.un.org/en/sections/about-un/secretariat/>].

United Nations, (2020). *The role of the Secretary-General.* [Erişim Tarihi:02.05.2020, <https://www.un.org/sg/en/content/role-secretary-general>].

United Nations. (2011). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution Condemning Syria’s Crackdown on Anti-Government Protestors, Owing to Veto by Russian Federation, China.” *Department of Public Information News and Media Division*, [Erişim Tarihi:12.05.2020, <https://www.un.org/press/en/2011/sc10403.doc.htm>].

United Nations. (2012). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria as Russian Federation, China Veto Text Supporting Arab League’s Proposed Peace Plan”. *Department of Public Information News and Media Division*,” [Erişim Tarihi:18.05.2020, <https://www.un.org/press/en/2012/sc10536.doc.htm>].

United Nations. (2012). “Security Council Fails to Adopt Draft Resolution on Syria That Would Have Threatened Sanctions, Due to Negative Votes of China, Russian Federation.” *Department of Public Information News and Media Division*,” [Erişim Tarihi:18.05.2020, <https://www.un.org/press/en/2012/sc10714.doc.htm>].

United Nations. (2014). “Referral of Syria to International Criminal Court Fails as Negative Votes Prevent Security Council from Adopting Draft Resolution”. *Department of*

Public Information News and Media Division, [Erişim Tarihi:12.05.2020, <https://www.un.org/press/en/2014/sc11407.doc.htm>].

United Nations. (2020). “*UN Documents for Syria. Security Council Report*,” [Erişim Tarihi:15.05.2020, <https://www.securitycouncilreport.org/un-documents/syria/>].

Universty of Birmingham, (2019). “*Isis and a new caliphate.*” [Erişim Tarihi:22.03.2019, <https://www.birmingham.ac.uk/research/perspective/isis-perspective.aspx>].

Universty of Central Arkansas, (2020). 11. French Syria (1919-1946), [Erişim Tarihi: 26.01.2020, <https://uca.edu/politicalscience/dadm-project/middle-eastnorth-africapersian-gulf-region/french-syria-1919-1946/>].

Ülger, İ. K. & Çomak H. (2009). “Balkanlarda Siyasi İstikrar Ve Geleceği”. *BİLGESAM*, Rapor No:14, İstanbul.

Vatandaş, S. (2015). “İŞİD ve Türkiye’de İŞİD Tartışmaları”. *Bilgi Analiz*, İLKE Araştırmaları, no:1.

Vergin, N. (2012). *Siyasetin Sosyolojisi: Kavramlar, Tanımlar, Yaklaşımlar*. Doğan Kitap, 9. Baskı, İstanbul.

Vincent, R. J .(1986). *Human Rights and International Relations*, Cambridge University Press, Cambridge.

Visser, L. (2015). “*Russia’s Intervention in Syria. European Journal of International Law, Web publication/site, Oxford University Press*”. [Erişim Tarihi, <https://www.ejiltalk.org/russias-intervention-in-syria/>].

VOA. (2018). “*BM Güvenlik Konseyi’nde Suriye Gerginliğiü*,” [Erişim Tarihi:20.05.2020, <https://www.amerikanin sesi.com/a/bm-guvenlik-konseyinde-suriye-gerginligi/4240133.html>].

Walker, S. (2012). “Plane loads of cash: Flight records reveal Russia flew 30 tonnes of bank notes to Syrian regime”. *İndepent*, [Erişim Tarihi:19.01.2020, <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/plane-loads-cash-flight-records-reveal-russia-flew-30-tonnes-bank-notes-syrian-regime-8352790.html>].

Walker, S. v.d. (2016) “Russian ambassador to Turkey shot dead by police officer in Ankara gallery”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi:27.01.2020,

<https://www.theguardian.com/world/2016/dec/19/russian-ambassador-to-turkey-wounded-in-ankara-shooting-attack>].

Waltz, K. (1979). “Theory of International Politics”, *Addison-Wesley Publishing Company*, California.

Waltz, K. Quester, G. H. (1982). *Uluslararası İlişkiler Kuramı ve Dünya Siyasal Sistemi*, (çev). Ersin Onulduran, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, Ankara.

Ward, A. W. (2017). “The war for the capital of the ISIS “caliphate” has begun”. *Wox*, [Erişim Tarihi:12.04.2019, <https://www.vox.com/world/2017/7/6/15892630/raqqa-syria-isis-sdf-coalition-war>].

Weaver, M & Yuhas, A. (2016). “Istanbul blast: nine of the 10 killed were German, reports claim - as it happened”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.theguardian.com/world/live/2016/jan/12/istanbul-explosion-several-reported-killed-in-tourist-area-live-updates>].

Weber, C. (2005). *International Relations Theory A critical introduction*, Taylor & Francis Group, New York.

Weise, Z. & Barigazzi, J. (2019). “EU countries agree to suspend arms exports to Turkey”, *Politico*, [Erişim Tarihi: 16.05.2020, <https://www.politico.eu/article/turkey-kurds-assault-eu-to-suspend-arms-exports/>].

Weiss T. G. (2014) “Military Humanitarianism: Syria Hasn't Killed It.” *The Washington Quarterly*, 37(1), s:7-20.

Weiss, T. G. (2014). “Military Humanitarianism: Syria Hasn't Killed It”, *The Washington Quarterly*, Vol.37, No.1, s:7- 20.

Weldes, J. (1998). *Bureaucratic Politics: A Critical Constructivist Assessment*, *Mershon International Studies Review*, Vol:42, No:2, s:216-225.

Welsh, J. (2016). *The Responsibility to Protect after Libya & Syria*, *Dædalus*, the Journal of the American Academy of Arts & Sciences, 145 (4), s:75- 87.

Welsh, J. (2019). *Norm Robustness and the Responsibility to Protect*, *Journal of Global Security Studies*, 4(1), s: 53–72.

Welsh, J. M. (2016). “The Responsibility to Protect after Libya & Syria”. *American Academy of Arts & Sciences*, 145(4), s:75-87.

Wendt, A. (1992). Anarchy is what States Make of it: The Social Construction of Power Politics, *International Organization*, Vol. 46, No. 2, pp. 391-425

Wendt, A. (1999). Social Theory of International Politics, Cambridge University Press, Cambridge,

Wendt, A. (2005). “Constructing International Politics”, Stephen Chan and Cerwyn Moore (eds.), *Theories of International Relations*, Vol: IV, Sage Publications, London, p.p:201-211.

Wezeman, P. D. (2013). “Arms transfers to Syria.” *Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI)*, The SIPRI Yearbook 2013: International Arms Transfers, Oxford University Press, s:269-273.

Wheeler, N. J & Bellamy, A. J. (2001): Humanitarian Intervention and World Politics, John Baylis, Steve Smith, Patricia Owens (Ed). *The Globalization of World Politics: An Introduction to International Relations*, Oxford University Press, Oxford, s.510-527.

Whitaker, B. (2015). “Saudi Arabia is right to be anxious over its ideological links with Isis”, *The Guardian*, [Erişim Tarihi: 18.06.2020, <https://www.theguardian.com/commentisfree/2015/jan/06/saudi-arabia-anxious-ideological-links-isis>].

Wilgenburg, W. (2013). “Conflict Intensifies In Syria's Kurdish Area”. *Al-Monitor*, [Erişim Tarihi:08.04.2019, <https://www.al-monitor.com/pulse/originals/2013/04/conflict-intensifies-syrian-kurdish-region.html>].

Wilkinson, R. (2005). “The ‘miracle’ of Dayton 10 Years Later.” *UNHCR*, Volume:3, Number:140.

Williams, D. & Stolyarov, G. (2018). “Israel to Russia: Assad's safe from us, but Iran must quit Syria”. *Reuters*, [Erişim Tarihi: 01.05.2020, <https://www.reuters.com/article/us-mideast-crisis-syria-israel/israel-to-russia-assads-safe-from-us-but-iran-must-quit-syria-idUSKBN1K11RX>].

Wintour, P. & Watt, N. (2015). “David Cameron: it is Britain's duty to attack Isis in Syria.” *The Guardian*, [Erişim Tarihi:12.04.2020,

<https://www.theguardian.com/politics/2015/dec/02/david-cameron-syria-debate-isis-britains-duty>].

Wolfers, A. (1952). "National Security" as an Ambiguous Symbol". *The Academy of Political Science*, 4(67), 481-502.

World Bank, (2020). Doing Business 2020 Syrian Arab Republic, *World Bank Group*, Washington D.C.

Yacoubian, M. (2020). "Syria Timeline: Since the Uprising Against Assad", United States Institute of Peace, [Erişim Tarihi: 10.11.2020, <https://www.usip.org/syria-timeline-uprising-against-assad>].

Yalçinkaya, H. (2017). "İŞİD'in Yabancı Savaşçıları ve Yarattığı Tehdit: Türkiye'nin Tecrübesi (2014-2016)", *Uluslararası İlişkiler*, Cilt 14, Sayı 53, s. 23-43.

Yanık, L. K. (2015). "Liberalizm: Bir Yazın Değerlendirmesi". *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, Cilt 12, Sayı 46, s. 35-55.

Yapıcı, M. İ. (2007). "Bosna Hersek'te Gerçekleştirilen Askeri Müdahalenin Uluslararası Hukuktaki Yeri". *Uluslararası Hukuk ve Politika Dergisi*, Cilt 2, No: 8 s:1-24.

Yaşar, N. T. (2013). "Libya'da Trablus-Bingazi-Fizan üçgeninde federalizm tartışması". *Orta Doğu Analiz*, 5(60), s:90-97.

Yenigün, C. & Hacıoğlu Ü. (2004). Bosna: Etnik Savaş-Eksik Antlaşma. Kemal İnât (Ed). *Dünya Çatışma Bölgeleri*, Nobel yayınları, Ankara, s:671-691.

Yesevi, Ç. G. (2021). Uluslararası İlişkiler Bilim Dalında Sosyal İnşacılık Yaklaşımının İncelenmesi, *Elektronik Siyaset Bilimi Araştırmaları Dergisi*, Cilt:12, Sayı:1, s:52-74.

Yeşiltaş, M. (2016). "İŞİD: Terörün Jeopolitik Yönetimi." *Ortadoğu Analiz*, Cilt:8 Sayı:73, s:62-64.

Yıldırım, Z. (2016). Suriye Siyasi Tarihi. Zafer Yıldırım (Ed), *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayınları, 1.Baskı, İstanbul, s:3-30.

Yılmaz, E. A. & Irk, O. (2015). "Nikaragua Divan Kararları Işığında Kuvvet Kullanma ve Meşru Müdafaa Sorunu". *Cbü Sosyal Bilimler Dergisi*, Cilt:13, Sayı:2, s:151-166.

Yılmaz, E. M. (2011). *Uluslararası Hukukta Saldırı Suçu.* (Yayınlanmış Doktora Tezi), Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

Yılmaz, H. (2013). “Suriye İç Savaşı, Küresel Aktörler Ve Kosova Modeli”, *ORSAM Rapor*, No:166, ORSAM, Ankara.

Yılmaz, K. (2014). *İnsani Müdahale. Sosyal Bilimler Işığında Güvenlik Terimleri Ansiklopedisi*, s:1-8.

Yılmaz, M. (2005). *Kosova Bağımsızlık Yolunda.* İstanbul: İlke Yayıncılık.

Yılmaz, M. E. (2011). “Suriye: Süreklilik ve Değişimin Çatışması”. *Ortadoğu Analiz*, Cilt:3 - Sayı:30, s:15-23.

Yılmaz, S. & Hazır, Ü. N. (2016). “Rusya-Türkiye Arasındaki Rus Jeti Krizi’ne Türkiye’den Bakış”, *Ortadoğu Özel Sayısı-VI, Yeni Türkiye Stratejik Araştırma Merkezi*, 22(87), s:150-158.

Yılmaz, S. (2016). *Rusya Neden Suriye’de?* Yazar Yayınları, Ankara.

Yiğit, D. (2016). “Suudi Arabistan’ın Suriye Politikası”, (Ed); Hasret Çomak, Caner Sancaktar, Zafer Yıldırım, *Uluslararası Politikada Suriye Krizi*, Beta Yayıncılık, İstanbul, s:491- 499.

Yiğit, A. A. (2019). *Filistin Meselesinin Kronikleşmesi (1918-1948).* Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı, Cilt:123, Sayı:243, s:391-414.

Yordamoviç, S. (2018), “Srebrenitsa Soykırımı: Sürece nasıl gelindi, neler yaşandı?”, [Erişim Tarihi:2018, <https://tr.euronews.com/2020/07/10/srebrenitsa-soykirimi-surece-nasil-gelindi-neler-yasandi>].

Yurdigül, Y. Vd. (2015). Frankfurt Okulu’nda Birey ve Toplum: İnsanın Şeyleşmesi ve Kültürün Metalaşması Üzerine Eleştirel Okumaları, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 19 (2), s:97-110.

Yüce, S. (2016). “Rusya’nın Suriye’deki Varlığının Nedenleri.” *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Sayı:11, s:269-289.

Zaman Al-Was, (2017). “30 rebel groups merge under Interim Govt's banner, form 'The National Army'” [Erişim Tarihi:06.04.2019, <https://en.zamanalwsl.net/news/article/31991>].

Zelin, A. Y. & Lister, C. (2013). “The crowning of the Syrian Islamic Front”. *Foreign Policy*, [Erişim Tarihi:21.09.2019, <https://foreignpolicy.com/2013/06/24/the-crowning-of-the-syrian-islamic-front/>].

Zelin, A. Y. (2013). “The Syrian Islamic Front: A New Extremist Force.” *The Washington Institute*, Policy Analysis, PolicyWatch 2031.

Zibakalam, S. (2011). “Syria Spoils The Iranian Victory”, *Souria Houria*, [Erişim Tarihi: 18.06.2020, <https://souriahouria.com/syria-spoils-the-iranian-victory-by-sadegh-zibakalam/>].

Zürcher, E. J. (2011). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi*. (Çev.) Yasmin Saner, İletişim Yayınları, İstanbul.

